

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**EKONOMİK GÜVENLİĞİN DIŞ POLİTİKA
OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
BRICS'E ÜYE DEVLETLER ANALİZİ (2001-2018)**

(DOKTORA TEZİ)

Kenan TURGUTOĞLU

BURSA 2021

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**EKONOMİK GÜVENLİĞİN DIŞ POLİTİKA
OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ:
BRICS'E ÜYE DEVLETLER ANALİZİ (2001-2018)**

(DOKTORA TEZİ)

Kenan TURGUTOĞLU

Danışman:

Prof. Dr. Barış ÖZDAL

BURSA 2021

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Kenan TURGUTOĞLU

Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitüsü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tezin Niteliği : Doktora Tezi

Sayfa Sayısı : xviii+450

Mezuniyet Tarihi : .../..../2021

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Barış ÖZDAL

EKONOMİK GÜVENLİĞİN DIŞ POLİTİKA OLUŞUMU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BRICS'E ÜYE DEVLETLER ANALİZİ (2001-2018)

Güvenliğin çok boyutlu olarak analiz edilmeye başlanması, uluslararası aktörlerin güvenlik politikalarının da çeşitlenmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda artan ve karmaşıklaşan ticaret, finans ve üretim ilişkileri, aktör çeşitliliği yarattığı gibi söz konusu aktörleri risk ve tehditlere de açık hale getirmiştir. Ekonomik güvenlik ve etkilerinin analizi ise diplomasi tarihi boyunca “ikincil” ya da “yan faktör” olarak gösterilen “ekonomik güç ve öğelerine” bir nevi iade-i itibardır. Bu bakımdan ulusal, bölgesel ve küresel çıkarlar ile hareket eden ve çok çeşitli perspektiften ekonomiye odaklanan uluslararası ilişkiler aktörlerin katkısı ve etkisi, güvenlikleştirilen bu süreci anlamak için elzemdir. Zira hem ekonomik küreselleşme ile birlikte sınırları geçirgen hale gelen uluslararası sistemin homojenleşmesi hem de ulus devletlerin yaşadığı bağımsızlık / egemenlik açmazları söz konusu durumu daha da kritik hale getirmiştir. Bu kapsamda küreselleşen dünya ile birlikte ulus devletin sürdürülebilir ve dengeli bir ekonomik büyüme ile güçlenen güvenli bir ekonomiye sahip olması, gündemin ön sıralarına yükselmiştir. Bu sebeple uluslararası ilişkilerde yeni bir perspektif için ekonomi ve güvenlik terminolojisinde disiplinler arası bir etkileşim alanı olan ekonomik güvenliğin unsurları, yapısı ve etkileri ile analiz edilmesi yerinde olacaktır. Ekonomiyi iç ve dış riskler / tehditler karşısında güvende tutma ve ekonomiye duyulan güveni sürekli kılma gibi dinamizm içeren konularsa ulus devletin bekası için hayati bir gereksinim olarak karşımıza çıkmaktadır. Yükselen piyasa ekonomilerinin başarısında bu algının gizli olduğuysa hep tartışılan bir konu olagelmıştır. Tez çalışmamızda ise yükselen ekonomiler arasında ön plana çıkan ve küresel ekonomik düzen için alternatif bir ekonomik kutup olarak değerlendirilen Brezilya, Rusya Federasyonu, Hindistan, Çin ve Güney Afrika’nın oluşturduğu BRICS’in uluslararası ilişkilerdeki ekonomik ve politik rekabetteki rolü analiz edilecektir. Bu doğrultuda ekonomik güvenlik politikaları ile dış politika açılımları arasındaki bağıntı ile uluslararası sistemin hâlihazırda içinde bulunduğu ekonomi-politik çıkmazlarının ve rekabet alanlarının doğru anlaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ekonomik Güvenlik, Dış Politika, Ekonomik Diplomasi, Jeoekonomi, BRICS.

ABSTRACT

Name and Surname : Kenan TURGUTOĞLU

University : Bursa Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : International Relations

Branch : International Relations

Degree Awarded : PhD

Page Number : xviii+450

Degree Date :/...../2021

Supervisor : Prof. Barış ÖZDAL

THE EFFECTS OF ECONOMIC SECURITY ON FOREIGN POLICY FORMATION: ANALYSIS OF BRICS MEMBER STATES (2001-2018)

The multi-dimensional analysis of security has led to the diversification of security policies of international actors. In this context, increasing and complex trade, finance and production relations have created actor diversity and made these actors vulnerable to risks and threats. The analysis of economic security and its effects, on the other hand, is a kind of restoration of “economic power and elements” that have been shown as “secondary” or “side factors” throughout diplomacy history. In this respect, the contribution and influence of international relations actors acting with national, regional and global interests and focusing on the economy from a wide variety of perspectives is essential to understanding this securitized process. This is because both the homogenization of the international system whose borders have become permeable with economic globalization and the independence / sovereignty dilemmas faced by the nation states have made this situation even more critical. In this context, with the globalizing world, the nation-state’s sustainable and balanced economic growth and a secure economy have risen to the forefront of the agenda. For this reason, for a new perspective in international relations, it would be appropriate to analyze the elements, structure and effects of economic security, which is an interdisciplinary field of interaction in economy and security terminology. Issues involving dynamism such as keeping the economy safe against internal and external risks / threats and maintaining the trust in the economy are vital for the survival of the nation state. The fact that this perception is hidden in the success of emerging market economies has always been a debated issue. In our thesis, the role of BRICS, which is formed by Brazil, the Russian Federation, India, China and South Africa, which stands out among emerging economies and considered as an alternative economic pole for the global economic order, will be analyzed in the economic and political competition in international relations. In this direction, it is aimed to correctly understand the relationship between economic security policies and foreign policy expansions and the economic-political dilemmas and competition areas in which the international system is already in.

Key words: Economic Security, Foreign Policy, Economic Diplomacy, Geoeconomics, BRICS.

ÖNSÖZ

Yoğun iş temposu nedeniyle yazım aşaması uzun süren bu tezde özellikle yabancı literatürde sıklıkla araştırma konusu yapılan ancak Türkçe literatürde çok az yeri olan “*ekonomik güvenlik*” olgusu analiz edilmiştir. Bilindiği üzere ekonomik güvenlik özellikle 21. yüzyıldaki gelişmeler ile birlikte uluslararası sistemdeki aktörler tarafından daha fazla dikkate alınmaya başlanmıştır.

Kişisel kariyerim açısından bakıldığında ise ilk kez üniversite son sınıfta hazırladığım lisans bitirme tezimde Avrupa Birliği (AB)’nin ortak para birimi Avro’ya karşı İngiltere’nin tutumunu analiz ederken “*ekonomik güç*” ve “*güvenlik*” arasındaki ilişkiyi irdelemeye çalıştığımı söyleyebilirim.

Bu bağlamda Doktora tez konusu olarak “*ekonomik güvenlik*” üzerine çalışmama izin verdikleri için üniversite yıllarımdan itibaren üzerimde büyük emeği olan Hocam Prof. Dr. C. Tayyar ARI’ya ve bu tezin hazırlanmasında her daim yanımda olan ve disiplinlerarası bir çalışma yapmama alan açan danışman Hocam Prof. Dr. Barış ÖZDAL’a teşekkür ederim.

Ayrıca işim gereği aşına olduğum ancak teorik anlamda uluslararası ilişkiler kadar yakın olmadığım iktisatı bana sevdiren Hocam Prof. Dr. Erol İYİBOZKURT’a ve gerek okuma önerileri gerek yönlendirmeleri ile tez süresince desteğini esirgemeyen ve algımı açık tutan Doç. Dr. M. Ozan BAŞKOL Hocama teşekkürü borç bilirim.

Uluslararası İlişkiler dünyasına bakış açımı değiştirmenin yanı sıra bana kattığı maddi olanaklar sayesinde çalışmamı devam ettirmemi sağlayan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na da teşekkür ederim.

En büyük teşekkürüm ise bu çetrefilli yola girmeye cesaret edebilmemdeki yegâne faktör olan, üniversite boyunca birlikte okuduğumuz uluslararası ilişkilerden kopmamamı sağlayan, sabır ve desteği ile hep yılmadan yanımda duran hayat paydaşım, eşim Yeşim Yıldız Turgutoğlu’nadır. Ayrıca her yazım anımda bilgisayarımın başında beliren biricik kedim Püskül, sana da sonsuz teşekkürler...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar	xii
ŞEKİLLER	xiii
GRAFİKLER	xiv
KISALTMALAR.....	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK GÜVENLİK:

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK ARKA PLAN

1. Ekonomik Güvenlikle İlgili Kavramsal Çerçeve.....	7
1.1. Ekonomik Güvenliği Tanımlama ve Kavramsallaştırma	8
1.2. Ekonomik Açıdan Güvenliğin Tarihsel Önemi ve Dönüşümü.....	17
1.3. Analiz Düzeyleri Açısından Ekonomik Güvenlik Sınıflandırması.....	23
1.3.1. Bireysel (Mikro) Ekonomik Güvenlik.....	30
1.3.2. Meso Ekonomik Güvenlik.....	33
1.3.3. (Makro) Ulusal ve Uluslararası Ekonomik Güvenlik.....	36
2. Teorik Arka Plan Açısından Ekonomik Güvenlik.....	45
2.1. Ekonomi Politik Yaklaşımlar Üzerinden Ekonomik Güvenlik.....	47
2.1.1. Realist/Neo-realist Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Devlet Müdahalesi Merkezli Ekonomik Güvenlik.....	47
2.1.2. Liberal Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Piyasa Merkezli Ekonomik Güvenlik.....	59

2.1.3. Eleştirel Uluslararası Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Marksist Temelli Ekonomik Güvenlik	70
2.2. Kopenhag Okulu Öğretileri ile Ekonomik Güvenlik Analizi	78
2.2.1. Güvenlik Sektörleri ve Ekonomik Güvenlik.....	79
2.2.2. Güvenlikleştirme ve Güvenlikdışlaştırma.....	83
2.2.3. Ekonomi Sektöründe Güvenlikleştirme.....	86
2.2.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Jeoekonomi.....	92

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK GÜVENLİK VE EKONOMİK BİR KUTUP BRICS

1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve Güvenlik İlişkisi.....	101
1.1. Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devletin Ekonomik Güvenlik Sorunsalı...104	
1.2. Küresel Ekonomik Güvenlik ve Tarihsel Gelişimi.....	116
1.3. Küresel Ekonomik Güvenlik Aktörleri.....	123
1.3.1. ABD Merkez Bankası (FED) ve Merkez Bankaları.....	125
1.3.2. Çok Uluslu Şirketler.....	128
1.3.3. Devlet Mülkiyetli Şirketler ve Ulusal Varlık Fonları.....	133
1.3.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşları.....	138
1.3.5. Sivil Toplum Kuruluşları.....	142
1.3.6. Uluslararası Örgütler.....	144
1.3.7. Küresel Yönetişim Zirveleri.....	148
1.3.8. Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Bölgesel Kompleksler.....	152
2. Küresel Ekonomik Güvenlik Düzleminde BRICS.....	155
2.1. BRICS Zirve Diplomasisi.....	164
2.1.1. Yekaterinburg/Rusya Zirvesi (Haziran 2009)	168
2.1.2. Brasilia/Brezilya Zirvesi(Nisan 2010).....	169
2.1.3. Sanya/Çin Zirvesi (Nisan 2011).....	170
2.1.4. Yeni Delhi/Hindistan Zirvesi (Mart 2012).....	171
2.1.5. Durban/Güney Afrika Zirvesi (Mart 2013).....	172
2.1.6. Fortaleza/Brezilya Zirvesi (Temmuz 2014).....	174
2.1.7. Ufa/Rusya Zirvesi (Temmuz 2015).....	175
2.1.8. Goa/Hindistan Zirvesi (Ekim 2016).....	176

2.1.9. Xiamen /Çin Zirvesi (Eylül 2017)	177
2.1.10. Johannesburg/Güney Afrika Zirvesi (Temmuz 2018).....	178
2.2 BRICS Kurumsallaşması.....	179
2.2.1.Yeni Kalkınma Bankası (NDB).....	181
2.2.2.Koşullu Rezerv Düzenlemesi (CRA).....	188

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK GÜVENLİK - DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ:

BRICS DEVLETLERİ ANALİZİ

1. Dış Politika Stratejilerinde Ekonomik Güvenlik Etkisi.....	196
2. Brezilya Ekonomik Güvenliği ve Lula da Silva Dönemi Dış Politikası.....	203
3. Rusya Federasyonu Ekonomik Güvenlik Stratejisi ve Enerji Politikası.....	222
3.1.Tarihsel Açından Rusya Ekonomisi'nde Güvenlik Sorunsalı.....	222
3.2. Rusya Federasyonu Ekonomik Güvenlik Stratejisi.....	229
3.3. Ekonomik Göstergeler Üzerinden Rusya Ekonomik Güvenlik Analizi.....	239
3.4. Ekonomik Güvenlik Düzleminde Enerji Politikası.....	253
4. Hindistan Dış Politikası'nda Ekonomik Güvenlik Etkileri ve Afrika Açılımı...262	
4.1. Hindistan'ın Ekonomik Güvenlik Analizi.....	262
4.2. Hint Dış Politikası'nda Afrika Açılımı.....	274
5. Çin'in Yükselişinde Ekonomik Güvenlik Etkileri ve Dış Politika Örnekleri....295	
5.1. Çin'in Ekonomik Güvenlik Analizi.....	295
5.1.1. Tarihsel Arka Plan.....	297
5.1.2. Makroekonomik Göstergelerle Çin Ekonomik Güvenliği.....	306
5.2. ABD - Çin Ticaret Savaşlarında Ekonomik Güvenlik.....	318
5.2.1.Çin-ABD İlişkilerinin Ekonomipolitigi.....	319
5.2.2.ABD - Çin Ticaret Dengesinde Ekonomik Güvenlik.....	322
5.3.Çin'in Afrika Politikası'nda Ekonomik Güvenlik Etkileri.....	333
5.3.1.Çin'in Enerji İhtiyacı ve Afrika Dış Politikası.....	334
5.3.2.Çin'in Yumuşak Gücünün Pragmatikliği.....	337
5.3.3 Çin'in ABD İlişkilerinde Afrika Odaklı Ekonomik Güvenlik Analizi.....	339
5.3.4.Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile Ekonomik Güvenlik Arayışı.....	344

5.3.5.Çin'in Afrika Kıtasında Askeri Etkinlik Artışı.....	346
6. Güney Afrika'nın Ekonomik Güvenliği ve BRICS Açılımı.....	350
6.1. Apartheid Rejimi Sonrası Güney Afrika'nın Ekonomik Gelişimi.....	352
6.2. Güney Afrika'nın Dış Politika Açılımlarında BRICS ve Ekonomik Güvenlik Etkileri.....	368
6.2.1. Güney Afrika için BRICS'in Önemi ve Dış Politika Stratejisindeki Yeri.....	372
6.2.2. BRIC Devletlerinin Güney Afrika'yı Tercih Etmesinin Nedenleri.....	389
SONUÇ.....	395
KAYNAKLAR.....	408
ÖZGEÇMİŞ.....	450

TABLÖLER

Tablo 1.1: Ekonomik Güvenlik Faktörlerinin Sınıflandırılması	24
Tablo 1.2: Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Ekonomik Güvenlik	28
Tablo 1.3: Soğuk Savaş Jeopolitik Dünyası ile Modern Küresel Jeoekonomik Dünya Farklılıkları	97
Tablo 2.1: Amaçlarına Göre Ulusal Varlık Fonları Türleri	137
Tablo 2.2: 1990-2017 Yılları Arasında BRICS ve Dünya İhracatı İçerisindeki Payı (%)	160
Tablo 2.3: 1995-2017 Yılları Arasında BRICS ve Dünya Ekonomisi Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Karşılaştırması (Ortalama Yıllık Değişim %)	161
Tablo 2.4: 2000-2018 Yılları Arasında BRICS Devletleri İkili İlişkilerde Toplam Ticaret Hacmi Gelişimi (Milyar ABD Doları)	162
Tablo 2.5: 1990-2018 Yılları Arasında BRICS ve G-7/G-20 Doğrudan Yabancı Yatırım Karşılaştırması (%)	163
Tablo 2.6: BRICS Zirve Diplomasisi ve Başlıca Gelişmeler	167
Tablo 3.1: Brezilya'nın Tarım ve Hayvancılık Ürünlerinde Dünya'daki Konumu	205
Tablo 3.2: Petrol Fiyatları Üzerinden Rusya Orta Vadeli Mali Plan Senaryosu (2018-2021)	248
Tablo 3.3: Hindistan'ın Toplam Afrika İthalatı: Başlıca Kalemlerin Dağılımı (%)	283
Tablo 3.4: 2010 Yılı İtibarıyla Güney Afrika ve Nijerya Ekonomileri Karşılaştırması	378

ŞEKİLLER

Şekil 1.1: Ulusal Güvenlik Şeması	12
Şekil 1.2: Ulusal Ekonomik Güvenlik Seviye Belirleme Modeli	26
Şekil 2.1: Ulusal ve Uluslararası Ekonomik Güvenlik Şeması	111

GRAFİKLER

Grafik 3.1: GSYİH Yıllık Büyümesi (%)	206
Grafik 3.2: Lula Dönemi Enflasyon Gerçekleşmeleri ve Fiyat İstikrarı	208
Grafik 3.3: Borsa Endeks Eğrisi	209
Grafik 3.4.: GSMH (Milyar \$)	210
Grafik 3.5: Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Borç Stoku İlişkisi	210
Grafik 3.6: Net Resmi Kalkınma Yardımı Eğrisi	212
Grafik 3.7: Nüfus Artışı ve Ortalama Yaşam Süresi İlişkisi	213
Grafik 3.8: Brezilya Diplomasi Etkinliği	215
Grafik 3.9: Askeri Harcama Gelişimi	215
Grafik 3.10: GSYİH ve Enflasyon Verileri	241
Grafik 3.11: GSYİH Büyümesi (%)	241
Grafik 3.12: 1990-2018 Dönemi'nde Ural Petrol Fiyatları Dinamiği (\$ / Varil)	243
Grafik 3.13: Petrol Kiraları (\$)	245
Grafik 3.14: Petrol Gelirleri/GSMH (%)	245
Grafik 3.15: RF Ekonomisi'nde DYY Gelişimi (Milyar ABD Doları)	249
Grafik 3.16: 2010-2017 Yılları Arasında Kamu Borcu/GSMH (%)	251
Grafik 3.17: \$/RUB Değişim Eğrisi	252
Grafik 3.18: Kişi Başı GSYİH (ABD Doları)	252
Grafik 3.19: Hindistan Ekonomisi'nde GSYİH Trendi ve Yıllık Büyüme Oranları	268
Grafik 3.20: Doğrudan Yabancı Yatırım-Net Girişler (Milyon ABD Doları)	271
Grafik 3.21: Yıllar İtibarıyla Hindistan Dış Borç Stoğu Trendi	272
Grafik 3.22: Enflasyon Oranları ve Satın Alma Gücü Paritesi Değişimi	273
Grafik 3.23: Hindistan - Afrika Ticaret Hacmi ve Toplam Ticaret İçindeki Payı	281
Grafik 3.24: Hindistan - Afrika İhracat / İthalat Trendi	282
Grafik 3.25: Hindistan Resmi Kalkınma Yardımları Değişimi	290
Grafik 3.26: Çin GSYİH Trendi (Milyar ABD Doları)	307
Grafik 3.27: Çin GSYİH Yıllık Büyümesi (%)	307
Grafik 3.28: Çin Ekonomisi'nde Temel Enflasyon Düzeyi (% Değişim)	309
Grafik 3.29: Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Gelir (ABD Doları)	310
Grafik 3.30: Çin'in Asya ve Dünya Ticaretindeki Payı (% Değişim)	311

Grafik 3.31: Çin Ekonomisi'nde DYY Trendi (Net Girişler- Milyar ABD Doları)	314
Grafik 3.32: Çin Ekonomisi Dış Borç Stoğu (Milyar ABD Doları)	314
Grafik 3.33: Çin Toplam Rezervlerinin Gelişimi (Milyar ABD Doları)	320
Grafik 3.34: ABD'nin Çin ile İhracat-İthalat Gelişimi (Milyar ABD Doları)	324
Grafik 3.35: ABD - Çin Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları)	324
Grafik 3.36: ABD Ekonomisi'nde İstihdam Seviyesi ile Çin Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki	325
Grafik 3.37: Çin'in Afrika'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımları (Milyar ABD Doları)	336
Grafik 3.38: Çin Ekonomisi'nde Askeri Harcamalar ve Yüksek Teknoloji İhracatı	336
Grafik 3.39: ABD-Afrika Ticaretinin Gelişimi	340
Grafik 3.40: Afrika Ticaretinde Çin'in Varlığı	340
Grafik 3.41: Afrika Kıtasında ABD ve Çin DYY Karşılaştırması	341
Grafik 3.42: Çin Küresel Dış Yardım Harcamaları (Milyar ABD Doları)	341
Grafik 3.43: Afrika'daki BM Barış Koruma Misyonları ve Çin'in Askeri Personel Katkısı	348
Grafik 3.44: G. Afrika GSYİH Yıllık Büyümesi (%)	355
Grafik 3.45: G. Afrika Enflasyon Oranları (%)	355
Grafik 3.46: Güney Afrika Cari İşlemler Dengesi ve Rand Döviz Kuru Volatilitesi	359
Grafik 3.47: Güney Afrika Ekonomisi Dış Borç Stoğu (Milyar ABD Doları)	361
Grafik 3.48: Güney Afrika Ekonomisi DYY Stoğu ile Ekonomik Büyüme İlişkisi	361
Grafik 3.49: Güney Afrika Ekonomisi DYY Giriş ve Çıkış Trendi	363
Grafik 3.50: Güney Afrika Ekonomisi'nde Dış Ticaret Gelişimi (Milyar ABD Doları)	365
Grafik 3.51: Güney Afrika'nın BRIC ile Dünya Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları)	376
Grafik 3.52: Güney Afrika'nın Afrika ve Dünya ile Ticaret Dengesi	377
Grafik 3.53: Güney Afrika-Çin Arasındaki Ticaret Trendi (Milyar ABD Doları)	380
Grafik 3.54: Güney Afrika-Dünya Ticaret Dengesi ve Çin'in Yeri (Milyar ABD Doları)	381
Grafik 3.55: Güney Afrika'da Askeri Harcamaların GSYİH'ye Oranı (%)	384
Grafik 3.56: Güney Afrika Resmi Kalkınma Yardımları (Milyon ABD Doları)	384

KISALTMALAR

AAYB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIG	American International Group
ANC	Afrika Ulusal Kongresi
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
APRM	Afrika Akran Gözden Geçirme Mekanizması
ASEAN	Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASPA	Güney Amerika-Arap Ülkeleri
AU	Afrika Birliği
BASIC	Brasil, South Africa, India and China countries
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BIS	Uluslararası Ödemeler Bankası
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
BNDES	Brezilya Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Bankası
BRIC	Brasil, Russia, India, China Group
BRICS	Brasil, Russia, India, China South Africa Group
CELAC	Karayip Devletleri Topluluğu
CIC	Çin Ulusal Varlık Fonu
COMECON	Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CRA	Contingent Reserve Arrangement
Çev.	Çeviren
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	Çin Komünist Partisi
DB	Dünya Bankası
Der.	Derleyen
DRC	Demokratik Kongo Cumhuriyeti
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
ECOSOC	United Nations Economic and Social Council

ECRA	İhracat Kontrol Reformu Yasası
Ed.	Editör
FED	Federal Reserve System (ABD Merkez Bankası)
FIRRMA	Yabancı Yatırım Riski İnceleme Modernizasyonu Yasası
FOCAC	Çin-Afrika İşbirliği Formu
FSB	Financial Stability Board
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Anlaşması
GOÜ	Gelişmekte olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıllar
G-7	Group of Seven (Yediler Grubu)
G-8	Group of Eight (Sekizler Grubu)
G-20	Group of Twenty (Yirmiler Grubu)
Ibid.	Ibidem (aynı yerde)
IBSA	India, Brasil, Soutf Africa Dialogue Forum
ICBC	Çin Sanayi ve Ticaret Bankası
IFC	Uluslararası Finans Kurumu
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGE	İnsani Gelişme Endeksi
KRE	Küresel Rekabetçilik Endeksi
loc.cit.	Loco citato (bahsedilmiş eserde)
MAI	Çok Taraflı Yatırım Anlaşması
MASAK	Mali Suçları Araştırma Kurulu
MERCOSUR	Güney Amerika Ortak Pazarı
MONUSCO	BM Kongo Demokratik Cumhuriyeti Örgütü Misyonu
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NDB	New Development Bank
NEPAD	Yeni Afrika Programı
NIIF	Hindistan Ulusal Varlık Fonu
OECD	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
Op.cit.	Opere citato (adı geçen yapıt)
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖEB	Özel Ekonomik Bölgeler
RF	Rusya Federasyonu
RKY	Resmi Kalkınma Yardımı

RMB	Çin Yuanı
RUB	Rus Rublesi
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
SADC	Güney Afrika Kalkınma Topluluğu
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
SARB	Güney Afrika Rezerv Bankası
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TÜFE	Tüketici Fiyatları Endeksi
UNASUR	Güney Amerika Uluslar Birliği
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNMISS	Güney Sudan BM Misyonu
USD	ABD Doları
UVF	Ulusal Varlık Fonu
Vol.	Volume (Cilt)
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Ulus devletlerin ortaya çıkışından itibaren gücün temel unsurlarından olan ekonomik kapasite ve bileşenleri, her daim ön planda tutulmuştur. Zira ekonomik zenginlik ve bu zenginliği güvende tutma zorunluluğu birçok savaşın nedeni olmuştur. Küresel ekonominin dinamikleri ile ulus devletlerin sınırları paralel şekilde değiştikçe, ulusal ekonomilerin ve vatandaşların refahına ilişkin gelecek kaygısı arka planda anlaşmazlık ve savaşların merkezine yerleşmiştir. Başta 1. Sanayi Devrimi, siyasal güç elde etme ve bu gücü sürdürmenin anahtarının ekonomideki gelişime ayak uydurmaktan geçtiği gerçeğini akıllara kazımıştır. Diğer bir deyişle, coğrafi keşifler ile başlayan dünyanın ekonomik ve siyasal bölüşümü, Sanayi Devrimi ile hızlanmış ve 20. yüzyılda iki dünya Savaşı'na giden süreci hızlandırmıştır. Böylece ulusların geleceğinde hayati konumda olan stratejik pazar ve doğal kaynaklara erişim ile bu kaynakların kullanımının garanti altına alınması zorunluluğu, Diplomasi tarihinde birçok olayda pratik edildiği üzere dış politik açılımların meşruiyet zeminini oluşturmuştur.

Diğer taraftan güvenliğin dönüşen çok boyutlu doğası ulusal çıkarların korunması kapsamında teknolojik ve heterojenleşen yapılara uygun bir devinim geçirmiştir. Sert gücün maliyetlerinin katlanılamaz hale gelmesi ile eş zamanlı gelişen bu devinim, yumuşak gücün ulusal güvenlik ve dış politika uygulamalarında artan etkisi ile birlikte daha da gerekli bir hal almıştır. Ulus devletlerin hem sert hem de yumuşak güçlerini kullanmaya başladığı ve akıllı güç çatısı altında pragmatik adımları tercih etmeye başladığı günümüzde, diplomasinin çok boyutlu yapısındaki ekonomik boyut, özellikle 2008 Küresel Finans Krizi'nden sonra ekonomik güvenliğin en önemli aracı olarak ön plana çıkmıştır. Nitekim 21. yüzyılda küresel büyüme ve ekonomik istikrarın gittikçe artan bağıllık ve bağımlılıktan etkilendiğinin ispatı olan bu krizden sonra Uluslararası İlişkilerde ekonomik olanın öncellendiği bir dünya, gündemin ilk sıralarına yerleşmiştir.

Özellikle 21. yüzyılın ilk on yıllık periyoduna damga vuran 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ve 2008 Küresel Finans Krizi gibi iki sismik şok, pratikte geleneksel tarzda güvenliğin sürdürülemeyeceğini kanıtlamıştır. Zira söz konusu saldırılar sonrası uluslararası sistemde realist paradigmanın yönlendirdiği güvenlik anlayışının devam ettiği gözlenmiş ve bireylerin özgürlükleri pahasına da olsa “önleyici güvenlik” anlayışı çıkış noktalarından biri haline gelmiştir. Ancak gün geçtikçe ekonomik küreselleşmenin

etkisiyle birlikte gerek devlet gerekse de sistem düzeyinde güvenlik stratejilerinde arka planda kalan ve edilgenleştirilen unsurlar, etken ve belirleyici olmaya başlamıştır.

2008 Küresel Finans Krizi ile birlikte ulusal ve küresel ekonominin sürekli olarak takip edilmesi için bir “*ekonomik güvenlik konseyi/ kurulu*” önerileri ön plana çıkarken, küresel ekonominin güvenliğini sağlama ve sürdürme konusu da acilen ulusal güvenlik gündemlerinin ön sırasına yerleşmiştir. Bu bağlamda küresel ekonomik karşılıklı bağımlılığın yoğun olarak yaşandığı günümüzde ekonomik güvenlik olgusu, devlet ve örgütlerin siyasal davranışlarında belirleyici ya da sınırlayıcı bir üst paradigma olarak görülmeye başlanmıştır.

Bu gelişmelere rağmen özellikle uluslararası ilişkiler literatüründe Türkçe kaynaklar açısından yapılan taramada ekonomik güvenlik ve bileşenleri hakkında yeterince ayrıntılı bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Diğer taraftan yabancı literatür açısından ise ekonomik güvenlik düzleminde toplumsal hayatın her kademesinden araştırmanın yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle tez çalışmamız da öncelikle ekonomi ile uluslararası ilişkiler bilim dallarının aynı düzlemde bulunduğu bir alan olan ekonomik güvenlik fikrinin ortaya çıkışı, unsurları, önemi ve etkilerinin analiz edilmesi üzerine yoğunlaşmıştır. Zira bazı yabancı devletlerin temel belgelerinde de kendisine yer bulan ekonomik güvenlik kavramının, gelecekte her devlet gibi ülkemizin ulusal güvenlik politikasında da stratejik bir alan olarak yerini alması gerekmektedir. Bu bağlamda; çalışmada yine ekonomik güvenliğin, sanal alandaki siber tehditlerden ekonominin dengesini ve istikrarını sarsan ekonomi politik açılımlara kadar geniş bir yelpazede değerlendirilerek analiz edilmesi sayesinde, devletlerin güç ve etkinlik mücadelelerinde en azından temel belgelerde yeni bir bakış açısı yaratılabileceği düşünülmektedir.

Bu tespitler ışığında tez çalışmamızda öncelikle Uluslararası İlişkiler ve İktisat bilim dallarının teorik çalışmalarında sıklıkla ortak paydayı oluşturan ekonomi politik teori ve güvenlik akımlarının ekonomik güvenlik yaklaşımları sayesinde bir kavramsal ve kuramsal altyapının oluşturulması amaçlanmaktadır. Söz konusu hedef doğrultusunda ekonomi ile dış politika analizi arasındaki ilişkiyi ele alan ve BRICS örneği üzerinden ekonomik güvenliğin söz konusu devletlerin dış politikalarına etkilerini analiz eden tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Tezin birinci bölümünde ekonomik güvenlik ile ilgili kavramsal çerçeve analiz edilirken öncelikle ekonomik açıdan güvenliğin tarihsel önemi ve dönüşümü irdelenecektir. Çalışma buradan hareketle ekonomik güvenliği tarihsel bir perspektif ile incelerken farklı aktörler açısından analiz düzeylerinde sınıflamaya çalışacaktır. Teorik arka planda ise ekonomik güvenlik terimi, iktisadi açıdan merkantilist/liberal bakış açılarının ayırımına göre tanımlanmaya çalışılırken, neoliberalizm ve küreselleşme sonrası piyasa ve devlet ilişkileri siyasal iktisat yazınından yararlanılarak alt dizinlerde incelenmektedir.

İkinci bölümde ise üç ayrı başlıkta uluslararası sistemde ekonomik güvenliğin küresel boyutunun artan önemi irdelenmektedir. Bu kapsamda BRICS'i oluşturan devletlerin ekonomik güvenliklerini sağlarken dış politika açılımlarının açıklanması bağlamında yükselen piyasa ekonomilerinin oluşturduğu ve küresel bir ekonomik kutup konumuna yükselen BRICS'in oluşumu ve kurumsallaşma adımlarında alternatif uluslararası ekonomik sistem ve küresel ekonomik güvenlik açısından yeri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Tezin temel önermesinin analizine geçildiği son bölümde hedeflenen ekonomik güvenlik ile dış politika ilişki, çalışmanın birinci bölümünde yararlanılan metodoloji kapsamında analiz edilmiştir. BRICS üyesi devletlerin ekonomik yükselişleri ile dış politika tutumlarındaki benzerlikler ya da ayrışmaların ise ekonomik ve diplomatik etkinlik verileri üzerinden izlenebileceği ileri sürülmüştür. Bu kapsamda küresel ekonomik güvenlik aktörlerinden Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund / IMF) gibi ortak makroekonomik verilere ulaşılabilecek uluslararası örgütlerin veri tabanları yanı sıra sözkonusu devletlerin merkez bankaları, dışişleri bakanlıkları gibi resmi kurumları üzerinden derlenen sayısal veriler üzerinden tez konusu çalışılmıştır.

Tüm bu veriler ve analizler ışığında BRICS üyesi devletlerinin kendi ekonomik güvenlik algılamaları ve önceliklerine göre şekillendirdiği dış politika örnekleri ile araştırma konusu önermelerin açıklanması amaçlanmıştır. Öncelikle Lula Dönemi yükselişe geçen Brezilya dış politikasında ekonomik güvenlik izleri ve Güney Amerika'daki etkileri analiz edilmiştir. Bir diğer alt başlıktaysa Rusya Federasyonu (RF)'nun özellikle Putin Dönemi sonrası ekonomik güvenlik stratejisi ve bu düzlemde

enerji politikası incelenmiştir. Hindistan'ın yumuşak güç politikasında ekonominin yeri ile Afrika kıtası açılımında ekonomik güvenliğin etkileri ise ilgili bölümün bir diğer alt başlığında tartışılmıştır. Çin'in yükselişinde ekonomik güvenlik etkileri konusuysa Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkilerinin yanı sıra Hindistan ve Afrika'ya dönük politikaları çerçevesinde de irdelenmiştir. Bu kapsamda Çin'in hegemonya arayışlarında ekonomi olgusu ile jeoekonomiyi etkin kullandığı “*Kuşak ve Yol Girişimi*” gibi projeler de araştırmaya dâhil edilmiştir. Bölümün sonunda ise Güney Afrika'nın “*Apartheid Rejimi*” sonrası yükselişi ve Afrika kıtasının hamisi olmasında BRICS'e dâhil olmasının etkileri analiz edilmiştir

Genel ve soyut olarak aktardığım bu planlama doğrultusunda tezimizin temel araştırma sorunsalı “*ekonomik güvenlik ile dış politik davranışlar açıklanabilir mi?*” olarak saptanmıştır. Bu bağlamda disiplinlerarası bir yaklaşım ile ekonomik güvenliğin ölçülebilir bir unsur olup olmadığı, bir ekonomik güvenlik modeli yaratılıp yaratılamayacağı analiz edilerek, ekonomik güvenlik dış politika etkileşimi örneklerle açıklanması hedeflenmiştir. Ayrıca ekonomik güvenlik ile dış politika arasında determinist bir ilişki kurulup kurulamayacağı ve ekonomik güvenliğin doğru tanımlanması ile hangi sorunların önüne geçilebileceği ile ekonomik güvenlik yoksunu bir devletin hangi tür sorunlarla karşı karşıya kaldığının incelemesi de çalışma kapsamında analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tezin temel hipotezi olarak ekonomik güvenliğin dış politika açılımlarında ya da davranışlarında etkili olduğu savı doğrulanmaya çalışılmıştır. Bu bağıntı, BRICS'i oluşturan üye devletlerin ekonomik güvenlik yapıları ile dış politika çıktılarının ilişki ve karşılaştırması düzleminde aranmıştır. Diğer bir varsayım olarak BRICS'in ekonomi temelli birliktelik oluşturduğu ve üye devletlerin ekonomik güvenlik yapıları ile paralel olarak dış politika ilişkisinde araçsallaştığı ispatlanmaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda tezin temel amaçları ise şöyle sıralanabilir:

- Ekonomik güvenliğin unsurlarını açıklayarak makroekonomik göstergeler üzerinden oluşturulacak ulusal bir ekonomik güvenlik modeline altyapı oluşturmak;
- Ekonomik güvenlik fikrinin uluslararası ilişkiler disiplindeki yerini ve devlet/sistem düzeyindeki etki ve sonuçlarını ortaya koymak;

- BRICS ve üye devletlerin ekonomik güvenlik yapıları ile dış politik çıktılarını örneklerle analiz etmek.

Bu amaçlar doğrultusunda tezde şu konulara da odaklanılmıştır:

- Ekonomi sektöründeki güvenlikleştirme çabalarına ve tartışmalarına açıklık getirmek;
- İktisadi piyasalar ile devletler arasındaki hâkimiyet (güç) mücadelesinin ekonomik güvenlik açısından önemini ve etkilerini açıklamak,
- Devletlerin uyguladığı korumacı politikaların, hangi durumlarda bir başka devlet tarafından ekonomik güvenliğine karşı tehdit olarak algılanabileceğini tespit etmek;
- Ekonomik güvenlik ile siyasi / mali istikrar ilişkisini belirlemek;
- Ekonomik güvenlik yapısının sağlamlığına bağlı olarak devletlerin dış politikalarında meydana gelen etkilerini örneklerle ortaya koymak;
- Ekonomik güvenliğin siyasileşmesi boyutunu kavramsal ve kuramsal olarak tartışarak ekonomik güvenliğin ölçülebilir bir kavram olup olmadığını analiz etmek;
- Ekonomik güvenlik açığının devletler açısından önemini tespit etmek;
- BRICS üyesi devletlerinin ekonomik güvenlik yapılarını analiz ederek, entegrasyon sürecinin dinamiklerini açıklamak;
- BRICS üyesi devletlerinin ekonomik güvenliğe bakış açılarının uluslararası sistemdeki konumlarına etkilerini analiz etmek.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK GÜVENLİK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve TEORİK ARKA PLAN

Modern uluslararası sistem ve güvenlik yaklaşımları gün geçtikçe yeni kavram ve tanımları beraberinde getirmektedir. Başta devletler olmak üzere çeşitli uluslararası aktörlerin belirsizlikler karşısında ekonomik kaygıları derinleşirken güvenlik tehditleri ekonomik iflas ya da küresel krizlerin görülme sıklığını arttırmaktadır. Ekonomik birimlerin güvende olduğu hissi, bu noktada hayatidir. Bu açıdan çeşitlenen uluslararası ilişkiler aktörlerinin ekonomik anlamda güvenli olma durumlarını tanımlama, sağlama ve sürdürme çabaları, uluslararası ilişkiler düzeni ve geleceği açısından önem derecesi yüksek konular arasında görülmelidir. Ulusal çıkarın ekonomik öncelikleri, ulusal iktisadi gelişim ile siyasal iktisat öngörülerini arasındaki uyumsuzluklar, doğrudan askeri kapasite ve gücün sürdürülebilirliği ya da hegemonyanın devamlılığı düşünüldüğünde ekonomik güvenlik anlaşılması ve tasnifi zor bir niteliğe sahip bir güvenlik boyutu olarak güvenlik terminolojisinde çözümlenmeyi beklemektedir.

Bu çerçevede kavramın ilk etapta semantik gelen özelliğinin yanı sıra disiplinlerarası özelliği, güvenliğin uluslararası ilişkiler tarihi boyunca geçirdiği terminolojik dönüşüm süreci ve modern iktisadi gelişim tarihi üzerinden incelenmeye çalışılacaktır. Ekonominin siyaset ve güvenlik etkileşimindeki yerinin anlaşılması ve ekonomik güvenliğin dış politikadaki etkilerinin ortaya çıkarılabilmesini teminen kavramın sınıflandırılarak tarihsel perspektiften teorik analizler ile tanımlanmasına ihtiyaç vardır.

Bu temelde uluslararası ilişkiler bilim dalında güvenlik ve dış politika algılamalarında siyasal ya da ekonomik unsurlardan hangisinin öncelikli olacağına dair tartışmadan ziyade, güvenliğin çok boyutlu doğasında ekonomik unsurların dış politika sürecine etkileri tartışılacaktır. Uluslararası ilişkiler ve iktisat bilim dallarının teorik çalışmalarında sıklıkla ortak paydayı oluşturan ekonomi politik teori ile güvenlik çalışmalarının ekonomik güvenlik ile ilgili yaklaşımları sayesinde tarihsel gelişim çizgisine bağlı kalınmak suretiyle gerekli altyapının oluşturulması amaçlanmaktadır.

1. Ekonomik Güvenlikle İlgili Kavramsal Çerçeve

Uluslararası sistemde hâkim politik akımlar değiştiği gibi geçerli ekonomik ideolojiler de aynı paralelde değişim göstermektedir. Uluslararası ilişkiler tarihinin diplomasi tarihi kadar ekonomik ilişkiler tarihi olduğu da unutulmamalıdır. Bilindiği üzere ekonomi, ulusal boyutta bağımsız gibi algılansa da uluslararası ekonomi ile sürekli etkileşim sürecinde olması açısından özerk bir yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Zira uluslararası sistemin bir parçası olarak ele alındığında ortaya farklı bir tablo çıkarken, karşılıklı bağımlılık ilişkilerini açıklayan dinamikler ve yapısal etkenler ulusal ekonomiler için kritik bir ölçeği oluşturmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem, yeni bir sürece ve yapıya doğru evrilmeye başlamıştır. Bretton Woods Sistemi üzerinden gelişen küreselleşme süreci, 1970'lerdeki liberalleşme eğilimlerinden itibaren kendini daha ziyade ekonomik anlamda hissettirmiş ve 1990'lı yıllarda sosyalist bloğun tasfiyesi ile birlikte kültürel, sosyal ve siyasal alanda da devrim kazanmıştır. Küreselleşmenin ekonomik güvenlik kavramının analizi için bazı olumlu ve olumsuz zeminler hazırladığı iddia edilebilir. Örneğin sınırları anlamsızlaştıran ve ulus devletin sorgulanmasına yol açan küreselleşme, çok boyutlu dinamikler karşısında ekonomik güvenliğin sağlanmasını ya da tanımlanmasını zorlaştıran bir yöne sahiptir. Öte yandan her bir aktör düzeyinde ekonomik güvenin sağlanabilmesi için şeffaf ve ulaşılabilir bilgi akışı önleyici güvenlik adımları için gerekli olabilir. Değerlerin güvenliği gibi ekonomik geleceğin sağlanması ve korunması gerekliliği de küreselleşmenin getirileri karşısında her geçen gün zorlu bir sürece tabi olmaktadır. Tabii ki bu noktada küreselleşme gibi ekonomik güvenliğin yeni bir kavram mı yoksa tarihsel iş bölümleri, paylaşım ve kültürel aktarım sonucu gelişen bir süreç olduğu tartışmalıdır.

Küreselleşme hakkındaki fraksiyonel fikir ayrılıklarına bakacak olursak, kavramın yeni bir olgu olmadığı noktasında farklı düşüncelerin literatürde yer bulduğu unutulmamalıdır. Örneğin Ohmae ve Reich gibi düşünürler küreselleşmeyi her şeyi değiştiren kaçınılmaz bir eğilim olarak ulus devlet gibi oluşumların etkinliğini azaltan bir kavram olarak tanımlarken, Wood ve Gordon gibi siyaset bilimciler ise küreselleşmeyi tarihsel görelilik ve sonuçları üzerinden önem ve etkileriyle yeni olmayan bir olgu olarak tasarlarlarken, üçüncü bir diğer akımda Paul Hirst ve Grahame Thompson, yeni olmayan bu

kavramın abartmadan başka bir şey olmadığını ifade etmektedir.¹ Günümüzde hiçbir sorunun ulusal sınırlar ve geleneksel güç politikası ile çözümlenemediği düşünülürse (*Ohmae ve Reich gibi düşünörlere katılmakla birlikte*) kavramın tarihsel bir sürecin sonucu doğduğu gerçeğini de yadsımamak gerekir. Bu bağlamda küreselleşmenin, gün geçtikçe ulus devletin üzerindeki kurduğu baskının ve sınırlarını geçirgen hale getirdiği ve hayatın her alanına nüfus ettiği aşikârdır.

Güvenlik boyutunda çok boyutlu yaklaşıma gereksinim doğuran küreselleşme ile birlikte alan ve aktör düzeyinde toplumsal ve küresel bir yönetim zorunlu hale gelmektedir.² Küreselleşme, dönüşömlerin hızlı ve ani yaşandığı günümüzde hem aktör hem de içerik açısından çok boyutluluk ve çok taraflılık içinde güvenliğin ekonomik boyutunu derinden ve doğrudan etkilemektedir. Bu açıdan Soğuk Savaş Dönemi'nde tehdit algılamasına dâhil edilmeyen ve o dönemin askeri-stratejik öncelikleri nedeniyle göz ardı edilen ekonomik, çevresel, kültürel ve sosyal konular, gün geçtikçe askeri-stratejik güvenlik sorunlarına oranla daha baskın hale gelerek güvenliğin merkezine oturmaya başlamıştır. Ekonomik referanslara başvurmada güvenli olma halinin tanımının eksik kalacağı iddiası temelinde güvenlik penceresinden ekonominin analizi de karşılıklı analiz edilmesi gereken konulardır. Öncelikle ekonomik anlamda güvenli olmanın kavramsal tartışmalar üzerinden tanımlanmasına ihtiyaç vardır.

1.1. Ekonomik Güvenliği Tanımlama ve Kavramsallaştırma

Soğuk Savaş sonrası dönemde, küreselleşme sürecinin ve diğer faktörlerin etkisiyle tehdit algılamaları çeşitlenmiştir. Bu bağlamda güvenliğin kapsamının “genişleme” ve “derinleşme” süreci başladığı söylenebilir. Devletlerin dışa dönük askeri tehditleri veya herhangi bir başka devletten gelen saldırı ya da toprak kazanımı çabasına karşılık verme üzerine kurulu askeri güç odaklı ve savunma güdüsüne dayalı olan klasik güvenlik anlayışı yerine çok boyutlu yeni bir güvenlik yaklaşımı hâkim olmaya başlamıştır. Bu yeni güvenlik yaklaşımı, yukarıda tasnif edilen siyasi, ekonomik, çevresel ve toplumsal olarak çok boyutlu düzlemde insanın refahını, mutluluğunu ve onurunu

¹ İsmail Seyrek, "Küreselleşme Sürecinde İktisat Politikaları ve Yakınsama Tezi", *G..Ü.İ.İ.B.F. Özel Sayısı*, Ankara, 2002, s. 168.

² John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", *Uluslararası İlişkiler*, Ankara, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s. 72.

tehlikeye atan tehditleri bertaraf etmeyi hedeflemektedir.³

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasının ardından ise iç içe geçmiş iki baskın hâkimiyet belirleyeni olan ekonomik gelişme ve askeri güvenlik sağlama konularının da başarısızlığa uğradığı görülmüştür. Zira Soğuk Savaş sonrası küreselleşme etiketli teknolojik ve politik değişikliklerle birlikte gelişimin farklı bileşenlerinin ve değişim modellerinin düzensiz tanımlanmaları sonucu ortaya çıkan kavram kargaşası içinde yeni bir ekonomik gelişim ve güvenlik konsepti oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tıpkı Ortaçağ'da olduğu gibi eski ve yeninin birbiri içinde günümüzde de harmanlanarak var olması, yaşanan değişim ve dönüşümü daha hissedilir kılmaktadır. İster uluslararası ilişkiler epistemolojisinde ister reel politikada olsun, aktörlerin henüz kendilerini nasıl konumlandıracaklarını bilemedikleri ve değişime ayak uydurmaya çalıştıkları bir paradigma dönüşümü yaşanmaya başlamıştır. Plüralist paradigma devletlerin uluslararası politikanın aktörleri gerçeğinin kabulü yanında, diğer etkili aktörlerin ortaya çıkışı ile birlikte askeri-politik konuların hakimiyetini reddetmektedir. Enformasyon, iletişim, refah gibi sosyal ve ekonomik meseleler plüralistler için yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde uluslararası politikanın ve bu doğrultuda güvenliğin ajandası oldukça geniştir. Bu bağlamda *“bireyin güvenliğinden toplumun güvenliğine, devletin güvenliğinden sistemin güvenliğine kadar her alanda klasik güvenlik tanımı ve araçları yetersiz kalmaya başlamış; bu değişim ve dönüşümü yakalamaya çalışan güvenlik kavramsallaştırmaları”* gündeme hâkim olmuştur.⁴

İki Kutuplu Sistem'in sona ermesiyle birlikte güvenliğin yeniden tanımlanması ve güvenlik ajandasının genişlemesi gerekliliği ayyuka çıkmıştır. Başat güçler hariç diğer devletlerin sosyo-ekonomik eşitsizliklere dair sorunlarının bastırıldığı gerçeği ve küresel düzeyde acil çözüm bekleyen çevresel, kültürel ve ekonomik sorunlar gittikçe gün yüzüne çıkmıştır. Güvenlik teorisyenleri her ne kadar aşırı genişlemenin entelektüel özde tahribata yol açtığından yakınsalar da güvenlik kavramının içeriği ve dönüşümünün uluslararası ilişkiler gündeminin tartışma merkezine oturması kaçınılmaz olmuştur.⁵

³ Muharrem Aksu, Faruk Turhan, “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2012, ss. 70-71.

⁴ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, s. 84.

⁵ Edward A. Kolodziej, “Renaissance in Security Studies? Caveat Lector”, *International Studies Quarterly*, Vol. 36, No.4, December 1992, s. 422.

Diğer taraftan geleneksel güvenlik lehine düşüncelerin kuramsal güçlü bir zemine sahip olmaya devam ettiği de unutulmamalıdır. Stephen Walt bu noktada ajandayı genişletmek fikrini, güvenlik kelimesini çeşitli konularda devletin militarizasyonu için bir çağrıya benzetmektedir. Ancak genişleyen ajanda hedefi şaşırtırken entellektüel tutarlılığın riske girmesine yol açabilmektedir. Bu kapsamda ekonomi ve güvenliği aynı resimde ayrı öğeler olarak kabul eden S. Walt, güvenliği ekonomiden ziyade askeri konularla ilişkilendirir.⁶

David Baldwin'ın güvenliği kazanılmış değerlere yönelik tehditleri en aza indirme durumu olarak tanımlaması⁷ güvenliğin çok boyutluluğunu hatırlatan ve epistemolojik olarak varlığın kendisine yöneltilen yaşamsal tehditleri önlemeye dönük bir çıkış noktası olarak kabul edilebilir. Ancak tüm zamanlar ve mekânlar için geçerli olacak bir güvenlik tanımının olmadığı akıldan çıkarılmamalıdır. Farklı güvenlik sektörleri yaratan bu tehdit veya sorun çeşitliliği, güvenliğe çok boyutlu bir görünüm kazandırmaktadır.⁸ Güvenliğin ne ya da kim için olduğu, hangi tehditlerden etkilendiği, hangi değerler için sağlanması gerektiği, hangi araçlarla korunduğu sorunsalları her güvenlik sektörü için cevap aranan başlıca maddeler olarak çözümlenmelidir. Çalışmanın temel araştırma konusu olan ekonomik güvenlik fikri, tam da bu problematik ve içerik üzerinden analiz edilmelidir. Zira teorik ve pratik olarak ekonomik güvenlik hakkında akademik yazında ya da dışında çok atıf bulunsa da kavramın genel kabul gören bir tanımı yoktur.

Barry Buzan'a göre ekonomik güvenliğin geniş bir uygulama alanı olan mutlak bir değer olduğu düşüncesi yanılsamadır. Gerçeklik olarak ekonomik güvenlik çelişkilerle dengeler arasında özgün sıkı bir bağ ile birleştirilmiş kaygan bir göreliliktir.⁹ Genel terimlerle tanımlanırsa ekonomik güvenlik, bireysel ekonomik kayıplara neden olan zorluklara karşı korunma derecesidir. Ekonomik güvenlik, kalıcı iktisadi çözümler ile refah, zenginlik, yeterli yaşam koşulları ve ekonomik bağımsızlık gibi kavramlarla birlikte anılır. Ekonomik güvenlik, yarının güvenliğini şekillendiren ekonomik

⁶ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, *Security A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishing, 1998, s. 2.

⁷ David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, Vol. 23, 1997, s. 13.

⁸ Pınar Bilgin, "Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları", *Stratejik Araştırmalar*, Cilt 8, Sayı 4, Ocak 2010, s. 76.

⁹ Barry Buzan, *İnsanlar, Devlet ve Korku-Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları için Bir Gündem*, (çev. ed.)Emre Çıtak, İstanbul, Röle Akademi Yayınları, 2015, s. 189.

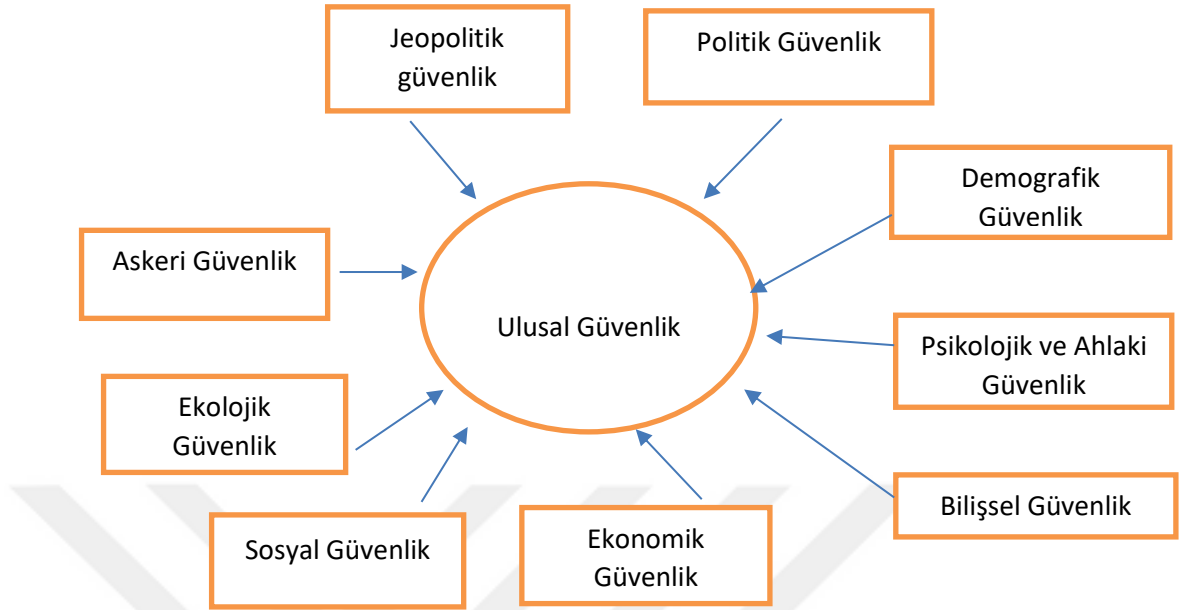
sürdürülebilirliğin en önemli yönünü oluşturmaktadır.¹⁰ Güvenliğin tanımı genişletilirse ulusal güvenlik ve ekonomi arasındaki etkileşim, ekonomik küreselleşmenin yaşandığı günümüzde tahlil edilmesi gereken ve aynı zamanda ihmal edilen bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda politik istikrar, ekonomik refah ile artarken, ekonomik koşullardaki bozulma ulusal güvenliğe zarar verici boyutlara ulaşır ki baştan ve sistemselsel olarak alınacak önlemlerle ekonominin ulusal güvenliğe vereceği zarar en aza indirgenebilir.

Sperling ve Kirchner, ekonomik güvenliğin tanımını üç ayrı somutlaştırılabilir ve birbirinden ayrılabilir analiz üzerinden yapmıştır. İlk olarak *“ekonomik güvenlik, bir toplumun sosyal ve ekonomik dokusunu korumak”* açısından devletin kabiliyeti üzerindeki kaygıyı yansıtır. İkinci olarak ekonomik güvenlik, *“devletin etkin bir koruyucu olarak hareket etme ve toplumsal bütünlüğü sürdürme kabiliyetini ihtiva eder”*. Son olarak ekonomik güvenlik, *“devletin hem dışa açılmanın refah kazançlarını hem de askeri sektördeki işbirliğini güçlendirmek için istikrarlı bir uluslararası ortamı geliştiren ve diğer devletlerle işbirliği”* ile ilgili bir süreçtir.¹¹ Diğer açıdan bazı ekonomik sorunlar, ulusal güvenlik problemi şeklinde lanse edilip, rutin olarak ulusal güvenlik ajandasına yükseltilerek karar vericiler tarafından hem iç hem dış politika canlı tutulabilir. Şekil 1.1’den de anlaşılacağı üzere ulusal güvenlik çatı kavramı, çok boyutlu ve çok değişkenli bir yapı arz eder. Devletlerin siyasi tarihi boyunca başta askeri, politik ve jeopolitik güvenlik ön plandayken 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren artan bir şekilde göz ardı edilen ekonomik, ekolojik, sosyal, demografik, bilişsel, psikolojik ve ahlaki güvenlik ve tehditler görünür hale gelmiştir. Her biri ayrı önemde olan bu katmanlardan ekonomik güvenlik askeri ve politik güvenliğe zemin oluşturması ve doğrudan etkileri olması açısından analizi elzem olan bir konudur.

¹⁰ Miles Kahler, “Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision”, *The Pacific Review*, Vol. 17, Issue 4, 2004, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032> (26.07.2015), s. 25.

¹¹ Emil Kirchner, James Sperling, “Economic Security and the Problem of Cooperation in Post-Cold War Europe”, *Review of International Studies*, Vol. 24. 1998, s. 230.

Şekil 1.1. Ulusal Güvenlik Şeması

Kaynak: Sergey Efimovich Metelev, “Economic Security as a Scientific Category: Therotical and Methodological Aspect of Research”, Lublin, Mariae Curie Sklodowska Universitatis Annales, Vol 39, Sayı 2, 2014, http://Annales.umcs.lublin.pl/tt_p.php?rok=2014&tom=39, s. 83. (25.08.2016)

Bir diğer problematik ise hangi sorunun güvenlik problemi ya da ekonomik güvenlik problemi olduğudur. Bu açıdan her ekonomik sorun güvenlik problemi yaratmayacağı gibi her ekonomik güvenlik sorunu da ulusal güvenlik problemi yaratmaz.¹² Bir ekonomik sorunu güvenlik sorunu olarak tanımlamak, devletin gelişmişlik düzeyi gibi objektif faktörler kadar sübjektif faktörlerden de faydalanarak yapılmalıdır. Algılamalar, çıkarlar ve değerler gibi belirsiz ve sosyal bilimlerde ağırlığı değişken olan nitel unsurlar, ulusal güvenlik tanımlarında yer aldığı gibi ekonomik güvenlik tanımında da hesaba katılmalıdır.

Bazı akademik literatürde ekonomik güvenliğe atfen yapılan ekonomik özgürlük kavramı, özgürlüğün olmazsa olmaz şartı olarak ileri sürülmektedir. Bu bir bakıma hem doğru hem tartışmalıdır. Friedrich Hayek insanlığı özgürlüğe kavuşturacak yol olarak dayatılan durumu, kölelik yolu olarak tanımlarken, güvenliğin özgürlük aleyhine yüceltilmemesine ve ekonomik güvenliğin bireyin özgürlüğüne hizmet etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.¹³ Dünya ekonomisinin giderek küreselleşmesi de bu

¹² Nesedurai, op. cit., s. 462.

¹³ Frederich August Von Hayek, *Kölelik Yolu*, (çev.) Atilla Aysan- Yıldırım Aysan, 4. B., Ankara, Siyasal Kitapevi, 1995, s. 117.

doğrultudaki özgürlük-güvenlik ikilemi yaratırken, finansal akımların birbiri içine geçmesiyle gelişmiş ekonomiler haricindeki devletleri bir nevi emperyal yayılma ile karşı karşıya bırakmaktadır.¹⁴Daha fazla karşılıklı bağımlılığın ortaya çıkması ile ekonomik bağımsızlık ihtiyacı ve her kültürel yapıya özgü ekonomik güvenlik yapı tesisi elzem hale gelmektedir. Diğer yandan da küresel ekonomik ve finansal ağlar, bu inşa sürecini doğrudan etkileyerek ekonomik güvenlik tesis sürecini karmaşık hale getirmektedir.

Devletlerin ekonomik güç ve kapasiteleri ile bu unsurların güvenliği değerlendirilirken enerji ve hammadde kaynaklarının arz ve güvenliği de hesaba katılmalıdır. Enerji güvenliği ekonomik güvenliğin hayati unsurlarından biridir. Coğrafi keşiflerden beri askeri mücadele ve savaşların sebebi olan ekonomi bileşenlerinin güvenliği sorunu, günümüzde de başta petrol, doğalgaz ve ara malı ithalatı gibi önemli kalemlerde devam etmektedir. Küresel ısınma gibi çevresel güvenlik sorunları dünyanın geleceğini tehlikeye atarken, ekonomik güvenlik sağlama noktasında fosil yakıtlara bağlı enerji politikaları öncül konumunu sürdürmektedir. Bu doğrultuda iklim bilimi uzmanlarından James Hansen'in 1980'li yılların sonlarında ilk kez ortaya koyduğu, günümüzde de kanıtlanan ve kabul gören yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının geleceği inşa edeceği ve çevresel güvenlik paralelinde ekonominin ve insanlığın güvende olacağı düşüncesi göz ardı edilmemelidir.¹⁵ Güvenliğin ekonomik boyutuna farklı bir perspektiften yaklaşan bu çevresel akım, enerji güvenliği sorununa temelden eleştirel yaklaşmakta olup, insan, çevre ve ekonomik güvenliği genel kabul gören sermaye ve bilim kalıpları dışında değerlendirmektedir.

“Güvenliğin ekonomik boyutu, ulusal düzeydeki güvenliğin askeri boyutuna yardımcı bir faktör olmaktan ziyade, genel güvenlik sistemi'nin tamamlayıcı bir parçası” olarak görülmelidir. Bu tahlilde ekonomik güvenlik kavramsallaştırılması ile uluslararası ekonomik sistem öylesine yapılandırılmalıdır ki oluşturduğu istikrarlı ve güvenli ortam sadece yüksek düzeyde bir ekonomik refaha değil aynı zamanda uluslararası ilişkilerde siyasi ve askeri alanlardaki işbirliğine de katkı yapmalı ya da sebep olmalıdır.¹⁶ Öte yandan ekonomi bilimi güvenlik söylemlerine dâhil edilirken, makroekonomik ve kurumsal konulara bütünüyle odaklanılamaz. Sistemsel yorumlar içermesi gerektiği gibi

¹⁴ John Belamy Foster, “Birikimin Finanslaşması”, *Kapitalizmin Finansal Tarihi; Büyük Finansal Krizin Nedenleri ve Sonuçları*, (çev.), Abdullah Ersoy, Ankara, İmaj Yayınları, 2011, ss. 93-94.

¹⁵ James Hansen, *Küresel Isınmanın Kırılma Noktası*, (çev.) A.Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul, 2009, s. 5.

¹⁶ Ali Şen, “Uluslararası Güvenlikte Ekonomik Faktörler: Türkiye'nin Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlardaki Etkinliği ve Bölge Barışına Katkısı”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 113.

mikroekonomi ve makroekonomiden beslenen çağdaş ekonomi kuramından da fikirler çıkarsanmalıdır. “*Genel normatif ekonomik değerlendirmeler açısından fayda, rasyonalite, etkinlik, iyileştirme*” gibi kategorilerde “*ne olmalı?*” sorunsalı ile pozitif ekonomi üzerinden güvenlik, çatışma, tehdit gibi kavramlarla bağlantının “*ne olduğu?*” sorunsalı arasındaki ayrım düşünülerek değerlendirme yapılmalıdır.¹⁷

İktisat tarihi açısından merkantilist ekonomi ve daha sonra gelişen liberal ekonominin kökleri ile devletlerin öngörülen politikalarında ekonomik güvenlik kaygısının yattığı söylenebilir. Bu kuramsal gelişim çizgisi endüstri devrimi ile birlikte güç ve toprak arasındaki bağı kırarken, yeni topraklar elde etmeden ya da savaşa girmeden ekonomik güç kazanmayı ve ekonomik güvenliği sağlamayı imkânsız kılmıştır.¹⁸ İki kutuplu sistem boyunca da devletlerin her koşulda ekonomik olarak hazır bulunmasının ve ekonomilerinin sürdürülebilir olmasının önemi test edilmiştir. Ekonomik olarak taşınamaz hale gelen askeri projeler ile SSCB’nin sonunun geldiğine yönelik sayısız argüman bulmak mümkündür. Bu minvalde SSCB’nin sonunu hazırlayan nedenlerden biri olarak ekonomi ile ulusal güvenlik ilişkisi basit bir denklem gibi görülse de oldukça problemlidir.¹⁹ Aynı şekilde Robert Gilpin de teorik olarak azalan yatırım ve yavaşlayan ekonomik büyümenin konjonktürel hegemon geçişlerinde artan savunma harcamalarına sebep olduğunu tespit etmiştir.²⁰ Tartışılacağı üzere bir devletin nükleer silah kapasitesine sahip olması ile ekonomik gücü arasındaki asimetrik ilişkinin, askeri caydırıcılığın sürdürülebilirliğini belirleyen etmen olduğu bu dönemin sonlarına doğru artan bir şekilde hissedilmiştir.²¹

Diğer taraftan mikro düzeyde ise yerel sosyo-ekonomik problemleri çözümsüz bırakmak küresel tehditlere sebep olabilir. Stratejik doğal kaynaklara erişim ve aktarım için başlıca dünya güçleri arasında meydana gelen ve gün geçtikçe artan rekabet, modern

¹⁷ Czesław Mesjasz, “Ekonomik Güvenlik”, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s. 129.

¹⁸ Hasan Köni, “Uluslararası Ekonomik Düzenin Temelleri ve Günümüz ile Benzerlikleri”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, Sayı 1, Eylül-Ekim-Kasım 2012, s. 9.

¹⁹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar, (çev.) Birtane Karanakçı, 8.B., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın 306, Tarih Dizisi 22, 2001, s. 187.

²⁰ Kirshner, op. cit., s. 73.

²¹ Zehra Nargis, “The Realist State and Deglobalization”, *Policy Perspectives*, Vol. 8, No. 2, July - December 2011, <http://www.jstor.org/stable/42909286>, s. 35. (22.12.2015). SSCB'nin ABD karşısında silahlanma projelerine yetişememesi sonucu dağılması hakkında detaylı bilgi için bkz., Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (Cilt II:1980-2001), (ed.) Baskın Oran, 12. B., İstanbul, İletişim Yayıncılık, ss. 3-9.

uluslararası ilişkilerin de en önemli gündem maddelerinden bir olmaya devam etmektedir. Devletler ticaret politikasını sadece ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için değil, aynı zamanda ekonomik olmayan hedefler için de sürdürürler. Asimetrik bağımlılık politik avantaj sağlamak için temel oluşturur. Bu bağlamda endüstriyel kapasite, çelik üretimi, enerji kaynaklarına erişim, teknolojik kabiliyet ve diğer faktörler modern bir savunma kurulabilmesi için önemli altyapılardır. Sermayeye ulaşım, ulusal güvenliğin hayati bir unsuru haline gelmiştir. Ekonomik güç, ekonomik denge ve büyümeden kaynaklanan askeri güç ve etki, ulusal güvenlik çabaların merkezi haline gelmiştir. Kısa vadede değişik kararlar güvenliği etkilese de uzun vadede bu iki faktör arasındaki uyum açıktır.²²

Bu açıdan ekonomide yeri doldurulmaz tek sermaye, “ekonomik ajanlar arasındaki güven”dir. Gerek iktisadi gerekse de sosyal boyutta olsun “sorunun nedeni araştırıldığında ilgili taraflar arasında güven bunalımına ve güven eksikliği”ne atıf görülmektedir.²³ “*Ekonomide güveni etkileyen faktörler*” ise “*siyasi istikrar ve kararlılığının olup olmaması, küresel düzeyde bir kriz ve istikrarsızlığın olup olmaması, uygulanan iktisat politikasının iç tutarlılığı ve etkinliğinin olup olmaması ve kalıcı etki yapacak uzun vadeli tedbirlerin bir bütün olarak ele alınıp alınmaması*” şeklinde sıralanabilir.²⁴

Çağdaş ekonomi görüşlerinde güvenliğin ekonomik olarak sürdürülebilirliği konusu hâlihazırda çözümlenmesi gereken bir konu olarak tartışmalıdır. Bu bağlamda ekonomik güvenlik, ulusal ekonominin gelişimine yönelik iç ve dış tehditlere karşı ekonomik değerleri ve ulusal çıkarları korumak için önlem alma ve uygulama sistemi olarak algılanmalıdır.²⁵ Devletlerin belirlediği para ve maliye politikaları ile piyasanın belirsizliği karşısında ampirik ve metodolojik olarak ekonomik tahmin yapmanın sorunlu olduğu kabul edilmelidir.²⁶ Hiç şüphe yok ki ekonomik güvenlik, başlıca bileşeni olarak

²² Mircea Alecsandru Udrescu, Cristian Marian Barbu, Marcela Garbela, “Influence of Globalization Upon Economic Security”, *Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II*, 2012, <http://connection.ebscohost.com/c/articles/92535201>, ss. 163-168. (21.12.2015).

²³ Arif Özsağır, “Ekonomik Güven Faktörü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Bahar 2007, www.e-sosder.com, s. 55. (12.05.2015).

²⁴ Ibid, s. 50.

²⁵ Ekonomik güvenliğin insani güvenliğin başlıca boyutlarından birisi olması ve fakirlik ile diğer ilgili konular hakkında bilgi almak için bkz., Siew Mun Tong, “Rethinking Economic Security in a Globalised World”, *Contemporary Politics*, Vol:21, No:1, 2015, <http://dx.doi.org/10.1080/13569775.2014.993910>, ss. 40-52. (12.02.2015).

²⁶ Ainabek Kuandyk Salikhuly, “Methodology of Determining Economic Security Criteria In Globalization Environment”, *Cambridge Business and Economics Conference*, Cambridge, 2012, http://www.gcbe.us/2012_CBEC/data/Ainabek_Kuandyk_Salikhuly.doc, ss. 2-3. (05.07.2015)

finansal güvenlik ile birlikte, son yıllarda çağdaş ekonomi ve politika uygulamalarının en önemli açmazıdır. Ekonomik güvenlik, çaprazlama bir konudur, bu öznellik ekonomi ve politika olmak üzere geniş sorumluluk isteyen bir analiz gerektirir.

Finansal boyutta kalıcı çözümler bulmak şeklinde literatürde tanımlara rastlanan ekonomik güvenlik düşüncesi, refah, zenginlik, yeterli yaşam düzeyi ve ekonomik bağımsızlık gibi bazı makroekonomik hedeflerle eş anlamlı olarak anılmaktadır. Dıştan gelen ekonomik tehditler karşısında ekonomik egemenliğin dağıtılamaz ve paylaşılamaz özellikleri olsa da doğal enerji ve hammadde kaynaklarına sahip olmak önemli bir ekonomik güç göstergesidir. Bir ülkenin iç pazarını kontrol edebilmesi, anahtar endüstri ve girişimlere sahip olması ile doğal kaynakları çıkarma ve işleme yetisine sahip olması ekonomik egemenliğin derecesini belirler.²⁷ Ancak her ülkenin ekonomik gelişmişliği ve ekonomik büyüklüğüne göre dağıtılabılır ya da dağıtılamaz ekonomik gücü farklılaşır. Bu açıdan ekonomik güvenlik, bir ulusun ve onun sosyo-ekonomik gelişmesinin dış tehdit ve baskılardan uzak olduğu durumu ifade ederken, ekonomik çıkarları korumak, ekonomik gelişim ya da yeteneğe sahip olmak ve ekonomik risklere karşı koyabilmek için hayati bir kavramdır.²⁸

Çalışmanın da temel önermelerinden olan her ekonomik problemin bir güvenlik problemi olmadığı gibi her ekonomik güvenlik problemin de ulusal güvenlik problemi yaratmadığı varsayımı altında kavramı sınıflandırmak doğru olacaktır. Bir ekonomik problemi, güvenlik problemi olarak tanımlamak, sürecin objektif koşulları (*bir devletin gelişmişlik düzeyi*) gibi sübjektif faktörleri yüzünden kolay değildir. Her ne düzeyde olursa olsun ekonomik güvenlik tanımlama çabası, kantitatif özelliklere bağlıdır. Algılamalar, çıkarlar, değerler ki ulusal güvenliği sosyal bilimlerden ele alırsak en belirsiz ve ağır nosyonlarını oluştururlar.

Güvenliğin tarihsel dönüşümü ve ekonomik yönünün açıklanması ekonomik güvenlik kavramının anlaşılması için ön kabuldür. Bu sayede analiz ya da referans düzeyleri açısından farklılaşan ekonomik güvenlik kavramsallaştırması kolaylaşacak ve uluslararası ilişkiler-ekonomi ekseninde yapılacak sınıflandırmalarla daha iyi anlaşılacaktır. Bu noktada ekonomik güvenliğin bir tarafı, ulusalın küresel olduğu

²⁷ Metelev, op. cit., s. 67.

²⁸ Stefan Daniel Pirpiliu, "Points of View Regarding the Vulnerabilities, Risk Factors and Threats to the National Economic Security in the Era of Globalization", *Managerial Challenges of the Contemporary Society*, Proceedings4, Cluj Napoca: Babes Bolyaib University, 2012, <http://search.proquest.com/openview/15c8937d478bf330c62f6c4060a0c756>, ss. 2-3. (05.07.2015).

dünyada finansal ve mali krizlere genelgeçer çareler aramak ve dünya ekonomisini güvenli kılmaktan geçer. Bu makro boyutlu arayışın temelinde çok uluslu şirketlerden, uluslararası örgütlere kadar çok aktörlü olan ve sermayenin baş aktör olduğu ekonomi dünyasında güvenliği sağlamak örtülü manada kârın sürekliliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamaktan geçer. Bu makro boyutta ekonomik güvenlik ulusal devlet açısından dünya ekonomisinden pay almak için güvenli ilişkiler kurmak ve stratejiler oluşturmayı gerektirir. Devletler ulusal ekonomilerinin selahiyeti için, bölgesel ve uluslararası birliktelikler kurarak, küresel sermaye ve ekonomik risk-tehdit-kriz üçgeninin karşısında hayatta kalabilmek için istikrarlı bir para, kredi ve maliye politikası uygulamalı ve liberalleşme dalgasına uyumlu serbest ticaret temelli dış ilişkiler kurgulamalıdır.

Bu yapısal makro kıskacın diğer tarafında ekonomik güvenliğin bireyin temel hakkı olduğu yatmaktadır. Refah ve zenginliği vatandaşına sağlamayı ve sürdürmeyi görev edinen her çağdaş devlet, asgari insani yaşam koşulları temelinde vatandaşlarının anlık ve gelecekteki güvenlik kaygılarını gidermek ister. Bu açıdan ekonomik bağımsızlık ya da egemenlik, mikro boyuttaki amaçların sağlanması için birincil önceliktedir. Doğal kaynak ve zenginliğe sahip olmayan ya da yasal olarak başka bir devletin idaresinde olmasa da bağımlılık ilişkisi ile yaşam koşulları dolaylı olarak etkilenen ve belirlenen devletin vatandaşları için ekonomik güvenlik bağımsızlıkla eş değerdedir.

1.2. Ekonomik Açıdan Güvenliğin Tarihsel Önemi ve Dönüşümü

Ekonomik güvenlik, tarihin yansıması olarak insani güvenlikten askeri güvenliğe birçok boyutun temelini oluşturan bir gereksinim ve bir gerçekliktir. Ekonomik güvenlik tarihin neden-sonuç kurgusu üzerinden analiz edilebilir. Paranın icadından önce bile doğal kaynaklara, besinlere ve değerli madenlere erişim ve sahip olma geleceği garanti altına almanın öncüllerindendir. Tarihin her anında *“devletin etkinliğinin ve meşruiyetinin sorgulanmasına yol açan neredeyse her durumda en göze çarpan alan olarak güvenlik”* ön plana çıkarken, *“ekonomik yeterlilik”* de önemli bir zemin oluşturmuştur.

Gerek medeniyetler gerek devletler ticaret yollarını güvenli tutmak, ekonomik veya siyasi güç elde etmek ve hâkimiyet kurmak için sürekli mücadele içinde olmuştur. Çin’den başlayıp Anadolu toprakları ve Akdeniz aracılığıyla Avrupa kıtasına ulaşan İpek yolu ya da Hindistan’dan başlayıp İskenderiye’de son bulan Baharat Yolu gibi önemli

ticaret yollarını kullanan ve hâkimiyeti için savaşan devletler, devlet bekası için ekonomik olarak güvende olmanın öneminin bilincinde hareket etmişlerdir. Hem Batı hem de Doğu devletleri için kurdukları ilişkilerin niteliğini belirleyen başlıca etken, ticaret yollarının güvenliği olmuştur. Bu ticaret yollarının hâkimiyeti ya da gerektiğinde yeni ticaret yolları bulma gerekliliği, devlet adamları için halkının ekonomik sıkıntılarını aşılması daha da fazlası devletin ve kendi iktidarının geleceği için birincil önceliklerden olmuştur.

Ağırlıklı olarak ekonomik sorunların aşılması ve siyasi hâkimiyetin ilerletilebilmesi için gerekli olan hammadde ve değerli madenlerin arzı ve güvenliği sorunsalı, 15 ve 16. yüzyılda uluslararası ilişkilerde siyasal ve ekonomik bir dönüşüm yaratan coğrafi keşiflerin başlamasının nedenlerinden biri olmuştur.²⁹ Hristiyanlığı yayma ve yeni toprakları keşfetme arzusu yanında, değerli madenlerin arzının güvenliğinin sağlanması ve refah seviyesinin artırılması gibi temel nedenlerle gerçekleşen coğrafi keşifler, Batılı devletleri gelecek yüzyıllarda emperyalist politikalara ve Sanayi Devrimi'ne götürecektir ve nihayetinde ekonomik olgunluğa eriştiren tarihsel olayların başında gelmektedir.

Diğer bir önemli tarihsel dinamik olan göç olgusu da siyasal ve kültürel nedenler yanında en başta ekonomik zorunluluklar ve yaşamsal sorunlardan kaynaklanmıştır.³⁰ Özellikle 19. yüzyılda yaşanan göçlerin büyük bir bölümü ekonomik nedenlere dayanırken, 20. yüzyılda nüfusun hızla çoğalması ile dünyanın gelişen ve gelişmekte olan coğrafyalarında refahın artması sonucu hammadde ve doğal kaynaklara büyük bir talep oluşmuştur. Görüldüğü üzere ulusal gücün en önemli maddi unsurlarından biri olan doğal kaynaklara sahip olma ve ekonomik güç kapasitesi³¹, tarihsel evrimin her aşamasında politik aktörlerin davranışlarında hesaba katılması gereken bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğal kaynakların arz ve dağıtım güvenliği konusundan komşu devletler karşısında ekonomik güçsüzlük ve işgal hezeyanlarına kadar çeşitli yelpazede hissedilen ekonomipolitik endişe ve tehditler, tarihsel örüntüde devletler arasında anlaşmazlıkların ve savaşların başlıca sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Murat Hanılçe, “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak”, *Tarih Okulu*, Sayı 7, Mayıs- Ağustos 2010, ss. 55-58.

³⁰ Fuat Güllüoğlu, “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalova, Sayı 4, Nisan 2012-Eylül 2012, ss. 53-85.

³¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 2.B., Bursa, Alfa Yayınları, 2002, s. 176.

Diplomasi tarihinin her Dönemi'nde devletler, ekonomik anlamda güvende olma gerekliliğini politika gündemlerinin başında tutarken, savaş dışında da ekonomik zorlama ve araçlarla politik olarak güç elde etme çabasına girişmiştir. Bu açıdan en yerinde örnek belki de 1. Napolyon hâkimiyetindeki Fransa ve kontrolündeki diğer devletler tarafından 1807-1814 yılları arasında uygulanan Kıta Ablukası aracılığıyla İngiltere (*Büyük Britanya*)'ye karşı girişilen ekonomik ambargo gösterilebilir.³² Söz konusu ambargodan ekonomik güvenliği sekteye uğrayan ve ekonomisi zarar gören Rusya'nın İngiltere ile ticarete devam etme kararı ise siyasi ve askeri güç için ekonomik devamlılığın önemini ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Buna karşılık daha sonra 1. Napolyon'u 1812 yılındaki Rusya seferi için harekete geçiren en önemli uyarının da Rusya'nın bu ekonomik açılımının olduğu unutulmamalıdır.

19. yüzyılın başlarından itibaren 1. Sanayi Devrimi sonrası ekonominin dönüşerek hayatın merkezinde konumlanmaya başlaması ile global dengelerin devletlerin ihtiyaçları doğrultusunda değiştiği ve hegemonya savaşlarının emareleri görülmeye başlanmıştır. 20. yüzyıla doğru uluslararası aktörler arasında iktisadi olarak güvende olma ihtiyacının uluslararası politikanın merkezinde konumlandığı söylenebilir. Anlaşmazlıkları ortak bir potada eritmek için karşılıklı ekonomik güvenin hayati önemde olduğunu örnekleyen Avrupa devletlerinin iki dünya savaşı sonrasında birlik kurmaları her ne kadar askeri ve siyasal kaygılar barındırsa da temelde ekonomik bir birliktelik ve güvenli bir gelecek arzusu taşımaktadır.

2. Dünya Savaşı sonrasında bu önemli gelişme dışında “*güvenlik alanında dünya iki kutuplu bir sisteme oturtularak her bir blok kendi güvenlik yapılanması*”nı oluşturmuş ve “*ekonomik alanda da doğu ve batı blokları kendi örgütlerini*” kurmuşlardır. Bu bağlamda “*güvenlik ve ekonomi bloklarının farklı örgütleri olsa da 1960'lardan itibaren doğu ve batı arasındaki ticaret ve iletişim imkânlarındaki gelişmenin dünyayı tek bir mekân haline getirmeye başladığı*” kabulü yaygınlaşmıştır.³³ Söz konusu konjonktürel yumuşama evresi gelişmeleri etkisini uluslararası yapı ile beraber güvenlik algılamaları ve kavramlaştırmasında hissettirmiştir.

³² Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.B., İstanbul, 2007, s. 148. 1789 Fransız Devriminden sonra yaşanan güç dengeleri ile kıtasal ablukaya giden süreç ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için Barış Özdal, “Büyük Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları'nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri”, Barış Özdal ve R. Kutay Karaca (ed.), *Diplomasi Tarihi-1*, 1. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2015, ss. 253-280.

³³ Ateş, op. cit., s. 2.

Öte yandan devletlerin güvenlik gereksinimlerini Soğuk Savaş boyunca “ulusal ölçekte ve askeri parametrelere göre tanımlama alışkanlıklarından vazgeçtiklerini” söylemek zordur.³⁴ Bu açıdan “ekonomi alanında birçok yetkisinden vazgeçen devletlerin güvenlik alanında oldukça tutucu davranması nedeniyle egemenliğin aşınmasına” yönelik adımların farklı örneklerde farklı sonuçları olmuştur. Zira “uluslararası platformda yürüyen ekonomik ilişkiler, nihayetinde devletlerce oluşturulmuş olan yasal altyapıya göre” yapılmaktadır ve devletler istemediği takdirde sona erdirilmesi her zaman olasıdır.³⁵

İki kutuplu sistemde bile devletlerin ekonomik güvenlik amaçları temelinde hareket ettiği ve ekonomik bağımsızlık arayışında olduğu gerçeği, Musaddık yönetimindeki İran’ın 1953 yılında petrol millileştirme çabaları ve Nasır yönetimindeki Mısır’ın 1956 yılında Süveyş Kanalı’nı kamulaştırma talebi sonucu yaşanan kriz ile adeta su yüzüne çıkmıştır. Enerji kaynaklarının ekonomik bir silah olarak kullanılabileceğini ve ekonomik kapasitenin etkisini ortaya koyan 1973 Petrol Ambargosu sayesinde ekonomik güvenliğin önemi ve ekonomi-politik analizler uluslararası ilişkilerde dikkate alınması gereken konular arasında ilk maddelere yerleşmiştir.³⁶

Soğuk Savaş’ın bitimine kadar “devletlerin güvenlik için öncelikleri toprak bütünlüğü, savunma ve caydırıcılık gibi konular” iken, takip eden tek kutuplu sisteme evrilen uluslararası sistemde güvenliğin askeri olmayan ve özellikle iktisadi olan unsurları ön plana çıkmaya başlamıştır. Makroekonomik istikrardan çevresel sorunlara kadar uzanan geniş bir yelpazede bir dizi ekonomik faktör, askeri zaferlerde ikincil derecede veya ona yardımcı olan bir unsur olmaktan çıkıp, güvenliğin göz ardı edilemeyecek tamamlayıcı bir parçası haline gelmeye başlamıştır.

Soğuk Savaş’ın son on yılında ekonomi ve güvenlik görülmemiş derecede önem kazanmıştır. Bloklar arası mücadele karşı tarafın ekonomik güçsüzlüklerini avantaja çevirme ve ekonomik araçları politik baskı ve dış politika amaçları için kullanmaya dönüşmüştür. Başat güçlerin yükseliş ve düşüşlerinde belirleyici olan ekonomik güvenlik, ulusların yaşamında hayati bir unsur olarak konumlanmaya başlamıştır. Küreselleşmeyle

³⁴ Nilüfer Karacasulu Göksel, “Globalisation and The Stable”, *Perceptions Journal of International Politics*, 2004, Vol. 9 No.1, ss. 1-2.

³⁵ Kenneth K. Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol.25, No.1, 2000, s. 6.

³⁶ Nargis Zehra, “The Realist State and Deglobalization”, *Policy Perspectives*, Vol. 8, No. 2, July - December 2011, <http://www.jstor.org/stable/42909286>, s. 39. (22.12.2015).

birlikte “siyaset, ekonomi, toplum, bilgi, güvenlik, çevre ve başka alanlarda dünyanın benzeşmesine paralel olarak devletlerin etkinliği” sorgulanır hale gelse de küresel güvenlik sorunları, ulus devletlerin varlığını ve gerekliliğini hissettirmiştir.³⁷

ABD’de İkiz Kuleler’e yapılan 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ise “uluslararası sistemde geleneksel güvenlik tanımlarını ve dış politika algılamalarını kökünden sarsan dönüm noktası” olmuştur. Soğuk Savaş sonrası “yeni dünya düzeni’nin yapısının, değerlerinin ve aktörlerinin geleceğinin belirsizliği sürerken meydana gelen bu olay”, devletlerin uluslararası sisteme ve dış politikaya bakış açılarını değiştirmiştir.

Bu açıdan Soğuk Savaş’ın bitişi ve küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte devlet merkezli ve askeri odaklı güvenlik anlayışının yeniden ele alınma ihtiyacı doğmuştur. Bu çerçevede yeni/eleştirel yaklaşımlar, güvenliğin eksenini devletlerle birlikte toplumsal gruplar, birey ya da sistemsel boyutlara kaydırarak “güvenliği daha geniş sosyal, ekonomik, çevresel ve politik amaçlarla” birleştirmeye başlamıştır.³⁸ Uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik ile ilgili tartışmalar, “güvenliği askeri açıdan tanımlayan ve güvenlik gündemini dar bir biçimde ele alan geleneksel yaklaşım ile bu gündemi genişleten eleştirel yaklaşımlar” arasında salınmaktadır.

Soğuk Savaş Dönemi’nde güvenlik, uluslararası politikanın stratejik sorunları arasında yüksek politika şeklinde tanımlanırken, dar mahiyette askeri/stratejik açıdan ele alınmıştır. Soğuk Savaş’ın bitimiyle geleneksel güvenlik anlayışını savunanların ikincil politika olarak niteledikleri ekonomi, çevre ve teknoloji gibi düşük profilli konular, uluslararası politika ve güvenlik gündeminde adeta hak ettiği yeri almıştır.³⁹

Söz konusu yeni güvenlik arayışlarında terörün finansmanı ve bu yönde kullanılabilecek araçların önlenmesi gerekliliği ön plana çıkmıştır. 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası döneme damgasını vuran terörizmi finanse etmek için kullanılabilecek yasa dışı yollardan kazanılmış ve aklanmaya çalışılan kara paranın önlenmesi olgusu,

³⁷ Christopher M. Dent, “Economic Security”, *Contemporary Security Studies*, (ed.) Alan Collins, Londorn, Oxford University Press, 2007, <https://ufabcsi.files.wordpress.com/2013/05/contemporaryss-239-255.pdf>, s. 240. (21.04.2014).

³⁸ Bülent Sarper Ağır, “Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek”, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 11, Sayı 22, 2015, s. 98.

³⁹ Öte yandan Soğuk Savaş sonrası ABD dış politika mimarlarından Joseph Nye tarafından ekonomik küreselleşmenin söz konusu olduğu bir dünyada tüm devletlerin bir derecede piyasa kuvvetlerine bağlı olduğu düşüncesi temelinde ekonomik güç, askeri güç ile birlikte başkalarının fikirlerini değiştirmek için kullanılabilen sert komuta gücü olarak tanımlanmıştır. Literatüre katkı yaptığı yumuşak güç kavramına dâhil edilmeyen ekonomik kapasite ve yaptırımlar, Nye’e göre devlet harici teröristleri yıpratır ama yok edemez. Joseph Nye, *Amerikan Gücünü Paradoksu*, (çev.) Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, ss. 9-10.

devletleri önyargılardan kurtararak işbirliği gerekliliğini hatırlatmış ve devletleri ekonomik güvenlik yapılarını güçlendirmek için önlemler almaya itmiştir.⁴⁰ Haydut devletlerin⁴¹ finansal ve ticari ağları teröre karşı blokta en önemli eylemlerden biri olarak lanse edilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle Saldırılar sonrası dönemde güvensizlik kaynağı olarak terörizmin finansmanı sorunu ekonomik ajanların güvenlik önlemlerine ne kadar ihtiyacı olduğunu göstermiştir.

Uluslararası finansal istikrar ve sermaye hareketlerinin güvenliği ön plana çıkmıştır. Ekonomik güvenlik, gittikçe insan değerinin hayati bir unsuru ve devletin başlıca sorumluluğu olarak konumlanmıştır. Dünya sermaye piyasaları birbiri ile bağlantılı olduğu için ekonomik saldırı ya da olası Küresel Kriz etkilerinin çabukça yayılacağı beklentisi ekonomik küreselleşmenin en belirgin sonucu olmuştur. 2008 Küresel Mali Krizi'nde gerçekleşen bu beklenti, ekonomik risklerin devletlerin güç ve güvenlik anlayışlarındaki önemini ön plana çıkarmıştır. Uluslararası para otoritelerinin çabuk ve yeterli koordinasyonu, tüm finansal sisteme yardım ederek risklerin dolaylı etkilerini azaltsa da Küresel Kriz algılamalarda, ekonomik politikalarda ve ekonomik güvenlik zemininde güvensizliğin maliyeti olarak radikal değişikliklere yol açmıştır.⁴²

⁴⁰ Terörün finansmanı için alınan önlemlerin başında Afganistan, Irak, Libya, Sudan, Kuzey Kore gibi ABD'nin haydut devlet tanımlaması yaptığı devletler ile her türlü ekonomik bağın kesilmesinin empoze edilmesi gelmiştir. ABD'nin önleyici güvenlik konseptinin bir parçası olarak şekillenen terörün finansmanının önlenmesi, ABD'nin enerjiye dayalı egemenlik alanı yaratma projesinin bir parçası olarak görülebilir. Söz konusu saldırıları yaratan koşulları, amaçları ve sonuçları daha iyi anlayabilmek için bkz., Ahmet Özer, "11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma", *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), Ocak-Nisan 2009, ss. 191-210.

11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası daha aktif hale gelen ve dünyadaki diğer devletlerin de kendi bünyelerinde kurduğu, ülkemizdeki Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) gibi kuruluşların uyması gereken kurallar ile terörün finansmanının önlenmesi hakkında genel bilgi için bkz., Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), "Guidance for Financial Institutions in Detecting Terrorist Financing", <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents.pdf>. (14.04.2016).

⁴¹ ABD tarafından özellikle 11 Eylül saldırıları sonrası dönemde küresel barış ve güvenliği tehdit eden, eylemleri önceden tahmin edilemeyen, terörizmi ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasını destekleyen kural tanımaz devletler haydut olarak nitelenmiştir. Konjonktür gereği değişse de başta Afganistan, Irak, Kuzey Kore, Sudan, Suriye, İran, Küba gibi devletlerin 2001 yılından itibaren siyasi ve askeri gelişimleri bu konumlanmayla paralel şekilde değişim göstermiştir. Örneğin son 15 yılda Afganistan, Irak, Suriye ve Suriye işgal ve iç savaşlarla üniter yapısını koruyamamıştır. Haydut devletlerden Kuzey Kore siyaseten daha uç ve tehlikeli bir konuma sürüklenirken, Asya güvenliği için tehlike oluşturmaya devam etmektedir. İran ise oturmuş devlet geleneği gereği ya da konjonktür gereği çeşitli nedenlerle Ortadoğu'da sırası gelmediği için gücünü koruyabilmiş, bölgesel aktör konumunu sürdürmektedir. Küba ise ABD liberal akımına karşı duruşu ile iç siyasetteki gidişata bağlı küresel siyasette ön plana çıkarılmaya aday bir ülkedir. Haydut devlet kavramı ile ABD'nin şekillendirmeye çalıştığı uluslararası sistem ve güvenlik hakkında detaylı bilgi ve değerlendirme için bkz., William Blum, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber*, (çev.) Erdal Yüzak, İstanbul, 4 Nokta Grafik Matbaacılık, 2006.

⁴² Buzan, Security, op. cit., s. 99.

ABD’de konut sektöründeki yanlış uygulamalar gibi basit görünen bir sorunun bankacılık sisteminde zincirleme çöktürlere ve finansal piyasalarda istikrarsızlığa yol açması dünyanın ekonomik ajanlarına yapılacak doğrudan saldırılardan daha çok zarar verdiği örneklenmiştir. Ekonomilere güven iştahını ve yatırım potansiyelini belirlemek için sıklıkla kullanılan ülke derecelendirme kuruluşlarının söz konusu krizde güvenilirliğini yitirmeleri de ekonomik güvenlik düşüncesinin gerçekler ve algılamalar arasında salındığını kanıtlayan gelişmelerdendir.

21. yüzyıl, “*buhranlar ve bunalımlar yüzyılı olarak reel politik düşüncenin pratikte güvenliği sağlayamaması*” ile “*güvenlik sorunsalını daha da önemli kılarak güvensizliğin nasıl çözümleneceğine*” dair öne sürülen yeni teorik ve metodolojik yaklaşımları gündeme taşımıştır.⁴³ Bu doğrultuda ekonomik güvenlik gerek 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası terörizmin finansmanının önlenmesi gerekse 2008 Küresel Finansal Krizi küresel ekonomilerin volatilitésinin sağlanması noktasında önemini ve geçerliliğini arttırmıştır.

1.3. Analiz Düzeyleri Açısından Ekonomik Güvenlik Sınıflandırması

Ekonomik güvenlik kavramı analiz düzeyleri ve referans özneleri açısından çeşitlilik gösteren yapıya ve geniş bir uygulama alanına sahiptir. Ölçülebilir bir ekonomik güvenlik analizi yapmak için öncelikle farklı katmanlarda sınıflandırma ve tanımlama yapmak gerekir. Bu amaçla ekonomik güvenliği yapısal yaklaşım ile analiz eden Bostjan, ekonomik güven oluşturan katmanlardaki geçişgenliği, bireysel, kurumsal, toplumsal, ulusal, bölgesel, devletlerarası ve global olmak üzere yedi etkileşim düzeyi ile tahlil etmeye çalışmıştır.⁴⁴

⁴³ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara, 2012, s. 4.

⁴⁴ Aneta Wysokinska Senkus, Konrad Raczkowski, “Economic Security in the Context of Sustainability”, *Rural Development*, Warsaw, Kaunas Aleksandras Stulginskis University, Vol. 6, 2013, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2931>, s. 456. (28.12.2015).

Tablo 1.1. Ekonomik Güvenlik Faktörlerinin Sınıflandırılması

Makro Boyut	Meso Boyut	Mikro Boyut
Ulusal- Uluslararası-Global	Kuruluş- Firma-İş Ortaklığı	Toplum-Aile-Birey
Ulusal ve Uluslararası Piyasaların İstikrarı	Reel sektörün istikrarı	Bireyin mikro boyutta sosyo-ekonomik istikrarı
Serbest Ticaret	Yalın Üretim, Serbest Ticaret	Serbest dolaşım
Rekabet	Pazarlama	Korunma
Sürdürülebilir Gelişme	İnovasyon ve Yeni Buluşlar	Gıda, Barınma
Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH))Büyümesi	Üretkenlik	Kişi Başı GSMH
İç ve Dış Borç Oranları	Finansal Disiplin	Ödeme Gücü
Fiyat İstikrarı	Kâr Devamlılığı	Öngörülebilirlik
Düşük İşsizlik Düzeyi	İstihdam	Sabit ve adil ücret
Döviz Kurlarının İstikrarı	Döviz Kuru Volatilitesi	Gelir-gider dengesi
Kara Paranın Aklamanın Önlenmesi	Etik İkilemler	Eğitim
Üretim Faktör Sahipliği	Birleşme ve Ortaklıklar	Kurumlara Güven
Enerji Kaynaklarına Sahiplik ya da Yakınlık	Enerji Maliyetleri	Mutlak ve göreceli fakırlığı azaltma
Spekülatif Ataklara Karşı Duyarlılık ve Tepki Kapasitesi	Teknolojik Yatırım ve Yenilikler	Korkuları ve -izimleri minimize etme
Sermaye Çıkışlarına Karşı Hazırlık Derecesi	Borçlanma Özgürlüğü	Tasarruf Gerekliliği
Döviz Rezervi	Aktif-Pasif Dengesi	Ekonomik Gelecek Kaygısı

Kaynak: Grigoreva, op. cit., s. 458.

Bu yapısal analizde birey, firma ve devlet düzeyinde sürdürülebilirlik koşullarının belirlenerek hareket edilmesi gerektiği ve bu şekilde karşılıklı etkileşim sayesinde ekonomik güvenlik faktörlerinin istenilen seviyeye ulaşacağı düşünülmektedir. Kritik faktörleri ekonomik güvenlik açıklarından kaçınmak ve ekonominin gerçek bir güç unsuru olabilmesi için hayati değerde oranlar olarak göstermektedir. Tablo 1.1’de de görüldüğü üzere Bostjan, ekonomik güvenliği ekonominin sürdürülebilirlik momentumuna bağlı tanımlarken, mikro; (*bireysel, ailesel*) meso; (*girişimciler, firmalar, iş ortaklıkları*) makro; (*devlet, devletlerarası ilişkiler, dünya*) gibi farklı boyutlarda faktörleri ayrıştırarak yapısal ayırım ve etkileşimlere dikkat çekmektedir.

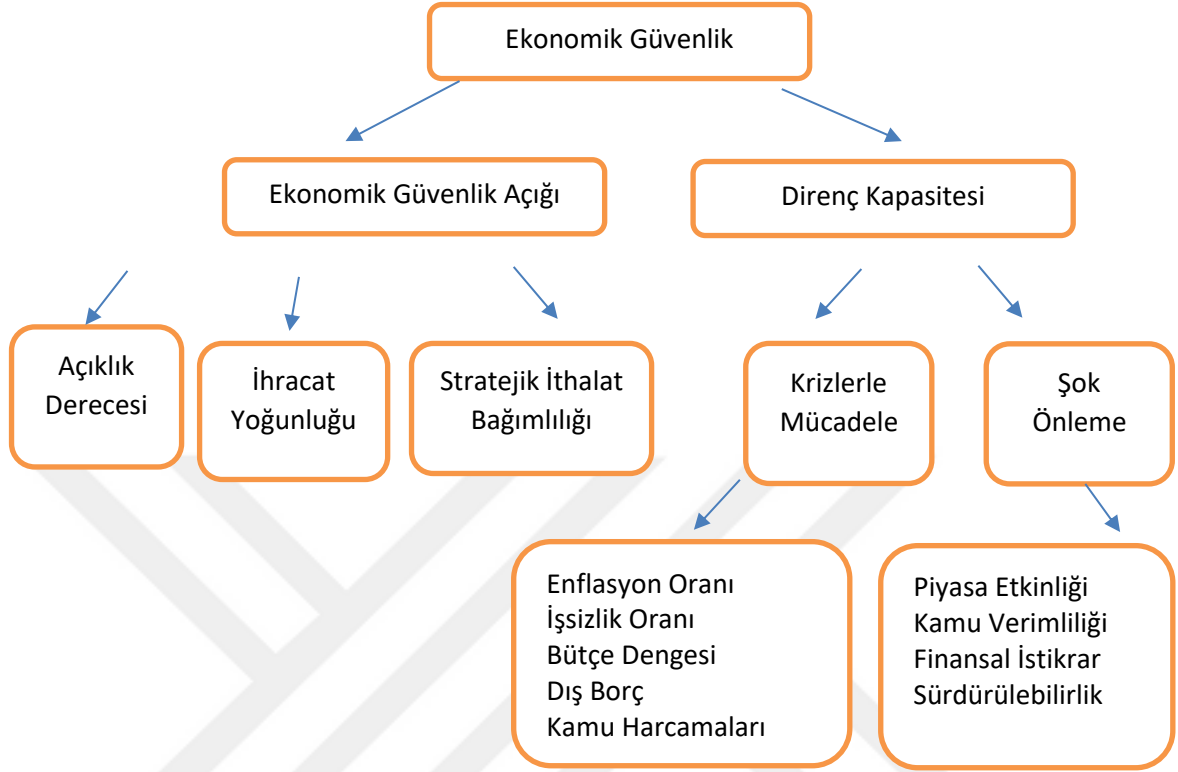
Diğer taraftan Şekil 1.2.’de gösterilen ulusal ekonomik güvenlik modeline göre devletin ekonomik kırılmağına sebep olan yüksek derecede bir ekonomik açıklık,

ekonomik koşullara karşı belirli bir duyarlılığa neden olurken, ihracat yoğunluğu kadar ticari ilişki çeşitliliğindeki eksiklik ve dar bir ihracat aralığı risk ve bağımlılık yaratabilir. İthalattaki özellikle de enerji ve endüstriyel malzemelerden kaynaklanan istikrarsızlık ve asimetrik olarak yabancı mal, hizmet veya kaynaklara bağımlılık ekonomilerdeki kırılganlığın önemli sebeplerindendir. Zira gıda, sanayi veya enerji ithalatında tedarik sıkıntısı bir ülkenin ekonomik yaşamında olmazsa olmazdır. Bu noktada öncül bağıntı, enerji güvenliği ile ekonomik güvenlik arasındadır. Ekonominin istikrarlı ve sürdürülebilir özelliği, sadece piyasa mekanizmalarının işleyişine değil, aynı zamanda stratejik kaynak ve ürünlere de dayanmaktadır.

Yurt dışından temin edilmek zorunda kalınan stratejik kaynak ve ürünleri tedarik eden devletin dış politika hamleleri, ulusal ekonomik güvenliğin arz yönüne tehdit oluşturmaktadır. Zira bir devletin ekonomik güvenliğini etkileyen her türlü risk ve tehditle başa çıkmak ve aynı zamanda proaktif bir güvenlik ortamı sağlamak için ekonomik kırılganlığı ve krizleri önleme ile şokları absorbe etmeye dönük ekonomik direnç kapasitesini güçlendirme perspektifinden ekonomik güvenlik tesis edilebilir. Bu noktada modele göre ulusal ekonomilerde belirli ya da belirsiz risk ve tehditlere karşı direnç gösterme kapasitesi metodolojik olarak incelenmelidir. İhracatın ithalatı karşılama oranını artırma, ihracatı çeşitlendirmek için ürün ve pazar bulma, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme, yeni petrol sahaları ya da yeni enerji kaynakları ortaya çıkarma, “*ara malı ithalatçı*” ülke konumundan “*mahreç ülke*” statüsüne geçme gibi asimetrik bağımlılığı azaltıcı çabalar, devletin pasif kalmasına yol açan yapısal ekonomik faktörlerin açılma direncini artıran unsurlar olarak sıralanmaktadır.⁴⁵

⁴⁵ Briguglio, vd. ,op. cit., s. 5.

Şekil 1.2 Ulusal Ekonomik Güvenlik Seviye Belirleme Modeli

Kaynak: Lino Briguglio, Gordon Cordina, Nadia Farrugia, and Stephanie Vella, “Economic Vulnerability and Resilience, Concepts and Measurements”, World Institute for Development Economics Research, Research Paper, No:2008/55, <https://www.researchgate.net/publication/46527233>, s. 3. (15.12.2014).

Öte yandan modelde şok önleme ve absorbe etme kapasitesi de direnç göstermenin diğer ayağını oluşturmaktadır. Şok veya kriz öncesinde karar vericiler, önleyici kapasiteye odaklanırken, olumsuzluk yaşanırken ise absorbe etme ve yok etme kapasiteye odaklanırlar. Yaşanan küresel ekonomik krizde de deneyimlendiği üzere ekonomilerdeki esneklik, piyasa etkinliği, finansal istikrar gibi ilkeler ön plana çıkmıştır. Maliye politikasından ve parasal nedenlerden kaynaklanan ekonomik uyarılara ilişkin ekonominin esneklik gösterebilmesi ile özellikle Merkez Bankalar’ının son kredi verme mercii olma rolü tekrar hatırlanmış ve finansal istikrar fiyat istikrarı ile birlikte ekonomik güvenliğin eş değer amaçları haline gelmiştir.⁴⁶

⁴⁶ Bu noktada Merkez Bankalarının finansal krizlerde ve ekonomideki kırılganlıklarda dönüşen görevleri hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Özatay, Parasal İktisat: Kuram ve Politika, 5. B, Efil Yayınevi, İstanbul, 2018.

Briguglio modelinde son olarak küçük devletlerin ekonomik direnişini etkileyen politikalara daha fazla vurgu yapmaları gerektiği ve ekonomik küreselleşme gereği stratejik ortaklıklara önem vermesi gerektiği belirtilmektedir. Zira bu ortaklıklar siyasi ve ekonomik güvenlik çıkarlarına göre belirlenirken, olası güvenlik açıklarının hissedilmesi ve ortadan kaldırılması ile ikili ilişkiler ve uluslararası platformlar doğru orantılıdır. Örneğin Baltık devletleri açısından AB, ekonomik gücü, risk azaltma potansiyeli, kriz yönetim koşulları gibi ekonomik istikrarı güçlendiren ortak pazara erişimi, yenilikçiliği, rekabet gücünü ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini artırıcı gibi ekonomik sistem geliştirme imkânı sunmaktadır.⁴⁷ Zira ekonomik güvenliğin sağlanması sürecinde önemli bir etkileyen de makroekonomik göstergeler ve zaman içindeki değişimleridir. Ekonomik güvenliği karakterize eden ana göstergelerin değerlendirilmesi, ulusal ekonominin kırılganlığını azaltabilecek bazı analizlere temel oluşturacaktır.

Pratik düzeyde ise bazı ana makroekonomik göstergeler ekonomilerin güvenliğinin mikro, meso ve makro seviyede iktisadi, ticari, finansal ve sosyal boyutta kritik eşikleri belirlemek açısından önemlidir. Ekonomik güvenlik düzeyi belirleme metodolojisi, en önemli makroekonomik göstergelerden GSMH, Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başı GSMH, Enflasyon Oranı ve Büyüme Oranı gibi ekonominin temel dinamiklerini odak noktasına koymaktadır. Ekonomik istikrar ve büyüme ile birlikte şekillenen para ve kur politikalarının da öngörülebilir ve ekonomipolitik kararları takip eden özellikler barındırması, ekonomik gücün sürdürülebilir ve güvenli kılınması için önemlidir.

Tablo 1.2.'de görüldüğü üzere ekonomik güvenliğin ticari boyutu, temelde ekonominin önemli kırılganlık noktalarından ihracat kapasitesinin sürdürülebilirliği ile ithalat bağımlılığının GSMH üzerinden değerlendirilmesine dayanır. Bu rasyoları mal ve hizmet grubu ihracat portföyü, ana ihracat ortağı, ihracata konu malların stratejik ve nadirliği takip etmektedir. Ticari kırılganlığın bir diğer tarafı ithalat bağımlılığıdır. Özellikle ekonomik güvenliğin enerji boyutunu ve bağımlılığını ortaya koyan ithalat kalemleri ve GSMH'ye oranı, ülkenin küresel ekonomideki fonksiyonunu belirlerken, özerk bir ekonomik güvenlik stratejisi için çıkış noktası olabilecek bir zemin oluşturmaktadır. Bu noktada ticaretin yasal sınırları dışında gölge olarak işletilen bir alan

⁴⁷ Briguglio, vd., op. cit., s. 7.

olarak ekonomik büyüklüğü de ülkenin yatırım yapılabilir ve güvenli bir iklim yaratılmasında engel oluşturan bir diğer etmendir.

Tablo 1.2 Makroekonomik Göstergeler Üzerinden Ekonomik Güvenlik

İktisadi Boyut	Finansal Boyut
Gayrisafi Milli Hâsıla	Reel Sektör Borçluluk Oranları
Satın Alma Paritesine Göre Kişi Başına Düşen GSYİH	Borsa Endeksi ve Getiri Oranları
Enflasyon Oranı	Sermaye Yeterlilik Oranı
Büyüme Oranı	Mali Boyut
Doğrudan Yabancı Yatırımlar/GSMH	Kamu Borcu/GSMH
Ticari Boyut	Bütçe Açığı/GSMH
İthalat/GSMH	Sosyal Boyut
İhracat/GSMH	İşsizlik Oranı
Başlıca ithalat ortağı	Ortalama Yaşam Beklenti Süresi
İthalatın İhracatı Karşılama Oranı	Eğitim Harcamaları/GSMH
Döviz Kuru Yıllık Değişim Oranı	Ar-Ge Harcamaları/GSMH

Kaynak: METELEV Sergey Efimovich, “Economic Security as a Scientific Category: Therotical and Methodological Aspect of Research”, *Mariae Curie Sklodowska Universitatis Annales*, Lublin, Vol 39, No 2, 2014, http://annales.umcs.lublin.pl/tt_p.php?rok=2014&tom=39, ss. 81-91. (25.08.2016).

Ulusal ekonomik güvenliğin bir diğer boyutu olarak finansal güvenlik ise 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası tehditlerin belirsizlikleri ile kanıtlanmış ve devletler için hayati bir boyut olarak tanımlanmaya başlamıştır. Ekonomilerin istikrar ve gelişiminin güvenliği sorunsalı, küreselleşmenin şirketlerden öte devletleri dahi iflasa sürükleyebilecek sınır tanımaz etkilerini gözler önüne sermiştir. Finansal araç ve ilişkilerin çeşitliliği açısından BASEL II olarak anılan “*Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması*” çalışmaları kapsamında bankacılık sektörü sermaye yeterlilik rasyoları, devletlerin düzenleyici ve denetleyici kurumlar tarafından piyasa, operasyonel, kredi ve faiz oranı riskini yönetmek açısından yakından takip edilmektedir. Bu bağlamda reel sektör borçluluk oranları, hane halkı tüketim alışkanlıkları veya birikim tercihlerinde ulusal para tercih etmeme eğilimleri öne çıkan belirleyenlerdir. Ulusal ekonomik çıkarların geliştirilmesi ve korunması için ekonomideki sektörlerin takibi, teşviki ve kontrolü finansal risk ve belirsizliklerin azaltılmasını sağlayabilir.

Diğer taraftan başta “*ekonomik istikrar olmak üzere diğer iktisat ve maliye politikası amaçlarının daha etkin olarak gerçekleştirilmesi açısından mali disiplinin sağlanması*” çok önemlidir. Ekonomik güvenliğin mali baskınlık ve parasal baskınlık ile birlikte sürdürülebilir özellik göstermesi için bütçe politikalarında denk bütçe kuralları, kamu borcunun ya da dış borcun GSMH’ye oranının kritik eşiklerin üzerine çıkmaması hayati konulardır.⁴⁸ Mikro ekonomik güvenlik açısından sosyo-ekonomik konulardan işsizlik, ortalama yaşam süresi, eğitim harcamaları veya AR-GE harcamaları gibi ekonomik kalkınma seviyesini artırıcı ve güvenli bir ekonomik gelecek sağlayıcı unsurlar da analizde hesaba katılmalıdır.

Bu doğrultuda farklı düzeylerde ekonominin ajanlarına duyulan güvensizlik hali, sürdürülebilirliğin önündeki en büyük engeller olarak karşımıza çıkmaktadır. Peter Drucker’ın her ne ölçülürse o yönetilir⁴⁹ şeklindeki varsayımı düşünüldüğünde ulusal güvenliğe ekonomik açıdan zarar verici tehdit ve alanları en aza indirmek için söz konusu faktörlerin ölçülebilmesi ve tespit edilmesi gerekir. Bu şekilde uluslararası sistemin özelliğine göre değişmekle birlikte devletlerin dış politikalarında krizler karşısında “*chainganging*”⁵⁰ bir politika mı izleyeceği ekonomik karşılıklı bağımlılık derecesine göre değişebilir. Bu açıdan ekonomik karşılıklı bağımlılık derecesini belirlemek, piyasa ve devlet kaynaklı ekonomik güvenlik açıklarını en aza indirmek için mikro ve makro düzeyde her türlü veri toplama, derleme ve analizinin yapılması gerekir.

Uluslararası ekonomik ilişkilerde devletlerce kabul gören düzeyin üzerindeki volatilité ve istikrarsızlıklara karşı ulusal ekonominin işleyen iç ve dış ivmesini dengelemek için iktisaden güvenli olma yolunda her devlet kendine münhasır uygulamaları yürürlüğe koyacak güç ve kapasiteye sahip olmalıdır. Bu açıdan gerekli olan ekonomik güvenlik, yapısal analizlerde iktisadi anlamda sürdürülebilirliğin sağlandığı ve hassasiyetlere karşı açıklık derecesinin en aza çekildiği düzeyi hedefler.

⁴⁸ Özatay, op. cit., s. 341.

⁴⁹ Piotr Senkus, “Business Process Management As A Way To Achieve National Economic Security”, *The Economic Security of Business Transactions: Management in Business*, (ed.) Konrad Raczkowski-Friedrich Schneider, Oxford, 2013, <https://books.google.com.tr/books>, s. 298. (14.04.2016).

⁵⁰ Ibid. Kuvvetli çok kutuplu sistemlerde aşırı ittifaklaşma sonucu birbirine prangayla bağlı mahkûm durumuna düşen devletlerin izlediği politika olan “*chainganging*” kavramı, muhtemelen ekonomik karşılıklı bağımlılık içindeki devletler arasında da sıkça rastlanır. Öte yandan zayıf kutuplaşmış sistemde büyük devletlerin izlemesi olası olduğu “*buckpassing*” davranışı ise devletlerin, tehditleri ortaklarının dengelemesini beklemleri ve dengeleme riskini üstlenmemeleri şeklinde tanımlanır. Askeri ve ekonomik olarak denk güçlerin kendi güçlerine güvenememesi sonucu düşmanların lehine sonuç olacak şekilde ekonomik ve askeri güvenlikleri sekteye uğrar.

Sürdürülebilir ekonomi düzeyi olarak ekonomik güvenlik, literatürde genel olarak mikro (bireysel / ailesel), meso (girişimciler / firmalar / iş ortaklıkları) ve makro (devlet / uluslararası ilişkiler / global) gibi farklı perspektiflerin bileşimi olarak ya da tekil olarak analiz edilmektedir.⁵¹ Çalışmada da bu ayrım paralelinde üç farklı referans düzeyinde ekonomik güvenlik sınıflandırılarak, kavramın açıklığa kavuşturulmasının sağlanabileceği düşünülmektedir.

1.3.1. Bireysel (Mikro) Ekonomik Güvenlik

Mikro düzeyde ekonomik güvenlik iktisadi hayatta tüketici, toplumda birey, devlette vatandaşın sosyo-ekonomik olarak güvenli halini yansıtır. İnsani güvenlik kavramı ile birliktedir ve iç içe geçmiştir. “Sorunun merkezine insanı alarak”, “güvenliğin siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlarını hesaba katmak” kaydıyla “tehdit algılamaları esnetip genişletilmekte ve bu şekilde güvenliğin kapsamı ve kurumsal yapısı” sorgulanmaktadır. İnsani güvenlik başlığı altında konumlanan “mikro ekonomik güvenlik, güvensizliğin askeri olmayan kaynakları”na odaklanmaktadır.⁵² Yani uzun dönemde “devletlerin iktisaden çöküşüne neden olan ve bireyleri kalıcı tehditlere maruz bırakan güvensizliğin askeri olmayan kaynakları”na odaklanmaktadır. Aynı zamanda “devlet merkezli güvenlikten insan merkezli güvenliğe” doğru bir paradigma kayması olarak kabul edilmektedir.

Bu doğrultuda meso ve makro düzeyde ekonomik güvenliğin anlaşılması için insani güvenliğin analiz edilmesi bireyin ya da tüketicilerin ekonomik güvenliklerinin çerçevesini çizmeye yardımcı olacaktır. Entellektüel kökleri 1940’lı yıllara kadar giden “insani güvenlik kavramı”, “insanların yaşamsal özgürlüklerinin genişletilmesi ve korunması” ile ilgili kullanılmaktadır. Bu noktada “insani güvenlik paradigması”nın, “devletin güvenliği ve bağımsızlığından ziyade doğrudan insanların geçimini sağlama hakkı, yaşama hakkı, onurunu ve emniyetini sağlama hakkı” üzerinden tamamen insan üzerine odaklandığı unutulmamalıdır. Kısacası “insani güvenlik”, Soğuk Savaş

⁵¹ Ekaterina Grigoreva, Elena Fesina, “Economic Security as a Condition of Institutional Support of Economy Modernization”, *World Applied Sciences Journal*, 31(5), 2014, [https://idosi.org/wasj/wasj31\(5\)14/39.pdf](https://idosi.org/wasj/wasj31(5)14/39.pdf), s. 642. (15.03.2014).

⁵² Daniel Pirpiliu, “Points of View Regarding the Vulnerabilities, Risk Factors and Threats to the National Economic Security in the Era of Globalization”, *Managerial Challenges of the Contemporary Society*. Proceedings 4, Cluj-Napoca: BabesBolyaiUniversity. 2012, <http://search.proquest.com/openview/>, s.88. (05.07.2015).

Dönemi’nde ihmal edilen ve başarısız alanlarda etkili olma gayretidir.⁵³

Aynı zamanda “*insani güvenlik*”, bireyin yaşam kalitesi üzerine de odaklanmaktadır Kavram, “*devlet düzeyinde güvenlik endişesinden ziyade bireyin refahını ve mutluluğunu öneren parametrelere*” kadar uzanmaktadır.⁵⁴ Bununla birlikte kavram, “*bireyin yaşam kalitesinde herhangi bir düşüş yaratacak değişimlerden korunmasını*” da içermektedir. Örneğin “*kamu tarafından finanse edilen iş güvenlik ağlarının yokluğu, güvencesiz istihdam, üretken ve iyi kazançlı istihdam eksikliği*” gibi bireyin yaşam kalitesine yönelik tehdidin varlığı durumunda, “*insan merkezli ekonomik güvenlik*” anlaşılmalıdır. Bu noktada “*yeni güvenlik politikalarının üretim merkezine bireyin konulması ya da bireyin odak haline getirilmesi*”, insan yaşamı ve onuru ile ilgili bir konudur.

Birleşmiş Milletler (BM)’in “*küresel ölçekte eşitsiz ekonomik dağılım*” üzerine odaklanarak özellikle küreselleşmeyle artan gelir farklılıkları arasındaki uçurumu gündemine aldığı görülmüştür. “*Ekonomik güvenliği insan güvenliği ile eş değer*”de analiz eden çalışmaların yapılmaya başlandığı görülmektedir. BM Kalkınma Programı’nın 1994 tarihli İnsani Kalkınma Raporu’nda da ekonomik güvenlik kavramı insan güvenliğinin yedi temel bileşeninden biri olarak yer almaktadır.⁵⁵

2000 yılında dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, “*Biz Dünya Halkları, 21. Yüzyılda Birleşmiş Milletler’in Rolü*” başlıklı ekonomik güvenliğin toplumsal ve insani boyutunu ön plana çıkaran çalışmada güvensizlik halinin her düzeyinin insanlığa tehlike oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (*United Nations Development Programme/UNDP*)’nin 1997’de tartışmaya açtığı “*insani yoksulluk*” kavramı, insani güvenlik paradigmasında ekonomik güvenliğin temeline konumlandırılmıştır. İyi bir yaşam standardı altında özgür, onurlu, özgüvenli, sağlıklı, yeterince uzun ve yaratıcı bir hayat sürdürebilme olanaklarından mahrum olmama durumunu ifade eden bu kavramın, “*ekonomik değerleri insani öğelerle harmanlayarak uluslararası topluma seslenilmesinde bir norm yaratımı*” olarak tasarlandığı söylenebilir. BM’nin her yıl periyodik olarak yayımladığı “*Dünya Ekonomik Durumu ve Beklentiler*”

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Aksu, Turhan, op. cit., ss. 73-74.

⁵⁴ Ibid, s. 75.

⁵⁵ Nihal Ergül, “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (ed.) Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, ss. 190-199. Söz konusu bileşenleri “*ekonomik güvenlik, gıda güvenliği, sağlık güvenliği, çevre güvenliği, kişisel güvenlik, toplum güvenliği ve siyasi güvenlik*” oluşturur.

başlıklı raporda ekonomik güvenlik ile siyasi, askeri ve toplumsal faktörler arasındaki karşılıklı etkileşime ve aralarındaki organik bağa yer veren tespitlerde bulunmaktadır. Örneğin 2011 tarihli raporda “Mozambik’in gayri safi milli hasılasında artış görülmesine rağmen gıda güvensizliğinin devam ettiği ifade edilirken politik istikrarsızlık ve güvenlik açıklarının ekonomik gelişimi etkilemesi, Yemen, Somali ve Nepal gibi devletlerin içinde bulunduğu durumla” örneklendirilmiştir.⁵⁶ Bu açıdan düşünüldüğünde söz konusu veriler, “güvenliğin değişen kapsamıyla örtüşmekte ve ekonomik güvenliğin sadece rakamsal artışlarla ifade edilemeyeceğini ve yaşam kalitesindeki artışın salt ekonomik verilere indirgenemeyeceğini” gözler önüne sermekte ve ekonomik güvenliğin insani boyutunu ön plana çıkarmaktadır.

Birey ya da tüketicilerin mikro düzeyde ekonomik güvenlikleri, aslında “devletin güvenliğinin geri plana itilmesi” anlamına gelmemektedir. Çoğunlukla “klasik askeri tehditlere karşı hazırlıklı olmaya öncelik veren askeri odaklı güvenlik anlayışı” yerine, “ekonomik, siyasi, toplumsal, çevresel ya da insan kaynaklı tehditlere öncelik veren insan merkezli yeni bir güvenlik yaklaşımının” paradigmaya dâhil edilmesidir. Bu çaba özünde “insan-merkezli güvenlik anlayış ve uygulamalarının odağına bireyin gereksinimlerinin alınmasını ve bireyin düzenli, tutarlı ve kestirilebilir bir dünyada yaşama isteğinin karşılanmasını” hedefleyen topyekûn bir yenilenme girişimidir.⁵⁷

Bu açıdan ekonomik güvenlik, bir nevi insanoğlunun temel hakkıdır. Ekonomik güvenlik, yaşam tarzı ve yaşamsal değerler gibi toplum, devlet ve vatandaşların hayati çıkarlarını içsel ve dışsal tehditlere karşı korumayı hedefler. Genel terimlerle mikro açıdan ekonomik güvenlik, bireylerin ekonomik kayıplara neden olan zorluklara karşı korunma derecesidir.⁵⁸ Ekonomiyle bağlantılı konulardaki güven ya da güvensizlik unsuru çok değişkendir. Güvenliğin ekonomik sıfatıyla derinleştirilerek genişletilmesi, ekonomik kavramının anlamıyla ilişkili olarak değişir.⁵⁹ Bu nedenle ekonomiklik, mikro ve makro unsurlarla kavramsallaştırılmalıdır. Mal ve hizmetlerin üretimi, dağıtımı,

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Pınar Bilgin, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, *Stratejik Araştırmalar*, Sarem Yayınları, 8 (14), 2010, s. 79.

⁵⁸ Bireysel düzeyde ekonomik güvenliğin sosyo-ekonomik iki temel bileşeni vardır: Temel sosyal güvenlik (en temel ihtiyaçlar, sağlık, eğitim, barınma, bilgi alma ve sosyal korunma) ve iş güvenliği (gelir güvenliği, iç pazarın güvenliği, temsil edilebilme, işçinin güvenliği, iş güvenliği, talep özgürlüğü ve güvenliği), s. 88. Tezin sosyal yardım ve iş güvenliği ile alakalı olarak Valdemar Carlson “Economic Security in the United States, The Development of the Social Security”, *The American Economic Review*, Vol. 52, No. 5, 1962, <http://www.jstor.org/stable/1812240>, ss. 1213-1215. (24.10.2014).

⁵⁹ Mesjasz, op.cit., s. 129.

mübadelesi ve tüketimiyle ilgili bireyin temel gereksinimlerini içeren birey güvenliğini ilgilendiren analiz ilk boyutu oluştururken, toplumun zenginliği, büyümenin kalıcılığı, pazarın bütünlüğü ve piyasanın istikrarı gibi makro unsurları öncelleyen ekonomik güvenlik bakış açısı ikinci boyutu temsil eder.⁶⁰

Her ne kadar çalışmada odak noktası olarak birey/tüketici/vatandaş ekonomik güvenliği hedeflenmese de siyasal sistemlerde en önemli belirleyenin seçmen olduğu unutulmamalıdır. Karar vericilerin seçimlerinde doğrudan etkili olan seçmenin ekonomik güvenliği ve güvende olma hissi, yöneticilerin ve siyasal sistemin geleceği ile doğru orantılıdır. Seçmen olarak bireyin ekonomik güvenliği, karar vericinin siyasi geleceği için önceliklidir. Realist adımlarla devletlerin güvenliği pahasına sekteye uğrayan bireylerin ekonomik güvenlikleri, insan hak ve özgürlüklerinin kısılması paralelinde pragmatik sosyo-ekonomik politikalarda hatırlanmaktadır. Son tahlilde mikro ekonomik güvenlik, en alt düzeyde hesaba katılması gereken ve insani temelde optimum seviyelerde sağlanma gereksinimi duyulan dinamik bir süreçtir.

1.3.2. Meso Ekonomik Güvenlik

Meso ekonomik boyut, mikro ve makroekonominin ele almadığı ekonominin kurumsal yönlerini inceler. Neo-klasik ekonomik kuramın haksız rekabeti önleme, bilgiye ulaşma özgürlüğü ve şeffaflığı gibi ihtiyaç duyduğu kurumsallaşma düzeylerine odaklanan meso ekonomik güvenlik, gelişen ve evrilen ekonominin yeni bir ara düzeyi olarak mikro ekonomik aktivite ve makro ekonomik aktiviteler arasında orta bir düzeyde ekonomik güç, eylem ve kuralları kapsar. Bu analiz düzeyi özellikle firmalar ve hane halkı arasındaki ekonomik bağlantıların ortaya çıkarılmasını içerir.⁶¹

Tüketicilerin, firmaların ve kamu otoritesinin karşılaştığı ekonomik problemlerin aşılması için Kurt Dopfer, John Foster ve Jason Patts tarafından geliştirilen evrimsel Makro-Meso-Mikroekonomi Teorisi, ekonomik sistemin kurallarının popülasyonunu, yapısını ve sürecini açıklamaya çalışmaktadır. Bu noktada en önemli düzey olarak meso ekonomik katman gösterilmektedir. Sosyal, sivil, piyasa, ortaklık ve aile kurumlarında resmi ya da gayri resmi ilişkilerin işlemesi için temel çerçeveyi oluşturmayı amaçlar.

⁶⁰ Köni, op.cit.,s. 7.

⁶¹ Mark A. Ehlen, Economics Definitions, Methods, Models, and Analysis Procedures for Homeland Security Applications, Computational Economics Group, January 29, 2010, <http://prod.sandia.gov/techlib/access-control.cgi/2010/104315.pdf>, s. 16. (24.08.2016).

Mikro ve makroekonomik düzeyler arasında mikro temeldeki kural ve uygulamaların makro sonuçları arasındaki doğal bağlantıyı sağlaması açısından meso düzey ileten görevi görür.⁶²

Öte yandan Andrew Sheng ve Xiao Geng, mikro – meso - makro ekonomik düzeye dördüncü bir düzey olarak meta ekonomik çerçeveyi de ekleyerek “*sistemenomik*” kavramsallaştırması ile doğal sistemlerin dinamik hale evrilmesi analizine odaklanmıştır. Yükselen ekonomilerden Çin ve Hindistan örneğinde denenmiş analizlerde ekonominin doğal çevreyi açıklamaya yetmediğini, ekonominin evrimi ve diğer ekonomilere etki etmek için bütünsel bir yolun gerekliliği durumunu metaekonomik düzeyde kavramsallaştırmışlardır.⁶³

Mikro-meso-makro yaklaşım, ekonomik gelişim ve dönüşümün açıklanması için ekonomik coğrafyada analitik çerçeve olarak ele alınması zor bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı geliştiren K. Dopfer’e göre ekonomik değişim ve büyümenin anahtarı, bilginin ortaya çıkması, benimsenmesi ve yayılmasına bağlıdır.⁶⁴ Elsner ve Heinricha, makroekonomik düzeyden ziyade meso düzeyi kültürel ortaya çıkış, çözülme ve koruma için en uygun düzey olarak tanımlarken, Zezza ve Llambi meso ekonomik katmanı, hanehalkına pazar sinyallerini verici piyasa mekanizmaları ve yönetim prosedürlerinin oluşturduğu bir konsept olarak kavramsallaştırmıştır. Kristjanson ise meso ekonomik düzeyi operasyonel, yapısal ve mekanik kurallardan oluşan toplumsal bir evre olarak kavramsallaştırmıştır.⁶⁵

İlk bakışta sermaye sınıfının ekonomik güvenliği gibi algılansa da ekonomik güvenliğin diğer ara boyutu olarak sınıfların ekonomik güvenliğidir. Gerek Marksist teorilerde gerekse bağımlılık teorilerinde rastladığımız ve ileride ayrıntılı olarak incelenecek olan sınıfsal ayrımlar ve uygulamalar, toplumun ekonomik güvenliği kavramsallaştırılırken akıldan çıkarılmamalıdır. Toplumdaki elit kesimin ya da sermaye sahibi grubun ya da karar vericinin uygun gördüğü ekonomik güvenlik derecesi ile geri

⁶² Kurt Dopfer, John Foster, Jason Potts, “Micro- meso- macro”, Journal of Evolutionary Economics, 2004, Vol. 14, No.3, <http://link.springer.com/article/10.1007/s00191-004-0193-0>, s. 263. (24.08.2016).

⁶³ Andrew Sheng, Xiao Geng, “Micro, Macro, Meso and Meta Economics”, Asia Global Institute, October 9, 2012, <http://www.asiaglobalinstitute.hku.hk/en/micro-macro-meso-meta-economics>, (24.08.2016).

⁶⁴ Heike Schröder, “Application possibilities of the micro-meso-macro framework in economic geography”, *Papers in Evolutionary Economic Geography*, <http://econ.geo.uu.nl/peeg/peeg.html>, s. 22. (24.08.2016).

⁶⁵ Roman Matkovskyy, “A meso-level representation of economic systems: a theoretical approach”, School of Economics, North-West University, South Africa, Drohobych State Pedagogical University, January 2013 <http://mpa.ub.uni-muenchen.de/44093>, s.27. (24.08.2016).

kalan sınıfların ya da karar verici halkın ekonomik güvensizlik hissiyatı çoğu zaman uyuşmayabilir. Bu açıdan ekonomik güvenlik analizinin zor yönlerinden biri insan yapısında ve sosyal katmanlarda ekonomik unsur ya da politik unsurların ön kabulüdür.

Ortak noktalar bulmanın zorluğu, politik felsefe ve ekonomik felsefe ilkeleri arasında derin ayrılıklara neden olmaktadır. Politik yön, ekonomik olandan önemli şekilde ayrılır. İlki süreklilik, memnuniyet, öz denetim ile var olurken, ikincisi ise daha dinamiktir ve önemli çıkarlar ile ekonomik akımların kontrolü için ulusal sınırlar ötesindeki bağlantıları dahi kontrol eder. Bu noktada politik ve ekonomik düşünce arasındaki tartışma ve üstünlük mücadelesi yüzünden her gelişim evresinde ekonomik olana ait güvenlik sorunu ortaya çıkmaktadır.

Özel sektör yatırıma ve büyümeye katkı sağladığı düşünülen ekonomik güvenlik, sivil haklar, bürokrasi ve kaynak tahsisinin güvenliği gibi konularla birlikte de ele alınmaktadır.⁶⁶ Ekonomik güvenlik analizi ile kamu yatırımları arasındaki ilişki genellikle düşüktür, hatta bazen negatiftir. Bu sonuç ekonomik güvenliğin özel sektör yatırımı ile arttırılabileceğine yönelik görüş ile tutarlıdır. Ekonomik güvenlik birçok yönüyle önemli bir şekilde gelişmiştir. Özel sektör yatırımı ekonomik büyümeye katkı yapmaktadır. Özel sektör yatırımı, kamulaştırma riski, vatandaşların haklarının derecesi, bürokrasinin kalitesinden çok etkilenir. Kamulaştırmada ve terör risklerinde azalmalar, ekonomik büyüme belirleyenleri ve özel sektör yatırım iştahı için önemli güvenlik faktörlerindendir.⁶⁷

Güvenlik algılamaları açısından “*kapitalist sistem içinde güvensizlik ortamının oluşmasına neden olan olumsuz durumların sonuçlarına ilişkin olarak sosyal risk*” kavramı ortaya atılmıştır. “*Sosyal risk kavramı*”, bireylerin temelde sosyo-ekonomik güvenliklerini belirsiz yapan durumların tamamı olarak ifade edilebilir. Daha geniş anlamda ele alındığında ise bu kavram “*bireylerin refahını*” kapsamaktadır.⁶⁸ Bu açıdan birey ile devlet arasında şirketler, ortaklıklar gibi ekonomik ajanların iktisadi güvenliği için her türlü üretim, değişim, dağıtım ve tüketim düzeyinde ekonomik aktivitelerinin

⁶⁶ Helene Poirson, “Economic Security, Private Investment and Growth in Developing Countries”, *IMF Working Paper*, No:98/4, 1998, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9804.pdf>, (05.07.2015).

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Olesia O. Solodovnic, “Financial and Economic Security of the Public-Private Partnership: Theoretical and Methodological Framework”, *Economika*, Sayı 1, 2015, <http://oaji.net/pdf.html?n=2015/728-1437467343.pdf>, ss. 134-136. (10.07.2015).

⁶⁸ Süleyman Ulutürk, *Kutlu Dane*, “Sosyal Güvenlik: Teori, Dönüşüm ve Türkiye Uygulaması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz 2009 Cilt 8 Sayı 29, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosde>, s.116. (05.07.2015).

istikrarını sağlayacak uygun koşulların sağlanması gerekir. Ekonomik olarak finansal serbestlik, bilgi kaynaklarına erişimi garanti edebilmek ve sermayenin devredilemez haklarının devamı ve maksimize edilmesi için ekonomik güvenliğin geliştirilmesi gerekir.⁶⁹

1.3.3. (Makro) Ulusal ve Uluslararası Ekonomik Güvenlik

Ekonomik güvenliğin kompleks bir kavram oluşu, ulusal düzeyde daha iyi anlaşılır. Karmaşıklığı ve tanımlanmasının zorluğu ekonomik, sosyal, finansal tehdit ve risk algılamalarından kaynaklanmaktadır. B. Buzan'a göre hile ya da hayal gibi algılanan ulusal ekonomik güvenliğin çok taraflı ve çok yönlü özellikleri vardır.⁷⁰ Bir devletin ekonomik güvenliği için statik değil dinamik bir tanım gereklidir. Ülkenin refahını ve ekonomik işleyişini sekteye uğratabilecek durumlardan uzaklık hali ilk akla gelen tanımdır. Konjonktürel olarak ulusal ve global etkilerden anlık olarak etkilenen dışsal ekonomik ve finansal alt yapılar açısından potansiyel tehditlerin olmadığı bir durum şeklinde tanımlanabilecek ulusal ekonomik güvenliğe yönelik tehditler, devletin fonksiyonlarını yerine getirmek için gerekli kaynakları koruma yeteneğinin altını kazımayı amaçlamaktadır. Her devletin sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri vatandaşları arasında en aza indirmedeki nihai amacı maksimum ekonomik güvenlik sağlamaktır. Olası ya da yaşanan anda finansal, enerji ve gıda blokajını önlemek için bir devletin ekonomik güvenliğinin sağlanması temel gereksinimdir.

Tanımlar üç kategoride ayrılmaktadır: Ekonomik güvenliği amaçlarıyla tanımlayanlar, ekonomik güvenliği bazı kayda değer sonuçları içeren ekonomi durumu olarak tanımlayanlar ve üretim/istikrar unsuru olarak tanımlayanlar. Bu tanımlamalarda ekonomi politik fonksiyon ve yönetim sürecinde ulusal ekonomik güvenliğin başlıca süjesi devlettir. Bu süreçte devlet ulusal ekonomik güvenliğin amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli politikaları belirleme ve uygulama yükümlülüğü üstlenir.⁷¹

Güvenliğin ekonomik anlamı, bu düzeyde ekonomik değişkenler aracılığıyla devletin bekasını sağlamak için ulusal ekonomik çıkarları tanımlamaktan başlar. Devletin uluslararası sistemdeki yerini ve geleceğini belirlemek için ekonomik güvenlik stratejisi

⁶⁹ Solodovnic, op. cit., s. 137.

⁷⁰ Buzan, İnsanlar Devletler, op,cit., s. 197.

⁷¹ Barry Buzan, "Economic Structure and International Security: the Limits of the Liberal Case", *International Organization*, Vol.38, No 4, 1984, <http://journals.cambridge.org/S0020818300026866>, s.621. (07.07.2015).

kesin ve açık şekilde ekonomik çıkarları kapsayan bir içeriğe sahip olmalıdır. Bu bağlamda makro düzeyde bir ülkenin ekonomik güvenliği yer altı ve yer üstü kaynaklarının varlığı ve devamlılığı ile sağlanır. Orta ve uzun dönemli ekonomik güvenlik, uluslararası ekonomik sisteme katılım ve açıklık düzeyini gerektirir.⁷²

Makro düzeyde ekonomik güvenlik, uluslararası ekonomik ilişkilerde yaşanması olası dengesizliklere ve Küresel Kriz riskine karşı ulusal ekonominin iç ve dış durumlara karşı opsiyon üretebilme yeteneği ya da dengelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda sağlanan ekonomik istikrar, operasyonel anlamda öngörülebilir düzeyde şeffaf bir ulusal ekonomik sistemin işlemlerini sağlar ve ekonomik gelişim sekteye uğramaz. Usoud, bu noktada ekonomik politikaların başarısı için büyüme oranları, düşük enflasyon, nüfusun sosyal ayrışma derecesinin azlığı ve çeşitli bölgeler arasında sosyo-ekonomik gelişimdeki eşitsizliklerin giderilmesi ve sağlanması gibi nitel ve nicel kriterlere dikkat çekmektedir. Ekonomik güvenliği liberal perspektif üzerinden devlet ve birey arasındaki ekonomik ilişkilerin güvenliği olarak tanımlayan Usoud, analizinde bir adım daha öteye giderek serbest piyasa ve serbest değişimin, politik iktidarın ve ekonomik güvenliğin garantörü olduğunu iddia etmektedir.⁷³

Ekonomik güvenlik, bölgesel ve uluslararası düzeylerde de insani güvenliği garanti altına almak ve sürdürmek için aranan bir önceliktir. Ulusal ekonomik güvenliğin içsel ve dışsal referans düzeyleri birbirine tamamlayıcı olabilir. Makro düzeyde ulusal, bölgesel ve küresel farklı ekonomik güvenlik boyutları vardır. Ekonomik güvenlik içsel ve dışsal faktörlerin arasındaki etkileşimin sonucudur. Genel olarak ekonomik güvenlik, bir ulusun ve onun sosyo-ekonomik gelişmesinin dış tehdit ve baskılardan uzak olduğu durumu ifade eder.⁷⁴

Bu noktada ekonomik egemenlik, önemli ekonomik çıkarların korunması için ekonomik kapasite ve yeteneği ekonomik risklere karşı harekete geçirmeyi hedefler.⁷⁵ Ulusal düzeyde ekonomik güvenliğe eş değer ekonomik egemenlik, sosyal uyumu sağlayan, finansal sistemi istikrarlı ve ekonomik gelişimi kalıcı hale getiren uzun dönemli

⁷² Giacomo Luciani, "The Economic Content of Security", *Journal of Public Policy*, Vol 8, Issue 2, April 1988, <http://journals.cambridge.org/PUP/S0143814X0006966>, s.162. (05.07.2015).

⁷³ Senkus, Raczkowski, op. cit., s. 456.

⁷⁴ Wang Zhengyi, "Conceptualising Economic Security and Governance: China Confronts Globalization", *The Pacific Review*, Vol 17/4, 523-545, <http://dx.doi.org/10.1080/0951274042000326050>, s. 542. (07.07.2015).

⁷⁵ Pirpiliu, op. cit., s. 83.

ekonomi ve para politikaları uygulanmasına temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda ekonomiyle ilgili devlet kurumları ve siyasi otoriteden bağımsız ulusal ekonomik güvenlik hassasiyeti ve sorumluluğu bulunan ülke Merkez Bankaları tarafından ekonomik, finansal, mali, bankacılık, parasal, ticaret ve yatırım politikalarını içeren bir model ile ulusal ekonomide bazı erken dönem sinyalleri verecek mekanizmalar geliştirilebilir.

Bu doğrultuda Merkez Bankaları ulusal ekonomik güvenlikleri istenilen seviyelerde tutabilmek için devletin diğer mali ve iktisadi kurumları ile işbirliği içinde bazı nitel ve nicel veriler ışığında bir ekonomik güvenlik konsepti oluşturabilir ve siyasi sorumluluğu olan karar vericilere önerebilir. Oluşturulacak ekonomik güvenlik konseptine başka bir girdi kaynağı da Merkez Bankaları tarafından periyodik olarak yayımlanan enflasyonu, finansal istikrarı, ödemeler dengesini ve uluslararası yatırım pozisyonu gibi makroekonomik görünümü yansıtan raporlardır. Ulusal ekonomik güvenliğin dönemsel bileşenlerini yansıtmaları açısından son derece önemli olan bu raporlar, ülke risk ve tehditlerini içermesi yanında siyasi konjonktürden uzak ekonomik güvenlik çerçevesi çizmektedir.

Ülke ekonomileri açısından iktisadi krizler yaşamadan ekonomik Sistemi'nin optimum ve gerçek durumunun göstergelerini kontrol etme, tahmin etme ve belirleme; ulusal ekonomik sistemin güvenlik açıklarını tanımlama ve izleme; ulusal ekonomiye karşı başlıca tehdit, risk ve kaynakları tanımlama ve izleme; riskler, tehdit ve kaynakları elimine etme, güvenlik açıklarını azaltmak için politika ve önlemleri belirleme ve uygulama; ulusal güvenlik amaçları arasındaki çatışan ilişkileri azaltma ve sürekli analiz etme hedeflerini barındıran dinamik ve pragmatik özelliğe sahip bir ekonomik güvenlik konseptini ulusal düzeyde oluşturulması bir gerekliliktir.⁷⁶

Ekonomik güvenlik algısı üzerinde olumsuz etki yaratan unsurlar, “*yabancı sermayeli şirketler ve özellikle de finans sektörüne yönelik doğrudan yatırımlar*”dır. Diğer taraftan söz konusu şirketlerin ekonomideki ağırlıklarının artması, “*sermaye ve teknoloji transferinin desteklenmesi, istihdam olanaklarının artması, modern yönetim tekniklerinin yaygınlaşması ve yerel üretimin/piyasaların küresel piyasalarla bütünleşmesi*” gibi olumlu sonuçlar da doğurmaktadır. Bununla birlikte “*özellikle*

⁷⁶ Carl R. Neu, Charles Wolf, The Economic Dimensions of National Security, RAND National Defense Research Institute, Santa Monica, 1994, s. 21.

iletişim, savunma ve finans gibi stratejik sektörlere yönelik doğrudan yabancı yatırımların fayda ve maliyetlerinin güncel siyasal yaklaşımlardan bağımsız ve uzun vadeli çıkarlar” bağlamında değerlendirilmesi gereklidir. Bu çerçevede ekonomik güvenliği ön plana çıkaran “tehlikeleri aşmak için bazı gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerde kısa vadeli sermaye akımlarına karşı ‘Tobin Vergisi’ adı altında vergilendirmeye gidilmesi” düşünülmüştür. Bu sayede en azından optimalin üzerinde oran ve dengesizliğe neden olan sermaye akımlarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.⁷⁷ Aynı zamanda ekonomik güvenliği uzun vadede gözeten politikanın temel dayanağının kısa vadeli sermaye akımlardan ziyade, yurt içi kaynaklara sabit ve kalıcı yatırımlar ile işletme kârlarının yurt içinde değerlendirilmesine yönelik politikalar olması gerekmektedir.

Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde test edildiği üzere ekonomik güç ile desteklenmeyen askeri ya da siyasi gücün kalıcı olamayacağı gerçeği sonrasında ABD, İngiltere Çin, Rusya gibi tarihsel olarak hegemonya mücadelesi veren devletler, ulusal ekonomik güvenliği açıklamaya dönük dış politika belgelerinde ekonomik öncelikleri, tehditler ve fırsatlar şeklinde kategorize etmeye başlamıştır. Örneğin Çinli yetkililer, 21. yüzyıla girerken stratejik bir amaç olarak değerlendirdikleri ulusal ekonomik güvenliğin olmaması durumunu, gerçek bir ulusal güvenliğin sağlanamayacağı ve güvenliğin gerçek bir güvenlik olmadığı bir yaşam ortamı olarak tanımlamışlardır.⁷⁸

Tabii ki bu konsept belgesi ile devlet-piyasa etkileşiminde ekonomiyi yönlendirenin ilk izlenimde devlet ve türevleri olduğu anlaşılrsa da, piyasa ve kamu birlikteliği, istikrarsızlık ve eksiklikleri içinde barındırsa da ekonomik etkinliği ve kaynak dağılımını maksimize etmek için en iyi yollardandır.⁷⁹ Piyasanın etkin ve verimli çalışabilmesi için piyasa yapıcılar ve ekonomik ajanlar için kârlılık oranının sekteye

⁷⁷ Tobin vergisinin amaçlarından birini “ulusal makroekonomik özerklik ve para politikasının sürdürülebilirliği” oluşturmaktadır. İmkânsız üçleme olarak ifade edilen “dışa açık bir ekonomide sabit döviz kuru, sabit sermaye hareketleri ve bağımsız para politikasının birlikte yürütülemeyeceği durumda Tobin vergisi uygulaması sabit döviz kuru ortamında parasal bağımsızlığın yeniden kurulmasında finansal varlıkların serbest bir şekilde dolaşımını” engellemektedir. Tobin vergisinin uygulanmasına benzer ilk uygulamalardan biri “ABD’de 1960’lı yıllarda sermaye giriş ve çıkışlarının vergilendirilmesi” şeklinde gerçekleşmiş, diğer bir uygulama alanı da 1990’lı yıllarda İsrail’de sermaye girişleri için olmuştur. Fatih Mehmet Öcal, Melike Atay Polat, “Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin Vergisi: Türkiye Örneği”, Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 40, Haziran-Aralık 2012, ss. 81-82.

⁷⁸ Jonathan Tennenbaum, “China Opts for National Economic Security”, *News Analysis*, Volume 25, No. 32, 1 Ağustos 1998, <http://www.larouchepub.com/eiw/public/1998/pdf>, s. 78. (14.03.2014).

⁷⁹ Jaroslaw Gryz, Aneta Nowakowska-Krystman, “Creation of the Economic Security of State”, *Review of International Comperative Management*, Vol.15, No.5, December 2014, <http://www.rmci.ase.ro/no15vol5/03.pdf>, s. 564. (20.05.2014).

uğraması tehdidinin en aza indirgenmesi gerekir. Bu bağlamda ekonomik tehdit ve riskleri minimize eden uygun koşulları ve piyasa gereksinimlerini hazırlamak kamu gücüne düşer. Ancak ulusal güvenliği tehdit eden olası riskler ile aşırı müdahale durumlarını ayırmak gerekir. Bu konu hakkında B. Buzan, ulusal güvenlik bahanesi ile sıklıkla ekonomiye müdahaleci olan devletin artan bir şekilde ekonomik güvensizlik yarattığını ve bu durumun da piyasayı işleyemez kıldığını düşünmektedir.⁸⁰

Birey veya şirketlerin ekonomik güvenliğinin aksine devletlerin ekonomik güvenliği kolayca analiz edilebilir. Çünkü devletin güvenlik algılaması daha tutarlı ve basittir. Örneğin hammadde ve enerji kaynağı yoksunu bir devlet için enerji arz ve güvenliği sorunu bekasını tehdit ederken, enerji ithalatının yoğun baskısı altında dış ticaret politikası asimetrik bir görünüm kazanır. Özellikle ikili ekonomik ilişkilerde sıkça rastlanan bu durum, devletlerin hareket kabiliyetini sınırladığı gibi ekonomik atılımlar yapmanın önüne de ket vurabilir.

Başka bir konu da herhangi bir ülkenin üretim ve yatırım potansiyelinin olmaması neticesinde yabancı sermayenin o ülkenin ekonomik geleceğini belirleme tehlikesidir. Sıcak para ya doğrudan yatırım olarak ülkeye giriş yapan yabancı sermaye akımları, o ülkedeki yüksek getirilerden yararlanmak üzere risk algısına bağlı olarak ülkenin ödemeler dengesini, ekonomik ve politik istikrarını doğrudan etkiler. Sıcak para, giriş yaptığı ülkede risk ve istikrarsızlıklar artmasına bağlı olarak ani çıkışlar yapabilmesi nedeniyle sıcak olarak adlandırılır ve o ülkenin ekonomik güvenliğini olumsuz etkiler. Siyasal kanalda yaşanan karışıklıklar, döviz kurunda yaşanan volatiliteler ya da mali dengenin bozulması gibi çeşitli sebeplerle sıcak para, ertelenen yatırımlara ve para piyasasından çıkışların yaşanmasına yol açar. Vatandaşları ve yerli sermayedarı da fakirleştiren ekonomik riskler karşısında sıcak paraya muhtaç olma durumu, çok yönlü olarak ekonomik güvenliği sekteye uğratır.

Bu senaryoya ek olarak piyasa ekonomisi, haksız rekabet, doğal kaynaklar, ekolojik denge, ekonomik gelişme, zenginlik, ekonomik özgürlük, finans sistemi, bankacılık, sosyal korunma, ulusal bilim ve teknolojik araştırma ve telifler gibi ekonomipolitik değerler, ekonomik güvenliğe giden yolda ulusal çıkarların yönünü belirler. Bu açıdan bir devletin ekonomik güvenliği çok boyutlu ve ilişkisel alanları barındırır; finansal güvenlik, yatırım güvenliği, bilimsel-teknolojik güvenlik, enerji

⁸⁰ Buzan, *Economic Structure...*, op. cit., s. 623.

güvenliği, üretim güvenliği, demografik güvenlik, sosyal güvenlik, kritik altyapı güvenliği ve gıda güvenliği.⁸¹

Ekonomi ile güvenlik ilişkisini analiz ederken Daniel Daunau, geçişken ve gelişmemiş nitelenen ekonomilerin, yüksek güvenlik açıklarına karşı hassas olduğu tespitini yapmış ve güvenlik açığının yapısal sorunlardan kaynaklandığını, finansal piyasalarla ilgili olmadığını ortaya koymuştur.⁸² Bu noktada ulusal ekonominin dezavantajı, uluslararası ekonomik çevreye karşı edilgen konumda olmasıdır. Her devlet için geçerli olmayan bu tez, iç ve dış rekabette mücadele yeteneği olan gelişmiş devletler için tersi şekilde izleyebilir. Ulusal çıkarlara ulaşmak için ekonomik güç ve kapasite, güvenlik açıklarını tahmin etmeyi kolaylaştırır.

Bu sayede ulusal boyutu çoklu ve ilişkisel özellik gösteren ekonomik güvenlik, uluslararası düzlem ile etkileşimi doğrultusunda gelişmişlik düzeyini belirleyecek ve güvenlik açıkları tanımlanabilecektir. Dar açıdan güvenlik açığı, içsel ve dışsal şoklara karşı absorbe yeteneği olmayan ekonomik boyutu ifade eder. Geniş açıdan ise bir ülkenin vatandaşlarının yeterli yaşam standartlarını ve ulusal güvenliğe gerçek tehdit oluşturan önemli iç çatışmaların varlığına karşı yeteneğin olmaması olarak tanımlanabilir.⁸³

Kısa, orta ve uzun vadede ekonomik güvenlik açıklarını önlemeye dönük stratejiler, devletlerin konjonktürel durum ve politik eğilimlerine göre değişir. Günümüzde bu tip politik ve ekonomik güven ölçeklerine daha çok ülke derecelendirme metodolojisinde rastlanmaktadır. Ülke derecelendirme ölçeklerinin çoğu siyasi ve askeri güvenliği ilgilendirse de devletlerin ekonomik kriterleri üzerinden kredi notu ve kredibilitesi bu ölçekler üzerinden şekillenmektedir. Bir ülkenin hem siyasi hem ekonomik temelde güven ve istikrarını ölçebilmek için yer alan ölçek maddeleri çok çeşitlidir.⁸⁴

Bu açıdan ekonomik güvenliğin nitel ölçekleri, nicel ekonomik değişkenler ile desteklenirse askeri ve siyasal güvenlik için zemin oluşturur. Devlet ekonomipolitik güvenliği için hayati olan GSMH, büyüme oranı, kişi başına düşen GSMH, yabancı para

⁸¹ Valeriu Ioan Franc, Marius Andrei Diamescu, "Some Opinions on the Relation between. Security Economy and Economic Security", *Romanian Journal of Economics* 31.2 /40, 2010, <http://revecon.ro/articles/2010-2/2010-2-7.pdf>, s. 147. (05.07.2015).

⁸² Ibid., s. 150.

⁸³ Pirpiliu, op. cit., s. 89.

⁸⁴ Helene Poirson, "Economic Security, Private Investment and Growth in Developeping Countries", *IMF Working Paper*, No:98/4, 1998, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9804.pdf>, ss. 20-21. (05.07.2015).

rezervleri, enflasyon, işsizlik, yabancı sermaye yatırımı, dış ticaret dengesi, dış borç, asgari geçim düzeyi, yoksulluk düzeyi gibi nicel göstergeler ile enflasyon hedeflerinin şeffaf ve istikrarlı olması, ekonomik büyüme için yapısal reformlara açıklık, yabancı yatırım için uygun koşullar, dış borç yönetimi, döviz kuru seviyesinin istikrarı, enflasyonda ve dış borçlarda düşüş, iş çevresi ile piyasa ekonomisinin serbestliği gibi önemli nitel ölçekler ideal ekonomik güvenlik modellerine yakınsama da yardımcı kaynaklardır.⁸⁵

Bu noktada sürdürülebilirlik ve ekonomik güvenlik birbiriyle çok yakından ilişkilidir. Uzun dönemde en önemli sonuç olan ekonomik güvenlik seviyesinde sürdürülebilir yatırım ile firmalar ve devletler amaçlarına ulaşabilir.⁸⁶ Bu doğrultuda makro düzeyde bir ülkenin yatırım yapılabilir olması için yerli ve yabancı sermaye sahiplerinin karşı karşıya kaldığı vergi yükünün değişken olmaması, ekonomide ahde vefa ilkesine uyulması ya da şartların sonradan kamu otoritesince nedensiz yere değiştirilmemesi gerekir. Bu tip belirsizliklerin yaşanma olasılığı, karar vericilere ulusal ekonomik güvenlik stratejisi hazırlarken maliye ve istihdam politikalarını birlikte değerlendirmesi gerektiğini hatırlatırken, meso düzeyi de dikkatlice ele alması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Makro düzeyde ekonomik güvenlik kavramına diğer bir bakış açısı da coğrafi temellidir ve iki farklı yaklaşım hâkimdir: “Anglo-Amerikan” ve “Asyalı” yaklaşım. Anglo-Amerikan yaklaşım ekonomik sistemin temel amacını, yüksek yaşam standartları sağlamak olarak görürken, ekonomiyi savaş hazırlığı için değil ulusal üretici ve tüketicilerin ihtiyaçlarını garanti etmek için bir araç olarak işlevselleştirmektedir. Bu yaklaşımda ekonomik güvenlik düşüncesi, askeri öncelikleri yadsımadan bireyin ihtiyaçları ile karşılıklı etkileşim içinde belirlenmektedir. Yurt içi ve yurt dışı ekonomi politikaları açısından güvenlik açıklarını azaltmak için liberal değerler referans alınmaktadır.⁸⁷ Serbest piyasa ve ekonomik rekabet, ulusal ekonomik büyümeyi teşvik

⁸⁵ Daianu, op. cit., s. 153.

⁸⁶ Poirson, opcit., s. 18.

⁸⁷ Diamescu, Franc, op. cit., ss. 141-142. Çalışmada derinlemesine tartışılma konusu yapılmayacak olan bireyin ekonomik güvenliği, temel ihtiyaçlar, sosyal güvenlik ve iş güvenliği boyutlarını içermektedir. Temel sosyal güvenlik başlığı altında temel altyapı ihtiyaçları, sağlık, eğitim, barınma, bilgi alma ve sosyal korunma yer alırken, iş güvenliği başlığı altında gelir güvenliğinden işsizlik güvencesine kadar sosyo-ekonomik yaşamdaki koşulların tehditlerden arındırılmış hali anlaşılmalıdır. Bireysel ekonomik güvenlik konuları ve endişeleri, iç politik malzeme yapılarak zaman zaman gündeme geldiği ve sonra sosyal politikalara mahrum edildiği söylenebilir. Bu konu hakkında özet bir bilgi kaynağı olarak Uluslararası

etmek ve uluslararası pazarlara erişim için hayati bir konudur. Büyüme ve rekabet olmadan bir devletin ekonomik güvenliği sağlanamayacağı için ekonomik egemenlik hedeflenerek ülkenin kendi ekonomik gelişimi ve dışarıdan müdahaleye karşı direnç yeteneklerinin kontrol derecesi arttırılabilir.

20. yüzyıl boyunca ve 21. yüzyılın başlarında Anglo-Amerikan yaklaşımda ekonomik güvenlik için devletin çıkarlarını ve istikrarını tehdit eden, diğer taraftan kendi içinde gelişim imkânı barındıran sinerjik bir dizi tanım oluşturulmuştur. Laurence Martin'in tanımına göre güvenlik, geleceğin refahını sağlamaktan geçer ve ekonomik bir yaklaşım içerir. Ekonomik güvenlik kavramı, ulusal güvenlik stratejilerinde sıklıkla karşılanmaktadır.⁸⁸ Literatürde kavramın net bir tanımı yoktur ve genel kabul görmüş olanın sayısı da azdır. Örneğin kavramla ilgili tanımlar veya açıklamalar yarının güvenliği, refah, yeterli yaşam standardı, ekonomik bağımsızlık gibi çeşitlilik göstermektedir. Modern anlamda “*ekonomik güvenlik*” kavramı, iktisadi, ticari, mali, finansal ve sosyo-ekonomik boyutları içeren bir kategori olarak akademik yazında genel olarak üç düzeyde analiz edilmektedir; mikro, meso, makro. Anglo-Sakson yaklaşımı mikro, Asya yaklaşımı ise ulusal ve makroekonomik güvenliğe yönelik atıflarda kullanılmaktadır.

Anglo-Sakson ekol üzerinden kavrama yaklaşanlar ise bireyin ekonomik güvenliğini, mevcut ve öngörülebilir gelecekte yaşam standardını korumak ve istikrarlı bir gelecek oluşturmak için insan sermayesinin verimli kullanımı olarak tanımlamaktadır. Asya yaklaşımı ise makro düzeyde ekonomik güvenliği genel olarak bir veya birden fazla sistem temelinde değerlendirirken, sistemin amacına ulaşma yeteneğini sağlayan alt sistemlerin bütüncül güvenliği olarak ele almaktadır. Bununla birlikte bu tanım kavramı, mikro ekonomik politikalardan uluslararası kuruluşlar düzeyindeki makro zemine kadar çok boyutlu perspektiften vurgulayan genel bir tanımdır.

Bu noktada karşımıza sürdürülebilir ekonomik güvenlik kavramının önemi çıkmaktadır. Bir devletin derin bir kriz ya da durgunluktan sonra ekonomisinde yüksek büyüme oranlarına ulaşmasından öte istikrarlı bir büyüme sağlaması daha rasyonel olduğu belirtilebilir. Bu sayede devletin, bir risk haline gelebilecek zayıflıkları

Çalışma Örgütü'nün bilgi notları için bkz., “Definitions: What we mean when we say “economic security”, *ILO Socio-Economic Security Programme*, www.ilo.org/public/english/protection/ses.pdf, (24.02.2016).

⁸⁸ Rima Tamosiuniene, Corneliu Munteanu, “Current Research Approaches to Economic Security”, 1st International Conference on Business Management, Universitat Politecnica de Valencia, 2015, <https://www.researchgate.net/publication/314707212>, s. 3. (12.11.2016).

biriktirerek tehditlere maruz kalmasını azaltacak stratejiler üretilebilecektir. Zira Sovyet ekonomisti V. Senceagov'a göre ekonomik güvenliğin özü, devletin ulusal ve uluslararası ekonomideki çıkarlarının korunması kadar sosyal devletin gereksinimlerinin de sağlanmasını içeren bir durum olarak tanımlanmaktadır.⁸⁹

Aynı zamanda Asyalı yaklaşıma göre ise uluslararası platformda ulusal ekonomik gücü artırmak için ülkenin ekonomik güvenlik yapısı, sağlam bir zemine oturtulmalı ve öncelikle devletin prestijinin sağlanması düşünülmelidir. Zira devletin ekonomik aktiviteyi kontrol etme yeteneği, diğer liberal bakış açısına göre daha müdahaleci bir karakteristiğe sahiptir.⁹⁰ Dış ekonomik politikanın öncelikleri kaynak arzı ve kredi verenleri ayırtmaktır. Aynı zamanda bu yapısal sağlamlık ve prestij kaygısı, ekonomik büyümeyi desteklemesi gerektiği gibi alternatif enerji ve finansal kaynakların tanımlanmasını ve politik karşılıklı bağımlılığın derecesini azaltmayı hedefler. Bu bağlamda coğrafi temelli ekonomik güvenliğin temelleri medeniyetler ve iktisadi sistem anlayış farklılığında aranmalıdır. Liberalizm karşısında Asya tarzı devletçi iktisadi gelişim çizgisi ekonomik güvenlik yapılarını farklılaştırırsa da günümüzde her iki yaklaşımı da sentezleyen post-Keynesyen ekonomik güvenlik analizlerine de rastlamak mümkündür.

Bu farklı coğrafya ve iktisadi bakış açıları ışığında devletlerin gelişmişlik düzeyleri analiz edilirken politika ve ekonomi etkileşimi ile devletlerin ekonomik güvenlik yapıları birlikte düşünülmelidir. Ekonomi-politik yaklaşımlar, *“gücün nasıl ve hangi şartlarda ortaya çıktığını ve kullanıldığını konu alan bir disiplin”* olarak siyasal süreçlerle ekonomik süreçlerin kesişme noktasında yer alır. Soğuk savaş zamanında, ekonomi-politik ve güvenlik çalışmaları arasında kesin bir ayrım söz konusuyken çağımızda uluslararası ilişkileri anlamak için uluslararası ekonomi-politik ve güvenlik çalışmaları birleştirilmesi gerekir.⁹¹ Ekonomik güvenlik kavramının anlaşılabilmesi için uluslararası ilişkiler teorilerinde ekonomi-politik ve güvenlik çalışmaları arasındaki bağın

⁸⁹ Tamosiuniene, Munteanu, op. cit., s. 3. Bu noktada mikro düzeyden ekonomik güvenliği izleyen ve ölçen tehditler sürecinden ülkenin sosyo-ekonomik yaşamının tüm yönlerini karakterize edecek bir dizi analitik göstergeye ulaşılarak ulusal ekonomik güvenliğin tanımlanabileceği de iddia edilse de çalışmanın hedeflediği ulusal ve küresel boyut, bu alanı bir başka çalışmanın konusuna bırakmayı tercih etmektedir.

⁹⁰ Öte yandan yazar üçüncü bir farklı yaklaşım olarak Avrupalı bakış açısının özellikle İsveç temelli toplum ekonomisinin oluşturduğu ekonomik güvenlik düşüncesinin her iki yaklaşımı birleştiren ideal ekonomik güvenlik zemini olarak tanımlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Ioan Franc, Diamescu, op.cit, ss. 75-93.

⁹¹ Jonathan Kirsner, “Political economy in security studies after the cold war”, *Review of International Political Economy*, Spring 1998, s. 71.

derinlemesine analiz edilmesi gerekir.⁹² Bu minvalde ekonomik güvenliğin teorik boyutu zor ve karmaşık olsa da sağlıklı analiz edilmezse ulusal iflasları da barındıran bazı sonuçlara sebebiyet verebilir.⁹³ Zira ekonomik güvenlik geniş anlamda bir devletin ekonomisinin hazırlanışı olarak vatandaşların yaşamı ve gelişimi için uygun koşulları sağlama, iç ve dış tehditleri elimine etmek için devletin ve toplumun sosyo-ekonomik istikrarı ve politik-askeri yeteneğinin zemini olarak düşünülmelidir.

2. Teorik Arka Plan Açısından Ekonomik Güvenlik

Uluslararası ilişkiler tarihini ya da disiplini açıklamaya çalışan teorilerin genellikle devletler arasındaki siyasal ilişkilere odaklandıkları görülmektedir. Özellikle realist perspektiften analizlerde askeri güç elde etme, siyasal hâkimiyet kurma ve güvenlik sağlama arzuları her daim öncül hedefler olagelmıştır. Öte yandan tarihsel birçok olayda görüldüğü üzere “devletlerin içi boş bir güç ve güvenlik peşinde olamayacağı düşüncesi”, askeri-siyasal çabaların altında ekonomik unsurların da etkisi ve katkısı olduğu gerçeğini desteklemektedir.⁹⁴ Bu açıdan ekonomik güvenliğin sağlanması gerekliliğine ilişkin ilk referans, genelde Aristo’ya yapılsa da “bu alandaki ilk eylemsel ve kuramsal atıflar”, 17 ve 18. yüzyıllarda karşımıza çıkmaktadır.⁹⁵

Tarihsel gelişim çizgisinde siyaset ile ekonomi arasındaki karşılıklı etkileşimde hissedilen suni ayrılık, doğal olarak güvenlik dâhil dış ticaret, finans, enerji, kalkınma teknoloji ve çevre gibi konuların siyasal ya da askeri boyutun dışına çıkmasına yol açarak analiz edilmesini de kısıtlamıştır. 17. yüzyıla hâkim olan Merkantilizm düşüncesinden 20. yüzyılda ortaya çıkan eleştirel akımlara kadar uluslararası ilişkileri analiz eden birçok araştırmacı, söz konusu ayrılığı en aza indirmeye çalışmışlardır.

Ekonomik gerekçe ya da girişimlerin siyasal yansımaları, realizm gibi uluslararası ilişkilerin hâkim teorilerinin kabullerini sarsmıştır. Özellikle iki kutuplu sistemin

⁹² Jiang Yong, “Economic Security”, *China Security*, Vol 3/2, 2007, s. 66.

⁹³ Robert A. Pollard, “College Economic Security and the Origins of the Cold War, 1945-1950”, *The Business History Review*, Vol.60, No:4, Winter, 1986, <http://www.jstor.org/stable/3115674>, s. 670. (01.02.2015). Ekonomipolitik çalışmaları ile uluslararası güvenlik yaklaşımları içerisindeki ekonomik güvenlik analizleri arasındaki ayrım incelenmelidir. Aynı zamanda iktisat kuramındaki merkantilist-liberal-marksist bakış açıları ve uluslararası ilişkiler teorilerinde ekonomik güvenlik algılamalarına yönelik farklılık ve benzerlikler ayrıştırılması gereken alanlardır.

⁹⁴ Davut Ateş, Gülizar Samur Gökmen, “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XV, Sayı 1, 2013, s. 47.

⁹⁵ Mesjaz, op. cit., s. 7.

yumuşama emareleri göstermesiyle eş zamanlı olarak 1970’ler sonrasında uluslararası ekonomi politik, alternatif bir yaklaşım olarak literatürde daha çok anılmaya başlamıştır.⁹⁶ Uluslararası iktisat ve uluslararası ilişkiler bilim dallarından farklı bir disiplin olarak ekonomipolitik, ulusal ve uluslararası platformda ekonomi ve politika etkileşiminin problemleri taraflarını açıklamaya dönük analizlere konu olmuştur. Bu noktada her iki olguyu aynı potada açıklamaya çalışan ve tarihte ulus devletlerin ortaya çıkışından itibaren devletlerin dış politikalarında ya da ekonomilerinin gelişiminde belirleyici olan iktisat ve uluslararası ilişkiler teorilerini birlikte incelemek, tezin ana konusu olan güvenliğin ekonomik boyutunu anlamak için hayati önemdedir. Öte yandan ekonomik güvenlik kavramının, merkantilizmin bakış açısı üzerinden devletçi ve realist, karmaşık karşılıklı bağımlılık ya da küreselleşme gibi konular açısından Neo-liberal, emperyalizm ve bağımlılık gibi konularda Marksist ve Neo-Marksist teorilerin incelenmesi ekonomik güvenliğin sınırları sorununa çözüm bulunması ve dış politikaya etkilerini açıklamada yardımcı olacaktır.

Uluslararası ekonomi politik kuramlarının ekonomi-siyaset ilişkisi ile uluslararası ilişkiler disiplinindeki teorik yaklaşımlarda güvenlik algılamalarının birlikte incelenmesi kavramın ontolojik çerçevesini çizebilmek için gereklidir. Çalışmanın temel kavramı olan ekonomik güvenliğin tarihsel gelişimi, öncelikle Soğuk Savaş yıllarının hâkim teorisi olan “*realist ve neo-realist kuramın çizdiği klasik güvenlik paradigması*” analizi ile anlaşılabilir. 1960’ların sonlarında ve 1970’lerdeki yumuşama Dönemi’nden itibaren ağırlığını hissettiren ve güvenliğin tanımını sorgulamaya açan “*geçiş dönemi olarak nitelendirilen süreçte ortaya konulan liberal düşünce ve neo-marksist yaklaşımların analizi*”⁹⁷ güvenlik kavramının nasıl evrildiğini ortaya koyacaktır. Küreselleşmenin de etkisiyle klasik güvenlik paradigmasını temelden sorgulayan eleştirel yaklaşımlar ile yeni bir güvenlik paradigması oluşturma çabasına giren Kopenhag Okulu’nun savlarının incelenmesi gerekir. Bu sayede dönüşüm yaşayan güvenlik algılamalarının anlaşılması ve ekonomik güvenliğin uluslararası ilişkilerdeki yeri ve öneminin tescillenmesi sağlanabilir.

⁹⁶ J. E. Spero, *The Politics of International Economic Relations*, New York, St. Martin’s Press, London, Unwin, Hyman, s. 104.

⁹⁷ Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, (ed.) Atilla Sandıklı, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2012, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2014040746>, s.5. (03.10.2014).

2.1. Ekonomi Politik Yaklaşımlar Üzerinden Ekonomik Güvenlik

Siyaset, iktisat ve uluslararası ilişkiler disiplinlerini kapsayan entegre bir alan olarak ekonomi politik, dört ayrı akademik boyut ile irtibatlıdır: (1) uluslararası politika, (2) uluslararası ekonomi, (3) ulusal politika, (4) ulusal ekonomi. Söz konusu alanlar arasındaki karmaşık ilişkiler, ekonomi-politika ve ulusal-uluslararası ayrımların üstesinden gelinmesi suretiyle anlaşılabilir.⁹⁸ Bu açıdan antik Yunan şehir devletlerindeki uygulamalara kadar uzanan ekonomi ve politikanın nasıl ve niçin birbirinden ayrı düşünüldüğünü ve uluslararası ilişkilerin nasıl ve ne yönde evrildiğini ortaya koymak ve ekonomik olan ile güvenli olanın ilişkisini tanımlamak önemlidir.

2.1.1. Realist / Neo-realist Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Devlet Müdahalesi

Merkezi Ekonomik Güvenlik

Kökenleri Thucydides'e kadar uzanan ve daha sonraları Nicolas Machiavelli, Thomas Hobbes gibi düşünürler tarafından savunulan bir fikir akımı olan realist yaklaşımın temel öngörülerinin⁹⁹ iktisadi yansımasını Merkantilist düşünce oluşturmaktadır. Çeşitli dönemlerde literatürde ekonomik milliyetçilik, devletçilik, ekonomik realizm, yeni korumacılık gibi etiketlerle¹⁰⁰ adlandırılan merkantilizmin esası, realist manada devletin ve onun çıkarlarının gerçekleştirilmesinde ekonominin hizmet etmesidir. Ekonomik araç ve amaçların ulusal çıkar için devlet tarafından belirlenmesi ve uygulanması yaklaşımı olan merkantilizm, 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa'da hissedilen maddi gereksinimlerden filizlenmiştir.¹⁰¹

Merkantilizme göre *“bir milletin refahı anaparanın miktarına bağlıdır ve küresel ticaret hacmi değişmez. Ekonomik servet veya anapara devletin elinde tuttuğu, altın, gümüş miktarı veya ticari değer ile temsil edilir. Bu da diğer devletlerle olan ticari dengenin olumlu yönde olması ile en iyi yükseltilir. Merkantilizme göre*

⁹⁸ Ali Şen, “Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir?”, *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 12, Mayıs 1998, Sayı 1-2, <http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniiibd/article/view/1025003465/1025003294>, s.394. (24.08.2015).

⁹⁹ Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 43-44. Klasik Realizmin temel öngörülleri olarak şu maddeler sayılabilir; uluslararası ilişkilerin aktörlerinin devletlerden ibaret olduğu, askeri ve siyasal konuların öncelikli olduğu ve birincil amacın güç elde etmek olduğu, Askeri ve politik olmayan unsurların güvenlik ve güç değerlendirmelerinde hesaba katılmaması. Ayrıntılı bilgi için bkz., Arı, op.cit., ss. 163-214.

¹⁰⁰ Arzu Al, “Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi”, *İGÜSBD*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2015, s. 144.

¹⁰¹ Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce ya da Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 8. B., 1999, s. 42.

yönetim ekonomide korumacı bir rol oynamalı, dış satımı desteklemeli ve dış alımı sınırlandırmalıdır.” Bu fikirler üzerinde duran ekonomik bir sistem ortaya koyan merkantilist perspektif, devletlerin ihracatı teşvik etmesini, korumacı duvarlarla ithalatı kısıtlamasını ve dış ticaret fazlası elde ederek servet ile güç kazanma amacı taşımaktadır.¹⁰²

Merkantilist sistem, feodalizmin yerini ulus devletlere bırakmasıyla doğmuştur iddia edilebilir. Bu noktada merkantilizme geçiş *“hem tarih açısından hem de düşünce sistemi açısından ülkeden ülkeye değişiklik”* arz etmektedir. Örneğin *“kita Avrupası’na göre siyasi birliğini daha önce tamamlamış İngiltere’de merkantilizm, korumacı ve yayılmacı bir sistem olarak Sanayi Devrimi için güçlü bir millî ortam hazırlarken, Almanya ve Fransa gibi devletlerde millî birliği sağlamaya yönelik bir araç”* olmuştur. Merkantilizmin zayıflamaya başladığı 18. yüzyıla kadar tek bir tanımı yapılmamasına delil oluşturacak olan Kameralizm akımı olarak adlandırılan Alman tipi merkantilizmin savunucuları, *“altın ve gümüş biriktirerek millî zenginliğin artacağını öne sürerek devlet müdahalesi”*ni desteklemişlerdir. Kameralistler, *“dış ekonomik ilişkiler, dış ticaret ve ödemeler dengesi gibi konularla çok az ilgilenmiş, ağırlığı yurt içi tarım ve sanayi konuları”*na vermişlerdir. İngiltere’deki sistemin aksine, *“birey ile devlet arasında iktisadî açıdan bir menfaat birliği olması bir yana, sürekli bir çıkar çatışması yaşanacağını ileri sürmüş ve devletin mutlak otoritesi lehine”* fikirler geliştirmişlerdir.¹⁰³

İspanya ve Portekiz’de devlet merkezli, İngiltere ve Hollanda örneklerinde ise ticaret burjuvazisi merkezli gelişen merkantilizmin ortaya çıktığı 16. yüzyıl, iktisat biliminin doğduğu dönem olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴ Bu açıdan iktisadî konular ve sorunlar üzerine yazılı ilk ciddi eserlerin verilmeye başlanmasıyla ekonomik olanın devlet eliyle otonom ve homojen bir aktör olarak korunması ve sürdürülmesi düşüncesi, realist-merkantilist perspektifin Aleksander Hamilton, Friedrich List gibi önde gelen temsilcileri arasında savunulmaya başlanmıştır.

ABD’nin kuruluşunun hemen sonrasında, o dönem Maliye Bakanlığı yapmakta olan A. Hamilton, yeni kurulan bir devletin ekonomik bağımlılık ve kalkınması

¹⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz., Cahit Aydemir, Hüseyin Haşimi Güneş, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, Kış 2006, www.e-sosder.com, ss. 137-138. (23.06.2015).

¹⁰³ Süha Oğuz Albayrak, Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm, *YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları*, No: 9, Mayıs 2010, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/albayrak.pdf>, ss. 2-3. (17.05.2015).

¹⁰⁴ Al, op. cit., s. 148.

konularına eğilerek ekonomik anlamda güvenlik ve bağımsızlık için devletin yerli üretim ve sanayisinin korunmasını önermiştir. Bu açıdan yabancı mal ithalatının kısıtlanması gerektiğine yönelik politika, fikir sahibi dönemin Dışişleri Bakanı olan John Quincy Adams olsa da siyasi anlamda Monroe Doktrini gibi çok önemli dış politika tercihine temel oluşturmuştur. 1823'te ABD Başkanı James Monroe'nun Kongreye sunduğu doktrin¹⁰⁵ ile adeta kabuğuna çekilme sürecine giren Birleşik Devletler, bu yöndeki tercihi ile asıl amacı Amerika kıtasına dışarıdan gelecek tehditleri bertaraf etme olsa da ulusal ekonomik çıkarlarını ve ekonomik güvenliğini koruma ve sürdürme yönünde çağdaş uluslararası ilişkilerde ekonomipolitik bir açılım yaratmıştır.

Diğer bir ekonomik güvenlik ve bağımsızlığı sağlamaya dönük çaba olarak Merkantilist düşüncenin önemli temsilcilerinden olan Friedrich List'in ulusal çıkar için ulusal ekonomiye odaklanmayı öncellediği “Bebek Sanayiler Teorisi” (*infant industries*) gösterilebilir. Örneğin 19. yüzyıl sonuna doğru ulusal birliğini geç de olsa sağlayan Almanya, F. List'in önerdiği şekilde yeni gelişen yerli sermayeyi rekabetten ve serbest dış ticaretten koruma yoluna giderek 1. Dünya Savaşı öncesinde askeri ve siyasi yükselişine bir anlamda ekonomik anlamda güvenli bir zemin hazırlamış ve uluslararası politikada güç odaklarından biri olmayı hedeflemiştir.¹⁰⁶

Bu gelişmelerin de desteklediği gibi “*iktisat politikalarının, bir devleti güçlü kılma yolunda hizmet verecek şekilde belirlenmesi gerektiği düşüncesi*”, ekonomi-politika etkileşiminin merkezine oturmaya başlamıştır. Uluslararası ilişkiler açısından güç ve güvenliğin sadece askeri ya da siyasi olmadığı, ekonomik güç ve kapasitenin de hesaba katılması gerektiği teorik ve pratik örneklerle görülmeye başlamıştır. 17. yüzyıl sonlarına kadar diğer devletlere mukayeseli olarak üstünlük yaratmak için altın, gümüş gibi değerli madenlerin devlet uhdesindeki bolluğunun sürdürülebilir olması gerektiği düşüncesi hâkim olurken, ekonomik anlamda güvenli olma ile siyasi olarak güçlü olmanın eş değer olduğu, aksi durumlarda savaşın meşru görüldüğü bir uluslararası sistem tezahür etmiştir.

Merkantilist perspektifte ekonomi, geniş bir yelpazede devletin çıkarlarına hizmet ederken, politika yapıcılar tarafından belirlenen ve ikincil planda olan ekonomik ilişkiler

¹⁰⁵ Monroe Doktrini ve uzun dönemli stratejileriyle ABD dış politikasını ve tarihini anlamak için bkz., Sümer, Gültekin, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Güz 2008, ss. 119-144.

¹⁰⁶ Armando J. Garcia Pires, Jeso Pedro Pontes, “Economic Development According to Freidrich List”, *Working Papers*, 20.05.2015, <http://pascal.iseg.utl.pt/~depeco/wp/wp032015.pdf>, s.3. (24.05.2015).

ve güvenliği, sadece devlet müdahalesi ile sağlanabilmekteydi. Realist bakış açısından bakarsak ulus devletler arasındaki güç ve çıkar mücadelesi için gerekli gücün elde edilmesi için her türlü nicel ve nitel bileşenden yararlanılmalıdır. Ulusal gücün sınırlarını devletlerin sahip oldukları askeri güç ile özdeş tutan realistlerin aynı zamanda sürekli hazır bulundurmak ve ulusal güvenliklerini sürdürülebilir kılmak için ekonomik güç ve kapasiteyi de hesaba kattıkları vurgulanmalıdır. Realist paradigmanın, askeri-stratejik konulara odaklanarak, bunları birincil politika (high politics) olarak kabul ederek güvenlik piramidinin en üst tabakasına yerleştirdiği unutulmamalıdır.¹⁰⁷ Hâlbuki özellikle merkantilist yıllar olan 15. - 18. yüzyılları arasında devlet eksenli güvenlik perspektifinde stratejik olarak güçlü olmanın nicel olarak altın, gümüş gibi değerli madenlere en çok sahip olmakla eş değer iken, hiyerarşik olarak ekonomik konuların ikincil politika (*low politics*) olarak görülmesi çelişkilidir. Öte yandan hammadde ve değerli madenlerin anavatana sağ salım ulaştırılması manasında ekonomik gücün sürdürülebilmesi ve güvenli kılınması için savaşların yaşandığı sayısız örnek tarihin her Dönemi'nde okunabilir.

Bu açıdan ekonomik güvenlik hedefi, açıkça ve teorik olarak ifade edilmese de sömürgecilik ya da emperyal politikalarının temelinde yatan asıl güdüdür. Devletin ekonomiye yön vermesinin yaşandığı sömürgecilik Dönemi'nde ulusal ekonomilerin dış etkilerden bağımsız kalacak şekilde herhangi bir arz sıkıntısı yaşamaması için ekonomik güvenlik, devlet egemenlik ve bütünlüğü ile eş değer kılınmıştır.

Özellikle sömürgecilik sorası Avrupa'da yaşanan refah yılları sonucu sermaye birikiminin artması, sanayi devrimine giden süreci hazırlamış ve önceki yüzyıllarda merkantilizm sonucu gelişen ticaret kapitalizmi, fizyokrasi ve gelişen tarımsal kapitalizminden sonra sanayi kapitalizmi filizlenmiştir. Bu şekilde devletin iktisadi gelişimdeki rolü, tartışılmaz şekilde gelişim göstermiştir.¹⁰⁸ 1. Sanayi Devrimi ve kapitalizmin birlikte dünya ekonomik gelişmesini son derece hızlandırarak ulusal ekonomik dengeleri bozduğu ve siyasi irade-piyasa ekonomisi etkileşimlerini hesaba katacak şekilde dönüştürdüğü tarihsel bir süreç yaşanmaya başlanmıştır.

1750'li yıllara gelindiğinde ise kendini hissettiren Sanayi Devrimi ile ulusal ekonomilerin sadece değerli madenlere indirgenemeyeceği gerçeği karşısında devletin

¹⁰⁷ Aydın, op. cit., s. 45.

¹⁰⁸ Mehmet Lütfi Arslan, "Devletin İktisadi Büyümedeki Rolü", *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2011, ss. 162- 163.

ekonomideki rolünün sorgulanma oranı artmış ve iktisadi olarak paradigma değişimi yaşanmıştır. Temelde piyasa mekanizmasının hiçbir müdahaleye gereksinim duymaksızın “görünmez el” tarafından en optimal şekilde işleyeceği ilkesini savunan klasik iktisadi ekol, dünya ekonomisi ve ulusal ekonomilerin gelişim ve güvenlik sorunlarının üstesinden gelmeye çalışmıştır.¹⁰⁹

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sonraki her on yılda bir yaşanan ekonomik bunalımlar ise klasik iktisadi ekolün öngördüğü refah dönemlerini sekteye uğratmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından 1929 Büyük Bunalımı’na kadar olan süreçte etkili olan neo-klasik okul yerini daha korumacı politikalara bırakmıştır. Diğer taraftan buhranların etkilerinin sadece ekonomik olmaktan öte siyasi alanda da hissedilmesi, devletlerin farklı bir iktisadi gelişime doğru itilmesine ve ekonomi ve politikanın iç içe geçtiği gelişmeler yaşanmasına sebep olmuştur.¹¹⁰ Bu noktada kapitalizmin iki büyük krizi olarak kabul edilen 1873-1896 Büyük Depresyon ile başlayan ve 1929 Büyük Bunalımı ile devam eden sürecin analizi, ekonomik durgunlukların ekonomik güvenliğe etkilerini anlamak için önemli tarihsel çıkış noktalarıdır.

İlk olarak 1873-1896 dönemine bakıldığında ekonomilerde kaynak arzı başta olmak üzere güvenlik sorunu hissedildiği görülebilir. Sanayi devriminin teknolojik altyapısıyla birlikte kapitalizmin sermaye birikiminin sınırlarına dayandığı ve piyasaların kendi kendilerine işleyemediği sorunu gözle görülür hale gelmiştir.¹¹¹ Krizin hızla ve farklı bir şekilde gelişmesi ise telgrafın icadıyla birlikte uluslararası mali piyasalardaki spekülasyon hareketlerin birleşmesi ile meydana gelmiştir. Kriz süresince, “*kapitalist gruplar ve başlıca kapitalist devletler, kâr oranlarının düşmesi karşısında bir dizi yeni mekanizmayı*” hayata geçirirse de bu dönemde tüm gelişmiş kapitalist devletler, “*pazar ve*

¹⁰⁹ “Görünmez El” metaforu, yalnızca iktisadın değil sosyal teorinin de merkezinde olan hipotezlerden biridir. Ekonominin kendi içinde güvende olması halini de barındıran bu kavramın ayrıntılı analizi için bkz., Hüseyin Özel, “İktisadi ve Sosyal Teoride “Görünmez El” Eğretilemesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Haziran 2009, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/ac70fe3da103437_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi, (17.04.2015), s. 445.

¹¹⁰ Örneğin devletler arası ilişkilerde ekonomi ve politikanın iç içe geçtiğini ilk defa gösteren Mayıs 1922 Cenova Konferansı, Versailles antlaşmasının Avrupa’ya ekonomik etkilerini azaltmak ve Almanya başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin ekonomik istikrarının tehlikeye atılmasını önlemek maksadı taşımaktaydı. Sonucunda İngiltere’nin ulusal ve küresel ekonomik güvenlik hedefleri doğrultusunda başarısız olduğu söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Barış Özdal, “1929 Büyük Bunalımının Uluslararası Etkileri ve Türkiye”, *Kriz Yönetimi – Uygulamalar İçin Temel Adımlar* - (ed.) Melek Vergiliel Tüz, Bursa, Şah-Mat Yayınları, 2008, ss. 154-157.

¹¹¹ Muammer Kaynak, “1873-1896 Krizi: Mit Mi Gerçeklik Mi?”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 2, s. 177.

hammadde kaynaklarını” kontrol etmek üzere, 20. yüzyıla girerken emperyalist politikalara yönelmiş ve ekonomik anlamda güvenli olmak için her türlü yola başvurmuştur. Monetaristlerin krizin kökeninde dönemin parasal çıpa olarak kullanılan değerli madeni altın miktarında yaşanan kıtlığın yattığını düşünmeleri,¹¹² 1. Dünya Savaşı’na kadar olan süreçte yeni birliğini sağlayan Almanya’nın hâkimiyet sağlamak ya da İngiltere’nin dünya ekonomisindeki hegemonik konumunu sürdürmek için ekonomik güvenlik planları yapmaları ve uygulamalarını açıklayabilir.

Realist yaklaşım açısından yeni ulus devletlerin sanayileşme hamleleri ile uluslararası politikada etkin olma çabaları, ekonomik milliyetçilik olarak açıklanabileceği gibi ulusal ekonomilerin kaderinin ulusal çıkarların belirlemesi gerektiği ilkesinin pratiği olarak da okunabilir. Bu noktada ekonomik milliyetçilik, *“serbest ekonomiye kapıları kapatmayan ancak devlet ve ekonomiyi birbirine bağlı gören bir ideoloji”* görünümündedir. *“Ulusal nicel ve nitel kaynaklara tam olarak hâkim olma, bunları en verimli şekilde kullanma, ulusal rekabet gücünü arttıracak politikaları geliştirme”* gibi hususlarda devlete önemli rol ve görevler yüklenmektedir.¹¹³

Sermayenin, malların ve bilginin sınırlar arasında fütursuzca el değiştirdiği bir zaman diliminde devlet ile piyasa arasındaki karşıtlığın ulus devletin egemenliğini azaltması kadar doğal bir şey yoktur. Ancak bu noktada realistler, bunun bir yanılgı olduğunu piyasa güçlerine karşılık devletin ekonomik kalkınma ve büyümenin hassas olduğu stratejik alanlarda özel mülkiyeti engelleyici politikalarla gücü elinde tutmaya devam ettiğini savunmaktadır.¹¹⁴

Sermayenin hareket hızı devletin iktidarını zayıflatsa da ithalata bağımlı olmayacak şekilde yerli sanayinin desteklenmesi dış borç dengesinin sağlanmasını ve ekonomideki yabancı ağırlığını sınırlayacaktır. Bu noktada mal, teknoloji ve sermayenin hareketini kontrol edebilme ve ekonomik güvenliği sağlayıcı mahiyette gücünü optimum düzeyde rasyonel kullanabilme, devletin temel kaygılarından biridir. Örneğin Robert Gilpin’e göre ekonomik milliyetçilikte temel görüş, *“ekonomik aktivitelerin devletin çıkarlarına bağlı olması ve sürmesi”*dir. Bu bakış açısından ekonomideki olası karşılıklı

¹¹² Mahfi Eğilmez, “Kendime Yazılar”, 24.03.2012, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>, (04.04.2014).

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Süleyman Seyfi Öğün, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, ss. 43-46.

¹¹⁴ Nargis Zehra, “The Realist State and Deglobalization”, *Policy Perspectives*, Vol. 8, No. 2, July - December 2011, <http://www.jstor.org/stable/42909286>, s.36. (22.12.2015).

bağımlılık simetrik değildir ve sürekli çatışma kaynağıdır.¹¹⁵ Ekonomik güvenliğin sağlanması için ulusal açıdan kendine yeterlilik çok önemlidir. Doğal seleksiyon gereği gücü elinde bulunduran aktör, son tahlilde devlettir ve ekonomik sonuçları kontrol eder.

Ancak uluslararası politikada tek aktör olarak görülen devletlerin ekonomideki rolü gittikçe zayıflamıştır. 19 yüzyılın başından itibaren ulusal ekonomilerin artan sermayesi dışa açılmayı zorunlu hale getirmiştir. Söz konusu artan sermaye hem dünya sistemini yönlendiren merkezi devletleri hem de bu devletlere hammadde sağlayan ve kapitalizme eklemlenmeye çalışan çevre devletleri de etkilemiştir.

Diğer taraftan askeri-stratejik konuların yanında ekonominin de uluslararası ilişkilerde belirleyici olduğunun kabulü için yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Ekonomik değişkenlerin analizlere dâhil edilerek klasik güvenlik terminolojisinden vazgeçilmesi, iki dünya savaşı yaşandıktan sonra 20. yüzyılın ortalarını bulmuştur. Özetle 1800'lere gelinceye kadar ekonomik sistemin güvenli olması konusu, değerli madenlerin bolluğu, devlet eliyle sanayileşme ile ulusal ekonomiyi güçlendirme ya da ekonominin devlet çıkarını yansıtmaları şeklinde anılagelmıştır.

1. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerdeki toparlanma evresinde yaşanan 1929 dünya ekonomik bunalımı, ulusal ve uluslararası ekonomilerin güvenliğini devletin ekonomiye müdahalesi ve bu alandaki etkinliği sorunsalı ile karşı karşıya bırakmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal alanda tarafsız kalamayacağını büyük bir krizle anlaşılmasıyla, “jandarma devlet”in yerini müdahaleci “sosyal refah devlet” modeli almıştır.¹¹⁶ Bu noktada iktisadi gelişimi teorik ve pratik olarak derinden etkileyen John Maynard Keynes’in klasik iktisadın öngördüğü devletin ekonomik işlere karışmaması gerektiği anlayışını reddeden ve devletin ulusal ekonomi içerisindeki işlev ve sorumluluğunun genişletilmesi yönündeki görüşleri, bu sorunsalın aşılması için çok önemli bir yere sahiptir. Liberal bir iktisatçı olmasına rağmen J. Keynes, piyasa ekonomisinin otomatik olarak dengesizlikleri çözemeyeceğini kabul ederek, devletin görünen bir elinin de kaynak dağılımında, fiyat istikrarı, istihdam ve gelir dağılımının adil olması gibi makro unsurların sağlanmasında aktif olarak rol almasını öne sürmüştür.¹¹⁷

¹¹⁵ Robert Gilpin, *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*, New Jersey, Princeton University Press, 2001, s. 83.

¹¹⁶ Salih Alp, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, s. 268.

¹¹⁷ Mark G. Hayes, *The Economics of Keynes: A New Guide to The General Theory*, (ed.) Edward Edgar, Northampton, 2008, <https://www.postkeynesian.net/downloads/MGH2006.pdf>, s.3. (25.05.2015).

Ekonomideki yapısal problemler ile piyasa mekanizmasının istikrarsızlıklarının sebep olduğu ekonomik güvensizliklere ve çalkantılara karşı devlete atfedilen rolün dönüşüm geçirmesi gerekliliği tespitini yapan Keynes, devletin ekonomideki konumunu ve işlevini bütünüyle değiştirmiştir.

1930’lu yıllardan itibaren bu iktisadi görüş paralelinde devlet, salt yönetmek ile ilgili işlevlerinin yanında ekonomilerde istikrarsızlıkları gidermek ve piyasadaki rekabet koşullarını iyileştirmek konularında da etkin olmaya başlamıştır. Bizzat tüketicileri ya da vatandaşları sosyal refah devleti üzerinden etkileyen Keynesyen ekol, “sağlık, eğitim, konut, çocuk yardımı, emeklilik, işsizlik sigortası” gibi alanlarda devlete önemli görevler yüklemiştir.¹¹⁸ Bu dönemdeki gelişmeler sayesinde devleti oluşturan bireylerin ekonomik güvenliğinin temellerinin atıldığı söylenebilir. Keynesyen iktisadın hâkim olmaya başladığı 1930’lu yıllardan itibaren ekonomik güvenliğin, mikro boyutta sosyal refah devlet üzerinden, makro boyutta ise devletin ekonomiye krizleri önleme ve ekonomik gelişme için müdahaleleri üzerinden hedeflenen bir seviye olarak betimlendiği ifade edilebilir.

18. yüzyılın ortalarından büyük depresyon yıllarına kadar altın standardına dayalı şekilde işleyen ekonomik ilişkiler, 2. Dünya Savaşı öncesinde Keynesyen politikalar eliyle yerini koruyucu önlemlere ve korumacılığa bırakmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesi ile sağlanan ulusal ekonomik güvenlik ve gelişim, 1930’lu yıllarda örneğin batıda Almanya’da, Asya kıtasında Japonya’da çeşitli dış politika hedefleriyle birleşince uluslararası ekonomik güvenliğin tesisi ve sürdürülmesi dünya genelinde mümkün olmamış ve söz konusu devletler başta olmak üzere kendi realist paradigmalarından dünya Savaşı’na bu tıkanmayı açmak için başvurmuşlardır.

2. Dünya Savaşı’na gelindiğinde ise Keynesyen iktisadın izleri görülürken makro ekonomide askeri güvenliğin gerektirdiği adımlar atılmaya başlanmıştır. Liberal dalganın başını çeken Birleşik Devletler, 1944 yılında “uluslararası ödemeler sistemi başta olmak üzere dünya ticaretini serbestleştirecek ticari ve mali bir sistem” kurma çabasına girmiştir. Dünyanın askeri ve siyasi geleceğinin henüz belli olmadığı bu dönemde “uluslararası ekonomik güvenliğin tesisi, ABD dolarının altına, diğer ülke paralarının da ABD dolarına bağlandığı bir altın döviz standardına” dayandırılmıştır.¹¹⁹ Dünya

¹¹⁸ Ibid, s. 4.

¹¹⁹ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, (ed.), Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 480.

Savaşı ile sekteye uğrayan uluslararası ekonomik sistemi yeni baştan regüle eden Bretton Woods Sistemi, “ABD’nin doları altına sabit bir fiyat ile 35 dolar 1 ons altın üzerinden dönüştürmeyi garanti etmesi” üzerine kurulmuştur.¹²⁰

ABD’nin savaş ertesindeki ekonomik gücünü dünya para sistemine yansıtmayı amaçlayan bu sistem, aynı zamanda BM bünyesinde kurulacak olan IMF’in kurulmasını önererek üye devletleri ödemeler dengesi sarmalı üzerinden hakimiyeti altına almayı öngörüyordu.¹²¹ Küresel ekonomik güvenliğin sağlanması ve krizlerin önüne geçilmesi amacıyla ziyade ABD ve Batı dünyasının hakimiyetini yansıtan Bretton Woods Sistemi ve ilkelerinin, dünyada askeri ve siyasi gelecek belirsizliği varken “ekonomik güvenliğin tesis edilmesinin önemini ve ekonomik parametrelerin uluslararası siyasetteki yerini” gösteren en iyi pratik uluslararası örnek olduğu söylenebilir. Öte yandan kuruluş yıllarında “uluslararası finans ve ekonomik Sistemi’nin güvenliği için devletlerdeki merkez bankalarının görevini üstlenecek bir son borç verme mercii işlevini” yürütecek bir üst otoriteye herhangi bir rol atfedilmese de daha sonraki yıllarda iktisatçılar arasında IMF’nin sınırsız likidite yaratarak “krizlere karşı kilit bir rol” üstlenip üstlenmeyeceği konusunda görüş ayrılıkları olduğu da akıldan çıkarılmamalıdır.¹²²

Soğuk Savaş’ın hissedildiği ilk yıllarda Batı Bloğu nun lideri olan Birleşik Devletler, “askeri güvenliğin hamisi olmak yanında ekonomik yardımlar ile bloğun ekonomik güvenliğini de sağlamaya” yönelik adımlar atmıştır. Sovyetler Birliği’nin baskısı ve tehdidi altında olan Türkiye ve Yunanistan’a 1947 yılında ABD Başkanı Truman’ın askeri yardımları ile başlayan yeni oluşan bloğu güçlendirme çabaları, Marshall Planı ile devam etmiştir. ABD, Marshall Planı öncesinde Avrupa’nın ekonomik güvenliğinin salt dış yardımlarla sağlanamayacağını ve Avrupa devletlerinin kendi arasında ekonomik işbirliğini sağladığı takdirde olası komünizm tehdidinden korunacağını ve SSCB’ye karşı güçlü bir ortak olabileceklerini düşünmüştür.¹²³ Realist

¹²⁰ Emin Öztürk, *Uluslararası İktisat Teori-Politika İktisadi Birleşmeler-Parasal İlişkiler*, 2.B., Bursa, Alfa Yayınları, s. 367.

¹²¹ Oran, op. cit., s. 482.

¹²² Murat Ozan Başkol, “IMF Son Uluslararası Borç Verme Mercii Olabilir Mi?”, *Finans & Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Cilt 47, Sayı 545, Temmuz 2010, ss. 51-61. Ulusal ekonomik güvenlikte kilit konumda olan Merkez Bankalarının son kredi verme mercii olarak gün içi likidite ve piyasa istikrarı sağlama gibi görevleri ile benzeşen IMF’nin uluslararası ekonomik rolleri ve ekonomik krizler hakkındaki duruşu hakkında ayrıca bkz., Ahmet Ay, Burcu Güvenek, Sinem Yapar Saçık, “IMF ve Merkez Bankalarının Borç Veren Son Mercii Olarak Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkinliği”, *KMU İİBF Dergisi*, Yıl 11, Sayı 17, Aralık 2009, <http://dergi.kmu.edu.tr/pdf>, ss.1-11. (12.04.2016).

¹²³ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995)*, 14. B., Ankara, Alkım Yayınevi, s. 443.

bir uluslararası ilişkiler konjonktüründe yaşanan bu yardım sonrası 1948 yılında 16 Avrupa ülkesinin oluşturduğu Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı, ekonomik güvenliği öncelleyen ve tesis etmeye yönelik kurulan bir örgüt olarak Avrupa'nın odak noktası olmuştur.

Sovyetler Birliği de uyduları ile ekonomik ilişkilerini geliştirmek ve Batı Bloğu benzeri bir yakınlaşmaya gitmek için ortak bir ekonomik politika ve ticaret modeli oluşturma hedefi altında Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un adıyla ortaya çıkan Molotov Planı ile önceleri ikili antlaşmalarla sağlanan blok ekonomik güvenliğini daha sonra Ocak 1949'da Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON)'nin kurulması ile tesis etmeye çalışmıştır.¹²⁴ Görüldüğü üzere Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından itibaren ekonomik mücadele ve yardımlar hem bloklar arası geçişi önleme hem de bağımsızlığını yeni kazanan sömürge devletlerin blok içine çekilmesi için bir araç olarak görülmüştür.

Blok dışı gelişmeler açısından 1955 yılı Bandung Konferansı ile başlayan uluslararası sistemi dönüştürmeye çabalayan Bağlantısızlık Hareketi, küresel ekonomik ve siyasal paylaşımlara alternatif bir üçüncü dünya görüşü sunmuştur. Kamplaşmaların dışında kalarak ekonomik kalkınmayı hedef alan bu hareket, alternatif bir yol izleyerek azgelişmişlik sarmalından kurtulmanın ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlama ile sürdürme hedeflerini gerçekleştirmenin tarafsız ve bloksuz kalmaktan geçtiğini temel almıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde *“silahsızlanma çabalarının, uluslararası iktisadi konuları ikincil plana daha da ittiği hissiyatı”* gittikçe hakim olsa da ilerleyen yıllarda Soğuk Savaş boyunca *“ekonomi-politika arasında varolan suni ayrılığı ortadan kaldıran, iktisadi olanı görülebilir kılan ve değerinin anlaşılmasını sağlayan”* önemli uluslararası gelişmeler yaşanmıştır. *“Bretton Woods Sistemi'nin 1971'de hukuken sona ermesi,”*¹²⁵ *Avrupa'da oluşturulan entegrasyonun ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması, Japonya'nın olağanüstü ekonomik ve ticari performansı, yeni uluslararası üretim modellerinin geleneksel iktisadi ve siyasi düzene çok boyutlu meydan okumaları ve bu*

¹²⁴ Ibid., s. 444.

¹²⁵ Bretton Woods sistemi, *“bir altın döviz standardı olduğu için dünyada altın stokunun ABD doları kadar artmaması ve altının dolar karşılığı fiyatının sabit kalması, politik olarak ABD'nin Vietnam savaş harcamaları ile birleşmiş ve ABD'yi parasının değer kaybını önlemek için sistemden vazgeçmeye zorlamıştır.”* Sistemin yaşatılamaması ya da sürdürülemez olarak görülmesinin arkasında yatan nedenler için bkz., Öztürk, op. cit., ss. 369-389.

sayede ABD uyruklu şirketlerin kendilerini ABD'ye yatırım yapma konusunda zorunlu hissetmemeleri, Sovyetler'in iktisadi ve siyasi olarak dağılması, Çin'in iktisadi rejimini yumuşatarak ülke ekonomisini Batılı girişimcilere açması ve Uzak Doğu devletlerinin gelişim ve sanayileşme seviyeleri ile Batı'ya rakip olarak sahneye çıkmaları” gibi gelişmeler ekonomi ve politika arasındaki ince çizgiyi belirsiz hale getirmiştir.¹²⁶

1970’li yıllardan itibaren tersine dönen bu süreçte devletin ekonomide artan rolünün, “bütçe açıkları, işsizlik, ekonomilerde durgunluk” gibi bireylerin tek başına çözüm bulamayacakları sorunların ortaya çıkmasına sebep olduğu görülmüştür. Enflasyon ve işsizliğin birlikte ilerlediği ve ekonomik büyümenin yavaşladığı böyle bir ortamda Keynesyen ekol, “ekonomik güvenlik ve geleceği tesis etmede” yetersiz kalmıştır.¹²⁷ Dönem dönem kapitalizmin dönüşüm geçirerek “ekonomik olarak güvenli olanın tanımının değiştiği” görülmektedir. “Piyasa mekanizmasının önündeki engellerin kaldırılması ve özgürleştirilmesi ile devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması” yaklaşımı ile neo-liberalizm döneme damga vurmaya başlamıştır.

Güvenlik yaklaşımları açısından ekonomik değişkenlerin güvenlik tanımlarında yer almaya başlaması ve ekonomik güvenliğin realistlerin arasında da kayda değer şekilde ele alınması, iktisadi politikalarda Neo-Liberal görüşün hakim olmaya başladığı yıllarla çakışmaktadır. Stephan Walt’ın güvenlik çalışmalarının Rönesans yılları¹²⁸ olarak tanımladığı 1970’li yıllarda yaşanan 1973 ve 1979 petrol şokları, Bretton Woods uluslararası para ve ödemeler Sistemi’nin çökmesi gibi gelişmeler, askeri-stratejik konuların yanı sıra ekonomi gibi moral unsurların da artık uluslararası ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığına örnek oluşturmuştur. Askeri güç ve kapasiteyle sonuç alınamayan Vietnam Savaşı ile ABD’nin yaşadığı ekonomik kayıpların da desteklediği bu görüş, Kenneth Waltz gibi neo-realistler arasında destek bulmuştur. Her ne kadar high politics olarak askeri konuların önceliğini açıkça reddetmeseler de ekonomi-politik meselelere ve uluslararası ekonomik güvenliğe ilgi duymaları bu pratikler karşısında kaçınılmaz olmuştur.

¹²⁶ Mehmet Duman, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2002, s. 3.

¹²⁷ Paolo Guerrieri, Pier Carlo Padoan, “Neomercantilism and International Economic Stability”, *International Organization*, Vol. 40, No.1, Winter 1986, ss. 35-36.

¹²⁸ Stephan Walt, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy Special Edition: Frontiers of Knowledge*, No. 110, , Spring 1998, s. 34.

Uluslararası sistemin güvenliğini ulus devletlerin güvenliği ile birlikte değerlendiren Neo-realistler, yapısalcı bir yaklaşımla güvenlik çalışmalarının analiz düzeylerini dikey yönde genişletmiştir. Neo-realizme göre devletler güçlerini, güvenliklerini sağlayana kadar maksimize etmelidir. Realizmden farklı olarak Neo-realizmde güç, kendi başına bir amaç değil devletlerin bekalarını sürdürürebilmek ve güvenliğe sahip olmak için kullandıkları bir araçtır. Bu açıdan ekonomik güç ve kapasitenin de dahil olduğu ulusal güç ancak gerektiğinde kullanılan bir unsur iken, güvenlik başlı başına bir amaçtır. Öte yandan uluslararası sistemin anarşik yapısı ve sürekliliği, Neo-realizmde ekonomik ya da politik gelişmelerden bağımsız olarak görülmelidir. Güç dengesinde herhangi bir değişim, ancak gücün nitel ve nicel unsurlarında olabilir ve sistemin temel özelliği olan anarşik yapı değişmez. Neo-realizmin güvenlik anlayışında uluslararası sistemin düzenleyici rolü, sistem ve devletlerin güvenliğinde belirleyicidir.¹²⁹ Devletlerin içsel farklı kapasitelerinden ya da dışsal etkilere kaynaklanan sorunlar karşısında uluslararası yapı-devlet etkileşimi sonucunda devletler de benzer davranışlar görülür. Devletlerin ekonomik güvenliğini sağlamaya dönük ekonomik işbirliği gibi dış politika tercihleri, uluslararası yapının sınırlamaları ile gerçekleşir.

Görüldüğü üzere iki kutuplu sistem boyunca her ne kadar zaman zaman “ekonomik parametreler” analizlere dahil edilse de “ikincil politika kategorisinde” değerlendirilmeye devam etmiştir. Aynı şekilde ulusal ekonomik güvenlik ise “devletlerin ekonomik çıkarları ile tanımlanırken uluslararası siyasal sistemin elverdiği ölçüde kaygı duyulan bir alan” olarak literatürde yerini almıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası iktisadi gelişmelerin “siyasetten ayrı ve suni bir ayrılık” içerisinde konumlandırılmasının altında ABD ve SSCB’nin zımni olarak blokları içerisinde ve bloklar arasında uluslararası ekonomik ilişkilerin nasıl ve hangi kurumlar aracılığıyla işleyeceği konusunda anlaşmaya varmaları olduğu söylenebilir.¹³⁰

Bunun sonucunda “ekonomik konular, farklı iktisadi teoriler ve ideolojiler temelinde uluslararası çatışmaların konusu olmaktan uzak şekilde bloklar içinde uyumlu şekilde nispi kapasite” olarak değerlendirilmiştir. Doğu ve Batı blokları arasında askeri güvenlik konularında anlaşma belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar, “bloklar arası

¹²⁹ Arı, op.cit., ss. 193-196.

¹³⁰ Duman, loc. cit.

ekonomik mücadele” en az seviyede seyretmiş¹³¹ ve “*blok üyesi devletlerin ekonomik güvenliği bir tarafta ABD, diğer tarafta SSCB’nin belirlediği*” düzlemde sağlanmıştır. Uluslararası ilişkiler gündeminde ekonomik konular, önceliği realist yaklaşım paradigmasına uygun şekilde askeri güvenlik karşısında adeta dondurulmuştur. Neo-realist yaklaşım açısından uluslararası sistemin devletlerin hareket kabiliyetini ve güvenliklerini belirlediği düşünüldüğünde iki kutuplu bir sistemde ABD ve SSCB’nin blok üyesi devletlerin ekonomik güvenliğini de sağlamaya çalıştığı görülecektir. Öte yandan güvenlik ikilemi modeli çerçevesinde “*bir devletin güvenliğini sağlamaya yönelik davranışların, mevcut ya da potansiyel düşmanların güvenliğini tehlikeye soktuğunun düşünüldüğü Soğuk Savaş’ın ilk evresinde Neo-realist paradigma*”nın hakim olduğu unutulmamalıdır. Bu açıdan nükleer ve konvansiyonel silahlanma yarışı sırasında ekonomik güvenliğin ikincil planda kalması ya da ötelenmesi bu güvensizlik sarmalında oldukça doğaldır.

Ancak, uluslararası iktisat ve uluslararası politika arasındaki ayırım ortadan kalktıkça bu tarzda yaşanan ekonomi-politik gelişmeler, uluslararası ilişkilerde devletler dışındaki aktörlerin görünür hale gelmesinde turnusol kağıdı görevi görmeye başlamıştır. Aynı zamanda gün geçtikçe devletlerin salt askeri güç ve güvenlik yanında ekonomik güvenlik ve ekonomik güç peşinde koşma gerekliliği ayyuka çıkmış ve piyasa merkezli bakış açısına sahip iktisadi teoriler, uluslararası ekonomi-politik yaklaşımlara ışık tutmaya başlamıştır. Bu noktada ekonomilerin politik müdahaleden uzak şekilde bağımsız ve güven içinde gelişimini anlamak ve ekonomik güvenliğin çağdaş analizini yapabilmek için klasik liberal iktisat anlayışı ile Neo-liberal bakış açısını aynı potada incelemek yerinde olacaktır.

2.1.2. Liberal Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Piyasa Merkezli Ekonomik Güvenlik Anlayışı

Tarihsel olarak milattan önce 5. yüzyılda Protagoras, Gorgias, Antiphon, Kallikles gibi sofistlerin düşüncelerine kadar uzanan siyasi ve ekonomik düşünce kuramsal zemininde etkili bir ideoloji olan liberalizm sadece soyut kuramsal tartışmalarda kalmamış, ulusal ve uluslararası siyaset ve ekonomi politikalarında yol gösterici bir yere sahip olmuştur.¹³² Merkantilizmin güç kaybettiği ve ticari kapitalizmden sanayi

¹³¹ Ibid.

¹³² Alaattin Şenel, *Eski Yunan’da Siyasal Düşünüş*, Ankara, SBF Yayınları, 1970, s. 117.

kapitalizmine geçildiği 17. yüzyıldan itibaren iktisadi alanda devletin piyasaya müdahalesi ve rolü karşısında özgür ve serbest pazarın gerekliliği konusu savunulmaya başlanmıştır.

Temelini kaynakların ve zenginliğin eşit dağıtıldığı anlamındaki “*fırsat eşitliği*” kavramından alan, aklı ön plana çıkaran ve birey esaslı siyasal felsefesini John Locke’un öğretisinden alan liberalizm, daha sonraları ise özgürlük, özel mülkiyet, rasyonellik, eşitlik gibi kavramlar üzerine inşa edilmiştir. Modern iktisadın başlangıcı sayılan 1776 yılında yayınlanan “*Milletlerin Zenginliğinin Mahiyeti ve Nedenleri Üzerine Bir Araştırma*” adlı kitabındaki öngörülerini ile liberalizmin öncüleri arasına giren A. Smith bireyin daha özgür olduğu bir ortamda kişisel çıkar ve faydanın toplum menfaatine yardımcı olacağını öngörmüştür. Bu doğrultuda kendi çıkarı için çalışan birey, özel mülkiyeti kendisinde olan manevi ve maddi güçlerini kullanırken toplumsal çıkarı da geliştirir. A. Smith, öte yandan devleti “*ekonomik sorunlar dışında tutarken aynı zamanda bir ülkenin zenginliğinin yalnızca altın ve gümüşten ibaret olduğu fikrini*” reddetmekle beraber, altın ve gümüşe dayalı istikrarlı bir para sisteminden yana olmuş ve serbest bankacılık öğretisini desteklemiştir.¹³³

İnsanın doğuştan özgür ve haklara sahip olması durumu, gittikçe ekonomik hayatta karşılık buldukça merkantilizmden liberalizme geçiş dönemini şekillendiren yeni ve farklı fikirler ortaya çıkmıştır. Örneğin Fransa’da gelişen bir okul olarak fizyokratlar “*doğal düzeni ve doğa kanunlarını ön plana almışlar ve ekonominin gidişatına bırakıldığında bir şekilde kendi dengesini bulacağını*” iddia etmişlerdir. “*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” (*Laissez faire, laissez-passer*) sloganını ilk kez dile getiren Fizyokratlardan François Quesnay ile birlikte serbest ticaret önem kazanmıştır.¹³⁴ Bu şekilde ekonomide otomatik denge mekanizması, “*tam serbest ticaret, dış ticaret dengesi, külçecilikten uzaklaşma, kâğıt paranın tavsiye edilir olması, para, faiz, emek vb.*” kavramlar üzerine derinlemesine analizler yapılmaya başlanmıştır.

A. Smith’in “*görünmez el*” kavramı ile birlikte liberalizm, devletin ekonomideki görevini açıkça tanımlamış ve politika yapıcılara ekonomiye minimum seviyede müdahalenin ekonomiyi istikrarlı büyümeye yönlendireceği sinyalini vermiştir.

¹³³ Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*, (çev.) Ayşe Yunus - Mehmet Bakırcı, İstanbul, Alan Yayıncılık, 2006, s. 358.

¹³⁴ Muammer Kaymak, “Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrasi”, *Ekonomik Yaklaşım*, 2005 http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V16_N54_A01.pdf, s.4. (14.04.2014).

A. Smith'in bu görüşleri uluslararası düzeye taşımış olması çok önemlidir. Bir toplumun refah ve zenginliği için uyguladığı serbest ticaretin diğer devletler arasındaki ilişkilere uyarlanması, toplam faydanın maksimize edilmesini ve zenginliğin dağıtılmasını sağlayacaktır. Karşılıklı fayda sonucu devletlerin arasındaki ilişkilerde güç ve güvenlik gibi ikincil konular serbest ticaret ve etkileşim sonucu endişe edilecek konular arasında görülmez. Aynı zamanda ekonominin birleştirici rolü ile siyasi olgular olan savaş, göç gibi konular ulusal ve uluslararası siyasetin gündeminden çıkabilir.

A. Smith'e göre "*ekonomik olgunluk*" kavramı bir devletin doğal gidişatı veya zenginliğin doğal ilerleyişi için gereklidir. Toprağın besleyebileceği ya da sermaye stokunun çalıştırabileceği kadar bir nüfusa ve her bir dalda o işin doğasıyla büyüklüğünün elverdiği ölçüde büyük bir sermaye stokuna sahip olan Çin ve Hollanda gibi devlet örneklerini veren A. Smith, ekonomik olgunluğu kalkınmanın temeli olarak görür. Ekonomik olgunluğa giden yolda A. Smith, Hobbesvari yaklaşımla zenginliği kuvvet olarak görür. Zenginlik ile güç arasında kurduğu bağ, devlet adamı ya da yasa koyucu açısından uğraş dalı olarak "*siyasal iktisat*" felsefesine doğru kaymaya sebep teşkil eder.

135

Diğer taraftan uluslararası ekonomik ilişkileri düzenleyen ekonominin yönü ve niteliği konularında devletin rolü hakkında farklı düşünceler hakimdir. Yapısalcı ve liberallere göre realistler, devlet merkezli açılımlar ile çağdaş ve süregelen ekonomik mücadeleleri, güç dağılımını ve üretimine yönelik politikaları çözümlemelerinde de başarısızlığa uğramışlardır.¹³⁶ İdealist bir görüşe sahip olan ilk dönem liberal ekonomistler açısından serbest ticaret ve uluslararası ilişkileri dizayn etme çabası, A. Smith'in mutlak üstünlükler teorisinden¹³⁷ günümüzde de muteber olan David Ricardo'nun mukayeseli üstünlükler teorisine kadar uzamaktadır. D. Ricardo'nun iki devlet örneğinde olduğu gibi her bir devletin daha etkin ve ucuza üretebildikleri malda

¹³⁵ Giovanni Arrighi, *Adam Smith Pekin'de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, (çev.) İbrahim Yıldız, İstanbul, Yordam Kitap, 2009, s. 68.

¹³⁶ Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 2001, <http://www3.nd.edu/~cpence/eewt/Waltz2001.pdf>, s.15. (13.05.2014).

¹³⁷ Söz konusu teoride Smith, bir ülkenin başka bir ülkeyle ticarete her iki ülkenin dış ticaretten yarar sağlayacağı durumda gireceğini ve dünya kaynaklarının böylece en optimal biçimde kullanılmış olacağını ortaya koymuştur. Bu şekilde her ülke diğerlerinden daha düşük maliyetle ürettiği mutlak üretim üstünlüğüne sahip olduğu malları üretmeli, bunların üretiminde uzmanlaşmalı ve bunları ihraç ederek, pahalıya üretebildiklerini dışarıdan ithal etmelidir. Öztürk, op. cit., ss. 16-17.

uzmanlaşmaları, ulusal ve uluslararası tüm ekonomik ilişkilerin fiyat mekanizmasını düzenleyebilecektir.¹³⁸

Liberalizmin devletler arası ilişkilerde bu karşılaştırmalı teori üzerine kurulan ekonomik düzen anlayışında yasanın doğal işleyişi sonucu devletlerin ekonomik ve politik anlamda güvende kalacağı beklentisi güçlenmiştir. Ekonominin barışı sağlarken aynı zamanda birleştirici olacağını düşünen ilk dönem liberaller, uluslararası düzeyde liberal ekonominin karşılıklı çıkar ve beklentiler sonucu bağımlılık oluşturmamasının uluslararası politika ve güvenlik sorunlarında da etkili olacağını savunmuşlardır. Serbest piyasa ve asgari devlet müdahalesi ile ulusal düzeyde asgari ekonomik güvenlik sağlanabileceğini öngören liberal düşünürler, uluslararası ekonomik düzlemde ise liberal devletler arasında karşılıklılık ve işbirliği içeren ilişkiler sonucu çatışma ve savaşların olmayacağını iddia etmişlerdir.

Bu iddiaların içeriği şeklindeki 18. yüzyıl klasik iktisat teorisi ve daha sonraki yüzyıldaki Neo-klasik iktisat düşünürler tarafından revize edilen devlete atfedilen piyasaların özerkliğini sağlama rolü, 1929 ekonomik krizi ile sekteye uğrarken sonrasında Keynesyen iktisadın devletin daha müdahaleci olması gerektiği öngörülerini, hakim iktisadi politik konuma gelmiştir. New York borsasının çökmesi ile birlikte ekonomileri güvensizlik sarmalı içine sokan bu kapitalizm krizi, mevcut iktisat politikalarını ve klasik liberal öğretileri sorgulamaya açmıştır. Yapısal sorunlarda aranan krizin nedenlerine yönelik çözüm ise daha önceden de bahsedildiği üzere devletin ekonomideki rolünün arttırılması ile bulunmuştur. Keynesyen modelin sosyal refah devlet anlayışı ile şekillenen bu dönem, ekonomilerin güvenliğinin klasik Ortodoks görüşü yıkararak sağlanacağını öngörmüştür. “*Görünmez ele karşı görünen el*” olarak devleti ekonomik güvenliğin merkezine yerleştiren bu anlayış,¹³⁹ liberallerin aksine devletin ekonomiye müdahalesini meşrulaştırarak talep yaratan, tüketimi canlandıran, istihdam yaratan ve yapısal sorunlara çözüm bulan bir felsefe olarak tasarlanmıştır.

Refah devletinin eşitlikçi ve paylaşımcı politikaları sonucu sağlanmaya çalışılan birey ve devlet ekonomik güvenliği, devletlere ağır sosyal ve ekonomik maliyetler de doğurmuştur. 1970’li yıllara geldikçe Başka bir çalışmanın konusu olabilecek refah

¹³⁸ Yusuf Bayraktutan, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2003, <http://eski.dergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/195.pdf>, s.177. (23.04.2014).

¹³⁹ Mesjasz, op. cit., s. 131. Ayrıca Smith’in iktisadi, politik ve sosyal düzeyler içeren görünmez el kavramlaştırmasına ilişkin tartışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Metin Sarfati, “Görünmeyen El Metaforu”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt: 19, Sayı: 66, 2008, ss .29-71.

devlet anlayışı sonucu devletler, yetersiz tasarruf, finansman problemleri, artan sosyal güvenlik açıkları, bütçe dengesizliği, fiyatlar genel seviyesinde yükselme, işsizlik oranlarında artış gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.¹⁴⁰ Bireyin ekonomik güvenliğinin önceliğine yönelik adımlar atan refah devlet anlayışı nihayetinde devletin ve küresel ekonominin güvenliğini sarsmıştır. Bretton Woods'un iflası veya petrol krizleri gibi uluslararası ekonomik gelişmeler, bir taraftan uluslararası politikanın gündeminin askeri ve güvenlik konuların dışına taşarak değiştiğini ve çeşitlendiğini diğer bir taraftan uluslararası sistemin analizinde devlet merkezli paradigmaların yetersizliğini kanıtlamıştır.

Bilindiği üzere, 2. Dünya Savaşı sonrasında güvenlik alanında dünya “iki kutuplu bir sisteme oturtularak her bir blok kendi güvenlik yapılanmasını oluşturmuş, ekonomik alanda da doğu ve batı blokları kendi örgütlerini” kurmuşlardır. Güvenlik ve ekonomik blokların farklı örgütleri olsa da 1960’lardan itibaren “doğu ve batı arasındaki ticarete ve iletişim imkanlarındaki gelişmenin dünyayı tek bir mekan” haline getirmeye başladığı kabul edilmeye başlanmıştır. Bu noktada Robert Keohane ve Joseph Nye tarafından uluslararası politikada geleneksel devlet merkezli analizlere karşı gündeme getirilen transnasyonalizm ve karmaşık karşılıklı bağımlılık paradigması, plüralist bir yaklaşım olarak neo-liberalizme geçiş evresinde global etkileşimleri anlamak ve ekonomik güvenliği konumlandırmak için temel oluşturmuştur.¹⁴¹

Devlet merkezli paradigma savunucularının konular arasında öncelik sıralaması yaparak gündemi askeri ve güvenliğe hapsetmesi ile devlet dışı aktörleri analizlerine dahil etmemesi, devletlerin denetiminde olmayan alanlar ile devlet dışı aktörlerin göz ardı edildiğini ortaya koyan yaklaşımlara sebep olmuştur.¹⁴² Örneğin realizme göre çok uluslu şirketler, uluslararası ekonomik örgütlenmeler, çok uluslu ekonomik ve ticari antlaşmalar ve benzeri olgular devletlerin dış politikasını etkilese bile onu belirleyebilen konular değildir. Bu açıdan transnasyonalizm uluslararası ilişkilerde adeta neo-liberal bir altyapıyı işaret ederek, geleneksel paradigmanın aksine devletlerin üniter, yekpare yapılar olmadığını ortaya koymuştur. R. Keohane ve J. Nye, devletlerin kendi arasında bağımlılık ilişkisi içeren çıkar grupları, bürokratik yapılardan oluşan tümevarımsal bir karaktere

¹⁴⁰ Guerrieri ve Padoan, op. cit., s. 37.

¹⁴¹ Ateş ve Gökmen, op. cit., s. 57.

¹⁴² Giacomo Luciani, “The Economic Content of Security”, *Journal of Public Policy*, Vol. 8, No. 2, April 1988, <http://journals.cambridge.org/S0143814X00009666>, s.168. (21.05.2014).

sahip olduğunu savunmuştur.¹⁴³ Uluslararası ilişkilerin gündemini, politika aktörleri gibi çeşitlendirerek ekonomik ve toplumsal ilişkilerin önemine dikkat çeken transnasyonalizm, bireyden çıkar gruplarına kadar ya da ulusal düzeyden uluslararası boyuta kadar ekonomik ilişkilerin ve yapıların güvenliğini de ön plana taşımıştır. Ulusal düzeyde gerçekleşen devlet-piyasa etkileşiminin küresel düzeye taşınması, karmaşık karşılıklı bağımlılık özelliği gösteren uluslararası ilişkiler ile mümkün olabileceği kavramsallaştırılmıştır.

Benzer şekilde liberal düşünürler, karşılıklı bağımlılığın varlığını özellikle ticari alanda devlet ilişkilerinde pozitif bir faktör olarak savaş olasılığını azaltan bir faktör olarak değerlendirmişlerdir. Devletler dış ticaret politikasını sadece ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için değil, aynı zamanda ekonomik olmayan hedefler için de sürdürürler. Asimetrik bağımlılık politik avantaj sağlamak için temel oluşturur. İkili ilişkilerde işbirliğini kolaylaştırıcı etki yapan karşılıklı bağımlılık ilişkisi, işbirliğini arttırdığı gibi çatışma olasılığını azaltır ve nihayetinde ulusal güvenliği ve ekonomik güvenliğini artırır.¹⁴⁴

Ekonomik ve politik eylemlerin bağımlı ortaya koyan R. Keohane ve J. Nye, yaşanan çağın karşılıklı bağımlılık özellikleri taşıdığını analiz etmiş ve bu ayrımı üç başlık altında toplamıştır.¹⁴⁵ Uluslararası ve toplumlararası gittikçe artan ve giriftleşen iletişimin çoklu yapısı, askeri güç ve konularının öneminin tedricen azalması ve uluslararası konularda hiyerarşi yokluğu. Bu üç noktaya ayrıntılı bakıldığında ise dünya ekonomipolitik gelişiminde göz ardı edilen başta ekonomik olmak üzere teknolojik ve ekolojik konuların hareket alanının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Realist ve neorealist varsayımları liberal bakış açısıyla ilişkilendirmeye çalışan düşünürler, tamamlayıcı bir paradigma oluşturarak karmaşık karşılıklı bağımlılık ile bir anlamda barış ve güvenliği arttırmayı hedeflemişlerdir. Bu noktada karşılıklı bağımlılık yaklaşımında uluslararası barışın sağlanması ve arttırılması için uluslararası örgütlerin dünya politikalarındaki rolüne de değinilebilir. Potansiyel koalisyonların oluşumuna ve topyekün ekonomik güvenlik artışına uluslararası örgütler bünyesindeki iletişim kanalları yardımcı olmaktadır.¹⁴⁶ Örneğin Kuzey-Güney ilişkilerinde Petrol İhraç Eden Ülkeler

¹⁴³ Joseph Nye, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, (çev.) Gürol Koca, İstanbul, Literatür Yayınları, 2003, s. 12.

¹⁴⁴ Mesjasz, op. cit., ss. 133-134.

¹⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Arı, op. cit., ss. 425-431.

¹⁴⁶ Sandıklı ve Emeklier, op. cit., s. 20.

Örgütü (*Organization of Petroleum Exporting Countries / OPEC*) gibi petrol üreticisi gelişmemiş ya da gelişmekte olan devletlerin oluşturduğu örgütsel çatılar hem siyasal ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlamak hem de çeşitli alanlardaki sorunlarda seslerini duyurmak ve ortak hareket etmek için en uygun zemini oluşturmuştur. Kuzey açısından ise Batı ittifakı içinde Avrupa devletlerinin artan ekonomik ve ticari birlikteliği ile tarihi Almanya-Fransa tehdit döngüsünün görünmez olması durumu, işbirliği içinde olan devletlerin birbirlerinin ekonomik güvenlik ve geleceğini öncellediğini göstermektedir. Tabii ki savaş sonrası ABD'nin gerek NATO aracılığıyla gerekse de bizzat kendi güvencesiyle sağladığı askeri güvenlik şemsiyesinin, Avrupa ekonomik güvenliği için zemin oluşturduğu da unutulmamalıdır.

Askeri gücün öneminin ve rolünün geçmişe kıyasla azaldığı varsayımı, ekonomik güce daha çok önem verilmesi ile kanıtlanmıştır. 2. Dünya Savaşı ve öncesine nazaran R. Keohane ve J. Nye'in analizini yaptığı 1970'li yılların başında, batı kamuoyunda askeri güç kullanma konusunda daha az destek olduğu ve aşırı maliyet baskısı yarattığı görülebilir. Ekonomik kaynak ve kapasite ile desteklenmeyen askeri gücün sürdürülebilir olamayacağı anlayışı, karşılıklı bağımlılık ile hedeflense de bu durum her ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilir.¹⁴⁷ Örneğin ittifaklar içinde yaşanan karşılıklı bağımlılık sonucu oluşan ekonomik çıkar birlikteliği askeri gücü olası kılmaz ya da ekonomik yaptırımlar, askeri güç öncesi tercihler olarak şekillenir. Diğer taraftan blok içi sorunların kontrolden çıktığı zamanlardan bir örnek olarak 1974 yılında yaşanan petrol krizi sonrasında hem kendi hem kendi bloğunun ekonomik güvenliğini sağlamak için gerekirse ABD, askeri müdahaleden kaçınmayacağı tehdidi ile karşılıklı bağımlılığın ve işbirliğinin temellerini sorgulamaya açmıştır.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere R. Keohane ve J. Nye, askeri gücün abartılmaması gerektiğini ancak önemini koruduğunu, ekonomik çıkarları iç içe geçmiş devletlerin de askeri güce başvurusunun olanaksız olmadığını ileri sürmüştür. Devlet merkezli paradigmaya yaptıkları eleştirileri ile hakim ideoloji haline gelen neo-liberalizm, ekonominin devletin egemenliğinden kurtarılması düşüncesi altında iletişim kanallarının çok yönlü ve karmaşık ilişkiler ağını kullanarak uluslararası ekonomi politikte hakim konuma gelmeye başlamıştır. Zira 1970'lerin sonlarına doğru

¹⁴⁷ Robert Keohane, "Power and Interdependence Revisited", *International Organization*, Vol. 41, No.4, Kasım 1987, s. 732.

gelindiğinde başta sanayileşmiş devletler olmak üzere gelişmekte olan devletler, mali ve finansal bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Keynesyen iktisadın eleştirisini yaparak sermayenin devletin egemenliğinden çıkmasını savunan Neo-liberalizm 1980’li yıllardan itibaren uluslararası ilişkilerde hakim ekonomi politik anlayış olarak dünya ekonomi ve siyasetine yön vermeye başlamıştır.

Başta F. Hayek ve Milton Friedman’ın geldiği Neo-liberaller, sosyal devletin yaşadığı krize karşı sermayenin önündeki yapısal ve kurumsal engellerin kaldırılmasını, emek ve değer piyasa koşullarına bırakılmasını ve devletin müdahaleci rolünün elinden alınmasını gerekli görmüştür. Bu politikada özellikle şirketler gibi devlet dışı aktörler sayesinde sermayenin sınırı ve merkezi dışına çıkılarak uluslararası bir boyuta geçmesi hedeflenmiştir. Piyasa ekonomisi kurmak temelli finansal akımların özgürleşmesi ve ulusal piyasaları birbirine bağlama öngörüsü Neo-liberallerin başlıca savunuları arasındadır.¹⁴⁸

Aynı dönemlerde uluslararası ilişkiler gündeminde “askeri-stratejik ve jeopolitik konular kadar ekonomik, ticari, mali, kültürel, çevresel teknolojik ve bilimsel konular” da önem kazanmaya başlamış ve güvenlik çalışmalarının odaklandığı alanlar çeşitlenmiştir. Ekonomik güvenliğin farklı bir boyuta taşındığı Neo-liberalizmde ulusal ekonominin güvenliği, piyasa yüceltilmesi ile minimal devlet müdahalesi arasında salınmaktadır. Örneğin F. Hayek, bireysel çıkar ve özgürlüklerin kaybolmaması için devletin ekonomideki fonksiyonelliğinin sorgulanması gerektiğini, hatta ekonomiye müdahil olan devletin bireyin girişimciliğini körelteceğini savunmaktadır.¹⁴⁹ Ekonomide güvensizlik yaratan yegane unsur olarak devleti kabul eden neo-liberaller, bir ekonomide güvenin yaratılabilmesi için piyasa saikleri ile hareket edilmesini, sermaye karşısında emeğin özgürleşerek iş gücü maliyetlerinin düşürülmesini, işgücünün kontrol altında tutulmasını, dış ticaretin liberalleşmesini, kamu işletmelerinin özelleştirilmesini, devletin küçültülerek sosyal harcamaların kısılmasını ve küresel finans ağlarıyla eklemlenmek için denetimlerin kaldırılmasını gerekli görmüşlerdir.¹⁵⁰

Uluslararası ilişkilerde iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte ABD’nin tek başına hegemon olarak siyasi belirsizlikleri ortadan kaldıracağı hissiyatı hakim

¹⁴⁸ Ceren Kalfa Ataay, “Hayek ve Friedman’ın Devlet Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, <http://marmara-universitesi.dergipark.gov.tr/download/article-file/159426>, s.131. (09.08.2016).

¹⁴⁹ Ibid., s. 133.

¹⁵⁰ Buzan, *Economic Structure*, op. cit., s. 620.

olurken 1980’lerden itibaren başlayan Reaganizm ile yayılan neo-liberalizm dalgası da ekonomik belirsizlikleri en aza indirme hedefi ile küresel ekonomiye damga vurmaya başlamıştır.¹⁵¹ Ekonomi-politik bir doktrin olarak neo-liberalizm, sosyalizmin çöküşüyle birlikte tüm dünyada egemen bir konuma gelerek alternatifsiz bir sistem olmayı başarmış bir akım olarak görülmeye başlanmıştır.

Küresel ekonominin bütünleşmesiyle beraber büyüme ve zenginlik fırsatları genişlerken, küreselleşme ile ekonomik güvenlik arasındaki korelasyon ters yönlü çizilmeye başlanmıştır.¹⁵² Bu korelasyona paralel olarak ulusal ve uluslararası ekonomipolitik gündem değişirken J.Nye’in ortaya attığı “*yumuşak güç*” bileşenleri önem kazanmıştır. Dünya politikasının gündemini belirlemek ve diğer devletleri cezbetmek, onları askeri veya ekonomik tehditler ile değiştirmeye zorlamaya yönelik güç veçhesini yumuşak güç olarak tanımlayan J. Nye, liberal norm ve kuralları temel alır. Öte yandan ekonomik gücü, askeri ve siyasi güç ile birlikte sert gücün bileşenleri arasında değerlendiren J. Nye, dönüşen küresel sistemde güvenlik kavramının çok boyutlu niteliğine dikkat çekerken son tahlilde ABD dışında askeri, ekonomik ve yumuşak güçten oluşan üç boyuttan nasibini alan başka bir devlet olmadığını, yapacak en büyük hatanın tek bir boyuta yatırım yapmak olduğu değerlendirmesi yapmıştır.¹⁵³

Ekonomik kriz ve durgunluk dönemlerinin tekrarlanmaması için çare olarak dayatılan neo-liberalizm, ekonomilerin güvenliği ve bekası için tasarlansa da ekonomik küreselleşme yayıldıkça, refah ve zenginlik getirmesi yanında ekonomik belirsizlik ve volatilitayı da beraberinde getirme potansiyelini barındırdığı sonraki yıllarda dünyanın farklı bölgelerinde yaşanan çeşitli finansal/parasal krizlerle kanıtlanmıştır. 1980’li yıllarda Latin Amerika devletlerinin bütçe açıkları ve dış borç ile krize sürüklenmesi ile başlayan küreselleşme ve Neo-liberalizmin etkilerini taşıyan kriz döngüsü daha sonra 1990 yılından itibaren Meksika (1994), Arjantin (1995), Güneydoğu Asya (1997), Rusya (1998), Türkiye (1994, 2001) gibi çok çeşitli devletleri benzer sebeplerle adeta içine çekmiştir.¹⁵⁴ Son olarak da ABD’deki mortgage piyasası temelli küresel piyasaları ve devlet ekonomilerini derinden etkileyen 2008 mali krizi döngünün şimdilik son çevrimi

¹⁵¹ Losman, op. cit., s. 5.

¹⁵² Helen E.S. Nesedurai, “Introduction: Economic Security, Globalization and Governance”, *The Pacific Review*, Vol.17, No.4, 2004, <http://dx.doi.org/10.1080/0951274042000326023>, s.353. (05.07.2015).

¹⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz., Nye, op. cit., ss. 10-15.

¹⁵⁴ Duman, op. cit., s. 5.

olarak tarihte yerini almıştır. Her biri farklı temellere otursa da bu kriz örnekleri ulusal ve uluslararası ekonomik güvenliğin tesis edilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Erinç Yeldan'a göre 2008 küresel krizine kadar yaşanan uluslararası ekonomipolitik ve ekonomik güvensizlik sarmalının temellerini 1970'li yıllardan itibaren aramak gerekir. 1970'lerdeki petrol fiyatlarındaki artışın sebep olduğu mali genişlemeye sermayenin emek karşısında kontrolsüz büyümesi eşlik etmiştir. Petrol ihracatçısı devletler, ihracat gelirlerini Batı bankalarında değerlendirirken, krediye dönüşmesi gereken petro-dolarlar nihai olarak başta üçüncü dünyanın yoksul devletleri olmak üzere gelişmesi gerektiği düşünülen ve etki altında tutulması gereken gelişmekte olan devletlere yüksek faizlerde dış borçlanma kanalı ile geri dönmüştür. Neo-liberalizmin ya da kapitalizmin kısıtlı bir çözüm olarak sunduğu dış borçlarla ekonomileri dizginleme güdüsü, daha sonra 2008 krizi sonrası ayyuka çıkan finans piyasalarının tamamen kuralsızlaştırılması ve istikrarsızlaştırılması, spekülasyon kazançlarıyla birlikte gerçek çözüm olarak sunulmuştur. Devlet, ekonominin kurtaranı konumuna gelmiştir. Ekonomik güvensizlik, bir on yıl daha sürerse devletlerin uzun dönem güvenlik hedefleri ile güç dengesini sürdürmesine yönelik amaçlarının zorlaşacağı anlaşılmıştır.¹⁵⁵

Küreselleşme açısından bakıldığında ekonomi teorileri gün geçtikçe tehdit edilmektedir. Sıcak paranın likidite sorunu, kaynakların serbestçe kullanımı sorunsalı tekrar gündeme gelmiştir. Altman, bu realist paradigmayı şu şekilde açıklar; “Bırakınız yapsınlar” (*Laissez Fair*) çağı bitmiştir. Ekonomik kriz, politik bağları yeni total bir yöne taşımıştır, devletin rolü genişlemiştir.¹⁵⁶ ABD, kendi bankacılık endüstrisini yeniden düzenlerken İngiltere, İrlanda, Fransa gibi devletler devletin geri dönüşünü memnuniyetle karşılamışlar ve kamunun güçsüzlüğü ideolojilerinin sonunu getirmiştir. Hindistan ve Çin gibi kapitalizmden bir nebze sıyrılan devletler ise yükselişe geçmiş gözükmektedirler. Bu açıdan özellikle gelişmekte olan devletlerde küreselleşmeyle artan ekonomik karşılıklı bağımlılık ihtiyatla izlenmektedir. Bu durum devlet ve devlet dışı aktörler tarafından ekonomik güvenlik açıklarının ve ekonomik değerler setinin zarar gelme olasılığının en

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Erinç Yeldan, “Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?”, *Çalışma ve Toplum*, 2009/1, <http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf>, ss.13-17. (14.05.2012).

¹⁵⁶ Manhee Lee, “Japan’s Rethinking of Global Economic Security in its Relations with the U.S.”, *The Journal of East Asian Affairs*, Vol. 28, No. 2, Winter 2014, <http://www.inss.re.kr/inss/attach/getFile.do?fileId=6462>, s.34. (20.05.2014).

aza indirildiği bir ortamı ifade eden ekonomik güvenliğin küresel boyutta tanımlanması gerekliliğini ortaya koymuştur.¹⁵⁷

Güvenlik açıklarını her an arttırma riski taşıyan ekonomik küreselleşme dalgası, neo-liberalizmle birlikte ilerlemiş ve Amerikan hegemonyasını yeni dünya düzeni çatısı altında yeniden kurmanın aracı haline gelmiştir.¹⁵⁸ Yeni dünya düzeni dizaynında BM, IMF gibi Soğuk Savaş kalıntısı uluslararası örgütlerin desteği ve diğer devletlerin de sözde dahil edildiği küresel yönetim ile uluslararası ekonomi politik sistem şekillendirilmeye çalışılmıştır. Benzer paralelde G-8, G-20 gibi ekonomi politik zirveler de gelişmiş ve gelişmekte olan devletleri asgari şartlarda küresel ekonomik, çevresel ve sağlık sorunların üstesinden gelecek yönetişimi sağlayarak yeni dünya düzenini çok aktörlü ve boyutlu bir zeminde sürdürmektedir.

Bu noktada ideolojiler mücadelesinde alternatiflerine şans tanımayan Francis Fukuyama'nın "*tarihin sonu*" kuramının öngörülleri, liberal ekonomi politik hakimiyeti için oldukça manidardır. Liberal demokrasiyi bütün insanlığın nihai kaderi sayan F. Fukuyama, ekonomileri güvende tutacak yegane olguyu liberalizmin egemenliği olarak kurgulamıştır. Modern bilim ve teknolojilerin imkanlarından yararlanma, bunlar aracılığıyla ekonomik büyüme ve uluslararası platformda tanınma arzusu, ekonomik liberalizmi tüm devletler için zorunlu kılacaktır. F. Fukuyama'nın liberal değerlerin zaferini tarihin sonu¹⁵⁹ şeklinde tanımlamasının aksine ulusal ya da küresel düzeyde iktisadi gelişim ya da ekonomik güvenlik çizgisinde krizler ya da istikrarsız durumlar yaşanmasını engellenememiştir. Bu noktada eleştirel bakış açısı, emek-sermaye arasındaki sancılı ilişkiye ya da devlet-piyasa etkileşimine realist ya da liberal analizlerden farklı açıdan yaklaşmıştır. Bu bağlamda küresel sistemin dayattığı ekonomik ve politik risk, tehdit ve güvenlik açıklarını tespit etmek ve çözüm geliştirmek için eleştirel ekonomi politik yaklaşımların kuramsal analizlerini incelemek yerinde olacaktır.

¹⁵⁷ Losman, op. cit., s. 18.

¹⁵⁸ Mircea Alecsandru Udrescu, Cristian Marian Barbu, Marcela Ganea, "Influence of Globalization Upon Economic Security", *Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II*, 2012, <http://connection.ebscohost.com/c/articles/92535201>, s.165. (21.12.2015).

¹⁵⁹ Şule Şahin Ceylan, "Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, s. 10, Güz 2006, s. 234.

2.1.3. Eleştirel Uluslararası Ekonomi Politik Yaklaşımlar ve Marksist Temelli Ekonomik Güvenlik

Uluslararası ilişkilerde ekonomik konulara daha az yer verilmesinin önüne geçmeye çalışan ve uluslararası ekonomik ve politik sisteme alternatif üretmeye çabalayan eleştirel uluslararası ekonomi politik teoriler, ekonomi-politika etkileşimini realist/liberal teorilerin aksine daha çok Marksist kökenli analizlerle açıklamaya çalışmaktadır.¹⁶⁰ Başta klasik Marksist teori olmak üzere Lenin'in emperyalizm teorisi, neo-marksistlerin bağımlılık ve merkez-çevre analizleri, eleştirel Marksist hareketten neo-gramsci yaklaşımlar, kapitalist özelliğe sahip ve sermaye lehine işleyen dünya sistemini anlamak için tarihsel evrimi ve ekonomik faktörleri bir arada ele almaktadır.

Uluslararası sistemi kapitalist üretim tarzının belirlediği bir yapı olarak tanımlayan eleştirel ekonomi politik akım, realistlerden farklı olarak askeri konuların karşısında ikincil politika olarak görülen ekonomik güç ve belirleyenlerini anahtar unsurlar olarak konumlandırmaktadır. Politik üst yapıyı belirleyen ekonomik faktörlerin olduğu şeklinde indirgemeci bir anlayış ile şekillenen bu akımın, tarihsel köklerini Karl Marx'ın felsefesinde aramamız gerekir. K. Marx'ın ekonomik determinizm teorisine göre *“toplumun kurumsal ve ideolojik yapısını ekonomik üretim ilişkileri belirlerken, ekonomik sistemi denetleyebilen siyasal sistemi de denetleyebilir”*.¹⁶¹ Marksist uluslararası ekonomi politik teorisine göre dış politikanın ve güvenlik politikalarının belirlenmesinde, ekonomi ve ekonomik temelli ilişkileri temel almak gerekir.¹⁶²

Tarihi, sınıf mücadelesinin tarihi olarak kurgulayan Marksist paradigmaya göre burjuva ve proletarya arasındaki çatışmada devlet, üretim araçlarına sahip olan sınıfın çıkarlarını korumak üzere oluşturulmuş bir yapıdır. Egemen sınıf (tez) lehine sonuçlar üreten devletin, işçi sınıfının (antitez) karşı devrimi sonucu yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal sistemi (sentez) ortaya çıkmasıyla tarih sahnesinden silineceği savı analizin temelini oluşturmaktadır. Kapitalist sistemin ekonomik getiriler üzerinden adeta bir sömürü sistemi olarak tanımlayan Marksizm'e göre devletler arasındaki ilişkiler ulusal düzeyde üretim araçlarına sahip olan sınıfların sınır ötesindeki rekabeti sonucu

¹⁶⁰ Gamze Nazan Bedirhanoglu, “Uluslararası Ekonomik Amerikan Hegemonyasındaki Roller”, Danışman: Baskın Oran, Ankara Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2006, s. 20.

¹⁶¹ Arı, op. cit., s. 279.

¹⁶² Ersin Dedekoca, “Ekonomi Politğin Uluslararası İlişkilerdeki Yeri, Uygulaması ve Çağdaş Gelişmeler”, <https://www.academia.edu/10161721>, s.8. (24.05.2015).

belirlenmektedir.¹⁶³ Ekonomik sorunları siyasi hayatın merkezine yerleştiren ve servetin dağılımı ile ilgili olarak hem iç hem de uluslararası etkilere odaklanan Marksistlere göre bir ülkenin dış politikasına etki eden en temel unsur ekonomik faktörlerdir. Bir ülkenin ekonomik olarak gelişmesi ile, emperyalist ve yayılımcı, yani savaş eğilimli olması arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır.¹⁶⁴

Bu noktada K. Marx, kendi başına sistemli şekilde kapitalizmin yayılması ve bunun sonucunda sermayenin uluslararasılaşması sorununa dair bir teori geliştirmese de onu izleyenlerden Rudolph Hilferding, Rosa Luxemburg ve özellikle Vladimir Lenin, bu diyalektik etkileşimi pragmatik düzleme çekerek söz konusu eksikleri gidermeye çalışmıştır. V. Lenin'in emperyalizm teorisi, K. Marx'ın Kapital'de dile getirdiği temel tezlere dayanarak ve kapitalist devletlerdeki ekonominin yeni olgularını genelleştirerek, *"emperyalizmi, kapitalizmin son aşaması ve proleter devriminin arife evresi"* olarak tahlil eder. Gelişmiş kapitalist devletlerde finans kapital ile tekellerin oluşturduğu ekonomik düzenin dayanaklarını ve sermayenin uluslararasılaşması sorunsalını açıklama amacını taşımaktadır.¹⁶⁵

V. Lenin'e göre mali sermayenin ekonomik alanını genişletmeye çalışan kapitalist devletin daha fazla hammadde kaynaklarına duyduğu gereksinim, daha fazla azgelişmiş ülkenin sömürüsüne yol açacaktır. Emperyalist devletler arasında genişleme sonucu sömürü mücadelesi, uluslararası savaşları kaçınılmaz kılmaktadır. Bu açıdan finans kapital, nihayetinde güvenden çok güvensizlik getirmektedir. Kapitalist devletin ekonomipolitik kabiliyeti ve güvenliği serbest rekabetin yerine kapitalist tekellerin geçmesi sonucu kaybolur.¹⁶⁶ Dünyada da uluslararası paylaşım ve tekelleşme döngüsü yaşanacağı için finans kapital emperyalizmin kaynağı ve uluslararası çatışmaların temel nedeni olarak ortaya çıkar. Paul Sweezy de bu noktada tekeli kapitalizmin çerçevesini çizmeye çalıştığı kapitalist gelişme ve genişleme zorunluluğuna kuramsal ve tarihsel boyutta dikkat çekerek I. Dünya Savaşı ve II. Dünya Savaşı'na varan süreçleri yeniden bölüşüm savaşları olarak tanımlamıştır.¹⁶⁷

¹⁶³ Ateş, op. cit., s. 58.

¹⁶⁴ Pınar Erkem Gülbay, Gizem Bilgin Aytaç, "Marksizm ve Uluslararası Politik Teoride Dönüşümler", *Bilim üzerine Marksist Tartışmalar, Marksizm Bilime Yabancı mı?*, (ed.), Alper Dizdar, İstanbul, Yazılama, 2014, ss. 166-167.

¹⁶⁵ Vladimir İ. Lenin, *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, (çev.) Cemal Süreya, Sol Yayınları, Ankara 1989, s. 150.

¹⁶⁶ Vladimir İ. Lenin, *Sosyalizm ve Savaş*, (çev.) Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, 2014, s. 89.

¹⁶⁷ Paul Sweezy, *Kapitalist Gelişme Teorisi*, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2007, s. 24.

Diğer bir açıdan Marksist-Leninist geleneğin öngörülleri, ekonominin kaderi piyasa mekanizmasının eline bırakıldığı müddetçe, sermayenin devleti tahakkümü altına alarak uluslararası ilişkilerde emperyalist savaşılaraya yol açacağı şeklinde okunabilir. Bu temelde ekonomik olanın güvenliği ile ulusal ve uluslararası boyutta sınıfların ekonomik güvenliğini eş değer tutan Marksist akım, uluslararası ilişkilerin çatışmalardan kurtulması için finans kapital ve unsurlarından arındırılması gerektiğini savlamaktadır.

İki kutuplu sistemin yumuşama gösterdiği 1970’li yıllardan itibaren ise klasik Marksist teorinin ekonomi bakış açısını ve güvenlik perspektifini temel alan Neo-Marksist kuramlar, kapitalist sistemin yarattığı güvensizlik sarmalını ve ekonomik güvenliğin sosyalist boyutunu açıklamak iddiasında olmuştur.¹⁶⁸ Başta bağımlılık okulu, dünya sistemi ve merkez-çevre teorileri düşünürleri, ortak zeminde kapitalist sistemin dünya ekonomisini hiyerarşik olarak yapılandığı ve karşılıklı bağımlılık yarattığı ve asimetric sonuçlarına dikkat çektiği eleştirel bir yaklaşım benimsemişlerdir.¹⁶⁹

1960’larda ortaya çıkan ve önde gelen teorisyenleri Paul Baran, Andre Frank ve Raul Prebisch olan Bağımlılık Okulu, kapitalist üretim biçiminin güçlü merkez devletler ve onlara bağımlı olan az gelişmiş çevre devletler yarattığını savunur. Örneğin Latin Amerika devletlerinin 16.yüzyıldan itibaren sistematik olarak az gelişmiş devletler olarak tasarlandığını belirten Frank, merkez ve çevre arasındaki bu asimetric aşağıdan yukarıya bağımlı olma durumunun kapitalist üretim biçimi devam ettiği sürece var olacağını iddia etmektedir.¹⁷⁰ Az gelişmiş ülkenin ürettiği artı değere el koyan merkez ülkenin az gelişmişlik sarmalını sürekli kıldığını ortaya koymaya çalışan R. Prebisch ise yapısal kısıtlar ve problemler üzerinde durmuştur. Bu noktada R. Prebisch, ithalatı ihracatından fazla olan az gelişmiş devletlerin, serbest gözüken ama bağımlı hale getiren asimetric dış ticarete mecbur bırakılması sonucu hep kaybeden taraf olduğu tespiti yanında bu durumun uluslararası sermaye hareketleri ile birleşince ekonomilerde kalıtsal yapısal sorunlara sebep olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷¹

Neo-Marksistlerin sermaye akımı konusundaki görüşleri klasik Marksist düşünceden önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Kapitalist üretim ve dağıtım

¹⁶⁸ Sandıklı ve Emeklier, op. cit., s. 25.

¹⁶⁹ Ateş, op. cit., 59.

¹⁷⁰ Özgür Öztürk, “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, *Praksis*, Sayı 15, 2006, ss. 287-288.

¹⁷¹ Ahmet Ali Karaca, Bahri Şahin, “Kalkınma Modellerine Teorik Yaklaşımlar”, <http://kutuphane.aydin.edu.tr/library/docx>, s.8. (25.08.2015).

Sistemi'nin öngördüğü çevre devletlerden hammaddenin düzenli olarak merkeze aktarımı yerini 20. yüzyıldan itibaren kâr aktarımına, ikinci yarısından itibaren sıcak paranın kontrolsüz hareketine ve ticari-teknolojik bilginin transferine bırakmıştır. Tabandan tepeye doğru kâr, bilgi, enerji geliri transferi dışsal olgulara bağlanan az gelişmişlik sarmalında devletler arası uçurumu derinleştirmiştir.¹⁷² Sermayenin uluslararasılaşması, çok uluslu şirketlerin yatırım tercihlerinin değişmesi ve finansal kapitalizmin ortaya çıkması ile birlikte çevre devletlerin ekonomik güvenliği büyük ölçüde gelişmiş devletlerin karar, yaptırım ve politikalarına bağlı şekillenirken, dış politikaları da aynı paralelde değişiklik göstermiştir.

Neo-Marksizmin güvenlik perspektifine bakıldığında *“bir aktörün güvenliğinin diğer aktörün güvenliği tarafından tehdit edildiği, güvenlik ikilemini andıran bir model”* söz konusudur. Örneğin merkez ülkenin güvenliği çevrenin güvenliğini tehdit etmekte ise çevrenin ekonomik güvensizliği söz konusudur. Kuzey merkez devletleri ile Güney çevre devletleri arasında yaşandığı varsayılan güvenlik ikilemi, *“kuzeyin güvenliği ve güneyin güvensizliği arasında yapısal bir gerilim”* oluşturmaktadır.¹⁷³ Bu açıdan Neo-Marksist kuramcıların *“sistem düzeyinde ve ekonomi eksenli kavramsallaştırdıkları güvenlik anlayışının yansılarını Johan Galtung'un emperyalizmin yapısal analizi”* ile *“Immanuel Wallerstein'in dünya sistemi teorisinde”* görmek mümkündür. Söz konusu yaklaşımlar ile kapitalist sisteme karşı eleştirel sosyo-ekonomik analizler adeta bir ekonomik güvenlik modeli ortaya koymaktadır.

İlk olarak J. Galtung'un emperyalizm yapısal teorisinde iki uluslu dünyada Merkez ulusun Çevre ulus üzerinde güce sahip olduğu ve aralarında çıkar anlaşmazlığı meydana getiren bir yol emperyalizm olarak tanımlanmaktadır. Merkez ve çevre içinde de merkez ve çevre ayrımı altında ekonomik ilişki ve etkileşimlerin simetrik veya asimetrik, eşit veya eşit olmayan doğası aktörler arasındaki akışı belirleyecektir.¹⁷⁴ Anlaşıldığı üzere farklı çıkar uyum ve uyumsuzlukları bulunan merkez-çevre aktörlerinin, devletlerin ekonomik güvenliğinde asimetrik ve dikey bir ilişki ağı kurduğu görülmektedir. Çevre devletler arasında ortak hareket, yapısal olarak merkez devletlerin kurduğu bağımlıktan dolayı mümkün değildir. Bu açıdan birçok azgelişmiş ve gelişmekte

¹⁷² Öztürk, op. cit., s. 298.

¹⁷³ Sandıklı, op. cit., s. 23.

¹⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Johan Galtung, “Emperyalizmin Yapısal Teorisi- Kısım 1”, çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, ss. 26-28.

olan devlet örneğinde görülebileceği üzere çevre ülkenin merkezinin çıkarı merkez ülkenin merkezi ile uyumlu şekilde ulusal ekonomik güvenliği ya da dış politikayı belirler.

J. Galtung'a göre devletlerin uzmanlaştığı ürünlerin işleme seviyeleri arasındaki uçurum düzeyi ve etkileşim aktör çeşitliliğine göre değişir. Örneğin ekonomik etkileşimler sonucu yapısal prensibin genel sonucu olan asimetri, hammadde fiyatlarının arttırılmasıyla ya da istikrara kavuşturulması ile çözülemez. Dünyadaki eşitsizliğin başlıca kaynağını yatay etkileşimde gören J. Galtung, emperyalizmi bir devletin diğeri üzerinde hakimiyet kurduğu feodal bir ilişki olarak görür.¹⁷⁵ Büyük güçlerin yeri ve zamanı geldikçe böl ve yönet ilkesi üzerinden az gelişmiş devletleri ayrıştırdığını öngören J. Galtung'un savında azgelişmiş devletlerin yapısal etkilerle ekonomik güvenlik yapıları benzeştirilmektedir. Diğer taraftan J. Galtung'a göre azgelişmişliğin getirdiği güvensizliğin özü kapitalist sistemdir.¹⁷⁶ Sürekli pazar arayışında bulunan kapitalizm çevre devletleri az gelişmişlik sarmalına çekerek Kuzey ile Güney arasındaki ilişkiyi sürekli hiyerarşik bir zarar döngüsünde devam ettirir. Hem ekonomik güvensizliğin hem de ekonomik güvenliğin kaynağı olan bu paradoksal ilişki, bu model analizinde kalıcı olarak kuzey lehine ve güney aleyhine işler.

I. Wallerstein'ın Dünya Sistemi Yaklaşımı'nda ise modern devletlerin kapitalizmden ayrılmaz gelişim süreçlerini gösteren bir anlayış ortaya koymaya çalışılmıştır. Sermaye birikimini temel alan kapitalist üretim biçiminin egemenliği altında coğrafi kavramlar olarak betimlediği merkez-perifer dikotomisine üçüncü bir ara kategori olan semi-perifer kavramını ekleyen I. Wallerstein'a göre yarı-çevre konumundaki bölge ya da devletler zamanla çevreye ya da merkeze dönüşebilecek potansiyele sahiptirler. Bu sınıflandırma her bölge ya da ülkenin dünya ekonomisindeki yerini ifade eder.¹⁷⁷ Ülkelerin konumuna göre dünya ekonomisindeki görevi tarımsal üretim ya da sanayi üretimi belirlenirken daha sonra üretim dönemleri analizine bağlı olarak merkezde üretilmesi kârlı olmayan bir ürün daha sonra çevreye kaydırılabilmektedir. Bu sayede dünya ekonomisinin güvenliği ve bekasının sağlanması amaçlanmaktadır.

¹⁷⁵ Johan Galtung, "Emperyalizmin Yapısal Teorisi- Kısım 2", çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 3, 2004, s. 41.

¹⁷⁶ Arı, op. cit., s. 312.

¹⁷⁷ Immanuel Wallerstein, *Liberalizmden Sonra*, (çev. Erol Öz), İstanbul, Metis Yayınları, 1998, ss. 6-9.

Çevrimsel olarak tarih boyunca ekonomik durgunluk ve ardından ekonomik canlanma (*üretkenlik*) döngülerinin yaşanması kapitalist ekonomik sistemin güvenliği ve sermaye birikiminin yeniden dağılımı için hayati önemdedir. Bu döngüler “50-60 yıllık dönemlerde kâr kaynaklarının, üretim ve finans alanları arasındaki dönüşümünü” ifade eder. “Kondratiyef A dönemleri üretim ve yüksek kâr”, “Kondratiyef B dönemleri finansal gelir ve düşük kâr dönemleri”dir.¹⁷⁸ Söz konusu kapitalizmin yeniden üretilmesi dönemleri gibi sistemdeki mücadelenin kurallarını belirleyecek ve uyulmasına zemin hazırlayacak bir güce de ihtiyaç vardır. Dünya sistemi teorisine göre “toplumsal istikrar dağılımının kalıcı bir eklemlenmesini empoze etme konusunda jeopolitik konuma sahip güç şeklinde bir hegemonya” gereklidir. Bu öncelikle “askeri mücadelenin yokluğu anlamına gelen bir barış dönemine zemin” oluşturabilir. Zira “hegemonik gücün ciddi bir meydan okumayla karşılaşmaksızın iradesini ve düzenini diğer büyük güçlere empoze edebildiği hegemonya dönemleri modern dünya sistemi tarihi içinde nispeten kısa dönemler”dir.¹⁷⁹ Hegemonya olmaksızın kapitalizmin yapısal krizi ile birlikte egemenliklerini bu süreçte yitirmiş olan devletler güvenliği sağlayamayacaktır.

I. Wallerstein’a göre kapitalizmin krizi aynı zamanda güvenlik krizidir.¹⁸⁰ Bu noktada merkez-çevre arasındaki göç hareketleri sonucu merkez devletlerdeki çevre güçlerinin toplumsal etkilerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirten düşünür, analizine toplum güvenliğini eklemlenerek ekonomik güvenlik anlayışını derinleştirmiştir. Güvenliğe salt devlet merkezli ve siyasi-askeri bakış açısı ile yaklaşılması karşısında alternatif bir duruş sergilediği söylenebilecek neo-Marksist kuram, genel olarak kapitalist sistemin tarihsel gelişimi üzerinden Kuzey-Güney ilişkileri temelinde şekillenen güvenlik sorunsallarını eleştirel açıdan irdelemiş ve açıklık getirmeye çalışmıştır. Neo-Marksist açıdan modern dünya sistemi kapitalist bir dünya ekonomisidir ve sonsuz sermaye biriktirme dürtüsünün hükmü altındadır. Ekonomik güvenliğe katkısı da bu noktadadır. Kapitalist sistemin döngüsel olarak ara dönemler yaşasa da süreklilik arz ettiğini belirten I. Wallerstein, olası uluslararası ekonomik ve siyasal güvensizliklerin başlıca sebebinin hegemonyanın zayıflaması ve kapitalist ekonomide yaşanacak kriz olarak göstermektedir.

¹⁷⁸ Elçin Aktoprak, “Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, 2004, s. 35.

¹⁷⁹ Ibid., ss. 42-43.

¹⁸⁰ Wallerstein, op. cit., s. 41.

Bu bakımdan Neo-Marksistlerin, güvenlik ile ekonomik güç ve değişkenleri arasında kurduğu ilişkinin eleştirel Marksistlere altyapı hazırladığı söylenebilir. Eleştirel Marksistlerin devletler arası ilişkilerin ekonomik etkenlerle birlikte toplumsal gerçekçiliği de belirlediği bir alan olduğu yönündeki görüşleri, Antonio Gramsci'den etkilenen Robert W. Cox'un çalışmaları ile R. Cox'un yön verdiği Neo-Gramscici yaklaşımlarda izlenebilir.

R. Cox, *"Marksizmde kullanılan altyapı-üstyapı kavramlarının içi içe geçtiğini, yani ekonomi ile politikanın bütünleştiğini"* öne sürmüş ve dışarıda bırakılan kültür öğelerinin dahil edilmesi gerektiğini iddia etmiştir. Bu noktada eleştirel teorinin amacının pozitivist teorilere karşıt bir duruş ile yerleşik/geleneksel ve daha çok realist temelli kavramları sorgulayarak var olan sosyo-ekonomik ve siyasal düzenin değişmesi ve dönüştürülmesi için düşünsel bir çerçeve oluşturmak olduğu unutulmamalıdır.¹⁸¹ Uluslararası ilişkiler teorileri ise *"belirli siyasal amaçları haklı çıkarmak veya desteklemek amacıyla oluşturulduğunu belirten eleştirel kuram, güç ve güvenlik etkileşimi"* üzerine muhalif görüşler geliştirmiştir. Realizmin uluslararası sistemi bir devletlerarası sistem olarak kurgulamasına ve güvenlik konusunu merkeze alarak güç ve çıkar odaklı analizler yapmasına sorgulayıcı yaklaşan eleştirel teori, temelde askeri-stratejik ulusal güvenliğin hayati ve öncelikli görülmesinin indirgemeci güvenlik anlayışına yol açtığını savunmaktadır. Çoğulcu tarzda güvenlik ile farklılıkların, azınlıkların ve örtülü unsurların güvenliğinin görmezden gelinemeyeceği düşünülmektedir.

Neo-Gramscici yaklaşım analizlerinde uluslararası sistemin güvenliği için hegemonun varlığına ve rızaya dayanan politikalara önem verir. Bu analizde sistemdeki hegemon gücünü, *"başka bir devleti istenilen yöne sevk etmek için uygulanan üzerinde güç"*, *"güçlü tarafın gündemler belirlediği, göze açıkça çarpmadan uygulanan ve daha edilgen olan örgütleyici karakterdeki gizli güç"* ve *"maddi yönleri ile belirli özendirme ve sınırlandırma sistemleri ile koşullandırma sağlayan yapısal güç"* olmak üzere üç ayrı boyutta kullanmaktadır.¹⁸² Hegemon yeri ve zamanı geldikçe bu güç çeşitliliği ile rızaya dayalı uluslararası sistemde küresel yönetimi arttırtabilecek veya ekonomik güvensizlik alanlarını azaltabilecektir. Diğer taraftan hegemonun rakiplerine yönelik yükünü arttıran

¹⁸¹ İlhan Uzgel, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 37.

¹⁸² Pery Anderson, Gramsci Hegemonya, *Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günserel, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2007, ss. 31-32.

ve hakimiyetini sürdürmenin getirdiği bazı problemler olarak uzun dönemli ekonomik güçsüzlük, sermaye ve teknoloji çıkışı, iktisadi yapısal katılıkların artması ve özellikle artan askeri orantısız maliyetler ortaya çıkabilmektedir. Bu açıdan hegemon olan aktörün yönetişimsel açılım ve adımların sürdürülebilirliği açısından uluslararası sistemin güvenliği için gerekli ve belirleyici rolü kritiktir.¹⁸³

Analiz edildiği üzere klasik güvenlik anlayışının modernite karşısında yaşadığı açmazlara çözüm olarak sunulan argümanların açıklanması ile güvenliğin realizmin savunduğu gibi subjektif bir olgu olmadığı ve tekil olarak incelenemeyeceği bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu şekilde ekonomik ya da toplumsal güvenlik gibi diğer alanlar, gün yüzüne çıkmayı beklemektedir. Güvenliğin devlet güvenliğinden sıyrılması, birey-toplum ikilisinin eklemelenmesi ve güç-bilgi-iletişim ile ilişkisinin irdelenerek disipline dahil edilmesi eleştirel teorinin karşı argümanlarından biri olarak dikkate değerdir.¹⁸⁴

Bu noktada uluslararası ilişkiler teorik zemininde eleştirel kuramın güvenlik yaklaşımlarında anılagelmesinin tarihsel izleri, 1930 ve 1940'lı yıllarda yaşanan idealizm-realizm tartışması ile başlamıştır. Bu fraksiyonel ayrılık yerini daha sonra 1960'larda gelenekselcilik-davranışsalcılık paradigmalarının arasındaki tartışmaya bırakmıştır. 1980'lerle birlikte pozitivism-postpozitivism arasındaki görüşme aynı zamanda rasyonalist teoriler ile eleştirel teoriler arasındaki meydan okuma olarak disipline damga vurmuştur. Neo-realist ve Neo-liberal teoriler rasyonalist ekole mensupken, eleştirel teoriler rasyonalizm karşıtı epistemolojik ve ontolojik olarak modern toplumsal ve siyasal hayatın eleştirisine odaklanan bir yapıda tezahür etmişlerdir.¹⁸⁵ Diğer bir açıdan eleştirel teori soğuk savaş sonrası güvenlik çalışmalarında post-modernizm, post-pozitivim, post yapısalcı, konstrüktivizm, İngiliz Okulu ve feminizm gibi yaklaşımlarda kapsayıcı bir üst yapı olarak anıla gelmiştir.¹⁸⁶

¹⁸³ Çınar Özen, "Neogramşyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: PaxBritannica'daki Büyük Dönüşüm", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8, Kış 2005-2006, ss. 9-10.

¹⁸⁴ Eleştirel kuramın küresel tehdit ve risk unsurlarına yönelik çoğulcu bir dünyaya ilişkin öneri ve görüşleri için bkz. Burcu Bostanoğlu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*, Ankara, İmge Kitabevi, 2009, ss. 90-94.

¹⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Tayyar, op. cit., ss. 12-14.

¹⁸⁶ Zerrin Ayşe Öztürk, "Uluslararası İlişkilerde Güvenliği Yeniden Düşünmek", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, (der.) Tayyar Arı, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s. 162.

Öte yandan tüm bu fraksiyonların ayrıntılı incelenmesi yerine çalışmanın temel olgusu olan ekonomik güvenliğin teorik zeminine katkıda bulunacağı düşünülen Soğuk Savaş sonrası güvenlik çalışmalarında ön plana çıkan, geleneksel güvenlik yaklaşımına genişletici, derinleştirici ve eleştirel açıdan yaklaşan Kopenhag Okulu'nun öğretilerinin ayrı bir başlık altında irdelenmesi yerinde olacaktır. Günümüz dünyasında güvenliğin örtülü kalmış gerçeği olan ekonomik sektörün güvenliğinin, Kopenhag Okulu ana öğretisi güvenlikleştirme kavramı üzerinden incelenmesi, ekonomi ve güvenlik ekseninden iç ve dış politikadaki girdi ve çıktıların analizini yapmaya ve aralarındaki yapısal ilişkiyi ortaya koymaya yardımcı olacaktır.

2.2. Kopenhag Okulu Öğretileri ile Ekonomik Güvenlik Analizi

1990 yılından sonra uluslararası yapıdaki en önemli kaymalardan biri, güvenlik kavramlaştırmasında olmuştur. Tabii ki ulusal ölçekte askeri parametrelere göre devletlerin güvenlik gereksinimlerini tanımlama alışkanlıklarından vazgeçtiklerini söylemek zordur. Ancak Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte değişmeye başlayan güvenlik kavramının içeriği ve tanımı, güvenliğe geleneksel boyuttan yaklaşan yaklaşımların askeri konulardaki indirgemeci tekelinin aksine farklı güvenlik konularında ve analizlerde yerini almaya başlamıştır.

Genel olarak realizmin hakim olduğu uluslararası ilişkilerin görmezden geldiği ve 1970'li yıllara kadar su yüzüne çıkamayan güvenliğin alt dalları (sektörleri) ve aralarındaki etkileşimin açıklanması için yeni bir güvenlik anlayışına ihtiyaç duyulmuştur.¹⁸⁷ Daha geniş bir tehdit yelpazesinde askeri olduğu kadar ekonomik, çevresel, siyasal ve toplumsal yanları olan güvenliğin postmodern analizi sektörel ayrımları içerir.

Barry Buzan ve Lane Hansen'in yaptığı sınıflandırma örneğinde olduğu gibi geleneksel güvenlik çalışmaları yanında Barış Araştırmaları, Eleştirel Güvenlik Çalışmaları, Feminist Yaklaşım, Post-Yapısalcılık, İnşacı Güvenlik Yaklaşımları ve Kopenhag Okulu gibi belli başlı güvenlik kuramları güvenliğin çeşitlenen ve farklılaşan gündemine dair farklı bakış açıları ve çözümler geliştirme çabasına girmiştir.¹⁸⁸ İktisadi

¹⁸⁷ Bilgin, op. cit., 79.

¹⁸⁸ Barry Buzan, Lane Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 2009, UK, Cambridge, s. 212.

olanın politik bir araç olarak görülmesi ile güvenlik olgusu arasındaki ilişki güvenlik analizlerinde de yer almaya başlamıştır. Bu noktada ulusal çıkarın iktisadi ve uzun erimli yaşamsal çıkarlarına yönelik tehditleri bertaraf etmeyi hedefleyen ekonomik güvenlik, farklı ulus veya politik grup ve sınıflar arasındaki kâr ve kaynak akışını düzenlemek ve bu yönde karar vermek konularında devleti fenomen kabul etmeyi gerektirir. Bu açıdan toplumun ve bireyin ekonomik güvenliğini sağlamak devletin işidir. Çünkü devlet, ekonomik güvensizlik çıktıları ile karşı karşıyadır ve doğrudan etkilenir. SSCB'nin dağılması örneğinde, tüketim sektörünü ve bireyin ekonomik güvenliğini askeri-stratejik önceliklere nazaran uzun dönem önemsemeyen politikalar sonucu ulusal siyasal güvenlik de sekteye uğramış ve sosyalist blok lideri etkinliğini de jure olarak kaybetmiştir. Bu açıdan ekonomik güvenliğin teorik zemininin analizi ve dış politika arasındaki etkileşiminin izah edilmesi önem arz ederken Kopenhag Okulu öğretileri kapsayıcı ve açıklayıcı bir çatı oluşturacaktır.

2.2.1. Güvenlik Sektörleri ve Ekonomik Güvenlik

Güvenliğin genişlemesi ve derinleşmesine paralel olarak “*kim için, ne için, nerede, nereye kadar ve nasıl güvenlik?*” soruları çerçevesinde gelişen alternatif güvenlik yaklaşımları¹⁸⁹ içinde Kopenhag Okulu diğer yaklaşımlardan adeta ayrılmıştır. 11 Eylül sonrası asimetrik tehditlerin ayyuka çıkması, gittikçe artan belirsizlik ve güvensizlik havasının etkisi ile birlikte uluslararası ilişkiler disiplinde Kopenhag Okulu öğretilerinden güvenlikleştirme kavramı ve teorisi açıklayıcı teori katında konumlanmaya başlamıştır.

Kopenhag Ekolü'ne göre ekonomik güvenlik fikri “*hem kuramsal anlamda hem de siyasa oluşumu açısından kavranması*” zordur.¹⁹⁰ Ancak farklı bakış açıları karşısında ekonomik güvenliği daha detaylı bir şekilde tanımlama çabaları, diğer güvenlik öğretilerinin benzer çalışmalarından farklıdır. Kopenhag Ekolü, güvenliğe yönelik somut bir tanım içermediği şeklinde eleştirilse de,¹⁹¹ özellikle sektörel güvenlik anlayışı ve

¹⁸⁹ Zerrin Ayşe Öztürk, “Uluslararası İlişkilerde Güvenliği Yeniden Düşünmek: Geleneksel ve Alternatif Yaklaşımlar”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2- Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, (der.) Tayyar Arı, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s. 161.

¹⁹⁰ Mesjasz, op. cit., s. 126.

¹⁹¹ Mesjasz, op. cit., 142.

güvenlikleştirme teorisi gibi güvenliğe getirdiği yeni açılımlar ile pragmatik analizler getiren ve kılavuzluk eden bir okul haline gelmiştir.

Geleneksel devlet merkezli güvenlik çalışmaları ile post-yapısalcı güvenlik çalışmaları ortasında konumlanan Kopenhag Ekolü, ulus devlet güvenliğini askeri güvenlik ile sınırlandırmaya karşı çıkarken, diğer taraftan tehdit oluşturan her şeyin bir güvenlik problemi olarak değerlendirilemeyeceğinin bilincinde eleştirel bir duruş sergilemeye çalışmaktadır. Bu açıdan geleneksel ve genişlemeci güvenlik anlayışlarına bir tepki şeklinde konstrüktivist bir temele de sahip olan Ekol, güvenliğini incelerken analizini üç sac ayağı üzerine inşa etmiştir.¹⁹² Güvenliğin sektörel ayrımı, bölgesel güvenlik kompleksleri ve güvenlikleştirme.

B. Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde'nin başını çektiği Kopenhag Okulu, uluslararası güvenlik gündemini askeri-stratejik konuların tekeline çıkararak ekonomik, politik, çevresel, toplumsal ve insani güvenlik sektörleri üzerinden beş ayrı boyutta genişletme çabası ile uluslararası ilişkiler ve güvenlik literatürüne sektörel güvenlik anlayışını ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁹³ Bu noktada Kopenhag Ekolü güvenlik teorisyenleri arasında disiplinel açıdan farklı analizlere rastlandığı da unutulmamalıdır. B. Buzan'ın konstrüktivist ama güvenliğin tutarlı kavramlaştırması açısından şüpheci; J. Wilde ile O.Waever'ın liberal plüralist ve Neo-realist olarak tanımlandığı çalışmalar ortaya koyduğu Kopenhag Okulu'nun, Soğuk Savaş sonrası belirginleşen yeni tehdit ortamını algılama ve güvenlik sorunlarına çözüm üretme ortak paydasında literatüre yenilikçi bir anlayış getirdiği düşünülmektedir.¹⁹⁴

B. Buzan, 1983 yılında yayınladığı *“İnsanlar, Devletler ve Korku”* adlı kitabında uluslararası sistem, devlet ve devlet dışı oluşum ve gruplar gibi üç temel analiz düzeyinde güvenlik olgusu sektör çeşitliliği ile genişletirken bütünsel bir yaklaşım ile analiz yapmaya çalışmıştır. B. Buzan'a göre sektörler kendi içinde dinamik ve analitik bir yapı arz etmektedir.¹⁹⁵ Örneğin askeri güvenlik bir devletin ofansif ve defansif yeteneklerinin karşılıklı iki düzeyli bir algılamasını yansıtırken politik güvenlik, hükümet sistemleri,

¹⁹² Barry Buzan, “New Pattern of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, Vol 67, No. 3, 1991, s. 433.

¹⁹³ Bezen Balamir Coşkun, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2- Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar* (der.) Tayyar Arı, Bursa, Dora Yayınları, 2014, s. 179.

¹⁹⁴ David A. Baldwin, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol 2, 1997, s. 15.

¹⁹⁵ Buzan, İnsanlar, Devletler, Korku, op. cit., ss. 2-3.

ideolojiler devletlerin organizasyonel istikrarı ile ilgilidir. Ekonomi sektöründeki güvenlik ise devletin gücü ve refahının bekası yolunda arzu edilen seviyeye ulaşmak için gerekli pazar, finans ve maddi kaynaklara erişebilme durumu olarak açıklanmaktadır.

B. Buzan, güvenlik sektörünü bir kimsenin aslında bütüncül olan gerçekliği incelerken kullandığı lens olarak tanımlarken, ilgili sektör ile gerçekliğin spesifik bir bölümünün aydınlatılabileceğini öngörmektedir.¹⁹⁶ Ticaret ve üretim ilişkileri ile ilgili olan ekonomik sektörün referans nesneleri devletler, sınıflar, bireyler ve küresel ekonomi gibi soyut kavramlara kadar çeşitlilik göstermektedir. Ekonomik boyutun referans unsurlarını ve varlıksal tehditlerini tespit etmesi zordur.¹⁹⁷ Örneğin firmalar iflaslarla, kanunlardaki değişiklikler ya da illegal olma tehditleri ile karşı karşıyadır. Öte yandan pazar ekonomisinde firmalar, büyüme hedefine yönelik sürekli bir beklenti ve dinamizm altındadır. Bu beklenti ticari yaşam mücadelelerini de güvenlileştirir. Ulusal ekonomiler de benzer şekilde ama makro düzeyde artan bir şekilde hayatta kalma mücadelesi verirler. Az bir ihtimal de olsa ulusal iflas ya da insanların temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında yetersiz olanaklara sahip olacak seviyeye düşerler. Ulusal ekonomiler için hayatta kalma zorunluluğu güvenlik konseptinin genişlemesine ihtiyaç duyar. Aslında hayatta kalma mücadelesi güvenlik sorununa dönüşmedikçe, ulusal ekonominin büyük bölümü varlıksal olarak tehdit altında görülemez.

Öte yandan ekonomik güvenlik içindeki birimler, firma ve devlet dışı oluşumlar yüksek olasılıkla mobildir. Bu açıdan politik sektörde olduğu gibi uluslar üstü referans unsurlarından küresel iktisadi pazarın kural ve kurumları, oluşturulan ulusal faktörleri zayıflatarak varlıksal tehdit oluşturabilir.¹⁹⁸ Ekonomik güvenlik tanımlanması zor olsa da B. Buzan'ın kabul ettiği gibi modern dünyada bir devlet durağan ve statükocu bir ulusal güvenlik ile devam edemez. Küresel risk ve tehditlerin varlığı karşısında ulusal bütünlüğü, ekonomik istikrarı ve refahı sekteye uğrama potansiyeli barındıran bir devletin, dinamik bir ulusal güvenlik konsepti benimsemesi gerekir.¹⁹⁹ Söz konusu tehlikelere karşı politikalar üretilmezse ulusal ekonominin yönetimine dış birimlerin

¹⁹⁶ Başar Baysal, Çağla Lülecı, "Kopenhag Okulu ve Güvenleştirme Teorisi, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 11, Sayı 22, s. 71.

¹⁹⁷ Buzan, İnsanlar, Devletler, Korku, op. cit., s. 194.

¹⁹⁸ Czeslaw Mesjasz, "Economic and Finansal Globalisation: Its Consequences for Security in the Early 21st Century", *Security and Enviroment in the Mediterranean*, (ed.) Hans Günter Bauch, P.L. Liotta, Antonio Marquina, Paul F. Rpgers, Mohammed El-Sayed Selim, New York, 2003, s. 365.

¹⁹⁹ Kamei Keiji, "Globalization and Security: An Evolution of Economic Security", 2012, http://www.poole.ac.jp/library/kiyo/Tosyo_Kiyo2011_5204.pdf, s.40. (24.08.2014).

doğrudan müdahalesi ya da vatandaşların hayat kalitesinin artan şekilde düşmesi gibi sonuçlarla karşı karşıya kalınabilir.

Bu açıdan sistem düzeyindeki referans objeleri güvenlik söylemi için daha etkili araçlar olarak kullanılabilir. Kopenhag Ekolüne göre liberal ekonomi ya da serbest ticaret gibi sistemin kuralları ya da kurallar seti ekonomik sektörde referans objesi olarak daha farklı bir statüye sahiptir.²⁰⁰ Bu doğrultuda diğer sektörler gibi ekonomik güvenlik uluslararası güvenliğin mihenk taşlarından birisidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasına giden süreç örneğinde görüldüğü üzere askeri güvenliği sağlamak amacıyla yapılan harcamalar, ekonomik istikrarsızlık, krizler ve çöküşleri beraberinde getirebilir. Toplumsal ve çevre güvenliğini de domino etkisiyle etkileme potansiyeli taşıyan bu etkileşim, ekonomik değişkenlerin güvenlik üzerindeki çok boyutlu etkisini kanıtlar niteliktedir.

Liberal ekonomi politik teoriler ile benzer argümanlarla ekonomik güvenliğe yaklaşan B. Buzan, uluslararası güvenliğin niteliğini liberal temelde kurgulamıştır. Devletler arası güç kullanımını sınırlandırabilecek araçlara sahip olması açısından liberal ekonomi, yarattığı ekonomik bağımlılık sayesinde örtülü bir şekilde düzenleyici bir mekanizma ile uluslararası ekonomik güvenliği sağlayabilecek işleve sahiptir. Ekolün savları bu doğrultuda ekonomik aktiviteyi normal parametrelerde tutmak, güvenlik açıklarını azaltmak ve stratejik olarak korumak için uygun koşulları sağlamanın ekonomik güvenlikten geçtiğini kurgulamaktadır.²⁰¹

Liberal ekonomik düzene, ekonomik güvenliğin bekası için kilit bir görev vermesi noktasında Buzan'ın görüşleri aksine değerlendirmeler yapan Helen Nasedurai, ekonomik konuların uluslararası ilişkilerde belirleyici olması gerektiği yanında ekonomik güvenlik kavramını Neo-realist güvenlik yaklaşımı üzerinden kavramsallaştırmıştır. H. Nasedurai'ye göre ekonomik yapı ile ulusal/uluslararası güvenlik arasındaki ilişki, güç kullanımında askeri ve politik faktörlerin dominant olmasından dolayı ikincil planda kalmıştır.²⁰²

Bu bağlamda tarihsel koşullar, uluslararası ilişkilerin karakterini etkilediği kadar liberal ya da merkantilist ekonomik yapının etkili olmasında da öncül olmuştur. Bu

²⁰⁰ Barry Buzan, Ole Waever, R. Jaap de Wilde, *Security A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishing, 1998, <https://www.researchgate.net/publication/274649174>, s.38. (13.10.2015).

²⁰¹ Buzan, *Economic Structure*, op. cit., s. 617.

²⁰² Nasedurai, op. cit., s. 5.

temelde liberal görüşün geleneksel arzusu oldukça zayıftır. Liberal ekonomik yapı, güç kullanımında ne güçlü ne de geleneksel olmayan sınırlandırıcı etkiye sahiptir. Askeri harcamaların ekonomik performansla ilişkisi, kaynak kıtlığından kaynaklanan çatışmalar ve dış politika amaçları için kullanılan ekonomik araçlar, ekonomik güvenlik çalışmalarının geniş portföyünü oluşturur.²⁰³

2.2.2. Güvenlikleştirme ve Güvenlikdışlaştırma

B. Buzan'ın liberal ekonomiye öncelik veren analizi yanında ekolün formüle ettiği genişletilmiş güvenlik yaklaşımı içerisinde O. Weaver'ın pragmatik ve Neo-realist anlamda açılımları da mevcuttur. Güvenliği varlıksal ve ilişkisel olarak tehditlerden yoksun olma durumu ve aynı zamanda caydırıcı ve önleyici faktörlerin etkinliği olarak tanımlayan Kopenhag Okulu'nun sektörel güvenlik ile uluslararası ilişkiler disiplinine getirdiği çok boyutlu anlayış yanında belki de en dikkat çeken odak noktası güvenlikleştirme kavramıdır.²⁰⁴ Bu noktada güvenlikleştirme kavramı, diğer sektörler ile birlikte ekonomik konuların güvenlik alanına dahil edilmesi, örneklenmesi, çözüm üretilmesi ya da güvenlik dışına itilmesi süreçlerinin analizi ve çalışmanın ekonomik güvenlik-dış politika etkileşimini açıklamak için önemli bir yere sahiptir.

O. Waever'ın finans dünyasından ödünç aldığı güvenlikleştirme kavramı, normal seviyedeki bir meselenin varoluşsal bir tehdit unsuru olarak yansıtılması ve söz edimsel olarak güvenlik sorunu haline getirilmesi sürecini ifade eder. Kopenhag Okulu'nun teorik çalışmalarına zemin oluşturan söylemsel bir süreç olan güvenlikleştirme, güvenliğin siyasiliğine işaret eder. Bir sorun kendiliğinden güvenlik sorunu olmazken, aktör tarafından seçilerek telaffuz edilmesi ile güvenlik alanına dahil edilir. Söz edimi, işaret edilen ve siyasileştirilen sorundan kurtulmanın başlangıcı için atılan bir adımdır.²⁰⁵

Güvenlikleştirme yaklaşımında referans nesneleri, *“güvenlikleştirici aktörler ve işlevsel aktörlerden oluşan güvenlikleştirme süreci”*nin anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli rol oynamaktadır. Bir güvenlik sektöründe referans nesneleri, varoluşsal bir tehdit karşısında varlığını idame ettirmek için meşru bir sebebe sahip varlıklara işaret etmektedir. Güvenlikleştirme yaklaşımına göre örneğin, kimlik

²⁰³ Manhee, op. cit., s. 34.

²⁰⁴ Ole Waever, “Securitisation and Desecuritisation”, *On Security*, (der.) Lipshutz R.D., New York, Columbia University Press, ss. 46-47.

²⁰⁵ Bilgin, op. cit., ss. 82-83.

refleksleri ile hareket eden referans nesneleri tanımlanırken geleneksel kuramlara benzer şekilde devleti merkeze alan açılımlar yaygındır.²⁰⁶ Kopenhag Okulu “*kendi yaklaşımlarını devlet merkezci değil, devlet ağırlıklı*” olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca güvenlik kavramının “*her bir referans nesnesine aynı mesafede olmayacağı*” da belirtilmelidir. Bununla birlikte, güvenlikleştirici aktörün yeni bir referans nesnesi inşa ederek hareket etmesi de mümkündür.²⁰⁷ Güvenlikleştirme sürecinde “*güvenlikleştirici aktörün büyüklüğü ve ölçeği*” referans nesnesinin belirlenmesi açısından önemlidir. Güvenlikleştirici aktörler ise “*referans öznesinin varoluşsal bir tehdite maruz kaldığını ilan eden ve bu konuyu güvenlik kapsamına alan aktörler*”dir. Başka bir deyişle, güvenlikleştirici aktör, söz edimini yapan kişi veya grupları kapsamaktadır. “*Siyasi liderler, bürokratik yapı ve bürokratlar, hükümetler, lobiler veya baskı grupları*” gibi ögeler temel güvenlikleştirici olarak sayılabilir. İşlevsel Aktörler ise “*askeri, ekonomik, siyasal, çevresel ya da toplumsal dinamikleri etkileyen aktörler*”e işaret etmektedir. İşlevsel aktörler referans nesnesinden ve referans nesnesi adına güvenlik kaygısını yansıtan güvenlikleştirici aktörden farklılık gösterir.²⁰⁸

O. Waever güvenlikleştirme sürecini, hedef kitleyi devlet seçkinlerinin ve topluma yön verenlerin bilinçli olarak etkileme ve yönlendirme tercihi olarak tanımlar.²⁰⁹ Güvenlikleştirme eylemi, öncelikle güvenlikleştirici aktör ile hedef kitle arasında karşılıklı etkileşim sonucunda gerçekleşmektedir. Varoluşsal bir tehditin inşası ile başlayan süreç, acil önlemlerin saptanması ve belirlenmiş olan acil önlemleri uygulamak için ortamın güvenlikleştirilmesi ile sonuçlanır.²¹⁰ Aciliyet belirten bu süreçte Kopenhag okulu teorisyenlerinde de belirttiği üzere, dil kuramına uygun olarak bir konuşma eylemi etkileyici bir yere sahiptir. Burada dikkat çekilen husus varoluşsal tehdit siyaseti yaratılarak mevcut kuralların dışına çıkılabilir ya da söz konusu kuralların uygulanmasını erteleme girişimlerine yol açabilir olmasıdır.

Güvenlikleştirmenin “*bütünleştirici ve meşrulaştırıcı*” doğası gereği hükümetler, siyasal iktidarlar ve baskı grupları belli amaçlara ulaşabilmek, belli değer ve ideolojileri

²⁰⁶ Keith Krause ve Michael C. Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40, Supplement 2, 1996, s. 232.

²⁰⁷ Rafiq Rustamov, *Azerbaycan Dış Politikasında Kimlik, Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yaklaşımları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s. 41-42.

²⁰⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Buzan, Waever ve Wilde, op. cit., s. 36-40.

²⁰⁹ Waever, op. cit., s. 50.

²¹⁰ Buzan, Waever ve Wilde, op. cit., s. 32-33.

meşru kılabilmek için araç olarak bu kavrama açık ya da örtülü şekilde başvurur. Bu doğrultuda 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası dönemde ABD'nin ulusal güvenlik söylemleri ya da birçok ülkede herhangi bir adi suçun bile istenildiğinde teröre bağlı ulusal boyutta güvenlikleştirme örnekleri, iç ve dış kamuoyunu etkilemek için sıklıkla kullanılmıştır.

Diğer açıdan askeri tehdit, güç kontrolü ve kullanımı gibi çalışmalarla tanınan Stephan Walt gibi teorisyenler ise güvenlik ajandasını genişletme çabalarının kavramsal kirlenmeye yol açtığını düşünmektedir. Walt, bu bağlamda askeri ve stratejik tehditlerin karşısında salgın, küresel ısınma, çocuk tacizi ya da ekonomik durgunluklar gibi ikincil ve güvenlik gündemi dışına itilmesi gereken konuların güvenlikleştirilmesinin aslında güvenliğe tehdit oluşturduğunu iddia etmektedir.²¹¹

Güvenlikleştirilmiş sorunlar, “*normal siyaset alanına kanalizasyon olmadan ya da güvenlik dışına itilmeden*” uzun bir süre güvenlik gündeminde kalabilir.²¹² O. Weaver, bu noktada güvensizlikleştirme kavramını ortaya atarak güvenlik alanına kayan konuları acil durum dışına itme ve normal dozlarda politik sürecin içine çekme sürecine başvurur.²¹³ Bu anlamda, güvenlikdışlaştırma (desecuritization) “*daha önce tehdit olarak kabul edilen bir şeyin artık tehdit olarak kabul edilmemesi*” anlamına gelir. Bu noktada güvenlikleştirici aktör, sınırlarını kendi belirlediği güvenlik-eylem-çıkar üçlemesinden elde ettiği yarar sonucu hedef kitleye referans nesnesinin bekası için tehdit olarak sunduğu güvenlik konusundan vazgeçer.

O. Weaver, güvenlikdışlaştırma kavramını güvenlikleştirme yaklaşımının bir çıktısı olarak tasarlarlarken, geleneksel güvenlik anlayışında “*güvenlik ve güvensizlik ters yönlü bir ilişki*” içinde salınır. Güvenlik arttığında güvensizlik azalır ya da tam tersi bir durum hissedilir. Güvenlikleştirme perspektifinden bakıldığında ise her iki durum da güvenlik çerçevelemesi bağlamında inşa edilmiştir ve tehdit-güvenlik kaygısının bir sonucudur. Güvensizlik ise “*tehdit olduğu zaman ona karşı bir savunmanın olmaması durumuyken güvenlik, tehditle birlikte ona karşı savunma durumunda olmama, güvenliğin konusu olmama, güvenlikdışlaştırma ya da hiç güvenlikleştirmenin*

²¹¹ David A. Baldwin, “Security Studies and The End of The Cold War”, *World Politics*, Vol 48, October 1995, <http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles>, s.136. (02.05.2016).

²¹² Buzan, Wæver ve Wilde, op. cit., s. 27.

²¹³ Coşkun, op. cit., s. 186.

olmaması” durumları içeren herhangi bir tehdit durumunun olmaması şeklinde tanımlanabilir. ²¹⁴

2.2.3. Ekonomi Sektöründe Güvenlikleştirme

Halkın yoksulluk, kıtlık, açlık gibi olumsuz yaşam koşullarına maruz bırakan ekonomi kaynaklı sorunlara çözüm bulma zorunluluğu, her daim devletlerin en önemli politik gündemlerinden biri olmuştur. Dünya, “*siyaset, ekonomi, toplum, bilgi, güvenlik, çevre ve başka alanlarda adeta tek*” mekanlaşmıştır. Bu görüşe uygun şekilde 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları güvenliğin değişen boyutu için adeta dönüm noktası olmuştur. Her ne kadar gündem daha çok askeri ve siyasal güvenlik üzerine ayrılsa da ilerleyen yıllar 2008 Küresel Finansal Krizi gibi iktisadi meselelerin güvenlikleştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Güvenlikleştirme sürecinde sektöre göre olarak farklılaşan üç temel öge analizin anlaşılması için gereklidir. İlk olarak tehdit edildiği düşünülen ve yaşamsal çıkarları devam etmesi gereken devlet, çevre ya da değerleri temsilen referans nesnesi güvenlik tehdidinin hedef aldığı ifade edilen nesnedir. Mikro, meso (orta) ve makro olmak üzere üç ayrı düzeyde sınırlandırılan referans nesnesinin varlıksal olarak tehdit edildiğini deklare eden ve olağanüstü tedbirleri meşrulaştıran siyasi liderler, bürokratlar, hükümetler, lobi ve baskı grupları gibi güvenlikleştirici aktörlerdir. Son olarak eylemin gerçekleştiği sektöre göre farklılık gösteren sektörün dinamiklerini etkileyen ya da güvenlik alanındaki önemli kararları etkileyen fonksiyonel aktörler gelir. ²¹⁵ Örneğin enerji güvenliği açısından yenilenebilir enerjilere dikkat çekmek için hidroelektrik santralleri kuran şirketler fonksiyonel aktörlerdir. Enerji alanında güvenlikleştirmede aktif rol alsalar da güvenlikleştirici aktör olarak ele alınamazlar. Çünkü şirketler, enerji bağımlılığını azaltma hedefini merkeze yerleştirmeden çevreye zarar vermelerine rağmen kâr güdüsü ile hareket etmekte ve çevresel güvenlik açısından olumsuz işlev görmektedir.

Ekonomi sektöründeki güvenlikleştirme sorunsalını ele alırken devlet düzeyinde güvenlikleştirme süreci hedef kitle seçmen topluluğunu tatmin etse de birey ve sistem

²¹⁴ Nebi Miş, “Güvenlikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenlikleştirilmesi”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2),2001, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049793>, (10.05.2017), s. 350.

²¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Baysal ve Lülecı, op. cit., ss. 77-81.

düzeyinde de tehdit edilen referans nesneleri ortaya çıkaracaktır. Bu açıdan ekonomi sektöründeki güvenlikleştirme sürecinin çok boyutlu bir özelliğe sahip olduğu unutulmamalıdır. Diğer taraftan Kopenhag Okulu savlarına göre başarılı bir güvenlikleştirme sürecinin devlet, millet, medeniyet referans nesnelerinin yer aldığı orta düzeyde gerçekleşmesi muhtemeldir. Mesjasz, ekonomi sektöründeki güvenlikleştirme analizinde ikili araştırma düzeyi öngörür.²¹⁶ kuruluşlar ve bireyler gibi farklı aktörlerin tüm iktisadi faaliyetlerinin siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel bağlamının incelendiği birincil düzey; ilk düzeyle etkileşimde tüm referans nesneler ile ilgili tehdit ve hassasiyetleri içeren ikincil düzey.

Kopenhag Okulu düşünürlerinin, ekonomi sektöründeki güvenlikleştirmenin zorlu bir süreç olduğu yönündeki tespitleri, liberal ve müdahaleci yaklaşımlar arasında bulunan derin ekonomipolitik çekişmelere dayanmakta ve akla piyasa işleyişinin siyasallaştırılmış istikrarını getirmektedir.²¹⁷ Bu minvalde ekonomik güvenliği “*küresel düzeyde malların, paranın, hizmetlerin ve insanların dolaşımındaki istikrar*” olarak tanımlayan Okul teorisyenleri piyasadaki istikrarın, ekonomik girişimlerin kabul edilmiş veya hesaba katılmış risklerini içeren bilinen sınırlar dahilinde salınacağını düşünmektedir.²¹⁸

Ekonomi sektöründeki güvenlikleştirmenin ilk düzeyini içsel aktör ve faktörlerden kaynaklanan ve yaratılan tehdit algısı süreci oluşturur. İçsel değişkenlerin etkilediği bu güvenlikleştirme düzeyinin başlangıcında diğer devlet, uluslararası/uluslarüstü örgüt ya da çok uluslu şirket ya da derecelendirme kuruluşunun eleştiri ya da müdahale niteliğindeki açıklamaları gereklidir. Bu sözsel edim sonucunda devlet ekonomisinin büyüme ve gelişimine doğrudan kaynak teşkil eden hammadde arzı sorunu, devletin üretim yeteneği / çeşitliliği ve tüketim alışkanlıkları gibi ekonomik gereksinim ve faaliyetlerin veri ya da söylem aracılığı ile güvenlikleştirildiği düzey ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik liberalizm ile ekonomik milliyetçilik arasındaki zıtlık ilişkisi ve ekonomi sektöründeki güvenlikleştirmenin seyri, serbest piyasa ve ekonomi/politika karar vericileri arasındaki müdahalelere bağlanmaktadır.²¹⁹ İçsel değişkenlerin etkili

²¹⁶ Mesjasz, Ekonomik Güvenlik, op. cit., s. 136.

²¹⁷ Zehra, op. cit., s. 37.

²¹⁸ Buzan, Waever ve de Wilde, op. cit., s. 17.

²¹⁹ Buzan, Economic Structure, op. cit., s. 620.

olduğu bu düzeydeki güvenlikleştirme sürecinde ulusal karar vericiler tarafından müdahale edilmiş ve siyasallaşmış bir piyasa sadece ekonomik değil toplumsal ve siyasal eylemlere yönelik de tehdit oluşturmaktadır. Örneğin Merkez Bankalarının para politikası araçlarını bağımsız bir şekilde belirleme özgürlüğünün, siyasal karar vericiler tarafından kısıtlanması ya da üstü örtülü şekilde engellenmesi, piyasaların ekonomik güvenliğini sarsabilmektedir. Bu örnekte devlet içi kurumsal müdahale düzeyi arasında olan ikilik, ekonomik düzenin öğretilerinin siyasal iradenin eline bırakılmasına yol açabilir. Güvenlikleştirici aktör olarak bir hükümet yetkilisinin ekonomideki politika faiz oranlarına yönelik tehdit algısı yaratacak şekilde söz edimsel yaklaşımı, ulusal ekonomideki gelecek kaygısından kaynaklanabileceği gibi hedef kitle olan seçmenin ileriki dönem eğilimini etkileme arzusundan da beslenebilir.

Ekonomi sektöründe bu tip güvenlikleştirmenin diğer bir örneğini liberal bir ekonomide piyasa şartlarında belirlendiği varsayılan döviz kurları üzerinden verebiliriz. Döviz kurlarının belirlenmesi süreci iç ve dış ekonomik, politik ve jeopolitik etkenlere bağlı iken, ekonomide kamu otoritesi tarafından piyasa oyuncusu olarak belirlenmiş kamusal ya da özel sektör aktörleri dışında bir karar verici ya da kurumun sözsöz edimi hem döviz piyasasının seyrindeki doğal akışı hem de o ekonomideki güven hissiyatını zedeleyecektir.

Öte yandan bu noktada piyasanın kısıtlanması yönünde devlet tarafından yapılan müdahalelerin, kusurlu, sınırlı bilgi ve eksik rekabet şartları altında piyasanın sınırlarını fark etmemizi de sağladığını düşünen Stiglitz, güvenlikleştirmenin piyasanın sağlığı için yararlı olduğuna dikkat çekmektedir. Her ne kadar kendi seyrinde işleyen piyasanın sorunsuz olacağı kanaati küresel dünyada hakim ise de Stiglitz'in yaptığı değerlendirme piyasanın köktencililiğini sorgulamamızın da önünü açmaktadır.²²⁰

Dışarıdan bir devlet, örgüt ya da çok uluslu şirket tarafından yöneltilen eleştirel tutumlar, söz konusu ülkenin ekonomi sektörüne yönelik pragmatik müdahalelere dönüşerek, serbest piyasa koşullarından ticaret politikalarına kadar birçok kanalda olumsuz etkiler doğurabilir. Ekonomik yaptırım tehdidi söylemi ile diğer devletin dış politikasını etkilemeye çalışan hükümet yetkilisi, kendi ülkesinin ekonomik güvenliğine karşı hareket edenleri hedef almaya çalışabilir. Diğer bir örnek olarak korumacı iktisat

²²⁰ Joseph E. Stiglitz, *Making Globalization Work*, New York, Norton, 2006, http://garevna.ucoz.com/metod-mat/books/Joseph_Stiglitz.pdf, ss.9-10. (01.02.2015).

politikaları uygulayan bir devlete karşı hem kendi devletinin hem de üyesi olduğu örgütün çıkarları için, söz konusu ülkeyi hedef alan açıklamalar yapan karar vericinin ekonomik olanı siyasallaştırması sonrası güvenlikleştirme verilebilir.

2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında varlık sebepleri, işlevleri ve sonuçlarının doğruluğu sorgulanan Moddys, S&Poors gibi ülke derecelendirme kuruluşlarının ekonomik analizlerinin, ekonomileri politize eder vaziyete gelmiş ve finansal küreselleşme ortamında tehdit algılamasına yol açtığı savunulabilir. Bu tahlillerde güvenlikleştirici aktör siyasi iktidarlar olsa da dışsal bir tehdide yine bir ekonomik söylem ya da veri analizi kaynaklık etmektedir. Diğer açıdan dışsal ekonomik güvenlikleştirme sürecinin olumlu etkileri de yadsınmamalıdır. AB üyeliğine aday devletlerde mali yönden müktesabata uygunluk sürecinde Kopenhag kriterlerinin sağlanması zorunluluğu ve telkinler, söz konusu ülkenin ekonomisine müdahale gibi algılsa da ekonomik sektörün güvenlikleştirme sürecinde pozitif ayrışmaya örnek olarak gösterilebilir.

Benzer şekilde enerji arzının çeşitliliği kadar bir ülkenin ithalata bağımlılık oranı da ekonomik güvenlik derecesi için belirleyicidir.²²¹ Zira tarihsel çizgi boyunca devletler kendilerine atfedilen ya da üstlendikleri üretim rolleri üzerinden tarım ya da sanayi ülkesi olarak adlandırılmaktadır. Buradan yola çıkıldığında bir ülkenin ekonomisinin büyüme ve gelişimi için yüzyıllardır gerekli olan hammadde temini ve enerji kaynaklarına sorunsuz ulaşımı ülke kaderini değiştirebilen bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örneğin 1970’li yıllarda OPEC üyesi devletlerin petrol arzına ilişkin kararları ile gelişmiş ülke ekonomilerinin güvenliğini tehlikeye atmaları sonucu ekonomilerin karşılıklı bağımlılık ilişkisi gözler önüne serilmiştir. Uluslararası bir örgütün kararı ile etkilenen gelişmiş ülke ekonomileri sarsıntıyı kısa sürede atlattımlardır. Artan petrol fiyatları üretim yeteneği ara mal üretmekten ya da tarım ülkesi olmaktan öteye geçemeyen gelişmekte olan devletleri adeta fakirleştirmiştir. Petrol gelirleri finansal sistemlerine akan Batı dünyası ise ekonomik güvenliklerini sağlama yolunda 1974 yılında Uluslararası Enerji Ajansı’nı kurarak enerji tekeli aşmaya çalışmışlardır.²²² Ancak daha sonra gelişmekte olan devletlere ihraç ettikleri askeri endüstriyel malzemelerin fiyatlarından o dönemdeki zararlarını fazlasıyla çıkardıkları unutulmamalıdır. Petrol ambargosu örneği, dışsal bir ekonomipolitik kararın etkisiyle ekonomi sektöründe yaşanan güvenlikleştirme

²²¹ Keiji, op. cit., 45.

²²² Ayrıntılı bilgi için bkz., Donald Losman, “Economic Security A National Security Folly?”, *Policy Analysis*, No. 409, 1 August 2001, ss. 3-5.

sürecini yansıtırken, üretim yeteneği ve tüketim alışkanlıklarının birlikte oluşturduğu iç dinamiklerle desteklenmediği sürece gelişmiş devletler lehine sonuçlanacağını da ispatlamaktadır.

Ulus devletin ekonomisine yönelen tehditler ile ekonomik olarak üstünlüğün sürdürülebilirliği yeni klasik konulardır. Paraya ulaşmak, ulusal güvenliğin hayati unsurlarından biri olarak algılanmalıdır. Politik ekonominin gücü, savaşın ekonomik nedenleri, strateji ve bütçe kısıtları, ekonomik büyüme ve stratejisi karşı eylem gerektiren konulardır.²²³ Bu durum küreselleşme ile birlikte sınırları ve yetkileri belirsizleşen devletlerin güvenlik alanında oldukça tutucu davranarak ekonomik egemenliklerinin aşınmasını önlemek için strateji ve politikalar geliştirmesi gerekliliği ekonominin güvenlikleştirilmesi olarak yorumlanabilir.²²⁴ Ekonomik güvenlik için genel bir durum oluşturan güvenlikleştirme ikilemini yansıtan çoklu faktörlü düzey, piyasa mekanizmalarının sorunsuz işlemesiyle de ilgilidir. Zira belirsizlikler içinde hareket eden her piyasa oyuncusu *“krizlerin yokluğu ve tahmin edilebilirlik olarak da ifade edilebilen bir istikrar derecesi”* içeren bir ekonomik güvenlik düzeyi isterler. Bu bağlamda *“güvenliğin güvenlikleştirmeyi de kapsayacak şekilde ekonomik olarak analizi, şirket düzeyinden başlayıp devlete ve oradan da uluslararası düzeye”* kadar uzanan bir düzlemde karmaşık bir özellik gösterir.

Ulusal ve uluslararası finansal güvenlik ve istikrar da eşanlı düşünülmesi gereken küresel gerekliliklerdendir. Ekonomik güvenliğin finansal güvenlikle eklemlenmesi makro düzeyde büyük krizlerin yokluğu olarak tanımlanabilir. Finansal literatürde ise mali istikrar olarak adlandırılan bu güvenlik düzeyi için ulusal ve uluslararası çözüm yolları geliştirilmektedir.²²⁵ Ancak küreselleşme para ve finans piyasalarının işleyişini, devletlerin ekonomik güvenliklerini ve toplumların yaşam standartlarını etkileyerek suni ya da sanal krizler yaratarak devletler arasındaki karşılıklı bağımlılıklarını derinleştirmektedir.

²²³ Kirshner, op. cit., s. 73.

²²⁴ Kenneth Waltz, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25 No.1, 2000, s. 6.

²²⁵ Mesjasz, Economic Security, op. cit., ss. 144-145. Ekonomik güvenliği ulusal boyut sınıflandırmasında arz güvenliği, pazara erişim güvenliği, teknolojik-endüstriyel yetenek güvenliği, sınır geçiş güvenliği, sistem güvenliği, ekonomik ittifakların güvenliği gibi objektif bir tipolojilere ayıran Christopher Dent, finansal güvenliği en önemli unsur olarak görürken, krediye ulaşmak, sıcak paranın hareket kabiliyeti gibi konularda hayati addetmektedir. Sistem güvenliği ile iktisadi birlikteliklerin güvenliği üzerinden değerlendirilen finansal güvenlik, ulusal ekonomik güvenlik öngörülebilirliğinin derecesini artırır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Dent, op. cit., ss. 245-253.

Bu noktada içsel ve dışsal faktörlerin birliktliği etkin şekilde ekonomi sektöründe güvenlikleştirme yapabilmek için gerekliyen “*ekonomik sistem için veya ulusal ekonomi için daha güvenli olan nedir?*” sorusu gibi birçok soru ya da sorunun optimum ekonomik güvenliğe ulaşmak için cevaplanmayı ya da çözüm beklediği düşünülmektedir.²²⁶ Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir; “*ekonomi yönetiminde devlet veya devlet dışı kuruluşların dozunu arttırmak mı iyidir; yoksa her şeyi piyasanın akışına bırakmak mı iyidir; nasıl ekonomik reform ya da yaptırımlar güvenlik için gereklidir; ekonomik olan niye güvenli olmalıdır; ekonomik riskler nedir; etkileri ne kadar güçlüdür; ekonomik olanı güvenlikleştirirken devlet yardımı ne kadar gereklidir; nasıl yatırım öncelikleri planlanmalıdır; yatırımın kârı ekonomiye ve ulusal güvenliğe nasıl dönmektedir?*”

Söz konusu sorulara cevap verebilmek için öncelikle ekonomik gelişim ile devletin güvenliği arasında yakın bir bağ olduğu kabulü akılda tutulmalıdır. Ekonomik güvenlik, devletin etki aracı ve güç kaynağı şeklindeki ekonominin etkinliği şeklinde tanımlanabilir.²²⁷ Bu bağlamda günümüzde ulusal güvenlik konseptleri, ulusal ekonomi stratejileri ve devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrini de kapsamaya başlamıştır. Bu sayede ekonomik güvenliğin sürdürülebilirliğini ve risk faktörlerini tanımlayarak, dış politika ve güvenlik açısından ulusal çıkarları tespit ve gelecek senaryolarını formüle etmek mümkün olabilir.

Söz konusu anlayışın izlerini bu noktada ABD ekonomik ve güvenlik politikalarından örneklerle açıklamak yerinde olacaktır. Amerika kıtasına yönelik siyasi ve ekonomik genişleme çabaları, ABD’nin kurulduğu tarihten itibaren ekonomik güvenlik ile ulusal güvenliği birlikte yürüttüğü Monroe Doktrini gibi dış politika adımlar izlenmiştir. Benzer strateji, 1944’te ABD Başkanı Roosevelt’in bireysel ekonomik güvenliğin geleceğine yönelik endişelere dikkat çektiği ve adeta güvenlikleştirme sürecini başlattığı kongre konuşmasında “*her ABD vatandaşının yeterli ekonomik yaşam düzeyi*” altında geleceğinin tesis edilmesinin ulusal güvenliğin en önemli önceliği olarak tanımlanmasıyla devam etmiştir.²²⁸ Clinton yönetiminde ise ekonomik güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi dış politika ajandasının en önemli önceliği haline gelmiştir. ABD Başkanlık seçimi çalışmaları sırasında açıkladığı “*Ulusal Güvenlik Konseyi gibi*

²²⁶ Mesjasz, op. cit., s. 138.

²²⁷ Sasa Mijalkovic, Goran Milosević, “Correlation Between Economic Corporate and National Security”, *Megatrend Review*, Vol. 8, No.2, 2011, <http://search.ebscohost.com>, s.441. (01.10.2014).

²²⁸ Martin S. Feldstein, “Economic Security in the United States”, *The Economic Journal*, Vol. 73, No. 291, September 1963, <http://www.jstor.org/stable/2228589>, s.505. (01.10.2014).

yetkilere sahip olacak Ekonomik Güvenlik Konseyi oluşturma fikri”ni seçimden sonra hayata geçiren Clinton, ABD’nin ekonomik hakimiyetine yönelik enerji arzı ve ulaşımı ya da Çin’in küresel ekonomik güç olarak yükselişi gibi tehdit kavramsallaştırmaları ile ekonomik önceliklerini güvenlikleştirmiştir. ²²⁹

2.2.4. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ve Jeoekonomi

Kopenhag Okulu’nun güvenlik stratejilerinin geleneksel anlayışına getirdiği bir diğer eleştirel analiz de küreselleşen dünyada topyekün bir güvenlik algılaması yapılması yerine bölge düzleminin ve dinamiklerinin hesaba katılması gerekliliğidir. Bu şekilde güvenlikte kaçınılmaz olan karşılıklı bağımlılık gerçeği yönetilebilir seviyede tartışılabilir.

Güvenlik kavramı kapsamında kullanılan “*bölge*” terimi, “*kaderleri, aralarındaki coğrafi yakınlığa bağlı olan bir grup devletin ortaya çıkan güvenlik ilişkilerinin farklı ve belirli bir alt sistemi oluşturmaları*” anlamına gelmektedir. ²³⁰ B. Buzan’a göre uluslararası sistemin yeni çatışma ittifak alanları, Samuel Huntington’ın tezine tezat şekilde medeniyetsel, dinsel ve kültürel ayrılıklar ekseninde değil, bölgesel alt sistemlerde gerçekleşecektir. ²³¹ Güvenlik kompleksleri, coğrafi ayrımlarla anlaşılamayacak şekilde güvenlik gözüyle görülebilen bölgelerdir. ²³²

“*Bölgesel Güvenlik Kompleksi*” teorisi olarak uluslararası ilişkiler terminolojisine giren analizinde B. Buzan, bölgeyi coğrafi yakınlığın ötesinde bir kavram olarak tanımlar. Bölge tanımında ortak çıkarların, önceliklerin ve güvenlik algılamalarının örtüşmesi devletler arasında bağlayıcı ve bağımlılık yaratan unsurlardır. Bölgesel güvenlik yapıları, belli coğrafi alanlarda yoğunlaşmış güvenlik ortaklıklarıdır. Bu bölgelerde devletlerin tehdit algılamaları birbirleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bir devletin güvenliği bölgedeki diğer devletlerin güvenliğinden ayrı düşünülemezken, tarihten gelen dostluk ve düşmanlık algılamaları aktörler arasındaki rolleri belirler. ²³³ Öte yandan devletler,

²²⁹ Zehra, op. cit., ss. 33-34.

²³⁰ Barry Buzan, Ole Waever, *Regions and Powers The Structure of International Security*, New York, Cambridge Press, 2003, [https://www.fpvvmv.umb.sk/cms/saveDataFilePublic.php?uid=Ihusenicova&path, ss. 445-446. \(06.06.2014\).](https://www.fpvvmv.umb.sk/cms/saveDataFilePublic.php?uid=Ihusenicova&path, ss. 445-446. (06.06.2014).)

²³¹ Aslan Yavuz Şir, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, *II. Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı* (22-14 Ekim 2008 Bişkek), Kocaeli, 2009, [http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043sosbilkongre23.pdf, s.347. \(18.10.2014\).](http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043sosbilkongre23.pdf, s.347. (18.10.2014).)

²³² Buzan ve Waever, op. cit., s. 443.

²³³ Ibid.

“uluslararası güvenlik stratejileri vasıtasıyla birbirlerini daha güvenli hale getirmeye çalıştıkları ve uluslararası sistemin şartlarını” ulusal güvenliklerinin gerektirdiği şekilde değişime uğratmak için çaba sarf ettikleri unutulmamalıdır. Bu sayede ulusal güvenliklerine yönelik tehditlerin köken ve temel sebeplerine inme fırsatı bulurlar.²³⁴ Bu açıdan devletler, kendi başlarına değiştiremeyecekleri sektörel güvenlik konularında gerektiğinde agresif ve savunmacı olmayı sağlayacak ya da yumuşak güç ile çözüm bulabilecek bölgesel güvenlik kompleksleri oluşturma yoluna giderek uluslararası güvenlik stratejilerine zamanı geldiğinde başvurmaktadırlar.

Aralarında coğrafi yakınlık ve güvenlikten ziyade hayati çıkarlar bulunan devletleri birleştiren ortak bir tehdit algısı, karşılıklı bağımlılık yaratmakta ve güvenlik komplekslerinin oluşturarak asgari zeminde işbirliğine teşvik etmektedir. Bölgesel Güvenlik Kompleksleri oluşturan dinamikler zamanla değişebileceği gibi uluslararası diğer aktörlerin de bölgeye etkileri ile dönüşebilir. Bölgesel Güvenlik Kompleksi, dışarıdan ve içeriden girdilere karşı proaktif bir yapı olarak tasarlanırken, ulusal ve küresel güvenlik denkleminde ara düzeyi oluşturur ve ilişkileri birbirine bağlar.²³⁵

Klasik anlamda coğrafi olarak gruplaşmış, kalıcı ve süregelen karşılıklı bağımlılığın olduğu iki veya daha fazla devletten oluşan güvenlik kompleksleri, gün geçtikçe alternatif güvenlik şemsiyeleri olarak görülmektedir. Soğuk Savaş Sonrası Dönem’de gittikçe çok kutuplu bir uluslararası düzenin yaşanması olasılığı arttıkça ve uluslararası güvenliğin dinamikleri değiştikçe Batı dünyasının hegemonyasından kurtulan alternatif oluşumlar, kurumsal meydan okuma sayılabilecek şekilde bölgesel güvenlik kompleksleri oluşturabilmiştir.

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri’ni tanımlamadaki önemli faktörlerden biri de ekonomik faktörlerin rolüdür. Güvenlik komplekslerini oluşturan devletler grubuna baktığımızda, öncelikle askeri, siyasi ve toplumsal boyutlarda güvenlik göze çarpar. Bunun nedeni bu boyutlardaki tehdit, dostluk ya da düşmanlıkla bağlantısı olması ya da yakından hissedilmesi gösterilebilir. Oysa ekonomik güvenlik sorunu, askeri ve siyasi güvenlikte olduğundan farklı ilişki dinamiklerine sahiptir. Ekonomik ilişkiler, askeri ve siyasi bağlantılar gibi coğrafi yakınlıkla doğrudan ilgili değildir. Bu açıdan bölgesel

²³⁴ Ömer Göksel İşyar, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, s. 5.

²³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Bjorn Hettne, “Teori ve Pratikte Güvenliği Bölgeselleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, ss. 91-95.

kompleksler, devletlere ekonomik faktörler sayesinde hem yerel hem de kompleks içindeki güçlerini aktör olarak artırma fırsatı sunar.²³⁶

Bölgesel Güvenlik Kompleksleri ile birlikte değerlendirilebilecek jeoekonomi ise, *“bir zamanlar jeopolitiğin alt açılımı olduğu halde gittikçe bağımsızlaşarak ama jeopolitikle sürekli etkileşim içerisinde ekonomik güvenliğin etkinliğini artırıcı mahiyette devletler, ülke grupları ve bölgeler arasındaki ilişkileri”* izah etmeye başlamıştır. Yüzyıllardır güç mücadelelerini açıklayan jeopolitik yaklaşım, 21. yüzyılda ekonomik ve politik olarak küreselleşme-bölgeselleşme çıkmazına sıkışan uluslararası ilişkileri açıklamakta yetersizdir.²³⁷ Jeoekonominin inceleme alanı iletişimin hızı, mal ve hizmet akımlarının genişlemesi ve hızlanması, sermayenin serbest dolaşımı, enformasyon akımıyla birlikte genişlemektedir. Bu açıdan *“ekonomik hareketlerin yarattığı bir başka coğrafya tüketim ve üretim alanları, devletleri yutan ekonomik birleşme coğrafyaları”* ortaya çıkmaktadır. Farklı bölgesel komplekslerde devletlerin karar vericileri, kararlarını bu yeni coğrafi alanlardaki gelişmelere göre vermek zorundadırlar.²³⁸

Jeoekonominin özünde enerji kaynaklarının coğrafi dağılımı ile küresel ve bölgesel ekonomik ilişkilerinin güvenlik kavramının tanımında öncelikli hale gelmesi yatmaktadır.²³⁹ J. Nye, jeoekonomi hakkında henüz jeopolitiğin yerini almadığını düşünürken, 21. yüzyılın başında bu iki olgu arasındaki sınırların açık biçimde bulanıklaştığını manidar bir örnekle açıklamıştır. J. Nye’e göre *“kuvvetin rolünü ve güvenliğin merkezi bir önem arz etmeye başladığını yadsımak oksijeni yadsımak”* gibi bir şeydir. Normal şartlar altında oksijen çokluğuna dikkat edilmezken, azaldığında tek düşünülen şeyin oksijen olacağını kaydetmiştir. İran Körfezi ve Orta Doğu’daki petrolü hayati bir unsur olarak oksijene benzeten J. Nye, jeoekonomiye dikkat çekerken hem askeri masrafların görece arttığı hem de sanayileşme sonrası toplumların değerleri arasında ekonomik hedeflerin önemli yer tuttuğu için ekonomik gücü ve bileşenlerini ön plana çıkacağını öngörmüştür.²⁴⁰

²³⁶ Buzan, İnsanlar, Devletler ve Korku, op. cit., ss. 167-168.

²³⁷ Ümit Özdağ, “Jeopolitikten Jeoekonomiye”, *Jeoekonomi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, Bahar 1999, s. 3.

²³⁸ Hasan Köni, “Genel Sistem Kuramı Ve Uluslararası Siyasetteki Yeri”, *Jeopolitik Stratejik-Terör Dizisi: 4*, Ankara, ASAM Yayınları, 2001, s. 82.

²³⁹ Duygu Genç, “Jeo-Ekonomi, Enerji ve Uluslararası Güvenlik”, 20.05.2013, <http://www.enerjienergy.com>, s.1. (14.06.2016).

²⁴⁰ Nye, op. cit., 9.

21. yüzyılda yeni kurulan ve kasti oynanan jeoekonomik oyunda ekonomik güvenliğin, güç ve etkinin korunması için ulusun yetenek ve kapasitesine zemin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Güç ve güvenlik sağlamak için ekonomik güç, kapasite ve değerler dinamik ve yeniden üretilebilen tarzda gelişirken ekonomik güvenlik ve ulusal güvenlik birbiriyle örtüşen alanlar olarak devletlerin güvenlik ve dış politika ajandasına girmiştir.²⁴¹ Bu açıdan günümüz ekonomik coğrafyasının en önemli özelliği sermayedir ve enerji kaynakları ters korelasyonda dağıtılmıştır. Gelişmiş devletlerdeki sermayeye (ABD, Japonya, Batı Avrupa) karşılık, enerji kaynakları daha düşük sermayeli ekonomilerde (RF, Orta Doğu, Orta Amerika, Güney Amerika, Afrika) toplanmıştır.

Geçmişte bir ülkenin jeopolitik konumu ile askeri ve siyasi gücü uluslararası alandaki konumunu belirlerken, günümüzde küresel dünyada ekonomik ve teknolojik faktörler daha belirleyici hale gelmiştir. Güç ve zor kullanım yerine ekonomi, kültür ve rızanın önem kazandığı bu süreçte jeo-politika ve jeo-strateji kavramları yanında jeo-ekonomi ve jeo-kültür kavramları da kullanılmaya başlanmıştır. Bunun anlamı uluslararası ilişkiler yeni bir tarzda küresel düzlemde ekonomiyle okunur hale gelirken, uluslararası politik ekonomi yaklaşımı ile ekonomilerin güvenlik sorunsalı önem kazanmaya başlamıştır.

Bu bağlamda literatüre Edward Luttwak tarafından literatüre dahil edilen jeo-ekonomi kavramı, ilk kez 1990 yılında E. Luttwak'ın “*Jeopolitikten Jeoekonomiye, Çatışmanın Mantığı, Ticaretin Grameri*” adlı makalesinde yer almıştır. ABD ekolüne mensup olan jeoekonomiyi dünya hâkimiyetinin bir aracı olarak gören ve jeo-ekonomi çağına girdiğimizi düşünen E. Luttwak, ulusal ve uluslararası malların kullanımı ve yeniden dağıtım konusunun ekonomik karşılıklı meydan okumalardan kaynaklandığını iddia etmektedir. E. Luttwak, terimi uluslararası ticaretteki pazar payları rekabeti perspektifi üzerinden devletlerarası çatışmaları yeniden değerlendirmek için kullanmıştır.²⁴² Bu yeni mücadele alanı, jeoekonomik silahlara ihtiyaç duyduğunu, finansın gelişimi ve istikrarı için düşük faiz oranları ile desteklenen üretim sektörlerine yönelmesi gerektiğini ve ekonomiye devletin mutlak desteğini savunmaktadır. Ticari savaşları ve metotları, jeoekonomik dönüşüm ile açıklayan E. Luttwak, jeo-ekonominin

²⁴¹ Mijalkovic ve Milosevic, op. cit., s. 442.

²⁴² Edward Luttwak, “The Theory And Practice of Geo-Economics”, <http://www.ias.berkeley.edu/lec/jaytate>, s.1-2. (14.04.2014).

doğasını, devlet ve iş çevreleri arasındaki ilişkinin belirleyeceğini düşünmektedir.²⁴³ E. Luttwak dışında gerek siyaset bilimciler gerekse de coğrafya uzmanları jeoekonomi kavramına farklı analizler yapmıştır. Örneğin bir coğrafyacı olan Michel Foucher'e göre jeoekonomi, yeni bir dogma olarak devletlerarasında savaşı makul olmaktan çıkaran bir olgudur.²⁴⁴

Matthew Sparke ise jeoekonomiyi, *“ulus devletlerin sonlarının gelmesi ve küreselleşme bağlamında, devlet merkezli olmayan, liberalleşen ve ekonomileri daha çok ulus-ötesi nitelik kazanan bölgeleri tanımlamak”* için kullanmaktadır.²⁴⁵ Valeriu Prohntchi ise bu noktada jeoekonomiyi daha çok *“dışsal ulusal ekonomik çıkarlar ve jeoekonomik alandaki stratejik davranışların etkinliği için en avantajlı modeli kurmak, uygulamak ve ulusal ekonominin küresel dünyadaki yerini sağlamlaştırmak”* için kullanır.²⁴⁶ Söz konusu analizlerden farklı olarak jeoekonomi, global politik ve güvenlik algılamaları ile birlikte ekonomi ve finansın kesişim noktasıdır. Uluslararası ekonomi ve piyasaların pragmatik sınırlarını gösteren büyük resmi işaret eder. Jeoekonomik yaklaşım çok boyutlu ve çok yönlüdür. Ekonominin jeopolitik sonuçları, ulusal güç ve jeopolitik açılımların ekonomik sonuçlarını yansıtır.

ABD akımını temsilen E. Luttwak'ın jeoekonomiyi *“halen dünyada bilfiil yaşanan genişlemenin aracı”* olarak gören anlayışından farklı olarak diğer ülke jeoekonomi akımları da kavramın tanımını yaparak *“ulusal strateji geliştirmeye”* çalıştığı görülmektedir. E. Kochetov, A. Nekless gibi Rus teorisyenleri, jeoekonomiyi ulusun yaşamını sürdürme yöntemi olarak referans göstermektedir. Örneğin E. Kochetov, dönemin Rusya Devlet Başkanı Medvedev'in *“Rusya, İleri”* adlı makalesine yanıt olarak yazdığı *“Jeoekonomi ve Rusya'nın Stratejisi”* başlıklı mektupta *“jeoekonominin RF için önemini vurgularken, kamu-özel sektör ortaklığında kurumsallaşmanın sağlanmasını ve küresel jeoekonomik güçlerin genişlemesi karşısında zaman kaybedilmeden ulusal jeoekonomik doktrininin kabul edilmesi ve uygulanmasını”* önermektedir. C. Jean ve P. Savonna gibi İtalyan kuramcılar ise jeoekonomiyi ulusal ekonomik güvenlik

²⁴³ Ibid.

²⁴⁴ Krzysztof M. Ksiezopolski, “The Geo-Economics of Climate Change Region”, *Polish Perspective, Studia*, (29) 2012, http://www.wneiz.univ.szczecin.pl/neuka_wneiz/siplsüp29-202/SİP-29.pdf, (01.07.2016).

²⁴⁵ Matthew Sparke, Victoria Lawson, “Geo-economics: Entrepreneurial Geographies of the Global-Local Nexus”, <http://faculty.washington.edu/spake/EG.pdf>, ss.2-3. (16.06.2016).

²⁴⁶ Valeriu Prohntchi, “Integration Of The Republic Of Moldova Into The European Union: Geoeconomic Action and Implications”, <http://www.ipp.md/biblioteca1.php?l=en&id=45>, s. 6. (17.06.2016).

tehditlerinden korunma ve ulusal ekonomiyi savunma aracı olarak politika ve stratejinin merkezine konumlandırmaktadır.²⁴⁷

Tablo 1.3: Soğuk Savaş Jeopolitik Dünyası ile Modern Küresel Jeoekonomik Dünya Farklılıkları

Çağ	Hâkim İdeolojiler	Hâkim Süreçler	Hâkim Etkinlik Yolları
Soğuk Savaş jeopolitik dünya	Kapitalizm ve Komünizm	Jeopolitik ayırım ve karşılıklı kapitalist/komünist dışlama - üçüncü dünya devletleri için mücadele	Jeopolitik bölge kontrolü (uluslararası arenada devletlerin jeopolitik hamleleri) ve karşılıklı etkileme
Çağdaş jeoekonomik küresel dünya	Neoliberalizm	Küreselleşme, egemenliğin öneminde azalma ve yeniden tanımlama, bölgeselleşme	Jeoekonomik küresel kapitalist ekonomi (güçlü devletlerin jeoekonomik etkileme çabaları) ve çokuluslu işbirlikleri

Kaynak: Peter Kurecic, Gpran Bandov, “The Contemporary Role and Perspectives of BRIC States in the Order”, *Elektronik Siyasal Bilim Araştırmaları Dergisi*, Vol 2, No.2, June 2011, s.16.

Bu karmaşık ve asimetrik yapı içinde küresel ekonomideki devletler için en önemli sorun “*ekonomik güvenlik ve genişlemeye yönelik dış politika perspektiflerini tutarlı kılabilme*”tir. Bir ulusun zenginliği önemli ölçüde “*küresel piyasalarda sahip olduğu rekabetçi pozisyona*” bağlıdır. Uluslararası ilişkilerde gün geçtikçe gücün simyasında ekonomik ve teknolojik faktörler, askeri ve diplomatik faktörler kadar ve hatta zaman zaman daha da üstünde etkili konuma gelmektedir. Bu noktada jeoekonomi çalışmaları, “*dünyada değişen ekonomik güç odaklarının politik ve askeri gücün değişimine etkisini değerlendirme noktasında başvuru nesnesi*” olurken, ekonomik güvenlik de ulusal ekonomik güvenliğin anahtar boyutunu oluşturmaktadır.

Tablo 1.3’ten anlaşıldığı üzere iki kutuplu sistem boyunca jeopolitik ayırım ve karşılıklı tehdit algılamaları uluslararası ilişkilere hakim iken, çağdaş küresel dünya jeoekonomik bir özellik göstermeye başlamıştır. Çok uluslu şirketler gibi devlet dışı aktörlerin etkinliği artarken, küreselleşme sonucu devletlerin siyasal ve ekonomik egemenlikleri aşınmaktadır. İki Kutuplu Sistem sonrasında jeopolitikanın hakimiyeti, bölgesel güç odaklarını dikkate alan jeoekonomik bir anlayışa doğru evrilmiştir.

²⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Şükrü İnan, “Dünyada ve Türkiye’de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi”, *Bölge Strateji*, C. 2, S.4, Bahar 2011, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872733.pdf>, ss.85-88. (16.06.2016).

Jeoekonomik gerçeklik, sui generis bir durum olduğu kadar ekonominin kader olmadığını da bize hatırlatan bir temele dayanmaktadır.

Günümüzde değişen güç ilişkilerini analiz edebilmek için “*jeopolitiğin yerine jeoekonomiyi konumlandırmak*” kaçınılmaz olmuştur. Asya’nın ekonomik yükselişi ve bölgesel yeni güçlerin oluşmaya başlaması ile süregelen değişim süreci uluslararası sistemin ekonomik güvenlik çerçevesinde yeniden yorumlanmasını zorunlu kılmaktadır. 21. yüzyıl ile birlikte Çinli filozof Sun Tzu’nun “*savaşarak zafer kazanmaktansa, savaşmadan kazanmak en iyisidir*” felsefesi doğrultusunda devletlerarasında sıfır toplamı sonuçlardan ekonomik ve politik işbirliği içeren pozitif toplamı ilişkilere doğru bir kayma gözlemlenmeye başlamıştır. Yaşanan konjonktürde “*artık jeopolitik alışkanlıklar politik olmaktan çok, ekonomik ve ticari getirileri olduğu sürece kullanılan bir araç*” konumuna indirgenmiştir. Dünyanın belirli bölgelerinde düşük yoğunluklu çatışmaların ve terör faaliyetlerinin kökeni de jeoekonomik önem derecesi yüksek olan bölgelerin zayıflatılması ve stratejik enerji kaynaklarının sahipliği ve güzergahı temelinde aranmaktadır.²⁴⁸

Uluslararası ilişkiler literatüründe jeopolitik ve jeoekonomi kavramlarının eşgüdümlülük göstermesi rastlantısal değildir. 20. yüzyıl açısından Almanya’nın 1. Dünya Savaşı sonrası imzaladığı Versay Antlaşması sonrası ekonomik toparlanma mücadelesini geçmişi geçmişte bırakmayarak önce jeoekonomik sonra jeopolitik ve askeri hamlelerle yaşam alanını genişletmek için kullanması, ekonominin devletler tarafından kader olarak görülmediğini gösteren en iyi örnektir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD güvenlik şemsiyesi altında Japonya’nın ve Avrupa bütünleşmesi sayesinde Almanya’nın ekonomik dirilişleri, siyasi konjonktürün doğru kullanılmasını ve ekonomik gücün bölgesel koşullar altında pragmatik sonuçlarını açıkça göstermektedir.

İki kutuplu sistem sonrası uluslararası sistemin ise hegemon güç ABD nezdinde şekillenmesi beklenirken, 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları uluslararası güvenlik paradigmalarının değiştiğini ispatlamıştır. Tehditlerin sadece askeri-siyasal zeminde önlenemeyeceği, ekonomik kaynakların gerek kara para ile mücadele gerekse enerji gelirlerini ele geçirme gerekliliği güvenliğin genişleyen doğasına pratik bir zemin hazırlamıştır. 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası uluslararası ekonomik ilişkilerde de hegemon konumunu önemli ölçüde yitiren Birleşik Devletler, finansal ve ekonomik

²⁴⁸ İnan, op. cit., s. 80.

düzende devletlerarası ilişkiler açısından gerek ulusal gerek uluslararası boyutta sarsılmış ve jeoekonomik paradigmlar ile açıklanabilecek uluslararası gelişmeler görülmeye başlanmıştır.

1990'lı yıllarda Japonya ile başlayan ekonomik meydan okumalar, Sovyetlerden sonra ilk kez Çin'in ekonomik yükselişi ile ciddi ciddi hissedilmeye başlanmıştır. Daha sonra Rusya'nın enerji temelli refah ve zenginliğe kavuşması, ekonomik güvenlik ve küresel Batı hakimiyetine karşı iktisadi meydan okuma çabalarını gündeme taşımıştır. Bu siyasal gelişmeler zinciri kurumsal anlamda karşılığını jeoekonomik ve jeopolitik özellik arz eden BRICS güvenlik kompleksinde bulmuştur.

2001 yılında Goldman Sachs Varlık Yönetim Başkanı Jim O'Neill tarafından söz edimsel olarak ekonomipolitik literatüre dahil olan Brezilya, RF, Hindistan ve Çin'in ülke baş harflerinden meydana gelen kısaltma (BRIC)²⁴⁹, daha sonra 2009 yılında devletlerin uluslararası ekonomik ve siyasal gelişmeler karşısında kayıtsız kalmaması sonucunda resmi nitelik kazanmış ve 2010 yılında Güney Afrika'nın da dahil edilmesiyle BRICS olarak anılmaya başlanmıştır.

Esasen BRICS en başından beri açıkça Batı menşeli ekonomik sisteme ve modernleşmeye karşı olmalarına rağmen *“uluslararası düzende köklü değişiklikler yapmak ya da küresel sorunları Batı tarzından uzak bir şekilde çözüme kavuşturmak”* gibi bir girişimde bulunmamıştır. Bu oluşum, ekonomik güvenliği ulusal boyutta sağlamak için çeşitli içsel ve dışsal adımlar atan ve ekonomik mücadeleyi sürdürmeyi birliktelikte gören bir grup ülkenin oluşturduğu bölgesel bir ekonomik güvenlik kompleksi olarak analiz için yeterli altyapıya sahip görünmektedir. Coğrafi yakınlığın bölgesel güvenlik kompleksi oluşturmak için esas unsur olmadığı en iyi örneği olan BRICS'in ortak tehdit algılaması ya da işbirliği unsurunu tespiti noktasında bir muğlaklık olduğu söylenebilir.

Öte yandan işbirliğini açıklayan uluslararası ilişkiler teorilerinden entegrasyon teorilerine göre BRICS oluşumu plüralist bir güvenlik topluluğu olarak tanımlanabilir. Karl Deutsch'a göre tanımlanan entegrasyonun temel koşulları için *“güvenlik topluluğunu oluşturan siyasal birimler arasında savaş olasılığının azalmış ve cazip olmaktan çıkmış olması, entegrasyona uygun teamüllerin gelişmesi ve uygun siyasal iklimin oluşması ile barışçıl değişim ve süreklilik için karşılıklı ilgi, iletişim ve*

²⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gillian Tett, “The Story of the BRICs”, *Financial Times*, London, 15.01.2010.

*hassasiyetin gelişmiş olması” gerekir.*²⁵⁰ Bu doğrultuda devletlerin her birinin bağımsızlıklarını koruduğu BRICS oluşumu, ilk planda plüralist bir güvenlik topluluğu olarak adlandırılabilse de bazı ortak görevlerin belli ortak organlar aracılığıyla yürütülmesi noktasında entegrasyon özelliği fonksiyonel amalgam bir güvenlik topluluğunu da andırmaktadır.²⁵¹

Bu doğrultuda kurumsal ve kuramsal zemini bölgesel güvenlik kompleksine yadsıyan BRICS’in, *“ortaya çıkan yeni güçlerin kolektif çıkarını gözetten bir kurum mu olduğu yoksa üye devletlerin kendi bireysel çıkarlarını elde etmek amacıyla kullandığı bir araç mı olduğu”* sorunsalı hâlihazırda çözüm bekleyen konulardandır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde BRICS oluşumunun teorik analizi üzerinden küresel ekonomik güvenlik olgusu açıklanmaya çalışılması sayesinde, temel araştırma konusu olan BRICS üye devletlerinin ekonomik güvenliklerinin dış politikalarına etki yapıp yapmadığı çıkarımı için bilgi ve bulgular ortaya çıkarması beklenmektedir.

²⁵⁰ Beril Dedeoğlu, “Yeniden Güvenlik Topluluğu: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğine”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, Kış 2004, s. 10.

²⁵¹ Uluslararası ilişkiler teorilerinde siyasal topluluk (entegrasyon) çeşitleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Arı, op. cit., ss. 456-461.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESEL EKONOMİK GÜVENLİK VE EKONOMİK BİR KUTUP BRICS

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşme olgusu “başta ekonomik olmak üzere siyasi ve sosyal açıdan hayatın her alanına” sirayet eder hale gelmiştir. Kendi kurumlarını ve değerlerini inşa etmeye haiz olan bu kavram, “*günümüzde devletin iç ve dış politika hareket kabiliyeti üzerine yaptığı baskı ile egemenliğin doğrudan belirleyeni*” haline gelmiştir. Küreselleşmenin ekonomik tarafının ağır bastığı etkileri ve sonuçlarıyla aşıkardır. Siyasal ve kültürel boyutlarını da daha çok ekonomik boyutun birer sonucu olarak ele almak doğru olacaktır.

Zira küreselleşmeyi aslında ideolojik kılan bu “*ekonomik boyut*”tur. Ekonomik küreselleşme bu açıdan “*dünya ölçeğinde karşılıklı ekonomik etkileşimlerin yoğunlaşmasını ve yaygınlaşmasını*” ifade etmektedir. Üretim ve finansal faaliyetlerin herhangi bir coğrafi sınır içerisinde kalmadan daha düşük maliyet, daha az risk ve daha yüksek kârlılık beklentisi ile küresel ekonomi boyunca yayıldığı görülmektedir.²⁵² Küreselleşme ile birlikte “*sistematik ve kalıcı bir şekilde ekonomik rekabet edebilirlik, doğrudan yatırımların istikrarı, serbest piyasa ekonomisinin sürekliliği*” gibi hususlar ulusal liberal ekonomilerde ana gündem maddesi olurken, dış politika ajandalarında da “*ekonomik fırsat ve tehditlere karşı ulusal güvenlik önlemleri*” ön sıralarda yer bulmaya başlamaktadır.²⁵³

1. Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve Güvenlik İlişkisi

Günümüzde uluslararası hammadde ve mamul mal piyasalarına ait örgütlerin oluşturulması, liberalleşme sürecini hızlandırırken uluslararası mal piyasalarını küresel boyutlara taşımıştır. Küresel ekonomide devlet müdahalelerinin azaltılması, enformasyon tabanlı teknolojik devrim sonucu tüm dünyada mal, hizmet ve sermayenin serbestçe

²⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Ali Göngen, “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Ağustos 2013, Sayı 29, ss. 121-123.

²⁵³ Kemal Cebeci, “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 71, Ekim 2008, s. 27.

dolaşmaya başlaması gibi gelişmeler yüksek büyüme, artan verimlilik, azalan işsizlik ve yüksek refah seviyelerinin yaşanacağı beklentisini arttırmıştır.

Diğer taraftan küreselleşmenin hız kazanmasında ve tüm dünyaya yayılmasında önemli etkilere sahip olan finansal küreselleşme, ekonomik boyutta dönüşümün diğer ucunda yer almaktadır. Bu noktada “ulusal finans piyasalarının sınır tanımayan hareketlere maruz kalması, her hangi bir kontrole bağlı olmaksızın uluslararası rekabette hakimiyet kurulması”nı zorlaştırmaktadır. Döviz kurlarının dalgalı seyri, ekonomik gerçeklikleri dönüştürerek spekülative kazançların seviyesini hiç olmadığı kadar yükseltmiştir. Uluslararası sermaye akımlarının bu spekülative ataklara göre yönünü çevirmesi ile eş anlı dönemde “yeni finansal aktör ve enstrümanlar” piyasaya hakim olmaya başlamıştır. “Ekonomik küreselleşmenin küresel ve ulusal ekonomik güç sağlama ve sürdürmenin odağına yerleşmesine sebep olan bu gelişmeler”, ekonomik güvenliği sağlama konusunda ulusal otoritelerin politika üretmelerini zorlaştırmaktadır.²⁵⁴

Bu açıdan bazı devletler “mali alanda önleyici politikalar” uygularken bazı devletler sürdürülebilir büyüme sağlamak için “dolaysız yabancı sermaye girişlerini özendirici mali politikalar” izleyebilmektedir. “Sıcak para niteliğindeki kısa vadeli sermaye akımları”, ulusal liberalleşme evresini tamamlayamamış devletlerde istikrarsızlığa yol açabilmektedir.²⁵⁵ Spekülative kazancın cazibesi, ulusal ekonomik istikrarın üzerinde baskı oluşturmaktadır. Uluslararası sermaye akımları, “finansal enstrüman ve küresel ekonomik aktörlerin çeşitliliğini arttırırken ulusal tasarrufu yeterli olmayan gelişmekte olan devletlerde büyüme ve istihdam artışı beklentisi” oluşturmaktadır. Kontrolsüz uluslararası sermayenin yönünü çevirdiği ulusal ekonomilerde “kronik hal alan faiz arbitraj kazancı sağlayan sıcak para şeklindeki yabancı sermaye”, yüksek faiz ve spekülasyon güdüsüyle hareket ederek ekonomik güvenliğe en büyük tehditlerden birini oluşturmaktadır.²⁵⁶ Küresel ekonomik düzende görüldüğü üzere denetimsiz ulus-üstü sermaye hareketleri, ulusal ekonomik ve siyasal birçok değeri zayıflatma kapasitesine sahiptir. Ekonomik küreselleşmenin ulusal

²⁵⁴ Cahit Aydemir, Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, Bahar 2007, www.e-sosder.com ISSN:1304-0278, s.273. (21.06.2015).

²⁵⁵ Aydemir, op. cit., s. 274.

²⁵⁶ Söz konusu “sıcak para hareketlerini uyaran ana iktisadi değişkenin yurt içi reel faiz ile yabancı paranın (doların) yıllık aşınması arasındaki arbitrajdan doğduğu bilinmektedir. Örneğin Türkiye bu tür sermaye girişlerini yüksek reel faiz ve düşük döviz kuruna dayalı spekülative arbitraj (korunmamış faiz paritesi) sayesinde çekebilmektedir.” Erinç Yeldan, “‘Yükselen Piyasa Ekonomisi’ olarak Türkiye”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 2015.

değerlere yönelik bu tehditvari konumu, ekonomik güvenlik yapılarını sekteye uğratmaktadır.

Öte yandan son dönemde bazı uluslararası aktörlerin küresel sermayeyi öngörülebilir ve istikrarlı bir bant içine çekme çabaları görülmüştür. 1995 yılında Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (*Organisation for Economic Cooperation and Development / OECD*) sonraki yıllarda Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesinde devam eden doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılarak mutlak derecede serbestleştirilmesi amacını taşıyan Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (*Multilateral Agreement on Investment / MAI*) müzakereleri, tek bir küresel ekonomi için ortak bir temel metin oluşturma hedefini açıkça ortaya koymaktadır.²⁵⁷ Bu tarzda bir anlaşma ile ülkeye giren yabancı sermayenin ülke ekonomisine olumlu katkı sağlaması amaçlanırken küresel sermayenin çıkarları uğruna ulusal ekonomik güvenliğin dışsal bağımlılığı kemikleşmektedir. Bu minvalde dünyanın tek pazarda bütünleşmesi sonucu ticari, mali ve üretim boyutlu küreselleşme, global sermayenin ekonomik güvenliği için vazgeçilmez konuma yükseltilmektedir.

Bu bağlamda çok uluslu şirketlerin uluslararası ekonomi sahnesine çıkması ile küresel üretim zincirlerinin farklılıkları azalmış ve tek tipleşen üretim yaygınlaşmıştır. Kaynakları ve üretim faaliyetleri dünya sathına yayılan çok uluslu şirketler, salt maliyet ve kâr mantalitesi ile hareket ederek çıkarına göre ulusal ekonomik politikaları karşısında ya da yanında yer almaktadır. Yerelin ekonomik geleceğini yatırım kararları ile bulanıklaştıran çok uluslu şirketler, konumlandığı merkez ülkeye yapacakları kâr transferi ile cari dengede iyileşme sağlayabilmektedir.²⁵⁸ Gün geçtikçe bu tarzdaki neoliberal küresel açılımlar ile devlet dışı uluslararası ekonomik aktörlerin beklenti, hedef ve eylemleri devletin vergi, yatırım, ticaret, finans ve sosyal politikalarını yer yer şekillendirmeye başlarken ulus devletin egemenliğini tehdit etmektedir. Bu beklentiler yahut eylemler değerlendirilmeden önce farklı tarihsel dönemler geçirdiği kabul edilen küreselleşmenin ekonomik boyutunun incelenmesi ve yaşadığı evreler itibarıyla yeni bir olgu olmadığının ele alınması yerinde olacaktır.

²⁵⁷ Cengiz Samur, “MAI - Çok Taraflı Yatırım Anlaşması”, *İktisat Mecmuası*, Cilt 63, Sayı 2, 2013, s. 56.

²⁵⁸ Deniz Ülke Arıboğan, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, Der Yayınevi, İstanbul; 1997, s. 175.

1.1. Ekonomik Küreselleşme ve Ulus-Devletin Ekonomik Güvenlik Sorunsalı

Küreselleşme süreci ile birlikte “iç ve dış tehditler birbiri içine geçmiş halde” hissedilmektedir. Bu hissiyat yanında sürecin yaşanmasında küreselleşmenin ve uluslararası ekonomipolitiğin geçirdiği dönüşümün büyük payı vardır. “Devletin istikrar ve öngörülebilir şekilde işleyen ve küresel rekabet edebilen bir ekonomiye sahip olması” artık ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Ulus devletin sınırları ötesinde hakimiyet kurma çabası gittikçe askeri araçlarla toprak sahibi olmanın ötesine evrilmektedir. Hedeflenen amaca doğru söz konusu etkileme ve yönlendirmek için bağımlı ve bağlı kılmanın yumuşak güç ile mümkün olacağı gerçeği, ekonomik amaç ve araçlarla sağlanmaktadır.

“Ekonomik anlamda mali piyasaların bütünleşmesi sürecini ifade eden” küreselleşme kavramı diğer bir bakış açısıyla teknolojik gelişmeyle doğru orantılı şekilde DTÖ, IMF ve DB gibi uluslararası örgütlerin küresel pazar ekonomisi adına dayattıkları serbestleştirme politikalarının sonucu şekillenmektedir.²⁵⁹ “Küreselleşmenin motor gücünü oluşturan ekonomik küreselleşme”, kapitalizmin iç dinamiğinde yatan sermaye verimliliğinin artırılmasına dayanmaktadır. Ekonomik küreselleşme ulaşım ve iletişim maliyetlerinde düşüş, ticaret engellerinin azalması ve satın alma gücündeki artış gibi faktörlerin çok uluslu şirketler ve ulus aşırı aktörler tarafından kullanılması ile kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bir bakıma küreselleşme, “merkez kapitalist devletlere ait sermayenin kendini yenileyebilmek için yeni arayışlara girilmesi süreci”dir. Kapitalizmin gelişmesi, yayılması ve derinleşmesi olarak da ifade edilen ekonomik küreselleşme, merkez-çevre devletler arasında asimetrik bir ilişkinin tezahürü olarak okunmaktadır.²⁶⁰

1980 yılından itibaren ekonomik küreselleşme büyük bir hız kazanmıştır. Teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle bloklar arası artan ticaret hacmi, SSCB’nin dağılması ile birlikte tüm dünyaya yayılmış ve küreselleşmiştir. Soğuk Savaş’ın başlangıç yıllarında kurulan GATT gibi uluslararası kurumlar ile atılan serbest ticaret ilkesi, iki kutuplu sistemin ortadan kalkması ile mal dışında hizmet kalemini de kapsayacak şekilde genişletilmesi yönelik çabalar, ekonomik küreselleşmenin kemikleşmesine yardımcı olmuştur. Zira 1994 yılında Uruguay Raundu ile hizmet ticaretini de bünyesine alan ticari

²⁵⁹ Yılmaz, Doğan, op. cit., s. 13.

²⁶⁰ Kibritçioğlu, op. cit., s. 3.

küreselleşme olgusu, 1995 yılında DTÖ'nün kurulması ile üye devletler arasında her türlü engeli kaldırma ve farklılıkları azaltarak küresel sermayenin önünü görebilmesi paralelinde geliştirilmiştir. Artan telekomünikasyon ve bilgi teknolojisi ise 2000'li yıllara doğru dünya ticaretinin çehresini değiştirmiştir. Dünya ticaretine gittikçe daha fazla devletin katılması sonucunu doğuran teknoloji ve dünya ticaret payları, dışa açılma oranlarını paralel şekilde arttırmıştır.

Diğer taraftan 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası uluslararası siyaset jargonuna hakim olan önleyici güvenlik algısı, ulusal ekonominin güvenliği için de geçerlidir. Küreselleşmenin ekonomik boyutu karşısında tehditler söz konusu saldırılar gibi gözle görülür olmasa da dolaylı şekilde gelişmektedir. Terörün finansmanın önlenmesi gerekliliği, ulusal ve küresel güvenliğin önemli bir önceliğidir. Siber saldırılar ya da ulusal ekonominin bileşenlerinin işlemez hale getirilmesi gibi ekonomik güvenliği sekteye uğratan hamleler ise ulus devletlerin güvenlik ajandalarının ana maddelerinden biri olmaya başlamıştır.

Makroekonomik göstergeler de ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi için hesaba katılması gereken bir alandır. Bu göstergeler, ulusal gücün bir parçası olarak iki kutuplu sistem boyunca askeri güç karşısında ihmal edilse de uluslararası sistemin özellikleri değiştikçe neoliberal baskılar karşısında kayıtsız kalınması mümkün olmamaktadır. Bu göstergelerin uluslararası ilişkilerde daha çok anılmaya başlanması ulusaldan küresele doğru iktisadi düzlemde sınırların belirsizleşmesi söylemini yaygınlaştırmıştır. Küresel güç ilişkilerinin doğası gittikçe ekonomik temelli farklı tanımlarla açıklanmaya çalışılmıştır.²⁶¹ Küreselleşme tanımlarındaki farklılıklar ile yaşanan hızlı ekonomik değişimler sayesinde olgunun merkezine, ekonomik küreselleşme anlayışı yerleşmiştir. Ekonomide serbestleşme süreçlerinin hız kazanması ve yayılması ile birlikte ekonomik küreselleşme kavramı literatürde yerini daha da sağlamlaştırmaktadır. Ekonomik globalleşme sürecinde, mal ve hizmetler ile uluslararası sermaye hareketleri teknoloji sayesinde dünya çapında daha hızlı bir biçimde yayılmaktadır.

Ekonomik küreselleşmenin tezahürü olarak *“ekonomik liberalizasyon süreçlerinin hız kazanması ve yayılması sonucu ulusal ekonomilerin piyasalaşma süreci*

²⁶¹ Davut Ateş, “Ekonomik Kriz Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşmenin Geleceği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Yıl 12, Sayı 1, 2011, ss. 8-9.

ile uluslararası piyasalarda dönüşüm yaşanması ” kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu süreçte çok uluslu global firmalar önemli bir fonksiyon üstlenmekte ve bu firmalar vasıtasıyla teknoloji gelişmiş devletlerden gelişmekte olan devletlere doğru yayılmaktadır. Ulusal ekonomik yönetimlerin yerli stratejilerinin hızla etkinliğini ve geçerliliğini kaybettiği sorunsalına sebep gösterilen ekonomik küreselleşme, “dünya piyasalarının entegrasyonu, hızlı teknolojik değişim, düşük işlem ve iletişim maliyetlerinden ortaya çıkan yüksek kârlılık ve yüksek verimlilik hedefleri”ni barındırmaktadır. Ticaret engellerinin azami seviyeye çekilmesi hedefi ve yeni yatırım fırsatlarının cazibesi sonucu artan küresel rekabet, coğrafi sınırları geçirgen ve anlamsız hale getirmektedir. Öte yandan jeopolitik paradigmaya dayalı yapılan analizler ve hakimiyet teorileri, jeoekonomi temelinde yeniden kurgulanmaktadır.²⁶²

Sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması ile küreselleşmenin özellikle “teknolojik gelişmelerin paralelinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği” görülmektedir.²⁶³ Küreselleşmenin ulusal ekonomiler üzerindeki başlıca etkisi, kontrol ve nihai karar verme konularında gözlenen açık örneklerle yahut yaşanan krizlerle gün aşırı test edilmektedir. Ulus-devlet egemenliğini tehdit eden faktörler daha çok ekonomik boyutta izlenmekte ve hissedilmektedir.

Bu bağlamda “ekonomi politikalarında uluslarüstü kurumlara ve ticari birlikteliklere küreselleşmenin gerekliliği olarak ahde vefa ile bağlanan” ulus devletler, ulusaldan uluslararası alana doğru kısmi bir otorite ve güç transferinin öznesi ve mutlak güç kaybedeni olarak ön plana çıkmaktadır. Sperling ve Kirchner bu noktada ekonomik güvenliği anahtar rolde ve bir toplumun sosyo-ekonomik dokusunu koruma ile devlet egemenliği üzerindeki kaygıyı giderme açılarından hayati konumda kavramsallaştırmaktadır.²⁶⁴ Bu noktada ekonomik küreselleşme ve ulus-devlet arasındaki ilişkileri analiz eden kuramsal yaklaşımlardan güçlü liberal küreselleşme yanlıları, ekonomik küreselleşme ile birlikte devletlerin küçülerek zayıfladığı, otorite ve egemenliği kaybettiğini savunmaktadır. Ulusal devletlerin gücünü kaybederek “ulusal

²⁶² Mehmet Dikkaya, Fatih Deniz, “Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2006, s. 169.

²⁶³ Cahit Aydemir, Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Bahar 2007, s. 264.

²⁶⁴ Ali Şen, “Uluslararası Güvenlikte Ekonomik Faktörler: Türkiye’nin Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlardaki Etkinliği ve Bölge Barışına Katkısı”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 112.

ekonomilerini, paralarını, toprak sınırlarını ve hatta kültür ve dillerini kontrol etme yetisini” kaybettiği temel iddiasına sahip olan bu akım, küresel pazar ile birlikte ulus ötesi firmaların sınır tanımaz iletişim kanalları ile ulus devletin alternatifi olarak görülmesi gerektiğini empoze etmektedir. Hükümetlerin otorite ve bağımsız karar verme yetkisinin azaldığı yönündeki düşünürlerin sayısı oldukça fazladır. Örneğin Strange, ulus-devletin ve uluslararası sistemin küresel dünyada ateş altında otoritesinin gittikçe azaldığını iddia etmektedir. Bu güç değişimi küreselleşme ile birlikte zayıf devletlerden güçlü olanlara, oradan da piyasalara, piyasa iç dinamikleri açısından emeğin elinden sermayeye doğru bir kayma içermektedir.²⁶⁵

Sorgulayıcı küreselleşme yanlıları ise güçlü liberal yaklaşımın öngörülerinin abartı olduğunu ve ulus-devletin kendi kendini yeniden üretebilecek esnek ve gelişkin yeteneklere sahip olduğunu savunmaktadırlar. Zira ekonomik küreselleşme devlet otoriteleri için tehdit ötesinde olanak sağlayan bir olgu olarak tanımlanırken, devlet bu süreçte kendini yeniden oluşturma ve dönüştürme kapasitesine sahip şekilde varlığını sürdürmektedir. Örneğin Gilpin’e göre serbest piyasaya dayalı pazar ekonomisi kendi kendini düzenleyebilen bir bağımsız karaktere sahip olmadığı için küreselleşme ve piyasaların ulus-devlete ihtiyacı vardır. Ekonomik, siyasal ve askeri bir aktör olarak ulus-devlet, küreselleşmenin yarattığı oyun alanında ulus-üstü ve ulus dışı diğer aktörler arasında hala etkin konumunu sürdürmektedir.²⁶⁶ Wallerstein ise artan sermaye hareketleri ve açık dünya ekonomisinin fütursuzca gelişiminin kural temelli rejimler altında idaresi için en etkili aktörü devletler olarak tanımlarken, Gilpin ekonomik küreselleşme çağında işbirliği ve gerçekçi bir uluslararası düzen için devlet bağımsızlığını elzem görmektedir.²⁶⁷ Görüldüğü üzere ekonomik küreselleşmenin ulus devlet üzerindeki baskınlığı karşısında sorgulayıcı yaklaşımlar ulusal ekonomik gücün kaderinin hala devletin elindeki kaynaklarla sağlanabileceğini iddia etmektedir.²⁶⁸

Küreselleşme taraftarlarının devletin ekonomik hayattaki rolünü görmezden gelme eğilimine rağmen, *“devlet her dönemde ve yerde başat bir iktisadi aktör”* olmaya

²⁶⁵ Nahide Konak, “Ekonomik Küreselleşme ve Ulus Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, Haziran 2011, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/File/647/469>, ss. 149-150. (15.09. 2017).

²⁶⁶ Robert Gilpin, *Uluslararası İlişkilerin Ekonomi Politikası*, Çev., Murat Duran, Selçuk Oktay, M. Kadir Ceyhan, Gürkan Polat, Kripto Yay., Ankara, 2017, s. 87.

²⁶⁷ Konak, op. cit., s. 153.

²⁶⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Göngen, op. cit., ss. 121-123.

devam etmektedir. Bu görüşteki yaklaşımlarda devletin ekonomik büyüme konusundaki rolü “*kör nokta*” olarak tanımlanmakta, “*büyüme ve kalkınmaya yönelik açıklanamayan noktalar “kara kutu” adı verilen bir kavram*” eşliğinde bilinmezliğe terk edilmektedir. Halbuki devlet kurumunun ekonomik kalkınma ve büyümeye ilişkin rolü kara kutulara sığdırılmayacak kadar açıktır.²⁶⁹ Öte yandan piyasa, ekonomik modellerin öngördüğü şekilde tam rekabet ile değil, eksik rekabet ile işlemektedir. Devletin ihmal edilebilir bir konuma indirgenerek inceleme konusu yapılan “*iktisadi büyüme sürecinde rolünün olup olmaması değil, bu rolün hangi aşamalarda ve ne düzeyde gerçekleştiğine dair uygulamaların büyüme modelleri çerçevesine neden alınmadığı*” sorundur.²⁷⁰ Küreselleşmenin ekonomik dinamizmi sağlarken, teknolojik, kültürel ve politik bütünleşmeyi hızlandırdığı savunulmaktadır. Küresel ekonomik dinamizm, demokratik yönetim ve pazar ekonomisi, insan hakları gözetimi ve iletişim kanallarının gelişimini sağlayan bir dürtüye sahiptir.²⁷¹ Aynı zamanda ekonomik ilişkilerin bütünlüğü ile ulusal ekonomiler arasındaki sıkı bağlılık, güvenlik açısından daha çok bağımlılık ve etkileşim doğurmakta ve bu durum da uluslararası ilişkilerin istikrarının artmasına yardımcı olmaktadır.

Ekonomik güvenlik düşüncesi ekonomi-politik etkileşimin etkileri altında doğası gereği artan bir şekilde devlet-piyasa işbirliğini içeren ulusal, bölgesel ve uluslararası ekonomik kompleks yapıların etkileşimi altında tartışılmaktadır. Döngüsel olarak dünya ekonomisi, gelişmekte olan ya da gelişen devletler açısından fark etmeksizin genelgeçer anti kriz araçlarına ihtiyaç duymaktadır. Küresel boyutta yaşanan bu güvensizlik hali, ulusal ekonomik güç ve kapasitesinin sürdürülebilirliğinin önündeki en büyük engellerdendir.²⁷² Bu düşünce paralelinde 20. yüzyıl boyunca da sayısızca test edildiği gibi günümüzde de dünyada kurulmuş ya da yeni kurulacak olan hiçbir devletin yalnızca kendi başına ekonomik güvenliğini sağlaması ve sürdürmesi mümkün değildir. Gelişmek ve yaşayabilmek için diğer devletlere gereksinim duyacaktır. Eğer devletlerden birinin ekonomik gelişimi diğer devlet veya devletler grubunun ekonomik durum ve

²⁶⁹ Mehmet Lütfi Arslan, “Devletin İktisadi Büyümedeki Rolü”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2011, ss. 160-161.

²⁷⁰ Ibid, s. 175.

²⁷¹ Diamescu, Fransc, op. cit., s. 152.

²⁷² Levent Sanin, “Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 5, Sayı 14, 1994, s. 98.

politikalarından belirgin biçimde etkileniyorsa bu ekonomilerin ileri düzeyde karşılıklı bağımlı olduklarından söz etmek gerekecektir.

Daha geniş bir biçimde belirtirsek bir devletin güvenlik çevresi incelendiğinde genelde içsel ve dışsal ilişkiler ağı göze çarpmaktadır. Politik, ekonomik, sosyal, diplomatik, askeri, ekolojik ve kültürel özellikler barındıran dinamik iki tamamlayıcı boyut karşılıklı etkileşim içindedir. Mikro çevre, politik, ekonomik ve sosyo- kültürel varlığı etkilemesiyle komşu, bölgesel ve kıtasal güvenlik çevresinden oluşurken makro çevre ise küresel ve devletlerarası güvenlik değer ve yargılarını belirler. Ekonomik güvenlik açısından küreselleşme, bu noktada yerelin aleyhinde gelişen genellikle artan güvensizlikle ve başlıca ekonomik bağımsızlıkla yahut bağımlılıkla ilgilidir. Küreselleşme, devletin güvenlik çerçevesini politik, sosyal, ekonomik enerji ve doğal kaynaklara sınırlı erişim, artan finansal borçlar, bazı pazarlara sınırlı erişim, teknolojik ve bilgi kolaylıklarına sınırlı erişim gibi risk ve tehditlere maruz bırakır.²⁷³ Zira 21. yüzyılın en büyük mücadelesi küreselleşmenin ve teknolojinin yararlı etkilerini kullanma yolları bulmaktır. Bu sayede küreselleşmenin etkilerini tersine çevirmek ve küresel krizlerden kaçınmak mümkün olabilir. Yeni dünya düzeninde, yeni yerel ve bölgesel güçler sürdürülebilir ekonomide değişiklikler yapmaya ve ortaya çıkarmaya meyillidir. Bu açıdan gelecek için en önemli stratejinin rekabetçilik, küresel mekanizmalar ve işbirliği olduğu unutulmamalıdır

Tabii ki ekonomik güvenliğin küreselleşme karşısında ulus devlet lehine tanım ve kavramsallaştırmaları yapılırken bazı handikaplar içerdiği unutulmamalıdır. Bunların başında potansiyel tehdit ve çarelere ilişkin gerek kapsam gerekse sonuç bakımından ekonomik güvenlik askeri güvenliğe göre belirsizlikler taşımaktadır. Örneğin ulusal güvenliğe olan askeri tehdit “*hem spesifik hem kasti*”dir. Buna karşılık ekonomik tehditler “*hem dağınık hem de sistemik*”tir.²⁷⁴ Öte yandan uluslararası ekonomi, ticaret, finans, üretim, iletişim ve ulaşım kalıpları ile sıkı sıkıya bağlıyken ekonomik güvenliğin bağımsız karakterini ortaya koymak yahut salt ulusal açıdan yorumlamak beyhude olabilmektedir.

²⁷³ Cioacă, Cătălin, “The Economical Security Concept in the Context of the Global Economic Crisis”, *Review of the Air Force Academy, Crisis Management and Socio-Humanities*, Vol. 16, 2010, s. 75.

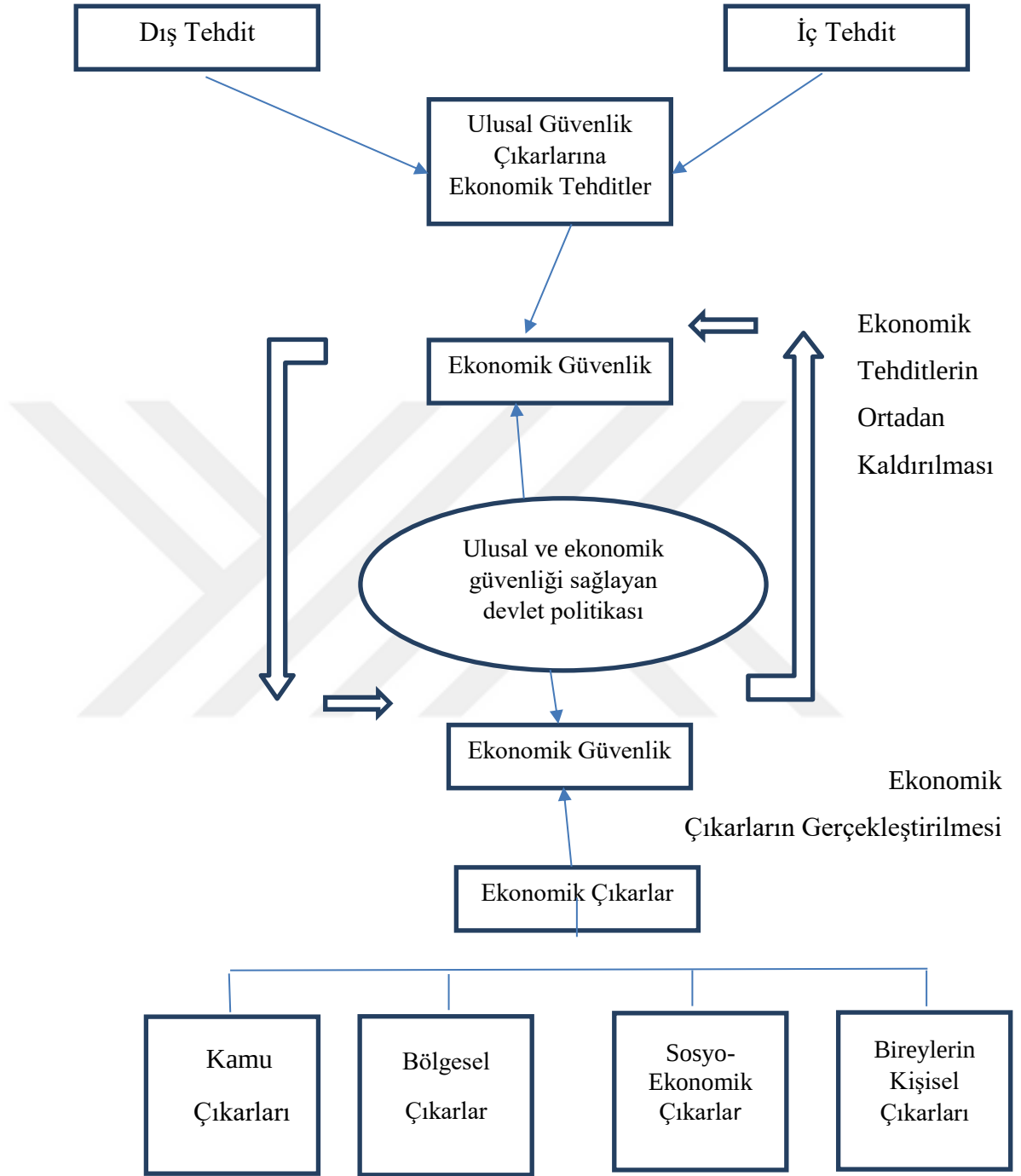
²⁷⁴ Bert, Melissa, “The Arctic Is Now: Economic and National Security in the Last Frontier”, *American Foreign Policy Interests*, 2012, Vol. 34, s. 6.

Ekonomik olan tehditler ise “*kasti olmayan biçimde veyahut bir devlet aksiyonunun ikincil bir sonucu*” olarak tezahür edebilir.²⁷⁵ Çin’de tekstil ürünlerinin daha ucuz ve daha verimli şekilde üretimi, işçilik maliyetlerinin azlığı ya da ABD Merkez Bankası (FED)’nin para politikası ve faiz oranları kararları, coğrafya gözetmeksizin dünyanın geri kalanının borç yükünü etkileyebilmekte ve devletleri karşı ekonomik politikalar üretmeye yönlendirmektedir. Küçük ya da büyük bir ekonomide yaşanacak borç ödeyememe sorunu, finansal ya da para piyasalarındaki çöküş, genellik kazanmış hiperenflasyon görünümü gibi makroekonomik problemlerden biri ya da diğeri bir başka devletin ya da uluslararası sistemin bekasını tehdit edici nitelikte olabilmektedir.

Bir devletin ulusal güvenlik çıkarlarına yönelik tehditlerse içsel ve dışsal kaynaklıdır. Şekil 2.1.’de görüldüğü üzere ekonomik çıkarlar dört farklı seviyede oluşmaktadır. Birey, firma, bölge ve devlet düzeyinde farklılaşan ekonomik çıkarlar, bir ulusun ekonomik güvenliğine yönelik politikalarını oluşmasına yardımcı olmaktadır. İçten ve dıştan gelen ekonomik tehditlerin etkisizleştirilmesi için sayısız devlet örneğinde, bu politikalar ışığında kalkınma programları, reform ya da krizden çıkma paketleri oluşturulmaktadır. Diğer taraftan ulusal, siyasal ya da ekonomik çıkar sağlamak için uluslararası pazarlara ekonomilerini açmak zorunda kalan devletler, asimetrik ilişkiler sonucunda ekonomik güvenlik yapılarında bozulma ve artan bir şekilde bağımlılık ile karşılaşma tehlikesi yaşayabilirler. Devletlerin askeri ve ekonomik anlamda önemli ölçüde dışa bağımlı olduğu dikkate alındığında, her ekonomik kriz sonrasında ortaya çıkan ekonomik ya da politik gelişmeler ulusal güvenliğin ekonomi ile ilgili boyutunun tekrar gözden geçirilme gerekliliğini düşündürmektedir.

²⁷⁵ Helen E.S. Nesedurai, “Introduction: Economic Security, Globalization and Governance”, *The Pacific Review*, Vol.17, No.4, 2004, ss. 259-484, <http://dx.doi.org/10.1080/0951274042000326023>, s. 462. (05.07.2015).

Şekil 2.1. Ulusal ve Uluslararası Ekonomik Güvenlik Şeması

Kaynak: Metelev, op.cit., s.84.

Ekonomik dengenin bozulması ve ulusal güvenliğin sekteye uğraması, içsel saldırılar kadar küresel istikrarsızlıklar ya da başka bir devletin ekonomik kararları sonucu da olabilir. Örneğin OPEC'in 1973 yılında petrol üretimini düşürüp fiyatları yükselterek Batılı devletlere özellikle ABD'ye ambargo uygulaması, petrol ithal eden

devletlerin ekonomilerini derinden sarsmıştır. Mikro ve makro etkileri kısa ve uzun vadede dünya ekonomisini sarsan bu gelişme, devletleri alternatif enerji kaynakları arayışına itmiş ve karşılıklı bağımlılıkları daha da derinleştirmiştir. Ekonomik güvenliğin önemini ortaya koyan bu gelişmeden sonra Arap devletleri fiyat politikalarında daha dikkatli olmaya çalışırken, petrol ithal eden devletler ise ekonomik silah olarak kullanılan petrole karşı daha duyarlı davranmaya başlamıştır.²⁷⁶

Metelev, bu minvalde ulusal ekonomik güvenlik yapısı geliştirmek için kritik göstergeler ve gerekli analiz düzeyleri için güvenlik önlemleri tanımlamaya çalışmıştır. Ulusal ve bölgesel analiz düzeylerinde ulusal ekonomik güvenlik için anahtar tedbirleri, küresel ekonomik istikrarsızlıklar için fren mekanizması olarak kurgulamıştır.²⁷⁷ Ekonomik güvenliği garanti eden ve ekonomik güvensizlikten kaçınma yolları sunan anahtar tedbirlerden kriz duyarlılığının minimize edilmesi süreçsel olarak ulusal ekonomide küresel, bölgesel ve yerel şok ile risklere karşı her alanda hazırlıklı olmayı gerektirmektedir.

Diğer taraftan stratejik amaçlara erişebilmek için ekonomik güç her koşulda devletler tarafından dayanak olarak kullanılagelmiştir. Devletlerin varlıklarının ve çıkarlarının bekası için güçlü ordulara sahip olmanın önemi, yanı sıra bu orduların beslenme, barınma, ücretlendirme ve taltif gerekliliği birincil öncelikler olagelmiştir.²⁷⁸ Tarihte birçok örnekte izine kalıcı ve kesin şekilde rastlanabilecek ekonomik güç ve askeri güç arasındaki ilişki de sürekli doğru orantılıdır. Zira Soğuk Savaş boyunca politik mücadeleyi ekonomik saflara çeken ABD iş çevreleri, Batı Bloğu'nda ve dünyanın

²⁷⁶ Yaşanan kriz ile birlikte petrolün siyasi bir araç olarak kullanılmasında Batı ve ABD üzerinde baskı yapabilmek için iki yol vardı: Biri üretimi ve ihracatı kısmak, diğeri ise fiyatları yükseltmek. Tabii ki üretimi kısmak mantıklı değildi, çünkü üretici devletlerin gelirleri azalırken Batı endüstrisi enerji bakımından petrol bağımlılığı yüzünden sert tepkiler ihtimali ibreyi fiyat yükseltmeye çevirmiştir. Sanayileşmiş devletlerin korktuğu üretimin azaltılmasıyken, fiyatların yükselmesi ile Batı, nihayetinde üreticilerin petrodolar gelirlerini teknoloji, silah ve tüketim maddeleri satarak bu krizi uzun dönemde fırsata çevirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Cilt 1-2 1914 1995*, 14. B., Ankara, Alkım Yayınevi, 2004, ss. 725-728.

²⁷⁷ Metelev, op. cit., ss. 88-89.

²⁷⁸ Ekonomik kaynak ve yetenekten oluşan ulusal iktisadi gücün önem ve etkinliğini Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de İzmir İktisat Kongresi'nde şu önemli sözlerle yüce millete hatırlatmıştır. “Siyasî, askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar, iktisadi zaferler ile taçlandırılmazlarsa meydana gelen zaferler devamlı olamaz, az zamanda söner. Bu bakımdan en kuvvetli ve parlak zaferimizin bile sağlayabildiği ve daha sağlayabileceği yararlı kazançları belirlemek için ekonomimizin, iktisadî hâkimiyetimizin sağlanması ve sağlamlaştırılması ve genişletilmesi gerekir (...) İşte bu memleketi böyle bayındır haline, cennet haline getirecek olan, ekonomik nedenler ve ekonomik faaliyetlerdir.” Mustafa Kemal Atatürk, “Türkiye İktisat Kongresini Açılış Söylevi, İzmir”, 17.02.1923, www.atam.gov.tr/dergi/sayi-46/izmir-iktisat-kongresi-gorusler, s. 7. (07.05.2014).

Sovyetler dışında geri kalanında sınırları aşarak dünyayı şekillendirme örüntüsü altında doğrudan doğruya dünya ekonomisini yönetmeyi, askeri ve politik olarak ele geçirmeye yönelik genişleme ve çevrelemeye girişmiştir. Uluslararası ilişkilerde hegemonya konumuna gelirken ve devam ettirirken ekonomik güç ve kapasite, iki kutuplu sistem yıllarında olduğu gibi süper güçler arasındaki çatışmada belirleyici göstergelerin başında gelmiştir.²⁷⁹

Bu açıdan ekonomik güvenlik hedefi, açıkça ya da teorik olarak literatürde yer almasa da sömürgecilik ya da emperyal politikaların temelinde yatan asıl güdüdür. Devletin ekonomiye yön vermesi ile tanımlanan söz konusu dönemde, ulusal ekonomilerin dış etkilerden bağımsız kalacak şekilde herhangi bir kaynak arz sıkıntısı yaşamaması ekonomik güvenliği devlet egemenlik ve bütünlüğü ile eş değer kılmıştır. Ancak askeri-stratejik konuların yanında ekonominin de uluslararası ilişkilerde belirleyici olduğunun kabulü için yüzyılların geçmesi gerekmiştir. Ekonomik değişkenlerin analizlere dahil edilerek klasik güvenlik terminolojisinden çıkılmasının ise iki dünya savaşı yaşandıktan sonra 20. yüzyılın ortalarını bulduğu söylenebilir. Bu bağlamda ulusun ortak bir ekonomik kaderi için ulusal ekonomik çıkarların güvenliğini sağlama görevini devlete veren realist ekonomi-politik yaklaşımda, ekonomik güç vurgusu ön plandadır. Küreselleşme sonucu ulus devlet olgusunun zayıflatılması ve otoritesinin uluslararası şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı güç odakları tarafından zayıflatılmasına rağmen, her dönemde ekonominin belirleyeni ve yönlendirici olma görevini sürdürme yetisine sahip olduğu önemle vurgulanmaktadır.

Bu noktada ekonomik politikalara güven ilkesinin de ekonomik güvenliğin bir unsuru olduğu unutulmamalıdır. Devletin ekonomideki rolünü belirlemek, açıklamak ve düzenlemek amacıyla yapılan ekonomipolitik çabalar doğal olarak ekonominin güvenliğini de kapsamaktadır. İstikrarlı ve dengeli bir ekonomi tesisi için devlet / piyasa, siyaset / ekonomi, bürokrasi / özel sektör gibi ikiliklerin birlikteliği ve sağlıklı bir şekilde çözümlenmesi ekonominin güvenliğini ve ilerleme momentumunu belirleyecektir.²⁸⁰

Ulusal ekonomik güvenlik yapısında onulmaz yaralar açılmasını önlemek için anahtar tedbirler tasarlayan Ioan Franc ve Daiamescu, öncelikle bilgi ve analiz merkezli,

²⁷⁹ Simona Moagar Poladian, Iulia Monica Oehler- Şincai, “*Emerging of New Poles of Economic Power in the World*”, *Procedia Economics and Finance*, Vol.8, 2014, <http://sciencedirect.com/10.1016/S221256711400116-6>, s.475. (10.09.2015).

²⁸⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Mesjasz, “Ekonomik Güvenlik”, op. cit., ss. 136-138.

düzenleyici ve uygulamaya dönük önlemleri içeren üç safhalı bir süreci öncelemişlerdir. Ulusal ekonomik çıkarları tehdit eden risk ve faktörlere karşı güvenli bir ekonomik ortam hazırlamayı hedefleyen bu analiz süreci, kamu ve özel sektör birlikteliğini ekonomik güvenliğin temel taşlarından biri olarak göstermektedir.²⁸¹ Ulusal ekonomik güvenliğin dikkate alınması için küresel ekonomide ulus devletlerin çıkarlarının ön planda olması gerekmektedir. Katı bir küresel ekonomi tezahüründe ekonomik sonuçlar, *“tamamen dünya piyasa güçleri ve uluslararası şirketlerin iç kararları tarafından belirlendiği”* için ulusal politikalar önemsizdir. Sermayenin hareketli doğası gereği ekonomik avantaj nerede ise sermaye oraya yönelmektedir.

Bu görüşe göre Keynesyen dönemden bugüne kadar *“ulusal devletlerin önem ve rolünün önemli derecede değiştiğine şüphe yoktur. Devletler daha az otonomdurlar ve ekonomik ve sosyal süreçler üzerindeki mutlak kontrol konusunda daha az mukteldirler.”* Gelişmekte olan devletlerde ulus-devlet büyüme, halkın refahını yükseltme, sosyal devleti pekiştirme işlevini giderek yitirmesi gibi senyoraj hakkını da günümüzde önemli ölçüde kaybetmeye başlamıştır. Ulus-devlet, *“para miktarının büyüklüğünü ve bununla yakından bağlantılı faiz haddi ve döviz kuru gibi fiyatları gibi vatandaşların yaşamını, refahını doğrudan etkileyen kalemler”*de kontrolünü neredeyse yitirmiştir.²⁸²

Ulusal paranın değeri, üzerinde yazılı değer ile ilişkisinden ziyade devletin itibarından güç alır. Ulusal ekonomiye güven bu noktada önemlidir. İstikrarsız bir ekonomide yaşanan finansal kriz, yerli paradan yabancı paraya kaçışı, döviz rezervlerin erimesini, para ve kredi arzının daralmasını, faiz hadlerindeki yükselişi ve daha sonra döviz fiyatlarının fırlamasını tetikler. Bu durum banka, şirket iflasları ve kronikleşen işsizliğin arkasındaki nedenlerdir. Görüldüğü üzere hükümetin para politikası küresel gelişmeler karşısında işlevsiz kalmakta ve ulus devletin maliye politikasındaki koşullardan da eli zayıflamaktadır. Mali serbestlik para politikası uygulamalarında devletin elini güçsüzleştirir. Doğrudan yabancı yatırımlar gibi önemli finansal enstrümanlar ülkedeki vergi yükünü önemseyerek hareket etmektedir. Gelir sağlama kaynağı giderek harcamaların vergilendirilmesine dönüşen devletin gelir ayağı kısa kalması durumu gittikçe kronikleştirmekte ve içeriden veya dışarıdan borçlanma artmaktadır. Ayrıca krizlerde özel kesimin ödeyemediği dış borçlar da kamulaştırılıp

²⁸¹ Ioan Franc, Diamescu, op.cit., ss. 82-83.

²⁸² Gülten Kazgan, *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, 6. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 285.

devlete yüklenmektedir. Devlet borcu her kriz sonrası giderek ağırlaşırken maliye politikası dış açıkları büyütürken borç ödeme noktasına dönüştürmektedir.

Ekonominin küreselleşmesi, bu süreçte de görüldüğü gibi modern dünyanın özünü değişime zorlamakta ve devletin rolünü kısıtlayarak modern dünya düzeni anlayışına alternatif getirmektedir.²⁸³ Kenichi ve Ohmae gibi düşünürler, dünya ticaretinin başrolünde bağdaşık ekonomiyi görürken küresel sistemi, artık politik-diplomatik aks yerine ekonomik-tüketim aksı üzerinde seyrederek tarzda tasavvur etmektedir. Hardt ve Negri ise konuya sosyolojik ve politik açıdan yaklaşarak yeni bir dünya düzenini “imparatorluk” kavramı üzerinden yapmaktadır. Ulus-devletlerin rekabeti, merkez-çevre gelişmişlik farkı ve sınıfsal çatışma ile tanımlanan emperyalist geçmiş düzenin yerine imparatorluk altında siyasal ve sosyolojik bir yeni dünya kavramsallaştırılmıştır.²⁸⁴ Sınırsız kapital, işgücü ve bilgi transferinin yaşandığı ve dünya genelinde bu bilgi akışının yaşandığı varsayımsal coğrafyada halkın yönetenler karşısında ekonomik özgürlüklerini ve güvenliklerini elde etme ihtimali eskiye kıyasla daha yüksektir.

Bu açıdan 1980 sonrası dünyada ulus-devletin bağımsız biçimde dış ticaret politikası izleme olanağı giderek törpülenmiştir. Bu süreç, ulus-devletin geçmişte kendi sermayesine sağladığı iç pazar güvencesini ortadan kaldırma tehlikesini doğurmuştur.²⁸⁵ Ulus-devlet eğer vahşi rekabet ortamında var olmak istiyorsa kendi gücünü doğru tespit etmeli ve pragmatik kullanılmalıdır. Tahmin edilemeyen ekonomi yapılarına sahip devletlerin ekonomik güven salgılamaları mümkün değildir. Örneğin ülke borsalarında beklenmedik değişik endeks hesaplamalarına geçilmesi ya da enflasyon hesaplamalarının değiştirilmesi gibi makro ekonomiyi etkileyen açılımlar yatırımcı güvenini sarsarken ekonominin tahmin edilebilirliğini azaltır.

Küreselleşme, devletin kalkınma yolunda uygulayabildiği ekonomi politikalarının neredeyse tamamını yok ederken gümrük vergileri, kotalar, mali destekler ve kalkınmaya dair hedeflerin uygulanma yetisi kaybolmaktadır. Ulusları bir arada tutan yapıştırıcılardan birinin erimesi gibi ekonomideki aşınma özellikle gelişmekte olan devletlerde ciddi boyutlara varmakta ve ulusal ekonomik geleceği tehdit etmektedir.²⁸⁶ Devlet ile piyasa arasındaki hâkimiyet sürecinin okunmasına ve dış politik çıktılarının anlaşılmasına 18.

²⁸³ Dikkaya, Deniz, op. cit., s. 7.

²⁸⁴ Cem Karadeli, “Küreselleşme ve Dünya Düzenleri”, (der.) Cem Karadeli, *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, Phoenix Yay., 2005, Ankara, ss. 7-8.

²⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Kazgan, op. cit., ss. 287-292.

²⁸⁶ Ibid., s. 271.

yüzyıldan itibaren yaşanan iktisadi gelişim sürecindeki ekonomik güvenliğin küresel boyutunun ve aktörlerinin analizi yardımcı olacaktır.

1.2. Küresel Ekonomik Güvenlik ve Tarihsel Gelişimi

Ekonomik güvenliğin küresel analizini yaparken “uluslararası ekonominin otonom bir uluslar-üstü (supranasyonal) küresel ekonomik sistem modeli” arz etmediği hatırlanmalıdır. Dünya ticaret sistemi kendi kurallarıyla yönetilen münhasır bir ekonomi sistemine sahip olmadığına göre uluslararası ekonomi terimi “ekonomik ilişkilerle siyasi süreçler arasındaki karmaşık karşılıklı etkileşimin süregeldiği bir analiz düzeyi” olarak tanımlanabilir. Zira bu etkileşimi yansıtan ilişkiler düzleminde ulusal ekonomiler açısından, “uluslararası malî pazarlar ve ulus-aşırı şirketlerin hakim olduğu tek bir küresel ekonomi algısını gerçekleştirmek ve korumak” zordur.²⁸⁷

Kısaca hatırlamak gerekirse 18. yüzyıl klasik iktisat teorisyenleri ile daha sonraki yüzyıldaki neo-klasik iktisat düşünürler tarafından revize edilen devlete atfedilen piyasaların özerkliğini sağlama rolü, 1929 Büyük Buhranı sonucu sekteye uğrarken sonrasında Keynesyen iktisadın devletin daha müdahaleci olması gerektiği öngörülerini hakim iktisadi politik teori konumuna gelmiştir. New York Borsası’nın çökmesi ile ekonomileri güvensizlik sarmalı içine sokan bu kapitalizm krizi, mevcut iktisat politikalarını ve klasik liberal öğretilerini sorgulamaya açmıştır. 1. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ilişkilerdeki toparlanma evresinde yaşanan 1929 Büyük Buhranı, ulusal ve uluslararası ekonomilerin güvenliğini devletin ekonomiye müdahalesi ve bu alandaki etkinliği sorunsalı ile uluslararası ilişkileri karşı karşıya bırakmıştır. Devletin ekonomik ve sosyal alanda tarafsız kalamayacağını büyük bir krizle anlaşılmasıyla, jandarma devletin yerini müdahaleci sosyal refah devlet modeli almıştır.²⁸⁸

Yapısal sorunlarda aranan krizin nedenlerine yönelik çözüm, daha önceden de bahsedildiği üzere devletin ekonomideki rolünün arttırılması ile bulunmuştur. Keynesyen modelin sosyal refah devlet anlayışı ile şekillenen bu dönem, ekonomilerin güvenliğinin klasik Ortodoks görüşü yıkararak sağlanacağını öngörmüştür. “Görünmez ele karşı görünen

²⁸⁷ Stanley Fischer , “Globalization and Its Challenges”, *American Economic Review*, Cilt 93, Sayı 2, Mayıs 2003, s. 2.

²⁸⁸ Salih Alp, “Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Alternatif Olarak Üçüncü Sektör”, *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, s. 268.

el” olarak devleti ekonomik güvenliğin merkezine yerleştiren bu anlayış,²⁸⁹ liberallerin aksine devletin ekonomiye müdahalesini meşrulaştırmış ve talep oluşturan, tüketimi canlandıran, istihdam yaratan ve yapısal sorunlara m bulan bir aktör olarak devleti yeniden tasarlamıştır.

Diğer taraftan refah devletinin eşitlikı ve paylaşımcı politikaları sonucu birey ve devlet ekonomik güvenliğini sağlama ve koruma çabaları, devletlere ağır sosyal ve ekonomik maliyetler de doğurmuştur. Refah devlet anlayışı sonucu devletler, 1970’li yıllara doğru yetersiz tasarruf, finansman problemleri, artan sosyal güvenlik açıkları, bütçe dengesizliği, fiyatlar genel seviyesinde yükselme, işsizlik oranlarında artış gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır.²⁹⁰ Bireyin ekonomik güvenliğini öncelleyen adımlar atan refah devleti, iktisadi sonuçlarıyla ulusal ve küresel ekonominin güvenliğini temelden sarsmıştır. Bretton Woods’un iflası veya petrol krizleri gibi uluslararası ekonomik gelişmeler, bir taraftan uluslararası politikanın gündeminin askeri ve güvenlik konuların dışına taşarak dönüşüm geçirdiğini ve çeşitlendiğini, diğer taraftan ise uluslararası sistemin analizinde devlet merkezli paradigmalardan yetersizliğini kanıtlamıştır.

İktisadi eğilimlerin değişmesiyle ekonomik küreselleşmenin derinleştiği, ulusal piyasaların birbiri ile bağlantılı olduğu ve ekonomik saldırı ya da olası küresel krizin etkilerinin hızla yayıldığı bir uluslararası ekonomik düzene geçiş 1990’lı yıllardan sonra deneyimlenmiştir. 20. yüzyılın son yıllarında hızla kapitalistleşen ve IMF reformlarının laboratuvarı olan Meksika (1994), Brezilya (1994), Türkiye (1994), Arjantin (1995), Güneydoğu Asya devletleri (1997) gibi bazı gelişmekte olan pazarlarda ekonomik krizler yaşanmıştır. 21. yüzyılın ilk yıllarında da hız kesmeyen krizler, ulusal ile küresel boyut arasında geçirgen ve bulaşıcı bir ilişki olduğunu tekrar kanıtlamıştır. Bu bağlamda 2008 yılında başlayan ve dünyaya yayılan ABD kaynaklı mali ve finansal kriz, 1929 Büyük Buhran deneyimi gibi küresel ekonomik güvenliğin önemini hatırlatmıştır. Zira ekonomik risk ve tehditlerin tahmin edilemezliği, İzlanda rneğinde görüldüğü üzere ulusal ekonomilerin bile iflas edebileceğini tecrübe ettirmiştir. Bu noktada devletlerarası karmaşık karşılıklı bağımlılığın, çok uluslu şirketlerin davranışlarının ve küresel

²⁸⁹ Mesjasz, op. cit., s. 131. Ayrıca Smith’in iktisadi, politik ve sosyal düzeyler içeren görünmez el kavramlaştırmasına ilişkin tartışmalar için ayrıntılı bilgi almak için bkz. Metin Sarfati, “Görünmeyen El Metaforu”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 19, Sayı 66, 2008, ss .29-71.

²⁹⁰ Guerrieri, Padoan, op. cit., s. 37.

ekonomik yönetişimin dünya ekonomik güvenliği için ne kadar hayati olduğu akıllara kazınmıştır.

Bu doğrultuda küresel ekonomik güvenliğin “*modern anlamda 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra tesis edilmeye başlandığını*” söyleyebiliriz. Bu dönemden önce “*devletler arasında ikili ilişkiler dışında ticari ilişkileri düzenleyen veya teşvik eden herhangi birçok taraflı kapsamlı anlaşma veya kuruluşa rastlanmaması*”, modern anlamda bir dünya ticaret ve finans sisteminden söz etmeyi mümkün kılmamaktadır. Söz konusu dönemde 1. Dünya Savaşı’nın patlak vermesi ile birlikte Fransa ve Almanya gibi büyük ekonomilerin para birimleri gibi salt altın standardına sabitlenen İngiliz Sterlini de değer yitirerek serbest kur ile belirlenmeye başlanmıştır. Böylece “*tedavüle sürülen kağıt paranın eldeki altın miktarı ile tanımlanmasına ve diğer paralar karşısında sabit kur üzerinden değerlendirilmesine dayanan sistem*” çökmüştür.²⁹¹ İki Dünya Savaşı arasında ise ulusal çıkarlarına yönelik olarak kendi paralarına ve uluslararası tedavülde dolaşmasına tek taraflı müdahaleleri ile yön veren devletler, korumacı önlemlerle adeta 2. Dünya Savaşı’nı hazırlamışlardır. “*1929 Büyük Buhranı’nın neden olduğu dünya çapında durgunluk ve işsizlik bulaşıcı etkisi*”²⁹² ile küresel ekonomik güvensizliğin yayılmasına, ulusal ekonomik bağımsızlığın askeri yollarla elde edilmesine zemin hazırlamıştır. “*Değişken döviz kurları, krizi dışa yönlendirme için korumacı denetim tedbirleri*”, uluslararası para sisteminde kaosa sebep olmuştur. Devletlerin parasal ilişkilerde tek taraflı belirleyici tutumunun verdiği zararlar, savaş sonrasında sabit döviz kurlarına ve çok taraflı düzenleyici kurumlara ihtiyaç noktasında görüş birliğine adeta zemin hazırlamıştır.

Henüz 2. Dünya Savaşı bitmeden “*ABD’nin müttefikleriyle birlikte 1944 yılı Temmuz ayında uluslararası para / finans hukuku rejimini düzenleme ihtiyacı*”, “*savaş öncesi kaosu tekrarlanmaması arzusunun ve savaş sonrası kendisinin ekonomik hegemonyasının kabul ettirilmesinin gösterisi*” olarak okunabilir. 2. Dünya Savaşı’nın gidişatı ile ortaya çıkan askeri güvenliğin ve gücün sürdürülmesi gereksiniminin giderilmesi, ABD açısından liberal ekonomik düzenin küresel alana yayılması ile mümkün olacaktır. Bu doğrultuda ABD, “*1944 yılında uluslararası ödemeler sistemi*

²⁹¹ Mete Erdem, “BRICS Koşullu İhtiyat Fonu Düzenlemesi: Hukuksal ve Kurumsal İnceleme”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, 2016, ss. 299-300.

²⁹² Barış Özdal, “1929 Büyük Bunalımının Uluslararası Etkileri ve Türkiye”, Melek Vergiliel Tüz, *Kriz Yönetimi – Uygulamalar İçin Temel Adımlar*, Bursa: Şah-Mat Yayınları, 2008, s. 155.

*başta olmak üzere dünya ticaretini serbestleştirecek ticari ve mali bir sistem kurma çabası” içine girmiştir. Dünyanın askeri ve siyasi geleceğinin henüz belli olmadığı bu dönemde “küresel ekonomik güvenliğin temeli, ABD dolarının altına diğer ülke paralarının da ABD dolarına bağlandığı bir altın döviz standardına” dayandırılmıştır.*²⁹³

2. Dünya Savaşı ile sekteye uğrayan uluslararası ekonomik sistemi yeni baştan regüle eden Bretton Woods Sistemi, “ABD’nin doları altına sabit bir fiyat ile 35 dolar 1 ons altın üzerinden dönüştürmeyi garanti etmesi üzerine” kurulmuştur.²⁹⁴ “Üye devletlerin para birimlerinin değiştirilebilmesini garanti eden ve iktisadi konularda işbirliği için uluslararası bir kurumsallaşma getiren” bu sistem, ABD’nin savaş ertesindeki ekonomik gücünü dünya para sistemine yansıtmayı amaçlamıştır.

Karar alma usul ve esasları açısından “her üye devletin ekonomik gücüne sabitlenen kota uygulaması baştan itibaren eşitlik ve adalet beklentisini boşa çıkarırken ekonomik diplomaside askeri gücün zaferinin tezahürü” görünümünde olmuştur. BM bünyesinde IMF’nin kurulması, “üye devletleri olası ödemeler dengesi sarmalı üzerinden hakimiyeti altına almayı” öngörmüştür. Öte yandan kuruluş yıllarında “IMF’ye uluslararası finans ve ekonomik sistemin güvenliği için devletlerdeki merkez bankalarının görevini üstlenecek bir son borç verme mercii işlevini yürütecek herhangi bir rol” atfedilmese de daha sonraki yıllarda iktisatçılar arasında “IMF’nin sınırsız likidite yaratarak krizlere karşı kilit bir rol üstlenip üstlenmeyeceği” görüş ayrılıkları yaşanmıştır.²⁹⁵

Bretton Woods ikizlerinden diğeri olan DB ise “savaş sonrası yeniden inşa edilecek ekonomilere yönelik finansal projelerin takibi ve gerçekleştirilmesi” için tasarlanmıştır.²⁹⁶ Küresel ekonomik güvenliğin sağlanması ve krizlerin önüne geçilmesi amacıyla ziyade ABD ve Batı dünyasının hakimiyetini yansıtan Bretton Woods Sistemi

²⁹³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, ed., Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 480.

²⁹⁴ Emin Öztürk, *Uluslararası İktisat Teori-Politika İktisadi Birleşmeler-Parasal İlişkiler*, 2.B., Bursa, Alfa Yayınları, 1996, s. 367.

²⁹⁵ Murat Ozan Başkol, “IMF Son Uluslararası Borç Verme Mercii Olabilir Mi?”, *Uluslararası Kurumların Değişen Roller: Yeniden Yapılanmaya Yönelik Kritikler*, ed. Metin Toprak, Yüksel Bayraktar, Cemil Erarslan, İstanbul: Der Kitabevi, 2014, s. 87. Ayrıca ulusal ekonomik güvenlikte kilit konumda olan Merkez Bankalarının son kredi verme mercii olarak gün içi likidite ve piyasa istikrarı sağlama gibi görevleri ile benzeşen IMF’nin uluslararası ekonomik rolleri ve ekonomik krizler hakkındaki duruşu hakkında ayrıca bkz., Ahmet Ay, Burcu Güvenek, Sinem Yapar Saçık, “IMF ve Merkez Bankalarının Borç Veren Son Mercii Olarak Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkinliği”, *KMU İİBF Dergisi*, Yıl 11, Sayı 17, Aralık 2009, <http://dergi.kmu.edu.tr/pdf>, ss.1-11. (12.04.2016).

²⁹⁶ Oran, op. cit., s. 482.

ve ilkelerinin, dünyada askeri ve siyasi gelecek belirsizliği varken “ekonomik güvenliğin tesis edilmesinin önemini ve ekonomik parametrelerin uluslararası siyasetteki yerini gösteren en iyi pratik uluslararası örnek” olduğu söylenebilir.

İki kutuplu sistem boyunca “her ne kadar zaman zaman ekonomik parametreler, analizlere dahil edilse de ikincil politika kategorisinde değerlendirilmeye” devam etmiştir. Aynı şekilde ulusal ekonomik güvenlik ise “devletlerin ekonomik çıkarları ile tanımlanırken uluslararası siyasal sistemin elverdiği ölçüde kaygı duyulan bir alan” olarak literatürde yerini almıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası iktisadi gelişmelerin “siyasetten ayrı ve suni bir ayrılık içerisinde konumlandırılmasının altında ABD ve SSCB’nin zımni olarak blokları içerisinde ve bloklar arasında uluslararası ekonomik ilişkilerin nasıl ve hangi kurumlar aracılığıyla işleyeceği konusunda anlaşmaya varmaları” olduğu söylenebilir.²⁹⁷ Bunun sonucunda ekonomik konular, “farklı iktisadi teoriler ve ideolojiler temelinde uluslararası çatışmaların konusu olmaktan uzak şekilde bloklar içinde uyumlu şekilde nispi kapasite” olarak değerlendirilmiştir.

Soğuk Savaş’ın hissedildiği ilk yıllarda Batı Bloğu’nun lideri olan ABD, “askeri güvenliğin hamisi olmak yanında ekonomik yardımlar ile bloğun ekonomik güvenliğini de sağlamaya yönelik adımlar” atmıştır. Sovyetler Birliği’nin baskısı ve tehdidi altında olan Türkiye ve Yunanistan’a 1947 yılında ABD Başkanı Truman’ın askeri yardımları ile başlayan yeni oluşan bloğu güçlendirme çabaları, Marshall Planı ile devam etmiştir. ABD, Marshall Planı öncesinde Avrupa’nın ekonomik güvenliğinin salt dış yardımlarla sağlanamayacağını ve Avrupa devletlerinin kendi arasında ekonomik işbirliğini sağladığı takdirde olası komünizm tehdidinden korunacağını ve SSCB’ye karşı güçlü bir ortak olabileceklerini düşünmüştür.²⁹⁸ Realist bir uluslararası ilişkiler konjonktüründe yaşanan bu yardım sonrası 1948 yılında 16 Avrupa ülkesinin oluşturduğu “Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı”, ekonomik güvenliği öncelleyen ve tesis etmeye yönelik kurulan bir örgüt olarak Avrupa’nın odak noktası olmuştur.

Blok dışı gelişmeler açısından 1955 yılı Bandung Konferansı ile başlayan uluslararası sistemi dönüştürmeye çabalayan Bağlantısızlık Hareketi, küresel ekonomik ve siyasal paylaşımlara alternatif bir üçüncü dünya görüşü sunmuştur. Kamplaşmaların dışında kalarak ekonomik kalkınmayı hedef alan bu hareket, alternatif bir yol izleyerek

²⁹⁷ Duman, loc. cit.

²⁹⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2 1914-1995), 14. B., Ankara, Alkım Yayınevi, s. 443.

azgelişmişlik sarmalından kurtulmanın ve ekonomik bağımsızlıklarını sağlama ile sürdürme hedeflerini gerçekleştirmenin tarafsız ve bloksuz kalmaktan geçtiğini temel almıştır.

Doğu ve Batı Blokları arasında askeri güvenlik konularında anlaşma belirtilerinin ortaya çıkmasına kadar, *“bloklar arası ekonomik mücadele en az seviyede seyretmiş ve blok üyesi devletlerin ekonomik güvenliği bir tarafta ABD, diğer tarafta SSCB’nin belirlediği düzlemde”* sağlanmıştır.²⁹⁹ Bu bağlamda 1970’li yıllara gelindiğinde silahsızlanma çabalarının, *“uluslararası iktisadi konuları ikincil plana daha da ittiği hissiyatı gittikçe hakim olsa da ilerleyen yıllarda Soğuk Savaş boyunca ekonomi-politika arasında varolan suni ayrılığı ortadan kaldıran, iktisadi olanı görülebilir kılan ve değerinin anlaşılmasını sağlayan önemli uluslararası gelişmeler”* yaşanmıştır. *“Bretton Woods Sistemi’nin 1971’de hukuken ortadan kalkması, ³⁰⁰ Avrupa’da oluşturulan entegrasyonun ekonomik bir güç olarak ortaya çıkması, Japonya’nın olağanüstü ekonomik ve ticari performansı, yeni uluslararası üretim modellerinin geleneksel iktisadi ve siyasi düzene çok boyutlu meydan okumaları ve bu sayede ABD uyruklu şirketlerin kendilerini ABD’ye yatırım yapma konusunda zorunlu hissetmemeleri, Sovyetler’in iktisadi ve siyasi olarak dağılması, Çin’in iktisadi rejimini yumuşatarak ülke ekonomisini Batılı girişimcilere açması ve Uzak Doğu devletlerinin gelişim ve sanayileşme seviyeleri ile Batı’ya rakip olarak sahneye çıkmaları”* gibi gelişmeler ekonomi ve politika arasındaki ince çizgiyi belirsiz hale getirmiştir.³⁰¹

Küreselleşme ile birlikte ekonomik boyut ön plana çıkarken etkilerinin tarihsel olarak üç ayaklı bir evrim sonucu geliştiği belirtilmelidir.³⁰² Birinci küreselleşme dalgası, coğrafi keşiflerle başlamış ve merkantilizm sonucu sömürgecilikle eş değer şekilde hafızalarda yer edinmiştir. İkinci dalganın başladığı 1890’lı yıllar 1. Sanayi Devrimi ile birlikte üretim-tüketim kalıplarını dönüştürmüş ve sömürgecilik temelli yayılma yerini emperyalist genişlemeye bırakmıştır. Üçüncü küreselleşme sürecine giden yolda Soğuk

²⁹⁹ Duman, loc. cit.

³⁰⁰ Bretton Woods sistemi, *“bir altın döviz standardı olduğu için dünyada altın stokunun ABD doları kadar artmaması ve altının dolar karşılığı fiyatının sabit kalması, politik olarak ABD’nin Vietnam savaş harcamaları ile birleşmiş ve ABD’yi parasının değer kaybını önlemek için sistemden vazgeçmeye zorlamıştır.”* Sistemin yaşatılamaması ya da sürdürülemez olarak görülmesinin arkasında yatan nedenler için bkz., Öztürk, op. cit., ss. 369-389.

³⁰¹ Mehmet Duman, “Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2002, s. 3.

³⁰² Kadir Caner Doğan, Nihat Yılmaz, “Küresel Sermayeye Dayalı Yeni Ekonomik Düzendeki Ulus-Devletin Egemenlik Krizi”, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2013, s. 14.

Savaş boyunca yumuşama emareleri ile başlayan gelişmelerin de gösterdiği gibi Batı dünyasının güvenliğinde ve toplumların kazanımında, sınıf çatışmasını etkisiz hale getirmek için gelişen bir kapitalist ekonomik sistemin yaratılması elzem bir hal almıştır.

Üçüncü küreselleşme dalgasına giden tarihsel çizgi detaylandırıldığında küresel ekonominin sermaye karşısında ulusal neoliberalizmin zaferine giden süreçte devletin ekonomik bağımsızlık ve güvenlik güdüsü ile hareket ettiği, ancak dış politika sonuçlarına katlandığı bazı gelişmeler tarihe kaydedilmiştir. 1953 yılında İran'da Başbakan Muhammed Musaddık'ın petrolü millileştirmeyi başarması, Batılı petrol şirketleri açısından krize neden olurken, Mısır'ın 1956'da Süveyş Kanalı'nı millileştirmesi uluslararası bunalıma yol açmıştır.³⁰³ Uluslararası düzeyde ekonomik güvenliğin sağlanmasında devletin rolü 1973 Petrol Ambargosu ile açıkça ortaya çıkmıştır. Zira dünya ekonomik sisteminde küreselleşmenin getirdiği hükümet dışı aktörlerin devletlerin rolünü, otoritesini ve ulusal kontrolünü ele geçireceği düşüncesi tarihte birçok yaşanan olaylarda aksi ispatlanır şekilde görülmüştür.³⁰⁴

Daha geniş bir biçimde belirtirsek ekonomik egemenlik ve dış politika etkileşiminin açıkça izlenebildiği bu tip olaylar arasında 1973 yılında yaşanan ilk petrol şoku, ekonomik güvenlik açısından doğal kaynakların tehdit unsuru olarak kullanılmasının ikili ve çoklu uluslararası ilişkileri yönlendirdiğini ortaya koymuştur. Öte yandan ekonomik küreselleşmenin birbirine bağladığı devletlerde yaşanabilecek ekonomik travmanın sonuçlarının kestirilemez doğasını gözler önüne sermiştir. Bu şekilde nakdi ya da ayni ekonomik yardımlar dışında yer altı zenginliklerinin ekonomik araçlar olarak ulusal güvenlik stratejilerinin merkezine yerleşmesi oldukça sancılı test edilmiştir. İkinci petrol şoku ise bu korkuyu arttırmış ve petrolün stratejik olarak kullanımını ekonomik güvenlik gündeminin merkezine taşımıştır. 1980'lerde ekonomik resesyona sebep olan bu gelişme, ulusal güvenlik içeriklerinde de dönüşüm yaşanmasına kaynaklık etmiştir.³⁰⁵ Bu kapsamda ekonomik güvenlik, diğer devletlere güvensizlik yaratacak hassasiyet potansiyeli olan mal, hizmet ve araçların diğer hükümetler

³⁰³ Luciani, op. cit., s. 155.

³⁰⁴ Zehra, op. cit., s. 39.

³⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Donald Losman, "Economic Security: A Natural Security Folly", *Policy Analysis*, No: 409, August 2001, ss. 1-4.

tarafından manipölasyonu sonucu oluşan güvenlik anlayışı olarak tanımlanmaya başlamıştır.³⁰⁶

1980’li yılların sonlarından itibaren devletlerarasındaki karşılıklı bağımlılık, uluslararası mal ve ticaretin hacmi ile çeşitliliği, sınır ötesi sermaye ve iş gücü akımlarındaki artışlar ve teknolojinin önü alınamaz gidişatı yeni ve güçlü bir ekonomik küreselleşme dalgası yaratmıştır. Yeni finansal enstrümanların ortaya çıkması ile birlikte tahmin edilemeyecek olan devletlerde ulusal varlıklar toplanmaya başlamıştır. Enerji kaynakları zenginliği ekonomik göstergelerdeki önemini korurken dış ticaret fazlası veren devletlerin küresel ekonomik güç odakları olarak görüldüğü bir uluslararası ekonomipolitik sistem tanımları yaygınlaşmıştır. Tüm bu gelişmeler, 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası ekonomik sistemin sac ayaklarının sorgulanmaya başlandığı ekonomik küreselleşme dalgasının gelişinin ayak izlerini oluşturmaktadır.³⁰⁷

Ekonomik küreselleşme sürecinde dışa açılma ve liberalleşme hareketleri politik küreselleşmenin önüne geçerek, iki kutuplu sistemin erimesine ekonomi dışındaki boyutların serbestleşmesine olanak sağlamıştır. Küreselleşme bu bağlamda bir trendden ziyade uluslararası bir sistem olup Soğuk Savaş’tan sonra ayyuka çıkmıştır. Küreselleşme, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonu manasında dünyanın tek bir pazarda bütünleşmesi yanında devletin ekonomik güvenlik yetisinin serbest piyasa ve pazar merkezli ekonomiler karşısında erimesine sebep olmaya başlamıştır.³⁰⁸ Süreç içerisinde sınırsız devlet müdahalesi ve kontrolüne karşı olan kapitalist sistem, gittikçe devlet kontrolündeki ekonomik yetenekler ve yeterlilikleri, modern uluslararası ilişkiler dünyasında güvenlik ya da güvensizliğin kaynağı olarak lanse ederek sermayenin hakimiyetini ilan etmeye girişmiştir.

1.3. Küresel Ekonomik Güvenlik Aktörleri

Uluslararası para otoritelerinin çabuk ve yeterli koordinasyonu, tüm finansal sisteme yardım ederek risklerin dolaylı etkilerini azaltsa da Küresel Kriz algılamalarında, ekonomik politikalarda ve ekonomik güvenlik zemininde güvensizliğin maliyeti olarak

³⁰⁶ Kahler, op. cit., s. 23.

³⁰⁷ Aykut Kibritçioğlu, “2006-2011 Küresel Ekonomik Krizin Bileşenleri ve Karmaşıklığı”, *Munich Personal Repec Archive*, Ankara, 2011, <https://mpa.ub.uni-muenchen.de/de/33515/>, s.3. (24.07.2017).

³⁰⁸ Jose G. Vargas- Hernandez, “The Question of Changing The Concept, Role and Functions of State”, *Socio-Economic Problems and the State*, Volume 1, No. 12, 2015, [http://elartu.tntu.edu.ua/bitstreampdf, s.171. \(30.05.2015\).](http://elartu.tntu.edu.ua/bitstreampdf, s.171. (30.05.2015).)

radikal değişikliklere yol açmıştır.³⁰⁹ 2008 Küresel Krizi'nin de gözler önüne serdiği gibi ABD'de konut sektöründeki yanlış uygulamalar gibi basit görünen bir sorunun bankacılık sisteminde zincirleme çöküşlere ve finansal piyasalarda istikrarsızlığa yol açması, dünyanın ekonomik ajanlarına yapılacak doğrudan saldırılardan daha çok zarar verdiğini kanıtlamıştır. Ekonomilere güven iştahını ve yatırım potansiyelini belirlemek için sıklıkla kullanılan ülke derecelendirme kuruluşlarının söz konusu krizde güvenilirliğini yitirmeleri de ekonomik güvenlik düşüncesinin gerçekler ve algılamalar arasında salındığını gözler önüne seren diğer bir önemli gelişme olmuştur.

Bu bakımdan *“küresel mali ve finansal istikrarın sağlanması ve korunması”*, çok önemli bir yere sahiptir. *“Bütüncül bir küresel ekonomi algısının ulusal ekonomi politikalarla eş güdümlü hareket edip etmeyeceği sancılı bir süreçtir. Farklı açıdan ulusal para ve maliye politikaları ile ticaret anlayışları öznelleşirken, küresel ortak paydalarda buluşarak ekonomik refah ve istikrarın sürdürülmesi sürecin en önemli unsurudur.”* Bu kapsamda küresel boyutta ekonomik güvenliğin *“tümevarımsal veya tımdengelimsel yöntemlerle belirlenmesi”*, küresel aktörlere ve eylemlerine göre değişiklik göstermektedir.

Ulusal politika ve eylemlere önem vermeksizin uluslararası piyasa güçlerinin belirlediği bir küresel ekonomi tezahürü, ekonomik küreselleşmenin merkezindeymiş gibi algılansa da *“ulusal ekonomik çıkar ve politikalar ekonomik temellerin ve onunla ticaret yapan şirketlerin gücünü ve sürdürülebilirliğini korumak için”* hala gereklidir.³¹⁰ Bu bağlamda devletlerin gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde ekonomi yönetimindeki rolünün öneminin azalmadığını ispatlayan birçok tarihsel olay geçmiş yüzyıllarda yaşanmıştır. Devlet güdümlü ekonomiler *“otarşı ve devlet planlamasıyla uluslararası ekonomiyi yönetmek veya yönlendirmek için politikalar”* üretmiştir.

Bu noktada *“insani, sosyal, ticari, politik, ulusal, bölgesel ve küresel çıkarlar ile hareket eden ve çok çeşitli perspektiften küresel ekonomik güvenlik konularına odaklanan her boyuttaki uluslararası ilişkiler aktörünün katkısı ve etkisi”* güvenlikleştirilen bu süreci anlamak için elzemdir. Başta *“ulus devletler ya da AB gibi yetki devredilen ulus-üstü örgütler ve IMF, DB gibi uluslararası örgütler olmak üzere küresel ekonomik*

³⁰⁹ Buzan, Security, op. cit., s. 99.

³¹⁰ Stanley Fischer , “Globalization and Its Challenges”, American Economic Review, Cilt 93, Sayı 2, Mayıs 2003, s. 2.

güvenlik dinamiklerini belirleyen aktörler” çok boyutludur.³¹¹ Küresel ekonomide etkinlik dereceleri ve ekonomik istikrarı sağlama potansiyelleri koşullara göre değişken olan aktörler, “*kamusal, özel, toplumsal, bölgesel ve küresel niteliklere*” sahiptir. Tümevarımsal şekilde “*ulusaldan küresel boyuta doğru sıralama yapmak gerekirse FED ile ülke Merkez Bankaları, çok uluslu şirketler, batamayacak kadar büyük şirketler, devlet mülkiyetli şirketler ile ulusal varlık fonları, kredi derecelendirme kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları, küresel yönetim zirveleri*” gibi aktörler küresel ekonomik istikrarı ve büyüme trendini belirlemede söz hakkına sahiptir.

Bölgesel bir aktör olsa da “*etkinlik alanı global düzeyde olan yükselen piyasa ekonomileri ve oluşturdıkları birliktelikler*” son tahlilde incelenmektedir. Bu analizler arasında “*BRICS oluşumu, anlamı, önemi ve etkileri ile küresel ekonomik güvenliğin analizinde pozitif*” olarak ayırmıştır. Bu paralelde gerek ulusal pratikleri gerek yeni bir uluslararası ekonomik düzen için çizdiği vizyon dikkate alındığında BRICS oluşumu, anlamı, önemi ve etkileri gibi hususlar, küresel ekonomik güvenliğin analizi ve çalışmanın temel varsayım öznelerinden biri olması açısından ayrı bir başlık altında incelenecektir.

1.3.1. ABD Merkez Bankası ve Merkez Bankaları

Küresel ekonomiye yön vermek açısından ABD merkez bankası olarak bilinen Federal Rezerv Sistemi’nin (*Federal Reserve System – FED*) nev’i şahsına münhasır bir aktör olarak konumlandırılmasının arka planında ABD’nin 20. yüzyılda elde ettiği hegemonya ve küresel etki kapasitesi yatmaktadır. 2. Dünya Savaşı sonrası dünya politik ve askeri çizgisinin en önemli aktörü olan ABD, Bretton Woods Sistemi’nde kurduğu düzen ile ekonomik güvenin inşasına Savaş sonrası hızla başlamıştır.³¹² Bu inşa süreci 1970’lerin sonlarına kadar iki kutuplu sistemdeki yumuşama emarelerine kadar eş anlı olarak Batı Bloğu dışındaki ekonomik açılımlara ve aktörlere sınırlı hareket alanı tanımıştır. Siyasal kutuplaşmanın yanında zımni ekonomik kutuplaşmanın yaşandığı bu tablo, SSCB’nin yıkılması ile sonuçlanmış ve sonrasına denk gelen yıllarda topyekun dönüşüm yaşamıştır. Finansal serbestleşme ve küreselleşme ile birlikte 1980’ler ve

³¹¹ Emre Ergin, Hasret Çomak, “Finansal Krizler ve Güvenlik: Küresel Bir Bakış”, <http://malikonsept.com/wp-content/uploads/>, s.8. (10.07.2017).

³¹² Güneş Yılmaz, Yalçın Alganer, “Amerikan Merkez Bankası (FED)’nin Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt 51, Sayı 595, 2014, s. 60.

1990’lardan itibaren ABD hegemonik gücü önderliğinde hız kazanan neoliberal akım, Merkez Bankaları’nın ekonomideki rolünü değiştirirken, FED de söz konusu hegemenoyanın ekonomik manada baş aktörü olmaya başlamıştır.³¹³

Tam anlamıyla özerk ve kendine özgü karakteri ile tipik bir merkez bankası hüviyetine sahip olmayan FED, küresel bağlamda diğer devletlerin maliye ve para politikalarını etkilemektedir. Bu etkisinin altında altın standardından itibaren ABD dolarının güçlü ve etkili para konumunu sürdürmesi yatmaktadır. Askeri ve siyasi açıdan lider olan ABD’nin iki kutuplu sistem boyunca kurduğu düzenin doğal sonucu şekillenen küreselleşmenin de katkısıyla ABD doları ve doğal olarak FED, küresel ekonomide en güçlü araç ve aktör konumunu pekiştirmiştir.

FED özellikle son dönemde “*sadece ABD’de değil, küresel olarak tüm devletler nezdinde üzerinde çok konuşulan ve yakından takip edilen, adeta “uluslarüstü / supranational” bir finansal kurum*” haline gelmiştir. Bunun sebebi FED’in “*hem ABD’de ve hem de küresel bağlamda, son derece etkili, güçlü ve önemli bir kurum*” olmasıdır. Nitekim piyasaya vermekte olduğu likidite desteğini, tedricen dahi olsa sonlandıracağı yönündeki açıklamaları dünyada geniş bir yankı uyandırmıştır. Likiditeyi azaltma yönündeki uygulamaları ve faiz oranlarını artırmaya yönelik beyanları ise Gelişmekte Olan Ülkelerde (GOÜ) ve özellikle de bu grupta ele alınan Yükselen Piyasalar olarak nitelenen devletlerde, finansal istikrarsızlıklara ve dengesizliklere neden olmaktadır.³¹⁴ “*Ekonomik ve mali istikrarlarını sürdürebilmek için, FED’i çok yakından ve güncel olarak izleme zorunluluğu*”, reel sektörden ülke merkez bankalarına kadar ekonominin her katmanında hissedilmektedir. Bu açıdan FED tarafından alınan gevşek ya da sıkı para politikası kararları hem ABD’yi ve hem de küresel bağlamda, diğer devletlerin ulusal ekonomik kararlarını etkilemektedir. Örneğin “*2014 yılı başında FED tarafından uygulanmaya başlanan tahvil alımlarının azaltılması operasyonu*”, cari açığı fazla olan devletler açısından büyük tedirginlik yaratmıştır.³¹⁵

2008 yılından itibaren “*küresel krize*” dönüşen finansal krizin ardından FED’in gevşek para politikası yönündeki kararı, özellikle ekonomik güvenlik yapıları dış piyasalardan gelecek likit paraya bağımlı olan devletler için belirleyici olmuştur. Öte

³¹³ Ergin, Çomak, op. cit., s. 8.

³¹⁴ Yılmaz, Alganer, op. cit., ss. 68-69.

³¹⁵ Mehmet Şentürk, Selim Kayhan, Tayfun Bayat, “Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, Temmuz 2016, s. 151.

yandan ekonomik güvenliğin en önemli unsurlarından olan finansal sistemin güvenliğini sağlamada merkez bankalarının “*Son Ödünç Veren Mercî*” olma rolü kritiktir. Küresel finansal kriz sırasında örnekleri ile deneyimlendiği gibi merkez bankalarının son ödünç verme işlevinin yetersiz kaldığı durumlar da söz konusu olabilir. Ancak diğer bir işlevi olarak son piyasa yapıcılığı da merkez bankalarının finansal piyasaların yeniden canlanmasını sağlayan ulusal ekonomik güvenlik rolünü hatırlatmıştır.³¹⁶ Özellikle FED paralelinde AB, İngiltere, Japonya gibi başlıca gelişmiş ülke merkez bankalarının bu bağlamda küresel finans krizinin derinleşmesiyle birlikte, “*krizden çıkış için miktarsal genişleme, kredi genişlemesi, faiz koridoru gibi geleneksel olmayan para politikası araçlarına*” yöneldikleri görülmüştür.³¹⁷

Mevcut birikim sisteminde, hegemonik ilişki kalıbında bir devrim olmadığı sürece “*FED’in son piyasa yapıcısı olma işlevinin devam etmesi*” beklenmektedir. ABD dolarının uluslararası rezerv para olması ile ABD askeri ve politik gücünün kısa vadede sekteye uğraması ihtimalinin olmadığı düşünüldüğünde FED’in küresel ekonominin yönlendiricisi ve örtülü garantörü olma rolünü sürdüreceği düşünülebilir. Çin’in yükselişi ya da Euro’nun rezerv para olma arzuları gibi “*yeni bir dünya parası veya yeni bir ekonomik güç ortaya çıkarsa, finansal sistemde ve küresel ekonomik güvenliğin aktörlerinde dönüşüm*” kaçınılmaz olabilir.

FED dışındaki diğer ülke merkez bankalarının da ulusal boyuttan öte küresel ekonomide etkili olmaları, kabul gören para birimi ve ekonomik güven yaydıkları sürece mümkün olacaktır. Öte yandan küresel ekonomide iflasa sürüklenecek yükselen bir ülke ekonominin varlığı ya da gelişmiş bir ülkenin ekonomik istikrarsızlık sarmalına girmesi küresel kaos yaratacağı için merkez bankalarının benzeşen politikalar üretmesi doğal karşılanmalıdır. Neoliberal politikalar sonucu merkez bankacılığı da tarihsel örüntüler altında, ayna görevi ile ulusaldan küresele ekonomik güvenliği sağlamak için finansal

³¹⁶ Kapitalizmin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan finansal krizler sonucu finansal kurumların aktiflerinin likiditesini kaybolurken likidite sıkışıklığı gibi sorunların ulusal ekonomide giderilmesi için ortaya çıkan son ödünç verme işlevi ile Merkez Bankaları finansal birikimde ortaya çıkan geçici tıkanıklıkların giderilmesi görevini üstlenmiştir. Son kriz ile yeniden hayat bulan piyasa yapıcılığı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Aylin Abuk Duygulu, K. Eser Afşar, Mehmet Özyiğit, “Merkez Bankalarının Yeni İşlevi Piyasa Yapıcılığı: Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 4, Aralık 2016, ss. 85-115.

³¹⁷ Umut Vural, “Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi”, *TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Ankara, 2013, s. 8.

sistemin işlerliğini yeniden hayata geçirecek mekanizmaları ortaya çıkarmak için kilit bir aktör konumundadır.

1.3.2. Çok Uluslu Şirketler

Serbest piyasa koşullarının, uluslararası ticari ve finansal faaliyetlerde serbestleşmenin dünya sathına hızla yayılması ve küresel ekonominin dinamiklerinin ulus devlet sınırları aleyhine ivmelenmesi gibi gelişmeler, küreselleşmenin ekonomik boyutunda en önemli aktörlerden olan çok uluslu şirketlerin önemini ve etki alanını hızla arttırmıştır. Çok uluslu şirketler küreselleşmenin ekonomik boyutu itibarıyla büyük önem arz etmektedir.³¹⁸ Samuel Huntington’a göre “küreselleşmenin diğer unsurları yanında uluslararası etkileşimlerdeki artış, küresel yatırım, üretim ve pazarlama yapan çokuluslu şirketlerin artmasını, boyutlarının büyümesini beraberinde” getirmiştir.³¹⁹

Küreselleşmenin kavramsallaştırılmasında yaşanan görüş ayrılıklarında olduğu gibi çokuluslu şirketlerin tanımı konusunda da bir görüş birliği bulunmamaktadır. Aşırı küreselleşme yanlılarına göre “çok uluslu şirketler, şartlarda meydana gelen farklılıklara göre üretimi bütün dünya ölçeğinde değiştirebilen küresel niteliğe” sahiptir. Küreselleşmeye şüphe ile yaklaşanlar ise “en büyük çok uluslu şirketlerin bile satış ve varlıklarının büyük çoğunluğunun kendi devletlerinde olduğunu ve bu şirketlerin uluslararası kontrollere tabi uluslararası faaliyet gösteren ulusal firmalar olduklarını” öne sürmektedirler. Şüphe duyanlardan Hirst ve Thompson’a göre ise “gerçek anlamda ulus-ötesi şirketler az sayıdadır. Çoğu şirket, ulusal temellidir ve varlıklarının, üretiminin ve satışının yoğunlaştığı ana ulusal mahaldeki tesisinin gücüne dayanarak çokuluslu olarak ticaret yapmaktadır.”³²⁰

BM mevzuatına bakıldığında çok uluslu şirketler şöyle tanımlanmaktadır: “Ekonomik işletme birimlerinin hukuki şekli ve uğraşı alanlarına bakılmaksızın iki veya daha fazla ülkede faaliyet gösteren; işletme birimleri arasında, küresel stratejiyi oluşturmak üzere uyumlu ve ortak politikaların saptanmasını sağlayan; bir ya da birden fazla karar alma merkezinin etkin kontrolüne dayalı bir karar alma sistemine sahip olan;

³¹⁸ 15. ve 16. yüzyıllarda ortaya çıkan çok uluslu şirketler, “özellikle İngiltere ve onun kolonileri arasındaki mal ticaretinde” öne çıkmışlardır. Cavit Yavuz, Deniz Sivrikaya, “Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim”, <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/pdf>, s.1226. (24.03.2015).

³¹⁹ Samuel Huntington, *Biz Kimiz: Amerika'nın Ulusal Kimlik Arayışı*, Çev., Aytül Özer, CSA Yayınları, İstanbul, 2004, s. 266.

³²⁰ Paul Hirst, Grahame Thompson, *Küreselleşme – Gerekli Bir Mit mi?*, *Küreselleşme Okumaları*, Çev., Nasuh Uslu, , Kadim Yayınları, 2000, Ankara, s. 27.

bilgi, kaynak ve sorumlulukları birimler arasında paylaşan ekonomik işletmelerden oluşan ticari bir teşebbüstür."³²¹ Bu farklılıklar göz önüne alındığında çok uluslu şirket, birden fazla ülkedeki faaliyetleri koordine ve kontrol etme gücüne sahip olan işletme şeklinde tanımlanabilir.

İktisadi liberalizmin yayılması ve derinleşmesi ile birlikte ticaret engellerinin kaldırılması, döviz serbestisi ve yatırım kolaylıkları gibi açılımlar sonucunda küresel ekonomide güvenlik tanımı değişmeye başlamıştır. Eskiden devletlerin tekelinde olan üretim, tüketim, dağıtım, pazarlama, istihdam gibi ekonomik faaliyetler çoğunlukla çok uluslu şirketler eliyle gerçekleşmeye başladıkça ulus-devletin yeniden inşası şeklinde tanımlanma süreci başlamıştır. Küresel ekonomik güvenliğin etken aktörlerinden olan çok uluslu şirketlerin, sınırların kutsallığını kaldırarak küreselleşme karşısında geleneksel ulus-devletin sonunu getirdiği söylemleriyse SSCB'nin yıkılarak neo-liberalizmin zaferini ilan ettiği zamanlardan beri söylenegelmiştir.³²²

2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında test edildiği üzere batmasına izin verilemeyecek konumdaki çok uluslu şirketlerin merkezi bulunduğu hükümet tarafından kurtarılması bu iddiaların doğruluğunu sarsmıştır. Zira yaşanan finansal kayıpların giderilmesinde nihai kredi mercii olarak ülke merkez bankaları küresel ekonomik güvenlikte yaşanan açmazın tikanıklığını gidermiş ve ulus-devletin gerekliliğini kanıtlamıştır. Ulus-devletlerin günümüz uluslararası ilişkilerinde çok uluslu şirketler ile birlikte küresel ekonomide büyüklüğüne ve gücüne göre etken bir aktör olmaya devam edeceği anlaşılmıştır. Öte yandan gelişmemiş birçok ülke ekonomisinden daha fazla aktif büyüklüğü olan ulus-ötesi şirketlerin ulus-devlet üzerindeki tahakkümünün sürmesinin ulus-devletlerin gücü ve kabul görmesine bağlı olarak değişeceği de ayrı bir gerçektir.

Bu gidişat küresel ekonomide sermaye egemenliği lehine coğrafi mekanı nötralize ederek ulus-ötesi şirketlerin çıkarlarının öncellenmesine sebep olmuştur. ABD'nin Irak müdahalesinde örneklendiği üzere "*demokrasi savaşları*" örtülü nedenleri altında uluslararası petrol şirketlerinin çıkarları da göz önünde bulundurulmuştur. Aynı şekilde 2000'li yıllara gelindiğinde dünyadaki en büyük 100 ekonominin yarıya yakınının çok uluslu şirketlerden oluşması, küresel ekonominin geleceği ve güvenliği için ne kadar söz

³²¹ Sivrikaya, Yavuz, op. cit., s. 1227.

³²² Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Çev., Z. Dicleli, Gün Yayınları, İstanbul, 1999, s. 22.

sahibi olacaklarının ispatı şeklindedir.³²³ Görüldüğü üzere çok uluslu şirketlerin küresel ekonomik güvenliği ulus-devletler ile birlikte sağlama zorunluluğu hem kendi kâr maksimizasyon arzusundan hem de gücünün sınırlarından kaynaklanmaktadır. Küresel sermayenin güvenliğini düşünen devletler, her ne kadar liberal ilkelere bağlı kalsalar da realist açıdan kendi çıkarları ile örtüşen çok uluslu şirketleri askeri, politik ve ekonomik olarak desteklemektedir. ABD'nin 2003 yılı Irak Müdahalesi gibi demokrasi savaşı etiketi altında petrol şirketlerinin çıkarlarının korunması kaygısında açıkça görülebilir.

Daha çok gelişmemiş veya gelişmekte olan devletlerde küresel sermayenin eli görevini yürüten çok uluslu şirketler, ulusal ekonomilerin dış ticaret dengelerini doğrudan etkilemektedir. Zira cari denge açısından *“çok uluslu şirketlerin faaliyetleri, merkezdeki ülkeyi iki şekilde etkileyebilir: Eğer üretim yapılan devletlerden pazar olarak da faydalanılıyorsa merkez ülkenin cari açığı azalma eğilimi gösterir. Ancak üretilen ürünler merkez ülkeye ihraç ediliyorsa, bu durum merkez ülkenin cari açığını artırır. Bir nevi bu kâr transferi genellikle ulus-devletin ekonomik güvenliğini bozucu nitelik taşır. Bu ikinci durum, maliyetleri azaltmak amacı ile üretimini başka devletlere kaydıran devletlerde cari açık sorununu başka bir boyuta”* taşımaktadır. Özellikle ABD gibi cari açığın yaklaşık üçte birinin kendi şirketlerinin yurt dışı aktivitelerinden kaynaklandığı bilinen devletlerde, artan cari açık küreselleşmenin doğal bir sonucu olduğundan, çok uluslu şirketler faaliyet gösterdiği sürece cari dengelerdeki bozulma önlenemez. Ayrıca çok uluslu şirketler üretim stratejilerini ve kâr yapılarını uzun vadeli olarak planladığından, döviz kurlarında meydana gelecek değişiklikler de bu dengeleri tersine çevirmeye yeterli olmayacaktır.³²⁴

Bu noktada çok uluslu şirketlerin faaliyet gösterdiği sektörde ekonomik güvenlikleştirici bir aktör olarak işlev görmesi arzulanmıyorsa, ulusal çıkarlara aykırılık oluşturmayan taleplerine kulak verilmesi ve o ülkenin şeffaf ve öngörülebilir bir yatırım ortamı yaratılması gerekir. Karar verecekleri doğrudan yatırımlar ile yurt içi istihdam, üretim, fiyat ve dış ticaret faaliyetlerini söz konusu ülke lehine değiştirip, o devleti uluslararası rekabet edebilir konuma yükseltebilirler. Zira devletlerin yatırım yapılabilir seviyelere gelebilmesi için belirlenen ülke kriterlerini sağlanması çok önemlidir. Bu

³²³ Mehmet Zeki Duman, “Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2011, s. 683.

³²⁴ Ayşegül Dinçdağ, “Küreselleşme ile Değişen Kavramlar: Apple ABD Ekonomisine Zarar mı Veriyor?”, *Türkiye Ekonomi Araştırmaları Vakfı (TEPAV) Değerlendirme Notu*, Ankara, Mart 2011, s. 4.

sayede “çok uluslu şirketlerin üretim üssü olarak konumlandığı devletlerde dış ticaret ve ödemeler dengesi olumlu etkileneceğinden bu devletlerde ekonominin taşıdığı risk ve tehditler” daha düşük izlenebilir.

Aksi takdirde üretim sonucu elde edilen kârın transferi yanında çok uluslu şirketler, uluslararası fonlar aracılığıyla sıcak para olarak ifade edilen spekülâtif finans akışı ile kısa vadeli hareket ederler. Örneğin ulusal ekonomide borsa endeksleri ve göstergeleri gibi anlık algıların yönetilmesinde yabancı yatırımcının varlığı ve oranı önemli bir kriterdir. Bu açıdan çok uluslu şirketlerin ya da uluslararası fonların duyumsadıkları ekonomik güvene göre değişen yatırım kararları, borsa endeksi ve ülke yerli parasının değeri arasında salınmaktadır.³²⁵ Tabii ki ülke tahvillerinin faizi, ekonomik politikalar, siyasi konjonktür gibi çok çeşitli unsurlar yatırım tercihlerini belirlerken çok uluslu şirketler küresel sermayenin aynası olarak ulusal ve uluslararası ekonomik güvenliği etkileyen aktör olarak her geçen gün ön plana çıkmaktadır.

Çok uluslu şirketler boyutları, nitelikleri ve sermaye yapıları gereği küresel ekonominin farklı zaman ve boyutlarında önemli aktörler olarak işlev görmektedir. Örnek olarak 2008 küresel krizinde ABD hükümetinin 700 milyar ABD dolarlık kurtarma paketi ile dikkatleri üzerine çektiği “batamayacak kadar büyük” nitelemesi ile tanınan şirketler verilebilir.³²⁶ İflası sonucunda konumlandığı merkezi devlet dahil diğer ilişki içindeki devletleri de tehlikeye atacak şirketlere yönelik batamayacak kadar büyük tanımı yapılmaktadır. Şeffaf olmayan mali yapılanmalar ile küresel finansal sistemi istikrarsızlığa sürüklemeye potansiyeli bulunan bu şirketlerin sisteme ayak uydurması küresel ekonomik güvenlik için hayati konumdadır. Özellikle “ABD açısından bütçe açığının 2009-2011 yıl sonları itibarıyla sırayla 1,7 trilyon dolar, 1,5 trilyon ABD dolar ve 1 trilyon ABD dolar seviyelerinde olması tahminleri yaşanan dönemde oluşan kamu borç stokunun Amerikan kredibilitesini, hatta doların rezerv para olmasını ve FED’in “dünyanın merkez bankası” olma konumunu tehdit etmesi olasılığı” gündeme gelmiştir.³²⁷ Bu açıdan bizatihi etki alanı ve sonuçları açısından diğer çok uluslu

³²⁵ Arıboğan, op. cit., s. 175.

³²⁶ Dönemin FED Başkanı Ben Bernanke, bu kavramı 2010 yılında şu şekilde tanımlamıştır: “Batamayacak kadar büyük bir şirketin, büyüklüğü, karmaşıklığı, bağlantıları ve kritik fonksiyonları nedeniyle, ansızın likidite sıkıntısına girmesi sonucunda geri kalan finansal sistem ve ekonomi ciddi olumsuz sonuçlara” maruz kalmaktadır. Bernanke, “hükümetlerin bu tür şirketlere destek vermesi gerektiğini” belirtmektedir. Ergin, Çomak, op. cit., s. 10.

³²⁷ Mustafa Durmuş, *Kapitalizmin Krizi 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Tan Kitabevi Yay., Ankara, 2010, s. 38.

şirketlerden farklılaşan ve batmasına izin verilmemesi gerekenlerin küresel sermaye ve bazı ekonomiler için hayati olduğu 2008 krizi sırasında ve sonrasında tecrübe edilmiştir. İlk olarak Amerikan Uluslararası Grubu (AIG) sigorta ve finansal hizmetler şirketinin ve ABD’de dönemin ikinci büyük bankası olan Citigroup’un iflasını önleyen “*Acil Durum Ekonomik İstikrar Programı*” kapsamında acil borç verme operasyonları yapılmıştır.³²⁸

Görüldüğü üzere kriz esnasında ABD ulusal ekonomik güvenliği için hayati olan bu tip şirketler, Çin’de Bank of China ya da AB içinde Alman Deutsche Bank gibi örneklerle çoğaltılabilir. Sistemik risk yaratma potansiyeli bulunduğu için devlet eliyle kurtarılmaya ihtiyacı hissedilen bu şirketlerin küresel ekonomik istikrar için önemli aktörlerden biri olduğu büyüklüğü ile olumlu ve olumsuz etkileri açısından değerlendirilmelidir.

Başta bankalar olmak üzere çöküşün kıyısındaki küresel bankacılık Sistemi’nin de kurtarıcı kavramı haline gelen batamayacak kadar büyük ifadesi, krizin aşılmasında aktif rol alan Finansal İstikrar Komitesi (Financial Stability Board / FSB) tarafından da referans kaynağı yapılmıştır. Finansal şirketlerin batamayacak kadar büyük olma özelliğini sistemik risk yaratacak seviyelerin altına çekmeye çalışan Komite, finansal sistemin şeffaf ve dirençli kılınması için söz konusu şirketlerin risk profilini listelemiştir.³²⁹

Bu bağlamda küresel ekonomik güvenlik ve finansal istikrar için batamayacak kadar büyük şirketlerin etken bir aktör olduğu ve serbest piyasa koşulları altında kolay olmasa da erken uyarı mekanizmaları eliyle kontrol altında tutulması gerektiği ifade edilebilir. Mishkin’e göre finansal kriz ya da ekonomik istikrarsızlıklar genellikle bankacılık sektöründe ortaya çıkan risklerin uzantısı olarak görülse de önemli finansal ağlara sahip ya da sistemi derinden etkileme kapasitesine haiz bir şirketin iflası, siyasi çalkantı veya sermaye piyasalarının çökmesine ve bu durumda finansal piyasalardaki belirsizliğin hızla yayılmasına sebep olabilir.³³⁰ Öte yandan küresel ekonomik güvenlik

³²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Fırat Demir, “Büyük İstikrar Döneminden Büyük Durgunluk Dönemine: Krizdeki Kapitalizm veya Kriz Kapitalizmi”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İletişim Yay., İstanbul, 2013, ss. 128-133.

³²⁹ Söz konusu şirketler içinde mecazi anlamda dünyanın iktisadi olarak batmasına sebep olacak başlıca 30 büyük banka sıralanmıştır. Listenin ilk sıralarında HSBC, JP Morgan Chase, Barclays, BNP Paribas, Citigroup, Deutsche Bank gibi şirketler yeni olası bir krizi tetikleme olasılığı yüksek şekilde yer almıştır. <http://www.businessht.com.tr/piyasalar/haber/1158817>, (15.11.2015).

³³⁰ Abdülatif Şener, “Finansal Piyasalarda Kurumsal Regülasyon”, *Sosyo Ekonomi*, Sayı 2, Temmuz-Aralık, 2012, s. 188.

aktörlerinden biri olarak hareket kabiliyetine sahip bu şirketlerin yeri ve zamanı geldiğinde ulus ötesi yatırımlar ile ulusal ekonomik güvenliğe katkıda bulunduğu da unutulmamalıdır. Tabii ki çok uluslu ya da devlet sahipliğindeki dev şirketlerin serbest piyasa ile elde ettiği zenginliklerinin devletin ekonomiye müdahalesi ile kurtarılması Keynesyen iktisadın hakkını teslim eden gelişmelerdendir.

1.3.3. Devlet Mülkiyetli Şirketler ve Ulusal Varlık Fonları

Batı Avrupa’da ticari kapitalizm, 13. ve 18. yüzyıllar arasında egemenliğini sürdürürken toplumu zenginleştirmiş ve ulus devletin oluşumunu nasıl hazırladıysa³³¹ 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası küreselleşme de devlet eliyle kapitalizmi doğurmuştur. Bu açıdan piyasalar ve şirketlerin kamu iradesi koruması olmaksızın var olma çabalarının adeta bir illüzyon olduğu ispatlanmıştır.

Tarihsel olarak bakıldığında devlet kapitalizmi uygulamaları, merkantilist döneme kadar dayanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan devletlerin devlet eliyle sanayileşme modeli şeklinde ilerleyen devletçilik uygulamaları F. List’in “*Bebek Endüstriler Teorisi*”ne uygun şekilde ulusal ekonomiyi koruma ve gelişmiş seviyelere çıkarma amaçlı uygulanmıştır. Neoliberalizmin küresel hakim paradigma halini almasıyla birlikte ulusal devletlere müdahil olduğu alanlardan çekilmesi gerekliliği hissettirilmiştir. Kapitalizmin serbest piyasa ilkesi gereği özelleştirme adımları ile ulusal ekonomik görünüme dinamizm kazandırmaya çalışılmış ve devletlerin ekonomik aktör olarak rolü azaltılmaya çalışılmıştır. 1990’lı yıllar boyunca tarihin sonuna gelindiği savlarına kadar giden bu anlayış, 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz sonrası değişmek zorunda kalmıştır. Keynesyen iktisadi bakış açısına başvurulması tarihin tekerrür eden bir olgu olduğu gerçeğini hatırlatırken akıllara 1929 Büyük Buhranı sonrası yaşanan devletin etkin rol alarak krizin aşılmasını sağlayan önlemleri akıllara getirmiştir.

21. yüzyıl buhranlar ve bunalımlar yüzyılı olarak “*reel politik düşüncenin pratikte güvenliği sağlayamaması, güvenlik sorunsalını daha da önemli kılarak güvensizliğin nasıl çözümleneceğine dair öne sürülen yeni teorik ve metodolojik yaklaşımları*” gündeme taşımıştır.³³² Bu doğrultuda ekonomik güvenlik gerek 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları terörizmin finansmanının önlenmesi gerekse 2008 Küresel Finansal Krizi

³³¹ Kazgan, op. cit., s. 270.

³³² Atilla Sandıklı, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara, 2012, s. 4.

küresel ekonomilerin volatilitésinin sağlanması noktasında önemini ve geçerliliğini arttırmıştır. 2008 Küresel Krizi, küreselleşmenin jeoekonomik çehresini dönüştürmüştür. Ekonomik yönetim platformları ön plana çıkarken alışılmışın dışında ekonomik aktörlerin yükselişine kaynaklık etmiştir. Neoliberal sisteme karşı ancak yine onun araçlarını kullanarak ilerleyen yenilenmiş bir küresel ekonomik sistem adeta küllerinden doğmuştur. Bir yandan devletin piyasa aktörü olarak sahneye geri dönmesi, öte yandan uluslararası arenada yönetişimin öneminin anlaşılması sayesinde küresel ekonomik güvenliğin istikrarı yolunda hem ulusal hem global açılımlar yaşanmıştır.

Finansal Kriz sonrası yaşanan piyasaların çöküşü ve küresel durgunluk, serbest piyasaya dair güven bunalımını kanıtlamıştır. Bu minvalde devletler kendilerinden bekleneni yaparak hayati değerdeki sektörlerle yönelik büyümeyi yeniden başlatmak ve güveni yeniden tesis etmek için müdahaleden kaçınmamışlardır. Batamayacak derecede büyük şirketlerin yaşatılma zorunluluğu ABD, Çin gibi küresel ekonomiyi etkileyen devletlerin ekonomik güvenlik yapılarının korunması açısından devletin müdahalesini zorunlu kılmıştır.³³³ 1980’li yıllardan itibaren neoliberal iktisat anlayışı ile küresel anlamda kurulmaya çalışılan serbest piyasa doktrinine aykırı olsa da realist ve pragmatik açılımlar ile kriz sarmalından çıkılmak için devletlerin ekonomiye dönüşüne göz yumulmak zorunda kalmıştır.

Küresel durgunluğun son bulması ve ekonomilere duyulan güvenin yeniden inşası için ABD, Çin, AB ve diğer gelişmiş devletlerin çoğunda kamu gücü eliyle son kredi mercii rolünü oynamasının gerekliliği hatırlanmıştır. Öte yandan ABD Finansal Sistemi’nin neden olduğu kriz sonrası ortaya çıkan tahribat, *“devletlerin tarihte görülmemiş ölçüde birbirine karşılıklı olarak ne denli bağımlı ve bağılı hale geldiklerini”* ortaya koymuştur.

Yeni devlet kapitalizmi olarak nitelenen bu süreçte devletler birer yatırımcı gibi davranarak, sadece ekonomiye iktisadi politikalar ile müdahale eden bir aktörden farklı bir konumlanma saiki ile hareket etmiştir.³³⁴ Ulusal ve nihayetinde küresel ekonomik güvenliğin tekrar başka bir kriz ile karşılaşmaması için devlet destekli ya da devlet mülkiyetli şirketler yahut finansal kurumlar, ekonomide aktif rol almaya başlamıştır. Zira küreselleşmenin nimetlerinden yararlanarak kendilerine farklı bir yol çizen devletlerin

³³³ Durmuş, op. cit., ss. 39-40.

³³⁴ Orhan Şimşek, “Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi: Küresel Ekonomi-Politik Bir İnceleme”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5 Sayı 2, 2015, s. 108.

ulusal ekonomik güvenlik sağlama kaygıları haklı sebepler barındırmaktadır. Küreselleşmenin ve finansallaşmanın önü alınamaz hızlı ilerleyişi karşısında teknolojik ve bilişsel anlamda çaresiz duruma düştüğü sürekli dile getirilen ulus devlet için Küresel Kriz adeta fırsat olmuştur.

Bu noktada ulus ötesi devlet kapitalizminin aktörleri olarak devlet mülkiyetli şirketler olarak ulusal varlık fonları ön plana çıkmaktadır. Neoliberal paradigmanın özelleştirme çabalarına rağmen, devletler imalat, enerji, doğal kaynaklar, altyapı, finans gibi temel sektörlerde yer almayı sürdürmektedir. Stratejik sektörlerde devlet mülkiyetli şirketler artan biçimde hem kalkınmanın hem de küresel ekonomideki genişlemenin araçları olarak görülmektedir.³³⁵ Ulusal Varlık Fonları (UVF) küresel para ve finans sisteminde giderek etkisini ve önemini arttıran devlet mülkiyetinde şirketlerdir. “*Sovereign Wealth Fund Institute*” tarafından yapılan tanımda ise ulusal varlık fonu, bir devletin cari işlemler fazlalarından, döviz piyasası, özelleştirme gibi işlemlerden veya çeşitli transfer ödemelerden, mali dengedeki fazlalardan ve doğal kaynak satışlarından elde edilen gelirler ile kurulan devlet mülkiyetindeki bir yatırım fonu ya da varlıktır.³³⁶

Bu fonlar genellikle doğal kaynaklara sahiplikten kaynaklanan gelirlerin ya da cari fazlaların değerlendirilmesi sonucu ulusal ekonomik güvenliğin geleceği amacıyla kurulmaktadır.³³⁷ Bazı ulusal ya da yabancı sermaye piyasalarında yatırımcıların şirket hisselerinden pay satın alarak diğer ulusların da ekonomik güvenliğini etkileme olasılığına sahip olan UVF’ler aynı zamanda çok kritik bir ekonomik güvenlik aracı olarak kullanılmaktadır.

Ulusal varlık fonları, bulundukları ülkenin finansman ihtiyacına yönelik alternatif bir dış kaynak olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda olası ekonomik krizleri aşmada yardımcı olma potansiyeli de barındırmaktadır. Zira ulusal ekonomik güvensizlik emarelerinin görüldüğü 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında “*konjonktürün tersi yönünde hareket etme ve yatırım yapma eğilimleri olan UVF’ler bu yönleriyle krizleri aşmada*” ulusal ekonomiye yardımcı olabilmektedirler.³³⁸ Öte yandan UVF’lerin ulusal

³³⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz., Paul Hirst, Grahame Thompson, “Küreselleşme ve Millî Devletin Geleceği”, *Türkiye ve Siyaset*, Çev. A. Selçuk Can. Sayı 5,, Kasım-Aralık 2001, Ankara, ss. 127-145.

³³⁶ What is a Sovereign Wealth Fund?, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/>, (24.06. 2016).

³³⁷ Aziz Konukman, Orhan Şimşek, “Ulusal Varlık Fonları ve Türkiye Uygulaması”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 4, 2017, s. 1919.

³³⁸ IWG, “Sovereign Wealth Funds Generally Accepted Principles and Practices‘SantiagoPrinciples’”, *International Working Group of Sovereign Wealth Funds*, 2008, www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf, (15.05.2017).

ekonomik güvenliğe potansiyel tehdit oluşturduğunu düşünen birçok iddia bulunmaktadır. Fonların yatırım yapılan ülkenin hayati öneme sahip kritik sektörlerinde söz sahibi olması ya da devlet güdümünde olan bu fonların ekonomik güdülerden ziyade politik güdülerle hareket etmesi ile uluslararası ekonomipolitik bir araç haline gelmesi devletlerin ekonomik güvenliğine risk oluşturma potansiyeline sahiptir.³³⁹

UVF'lerin şeffaf olmayan doğası gereği ile yurt içi rekabeti sekteye uğratması ya da ulusal borsa endekslerinde büyük hacimli işlemlerle hızlı fiyat hareketleri ile istikrarsızlık yaratması gibi ekonomik güvenliği zedeleyici açılımların öznesi olabilmektedir. Diğer bir açıdan *“UVF'lere karşı algılanan tehdit ve kaygılar karşısında devletlerin almış oldukları münferit tedbirlerin yanı sıra ortak tedbirlerin alınması”* da söz konusu olmuştur. Bu amaçla 2007 yılında G-7 devletlerinin toplantısında maliye bakanları, IMF ve OECD'yi bu konuda çalışmaya davet etmişlerdir. Böylelikle, *“UVF'lerin sunduğu fırsatlardan faydalanılırken tehditlerden de nasıl korunması gerektiği yönünde uluslararası düzeyde bir arayışa”* girilmiştir. Bu amaçla 2008 yılında IMF, *“ulusal varlık fonuna sahip üye devletler ile birlikte “Santiago İlkeleri” adı altında UVF'ler için genel kabul gören 24 ilke”* belirlemiştir. Bu ilkelerin *“uluslararası kuruluşlar, yatırımcılar ve UVF sahibi devletler için yol gösterici olması beklenmekte”* ve *değerlendirmelerde genellikle bu ilkeler “referans”* alınmaktadır.³⁴⁰ Bu sayede UVF'lerden *“daha şeffaf ve hesap verebilirlik, politik güdülerle değil ekonomik güdülerle hareket etmesi, iyi yönetim ve adil rekabet ile bulunulan ülkenin kurallarına uyması”* talep edilmiş ve *“ekonomik istikrarsızlık unsuru olmalarının önüne geçilmesi”* hedeflenmiştir.

Belirtildiği üzere küresel ekonomik ilişkiler ve devletlerarası bağımlılık yapıları giriftleştikçe ulusal menşeli küresel bir ekonomik güvenlik oyuncusu olarak varlık fonları önemini ve etkisini arttırmaktadır. Devletin piyasa oyuncusu olarak hem üretici hem de finansal yatırımcı olarak ekonomik küreselleşmenin aktörü olması, dünya

³³⁹ IFSWF, “Santiago Principles: 15 Case Studies, How IFSWF Members Implement the Santiago Principles”, *International Forum of Sovereign Wealth Funds*, Published at the IFSWF's 6th Annual Meeting, Doha, 2014, www.ifswf.org/sites/default/files/Publications/SantiagoP15CaseStudies1.pdf, (15.05.2017).

³⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Meltem Kayıran, “Türkiye Varlık Fonu'nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 14, Sayı 56, Güz 2016, ss. 63-65.

ekonomisinde ekonomik ve politik dengeleri değiştirme potansiyeline sahiptir.³⁴¹ Örneğin uluslararası ilişkilerde artık devletler demografik ve siyasi olarak etkili olamasalar da, ödemeler dengesi fazlalarını varlık fonları aracılığıyla dış yatırım portföylerine kanalize ederek diğer devletlerin ve küresel ekonomik güvenliğin seyrini doğrudan etkileyebilme seçeneğine sahiptir.

Tablo 2.1. Amaçlarına Göre Ulusal Varlık Fonları Türleri

Ulusal Varlık Fonu Türü	Açıklama
İstikrar Fonları	Bütçeyi ve genel olarak ekonomiyi fiyat dalgalanmaları ve şoklardan korumaya yönelik fonlardır. Örnek: Şili İktisadi ve Sosyal İstikrar Fonu, Rusya Petrol İstikrar Fonu
Tasarruf Fonları	Ulusal tasarrufları yatırıma dönüştürerek gelecek nesillerin refahını arttırmayı amaçlayan fonlardır. Örnek: Abu Dabi Yatırım Otoritesi, Rusya Ulusal Varlık Fonu, Libya
Rezerv Yatırım Fonları	Rezervleri arttırmaya odaklı fonlardır. Örnek: Çin, Güney Kore, Singapur
Kalkınma Fonları	Ülkenin potansiyel üretimini arttıracak sanayi politikaları ve sosyoekonomik projelere kaynak sağlama amaçlı fonlardır. Örnek: Birleşik Arap Emirlikleri, İran Ulusal Kalkınma Fonu
Emeklilik Rezerv Fonları	Hükümetin olası borçlarına kaynak sağlayan fonlardır. Örnek: Avusturalya, İrlanda, Yeni Zelanda Fonları

Kaynak: IMF, *Sovereign Wealth Funds: Aspects of Governance Structures and Investment Management*, 2013, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13231.pdf>, (17.02.2017).

Diğer açıdan küresel ekonomik istikrardan sorumlu olan IMF de varlık fonları hakkında tanımlar yapmış ve makro iktisadi amaçlar doğrultusunda beşli bir ayırım yapma yoluna gitmiştir: Tablo 2.1.’de gösterildiği üzere ulusal ekonomiyi şoklardan koruyarak kurulan istikrar fonları ile vatandaşlarının refah seviyesini yükselterek bireysel ekonomik güvenliği sağlamayı hedefleyen tasarruf fonları ulusal ekonomik güvenliğe doğrudan etki eden türlerdir. Bu bağlamda ulusal ekonomiye yönelik risk ve tehditleri en aza indirmek için oluşturulması gereken ekonomik güvenlik konseptinde varlık fonları, istikrar sağlama, tasarruf yapma, rezerv biriktirme, kalkınmayı sağlama ve borç ödeme gibi

³⁴¹Chen Meng, “Sovereign wealth fund investments and policy implications: a survey”, *Journal of Financial Regulation and Compliance*, Cilt 23, Sayı 3, 2015, <http://dx.doi.org/10.1108/JFRC-10-2014-0041>, s.213. (16.05.2017).

amaçlarla etkin bir araç işlevi görür. Devlet mülkiyetinde bir şirket olarak UVF'ler yabancı devletlere yapacağı yatırımlar ile ulusal ekonomik güvenlik stratejisi lehine söz konusu devletin küresel ekonominin edilgen bir oyuncusu olmasını engelleme kapasitesine sahiptir.

1.3.4. Kredi Derecelendirme Kuruluşları

Derecelendirme kavram olarak 20. yüzyılın başında ortaya çıksa da kredi derecelendirme kuruluşlarının geçmişini 1837 yılında ABD ekonomisinde yaşanan büyük çöküşe kadar dayandırmak mümkündür. O dönemde zarara uğrayanlardan olan Lewis Tappan, *“birçok yatırımcı adına şirketleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla Mercantile Agency şirketini kurarak kendisi ve arkadaşlarına ait müşteriler ile borçluların kredi değerliliğinin belirlenmesi için bilgi aktarım ağı benzeri bir resmi bir yöntem”* geliştirmiştir. Profesyonel anlamda ise Freeman Putney ve John Moody derecelendirmenin başlaması ve gelişmesinde en büyük katkıyı sağlamıştır. John Moody günümüze kadar ulaşacak *“Moody's Investors Service şirketini 1905 yılında ilk derecelendirme kuruluşu”* olarak kurmuş ve 1909 yılında *“Demiryolları Yatırımlarının Analizi”* adlı eserinde ilk notları yayınlamıştır. Endüstriyel şirketler ve kamu kurumlarının derecelendirilmesine ise 1922 yılından itibaren başlanmıştır.³⁴² Günümüzde ise *“kredi derecelendirme kuruluşları sayıca fazla olmasına rağmen uluslararası piyasalarda Moody's, Standard and Poor's ve Fitch”* şirketleri kredi derecelendirme sektörüne hâkim kuruluşlardır.

Derecelendirmenin felsefesine baktığımızda asimetrik bilgi eksikliği *“yatırımcıları, yatırım yapmak istedikleri ülke veya şirketleri ekonomik, malî, idari ve politik açılardan tanımak ve muhtemel riskleri bilme durumunda”* bırakmaktadır. Bu tür bilgilere ulaşmak yatırımcılar için *“yüksek bir maliyete ve zaman kaybına neden olurken, kredi derecelendirme kuruluşları bu boşluğu doldurarak sağladıkları bilginin yanında derecelendirdikleri finansal varlıkların gelecekteki durumlarına ilişkin sağlıklı ve gerçekçi öngörülerde bulunabilme beklentisinin içeren söylem ve raporlar”* sunmaktadır.³⁴³ Görüldüğü üzere ekonomideki güven eksikliği ve bilgi ihtiyacına dayalı

³⁴² Erdal Tanas Karagöl, Ülkü İstiklal Mihçioğur, *Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Alternatif Arayışlar*, SETA Rapor 7, 2012, <http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126124257>, s.10. (10.01.2016).

³⁴³ Harun Kılıçaslan, Mücahit Sefer Giter, *“Kredi Derecelendirme ve Ortaya Çıkan Sorunlar”*, *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2016, Yıl:2, Cilt 2, Sayı:1, s. 63.

gereksinim, önceleri şirketlere yönelik iken, daha sonraki yıllarda ise devletlerin derecelendirilmesine yönelik evrilmiştir. Ulusal ya da uluslararası arenada derecelendirme şirketlerinin kabul görebilmesi için anlaşılabilir, objektif ve genel geçer kriterlere sahip olması gerekir.

Çünkü *“kredi derecelendirme kuruluşunun objektif olmaması ülke ve / veya kuruluşun risk primini doğrudan etkilemekte, ülke ve / veya kuruluşun dış finansman imkanlarını”* zorlaştırabilmekte ya da kolaylaştırabilmektedir. Ulusal ekonomik güvenliği doğrudan ilgilendiren bu durum, günümüzde bir ülke ekonomisinin ve dolaylı olarak vatandaşlarının geleceğinde olumsuz etkiler yapabilmektedir. Piyasayı söylem ve raporları ile yönlendirme kapasitesine sahip olan bu kuruluşların tarafsız ve güvenilir olması önemlidir. Bu noktada *“bir ülkenin uluslararası sermaye piyasalarındaki kriterlere uygun ve objektif bir değerlendirme ölçüsü sonucunun, anapara ve faiz yükümlülüklerini yerine getirme kapasitesini bir takım istatistiksel ve karşılaştırmalı analizlerle ölçülerek kredibilitesine göre tarafsız şekilde açıklanması şeklindeki rapor ya da söylem”* güvenlikleştirme eylemindeki söz edimini andırmaktadır. Kredi derecelendirme kuruluşları, bu süreçte bir ülkenin ekonomik güvenliğini üzerinde söz edimsel olarak güvenlikleştirmekte ve hedef kitle olan uluslararası sermayeyi yönlendirmektedir.

Bu açıdan bir ülkenin risk primi üzerinden notunun açıklanması o ülkenin ulusal ekonomik güvenliğini ilgilendiriyor gibi görünse de *“kredi derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme işlemi, bankaları, kamu kuruluşlarını, yerel yönetimleri ve genel olarak devletleri de kapsayan geniş bir alana”* yayılmıştır. Küresel ekonomik güvenliği ilgilendiren birçok şirket ile birlikte devletler kredi derecelendirme kuruluşlarını dikkate almakta ve izlemektedir. Adeta yatırım kararı vermeden önce temel bir ihtiyaç haline gelen risk ölçümü, kredi derecelendirme kuruluşlarına geniş bir hareket alanı vermektedir.³⁴⁴

Öte yandan kredi derecelendirme kuruluşları değerlendirme yaparken devletlerin ekonomik durumlarının ötesinde politik koşullarını da incelemektedir. Ülkenin *“ekonomik yapısı ve durumu analiz edilirken makroekonomik göstergelerin yanı sıra politik yapı, siyasal partilerin ilişkileri, siyasal istikrarsızlık, seçim süreçleri, siyasetin*

³⁴⁴ Cengiz Toraman, Muhammed Fatih Yürük, “Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Finansal Krize Etkileri”, *BEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, s. 128.

ülke ekonomisine olan etkileri gibi hususlar ile ekonomipolitik değerlendirmeler” de yapılmaktadır. ³⁴⁵ Bu şekilde ulusal ekonomik güvenlikten yanı sıra ülke risk primi ciddiye alındığı takdirde dış politika da etkileyebilecek kapasiteye sahip olan bu şirketler, küresel siyasetin de dolaylı aktörleri olmaktadır. Zira derecelendirme ölçekleri genel geçer tanımlar içerse de subjektif atıflarla devletlerin yatırım çekmelerini, kolayca borçlanmalarını yahut dış yardım almalarını engelleyebilir ya da kolaylaştırabilir. Manipülatif saptamalar “devletlerin ekonomik güvenlik, dış politika ve ekonomik açılımlarını etkileme ve belirleme yetisine” sahiptir.

Kredi derecelendirmenin ekonomiye kazandırabileceği birçok yarardan da söz edilebilir. Bağımsız, objektif, güvenilir ve açık derecelendirmeler ekonomiye olan güveni arttırırken, “buna bağlı olarak istikrar içinde gelişen mali piyasaların getirisi” artabilir. Ekonominin dış kaynağa ulaşması kolaylaşıp ulusal piyasaların uluslararası piyasalarla bütünleşmesi sağlanabilir. Ekonomideki risk düzeyi önemli ölçüde azalırken, finansal işlemlerin etkinliği artar ve büyümenin daha etkin finansmanı sağlanabilir. ³⁴⁶

Subjektif değerlendirmelere oldukça açık olan derecelendirme kavramının popülerliği arttıkça güveni azaltan değerlendirmelerde de artış olmuştur. Sektörün oligopolistik yapısı ile yanlış ya da subjektif kredi notu verilmesine bağlı iflas eden şirket olayları ³⁴⁷ arttıkça “söz konusu kuruluşların yeniden düzenlenmesi ve şeffaflıklarının artırılması gerekliliği” gündeme gelmiştir. 2008 Küresel Finansal Krizi öncesinde sektörün en önemli üç firması olan “Moody’s, Standard and Poor’s ve Fitch’in verdikleri tartışmalı kredi notlarını” kriz esnasında ani bir şekilde düşürmeleri, küresel ekonomik istikrarsızlığın kronikleşmesinde kritik bir etken olarak gösterilmiştir. Krizin başında Lehman Brothers’ın iflasının ardından, “kredi derecelendirme kuruluşlarının erken uyarı mekanizmalarının aksamaması ve devletlerin kredi not değişimlerinin piyasa göstergelerini geriden takip etmesi” neticesinde bu kuruluşlar eleştirilerin odağı haline gelmiştir.

³⁴⁵ Derya Tütüncü Hasbi, *Kredi Derecelendirme Kuruluşları Tarafından Yapılan Not Değerlendirmelerinin Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2012, s. 112.

³⁴⁶ Mehmet Yazıcı, “Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi”, *Maliye ve Finans Yazıları*, Sayı: 82, 2009, s. 4.

³⁴⁷ Örnek olarak “2001 yılında ABD’de yaşanan Enron skandalı, 2002 yılında yaşanan Worldcom, 2003 yılında Parmalat ve 2008 finansal krizi ile birlikte Lehman Brothers’ın batması” verilebilir. Bu firmaların çöküşünden çok kısa bir süre önce verilmiş olan yüksek kredi dereceleri kredi derecelendirme kuruluşlarına duyulan güveni önemli ölçüde sarsmıştır. Toraman, op. cit., s. 129.

Bazı yazarlarca “finansal kapı bekçileri”³⁴⁸ olarak tanımlanan kredi derecelendirme kuruluşlarının otorite olma rolleri, krizdeki eylemleri ve güvenilir olmayan ülke notu indirimleri ile sorgulamaya açılmıştır. Öte yandan kredi derecelendirme kuruluşlarının metodolojilerini yeterince kamuoyuyla paylaşmazken “başta ABD olmak üzere dünyanın birçok ülkesindeki fonlar”, verilen bu notlara göre değerlendirilmektedir. Avrupa ve ABD’deki fonların içtüzüğünde yer alan yatırım yapılabilir seviyede olan ülkeye yatırım yapılması şartı, fon arz ve talep edenleri derecelendirmeye bağımlı hale getirmektedir. Örneğin “ABD’deki bireysel emeklilik fonları gibi trilyon dolarlık dev yatırım fonlarının başka bir ülkeye yatırım yapabilmesinin şartı”, ülke derecelendirme notunun en az yatırım yapılabilir seviyede olmasıdır.³⁴⁹

Diğer taraftan uluslararası kabul gören kredi derecelendirme kuruluşları tarafından yatırım yapılabilir seviyede olmayan devletlere fonların girişinin engellenmesine yönelik not indirimlerinin manipülasyon içerdiğini düşündüren birçok sebep bulunmaktadır. Ülkelerin ihtiyacı olduğu fonların serbest kalabilmesi için yatırım yapılabilir notu almaları ekonomik güvenlik ve istikrar için ülkeye düşük maliyetli önemli bir kaynak sağlanması anlamına gelmektedir.³⁵⁰ “Kredi derecelendirmenin notu hem borçlanma maliyetlerini hem de yabancı fonların ülkeye girişini etkilediği için ulusal ekonomik güvenliğin dış çevresel belirleyeni” olarak oldukça önemli bir yere sahiptir.³⁵¹

Tabii ki algısal bir etkiye sebep olsa da bu not indirimlerinin, küresel karmaşık karşılıklı ilişkiler ağında siyasi karar vericiler tarafından dikkate alınmaması mümkün değildir. İç politika söylemlerinde söz edimsel olarak güvenlikdışlaştırmaya çalışılan ülke notları, yatırım fonlarının ve dış borçların ülkeye girişinde realist açıdan değerlendirilmede referans yapılmaktadır. Bir ülkenin not indirimi sonrası o ülkede bulunan şirketlerin de ülke notundan etkilendiği düşünüldüğünde örneğin bir bankanın sendikasyon kredisine ulaşmada yüksek faizlerle karşılaşması, dolaylı olarak o ülkede

³⁴⁸ Finansal piyasaların kapılarını risk raporları, ülke notları ve söylemleri ile açan ve kapatan olarak bu terime layık görülen kredi derecelendirme kuruluşları, özellikle küresel krize giden yıllar öncesinde küreselleşmenin yatırımcılara sunduğu fırsatları, tehditleri ve riskleri elemine ettiği düşünülmüştür. Bu analizin ayrıntısı için bkz. Yasuyuki Fuchita, Robert E. Litan, Financial Gatekeepers: Can They Protect Investors?, Brookings Institution Press, London, 2016, <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt6wpg1w>, s.2. (07.03.2016).

³⁴⁹ Karagöl, Mihçioğur, op.cit., s. 14.

³⁵⁰ Hasbi, op. cit., s. 115.

³⁵¹ Yazıcı, op. cit., s. 5.

yaşayan vatandaşların da tüketim-yatırım eksenini olumsuz etkileyecektir. Zira yatırım yapılabilir ülke olma, küreselleşme çağında elde edilmesi gereken bir hedef olarak hala revaçtadır. Sadece kredi derecelendirme kuruluşlarının tekeline bırakılamayacak olan bu hedef, manipülatif olarak bağımsız olmayan değerlendirmelerle şekillenmektedir. Bu noktada ülke notları ve belirlenme tarzı gündeme geldiğinde bu kuruluşların sonuçları politik olan ekonomik kararlar aldığını görmekteyiz. Küresel ekonomik güvenlik aktörü olarak bu kuruluşların başvurduğu kredi derecelendirme yöntemi, ekonomipolitik bir silah haline gelmiştir.

1.3.5. Sivil Toplum Kuruluşları

Küreselleşme ve neo-liberal felsefenin yaygınlaşması ile birlikte sivil toplum söylemi devletin üzerindeki sosyal yükümlülüklerin azaltılmasında önemli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. 1980’li yıllardan sonra özellikle katılımcı demokrasinin normalleşmesi ve refah devleti anlayışının gerilemesi sonucu Sivil Toplum Kuruluşları (STK) küreselleşme çağının politika oluşturan aktörlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

STK’ların uluslararası aktör olarak konumlanması ve uluslararası hukuk açısından yasallık kazanmaya başlaması ise BM Kurucu Antlaşması’nın 71. Maddesi ile STK’lara barışın tesisi sürecinde “*danışmanlık*” rolü verilmesiyle başlamaktadır.³⁵² Uluslararası barış ve güvenliğin tesisinde üçüncü bir taraf olarak STK’lardan üye devletlerin kendi imkanlarıyla yahut uluslararası antlaşmalar ve uluslararası örgütlerler aracılığıyla çözmesi imkansız hale geldiği durumlarda aktif rol alması beklenmektedir. Uluslararası örgütlerdeki yönetim mekanizmalarının oy birliği gerektirebilmesi, uluslararası antlaşmalara “*ahde vefa*” ilkesi ile yaklaşılması ve farklı ulusal çıkarların yaşanan sorunları karmaşılaştırması gibi açmazlarla karşılaşılması STK’lardan beklenen etken aktörlük rolünü gün geçtikçe arttırmaktadır.

Küresel ekonomik güvenliğin sağlanmasında yer alan ilişki ağlarında sadece devlet ve serbest piyasa aktörleri yoktur. Kamu ve özel sektör dışında bunları derinden etkileme ve değişime zorlama kapasitesine sahip toplum dinamikleri de vardır.³⁵³ Bu bağlamda uluslararası sivil toplum kuruluşları “*uluslararası ekonomipolitik konularda*

³⁵² Ali Yılmaz Gündüz, Mehmet Kaya, “Küresel Dünyada Sivil Toplum Kuruluşlarının Ekonomik Kalkınmadaki Rollerine Üzerine Bir Değerlendirme”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Yıl: 6, Sayı:10, 2014, s. 139.

³⁵³ Gündüz, Kaya, loc. cit.

küresel nitelikli aktörlerden birisi olarak konumunu” giderek güçlenmektedir. Sivil toplum kuruluşları “bireysel ya da kolektif çıkarları korunmak için başarılı uluslararası kamuoyu oluşturma faaliyetleri” gerçekleştirmektedirler. Bu sayede “devletlerin, uluslararası örgütlerin ve çokuluslu şirketlerin karar ve davranışlarını etkiledikleri” pek çok örnek mevcuttur.³⁵⁴ Bu kuruluşlara düşen görev ve sorumluluğun artmasına paralel olarak “devlet dışı aktörler arasındaki yegâne konumunu koruyan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının, ulusal ve uluslararası şirketler ile olan ilişkisi” küresel ekonomik güvenlik açısından önemlidir.

STK’ların uluslararası toplum üzerinde giderek artan etkisinin olumlu yansımalarını kullanmak isteyen çok uluslu şirketler, “sosyal sorumluluk amaçlarını gerçekleştirmek, örgütlerinin tanınırlığını arttırmak ve bunları yaparken de işle ilgili amaçlarını gerçekleştirmek için” bu güçlü örgütlerle işbirliği yapmaktadırlar.³⁵⁵ Günümüzde küresel nitelikte ve ancak küresel ortak eylemle baş edebilecek bazı sorunlar belirginleşmiştir. Bunlar arasında “çevre sorunları, nükleer tehlike, yerel / bölgesel çatışmalar, uyuşturucu trafiği, yasadışı göç ve insan kaçakçılığı, salgın hastalıklar (AIDS, Covid 19) ve terör” sayılabilir. Bu sorunların üstesinden gelebilmek için yalnız uluslararası kuruluşların, ulus-devletlerin çabası yeterli olmamaktadır. STK’lar “sık sık devreye girerek, sorun ve tehlikelerin algılanması, çözüm aranması, bunların politika ve eylemlere yansıtılmasında önemli rol” oynamaktadır.

Serbest piyasanın ve küresel ekonomik yönetişimin, yer yer eşitsizlikler yaratan dinamiği, “uluslararası üretim ve ticaretin bazı toplumsal kesimlere olumsuz yansımaları, bu etkilerin hafifletilmesini amaçlayan STK’lar için, giderek genişleyen bir

³⁵⁴ Soner Karagül, “Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri”, III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi, 2006, s. 491. Bu örneklerin başında Brezilya’nın Porto Alegre şehrinde, 2001 yılı Ocak ayında, ‘küreselleşmeye karşı çıkan büyük bir toplantı ile varlık bulan her yıl Davos’ta toplanan “Dünya Ekonomik Forumu”na karşı konumlandırılan “Dünya Sosyal Forumu (DSF)” gelmektedir. DSF slogan olarak “Başka bir dünya mümkün” açılımını benimsemiştir. Ayrıca Forum, “IMF, Dünya Bankası, DTÖ gibi kimi uluslararası örgütlerin yönelimlerini değiştirmek, böylelikle tabandan küreselleşmeyi tekrar yaratmak ve IMF’nin görevlerini yeniden yönlendirmek için uluslararası bir vatandaşlar hareketi inşa etmek” gibi çok çeşitli güncel gündem ve misyonlar yüklenerek kurulduğu tarihten bu yana 14 toplantı düzenlemiş ve küresel ekonomide çok uluslu-sektörlü sivil toplum kuruluşlarının ortak platformu oluşturmaktadır. “Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası: Küreselleşme Karşıtı Mücadeleler için Dersler”, (çev.), Pınar Erol, Politik Ekonomi için Araştırma Birimi, Mumbai, 2003, <http://www.antimai.org/bn/dsfelestri.htm>, (07.03.2016).

³⁵⁵ Levent Şahin , Mustafa Öztürk, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Cilt: 54, İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul, 2008, s. 19.

alan” açmıştır. Etkin uluslararası kuruluşların, sendikaları veya şirket küreselleşmesini düzenleyebilme ve kontrol edebilmedeki güçlü girişimlerine alternatif şekilde STK’lar, “küresel serbest piyasa gündemine direnç gösteren anahtar kaynaklar” olarak ortaya çıkmıştır.³⁵⁶

1.3.6. Uluslararası Örgütler

2. Dünya Savaşı sonrası uluslararası barış ve güvenliğin her boyutta sağlanması ve korunması için BM görevlendirildiği için bünyesinde kurulan bazı kurumlara uluslararası ekonomik konularda sorumluluk yüklenmiştir. Bu açıdan dünya ekonomisinin şekillenmesine başlıca katkı sağlayan BM bünyesinde kurulan günümüzde etkin bir aktör olan IMF, DB ve DTÖ gibi örgütlerin oluşum süreci ve etkilerinin küresel ekonomik güvenliğin tahlili açısından irdelenmesi gerekmektedir. Öte yandan BM bünyesindeki işlevsellikten uzak, ancak uluslararası ekonomik ve sosyal konularda görev verilen kurumlar da vardır. Örneğin Ekonomik ve Sosyal Konsey (*UN Economic and Social Council / ECOSOC*).³⁵⁷ üye devletlere ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda, eğitim ve sağlık alanlarında BM üyelerine tavsiyelerde bulunacak ana forum tasarlanmıştır. Uluslararası vesayet rejimi ile manda altındaki devletlerin, 2. Dünya Savaşı sonucunda düşman devletlerden ayrılacak devletlerin, yönetimlerinden sorumlu devletlerce gönüllü olarak bu rejime sokulan devletlerin kendi özerk yönetimlerini kurmak, ekonomik ve siyasi bağımsızlığına kavuşmak için vesayet altındaki halkların başvuru noktası olarak Vesayet Meclisi görevlendirilmiştir.³⁵⁸

³⁵⁶ Ibid., s. 20.

³⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, I. Cilt, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999, ss. 43-46. ECOSOC bünyesinde ekonomik açıdan kalkınmasını sağlamak için gerekli önlemleri almak ve bölge devletlerinin birbirleriyle ve dünyadaki diğer devletlerle aralarındaki ekonomik ilişkileri güçlendirmek için “5 adet bölgesel komisyon” kurulmuştur. “Afrika Ekonomik Komisyonu (merkezi Addis Ababa, Etiyopya), Asya ve Pasifikler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (merkezi Bangkok, Tayland), Avrupa Ekonomik Komisyonu (merkezi Cenevre, İsviçre), Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (merkezi Santiago, Şili) ve Batı Asya Ekonomik ve Sosyal Komisyonu (merkezi Beyrut, Lübnan) küreselleşme yanında bölgeselleşmenin ilk örneklerindendir”. Günümüzde sürdürülebilir kalkınmayı, ortaklıklar kurarak ilerlemeyi, gelişim için işbirliğini ve uluslararası insani yardımı koordine etmeyi başlıca hedefleri olarak lanse eden Konsey hakkında güncel bilgi için bkz., <https://www.un.org/ecosoc/en>. (07.03.2016).

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Genç, op. cit., ss. 47-49. 1945 yılında “başka bir ülke yönetimi altında bulunan topraklarda yaşayan halkların siyasi, ekonomik, sosyal ve eğitim alanlarındaki ilerlemelerini izlemesi için kurulan oluşum” Vesayet Konseyi olarak da literatürde yer almakta olup, sömürgeciliğin izlerinin silinmesi ve ekonomik vesayetlerin azaltılması açısından önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz., Serap Akipek, “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına Geliyor?”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, 2001, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/291/2648.pdf>, s. 1-10.(25.05.2015).

“Bretton Woods İkizleri” olarak da anılan IMF ve DB ise küresel ekonomik büyüme ve istikrarı amaçlayan yapılar olarak kurgulanmıştır. IMF, “küresel finansal düzeni takip etmek, üye devletler ekonomik konularda denetim ve organizasyon yaparken teknik ve finansal destek sağlamak görevi” ile donatılırken DB, “üye devletlere belirli sektörler için düzenlemeler veya proje uygulamaları ile teknik ve mali destek vermek, uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik etmek” gibi hedefler ile kurulmuştur.³⁵⁹

ABD’nin savaş sonrasındaki ekonomik gücünü ve planlarını dünya para sistemine yansıtmayı amaçlayan Bretton Woods sistemi, aynı zamanda bir yandan savaş ertesi yıkımların imarını bir yandan da devletlerin ödemeler dengesi sarmalı üzerinden hakimiyeti altına almayı ve blok içinde tutmayı hedefliyordu.³⁶⁰ ABD merkezli küresel finansal ve ekonomik düzenin sembolleri olan ve işlevsel olarak farklılaşan bu iki örgütün ortak noktası iki kutuplu sistem boyunca liberal politikalarla ile Sovyet bloğunun karşısında ekonomik istikrarsızlık yaşayan çevre devletlerinin Batı cephesinden ayrılmaması, vesayetten kurtulan devletlerin Batı Bloğu’na çekilmesi ya da karşı bloğa kaymasını önleme amaçları altında hareket etmeleridir. Bu bağlamda küresel ekonomik güvenliğin sağlanması ve krizlerin önüne geçilmesi amacıyla ziyade ABD ve Batı dünyasının hakimiyetini yansıtan Bretton Woods Sistemi ve ilkeleri, dünyada askeri ve siyasi gelecek belirsizliği varken “ekonomik güvenliğin tesis edilmesinin önemini ve ekonomik parametrelerin uluslararası siyasetteki yerini gösteren en iyi pratik uluslararası örnek” olarak gösterilebilir.

SSCB’nin dağılması sonrasındaki dönemde ise neo-liberal iktisadi politikaların savunucusu olan bu örgütler, öncelikle bağımsızlığını elde eden Sovyet uydusu devletlerin yeni uluslararası ekonomik düzene uyumu ve Batı hegemonyasına doğru kaydırılmasında çok önemli bir fonksiyona sahip olmuştur. Liberalizasyon ve teknolojik gelişmeler, uluslararası finansın ve sermayenin gücünü artırırken devletlerin salt etkisini sektöre uğratmıştır. 1980’lerde periferi devletlerde yaşanan derin kriz, “durgunluk, borçlanma ve kitlesel işsizlik” Latin Amerika ile devlet sosyalizmi uygulayan Orta ve Doğu Avrupa’yı vurduğunda, IMF’nin “yardım koşulları” adı altında, Washington Uzlaşması’ devreye girmiştir. Gelişmekte olan devletler için “doğru” politikaları tespit

³⁵⁹ Yakup Ataş, *Dünya Ekonomisine ve Siyasetine Yön Veren Örgütler*, Pkitap Yayıncılık, İstanbul, 2013, ss. 56-57.

³⁶⁰ Oran, op. cit., s. 482.

eden IMF, DB ve ABD çıkarları arasındaki uzlaşma bağlamında finansal tasarruf, özelleştirme ve piyasa serbestleştirilmesi,” 1980’ler ve 1990’lar boyunca tavsiye edilen Washington uzlaşmasının üç temel direği ve ekonomik küreselleşmenin önemli dayanağını oluşturmuştur.³⁶¹ Her hangi bir ülke, “örneğin IMF’den veya yabancı bir finans kurumundan ödünç para almak için başvurduğunda karşısına Washington Uzlaşması veya bir başka isimle “IMF Koşulları” konulmakta ve ulusal ekonominin yönetiminde bu kuralları uygulaması” istenmektedir.³⁶² Böylece güvenlik açıklarını her an arttırma riski taşıyan ekonomik küreselleşme dalgası, neo-liberalizmle birlikte ilerlemiş ve Amerikan hegemonyasını yeni dünya düzeni çatısı altında yeniden kurmanın aracı haline gelmiştir.³⁶³

Yeni dünya düzeni dizaynında BM, IMF gibi Soğuk Savaş kalıntısı uluslararası örgütlerin desteği ve diğer devletlerin de sözde dahil edildiği küresel yönetim ile uluslararası ekonomi politik sistem şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bu iki örgüt, küresel ekonomik güvenliğin hegemon devletin çıkar ve projeksiyonları doğrultusunda yönlendirilmesinde başat aktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Küresel ekonomik güvenliğin ticari boyutuna bakıldığında özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ekonomik büyüme ve istikrarın sağlanmasının arka planında devletlerarasındaki serbest ticaretin yayılması ve çeşitlilik arz eden ticaret politikalarının koordine edilmesi gerekliliği yattığı görülmektedir.

Bu açıdan kökeni 1947 yılında imzalanan Tarife ve Ticaret Antlaşması’na (GATT) dayanan uluslararası mal ticaretinin kurallar dahilinde ilerletilme çabası, neo-liberalizmin zaferi ile birlikte BM’nin özel bir organı olarak 1994 yılında kurulan DTÖ ile çok boyutlu nitelik kazanmıştır. Çok yanlı ticaret sistemini, uluslararası mal ve hizmet ticaretini, fikri mülkiyet hakları da dahil olmak üzere küresel ticaret güvenliğinden sorumlu olan DTÖ, üye devletler arasında anlaşmazlıkların çözümünde aktif rol almaktadır.³⁶⁴ Uluslararası ticarete korumacılığın önlenmesi, ulusal pazarlara giriş serbestisi ve şeffaflığın sağlanması, bağlayıcı tarifelerin belirlenmesi ve ayrımsız ticaret

³⁶¹ Mustafa Acar, *Düzeltilici ve Özgürleştirici Bir Süreç Olarak Küreselleşme*, Orion Kitabevi, Ankara, 2009, s. 25.

³⁶² Vural F. Savaş, *Uluslararası Politika Konferansları*, Yeditepe Üniv. Yay., İstanbul, 2006, ss. 26-27.

³⁶³ Mircea Alecsandru Udrescu, Cristian Marian Barbu, Marcela Ganea, “Influence of Globalization Upon Economic Security”, *Annals of Eftimie Murgu University Fascicle II*, 2012, <http://connection.ebscohost.com/c/articles/92535201>, s.165. (21.12.2015).

³⁶⁴ Ertürk, op. cit., ss. 250-251.

yapılması gibi ilkelerle hareket eden DTÖ, küresel ekonomik güvenliğin önemli aktörlerindendir. Öte yandan uluslararası ticaretin gelişmiş devletler lehine yönlendirildiği, örgütte temsilde adaletin olmadığı, gelişmemiş devletlerin kalkınmasının ikinci plana itildiği gibi bir dizi eleştirinin de dile getirildiği unutulmamalıdır.

Söz konusu eleştiriler, üye olma talebinde bulunan devletlerin muhalefet partilerince örgütün ABD tarafından uluslararası ekonomipolitik bir aracı olarak kullanıldığı ve uluslararası sermaye ile merkez devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket ettiği noktalarında birleşmektedir. Örneğin 2011 yılında gerçekleşen Çin'in DTÖ üyeliğinden sonra Çin ekonomik güvenliğini sekteye uğrattığı düşünülen iç pazarın rekabete açılması sonucu bölgesel eşitsizlikler artarken, işsizlik sorunu ile gelir dağılımında dengesizlik artış göstermiştir. Bu olumsuz tablo yanında Çin'in DTÖ üyeliği hem Çin ekonomisinde hem de diğer küresel ekonomide dengeleri değiştirmiş ve küresel ticarete büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Nitekim Çin, üyelik sonucunda dünya Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) sıralamasında en büyük mal ihracatçısı ve ikinci en büyük mal ithalatçısı konumuna yükselmiştir.³⁶⁵

Benzer söylemler 2013 yılında üyelik süreci tamamlanan RF'nin DTÖ'ye katılımında da yaşanmıştır. Rus ekonomisini liberalleştirme ve dünya ekonomisi ile bütünleştirme çabalarını Rusya ekonomik güvenliği için tehdit gören Rusya'daki Avrasyacı akım, DTÖ'yü Batı hegemonyasının ekonomipolitik bir aracı olarak görmektedir. Bu süreç boyunca yerli ekonomiyi uluslararası rekabete açık hale getirerek bütçe ve istihdam sorunu yaratacağı iddiaları ağır basmıştır. Buna karşılık DTÖ üyeliğini desteklese de RF Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu sürecin başlarında Rusya pazarında gümrük vergilerinin uluslararası seviyelere çekilmesi gerektiğini ve korumacılığın ekonomik yapıda durgunluk, düşük kalite ve yüksek fiyat seviyelere sebep olduğunu dikkat çekmiştir.³⁶⁶ Öte yandan Rusya'nın DTÖ üyeliğinin ülkeyi küresel ekonomik krizlere daha hassas ve ekonomiyi daha da kırılgan yaptığı da bir gerçektir. Bu noktada bir ülkenin kendi iç ekonomik pazarında yatırım ortamını iyileştirmeden sektörel çeşitliliği arttırmadan yerli imalatı desteklemeden atılan serbest ticaret lehine adımların, Rusya gibi doğal kaynak zenginliğine dayalı bir ülkede bile kısa vadede olumsuz etkileri

³⁶⁵ Mevlüdiye Şimşek, "Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ne Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar", *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2005, ss. 80-81.

³⁶⁶ Sami Şener, Ekaterina Kuznetsova, "Rusya'nın Dünya Ticaret Örgütü'ne Katılımı", *KPGM Gündem*, Nisan-Haziran 2012, s. 13.

olduğu açıktır. Bu açıdan DTÖ gibi uluslararası örgütlerin küresel ticaretin bekası için yaptıkları açılımlar, ulusal çıkarlarla çakışması noktasında ulusal ve küresel ekonomik güvenlik seviyelerinde uyumsuzluk yaratabilir. Bunun anlamı küresel çıkarları yönlendiren başka bir ulusal ekonominin güvenliği, kendisini garanti altına alırken, diğer ülke ekonomisinde istikrarsızlık yaşanması olasıdır.

Belirtildiği üzere uluslararası ekonomik istikrarın sağlanması ve korunması için söz konusu örgüt ve kurumlar başta ABD olmak üzere merkez devletlerin çevre ve yarı çevre devletleri tek tipleştirme yoluyla kurguladığı politikalar ile hareket etmiştir. Bu yönlendirmeler karşısında söz konusu çevre devletlerin ulusal ekonomik güvenliklerini sağlamak için bölgesel oluşumlar ile seslerini duyurma çabaları hiç şaşırtıcı değildir. Küresel ekonomik güvenliğin istikrarından sorumlu tek bir çatı örgütünün varlığı hala bulunmasa da ekonomik küreselleşme ile birlikte yeni ulusal ve bölgesel yapılanmalar bu açığı kapatmaya çabalamaktadır.

1.3.7. Küresel Yönetişim Zirveleri

İki kutuplu sistem boyunca uluslararası ekonomi büyük ölçüde “büyük güçlerin” çatışmalarıyla şekillense de Bretton Woods Sistemi temelli örgütler, uluslararası ekonomiyi neo-liberal ilkeler ışığında şekillendirmek noktasında galip çıkmıştır. Bu süreç boyunca gelişmiş devletler IMF ve DB yanında oluşturdukları platformları ile gelişmekte olan devletler aleyhine küresel ekonomik güvenlik ve istikrar yahut istikrarsızlığı ürettiği politikalar ile belirlemeye çalışmıştır. IMF ve DB gibi küresel ekonomiye biçim veren Bretton Woods kuruluşları olmasına rağmen, “*bu kuruluşların yetkileri küresel finans sistemini yönetecek gerekli düzenlemelerin oldukça gerisinde*” kalmıştır. Ayrıca “*küresel düzenleyicinin olmamasına ek olarak devletler arasında çok fazla politika eş güdümü*” de bulunmamaktadır.³⁶⁷

Söz konusu platformların başında 1975 yılında ABD, Fransa, İngiltere, Batı Almanya, İtalya ve Japonya devletleri devlet ve hükümet başkanları ile maliye bakanları seviyesinde temelleri atılan ve daha sonra 1976 yılında Kanada’nın katılımıyla oluşan Yediler Grubu (G-7) gelmektedir.³⁶⁸ Neo-liberalizmin zaferinin uluslararası ilişkilerdeki dengeyi de değiştirmesi ve Rusya’nın küresel sorunların dışında tutulmamasına yönelik

³⁶⁷ Nurullah Gür, G20 ve Küresel Finans Yönetişimi, SETA Analiz, Sayı 129, Haziran 2015, s. 12.

³⁶⁸ The Group of Twenty: A History, 18 November 2007, <http://www.g20.utoronto.ca/docs/g20history.pdf> (21.12.2015).

ABD dış politikasının tezahürü olarak söz konusu işbirliği, 1994 yılında Rusya'nın katılımıyla Sekizler Grubu (G-8) olarak adlandırılmaya başlamıştır. Küresel ekonomide katılımcılık ve etkinlik ilkeleri ile demokratik bir platform oluşturarak sorunlara çözüm getirmeye çalışan G-8 platformunun yetersizliği ve etkisizliği yaşanan bir dizi kriz ile ispatlanmıştır. Tabii ki 1994 yılı Meksika-Peso Krizi, 1997 yılı Uzak Doğu ve 1998 yılı Rusya krizlerinin faturası devletlerin yanlış ekonomi politikaları ile IMF'nin direktiflerine çıkarılsa da söz konusu istikrarsızlıklar, ekonomik küreselleşmenin ciddi sonuçlarını gözler önüne sermiştir.

Ekonomik küreselleşmenin ulaştığı düzey *“bir ülkede veya bölgede oluşan ekonomik krizlerin bütün küresel ekonomik ilişkilere tehdit oluşturabileceğini”* ispatlamıştır. Zira sadece gelişmiş değil gelişmekte olan devletlerin de dahil edildiği ve yönetim anlayışının benimsendiği bir platformun gerekliliği ortaya çıkmıştır.³⁶⁹ Bu bağlamda ABD ve Kanada'nın öncülüğünde 1999 yılında küresel ekonomik ve mali bunalımların önünü alabilmek için kapsamlı ve daha sıkı bir işbirliğini hedefleyen Yirmiler Grubu (G-20) forumu kurulmuştur. G-20'nin kuruluş sürecinde Kanada Maliye Bakanı Paul Martin, gelişmekte olan devletlerin katılımıyla G-8'in genişlemesi gerektiğini ve bu sayede gerçek manada küresel ekonomik yönetişimin icra edilebileceğini ifade etmiştir.³⁷⁰ G-20'nin kuruluş dayanağı olarak devletlerin tek taraflı girişimleriyle çözemeyeceği küresel ekonomik açmazları yönetişim ilkesini ön plana çıkararak aşma hedefi ön plana çıkmıştır.

Öte yandan küresel ekonomide yönetişimin ABD hegemonyasının yumuşak gücünün tezahürü olarak katılımcı küresel demokrasinin uygulandığı izlenimi vermek için önemli bir zemin olduğu da yadsınmamalıdır. Diğer taraftan küresel ekonomik güvenliğin adeta pamuk ipliğiyle devletlerin ekonomik ve mali istikrarına bağlı olduğunun yaşanan krizlerle kanıtlanması, küresel ekonomik yönetişimin genişletilmesini zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda G-8 gibi sadece ekonomik büyüklük kriterinden ziyade uluslararası sistemde ağırlığı ve etkisi giderek artan yükselen piyasa ekonomilerinin temsil edildiği geniş bir platform olarak tasarlanan G-20'yi küresel ekonomik güvenliğin çok taraflı bir aktörü olarak tanımlamamız mümkündür. G-8'de

³⁶⁹ Neşe Yıldız, “G-20, Küresel Sorunları Çözecek Bir Aktör Müdür?”, *Emek ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 9, 2015, s. 67.

³⁷⁰ Süheyb Ayaz, “Küresel Ekonomik Yönetişimde G20 ve Türkiye”, *Bölge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, s. 7.

temsil edilmeyen Çin, Hindistan ve Brezilya gibi hem ekonomik büyüklükleri ile dünya sıralamasında ilk sıralarda yer alan hem de uluslararası ilişkilerde Batı hegemonyasına farklı bakış açılarına sahip devletlerin katılımı, G-20, en başından itibaren küresel ekonomi ve finans yönetişiminde muhtemel en etkili aktör potansiyeli kazandırmıştır.

İlk kurulduğu yıllarda üye devletlerin ekonomi ile ilgili bakan ve merkez bankası gibi bürokratlarının katılımıyla şekillenen forum şeklindeki G-20, daha sonra 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz sonrasında ABD'nin etkisiyle önceki katılımlara ek olarak devlet ve hükümet başkanlarının katıldığı üst düzey bir zirve formatına bürünmüş ve zirve diplomasisi ile küresel bir ekonomik güvenlik aktörü haline gelmiştir. G-20 kompozisyonuna³⁷¹ bakıldığında ise uluslararası ilişkilerdeki etkinlik ve bölgesel güç olma kriterleri göz önünde bulundurulduğu görülmektedir. G-20 zirvelerinin dönem başkanı ülkenin belirlediği gündemler dışında genel amaçları olarak global ekonominin istikrarını sağlamak, uluslararası mali yapıyı güçlendirmek ve uluslararası işbirliğini arttırmak sayılabilir. Böylece küresel ekonominin güvenliğinde önemli bir aktör olarak anılmaya başlanan G-20, küresel krizin aşılmasında kritik bir platform olarak ön plana çıkmıştır.

Kriz sonrası dönemde krize karşı devletlerin aldığı tedbirlerin koordine edilmesi, devletlerin söz konusu tedbirlerden çıkış stratejilerinin belirlenmesi, krizin etkilerinin hafifletilmesi amacıyla uluslararası kuruluşlara ek kaynak sağlanması ve bankacılık düzenlemelerinin iyileştirilmesi gibi önemli kararlar G-20 bünyesinde alınmış ve 2009 Eylül Pittsburgh Zirvesi'nde G-20'nin uluslararası ekonomik işbirliği kapsamında temel forum olduğu ilan edilmiştir.³⁷² Sanayileşmiş ve gelişmekte olan piyasalardan oluşan G-20 liderleri, 2009 yılında krizin hemen sonrasında Pittsburgh'daki zirvede küresel bir

³⁷¹ G-20 platformunun üyeleri; "Türkiye, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, Güney Kore, İngiltere, ABD ve AB'den (AB dönem başkanlığını yürütmekte olan ülke, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Merkez Bankası tarafından temsil edilmektedir) oluşmaktadır. Zirvelerde çalışmalar, iki temel kanal üzerinden yürütülmektedir. Finans ve Şerpa kanallarında teknik düzeydeki çalışma gruplarında tartışılan çok çeşitli gündem maddelerini altyapı yatırımları, finansal düzenlemeler, uluslararası vergi ve iklim değişikliklerinin düzenlenmesi, kalkınma, enerji sürdürülebilirliği, yolsuzlukla mücadele, ticaret ve istihdam konuları" oluşturmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için IMF, Dünya Bankası, OECD, DTÖ, BM, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS), Finansal İstikrar Kurulu, Uluslararası Enerji Ajansı (UEA) gibi uluslararası kuruluşlarla dirsek temasında olan Forum, üye devletlerin özel sektör temsilcileri, sivil toplum kuruluşları, işçi sendikaları ve düşünce kuruluşlarından da fikir alışverişinde bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Evren Tok, "Küresel Yönetişim ve G-20'nin Siyasal Ekonomisi: 1999-2012", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İletişim Yay., İstanbul, 2013, ss. 17-40.

³⁷² G20 Leaders Summit, <http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html>, (12.06.2016).

ekonomik krizle mücadeleyle yönelik politikaların uygulanmasına kararlılıkla devam etmeyi ve gelişmekte olan dinamik piyasaların IMF'deki temsil oranının en az %5 oranında artırılması konusunda ciddi politik destek vermeyi taahhüt etmeleri, platformun küresel ekonomi yönetiminde söz sahibi olma arzusunu yansıtmaktadır.³⁷³

Bu bağlamda krizin sancıları devam ederken G-20 bünyesinde, küresel ekonomik güvenliğin bekası doğrultusunda bir araç olarak kurulan FSB, iflaslarının domino etkisi yaratma tehlikesi bulunan ulusal ve /veya çok uluslu şirketlerin listesini yayımlamıştır. Böylece FSB, batamayacak kadar büyük şirketler için belirli bir sermaye seviyesi belirleyerek küresel sistemik risk profilini tanımlamaya çalışmıştır. Uluslararası finansal kurumları daha esnek hale getirmek, tezgah üstü ve türev piyasaları daha güvenli kılmak ve gölge bankacılığını esnek piyasa temelli finansal kuruluşlara dönüştürerek küresel finansal istikrarın güvenliği için önemli reformlar gerçekleştirmiştir.³⁷⁴ Diğer bir deyişle G-20'nin yetkilendirdiği FSB, küresel ekonomik güvenlik aktörü olarak söz konusu şirketlerin olumsuz etkilerini sınırlamak için aktif ve çok önemli rol oynamıştır. G-20'nin alt kurulu olan FSB, kriz sonrası ilk yıllarda şeffaf ve dirençli bir küresel ekonomik finansal sistemin temellerinin atılması şeklindeki görevini güçlü, sürdürülebilir ve dengeli bir küresel ekonomik büyüme için tehdit oluşturabilecek muhtemel risk ve tehditlerin belirlenmesi ve önlenmesine doğru kaydırmıştır.

Ancak G-20, Küresel Kriz esnasında ve sonrasında etkin bir iletişim ve eylem platformu olmasının aksine küresel ekonomik sistemde temsil, operasyon, sonuç ve etki açısından zorlanmakta ve eleştirilmektedir. Temsil açısından bakıldığında dünya nüfusunun %65'ini kapsayan G-20'nin genişlemesi gerektiği süregelen bir tartışmadır. Önemli bir ekonomik birikime sahip Norveç, İsviçre gibi devletler yanında Şili, Singapur, Yeni Zelanda ile nüfus ve bölgesel etkisi düşünülürse İran'ın da bu oluşumda olması gerektiği ifade edilmektedir. Zira operasyonel anlamda öngörülen finansal reformların hükümetler tarafından yapılmakta istekli olunmaması, çok yavaş ve geç olacak şekilde gündeme taşınması G-20'nin kararlarının etkinliğini azaltmaktadır. Üye devletler arasındaki rekabet ile gelişmekte olan devletlerin reformlara karşı isteksizliği küresel ekonomik birlikteliği sekteye uğratmaktadır. Bir diğer eleştiri ise G-20 karar ve

³⁷³ <http://www.imf.org/external/lang/Turkish/pubs/FT/survey/so/2009/new092509at.pdf> (12.06.2016).

³⁷⁴ Malcolm D. Knight, "Reforming The Global Architecture of Financial Regulation The G20, The IMF and The FSB", *CIGI Papers*, No 42, September 2014, <http://eprints.lse.ac.uk/61213/1/SP-6%20CIGI.pdf>, ss.6-7. (10.05.2017).

eylemlerinin sadece finans sektörü ve yatırımcıların çıkarlarını gözettiği ve temsil edilmeyen dünyanın geri kalanını dışladığı yönündedir. Özellikle son dönemde zirvelerin ekonomik işbirliği forumu olmaktan uzaklaşarak özellikle ev sahibi ülke tarafından dikkat çekilmek istenen konularla zirvenin kapsam ve sonuçlarının siyasileşme tehlikesi taşıdığı görülmektedir.³⁷⁵

G-20'nin geniş katılımlı bir oluşum olmasına rağmen sayısal olarak Batının egemenliğinde bir platform olduğu gerçeği yadsınamaz. Yükselen piyasa ekonomilerinin G-20 platformu içinde söz sahibi olması, küresel ekonominin kendi lehlerine ilerlemesi için yeterli olmamaktadır.³⁷⁶ Zira söz konusu yükselen güçler, Bretton Woods mirası uluslararası kurumların küresel ekonomik sistemi yönlendirmesinden küresel ekonominin geleceğini belirleme amacı taşıyan G-8, G-20 gibi platformların arkasında ABD'nin hegemonyal politikalarının yansımalarını görmektedir. Bu bağlamda küresel ekonomik güvenliğin aktif ve farklı bakış açılarına sahip aktörleri olarak yükselen piyasa ekonomilerini ve oluşturdukları karşı yapılanmaları incelemek yerinde olacaktır.

1.3.8. Yükselen Piyasa Ekonomileri ve Bölgesel Kompleksler

Dünya ekonomisinde söz sahibi olmaya başlayan ve kendi coğrafyalarında bölgesel güç haline gelebilecek yükselen piyasa ekonomilerinin önemi her geçen gün artmaktadır. İlk kez 1981 yılında DB'ye bağlı bir kuruluş olan Uluslararası Finans Kurumu'ndan (*International Finance Corporation / IFC*) Antoine W. Vvan Agtmael tarafından kullanılan kavram,³⁷⁷ günümüzde gelişmekte olan ülke piyasalarına ithafen kullanılmaya başlamıştır.

Literatürde yükselen piyasa ekonomisi kavramı, “1980’lerin sonlarından başlayarak finansal serbestleştirme ve kambiyo rejimlerinin kuralsızlaştırılması (*deregülasyon*) politikalarını benimseyerek, ulusal mali piyasalarını uluslararası finansal sermayenin spekülasyonuna açmaya yönelen ekonomiler” olarak yer almaktadır.³⁷⁸ Yükselen ekonomilerin ortak noktalarına bakıldığında özellikle 1990’lı yıllardan sonra

³⁷⁵ Ersin Dedekoca, “İşlevi Azalan G20’ye Eleştirel Yaklaşım”, *Ekonomik Araştırmaları Merkezi*, www.21yyte.org.tr/tr/ (10.06.2017).

³⁷⁶ Amrita Narlikar, “Can the G20 save Globalisation?”, *GIGA Focus Global*, No:1, March 2017, <https://www.giga-hamburg.de/en/publication/can-the-g20-save-globalisation>, s.7. (12.09.2017).

³⁷⁷ “Who is Emerging?”, <https://briworldwide.com/emergingeconomies>, (11.06.2017).

³⁷⁸ Yeldan, op. cit., s. 1.

artan bir ivme ile daha fazla risk alabilir, hızlı bir gelişme potansiyelini değerlendirebilen ve yüksek tasarruf oranlarına sahip bir kimliğe sahip devletler ön plana çıkmaktadır.³⁷⁹

Bu açıdan yükselen piyasa ekonomileri, sosyo-ekonomik yapının önemini ve yüksek büyüme oranlarının, yatırım ortamının iyileştirilmesi ile esnek karar alma mekanizmasının işlevselliğini kanıtlamıştır. Zira bir devletin ulusal ekonomik güvenliğinin sağlanması için rol model olarak konumlandırılan yükselen piyasa ekonomileri, genel olarak bulundukları coğrafyada bölgesel güç olarak ekonominin uluslararası ilişkileri yönlendirmesinin tezahürü olarak ön plana çıkmıştır.

Gerek OECD gerekse G-20 içerisinde gelişmiş devletlerin yanında yükselen piyasa ekonomileri de yer almaktadır. *Örneğin “G-20 için en büyük 20 ekonominin yer aldığı bir platform gibi bir algı oluşsa da aslında, ekonomik büyüklüğün yanında global sistemde etkinlik ve bölgesel güç olma gibi konularda göz önüne alınarak kurulmuş bir oluşum”* olduğu göz ardı edilmemelidir. Büyük ekonomiler arasında yer alan İspanya ve Hollanda, bu grup içinde yokken G. Afrika ve Suudi Arabistan’ın bu grupta yer alıyor olması buna en somut örnektir.³⁸⁰ Küresel ekonomik büyüme ve istikrarı güden G-20 devletlerinin içerisinde *“Arjantin, Brezilya, Çin, Endonezya, Hindistan, Meksika, Rusya, Güney Afrika ve Türkiye’de dahil olmak üzere 9 yükselen piyasa ekonomisi”* bulunmaktadır. Süreklilik sağlayan ve ekonomik düzende dengeleri gözetten bir küresel yönetim mekanizmasının pragmatik açılımlar yapabilmesi için yükselen piyasaların sesine kulak verilmesi gerektiği 2008 Küresel Finansal Krizi deneyimi ile ispatlanmıştır.

Küresel ekonomik güvenlik aktörü olarak yükselen piyasa ekonomilerinde münferiden etkili olmaları mümkün değildir. Örneğin Çin ya da Rusya gibi ekonomik güç ve kapasiteleri her ne kadar uluslararası ekonomipolitik ilişkileri yönlendirmeye muktedir olan devletler de yükselen güç olarak tanımlansa da ittifak ya da çıkar birlikteliği ile hareket etme, küresel ekonomik ve siyasi ilişkileri belirlemede daha yararlıdır. Bu bağlamda yükselen piyasa ekonomileri çeşitli ekonomi dergileri, ekonomi yazarları ve yatırım şirketleri gibi çok çeşitli kesim tarafından küresel ekonomide ve uluslararası

³⁷⁹ Emin Çivi, Tamer Çavuşgil, “Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 7, Sayı 1, 2001, s. 116.

³⁸⁰ Seyhan Taş, Ferhat İspiroğlu, “Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2017, s. 228. Ülke piyasalarını sektör bazında değer ve boyutlarını küresel-bölgesel karşılaştırmalara olanak sağlayacak şekilde raporlar hazırlayan MSCI (Morgan Stanley Capital International) Yükselen Piyasalar Endeksi (MSCI Emerging Market Index) ile yükselen piyasa niteliği gösteren devletleri periyodik olarak güncellenmektedir. Yükselen piyasa ekonomilerine yönelik uluslararası finansal istikrar ve güven göstergeleri için yol gösterici olması için bkz., www.msci.com.

ilişkilerde daha etkili olmak için gruplandırılmaya ve söz konusu kısaltmalar ile anılmaya başlanmıştır.

G-20 içerisinde BRICS kadar adı duyulmayan aşağıdaki ülke gruplandırmalarının küresel ekonominin çok kutuplu doğasının bir kutbu ya da aktörü olma potansiyeli taşıdığı düşünülmektedir.³⁸¹

“2013 yılından itibaren kendi bölgelerinde önemli güçleri bir araya getiren MIKTA (Meksika, Endonezya, Güney Kore, Türkiye ve Avustralya), BRICS gibi 2005 yılında Goldman Sachs tarafından Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Güney Kore, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye ve Vietnam’dan oluşan N-11 “Next 11-(Gelecek 11)”, Economist tarafından 2009 yılında genç nüfusu ve dinamik ekonomileri ile öne çıkarılan CIVETS (Kolombiya, Endonezya, Vietnam, Mısır, Türkiye ve Güney Afrika), 2010 yılında İspanya BBVA Bank tarafından Çin, Brezilya, Hindistan, Endonezya, Güney Kore, Rusya Meksika, Mısır, Tayvan ve Türkiye’nin üye olduğu EAGLEs (Yükselme ve Büyümenin Öncüsü Ekonomiler, Kartallar), 2011 yılında Fidelity Dünya Yatırım şirketi tarafından N-11 devletleri revize edilerek oluşturulan MINT (Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye), 2011 yılında BRICS’in fikir babası olan Jim O’Neill tarafından ifade edilen MIST (Meksika, Endonezya, Güney Kore ve Türkiye), 2011 yılında Citigroup analistleri tarafından küresel büyüme jeneratörleri olarak adlandırılan 3G (Bangladeş, Çin, Mısır, Hindistan, Endonezya, Irak, Moğolistan, Nijerya, Filipinler, Sri Lanka ve Vietnam), 2012 yılında dört İslam ülkesinin işbirliğini ön gören SAMI (Suudi Arabistan, Türkiye, Malezya, Endonezya)”

Bu kısaltmalar ile küresel ekonominin yükselen güçler üzerinden coğrafi sınırlar gözetmeksizin güvenlikleştirildiği deneyimlenmiştir. Zira bu atıflar sonucu küresel ekonomide sanal da olsa yeni sınırlar ve kutuplaşmalar oluşmaktadır. Yeni dünya düzeninde henüz tam bir ekonomik kutup oluşturmaya da bu yakınlaşmaların başında üyelerini en önemli yükselen piyasa ekonomilerinden Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika’nın oluşturduğu BRICS gelmektedir.³⁸² Bölgelerinde en etkili güçlerin oluşturduğu ancak etkinlik alanı küresellik arz eden bu birlikteliğin, ayrı bir başlıkta analizi ile küresel ekonomik güvenlik tespitleri daha yerinde olurken, gelecek senaryoları

³⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Müslime Narin, Dilek Kutluay, “Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri”, *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, Ocak-Şubat 2013, ss. 35-38.

³⁸² Pedro Morazan, Irene Knoke, Doris Knobloch, Thobias Schafer, *The Role of BRICS In the Developing World*, Policy Department Study, European Parliament, April 2012, <https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1pdf>, (13.06.2016), s. 4.

daha olası ve Washington uzlaşısı gibi Soğuk Savaş yapıları karşısında alternatif bir açılımın mümkün olup olmadığı ortaya konabilecektir.

2. Küresel Ekonomik Güvenlik Düzleminde BRICS

21. yüzyılda iki sismik şok etkisi yaratan olay, uluslararası sistemin temelini sarsmış ve uluslararası ilişkileri etkisi altına almıştır. İlk olarak 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları, *“güvenliğin değişen doğası karşısında ABD’nin uluslararası hukuku yadsıyarak önleyici doktrin ile küresel dünyayı askeri manada tek satır hale getirmesi ile uluslararası siyasette çok taraflı platformların varlığının yadsınması ve tek kutuplu bir dünya endişesini”* gündeme taşımıştır. Bir yandan *“ekonomik küreselleşme ile birlikte sınırları geçirgen hale gelen dünyanın gittikçe homojenleşmesi, diğer taraftan ulus devletlerin yaşadığı egemenlik açmazları”* bu tabloyu daha da olumsuz hale getirmiştir. ABD’nin Irak Müdahalesi ile 2003 yılında ayyuka çıkan uluslararası ilişkilerdeki siyasi görüş ayrılıkları ve küresel ekonomide yükselen güçler olarak lanse edilen devletlerin siyaseten ve ekonomik olarak görünür olması, eş zamanlı gelişmeler olarak kaydedilmiştir.

Uluslararası ekonomide kalıcı etkileri olan ve devletlerin dış politika davranışlarını değişime uğratan ikinci olay ise *“2008 Küresel Finansal Krizi”* olmuştur. Bu doğrultuda *“küresel boyutta yaşanan kriz sonrasında ulus devletlerin ve küresel ekonominin yaşadığı güven ve istikrar sorunu”*, ekonomik güvenliğin ulusal güvenlikteki önemini hatırlatmış ve analizini elzem hale getirmiştir. Bu kriz ve istikrarsızlık durumunun aşılmasında küresel ekonomik güvenlik düzleminde *“özellikle aktörlerinin ve etkilerinin analizi”* yararlı olacağı düşünülmüştür. Zira küresel ekonomik güvenlik tanımlanırken, *“başat uluslararası ilişkiler aktörleri olan devletlerden bağımsız bir analizden ziyade karşımıza bütüncül bir küresel ekonomi algısının ulusal ekonomi politikalarla eş güdümlü hareket edip etmeyeceği sorusali”* çözümsüz olarak ortada durmaktadır. Küreselleşme çağında *“serbest ticaret ve piyasa koşulları üzerine şekillenen neoliberal ekonomik düzende küresel ekonomik istikrarsızlıklar karşısında ulus devletin etki ve hareket alanı”* gün geçtikçe daralmaktadır. Küresel ekonomi, son yirmi yıldır finansal ve parasal hareketlilik ile birlikte öngörülemez bir dinamikte büyürken, ulus

devletlerin tekil olarak kendi ekonomik güvenliklerini sağlama ve korumasını neredeyse imkansızlaştırmaktadır.³⁸³

Bu açıdan bazı devletlerin "özellikle yükselen piyasa ekonomilerinin Batı mahreçli küresel ekonomik politikalara karşı durmak ve kendi çıkarlarına uygun yön vermek için adeta bloklaşma yoluna gittiği" görülmektedir. Her biri küresel ekonomik güvenliğin aktörü olarak eylemleri ve kararları ile etkileyen rolündeki bu gruplaşmalar yanında "başta devletler ve Bretton Woods sonrası uluslararası ekonomiyi şekillendiren IMF ve DB gibi örgütler olmak üzere FED ile diğer ülke merkez bankaları, çok uluslu şirketler, kriz sonrası ayyuka çıkan batamayacak kadar büyük şirketler, devlet mülkiyetli şirketler ile ulusal varlık fonları, kredi derecelendirme kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları, küresel yönetim zirveleri gibi çok boyutlu global oyuncular", güçleri oranında küresel ekonomik güvenlik ve istikrarda etkileme ve yönlendirme yetisine sahip olmaya çalışmaktadır.

Söz konusu küresel ekonomik güvenlik aktörleri arasında 21. yüzyıla Batıya nazaran ekonomilerindeki büyüme oranları açısından daha umut verici giren bazı ülke ve ülke grupları, "küresel siyaset ve ekonomide hegemonik senaryolar" ile anılagelmıştır. Bu bağlamda Goldman Sachs Yatırım Bankası ekonomistlerinden Jim O'Neill, "gelecek yarım yüzyılda küresel eğilimleri tahmin etmeye yönelik ekonomik bir model içerisinde Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomik gruplaşma düşüncesini" literatüre dahil etmiştir.³⁸⁴ Bu birlikteliğin "küresel ekonominin merkezinin Batı dünyasının ekonomik platformu olan G-7'den geliştirmekte olan Güney devletlerinin yaratacağı ekonomik güç dengesine doğru geçişin sembolü" olacağı iddia edilmiştir.

Hegemonik iddialara teorik olarak bakıldığında ise Wallerstein'ın "hegemonya dönemleri" akla gelmektedir. Wallerstein'a göre hegemonya, "değişken olup üretim avantajı üzerinden süre giden bir durumdur. Bu bakımdan uluslararası sistemin oyun ve kurallarını belirleyebilen ve uyulmasını sağlayabilen bir hegemonyanın aynı zamanda göreceli gücünü ve üstünlüğünü ekonomik olarak da sürdürmesi" gerekmektedir.³⁸⁵ Bu

³⁸³ Kenan Turgutoğlu, "Küresel Ekonomik Güvenlik Bağlamında Ekonomik Bir Kutup Olarak BRICS'in Analizi", *Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi -Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü-* 8-10 Ekim 2018, Bursa: Dora Yayınları, 2018, ss.921-922.

³⁸⁴ Jim O'Neill, *Building Better Global Economics BRICs*, Goldman Sachs Global Economics Paper No:66, 30 Kasım 2011, s. 3.

³⁸⁵ Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600–1750 With a New Prologue*, University of California Press, California, 2011, <http://pombo.free.fr/wallersteinii.pdf>, s.23. (15.10.2017).

bakımdan ABD hegemonyasının askeri boyutta güç kaybetmesi olası görünmese de gelecek 50 sene içinde mevcut iktisadi başat aktör olma konumunu kaybetme tehlikesi, uluslararası ilişkiler gündeminin başında gelecektir.³⁸⁶

Bu bağlamda hegemonyal çevrimin daha çok Çin üzerinde yoğunlaşması ile *“hegemonyanın doğuya kayacağı kabulü”* yaygın hale gelmeye başlamıştır. Ancak ABD karşısında askeri anlamda tek bir devletin hegemonyal varlık gösteremeyeceği gerçeğinden hareketle ekonomik güç temelli bir üstünlük üzerinden ülke ve ülke grupları da hegemonyal senaryolarda gündem konusu olmuştur. Bu doğrultuda *“hem sahip oldukları enerji kaynakları hem doğru üretim tercihleri ile 2008 Finans Krizi’nden de Batı’ya tedricen daha az etkilenererek küresel ekonomide dikkat çeken yükselen piyasa ekonomileri”*, kriz sonrası parasal genişlemenin verdiği ivmeyi pragmatik şekilde kullanmayı bilen aktörler olarak ön plana çıkmıştır.³⁸⁷

Çeşitli ekonomipolitik gelişmeler karşısında BRIC kavramının, *“çok kutuplu uluslararası ekonomik ve siyasi düzen talebi bulunan aktif bir birliktelik olarak pratiğe dökülmesi”* özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan devletlerde *“Batı tekeline alternatif bir ekonomik kutup öngörüsü ve heyecanı”* yaratmıştır. Bu bağlamda küresel ekonomik düzen için alternatif bir ekonomik kutup ya da blok olarak literatürde atıf yapılan ve Güney Afrika’nın da katılımıyla günümüzdeki halini alan BRICS’in analizi, uluslararası ilişkilerdeki ekonomik ve politik rekabeti anlamlandırmak için hayati konumdadır.

Zira BRICS üyesi devletlerinin *“Yeni Kalkınma Bankası”* ve *“BRICS Koşullu Rezerv Düzenlemesi”* gibi açılımlarının çok boyutlu ve yönetişimsel küresel ekonomik güvenliğe katkı sağlayacağı aşıkardır. Bu doğrultuda çalışmada *“söz konusu dinamiklerin IMF ve DB’nin rolünü mü ikame edeceği? yoksa hiyerarşik olarak alt düzeyde mi?”* kalacağı sorularının analizi *“uluslararası sistemin hâlihazırda içinde bulunduğu ekonomi-politik çıkmazlarının ve rekabet alanlarının doğru anlaşılması ile küresel ekonomik güvenliğin değişen doğasının tanımlanması amacına hizmet edeceği”* düşünülmektedir. Bu açıdan 21. yüzyıl uluslararası düzeninde büyük güçler ile yeni ortaya çıkan güçlerin arasındaki dengede ağır basan tarafın analizi çok değişkenli ve çok boyutludur. Belki de bu noktada en kritik ve tehditkar olan unsur, *“uluslararası sistem senaryosunun yüzyıllardır başlıca özelliği olan Batı hegemonyasının bir*

³⁸⁶ Turgutoğlu, op.cit.,s. 924.

³⁸⁷ Ibid.

desantralizasyon sürecine girme olasılığı”dır. Bu açıdan 1990’lı yıllarda Japonya’nın, 2000’lerin başında Çin’in ve daha sonra piyasa ekonomilerinin doğudan yükselişi çok kutuplu senaryoları gündeme getirmiş ve “*ekonomi temelli güvenlik senaryolarını küresel ekonomipolitiğin odağı*” haline gelmesine sebep olmuştur.³⁸⁸

Bu bağlamda dünyanın giderek daha fazla Asya merkezli olduğunun savunulması ile eş anlamlı olarak yaşadığımız yüzyılın hemen başında “*uluslararası ekonomi politik gündemine taşınan BRIC, içerdiği devletlerin küresel ekonomide giderek artan oranda önemli bir rol oynayacağı ve tek kutuplu uluslararası ekonomipolitik sistemin sürdürülemez olduğu kabulü*” üzerine tasarlanmıştır. Yüksek büyüme oranlarıyla “*küresel ekonominin motoru*” olarak nitelendirilen söz konusu kısaltma, bir sonraki yarım yüzyıl boyunca “*küresel ekonomik eğilimleri tahmin etmek için bir ekonomik modelleme uygulamasının bir parçası*” olarak ortaya çıkmıştır. O’Neil, aynı zamanda gelişmekte olan bu ülke grubunun 21. yüzyılın ilk çeyreği sonunda G-7 devletlerini geride bırakacaklarını iddia etmiştir.³⁸⁹ 2003 yılında yayımladığı bir başka makale ile daha önceki bulgularını somutlaştıran Goldman Sachs, “*gelecek yarım yüzyıl boyunca BRIC ekonomilerinin dünya ekonomisinde en ciddi büyük güç olabileceğini*” öngörmüştür.³⁹⁰ Bilindiği üzere Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra uluslararası ilişkilerde kaybolan güçler dengesinin, yerini ‘tek kutuplu’ bir düzene doğru ABD hegemonyasına bıraktığı dönemde BRIC devletlerinin toplam nüfusu, üretimi, enerji tüketimi, asker sayısı ve askeri harcamalarından oluşan bazı ulusal güç kapasitesi göstergelerinin toplamı G-5 grubunun toplamından fazla olduğu göz ardı edilmekteydi.³⁹¹ Ancak ilerleyen zamanda öncelikle 11 Eylül Terör Saldırıları ile birlikte ekonomik gerçekleştirmeler baz alınarak yapılan analizlerde “*global ekonomik gücün yakın gelecekte geleneksel ekonomik lider olarak gösterilen G-7 grubundan, BRIC grubuna geçebileceği ve dünyanın ekonomik liderliğine BRIC devletlerinin oturabileceği tartışmaları*” yapılmaya başlanmıştır. Zira Goldman Sachs’ın “*2050 yılında dünyanın en büyük ekonomisinin Çin, üçüncü büyük ekonomisinin Hindistan, dördüncü büyük ekonomisinin Brezilya ve altıncı büyük ekonomisinin ise RF olacağı öngörüsüne ek olarak Çin ve Hindistan’ın imalat ve*

³⁸⁸ Ibid, ss. 926-927.

³⁸⁹ Jim O’Neill, “The Fed’s actions will have very little impact on the BRICS”, 28.04.2013, <https://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10149395/html>, (16.09.2018).

³⁹⁰ Chunyan Zhang, “O’Neill Says BRIC Nations No Longer Emerging Markets”, *China Daily*, 13.04.2011.

³⁹¹ Erdem, op. cit., s. 319.

servis sektöründe, Brezilya ve Rusya'nın ise ham madde tedarikinde küresel bir aktör olacakları tahmini".³⁹² pragmatik temelleri olması ve gerçekleşme verilerine dayanması nedeniyle politik ve iktisadi düzlemde komplo teorisi olarak algılanmamıştır.

Diğer taraftan ABD'nin Irak müdahalesinde deneyimlendiği üzere tek taraflı küresel politik ya da askeri müdahaleler ile Batı'nın *"biz ve ötekiler"* konumlandırması, BRIC gibi devletleri gruplaşmaya itmiştir. Aynı dönemde *"ABD'nin askeri güvenliğinin kendi topraklarında sarsılması ve ekonomik göstergeler açısından Çin'in gerisinde kalması"*, ABD ulusal askeri ve ekonomik güvenliğini tedirgin etmiştir. Tüm bu gelişmeler, gelişmekte olan ekonomilerde ve yükselen piyasalarda ABD'nin hegemonya döneminin sonuna gelindiğine, *'çok kutuplu'* bir uluslararası sistem kurulması arayışının sesli telaffuz edilmesine ve pratik bir zemin bulmasına kaynaklık etmiştir.

BRIC fikrinin ortaya çıkmasının arka planında yatan diğer bir unsura ışık tuttuğumuzda bu grup devletlerde *"özellikle 1990'lardan itibaren yaşanan büyük yapısal değişim ve dönüşüm hareketleri"* göze çarpmaktadır.³⁹³ Örneğin Brezilya, *"1980'lerin sonlarından itibaren hiper enflasyonu tersine çevirmek ve özelleştirmeyi hızlandırmak için ciddi bir ekonomik istikrar planını"* yürürlüğe koymuştur. Hindistan ise *"1990'ların başlarında kapsamlı ekonomik reformlar başlatırken"* Çin, *"1990'ların sonlarındaki Asya ekonomik krizinden zarar görmeden güçlenerek çıkmayı"* bilmiştir. Rusya ise *"SSCB'den kalan ağır ekonomik mirası yeniden inşa etmek ve geri kazanmak için kalkınma stratejisi uygulamaya"* başlamıştır.

Bu dönem zarfında gelişmekte olan devletlerin ekonomik büyüme hızı, Batılı devletlerin büyüme hızından beş kat daha fazla gerçekleşmiştir. Çünkü *"eski sanayiye sahip devletlerin teknolojiyi icat etmeleri gerekirken, gelişmekte olan devletler icat edilmiş teknolojiyi ithal edip sahip oldukları ucuz iş gücünü kullanarak ekonomik büyümelerini"* hızlandırmıştır.³⁹⁴ Küresel Güney devletlerinin birçoğu yükselen, Güney-Güney ticareti yapan, ekonomik bakımdan büyük bir potansiyele sahip olan ve 2050'li yıllarda uluslararası ekonomik düzene yön verecek devletler olarak lanse edilmiştir.

³⁹² Mattias vom Hau, James Scott, David Hulme, "Beyond the BRICs: Alternative Strategies of Influence in the Global Politics of Development", *European Journal of Development Research*, 24 (2), 2012, s. 188.

³⁹³ P. A. Jayan, "BRICS: Advancing Cooperation and Strengthening Regionalism", *India Quarterly*, 68, 2012, s. 371.

³⁹⁴ Sevgi Araz, "Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri", *Akademik Perspektif*, 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/02/25/kureselguneyvebricsulkeleri/> (10.02.2016).

Tablo 2.2. 1990-2017 Yılları Arasında BRICS ve Dünya İhracatı İçerisindeki Payı (%)

EKONOMİ	1990	2000	2010	2015	2016	2017
Brezilya	0,90	0,85	1,32	1,16	1,16	1,23
Çin	1,78	3,86	10,32	13,76	13,08	12,78
Hindistan	0,51	0,66	1,48	1,62	1,65	1,69
Rusya	—	1,63	2,62	2,07	1,76	2,00
Güney Afrika	0,67	0,46	0,60	0,49	0,48	0,50
BRICS	3,86	7,47	16,33	19,09	18,12	18,20
G-20	78,62	78,62	76,38	77,04	77,10	76,83
G-7	51,57	45,57	33,22	31,99	32,39	31,60

Kaynak: United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), <http://unctadstat.unctad.org>, (20.09.2018).

Bu bağlamda “büyüme oranlarının sürekli ve pozitif olmasını ihracat rakamlarının sürekli artan oranlarına bağlayan ve iktisat literatüründe de geniş yer tutan ihracata dayalı büyüme hipotezi”, bu ülke grubu için yapılan analizlerde temel dayanak noktası olmaya başlamıştır. BRICS üyesi devletlerin son 20-25 yıllık ihracat değerlerine ve ekonomik büyüme oranlarına bakıldığında; ihracat değerlerinin genelde artan oranda ivmelenmesi, ekonomik büyüme oranlarının ise neredeyse sürekli pozitif ve yüksek oranlarda seyri, her iki değişken arasındaki bağın kanıtı olarak gösterilmektedir.³⁹⁵

Tablo 2.2’de görüldüğü üzere “20. yüzyılın son on yılında BRICS devletlerinde ortaya çıkan dinamikler tahminleri destekleme eğilimindedir. Çin’in bu periyotta iki katı kadar arttırdığı ihracat kapasitesi ile aynı ivmelenmeyi yaşayan BRICS, ticaret odaklı büyümenin odağı olarak işaret edilmeye” başlanmıştır. G-7 tarafından kaydedilen ticaret oranlarındaki düşüşü ikame eden BRICS devletleri, “21. yüzyıl ile birlikte yine ilk on yıllık zaman diliminde Çin’i izleyen Hindistan ve Rusya’nın ihracat hamleleri ile dünya ticaret hacminden aldıkları payı %17’lere” taşımıştır. Aynı dönemde gelişmiş Batı devletlerinde “%20’lere varan ihracat daralması, yükselen piyasa ekonomilerinin ve çok kutuplu ekonomik sistem söylemlerinin payandası” olarak yorumlanabilir.

Tablo 2.3’te görüldüğü üzere BRICS üyesi devletlerin diğer gelişmekte olan devletlerden ayrı değerlendirilmesinin nedeni işgücü ve doğal kaynaklar açısından zengin olmalarının yanında gösterdikleri ekonomik büyüme oranlarıdır.³⁹⁶ BRICS üyesi

³⁹⁵ Ali Rıza Sandalcılar, “BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 17, s. 1, 2012, s. 162.

³⁹⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu, Neşe Algan, *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri BRIC*, Adana, Karahan Kitabevi, 2011, s. 3.

devletlerin “1995 yılından itibaren dönemler itibarıyla ortalama yıllık değişim açısından reel anlamda gayri safi yurt içi hasıla büyüme oranları, gerek G-7 gerekse yükselen piyasa ekonomilerinden ayrılarak artan oranda” gerçekleşmiştir. BRICS üyesi devletlerin her birinin “kendi iç dinamikleri farklı eğriler gösterirken yükselen piyasa ekonomileri arasında Çin’in gelişimi nedeniyle Asya devletleri, diğerlerinden pozitif” olarak ayrılmış” gözükmektedir.

Tablo 2.3. 1995-2017 Yılları Arasında BRICS ve Dünya Ekonomisi Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Büyüme Oranları Karşılaştırması (Ortalama Yıllık Değişim %)

EKONOMİ	1995 - 2000	2000 - 2005	2005 - 2010	2010 - 2015	2012 - 2017
Brezilya	1,75	2,82	4,28	1,33	1,14
Çin	8,49	9,77	11,20	7,82	7,20
Hindistan	5,82	6,96	7,94	6,69	7,20
Rusya	1,16	6,23	3,12	1,48	0,23
Güney Afrika	2,48	3,78	2,89	2,19	1,31
BRICS	4,57	6,82	7,82	5,61	4,89
Yükselen Piyasalar: Afrika	3,19	6,11	5,00	3,37	2,45
Yükselen Piyasalar: Amerika	2,58	2,49	3,47	2,05	0,05
Yükselen Piyasalar: Asya	5,04	6,97	7,44	6,36	5,89
G-7 Ülkeleri	3,01	1,93	0,23	1,60	1,78

Kaynak: UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org>, (20.09.2018).

Aynı zamanda bu durum, BRICS’in büyüme oranlarındaki ivmelenmeye ve güçlenmesine kaynaklık etmektedir. G-7 devletlerinin 1995-2010 yılları arasında yaşadığı kayda değer büyüme sıkıntısı ve daralmaya karşılık, bu veriler küresel ekonominin Asya desteği ile ilerlediğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan 2008 finans krizinin küresel ekonominin her boyutunu önemli şekilde etkilediği ortadadır. Bu noktada bir başka çıkarım ise BRICS üyesi devletlerin “günümüzde 1995-2000 dönemi rakamlarına dönmüş gibi görünmesinin arkasında yatan nedenin BRICS’in homojen bir grup özelliği arz etmemesi, farklı ekonomik güvenlik yapıları ve FED’in parasal genişleme politikasından vazgeçmesinin en çok yükselen piyasaları ve BRICS’i etkilemiş olması” olarak yorumlanabilir. Ekonomik ve politik istikrarsızlıklar yanında bu devletler tarafından başlatılan “yapısal reformların sürdürülmesi sonucu bu devletlerin ekonomik güvenlik kaynaklı gelişim eğrileri, küresel ekonominin geleceğinde Batı hegemonyasına karşı doğudan yükselen alternatif bir güç odağı” oldukları düşüncelerini desteklemiştir.

Tablo 2.4. 2000-2018 Yılları Arasında BRICS Devletleri İkilili İlişkilerde Toplam Ticaret Hacmi Gelişimi (Milyar ABD Doları)

BRICS Devletleri	Ticari Partner	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Brezilya	Çin	2,31	56,38	66,33	58,50	74,81	98,94
	Hindistan	0,49	7,73	7,91	5,64	7,60	7,57
	Rusya	0,99	6,06	4,69	4,32	5,38	5,03
	Güney Afrika	0,53	2,06	2,00	1,73	2,00	2,03
Rusya	Brezilya	0,65	5,79	4,85	4,89	5,90	5,05
	Çin	6,20	58,74	63,53	76,29	98,62	108,24
	Hindistan	1,64	7,55	6,81	8,36	10,22	10,98
	Güney Afrika	0,10	0,52	0,86	0,74	0,85	1,07
Hindistan	Brezilya	0,37	6,89	7,21	5,91	7,97	9,19
	Çin	2,21	58,69	71,18	69,40	84,42	106,76
	Rusya	1,40	4,98	6,14	6,60	10,12	10,84
	Güney Afrika	1,70	10,56	10,09	8,34	10,96	12,26
Çin	Brezilya	2,84	62,56	71,50	67,83	87,81	110,87
	Hindistan	2,91	61,76	71,60	70,16	84,39	95,73
	Rusya	8,00	55,53	68,02	69,60	84,22	106,89
	Güney Afrika	2,05	25,70	46,01	35,08	39,20	43,58
Güney Afrika	Brezilya	0,50	2,08	2,01	1,78	1,96	1,94
	Çin	1,33	19,60	23,09	20,35	23,90	25,64
	Hindistan	0,63	5,88	7,41	6,25	8,02	8,27
	Rusya	0,11	0,38	0,77	0,54	0,75	0,91

Kaynak: Tarafımızdan DB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Diğer taraftan BRICS'in homojen bir yapı arzemediği unutulmamalıdır. Kendi arasında bile ticari partnerleri ayrışan BRICS devletlerinin tablo 2.4'te görüldüğü üzere ikili ticari ilişkileri, ortak iktisadi pazarın büyütülmesi ya da birlikteliğin ticari çıktı toplamalarının artırılması doğrultusunda kullandığı söylenemez. Ulusal ekonomik çıkarlar ve her devletin farklılaşan ekonomik güvenlik hedefleri, ikili ilişkilerde belirleyici gözükmektedir. Örneğin Brezilya ticaret hacmi verilerine bakıldığında BRICS'in ticari bir ivmelenme aracı olarak sadece Çin ile ilişkilerde kullanıldığı, RF açısından ise ticaret hacminin Çin ile ayrışarak karşılıklı bir ekonomik güvenlik aracı oluşturduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca RF'nin Çin ve Hindistan ulusal çıkarlarına saygı gösterircesine Güney Afrika pazarında etkili olmadığı söylenebilir. Hindistan'ın da Güney Afrika pazarında Çin'in elverdiği ölçüde ikincil payı aldığı, Brezilya ve RF'nin ticaret hacminin de düzenli olarak arttığı görülmektedir. Aslında karşılıklı ikili ticari ilişkilerin ortak noktası, Çin'in birliktelik içindeki ticarete diğer devletlerin temel ticari partner olarak ön plana çıkması göze çarpmaktadır. Böylece BRICS içinde Çin lehine gelişen asimetrik

ilişki düzeyinin kanıtı olan bu veriler, Güney Afrika'nın BRICS'e katıldığı 2011 yılından itibaren ülkenin Çin ile karşılıklı ticaret hacminden açıkça okunabilmektedir. Benzer şekilde Güney Afrika'nın BRICS'e katılım yoluyla ekonomik güç ve güvenliğini artırma hedefine Çin ve Hindistan ile ticaretindeki gelişim ile yaklaştığı ifade edilebilir.

Bu verilerden de görüldüğü üzere BRICS'in ticari birliktelik anlamında bir bütünü temsil ettiğini söylemek zordur. Ancak BRICS birlikteliğinin üye devletlerin ticari ilişkilerinde ivme yarattığı ve birbirlerinin pazarlarında jeoekonomik açılım ve fırsatlar sağladığı iddiası küresel düzeyde Doğrudan Yabancı Yatırımın (DYY) dağılım verileri ile kanıtlanabilmektedir. Zira BRICS devletlerinin hem grup içinden hem de küresel boyuttan DYY çekme potansiyeli sayesinde ekonomik güvenliğin hem tekil hem de birlikte sağlanmasının anahtarı konumunda geliştiği izlenebilmektedir.

Tablo 2.5. 1990-2018 Yılları Arasında BRICS ve G-7/G-20 Doğrudan Yabancı Yatırım Karşılaştırması (%)

EKONOMİ	1990	2000	2010	2015	2016	2017	2018
Brezilya	0,48	2,42	5,56	2,45	2,71	3,92	4,00
Çin	1,70	3,00	8,22	6,64	6,74	8,02	9,25
Hindistan	0,12	0,26	1,96	2,16	2,24	2,35	2,82
Rusya	-	0,20	2,27	0,58	1,87	1,53	0,88
Güney Afrika	0,04	0,07	0,26	0,08	0,11	0,12	0,36
BRICS	2,26	5,94	18,27	11,91	13,68	15,92	17,32
G-20	84,69	88,53	72,43	74,82	76,11	70,13	76,62
G-7	55,69	54,81	26,65	31,79	43,01	30,89	34,56

Kaynak: UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org>, (24.09.2019).

Tablo 2.5'teki verilerin de desteklediği üzere “BRICS üyesi devletler toplamının DYY akışları, 1990-2010 periyodunda neredeyse on kat artmıştır.” UNCTAD istatistiklerine göre “küresel mali kriz nedeniyle tersine dönen sıcak para hareketliliğine kadar BRICS için dışa açık DYY’lerde sürekli olarak artan bir eğilim” görülmektedir. “Güney Afrika’nın toplam DYY içindeki payı göz ardı edilirse 2018 yılı itibarıyla Hindistan, yaklaşık %10’luk bir paya sahipken Çin ve Brezilya’nın BRICS kapasitesi içindeki dağılımda %75’leri bulan bir ağırlığı” söz konusudur. Rusya’nın bu tabloda geride kalmasının nedenleri olarak 2010 yılı öncesinde RF’nin hem politik hem de ekonomik güvenlik stratejilerine bağlı olarak aktif dış politika açılımlarının karşılığında Batı’nın uyguladığı ambargolar, küresel sermayenin bu algıya uyum göstermesi ve süregiden ekonomik güvensizlik etiketi gösterilebilir.

Görüldüğü üzere siyasi rejim, gelişme modeli ve ekonomik çıkarlar gibi pek çok açıdan önemli farklılıklar gösteren BRICS devletlerinin “diğer yükselen piyasalardan

ayrı bir grup şeklinde Batı'ya karşı doğal bir ekonomik kutup olarak ortaya çıkararak ortak çıkarları temelinde aralarındaki işbirliğini daha geniş kapsamlı ve daha yoğun geliştirmelerine yönelik beklenti" uluslararası ilişkilerde hakim düşünce olagelmıştır. Hatta Çin başta olmak üzere BRIC devletlerinin dünya ekonomisinde güç kaymasına sebep olmalarının kaçınılmaz olduğu sıkça dile getirilmiştir.³⁹⁷ Oluşumun BRIC olarak anılmaya başladığı yıllarda "kurumsallaşmış bir BRICS fikri ortaya çıkmadığı gibi grubu resmileştirmek için siyasi bir irade de" görülmemiştir. Ancak BRIC devletleri zirve diplomasisine başlamadan ve Güney Afrika'nın 2011 yılında gruba katılmadan öncesindeki zamanda BRIC algısının güç ve güven kazanması, yaşanan birkaç gelişme ile perçinlenmiştir.³⁹⁸ Bu dönemde elde edilen en önemli kilometre taşlarından bazıları arasında "Çin'in 2001 yılında DTÖ'ne katılarak endüstri modernizasyon sürecini başlatması ve 2007 yılı itibarıyla dünyanın üçüncü en büyük ekonomisi olarak Almanya'yı geride bırakması, Brezilya'nın gelişmekte olan devletler arasından ayrılarak aşırı sermaye birikiminin transferi için ulusal varlık fonunu kurması gibi yapısal açılımlar ile küresel ekonomik alanda atılım yapması ve Çin ile birlikte Brezilya'nın ilk kez küresel kreditor haline gelmesi" gibi gelişmeler uluslararası kamuyunda BRIC ve BRIC'i oluşturan devletlerin vizyonu ve projeksiyonları açısından heyecan yaratmıştır.

2.1. BRICS Zirveleri

BRICS birlikteliğinin ve zirve diplomasisine giden sürecin ilk ayak sesleri aslında "Rusya ile Çin arasındaki ikili ilişkilerde" aranmalıdır. BRICS'e giden yolda kiki devlet arasında çok kutupluluğun öne çıktığı önemli belgelerin başlangıcını, 1997 yılında Moskova'da Rusya ve Çin Devlet Başkanları tarafından imzalanan "Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Uluslararası Düzenin Kurulmasına İlişkin Rusya-Çin Ortak Deklarasyonu" oluşturmuştur. Deklarasyon Soğuk Savaş'ın sona erdiği dünyada yeni uluslararası sistemi çok çeşitli siyasi, ekonomik ve kültürel gelişmelerin yaşandığı bir dönem şeklinde betimlemiştir. Nitekim 2005 yılı içerisinde de yeni konjonktüre göre şekillenen ve iki devlet arasında imzalanan "21. Yüzyılda Uluslararası Düzen Hakkında Rusya

³⁹⁷ Sumru Öz, *BRIC Ülkelerinde Ekonomik Gelişmeler: Neden Ayrı Bir Grup?*, Ekonomik Araştırma Fonu Politika Notu, 10-15 Eylül 2010, ss. 2-3.

³⁹⁸ Jonas Solstad Sonnesyn, "BRICS and a New World Order: Why Brazil, Russia, India, China and South Africa do not (yet) constitute a new power bloc in international relations", Master's Thesis, Norwegian University of Science and Technology, Trondheim, 2014, s. 10.

Federasyonu ile Çin Halk Cumhuriyeti Arasında Ortak Deklarasyon”³⁹⁹ uluslararası düzende alternatif arayışlar için önemli bir stratejik adım olarak BRICS oluşumuna ve zirve diplomasına güçlü bir zemin oluşturmuştur.

Diğer açıdan iki devlet arasında tarihsel olarak bazı anlaşmazlıklar da bu deklarasyonun imzalanmasına rağmen devam etmekteydi. Zira örneğin Rusya ile Çin arasında yaklaşık 4.300 kilometre uzunluğundaki ortak sınır 1860 yılında çizilse de doğal olarak bazı sınır anlaşmazlıkları, 21. yüzyıla kadar taşınmış bulunmaktaydı. Özellikle “*Tarabarov*” ve “*Bolşoy Ussuriysk*” adaları hakkında siyasi görüş ayrılıkları, iki ülkenin uluslararası arenada ortak hareket etmelerini engellemekteydi. Bu kapsamda Rusya’nın inisiyatifi ile 14 Ekim 2004 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin’in Pekin ziyaretinde iki devlet arasında 1860 yılından bu yana tartışmalı olan sınır bölgesi, “*ek anlaşmayla Çitinsk Eyaleti’nde adaları kapsayan sınır yeniden çizilerek*” giderilmiştir. Rusya anlaşmayla “*adalar üzerinde Çin’in egemenliğini kabul ederken bir anlamda sınır bölgesinde istikrar ve Çin ile ilişkilerinin düzene oturması hedefi için bedel*” ödemek zorunda kalmıştır.⁴⁰⁰ Böylece dış politikada yaşanan bu rahatlama ile iki devletin artık uluslararası politikada daha rahat edeceği ve ortak politikalar yürüteceği bir döneme girilmiştir.

Tüm bu diplomatik gelişmelerin de katkısıyla BRIC birlikteliğine yönelik “*resmileştirme adımları bu doğrultuda ilk olarak 2006 yılında New York’ta 61. BM Genel Kurul programına ek bir etkinlik olarak BRIC Dışışleri Bakanları’nın toplantısında*” gerçekleşmiştir. Aynı şekilde 2007 ve 2008 yıllarında BM Genel Kurulu toplantılarında da bir araya gelen BRIC üyesi devletlerin dışışleri bakanları, ikinci ve üçüncü resmi toplantılarını aynı yıllarda Moskova’da yapmıştır. Farklı diplomatik seviyelerde devam eden ilişkiler, 2008 yılında yoğunlaşarak Temmuz ayında yine BM bünyesinde BRIC Hükümet ve Devlet Başkanları düzeyine çıkarken teknik bir çalışma oturumu da Kasım 2008 ayında Maliye Bakanları düzeyinde yapılmıştır. Aynı yıl Dışışleri Bakanları’nın üçüncü toplantısında ise devletler arasındaki işbirliğinin çok boyutlu şekilde çeşitlenerek ilerlemesine ve 2009 yılında “*zirve düzenlenmesine*” karar verilmiştir.⁴⁰¹

³⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., İlyas Kamalov, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova’nın Rövanşı*, İstanbul, Yeditepe Yay., 2008, ss. 172-174.

⁴⁰⁰ Fatih Özbay, “Rusya-Çin İlişkiler Nereye Gidiyor”, *Stratejik Yorum*, 226, 2016, <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/378/>, (15.07.2017).

⁴⁰¹ Sonnesyn, op. cit., s. 5.

Bu gelişmeler ile başlayabn zirve diplomasisinin temelinde “uluslararası hukukun üstünlüğü ve çok taraflı diplomasi üzerine kurulmuş daha demokratik bir uluslararası sistem inşası hedefi” bulunmaktadır. Nitekim BRIC üyesi devletlerin ilk zamanlardaki acil gündemini, gelişmekte olan devletler aleyhine seyreden küresel gıda fiyatlarının artan yükünü hafifletmek oluşturmuştur. Uluslararası güvenliği ve istikrarı güçlendirmek için birlikte hareket etmenin yanında başka devletlerle işbirliği ve diyalogdan yana tavır almak başlıca temel politika olarak kabul görmüştür.⁴⁰² Realist teori bakımından değerlendirildiğinde BRICS, “küresel idari yapıda tek kutupluluğa karşı çok kutuplu ‘yeni uluslararası finansal mimariyi’ sağlamak üzere alternatif bir ‘süper güç’ rolüne soyunma hedefi” ile yola çıkmıştır. Bu noktada bazı yazarlar haklı olarak BRICS’i çoğu kez birbirine rakip olan güçlerin heterojen bir koalisyonu olarak görürken bir araya gelmelerinin ortak temel siyasi amacını Batının hegemonik iddialarını çürütmek olarak değerlendirmektedir.

Bu kapsamda Batı neoliberalizminin küreselleşme ile hedef aldığı siyasi egemenlik ve bağımsızlık ilkesini korumak isteyen BRICS, “aslında küreselleşmenin ve Irak savaşı gibi iki dinamiğin ürünü” olarak görülmektedir. Ekonomik boyutunu şekillendiren küreselleşme yanında 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ve Irak Savaşı gibi askeri ve politik gelişmeler stratejik altyapısına zemin hazırlayan uluslararası gelişmeler olarak lanse edilmiştir.⁴⁰³ Bu sayede “meşruiyet zemini bulan BRICS üyesi devletler ekonomik gelişim ve dış politik tutumları ile ABD hegemonyası karşısında doğal bir blok” olarak ortaya çıkmışlardır. BRICS’i biraraya getiren ruhu anlamak için Çin Devlet Başkanı Xi Jinping’in ifadelerine kulak verdiğimizde ise Jinping, “BRICS işbirliğini uluslararası ilişkilerde eskimiş siyasi ve askeri ittifak şemalarını aşan ve ittifakların yerine ortaklıkları tercih eden bir yenilik olarak algılanması gerektiğine ve BRICS üyesi devletlerin her biri boş yere kürek çekmektense kazan-kazan ittifakları arayışında, aralarındaki ideolojik ve siyasi sistem farklılıklarını karşılıklı olarak aşmayı ilke edindiğine” dikkat çekmektedir.⁴⁰⁴

⁴⁰² Turgutoğlu, op.cit., s.930.

⁴⁰³ Zaki Laidi, The BRICS Against the West, *Ceri Strategy Papers*, No:11- Hors Serie, Kasım 2011, ss. 2-3.

⁴⁰⁴ Aydın Çıngı, “BRICS Xiamen’de Küresel Önemi Kanıtladı”, 05.09.2017, <http://www.criturk.com/haber/ozel-haber/brics-xiamende-kuresel-onemini-kanitladi-37675>, (17.05.2018).

Tablo: 2.6 BRICS Zirve Diplomasisi ve Başlıca Gelişmeler

Tarih	Toplantı Yeri	Atılan Adımlar
Eylül 2006	61. BM Genel Kurulu, New York, ABD	BRIC’lerin temsilcilerinin “ <i>BRIC grubu</i> ” olarak ilk bir araya gelişi.
Temmuz 2008	G-8 Zirvesi, Japonya	Bir sonraki yıl tam ölçekli bir zirve düzenlenmesi üzerinde anlaşılması.
Haziran 2009	Yekaterinburg, Rusya	Gelişmekte olan ve gelişen ekonomilerin uluslararası finans kurumlarında daha fazla ses ve temsiliyete sahip olmasının Liderler Ortak bildirisinde yer alması.
Nisan 2010	Brasilia, Brezilya	İş ve sendika temsilcileri ve düşünce kuruluşları gibi farklı düzeylerdeki bağları güçlendirmek için BRIC devletlerinde işbirliği başlangıcı
Mart 2011	Sanya, Çin	Güney Afrika’nın konuk olarak katılımı ve Aralık 2011’de resmi olarak gruba dahil olması, kısaltmanın BRICS’e dönüşmesi.
Mart 2012	New Delhi, Hindistan	BRICS Kalkınma Bankası hakkında fizibilite ve araştırma için niyet beyanı; BRICS kurumsallaşması yönünde ilk adım.
Mart 2013	Durban, Güney Afrika	Yeni Kalkınma Bankası (<i>New Development Bank /NDB</i>)’nın kurulmasına karar verilmesi.
Temmuz 2014	Fortaleza, Brezilya	Yeni Kalkınma Bankası’nı oluşturan Sözleşme’nin imzalanması.
Temmuz 2015	Ufa, Rusya	NDB ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi (<i>Contingent Reserve Arrangement /CRA</i>) ’nun fiili olarak hayata geçirilmesi yönünde çalışmaların tamamlanması.
Ekim 2016	Goa, Hindistan	BRICS Tarımsal Araştırma Platformu ve BRICS Gümrük İşbirliği Komitesi’nin kurulması.
Eylül 2017	Xiamen, Çin	Uluslararası - bölgesel politik ve ekonomik sorunlara ilişkin artan dış politik söylemler.
Temmuz 2018	Johannesburg, Güney Afrika	BRICS üyesi olmayan ama bölgesel ve küresel açıdan farklı örgütlerin dönem başkanlıklarını yürüten devletlerle iş birliğini geliştirmek için BRICS Plus girişiminin başlatılması.

Tablo 2.6’da kronolojik olarak atılan adımlardan görüldüğü üzere zirve diplomasisi üzerinden kurduğu işbirliği zeminini BRICS devletleri, aynı zamanda G-20 bünyesinde de gayri resmi toplantılar yaparak sıkı tutmaya çalışmışlardır. Ancak temel işbirliği zemini olan zirvelerin kronolojisi ve sonuç bildirgeleri “*BRICS siyasi ve ekonomik diplomasinin gelişimi*” ve “*uluslararası ilişkilerde bir forum olarak lanse edilen BRICS’in kimliksel boyutta analizi*” açısından hayatidir. Öte yandan diğer bir başlıkta incelenecek olan kurumsallaşma adımları olarak “*Yeni Kalkınma Bankası ve BRICS Koşullu Rezerv Düzenlemesi*”ne ışık tutulması, küresel ekonomik güvenliğin geleceğini, Bretton Woods Sistemi içerisinde söz konusu düzenlemelerin yerini ve BRICS’in

örgütlenme süreci içerisindeki hukuki kişilik kazanmaya yönelik çabalarını aydınlatmaya yardımcı olacaktır.

2.1.1 Yekaterinburg / Rusya Zirvesi (Haziran 2009)

Japonya'da 9 Temmuz 2008'de tarihinde düzenlenen G-8 Zirvesi sırasında alınan karar sonrası 16 Haziran 2009 tarihinde Rusya'nın Yekaterinburg şehrinde Hindistan, Brezilya, Rusya ve Çin devlet başkanları ilk BRIC Zirvesi'ni gerçekleştirmişlerdir. Zirvede öncelikle işbirliğinin temel dayanağı olarak *“uluslararası finansal ve siyasi kuruluşlarda reform”* maddesi ön plana çıkarılmıştır. Küresel finans kriz ile sekteye uğrayan ABD ekonomik hegemonyasına karşı gelişmekte olan devletler için güvenli ve alternatif bir liman gereksinimi ile eş zamanlı BRIC oluşumunun zirve olarak bir araya gelişi, dünyada fazlaca yankı bulmuştur. Irak başta olmak üzere Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar ile istikrarsızlaşan uluslararası siyasetin, küresel finansal kriz ile körüklenmesi, uluslararası ekonomipolitik istikrar ihtiyacının derinden hissedildiği bir zaman diliminde BRIC gruplaşmasının pratik zemini olan zirve, kritik bir adım olmuştur.⁴⁰⁵ Böylece SSCB'nin dağılmasından sonra *“tek kutuplu sistemin sürekli ve münferit olarak dayatılmasına karşılık uluslararası hukukun üstünlüğü, uluslararası sistemde eşitlik, karşılıklı saygı, işbirliği ve diyalog ile daha demokratik ve çok kutuplu bir dünya çağrısı BM dışında kayda değer bir ses tonu ile dile getirilebilmesinin temeli”* atılmıştır.

İlk zamanda sembolik ve sözde bir anlam taşıyan bu yazınsal ve sözsel edim, *“modern uluslararası ilişkiler açısından Soğuk Savaş'ın bitiminden itibaren Batı hegemonyası dışında pragmatik temelleri bulunan alternatif oluşturmaya aday bir irade”* olarak değerlendirilmiştir. Zirvenin diğer vurgulanan konuları ise *“küresel gıda güvenliği, kalkınma yardımları, iklim değişikliği, enerji güvenliği ve Küresel Finans Krizi”* olmuştur. Zirve, gelişmekte olan piyasaların ve gelişmekte olan devletlerin uluslararası finans kurumlarında daha büyük bir söylem ve temsil çağrısında bulunurken, küresel gıda güvenliği gibi hayati bir konuya da yayınlanan ortak bildirisinde yer

⁴⁰⁵ Oliver Stuenkel, “Emerging Powers and Status: The Case of the First Brics Summit”, *Asian Perspective*, Vol 38, No:1, 2014, ss. 2-3.

vermiştir. Zirve, genel olarak bir taraftan güncel konulara vurgu yaparken diğer taraftan gelecek yönlü bir perspektif oluşturmaya çalışmıştır.⁴⁰⁶

Özellikle 2008 Küresel Finans Krizi'ni gelişmiş devletlere kıyasla daha az hasarla atlatan BRIC devletleri, kriz sonrası dönemi kendi aralarındaki işbirliğini artırmak için kullanmışlardır. İlk zirvede *“BRIC devletleri tarafından vurgulanan uluslararası ekonomik kuruluşlardaki reform çağrıları”* geliştirmekte olan devletler açısından ön plana çıkmıştır. Özellikle *“IMF'nin oy verme işlemlerinde izlediği adil olmayan uygulamalarını dile getiren BRIC devletleri, küresel ekonomik sistemde değişmesini istedikleri noktaları”* ilk zirvede vurgulamışlardır.

Bu zirvede vurgulanan diğer bir önemli konu ise Almanya/Heiligendamm'da 6-8 Haziran 2007 tarihleri arasında düzenlenen G-8 Zirvesi sırasında yükselen ekonomilerin küresel ekonomik sistemin istikrarına dahil edilmesi ve sanayileşmiş devletlerin karşılaştıkları zorluklarla artık daha fazla kendi kendilerine baş edemeyeceklerine yönelik sürecin hatırlatılmasıdır.⁴⁰⁷ Görüldüğü üzere yükselen ekonomilerin yadsınamaz gelişimi, küresel ekonomik güvenliğin geleceğinde diyalog tesisini zorunlu kılmıştır. *“BRIC birlikteliğinin kanıtladığı gibi söz konusu dönemdeki ekonomik göstergeler de G-8 devletlerinin dünyanın ekonomik merkezi”* olduğu gerçeğini sarsmaya başlamıştır. 2008 küresel finans krizinin doğal sonucu olarak yükselen piyasa ekonomilerinin gelişim potansiyelinin etkisiyle küreselleşmenin merkez devletleri, dünya ekonomik ve politik alanındaki erklerini yükselen ekonomilerle paylaşmak zorunda kalmıştır. Zira *“G-20 gibi oluşumlarla diyalog ve daha geniş katılımcı bir küresel ekonomik yönetim tasarlama ihtiyacı”* hissedilmeye başlanmıştır. İlk BRIC Zirvesi, bu bağlamda birlikteliğin en önemli önceliğine *“geliştirmekte olan devletlerin sesi olma”* hedefini yerleştirmiştir.

2.1.2. Brasilia / Brezilya Zirvesi (Nisan 2010)

10 Nisan 2010 tarihinde Brezilya'nın Brasilia kentinde gerçekleştirilen 2. BRIC Zirvesi, *“küresel ölçekte seslendirilen finansal ve ekonomik eleştirilerin daha yüksek bir sesle dile getirilmesine sahne”* olmuştur. İlk zirve gibi bu toplantı da 2008 Küresel Finansal Krizi'nin etkilerinin gölgesinde gerçekleşmiştir. Zirvede *“kriz sonrası DB ve*

⁴⁰⁶ Şerif Dilek, Deniz İstikbal, Merve Yanartaş, Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: BRICS, SETA Analiz, Sayı 256, Eylül 2018, s. 11.

⁴⁰⁷ G-8 devletleri ile yükselen ekonomiler arasında oluşturulan diyalogun düzenli, yapısal ve kurumsal bir zemine oturması için başlatılan Heiligendamm süreci hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., Münife Danacı, “G-8 Grubu ve “Heiligendamm Süreci”, “http://www.mfa.gov.tr/g-8-grubu-ve-_heiligendamm-sureci_.tr.mfa, (15.07.2017).

*IMF’deki değişim talepleri, G-20 ilişkileri, iklim değişikliği, BM’de reform talebi ve BRIC devletleri arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi gündem konusu” olmuştur.*⁴⁰⁸

Bu noktada BM reform taleplerinin yıllardır gündeme getirilmesi doğal karşılanmalıdır. Zira BRIC’in uluslararası ekonomik sistemin temel kurumlarına yönelik eleştirisi ve reform taleplerinin sesi olması, BRIC’in veya yükselen piyasaların yükselişinin Washington Uzlaşısı’na alternatif olarak Asya, özellikle de Çin merkezli bir algıyı işaret edecek şekilde dile getirilen bir çeşit “*Pekin Uzlaşısı*” ile sonuçlanacak yeni bir uluslararası ekonomik düzen ihtimalini akıllara getirmiştir. “*Güney’in yükselişi*” sürdükçe ve gelişmiş devletler aleyhine küresel ekonomik ve siyasal ağırlıklarını artırdıkça, Bretton Woods ikizleri olan IMF ve DB’nin alternatif stratejilere ve karar mekanizmalarındaki oy dağılım reform taleplerine daha fazla kulak kabartması gerektiği hususları, Zirve’de önemle vurgulanmıştır.⁴⁰⁹ Genişlemeye ve diyaloga sıcak bakan BRIC devletleri, aynı zamanda Zirve’de Güney Afrika’nın gruba dahil edilmesi yönündeki iradeleri ile kolektif ekonomik güç zeminine Afrika kıtasını da dahil ederek etki alanını genişletme yönünde karar almışlardır.⁴¹⁰

2.1.3. Sanya / Çin Zirvesi (Nisan 2011)

13-14 Nisan 2011 tarihleri arasında Çin’in Sanya kentinde gerçekleştirilen 3. Zirve’de “*Geniş Vizyon, Paylaşılan Refah*” teması altında “*ekonomik refahın adil paylaşımı*” ana gündem maddesi haline gelmiştir. Güney Afrika’nın bu zirveye katılmasıyla birliktelik “*kısaltmanın günümüzdeki BRICS halini*” almıştır.⁴¹¹ Böylece Afrika kıtasının da etki alanına girmesiyle “*aktif bir küresel ekonomipolitik aktör seviyesine yükselme yolunda genişleme politikasının ilk ve tek adımı*” atılmıştır.

Bu zirve Latin Amerika, Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının temsilcilerinin bir araya gelmesi açısından da önemlidir. Özellikle Çin’in artan enerji tüketimi ve gereksinimi için “*hayati bir pazar olan Afrika’nın gelecek yüzyıldaki ekonomik ve ticari potansiyeli düşünüldüğünde hayata geçirilen genişleme hamlesinin Çin ve BRIC için stratejik bir derinlik*” içerdiği ifade edilebilir. Zirve boyunca Akademik Forum, Finansal

⁴⁰⁸ Dilek vd., op.cit.

⁴⁰⁹ Ziya Öniş, ““Pekin Uzlaşısı” ve Yükselen Ekonomilerde Demokrasinin Geleceği”, *Fener Dosya*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay, Sayı 12, 2018, ss. 16-17.

⁴¹⁰ Turgutoğlu, op.cit., 931.

⁴¹¹ Jack A. Smith, “BRIC Becomes BRICS: Changes on the Geo-political Chessboard”. *Foreign Policy Journal*, 2011, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/01/21/bric-becomes-brics-changes-on-the-geopolitical-chessboard/2/>, (22.05.2016).

Forum ve İş Forumu düzenlenirken, sonuç bildirgesi olarak Sanya Deklarasyonu ve Eylem Planı yayınlanmıştır.⁴¹²

2.1.4. Yeni Delhi / Hindistan Zirvesi (Mart 2012)

Güney Afrika'nın katılımı ile birlikte BRICS'e dönüşen oluşum, *“bölgesel güçlerden oluşan küresel bir aktör olarak küresel yönetimde hesaba katılacak bir güç”* haline gelmeye başlamıştır. 29-30 Mart 2012 tarihleri arasında Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de düzenlenen 4. BRICS Zirvesi ile grup üyelerinin genişleme döngüsünün tamamlandığı anlaşılmıştır. *“Küresel İstikrar, Güvenlik ve Refah için BRICS Ortaklığı”* teması altında düzenlenen zirve, *“BRICS üyesi devletler arasında ticaret ve yatırım, gıda güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve enerji, sağlık gibi çeşitli ekonomik ve kalkınma konularında işbirliğini”* vurgulamıştır. Küresel finansal ve ekonomik yönetim gündemine ek olarak, terörizm, bilim, kalkınma, teknoloji ve inovasyon yeni gündem maddeleri olarak dâhil edilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma ve küresel yönetimin önemi ile birlikte zirvede küresel refahın artırılması, rekabet alanlarının BRICS üyesi devletler arasında geliştirilmesi ve Küresel Finans Krizin etkileri ve yapılması gerekenler tartışılmıştır.⁴¹³

Bununla birlikte BRICS devletleri arasındaki ticareti kolaylaştırmak açısından açılımlar da yapılmasına karar verilmiştir. Yeni Delhi BRICS Zirvesi'nde *“Yerel Para Birimi Kredi Mekanizmasının Genişletilmesi Ana Sözleşmesi ve Çok Taraflı Kredi Onaylama Anlaşması”*, BRICS ülke ihracat-ithalat bankaları olan Brezilya Kalkınma Bankası, Rusya Devlet Kalkınma ve Dış Ekonomik İlişkiler Bankası, Hindistan Exim Bankası, Çin Kalkınma Bankası Kurumu ve Güney Afrika Kalkınma Bankası tarafından imzalanmıştır.⁴¹⁴ Bu antlaşmalar ile *“BRICS üyesi devletler arasındaki ticaretin yerel para birimleriyle yapılmasına izin verilmesi, böylece ABD dolarının etkinliğini azaltarak yerli para birimlerin korunması ve döviz kuru volatilitelerinin etkisinin azaltılması hedeflenirken diğer taraftan BRICS para birimlerinin uluslararasılaşması”* teşvik edilmiştir.

⁴¹² BRICS Official Website, Sanya Declaration BRICS Leader Meeting, Sanya, Hainan, China, 14.04.2011, https://www.brics2017.org/English/AboutBRICS/DOPS/201701/t20170114_1116.html, (12.05.2018).

⁴¹³ Dilek, op. cit., s. 12.

⁴¹⁴ BRICS Official Website, Fourth BRICS Summit Delhi Declaration, 29.03.2012, https://www.brics2017.org/English/AboutBRICS/DOPS/201701/t20170114_1117.html, (12.05.2018).

IMF reformlarının gelişmekte olan devletler lehine düzenlenmesi gibi talepleri yineleyen ve küresel ekonomik sistemin daha adil olması gerektiğini her zirvede vurgulayan BRICS, “küresel yönetim” kavramına bu zirvede “özel vurgu” yapmıştır.⁴¹⁵ Yeni Delhi Deklarasyonu ve Eylem Planı ile BRICS üyesi devletlerin gelişmekte olan beklentileri ve işbirliği sürecini içeren “*BRICS üyesi devletlerin ekonomik kriz sonrası dönemde küresel ekonomide daha önemli bir rol oynamalarını sağlamak için rekabet avantajı olan alanlar hakkında BRICS Raporu*” yayınlanmıştır.

Bu doğrultuda BRICS içerisinde kolaylaşan ve ivmelenen ticaret-yatırım hacminin ikili ilişkilerdeki bazı anlaşmazlık ve gerilimleri çözme yeteneğini arttıracığı düşünülmüştür. Bu durum grubun uluslararası siyasi ve ekonomik ilişkilerde tek ses olma yolunda elini güçlendireceğı beklentisi hakim olmuştur. Her ne kadar grup devletlerinden ulusal çıkarları doğrultusunda doğal olarak farklı dış politika açılımları görölse de bazı uluslararası politik çatışma ve gelişme karşısında ortak tutum takınılması yahut sözsel edim ile güvenlikleştirme sürecinde BRICS’in platform olarak kullanılması önemlidir. BRICS’in bu zirveyle birlikte “örneğin Arap-İsrail çatışmasının çözömlenmesi ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulması tutumu, Ortadoğı gelişmelerinde yahut Suriye’de meydana gelen iç savaşa yönelik diyalog yoluyla çözüm önerisi, İran’a uygulanan yaptırımlar karşısında aleyhte duruşu ve nükleer müzakerelerin sürdürölmesi gibi sözsel edimleri”, Rusya eliyle Ortadoğı’ya daha fazla ilgi gösterildiğinin ve uluslararası kamuoyunu ilgilendiren konulara odaklanmaya başlandığının kanıtıdır.

2.1.5. Durban / Güney Afrika Zirvesi (Mart 2013)

Beşinci BRICS Zirvesi, 26-27 Mart 2013 tarihleri arasında Güney Afrika’nın Durban kentinde “*BRICS ve Afrika: Kalkınma, Entegrasyon ve Sanayileşme için Ortaklık*” temasıyla gerçekleştirilmiştir. Zirvenin “*BRICS’in yeni üyesi Güney Afrika’da gerçekleşmesi ve Afrika kıtasının sorun ve fırsatlarına odaklanması*”, Çin’in yönlendirmesi ile gündemin belirlendiğı izlenimini yaratmıştır. Zira Afrika’daki Çin yatırımlarının istikrarı, Çin’in ekonomik güvenliği açısından kritiktir. Özellikle Çin’in bu kıta devletlerinden elde ettiğı hammadde ve enerji kaynakları, Çin için hayati bir öneme sahip olduğundan Afrika kıtasının BRICS etki alanına dahil olması, haklı olarak BRICS içerisinde daha proaktif bir Çin dış politikası görölceğı beklentisine sebep olmuştur. Bu

⁴¹⁵ Jayan, op. cit., s. 372.

paralelde Çin, söz konusu kaynakların devamını sağlamak ve dünya üzerinde ‘olumlu Çin algısı yaratmak için bu kıtada yumuşak güç kullanımına daha da yoğunlaşmıştır. Nitekim Çin’in “*ekonomik yükselişinin büyük ölçüde Afrika kıtasındaki kaynaklara bağımlı olması ve bu kıtanın Çin için siyasi bir manevra alanı*” olarak görülmesi, BRICS’in gündem maddeleri ve politikalarına da yansımıştır.⁴¹⁶ Bu doğrultuda Zirve’de Çin Halk Cumhuriyeti Başkanı Jingping, “*BRICS üyesi devletlerin ortaklık ilişkisi doğrultusunda ekonomi, ticaret, finans, altyapı tesisleri inşası ve personel değişimi gibi alanlardaki işbirliğini güçlendirmesi gerektiğini belirtirken gelişen Afrika ekonomisini, dünya ekonomisinin gözdesi hâline getirmeye çalıştıklarına*” dikkat çekmiştir.

Zirvede kabul edilen Ethekwini Bildirgesi’nde, ayrıca “*İsrail’in işgal ettiği Filistin topraklarında inşa edilen yerleşimleri gibi uluslararası ilişkilerin tarihsel konularında siyasi duruş sergileyerek pasif bir aktör izlenimi kırılmaya*” çalışıldığına dikkat çekilmiştir. Bu şekilde varlığını ispatlarcasına sözsöz edimler ile sesini duyuran BRICS, Zirve’de ayrıca BRICS üyesi olmayan devletlerle iş birliği ve koordinasyonun artırılması için çalışılacağını vurgulamıştır. Bu açıdan gelecek projeksiyonunda oluşacak geniş katılımın “*yükselen bir güç*” olarak BRICS’in yeni bir uluslararası ekonomik düzen yaratacak bir platform potansiyelini akıllara getirmiştir.

Zirvede, başta kurumsallaşmanın ilk adımı olarak “BRICS Kalkınma Bankası ve Koşullu Rezerv Havuzu” kurulması kararı yanında “*BRICS Ülkeleri Arasındaki Çok Taraflı Sürdürülebilir Kalkınma, İşbirliği ve Ortak Finansman Anlaşması*” ve “*BRICS Ülkeleri İş Konseyi Kurulmasına İlişkin Bildirge*” olmak üzere çok sayıda işbirliği belgesi imzalanmıştır. Bu adımlar arasından BRICS Kalkınma Bankası, uluslararası ekonomipolitik düzlemde büyük yankı uyandırmıştır. İlk bakışta “*DB’nin etkisizliğini önce kendi aralarında sonra diğer gelişmekte olan devletleri de kapsayacak şekilde aşma çabası*” göze çarpmaktadır. Diğer düzenleme olan Koşullu Rezerv Havuzu’nun önemi de küresel finans krizi sonrasındaki kurtarma paketleri hatırlanınca çok acil ve kritik olarak yotumlanmıştır.⁴¹⁷ Zirvede bu önemli kararların yanı sıra üye devletlerin Batı’nın ekonomi politikalarına yönelik getirdikleri eleştirilerin hemen hemen hepsi, 2008’den bu

⁴¹⁶ BRICS Official Website, Fifth BRICS Summit Declaration and Action Plan, 27.03.2013, <http://www.brics5.co.za/fifth-brics-summit-declaration-andactionplan>, (12.05.2018).

⁴¹⁷ Sathish Subramanian, “BRICS agrees on \$100 bn currency reserve fund, India to give \$18”, *The Indian Express*, 05.09.2013, <http://archive.indianexpress.com/news/brics-agrees-on--100-bn-currency-reservefund india-to-give--18-bn/1165163/>, (17.06.2018).

yana süregelen ekonomik krizde Batı'nın aldığı kararların dünyanın geri kalan ekonomilerini zora sokmaya devam ettiği yönünde kaydedilmiştir.

2.1.6. Fortaleza/Brezilya Zirvesi (Temmuz 2014)

15-17 Temmuz 2014 tarihlerinde “Kapsayıcı Büyüme için Sürdürülebilir Çözümler” ana temasıyla Brezilya'nın Fortaleza kentinde toplanan 6. BRICS Zirvesi, üye devletler arasında politik koordinasyon, sürdürülebilir kalkınma ve kapsayıcı büyüme gibi konular üzerine odaklanmıştır. Ayrıca BRICS'in “küresel finans düzenine karşı attığı en ciddi adımlardan birisi” bu zirvede gerçekleşmiştir. Durban Zirvesi'nde DB'ye benzer şekilde “BRICS Kalkınma Bankası adı altında bir oluşum” konusunda ortak kanaate varan BRICS, zirve sonunda yayımlanan Fortaleza Bildirgesi'nde ilk etapta üyelerin eşit olarak paylaştığı 100 milyar dolarlık kuruluş sermayesiyle Şanghay merkezli IMF'ye yapılan atıfla yeniliği vurgulanan ve adı değiştirilen “Yeni Kalkınma Bankası”nın kurulacağına yer vermiştir. Finansal krizler karşısında yine aynı sermaye miktarı ile bir “Koşullu Rezerv Düzenlemesi” üzerinde çalışıldığı açıklanmıştır.⁴¹⁸ “Koşullu İhtiyat Fonu olarak da anılan bu düzenlemeyle hedeflenen mali istikrarı güçlendirmek yoluyla mevcut uluslararası parasal ve finansal düzenlemeleri tamamlayıcı bir rol” üstlenmek hedeflenmiştir.⁴¹⁹ Özetle bu misyon, “ödemeler dengesindeki kısa dönemli daralma ve baskılara karşı destek fonu” olarak tanımlanırken “uluslararası ekonomik sistemde IMF'ye alternatif bir düzenleme” olarak algılanmıştır.

Geçmiş zirvelerde vurgulanan konulardan olan “uluslararası finans kurumlarında reform yapılması çağrılarının sonuç alamayan BRICS grubunun IMF ve DB'na rakip olabilecek yeni oluşumlar” kurduğu iddia edilmiştir.⁴²⁰ Ancak baştan beri Soğuk Savaş kalıntısı uluslararası ekonomik ve finansal mimari ile tek kutuplu dünya yapısına karşı çıkan BRICS reformlarından çaba bulamaması sonucu böyle düzenlemelere gittiği görüşü daha baskın bir düşüncedir. Zira Washington uzlaşısı ya da Pax Americana ilkelerinin Güney devletlerinin ve gelişmekte olanlardan gelişmiş devletlerin çıkarlarını gözetmeyeceği BRICS devletleri tarafından bilinmekte ve bir çok örnekte deneyimlenmiştir. Bu bağlamda BRICS, entegrasyona dönük kurumsallaşma açılımlarını

⁴¹⁸BRICS Official Website, VI BRICS Summit Fortaleza Declaration, 15.07.2014, <http://www.brics2018.org.za/sites/default/files/documents/Fortaleza%20Declaration.pdf>, (13.05.2018).

⁴¹⁹ Erdem, op. cit., s. 320.

⁴²⁰ F. W. Wang, “Intra-Brics Financial Cooperation: Opportunities and Challenges”, *İktisadiyat*, 1(1), 2017, s. 40.

ekonomik küreselleşmeden korunmak ve uluslararası sistemde edilgen bir konumdan kurtulmak için en doğru çözüm olarak görmüştür. Ekonomik entegrasyonun aşamalarını teorik anlamda adım adım izlemeseler de bu Zirve ile kurulan banka ve fon düzenlemesi, açıkça ve güçlerinin yettiğinde Bretton Woods Sistemine meydan okuma olarak değerlendirilebilir. Böylece BRICS üyesi devletler alternatif bir uluslararası finansal yapının temeli sayılabilecek ciddi önemli bir adım atmıştır.

2.1.7. Ufa / Rusya Zirvesi (Temmuz 2015)

Yedinci BRICS Zirvesi 09-10 Temmuz 2015 tarihlerinde Rusya'nın Ufa şehrinde *“BRICS Ortaklığı - Küresel Gelişmenin Güçlü Faktörü”* ana temasıyla gerçekleştirilmiştir.⁴²¹ Diğer zirvelere kıyasla daha stratejik kararlar alınmıştır. Küresel politik ve ekonomik konular dışında Zirve katılımcısı olan Avrasya Ekonomik Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü liderleri ve gözlemci devletlerin liderleri ile bir toplantı düzenlenmiştir. BRICS'in en önemli iki lokomotif ülkesi olan Çin ve Rusya'nın bu örgütlerle organik bağı olduğu düşünüldüğünde, BRICS'in üye devletlerin kendi etkinlik alanları üzerinden bölgesel ve küresel açılımlar da kullanılan bir platform olarak geliştiği ifade edilebilir.

Ayrıca Zirve sonunda yayımlanan Ufa Deklarasyonu ve Eylem Planı'nda *“BRICS Ekonomik Ortaklığı Stratejisi”* kabul edilmiştir. Ufa Sonuç Bildirgesi'nde *“2. Dünya Savaşı'nın bitişinin 70. yılında faşizm ve antidemokratik hareketler reddedilerek ulusların özgürlüklerine vurgu”* yapılmıştır. Küresel yönetim, terörizmle kapsamlı mücadele, sürdürülebilir kapsamlı büyüme, iklim değişikliği ve kültürel iş birliği alanlarında ortak çalışmalara vurgu yapılan zirveye kültürel alan da dahil edilmiştir.⁴²²

Geçmiş zirvelerde olduğu gibi *“İran'ın nükleer programının barışçıl amaçlarla kullanıldığı vurgulanmış ve Tahran'a uygulanan yaptırımların kaldırılması istenmiştir. Ukrayna'nın doğusundaki sorunlara”* da değinilen zirvede Rusya'nın siyasi duruşu paralelinde tavır takınılarak söz konusu sorunların ancak politik yollarla çözülebileceği ve DEAŞ gibi terör örgütlerinin en sert biçimde kınandığı da sonuç bildirgesinde yer almıştır. Zirvede alınan en önemli karar ise *“Yeni Kalkınma Bankası ve İhtiyat Fonu'nun fiili olarak hayata geçirilmesi yönünde çalışmaların tamamlandığının”* bildirilmesidir.

⁴²¹ Dilek, op. cit., s. 12.

⁴²² BRICS Official Website, VII BRICS Summit Ufa Declaration, 9.07.2015, https://www.brics2017.org/English/Documents/Summit/201701/t20170125_1409.html, (12.05.2018).

Çin yetkilileri, “bankanın kurulmasının küresel ekonominin toparlanmasına katkı sağlayacağını” belirtirken, “BRICS üyesi devletler dahil diğer gelişen ve yükselen ekonomilerdeki altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için bankanın kaynaklarının seferber edileceği” vurgulanmıştır.

BRICS Ufa Zirvesi bildirisi, “IMF 2010 yılı reform paketinin ABD tarafından onaylanmasının çok uzun bir süreden beri geciktirilmesinin IMF’nin güvenilirliğine, meşruiyetine ve kabul görmesine zarar vermeye devam ettiğini” açıkça ortaya koymuştur. BRICS ülke ekonomilerinin dünya ekonomisinin beşte birinden fazlasını oluşturması karşısında toplamda % 11 gibi bir oy hakkına sahip olmaları, IMF’nin idari yapısındaki reform çabalarının gerçekçilik zeminin sorgulanmasına kaynaklık etmektedir. Zira 2008 yılında IMF kotalarında temsil oranlarına yönelik köklü değişiklik önerileri çok sembolik gerçekleşmiştir. Söz konusu değişiklik ile “IMF içerisinde sadece % 5.4 oranında oy hakkının gelişmiş batılı devletlerden, gelişmekte olan devletler ve yükselen piyasa ekonomilerine geçişi” sağlanmıştır. “Küresel Güney”i gücünün gerçekliğini tam olarak yansıtmadığı gerekçesiyle başta Çin, Brezilya ve Hindistan gibi devletler önerilen yeni borç alma düzenlemelerine daha ciddi artışlar içeren reformlar yapılmadığı sürece katılmayı reddetmişlerdir. Alternatif olarak, yatırım olarak gördükleri IMF notlarını satın almayı tercih etmişlerdir.⁴²³

2.1.8. Goa / Hindistan Zirvesi (Ekim 2016)

15-16 Ekim 2016 tarihlerinde Hindistan’ın Goa şehrinde “Duyarlı, Kapsayıcı ve Toplu Çözümler Oluşturma” temasıyla yapılan 8. BRICS Zirvesi’nde “uluslararası siyasi ve ekonomik durum, küresel yönetim, terörle mücadele, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma hedefleri ve kültürel değişim konuları” tartışılmıştır. Zirve, Goa Deklarasyonu

⁴²³ Erdem, op. cit., s. 329. IMF kotalarına yönelik reform sürecini kısaca hatırlarsak, 2009 yılında İstanbul’da yapılan IMF ve DB ortak yıllık toplantıda, “gelişmekte olan devletler ve yükselen piyasa ekonomilerine güçleri ile daha orantılı bir rol vermek için IMF ve DB’nin yönetiminde reform yapılması önerisi” yenilenmiştir. Buna uygun bir reform paketi 2010 yılında G-20 zirvesi tarafından kabul edilerek, IMF’nin kota havuzunun neredeyse iki misli artırılması önerisi, diğer bütün üye devletlerin onayına sunulmuştur. Bunun karşılığında “Çin, Hindistan, Brezilya ve Rusya satın aldıkları IMF notlarının IMF’nin yeni borç alma düzenlemelerine içerisine mali kaynak olarak aktarılmasına müsaade etmişlerdir. 2010 Reformları ile IMF içerisinde en az %5 oranında oy haklarının ve DB içerisinde ise %3 oranında oy haklarının gelişmiş devletlerden gelişmekte olan devletlere kaydırılacağı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Hatta aynı yıl her iki kurumun yönetim kurulları daha büyük oranda değişiklikleri, üye devletlerin onayı şartına bağlı olarak, kabul etmiş ve her bir devletin oy miktarının hesaplanmasında asli ölçütün dünyanın toplam gayrisafi hasılası içerisindeki yerine ait düşen payın olması gerektiğini” benimsemiştir. Ali Burak Güven, “IMF, Dünya Bankası ve Küresel Kriz: Yeni Dengeler, Eski Yönelimler.” *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (ed.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul, İletişim Yay., 2011, s. 43.

ve Eylem Planı ile sonuçlanırken üye devletler, BRICS ortaklığını daha da ileri götürme ve güçlendirmeye olan bağlılıklarını yinelenmiştir.

Ayrıca Goa Zirvesi, “geride bırakılan yedi zirvede alınan kararların daha işlevsel hale getirildiği bir zirve” olarak tarihe geçmiştir.⁴²⁴ “Uzayın barışçıl kullanımı, Suriye’de barışın sağlanması, sivil nükleer enerjiye rahat ulaşım ve bunun finansmanı, Paris İklim Anlaşması’nın yürürlüğe girmesi ve iklim değişikliği, uluslararası hukuka aykırı bir şekilde yapılan askeri hareketlerin ve ekonomik yaptırımların kınanması, devletlerin içişlerine karışılmaması gerektiği, IMF kotalarında gelişmekte olan devletlere daha fazla yer verilmesi ve BM Güvenlik Konseyi’nde kapsamlı reform” gibi uluslararası ekonomik, politik, çevresel, insani ve kültürel birçok farklı konu bu zirvenin gündemini oluşturmuştur. “BRICS Tarımsal Araştırma Platformu ve BRICS Gümrük İşbirliği Komitesi’nin kurulması ve BRICS üyesi devletlerin diplomasi akademileri arasında iş birliğinin geliştirilmesi” için üç farklı anlaşmanın imzalandığı zirvede iş birliği alanları daha da genişletilmiştir.⁴²⁵

2.1.9. Xiamen / Çin Zirvesi (Eylül 2017)

Çin’in Xiamen şehrinde 3-5 Eylül 2017 tarihlerinde “BRICS: Daha Parlak Bir Gelecek İçin Daha Güçlü Ortaklık” temasıyla düzenlenen Dokuzuncu BRICS Zirvesi, birlikteliğin gelecekteki gelişimi ve hali hazırda bir vizyonu üzerine odaklanmıştır. Xiamen Zirvesi’nde “iklim değişikliği, ticari korumacılık, Kuzey Kore’nin nükleer denemeleri, e-ticaret ve siber güvenlik” gibi konulara değinilmiştir.⁴²⁶ Uluslararası politik ve ekonomik sorunlara ilişkin BRICS zirve ve çıktılarında yapılan vurguların sembolik etkileri olduğu kadar, Batı dışında bir dünyanın da var olduğu ve görüşlerinin dikkate alınması gerektiği hissedilmeye çalışılmaktadır.

80 ülkenin katılım gösterdiği zirveye 1200 üzerinde iş adamı da iştirak etmiştir. IMF ve DB gibi uluslararası finans kuruluşlarında gerçekleştirilen reformlarla birlikte küresel ekonomideki temsil gücü kuvvetlenen BRICS devletleri, “oluşturdukları yeni finansal kurumlarla gelişen ekonomilerini daha güçlü bir pozisyona” taşımıştır. Zirve sonrasında BRICS’in gelecek vizyonu üzerine yapılan senaryolara göre “2030 yılında

⁴²⁴BRICS Official Website, Goa Declaration, Goa, India, 16.10.2016, <http://www.brics2018.org.za/sites/default/files/documents/Goa%20Declaration.pdf>, (12.05.2018).

⁴²⁵ Ibid.

⁴²⁶ BRICS Leaders Xiamen Declaration, Ministry of External Affairs Government of India, 4.09.2017, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/28912>, (12.05.2018).

*satın alma gücü bakımından dünyanın en büyük ekonomileri arasında Çin birinci, Hindistan üçüncü, Rusya altıncı, Brezilya sekizinci ve Güney Afrika otuzuncu sırada” yer alacaktır. Bu noktada önümüzdeki dönemde BRICS üyesi devletlerin küresel ekonomideki ağırlıkları artacaktır. Ayrıca “iklim değişikliği, bölgesel güvenlik ve terörle mücadele gibi önemli konulara öncülük etmeye” çalışacakları da beklenmektedir.*⁴²⁷

2.1.10. Johannesburg / Güney Afrika Zirvesi (Temmuz 2018)

BRICS devletleri, 10. Zirve’yi Güney Afrika’nın dönem başkanlığında Johannesburg’ta 25-27 Temmuz 2018 tarihlerinde gerçekleştirmiştir. 2017 yılında Çin’in dönem başkanlığı çerçevesinde diyalog ortaklarını genişleten BRICS, bu Zirvede “*BRICS Plus oluşumunu bu zirve ile dünyanın değişik coğrafyalarında bulunan bölgesel ve küresel örgütlerin temsil yetkisine sahip devletleri dahil etmiş ve küresel etkinliğini artırma*” yoluna gitmiştir. Zirvede önceki dönemlerde önemli iş birliklerinin gerçekleştirildiği alanlara yenilerinin eklenmesi ve dünya ekonomisini tehdit eden ticaret savaşlarına karşı çeşitli tedbirler alınması gündeme gelmiştir. “*Afrika’da BRICS: 4. Sanayi Devriminde Paylaşılan Refah için Ortaklık ve Kapsayıcı Büyüme*” temasıyla toplanan Zirve’de “*barış gücüyle ilgili bir çalışma grubu oluşturulması, aşı araştırma merkezi, cinsiyet ve kadın forumu, ekonomik ortaklığı kapsayıcı büyüme, 4. Sanayi Devrimi’ni daha fazla geliştirme ve turizm ortaklığı kurma*” gibi meselelerde önemli kararlar alınmıştır. Bu kararlara ek olarak zirvenin bir bölümünde “*Küresel Güney’in Refahı için Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyümeyi Sağlamak*” başlığı altında BRICS üyesi olmayan ama bölgesel ve küresel açıdan farklı örgütlerin dönem başkanlıklarını yürüten devletlerle iş birliğini geliştirmek için “*BRICS Plus*” şeklinde adlandırılan yeni bir oluşuma daha gidilmiştir.⁴²⁸

Geçmiş on yıllık süreçte alınan kararların ışığında uluslararası ekonomik ve siyasi sistemde daha fazla söz sahibi olan BRICS oluşumu, “*gelecek yıllar içinde yeni yol haritası*” oluşturmak için daha kapsamlı bir çalışma yürüttüğünü son Zirve ile kanıtlamıştır. Zirve sonrası “*dünyanın değişik coğrafyalarında meydana gelen iç*

⁴²⁷Oliver Stuenkel, “The BRICS Leaders Xiamen Declaration: An analysis,” <https://www.postwesternworld.com/2017/09/07/leaders-declaration-analysis/>, (07.09.2017).

⁴²⁸ BRICS Official Website, “BRICS in Africa: Collaboration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution”, *10th BRICS Summit Johannesburg Declaration*, 27.07.2018 <http://www.brics2018.org.za/sites/default/files/Documents/pdf>, (23.08.2018).

çatışmaların sonlandırılması için yeni adımların atılması yönündeki beyanlardan çıkarılan “BRICS Barış Gücü” kurulması ihtimali,” uluslararası gündemde büyük yankı uyandırmıştır. BRICS’in kurumsallaşması ve uluslararası hukuk kişiliği kazanabilmesi için kritik olan bu gelişme, “özellikle BM’nin çözüm üretemediği ya da yetersiz kaldığı durumlarda BRICS üyesi devletlerin edilgen konumdan etken bir aktöre dönüşmesini” ifade etmektedir. Başta Çin ve Rusya askeri kapasitesi ile pragmatik zemini bulunan beyanın liderler düzeyinde dile getirilmesi, oluşumun kurumsal olarak vizyon ve misyonunu göstermesi açısından önemlidir.

2.2. BRICS Kurumsallaşması

Zirve diplomasisi uluslararası ilişkilerdeki etkinliğini eylem ve sözsel edime döken BRICS, *“her ülkenin kendi hinterlandında jeopolitik bir güç olması ötesinde jeoekonomik etki ve sonuçları ile bir siyasi forum”* olarak tanımlanmaya başlamıştır. Ancak siyasi özelliği entegrasyondan uzak olan birliktelik, ekonomik anlamda kendi içinde ne ortak pazar ne de gümrük birliği gibi ekonomik entegrasyon özellikleri barındırmaktadır. Zira BRICS, *“resmi bir sekretaryası bulunmayan ve zirveler kapsamında dönem başkanlığı için geçici kurumsal altyapı ile ilerleyen birliktelik”,* olarak üye devletler arasında bilimden eğitime kadar çok çeşitli alanlarda komite yapılanması üzerinden çalışmalar yürütmektedir. Zirveler sonucu ilerleyen siyasi ve ekonomik diplomasi, akademik literatürdeki uluslararası hukuk kişiliği gereksinimini karşılamamıştır. Uluslararası hukuk kişiliği atfedilecek bir birliktelik olmadığı gibi BRICS Zirveleri, *“üye devletler tarafından daimi sekretarya ve idari mekanizmadan yoksun”* şekilde ilerlemekteydi. Bu bakımdan BRICS’in işbirliği formu gayri resmi olarak nitelendirilmekteydi.⁴²⁹ Aslında uluslararası organizasyonun işlem maliyeti kısa vadede göreceli olarak düşük olmakla birlikte, *“ilk on yıllık zirve periyodu sonunda üye devletlerin üzerinden her türlü riski, sorumluluğu ve belirsizliği üstlenecek idari bir mekanizma gereksinimi yönünde yüksek bir beklenti”* hakim olmuştur.

Bu bakımdan her fırsatta BRICS, uluslararası ekonomik düzenin idaresine ve kurumlarına eleştiri ve öneri ile fiilen katkıda bulunmuştur. BRICS devletleri, *“uluslararası ekonominin istikrarı ve küresel yönetişimde daha adil ve öngörülebilir bir*

⁴²⁹ Stephany Griffith-Jones, “A BRICS Development Bank: A Dream Coming True?”, *UNCTAD Discussion Papers*, No: 215, March 2014, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/osgdp20141_en.pdf, s.2. (21.02.2018).

*yapının tesisi için motor bir görev” üstlenmiş ve Zirve deklarasyonlarında “özellikle IMF’nin kotaları ve oy nisabında reform talebi sürekli bir gündem maddesi” olarak yer almıştır.*⁴³⁰ Zira dünya ekonomisinin 2050 yılı itibarıyla en önemli bloğu olarak belirtilen BRICS üyesi devletlerin IMF ve DB gibi uluslararası finans kurumlarında Küresel Kriz sonrası dönemde sadece %11’lik temsil payına ulaşması ve Küresel Güney devletlerine IMF’de seslerini duyuramamaları eleştirilere zemin hazırlamıştır.⁴³¹ Bu eleştiriler ve gerçekleştirmeler BRICS’in *“gerek deklarasyonları gerek ekonomik bir merkez olarak yükselişi gelişmekte olan ve gelişmekte olan piyasa ekonomilerine daha fazla güç kaydırmaya yönelik bazı kararlar”* alabilmesinde etkili olmuştur. Ancak 2018 yılı rakamlarına göre Bretton Woods sistemi mirası kurumlarda BRICS devletlerinin temsil payının %14,18’e çıkarılması reformu⁴³² kayda değer bir ilerleme olarak görülse de halen dünya ekonomisindeki ağırlıklarının karşılığı olan güçlerini tam olarak temsil etmediği düşünülmüştür.

Bu gelişmeler ışığında BRICS’in AB gibi uluslararası bir örgüt olması beklenmezken, en azından örgütlenme belirtileri göstermesi gerektiği ve hedefleri doğrultusunda küresel ekonomik yönetimi etkileme kabiliyetinin artması beklentisi yoğun bir akademik tartışma konusu olmuştur. Öncelikle *“farklı coğrafyalarda sınır çizgileri bulunması, birlikteliğin tarihsel örüntüsü olmaması, ekonomik gelişim verileri dışında dayanağı olmaması, pek çok yönüyle devletlerin arasındaki farklılıklar ve ayrışmalar, bunların ortak olan özelliklerinden fazla olması”* gibi nedenler öne çıkmıştır. Gerçek şu ki şimdiye kadar ulus-üstü yapılanma içerisinde örgütlenmekten kaçınmaları veya bazı ortak meselelerde tekdüze bir siyasi duruş sergilemekten kaçınmaları, BRICS’in kurumsal, hukuksal ve siyasal kimliğinin sorgulanmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda BRICS, *“henüz zirveler üzerinden uluslararası ilişkilerde söz sahibi olmaya çalışırken, ekonomik bir entegrasyon ya da siyasi bir birlik görünümünden çok uzak”* olduğu söylenebilir.

⁴³⁰ Ali Burak Güven, “World Bank watch out, the BRICS Bank is a game-changer”, <http://theconversation.com/world-bank-watch-out-the-brics-bank-is-a-game-changer-29437>, (15.06.2018).

⁴³¹ PWC Reports, “The world in 2050: Will the shift in global economic power continue?”, 21.02.2015, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-pdf>, (15.06.2018).

⁴³² IMF, “IMF Members Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”, 14.09.2018, <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>, (28.07.2018).

Diğer taraftan ilk zirvesi üzerinden 10 yıl geçen BRICS'in zirve sonuç bildirgelerine bakıldığında *“kurumsallaşma yolunda adım attığı ve uluslararası finansal mimaride alternatif odaklar oluşturan düzenlemelere gittiği”* görülmektedir. Ekonomik diplomasiye daha çok önem veren BRICS, siyasi birlik olmanın ötesinde *“2. Dünya Savaşı sonrası kurulan ve SSCB'nin yıkılmasından sonra da gelişmekte olan devletlerin aleyhine gelişen “uluslararası ekonomik sistemi yumuşak geçişlerle değiştirmek ve düzenlemek”* arzusunda olmuştur. Bu açıdan BRICS konjonktür gereği görece güçlerinin bilincinde sistemin temel ekonomik sembolleri olan Bretton Woods kurumlarının ilk etapta yanında ve desteğiyle ilerleyecek, daha sonra gelecek projeksiyonunda ikame edebilecek mekanizmalar ile kurumsal altyapının oluşturulmasını bu hedefin en pragmatik araçları konumlandırmıştır. Bu açıdan 2014 yılında Fortaleza/Brezilya Zirvesi'nde *kararlaştırılan “Yeni Kalkınma Bankası ve Koşullu Rezerv Düzenlemesi”*, küresel ekonomik güvenlik ve istikrar için önemli yeniliklerdir. Söz konusu Banka ve Fon'un derinlemesine analizi gelişmekte olan devletlerin Batı menşeli ekonomik borç sarmalından kurtulması için kritik önemde olmakla birlikte BRICS'in gelecek vizyonunun anlaşılması ve küresel ekonomik güvenlik yapısının modernizasyonu açısından gereklidir.

2.2.1. Yeni Kalkınma Bankası (NDB)

BRICS gruplaşması için tetikleyici unsur, önceki başlıklarda vurgulandığı üzere *“küresel ekonomik güvenliğin geleneksel kurum ve araçlar ile sağlanamaması gerçeği”* olmuştur. Küresel finansal kriz sonrasında ortaya çıkan finansal sistemin risk ve tehditlerin daha iyi izlenmesi için BRICS nezdinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Kriz sonrasında birçok ülkede yaygın olarak kullanılmaya başlayan makro ihtiyati tedbirlere duyulan gereksinim, finansal sisteme yönelik riskleri kontrol altında tutma amacı gütmeye işlevi yanında BRICS'in kurumsallaşmasında da etkili olmuştur.⁴³³ Gelişmiş devletlerden kaynaklanan ve gelişmekte olan devletlere sirayet eden 2008 Küresel Kriz, aynı zamanda uluslararası finansal düzenin meşruiyet krizine sebep olmuştur. Bu doğrultuda sistemik düzeyde finansal kuruluşlar nezdinde zarar karşılama kapasitesi geliştirilmesi kriz sonrası dönemde hazırlanan finansal reform ajandalarında kritik bir yer almıştır. Bununla birlikte, *“ulusal ve uluslararası finansal kuruluşlarda zarar karşılama*

⁴³³ Turgutoğlu, op.cit., s. 937.

*kapasitesinin bulunması zaruri görülürken herhangi bir iflas durumunda her bir ülkenin teki olarak içsel kaynaklarının yetersiz kalabileceği” endişesi örneklerle ispatlanmıştır.*⁴³⁴ Öte yandan küresel ve sistemik öneme sahip bankalar için getirilen toplam zarar karşılama kapasitesine yönelik düzenleme, zarara maruz kalan devletlerde ortaya çıkacak risklerin minimize edilmesinde yeterli olmadığı görülmüştür.

Bu problemlili küresel ekonomik güvenliği sekteye uğratan durum,Batılı güçler kadar BRICS içinde de eşi görülmemiş bir işbirliğine yol açmıştır. Zira *“en başından beri finans mefhumu, her zaman BRICS üyesi devletler arasında hayati işbirliği konularından biri”* olagelmıştır. İlk beş zirvenin her birinde bazı fikirler ortaya atılmış olmasına rağmen, ekonomik, mali ve finansal işbirliği için resmi adımlar için birkaç yıl daha beklenmiştir. 2014 yılına kadar fiili olarak gerçekleşmeyen kurumsallaşma açılımları, *“6. BRICS Zirvesi’nde finansal işbirliğinin önemli ölçüde ilerlediğine işaret eden NDB ve CRA’yı oluşturan Anlaşmanın imzalanması”* ile sonuçlanmış ve *“uluslararası finansal mimarinin değişimi yönünde kritik bir adım”* atılmıştır. Bu açılımlardan BRICS Kalkınma Bankası projesi, *“BRICS ve diğer gelişmekte olan ekonomilerdeki altyapı ve sürdürülebilir kalkınma projeleri için kaynakları harekete geçirme gereksinimi üzerine”* gündeme gelmiştir. Bu inisiyatifin fizibilitesini ve uygulanabilirliğini incelemek için Maliye Bakanları’na daha fazla araştırma için ortak bir çalışma grubu kurmaları ve 2013’teki bir sonraki Zirvede rapor vermeleri istenmiştir. Durban’da düzenlenen 5. BRICS zirvesinde Maliye Bakanları’ndan alınan raporun ardından, liderler *“Kalkınma Bankası”*nın kurulmasının fizibilitesi konusunda mutabakata varmış ve kararını vermişlerdir. Altyapının finanse edilmesinde etkili olması için Banka’ya ilk katkının önemli ve yeterli düzeyde olması gerektiği konusunda da anlaşılmıştır.⁴³⁵ İlk dönemde *“adında BRICS ibaresi yer alsa da daha sora uluslararası ekonomide bir yenilik olduğuna atıfla değişimi yansıtan şekilde Yeni Kalkınma Bankası adı ile kurulmasına”* karar verilmiştir.

Fortaleza’daki 6. BRICS Zirvesi sırasında, liderler *“NDB’yi kuran Anlaşmayı imzalarken Deklarasyon’da, NDB’nin BRICS arasındaki işbirliğini güçlendireceğini ve çok taraflı ve bölgesel finansal kurumların küresel kalkınma için çabaları*

⁴³⁴ Oliver Stuenkel, “The financial crisis, contested legitimacy, and the genesis of intra-BRICS cooperation”. *Global Governance*, 19(4), 2013, s. 615.

⁴³⁵ Adriana E. Abdenur, Maiara Folly, “The New Development Bank and the Institutionalization of the BRICS”, *Revolutions: Global Trends & Regional Issues*, 3 (1), 2014, s. 72.

*destekleyeceğini ve böylece güçlü, sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme hedefine ulaşmak için ortak taahhütlere katkıda bulunacağını” vurgulamışlardır.*⁴³⁶ *“Resmi olarak 100 milyar ABD Doları tutarında bir başlangıç sermaye ile kurulan banka, başlangıçtaki kayıtlı sermayesinin kurucu üyeler arasında eşit olarak paylaşılmış olan 50 milyar ABD Doları oluşturması ve kalan sermayenin ekonomik gücüne, uluslararası ticaret ve rezerv miktarına göre ilerleyen dönemde tamamlanması” planlanmıştır.*

NDB’nin kurum içi otorite ve gücü, BRICS güç dengesine göre dikkatlice tahsis edilmiştir. *“Genel merkezi Şanghay olarak tasarlanan Banka’nın ilk Başkanı Hindistan’dan”* atanmıştır. Bu sayede bankanın dönem başkanlığı *“ilk olarak Hindistan’a ayrılırken, Brezilya’nın bankanın ilk Guvernörler Kuruluna, Rusya’nın ise kendi adına ilk Direktörler Kuruluna başkanlık etmesi”* öngörülmüştür. Her üye ülkenin *“fonksiyonel açıdan görev dağılımının yapıldığı Banka’da, üye devletlerin genel olarak Maliye Bakanlarından oluşan Guvernörler Kurulu ve bir alt düzey temsilcilerden oluşan Direktörler Kurulu idari açıdan organizasyon yapısını”* oluşturması kurgulanmıştır.⁴³⁷

Kurulduğundan itibaren yeşil ve yenilenebilir enerji, ulaştırma, su arıtma, sulama ve diğer alanlardaki projeler için 3,4 milyar ABD doların üzerinde mali yardım içeren kredileri onaylayan NDB, Haziran 2018 tarihi itibarıyla toplamda 5,1 ABD milyar dolarlık kredi hacmine ulaşmıştır. Kredi dağılımına bakıldığında ise ilk sıralarda % 35 ile Hindistan ve %23 ile Çin altyapı projelerine aktarım yapılırken, en düşük oran % 8 ile Güney Afrika ekonomisinde gerçekleşmiştir.⁴³⁸

Banka’nın üye yapısında mercek tutulduğunda ise yeni üyeliklere açık olduğu Kurucu Anlaşma’nın 5. maddesinde belirtilmiştir. 5. maddenin a fıkrasında *“BRICS üyesi devletler doğal üye”* olarak belirtilmiştir. Maddenin devamında *“yeni üyelik, her BM üyesine açık olup, bazı zaman ve koşullara uygun olarak Guvernörler Kurulu’nun ağırlıklı çoğunluğu tarafından belirlenebileceği”* belirtilmiştir. Banka üyeliği için borçluluk şart koşulmamıştır. Aynı maddenin c fıkrasında *“üyeleri borçlu ve borcu olmayan üyelere açık olduğu kaydedilirken Banka’nın Guvernörler Kurulu tarafından*

⁴³⁶ “Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement” Fortaleza Brazil, July 15, 2014, <http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/220-treaty-for-the-establishment-of-a-brics-contingent-reservearrangement-fortaleza-july-15>, (22.05.2018).

⁴³⁷ “Agreement on the New Development Bank- Fortaleza July 15”, Brazilian Ministry of External Relations, <http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/219-agreement-on-the-new-development-bank-fortaleza-july-15>, (22.05.2018).

⁴³⁸ Projects New Development Bank, <https://www.ndb.int/projects/list-of-all-projects/>, (30.08.2018).

*kararlaştırıldığı üzere Uluslararası Finansal Kurumlar Guvernörler Kurulu toplantısında gözlemci olarak kabul edildiği” düzenlenmiştir. Ayrıca “üye olmakla ilgilenen devletler de bu toplantılara gözlemci olarak davet edilebilir.” ifadesi yer almıştır.*⁴³⁹

Bu bakımdan yeni üye katılımı, bankanın uluslararası etkisinin yükseltilmesine ve sermaye rezervinin arttırılmasına yardımcı olacağı şeklinde okunabilir. Zira NDB’nin ardındaki amaç, *“orta ve uzun vadede özellikle gelişmekte olan devletler için küresel meselelerde seslerini yükseltmelerine yardımcı olmak”* tır. Bu düzeye ulaşabilmek için altyapı yatırımı ve finansmanı konusundaki eksiklikleri gidermek gereklidir. Kanımca BRICS devletlerinin yabancı para rezervlerinin optimum fayda ile kullanımı, gelişmekte olan piyasalardaki uzun vadeli yatırımlara yönlendirilmesi ile sağlanacaktır. Bu sayede *“uzun vadede Batı hegemonyasından BRICS ve güney devletlerinin kendi kendini dengeleyen bir sistem ile ayrışması nihai hedef”* olarak dillendirilmese de NDB’nin gelişim dinamiğinde bu sonuca ulaşılmak istenmektedir.⁴⁴⁰

Vurgulandığı üzere sermaye katkısı ve güç dağılımı ile ilgili olarak, NDB *“eşitlik ilkesini”* temel almaktadır. Bu bağlamda bilinçli olarak kotaları ve finansman ihtiyaçlarını eşit olarak tahsis edecek olan bir süper güçten kaçınılmıştır. Zira *“Çin ya da Rusya gibi devletlerin projelerini kendi başlarına finanse edebilecekleri için, NDB’nin ilk tercih olmayabileceği”* akla gelmektedir.

Bu noktada Çin’in öncülüğünde DB’den daha fazla sermayeye sahip olarak kurulan *“Asya Altyapı Yatırım Bankası”* (AAYB) aracılığıyla Yeni Kalkınma Bankası’nın etkinliğine gölge düşürüldüğü eleştirileri gündeme gelmiştir.⁴⁴¹ DB ve IMF merkezli küresel finans sistemine yönelik revizyonist bir karşılık verme girişimi olarak ortaya atılan AAYB’nin merkezinin de şanghay olarak belirlenmesi, uluslararası alanda Çin’in NDB etkinliğini azaltacağı endişesini desteklemiştir. Ancak Çin’in bu noktada yeni bir yatırım bankası kurma amacı, *“NDB’ye karşı olmaktan ziyade ABD ve Japonya’nın Asya’da kendini dışlamasına karşılık cevap”* olarak algılanmalıdır. Bu bağlamda Çin liderliğindeki yirmi bir Asya ülkesi 24 Ekim 2014 tarihinde Pekin’de AAYB adında yeni bir kalkınma bankası kurmayı öngören Mutabakat Zaptı’na imza atmıştır. Aslında

⁴³⁹ “Agreement...”, loc. cit.

⁴⁴⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz., Gregory T. Chin, “The BRICS-led Development Bank: Purpose and Politics beyond the G20”, *Global Policy*, 5 (3), 2014, ss. 366-373.

⁴⁴¹ Adriana E. Abdenur, “China and the BRICS Development Bank: Legitimacy and Multilateralism in South-South Cooperation”. *IDS Bulletin*, 45 (4), 2014, s. 90.

“Asya’da yıllık ortalama 800 milyar ABD dolarlık yatırım ihtiyacı bulunması”, Çin’i bu girişime itmiştir. Çin tarafından bankanın kurulması için gösterilen resmi sebep, Asya’nın bu finansman açığıdır.⁴⁴² Oysa ABD ve Japonya öncülüğünde 1966 yılında kurulan Asya Kalkınma Bankası’nda da Çin’in oy dağılımdaki payının %5,47 olması, ABD’nin %12,74, Japonya’nın %12,85 oy oranı karşısında Asya’nın küresel ekonomideki ağırlığını ve Çin’in gücünü gerçekçi olarak yansıtmamaktadır.

Asya için kurulan bir kalkınma bankasında Çin, “ABD ve Japonya’nın yarısı oranında dahi oy gücüne sahip olmaması, Çin’in finansal kuruluşlardaki mevcut paylaşım oranlarının adaletsizliği ve karar alma ile yönetim mekanizmalarında ABD-Japonya hegemonyası” gibi nedenler AAYB’nin kurulmasının arka planında yer almaktadır.⁴⁴³ ABD ve Japonya’nın AAYB’ye muhalefeti ve bu kuruma üye olunmaması yönündeki ABD müttefiklerine yönelik çağrılar başarılı olamamıştır. Başta Çin olmak üzere BRICS’in çok kutuplu bir küresel sistem arayışı temelinde şekillenen ekonomik güç ve güvenlik vizyonu, Avrupa devletlerinin geleneksel olarak “sürekli dost değil sadece çıkar vardır” anlayışı ile hareket etmesine kaynaklık etmiştir. Bu bağlamda “İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletlerinin art arda AAYB’ye üye olmaları”, son dönemde ABD politikalarının Batı’nın diğer devletlerince desteklenmediği ve takip edilmediğinin kanıtı” olmuş ve böylece ABD’nin Çin’i yabancılaştırma amacının gerçeklikten uzak olduğunu gözler önüne sermiştir.

Diğer bir açıdan uzun vadeli kalkınma perspektifinden bakıldığında NDB’nin kurulmasını BRICS’in finansal kaynaklarını bir araya toplayıp, grup içinde ve ötesinde ortak gelişimi teşvik etmek için bir açılım olarak okuyabiliriz. Nitekim NDB, “yükselen piyasa ekonomileri, gelişmekte olan devletler ve diğer bölgesel kalkınma bankaları arasındaki işbirliği için kolaylık” sağlayacaktır. Hâlihazırda DB ve IMF, bir ülkenin finansal krizlere karıştığı durumda başvurulabilecek yegane iki ana uluslararası finans kurumu olarak iktisadi yada siyasi saiklerle ihtiyaç duyan devletlere kredi sağladıklarında, kurtarma paket ya da tedbirlerini bazı özel sıkılaştırma koşulları ile belirlemektedir. Batı dünyası dışında krediye ihtiyaç duyan devletlerin genel olarak ekonomik gelişiminin yapısal olarak sekteye uğradığı, ekonomipolitik bir döngü içine

⁴⁴²Kenneth Rogoff, “Will China’s Infrastructure Bank Work?”, 06.04.2015, <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-aiib-recommendations-by-kenneth-rogoff-2015-04/>, (25.04.2018).

⁴⁴³ Kaan Yiğenoğlu, “Çin’in ‘Tek Kuşak Tek Yol’ ve Asya Altyapı Yatırım Bankası”. *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(1), 2018, ss. 12-13.

alındığı ve borç sarmalı ile krizlere sürüklendiği yönünde genel kanı hâkim olmuştur. Dolayısıyla BRICS nezdinde “*gelişmekte olan yükselen piyasa ekonomilerine mali kaynak sağlamayı ve bağımsız olarak yönetmeyi amaçlayan bir kalkınma bankasının oluşturulması*”, sadece bu devletler arasında daha fazla işbirliğini değil, “*aynı zamanda gelişmekte olan ekonomilerin uluslararası ekonomi için yeni bir düzen inşa etmeye yönelik gereksinimlerine*” de alternatif bir başvuru noktası olacağı düşünülmüştür.⁴⁴⁴

Bu paralelde NDB, diğer gelişmekte olan devletlerin finansman kanallarını da genişletme potansiyeli taşımaktadır. Bilindiği üzere Bretton Woods sistemi, yükselen piyasa gelişmekte olan devletleri için temel borç kaynağı görevlerini icra etmektedir. Bununla birlikte son yıllarda, “*gelişmekte olan devletler, DB’den aldıkları toplam krediler azaltma yoluna giderken yeni güvenli limanlar*” aramaktadırlar.⁴⁴⁵ Zira Küresel Kriz sonrası bankaların sağlamlığını artırmaya yönelik olarak geliştirilen Basel III sermaye ve likidite standartlarının birçok ülkede uygulanmaya başlaması ve stres testi uygulamalarının yaygınlaşması, finansal sektör açısından olumlu gelişmeler olduğu izlenimi yaysa da gelişmekte olan devletler için her zaman örtülü olan gerçeği yansıtmayabilir. Çünkü gelişmekte olan devletlerde ulusal ve uluslararası ticari bankaların uzun vadeli sendikasyon kredilerine ulaşması, doğrudan ülke risk profili ve notları ile ilgili olduğu için söz konusu mali kanallar siyasi değerlendirmelerle de şekillenen ülke risk metodolojisine paralel olarak daralmaktadır. Bu şartlar altında, “*herhangi bir zorlayıcı şart olmaksızın NDB’nin kredileri, bu tip devletlerde daha çevre dostu altyapı projeleri finansmanına yardımcı olma potansiyeli*” taşımaktadır.⁴⁴⁶ NDB, “*mevcut finansal kurumların yerine geçmeyerek uluslararası kalkınma ve yatırım ağının bir parçası olarak, BRICS üyesi devletlerin kaynaklarını birleştireceği ve yatırım odaklı ekonomik büyüme döngülerinin ivmesini artıracacağı*” düşünülmektedir.

NDB’nin bundan sonra karşılaşılabileceği zorluklar olarak “*kurumsallaşma, ekonomik büyüme ve uluslararası talebin karşılanması, uluslararası finansal sistemde tamamlayıcılık işlevi ve para birimi sorunsalı*” sıralanmaktadır. İlk olarak bankanın yönetişimi konusunda endişeler söz konusudur. Her ne kadar banka yönetimine ilişkin seçim süreçlerinde eşit otorite paylaşımı ya da güç operasyonel anlamda dengeli

⁴⁴⁴ Turgutoğlu, op.cit., s.948.

⁴⁴⁵ Augusto Rinaldi, “The New Development Bank: challenges and interests”, 09.05.2018, [https://www.researchgate.net/publication/325049100/\(22.06.2018\), s. 5](https://www.researchgate.net/publication/325049100/(22.06.2018), s. 5).

⁴⁴⁶ Stuenkel, “The Financial crisis...”, op.cit., s. 617.

dağılmışsa da Çin yahut Rusya'nın politik düşüncelerinin itici ve yönlendirici olmayacağını garanti bulunmamaktadır. Bu açıdan NDB, *“mali disiplinin ilkeler ışığında ve şeffaf bir kurumsal mekanizma altında politik çıkarlardan ziyade finansman hedefleri üzerinden kurumsallaşmasını”* tamamlamalıdır.

Son on yılda gelişmekte olan ülkelerin küresel GSYİH büyümesi üzerindeki artan ağırlığına dikkat çekmek gerekir. Halen BRICS küresel ekonomik büyümenin yaklaşık%45'ini temsil etmektedir. Bazı tahminler, gelişmekte olan ekonomilerde kentleşme, ekonomik refah ve iklim değişikliği taleplerine ayak uydurmak için altyapı bütçesinde 1 trilyon ABD dolarından 1.5 trilyon ABD Doları'na kadar yıllık gereksinim olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda finansman projeksiyonlarına göre özellikle gelişmekte olan devletler için uluslararası arz-talep dengesinde NDB gibi finansör-kurumlar için büyük fırsatlar ve zorluklar birarada bulunmaktadır.⁴⁴⁷ Bu doğrultuda *“uzun vadede NDB, uluslararası kalkınma alanında bir oyun değiştirici olma potansiyeline”* sahiptir. Kendi evrimi *“DB örneğinden farklı olsa bile, özellikle Küresel Güney’de, gelişmekte olan devletlerde ekonomik politika oluşturma ve genel kalkınma stratejileri üzerinde biçimlendirici bir etkiye”* sahip olabilir.⁴⁴⁸ Öte yandan bu tahminler, devletlere ve çok taraflı kurumlara verilen önceliklere ve çıkarlara göre değişecektir. Ulusal ekonomik büyüme ile bölgesel veya çok taraflı bankalara kaynak aktarımı arzusu arasında ulusal ekonomik güvenlik açısından asimetrik bir ilişki vardır. Bu bakımdan *“NDB faaliyetlerinin gelecek perspektiflerini analiz etmek, BRICS’in topyekün sürdürülebilir kapasitesi, kurumsallaşma adımları ve meydan okuma senaryoları için kritik”* tir.

Diğer bir analiz edilmesi gereken nokta ise özellikle IMF ve DB olmak üzere diğer ekonomik-finance kuruluşları ile olan ilişkidir. NDB, *“uluslararası kaynakların kullanılabilirliğini arttırırken Bretton Woods’un kurumları ve diğer bölgesel bankaların oynadığı rolü tamamlamaya mı katkıda bulunacak yoksa sıfır toplamı politikalar ile rakip-düşman bir oyuncu mu olacağı”* belirsizdir. Bu bağlamda *“NDB’nin diğer benzer finansal kurumlar karşısında nispi büyüklüğünün karşılaştırılması”* bize BRICS’in

⁴⁴⁷ Cao, Xuebing, “BRICS Summit in Johannesburg: Here’s What the Five Countries Are Looking For”, 24.07.2018, <http://theconversation.com/brics-summit-in-johannesburg>, (29.08.2018).

⁴⁴⁸ Ali Burak Güven, “IMF, Dünya Bankası ve...”, op.cit., s. 55.

inisiyatifinin gerçek boyutunu gösterebilir.⁴⁴⁹ Mevcut NDB sermayesi henüz tüm harici çağrılara katılmak için yeterli olmamasına rağmen, iş yapma biçimleriyle ilgili olarak kesinlikle dikkate alınması gereken bir araçtır. Ekonomik parametreler karşısında “NDB oluşumunun, özellikle IMF ve DB tarafından uygulanan Batı ağırlıklı politikalara duyulan ve giderek artan bir hoşnutsuzluk karşısında avantajlı” olduğu da unutulmamalıdır. Gelişmekte olan ekonomiler için çok taraflı uluslararası sistemde şimdilik tamamlayıcı özelliği ile açık kapı politikasını ilke edinen bir finansör olarak hizmet etme potansiyeline her daim sahiptir.⁴⁵⁰

Zorluk doğurabilecek bir diğer kritik konu ise “para birimi”dir. Esas olarak sorun, “NDB’nin ABD dolarına bağımlılığı” ile ilgilidir. Mevcut durum, NDB kredilerinin BRICS ortak bir ulusal para birimi olmadığı için işlem ve uygulamalarında dolarizasyona neden olmakta ve Batı menşeli uluslararası finansal sisteme uymaya zorlamaktadır. Aynı zamanda bu senaryo ile ABD hegemonyası ve dolaylı olarak FED’in bilançosunu finanse etmeye dayalı kurulu düzene olan olan bağımlılığın azaltılmasını engellemektedir.⁴⁵¹

2.2.2. Koşullu Rezerv Düzenlemesi (CRA)

Fortaleza Zirvesi’nde vurgulandığı üzere Yeni Kalkınma Bankası’nı kuran Anlaşmayı imzalarken BRICS liderleri, “100 milyar dolarlık döviz rezervi içeren, kısa vadeli ödemeler dengesi baskılarını önlemek, karşılıklı destek sağlamak ve finansal istikrarı daha da güçlendirmek için kendi kendini yöneten bir koşullu rezerv düzenlemesi” kurmayı da kabul etmiştir. Nitekim BRICS, bu hamle ile “küresel finansal güvenlik ağını güçlendirmeye ve mevcut uluslararası para ve finansal düzenlemeleri tamamlamaya katkıda bulunmayı” hedeflemektedir. CRA, fiili veya potansiyel kısa vadeli ödemeler dengesi baskılarına karşılık olarak likidite ve ihtiyati enstrümanlarla

⁴⁴⁹ Rhea Kumar, “Building BRICS: An Assessment of the New Development Bank”, *The Politic*, 17.01.2015, <http://thepolitic.org/building-brics-an-assessment-of-the-new-development-bank>, (11.05.2016). Uluslararası imar ve kalkınma projeleri sunan çok çeşitli kuruluş bulunmaktadır. En çok bilineni Dünya Bankası (223 milyar ABD Doları) olmakla birlikte kuruluş ve sermaye miktarları şu şekilde sıralanabilir: Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (20 milyar ABD Doları), İslami Kalkınma Bankası (47 milyar ABD Doları), Afrika Kalkınma Bankası (103 milyar ABD Doları), Amerikan Kalkınma Bankası (129 milyar ABD Doları) Asya Kalkınma Bankası (163 milyar ABD Doları), Avrupa Yatırım Bankası (331 milyar ABD Doları).

⁴⁵⁰ Daniel Epstein, “New Development? The BRICS Bank and the International System”, *Harvard International Review*, 36 (2), 2015, <https://www.jstor.org/stable/i40146133>, s.14-15. (22.05.2018).

⁴⁵¹ John Manning, “Can the BRICS New Development Bank Compete with the World Bank or IMF?”, 2014, <https://internationalbanker.com/banking/can-brics-new-development-bank-compete-world-bank-imf>, (15.04.2018).

destek sağlanmasını amaçlamaktadır.⁴⁵² Kısa vadeli istikrar perspektifinden bakıldığında CRA'nın kurulması *“olumlu bir tedbir etkisi ile üye devletlerin likidite baskılarını önleyebilmelerine, karşılıklı destek sağlamasına ve finansal istikrarı daha da güçlendirmesine”* yardımcı olacaktır. *“Küresel finansal güvenlik ağının güçlendirilmesine ve mevcut uluslararası düzenlemelere ek bir savunma hattı olarak tamamlayıcı bir olası zarar karşılama kapasitesi”* olarak katkıda bulunacaktır. CRA, uluslararası malların fiyatlama dengesine dolaylı olarak katkıda bulunurken, aynı zamanda, BRICS'in gerçek veya potansiyel ödemeler dengesi problemleriyle başa çıkma becerilerini geliştirmesine yardımcı olabilecektir.

CRA'nın idare ve yönetimi, *“CRA Guvernörler Konseyi ve Daimi Komite”* tarafından oluşturulacaktır. Guvernörler Konseyi, her bir tarafın atadığı bir Guvernör ve bir alternatif Guvernörden oluşurken, alternatif üye Maliye Bakanı, Merkez Bankası Başkanı ya da eşdeğer bir pozisyona sahip olmalıdır. Guvernörler Konseyi, *“oy birliği ile kararlar alırken CRA'nın üst düzey ve stratejik kararlarından sorumlu”*dur.⁴⁵³ Rezerv, *“üye devletlerin aidatlarından oluşurken Çin 41 milyar ABD dolar, Rusya Hindistan ve Brezilya 18'er milyar ABD dolar, Güney Afrika Cumhuriyeti ise 5 milyar ABD dolar ile Fon'un oluşturulmasını”* taahhüt etmiştir. Muhtemel yardımların aidat tutarı ile kısıtlı olduğu sistemde bir ülkenin *“yurt dışı ani sermaye çıkışı gibi bir problemle karşı karşıya kalan veya döviz piyasasında baskıya uğraması halinde ülkenin kendi ihtiyaçlarını temellendiren bir başvuruyla aidatın %30'u oranında anlaşmada belirtilen ülke çarpanları üzerinden acil yardım”* alabileceği kurgulanmıştır.⁴⁵⁴

Fikir olarak gündeme geldiği andan itibaren *“Koşullu Rezerv Düzenlemesi”*, Bretton Woods Sistemine etkisi, uluslararası finansal yapıda yaratacağı dönüşüm ve IMF ile benzerlikleri tartışılmaktadır. Amaç olarak üye devletler arasında mali istikrarı güçlendirmek ve kısa vadeli likidite ihtiyacı için oluşturulan CRA'ya nazaran IMF'nin amaçları kapsamlı ve çeşitlidir. IMF'nin amaçları arasında, *“danışma ve birlikte çalışma mekanizması içeren daimi bir kurum vasıtasıyla uluslararası parasal işbirliğini teşvik etmek, uluslararası ticaretin dengeli büyümesi ve gelişmesine imkan vermek ve böylece istihdam ve reel gelirin yüksek seviyelere çıkması ve tutulmasını teşvik etmek...”* ve dünya

⁴⁵² “Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement” Fortaleza Brazil, July 15, 2014, <http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/220-treaty-for-the-establishment-of-a-brics-contingent-reservearrangement-fortaleza-july-15>, (22.05.2018).

⁴⁵³ Ibid.

⁴⁵⁴ Manning, loc. cit.

genelinde yoksulluğu azaltmak gibi bazı makroekonomi ile ilgili idealist projeksiyonlar yer almaktadır.⁴⁵⁵ Bu bağlamda CRA’da küresel ekonomik ve finansal güvenliğin uzun vadeli sağlanması açısından kendini yetkili gören “IMF’ye kıyasla BRICS rezervinin üye devletler arasındaki işbirliğine odaklanarak ulusal ekonomik güvenliklerin kısa vadede sağlanması” önemsenmektedir. CRA ve IMF statüleri arasındaki konu ve amaç bakımından bu kısa karşılaştırma, BRICS’in küresel ekonomik düzen üzerinde uyandırabileceği etkinin bir tezahürü şeklindedir.

Eylül 2018 tarihi itibarıyla IMF’nin 720 milyar ABD doları olan kullanıma elverişli mali kaynakları⁴⁵⁶ ile kıyaslandığı takdirde, CRA’nın kaynak hacminin nispeten sınırlı olduğu söylenebilir. Tabii ki bu noktada önemli olan “kriz ve volatilité anında o fona duyulan güven”dir. CRA’nın test edilebileceği bir kriz ortamı henüz yaşanmamıştır. Ancak 2017 yılı itibarıyla “BRICS üyesi devletlerin toplam yabancı döviz rezervlerinin yaklaşık 4,3 trilyon ABD doları olduğu düşünülürse, grup devletlerinden Hindistan, Brezilya ve Rusya’nın herhangi ikisinin toplamının ya da Çin’in tek başına, CRA’yı IMF seviyesine çıkartabilecek kapasiteye sahip olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.”⁴⁵⁷ Rakamlar tek başına bir şey ifade etmese de CRA’nın başarılı olmasının kaynağı üye devletlerin ulusal ekonomik güvenliklerinde ve BRICS bölgesini içeren jeoekonomik çevrede küresel ekonomik güvenliğı hedefleyen açılımlar yapabilmesinde yatmaktadır.

CRA’ya gidilen süreçte bakıldığında arkasında “çoğunlukla 2008 Küresel Finansal Krizi ve sonrasında uygulanan FED politikaları” yatmaktadır. 2008 Aralık ayında başlayan ve 2014 Ekim ayına kadar süren FED’in parasal genişlemesi, ABD finans sistemindeki çöküşü önlemek, tüketimi ve üretimi canlandırmak ve para bolluğı sayesinde faizlerin ucuzlamasının önünü açmak amacı ile küresel piyasaları rahatlatmıştır. FED’in ABD’deki tarım dışı işsizlik verisi üzerinden analizi ve sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hızına ilişki tespitleri, “küresel ekonomide parasal hareketlerde daralmanın habercisi” olmuştur. Bu durum dünyanın geri kalanı kadar BRICS üyesi devletler için de farklı sonuçlar doğurmuştur.⁴⁵⁸ Parasal genişlemenin sona

⁴⁵⁵ Erdem, op. cit., s. 321.

⁴⁵⁶ IMF, “IMF At a Glance”, 2018, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets> (17.09.2018).

⁴⁵⁷ John Manning, “Can the BRICS New Development Bank Compete with the World Bank or IMF?”, 2014, <https://internationalbanker.com/banking/can-brics-new-development-bank-compete-world-bank-imf>, (15.04.2018).

⁴⁵⁸ Jim O’Neill, “The Fed’s actions will have very little impact on the BRICS”, 28.04.2013, <https://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10149395/html>, (16.09.2018).

ermesi ABD'nin en büyük borç vereni konumundaki Çin için olumlu iken, Brezilya ve Hindistan gibi söz konusu dönemde paraları %30 oranında değer kaybeden iki devlet için bol ve uygun şartlarda dış kaynak bulma zorluğu açısından olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Örneğin ABD ekonomisinin 2013 yılında toparlanma sinyalleri vermesi ile birlikte küresel sermaye, gelişmiş devletlere geri dönerken yükselen piyasa ekonomilerinden sermaye çıkışı hızlanmıştır. 2013 yılında, Brezilya'dan sermaye çıkışı 2002'den bu yana kaydedilen en büyük rekor olan 12.26 milyar ABD dolara çıkmıştır.⁴⁵⁹ Ağustos 2013'te Brezilya'dan aylık net sermaye çıkışı, 5,85 milyar ABD dolar ile kaydedilirken Brezilya'da ulusal ekonomik güvenliğin stratejik aracı olan ulusal döviz rezervleri erime riski ile karşılaşmıştır.

Bu açıdan CRA ile tahsis edilen acil yardım fonu, üye devletlerdeki kısa vadeli likidite sıkıntısını gidermekle kalmayıp, dış şoklardan kaynaklanan olumsuz etkileri de hafifletebilir. Böylece CRA'nın *"BRICS üyesi devletlerin IMF ve DB'na olan bağımlılığını azaltmaya, uluslararası sistemde seslerini yükseltmeye ve yeni küresel finansal düzen oluşturmaya yardımcı"* olacağı düşünülmektedir. Bu bakımdan CRA'nın kurulmasının arkasındaki düşünce, küreselleşen modern finansal piyasalarda artan risk unsurunu kontrol etmeye yönelik daha dayanıklı kurumlara ihtiyaç duyulmasıdır. Bu noktada CRA hakkında karşımıza bir handikap çıkmaktadır. Çünkü söz konusu rezerv kapsamında *"bir ülkenin tahsis edilen krediye erişimi IMF'nin en çok eleştirilen şartlılık sistemine"* bağlanmıştır. Bu bakımdan *"BRICS üyesi devletlerin makroekonomik performans değerlendirmesini yapabilecek ihtisas ve tecrübeye sahip olmaması, IMF'nin kurumsal bilgi, beceri ve tecrübesine bağımlı olduğu"* gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda BRICS, geleneksel uluslararası ekonomik düzen içerisinde batılı gelişmiş devletlerin hakimiyetine karşı bir tepki görünümünde ortaya çıksa da neoliberal kapitalist görüşe dayanan Washington uzlaşmasına karşı küresel ekonomik ve finansal idare için bir alternatif kutup ya da blok olarak gelişimini henüz tamamlayamamıştır. Bu bağlamda *"yeni bir uluslararası finansal mimarinin hukuksal ve kurumsal yapısının oluşturulmasında normatif etkiye sahip bir belirleyici unsur olma konumu"*, rezerv kullandırımı açısından sıkıntılıdır. Bu analizleri destekleyen bir diğer gelişme de *"Koşullu Rezerv Düzenlemesi'nin IMF'ye oranla sınırlı sermaye yapısı kadar*

⁴⁵⁹ James Kynge, Jonathan Wheatley, "Emerging Markets: The Great Unravelling", *Financial Times*, 01.04.2015, <http://www.ft.com/cms/s/2/ddd8caf0-d86a-11e4-ba53-00144feab7de.html#axzz3irM7d-LUİ>, (28.04.2017).

kullandırma koşullarında IMF şartını öngörmesi”dir. Birçok analizde Bretton Woods Sistemine alternatif şekilde belirtilen “CRA’nın IMF’in kredibilite ve derecelendirme deneyimine bağımlı olması ve bunu yasal mevzuatta belirtmesi küresel etkisini sınırlayıcı” mahiyettedir. BRICS içinde kredi derecelendirme kuruluşu bulunmadığı için, kredi limitlerinin %70’lik kısmının tahsisinin IMF standartlarına bağlanması, gelişmekte olan devletler için olumsuz bir tablo sunmaktadır.

Öte yandan NDB ve CRA’nın kurulması, “BRICS üyesi devletlerin döviz rezervlerini daha iyi kullanmalarına yardımcı” olacaktır. 2018 yılı Ağustos ayı istatistikleri itibarıyla dünyanın en çok döviz rezervine sahip ülkesi 10 ülkesi sıralandığında 3,4 trilyon ABD dolara yakın döviz rezervi ile Çin ilk sırada gelirken BRICS devletlerinden Hindistan, Brezilya ve Rusya bu sıralamada kendilerine yer bulmuştur.⁴⁶⁰ Ekonomik güvenlik göstergesi olarak döviz rezervleri açısından avantajlı olan BRICS devletleri, toplamda dünya rezervlerinin yarısından fazlasına sahiptir. Zira gün geçtikçe küresel ekonomide artan korumacılık ve istikrarsızlıklar karşısında birçok ülke ulusal ekonomik güvenlikleri doğrultusunda altın ve döviz rezervlerini arttırmaktadır. Bu bakımından CRA’nın korumacılık önlemlerine karşı ortak bir finansal havuz şeklinde yapılması, “BRICS üyesi devletler için olası ambargolara karşı duruş göstermesinde kritik bir rol” üstlenmesi beklentisi yaygın hale gelmiştir. Keza Rusya’nın Kırım’ı ilhakı örneğinde yaşandığı üzere ülkenin “döviz rezervleri yeterli olsa da ileride yaşanacak olası sıcak para çıkışı karşısında kısa vadeli ödemeler dengesi dengelemesi için CRA stratejik bir açılım” olarak devreye girebileceği düşünülmüş ve Batı dayatmalarından kaçınabileceği bir alternatif olarak rahatlama sağlamıştır. Son dönemde de devam eden Rusya’ya uygulanan ambargolar karşısında “ulusal rezervlerinin kritik eşiğin altına gelmesi durumunda CRA’nın devreye girebileceği” düşünülebilir. Bu açıdan Koşullu Rezerv Düzenlemesi, “olası ani sermaye çıkışları ile finansal istikrarı sarsılma tehlikesi yaşayan her bir BRICS ülkesi için tampon görevi” görecektir. Zira diğer gelişmekte olan devletler gibi BRICS üyesi devletler de zaman zaman sermaye çıkışları ve volatilité ile karşı karşıya kalma tehdidi altında asgari bir küresel ekonomik güvenlik düzeyi beklentisi içindedir.

⁴⁶⁰ UNCTAD, <http://unctadstat.unctad.org>, 2018, (20.09.2018).

Aynı zamanda NDB'nin kuruluşu ile BRICS üyesi devletlerin ekonomilerindeki yatırım yönünü daha efektif ve yüksek getirili alanlara kaydırması yanında küresel ekonominin yeniden dengelenmesine de katkıda bulunması beklenmektedir. Ayrıca NDB, BRICS devletleri arasındaki ticaret ve sermaye akışına fayda sağlarken, finansal işbirliği alanını genişletecek ve ulusal para birimlerinin uluslararasılaşmasını hızlandıracaktır. Tabii ki *“halen Bretton Woods Sistemi'nin parasal öngörülerinin geçerli olduğu kabulü”*, BRICS üyesi devletler için de geçerli olduğu akıllarda tutulmalıdır. Uluslararası finansal yapıya dönüşüm getirecek bir Kalkınma Bankası ve Fon kursalar da halen uluslararası para sistemi ve dayanakları dışında hareket etme kabiliyetlerinden tek tek ve toplu olarak yoksundurlar. *“Döviz satın alarak sistemin finansörü olan ABD'ye borç veren her ülke gibi BRICS üyesi devletler”* de bu finansal sarmaldan henüz kurtulamamıştır.

BRICS kendi jeopolitik coğrafyasında ve işbirliği kurduğu gelişmekte olan devletler ile *“yerli para üzerinden ticaret yapmak suretiyle hem ABD dolarının hakimiyetini hem de ulusal paralarının değerini korumaya çalışarak bu döngüyü kırmaya”* çalışmaktadır. Para takası (swap) anlaşmaları, *“gün geçtikçe uluslararası ticarete ulusal ve küresel ekonomik güvenliğin ABD dışındaki devletler lehine dönmesi için önemli bir aracı”* haline gelmektedir. Örneğin Çin'in yurt dışında kendi para birimi Çin Yuanı kullanımını arttırmak ve değerini korumak için birçok merkez bankasıyla swap anlaşması bulunmaktadır. RF, aynı şekilde özellikle ABD varlıklarına yatırımlarını gün geçtikçe önemli oranda azaltırken, ABD Doları yerine Euro ve Çin Yuanı gibi para birimlerinin kullanımını içeren ticaret anlaşmaları yapmaktadır.⁴⁶¹ Görüldüğü üzere küresel ekonomide özellikle 2008 finansal krizi sonrası koşullar ve ABD Başkanı Donald Trump'ın korumacı ve zorlayıcı gümrük politikaları, ABD dolarını uluslararası ticarete diğer devletler nezdinde daha kritik bir enstrüman haline getirmektedir. *“ABD doları uluslararası rezerv para özelliğini kaybetmese de BRICS içinde olduğu gibi diğer Türkiye, Venezuela, İran gibi devletler ikili ilişkilerindeki para takası anlaşmaları ile kendi ulusal ekonomik güvenliğini sağlamaya çalışırken deta küresel ekonominin dönüşümünü”* de tetiklemektedirler.

Yakın zamanda ileride kendi içinde ortak para birimi yaratacak bir projeksiyonu olmadığı için BRICS, üye ülke para birimlerinden günümüzde güçlü para birimi

⁴⁶¹ Rinaldi, op. cit., ss. 6-7.

görünümündeki Çin Yuanı merkezinde karar kılması ve Çin Yuanı'nın uluslararasılaştırılması için açılımlar yapması önemli bir adım olacaktır. Hâlihazırda küresel rezerv para birimi olarak ABD dolarının oldukça uzun bir süre değişmeyeceği gerçeği karşısında, kısa ve orta vadede BRICS üyesi devletler küresel finansal düzende ABD hegemonyasını takip etmek zorundadır. Zira *“ABD tahvilleri satın almaktan kaçılabilirken döviz rezervlerini ABD doları cinsinden biriktirmek”* küresel ekonomik güvenliğin ön koşullarından biri olmasını sürdürmektedir. Altın rezervleri gün geçtikçe güvenli enstrüman olma özelliğini arttırsa da ABD doları rezervlerini azaltmak her BRICS üyesi devlet için doğru tercih olmayabilir. Bu açıdan belki de bazı akademisyenlerce BRICS için tek umut, *“Uluslararası Düzenlemeler Bankası (BIS)’nin araştırmasında tedavül açısından sekizinci, SWIFT gibi transfer aracı olarak kullanımında ise yedinci sırada olan Çin Yuanı (RMB)’nin küreselleşmesinde”* yatmaktadır. Böylece BRICS devletleri, Çin Yuanı'nı geçerli para birimi olarak kullanırken dolara bağımlılıklarını azaltabilecektir.

Çin'in yükselişinde Batı sermayesinin rolü göz önüne alındığında söz konusu meydan okumanın topyekûn Batı'ya karşı olmadığı aşıkardır. Yeni kapitalist dinamikler ışığında BRICS içinde siyasi olarak liderliği kimin üstleneceği, yani kimin sözünün geçeceği belirlenmediği de ayrı bir eleştiri konusudur. Zira Afrika açılımı ile Çin'in BRICS'i yönlendirdiği iddiası, CRA'da en çok sermayeye sahip olması ile güçlenmiştir. Bu noktada Çin'in *“‘Kuşak ve Yol’ projesi için 3 trilyon ABD doları ayırmasına karşın Yeni Kalkınma Bankası için 10 milyar ABD doları gibi mütevazı rakamlar ile katkı vermesi, BRICS'i ekonomik güvenlik girişiminde payanda”* yaptığı eleştirilerine neden olmuştur. Diğer taraftan Rusya ve Hindistan, Çin'in kendilerine rakip olacak ve çıkarlarını tehdit edecek projeler sunmasından memnun olmadığı ise zaman zaman ayyuka çıkmaktadır.

Bu olumsuz tablo ayrıntılarda gizlense de devletler arasındaki farklılıklar örneğin Çin ve Hindistan yahut Çin ve Rusya arasındaki askeri güvenlik kaygılarını doğrudan gündeme gelmesini engellemektedir. Nitekim salt grup içindeki değerler, ekonomipolitik yapılar, jeopolitik ve jeoekonomik çıkarlar açısından ayrışmalar, *“BRICS'in 21. yüzyılda bir rehber güç olmaya yetecek kadar güçlü bir blok”* olması olasılığını düşürmemektedir. Zirvelerde alınan bölgesel ve küresel boyutta ekonomik, politik ve toplumsal kararlar ile uluslararası ilişkileri etkileme çabası, *“gelişmekte olan devletler için çekim merkezi*

olmasına ve ekonomik finansal mimaride ise alternatif bir payanda” olmasına yardım etmektedir.

BRICS’in kendisine olan güvenini sağlamlaştırmasıyla büyüyeceği aşıkardır. Yol gösterici bir güç olmak için, küresel yönetişimde fikirlerin yakınlaştırılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için devletler arasında küresel yönetişime yeni bir yaklaşımın nasıl hazırlanacağı konusunda farklı ideolojik eğilimler bulunsa da küresel ekonomik güvenlik risk ve tehditleri devletlerin benzeer davranışlara ve ortak bir paydada buluşmaya zorlamaktadır. BRICS üyesi devletler arasındaki mali işbirliğinin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi kadar uluslararası ekonomi ve finans sistemini de etkileyecek hayati platformlar olan *“Yeni Kalkınma Bankası”, “Koşullu Rezerv Düzenlemesi”* gibi önemli açılımlar da bu benzeşmenin sonucudur. Bu gelişmelerin arka planında *“küresel ekonomik istikrar yanında kendi jeoekonomik sathında finans sektöründeki işbirliğini sürekli olarak derinleştirmek gerekliliği”* yatmaktadır. İleride BRICS’in mevcut işbirliği mekanizmalarını daha da geliştirme ve alternatif bir ekonomik kutup olarak Batı dünyası karşısında adından söz ettirmesi için *“entegrasyon adımlarında bölgesel bir kompleks olarak önceliklerini belirlemesi, ortak bir para birimi düzenlemesine gidilmese de ABD dolarına hakimiyeti ya da bağımlılığı azaltmaya yönelik adımlar atması, gerekirse para benzeri ortak ödeme araçları ile alternatif bir küresel ekonomik sistemi gerçekçi hale getirme iradesi göstermesi ve bünyesinde uluslararası kredibiliteye sahip bir kredi derecelendirme kuruluşu tesis etmesi”* kendisine yönelik güveni artıracak ve uluslararası algıyı pozitif etkileyecektir. Ayrıca BRICS devletleri arasında *“kamu-özel sektör ortaklığı alanlarında ortaklık ve tahvil çıkarma, denetim ve vergilendirme gibi muhasebe standartlarının benzer hale getirilmesi konularında mevcut işbirliği düzeyinin yükseltilmesi”* adımları, oluşacak güvenin finans ve mali boyutlarını oluşturmaya yardım edecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK GÜVENLİK - DIŞ POLİTİKA İLİŞKİSİ:

BRICS DEVLETLERİ ANALİZİ

Devletlerin ekonomik güçlerini kullanarak dış politikalarını şekillendirmesi tarihsel bir geçmişe sahip olup özellikle coğrafi keşiflerden itibaren ekonomik güç ve hâkimiyet mücadelesi, neden-sonuç sarmalı içerisinde ilerlemiştir. Örneğin dış politikasını şekillendirirken ekonomik kalkınmayı hedef alan Almanya'nın iki dünya savaşından güçlenerek çıkmasının arka planında söz konusu ekonomik çıkarları en önemli belirleyen olarak konumlandırması yatmaktadır.⁴⁶² Bir ticaret ve sanayi devleti olarak öne çıkan Almanya, dış politikasını ekonomik ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmeyi ilke edinmiştir. Zira 2. Dünya Savaşı'na diğer ideolojik nedenlerin ötesinde Alman devletinin ekonomik güvenliğine 1. Dünya Savaşı'ndaki kayıpları telafi etme amacının şekil verdiği iddia edilebilir. Aynı şekilde çağdaş uluslararası ilişkiler disiplini açısından da sayısız örneği olan bu önerme, kritik bir ilişki barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ekonomik güvenlik hassasiyet ve riskleri çift yönlü bir ilişki içerisinde devletlerin dış politika stratejilerine etki ederlerken; dış politik eylem ve tutumları da ekonomik güvenliğe alan açmaktadır.

1. Dış Politika Stratejilerinde Ekonomik Güvenlik Etkisi

Soğuk Savaş sonrasında sıcak çatışma alanlarının nispeten azalmasıyla oluşan barış dönemlerinde ekonomik yaptırımlar, ekonomik güvenliğin ve siyasal hâkimiyetin sağlanmasında sıkça başvurulmuş dış politika araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin ekonomik güvenliğini sektör odaklı hedef alan yaptırımlar, ilgili devleti ya da olayları istenilen seviyede tutmak ve beklentilere göre yönlendirmek gibi çeşitli birçok amaç için kullanılmaktadır. Bu kapsamda doğrudan ekonomiyi hedef alan ve makro sonuçlar doğuran yaptırımlar yanında son dönemde ulusal ekonomik güvenliği olumsuz etkileyen siyasetçi, bürokrat ya da firma gibi kişilere yönelik yaptırımlar görülmektedir.⁴⁶³ Diğer taraftan bu yaptırımlar kapsamında, “*ticari yaptırım aracı olarak ambargo*”, “*finansal yaptırım aracı olarak varlıkların dondurulması*”, “*transfer*

⁴⁶² Kemal İnat, “Alman Dış Politikasının Temel Belirleyicileri: Tarih, Ekonomi ve Güvenlik”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, C. 48, s. 556, 2011, s. 53.

⁴⁶³ Enis Şenerdem, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya>, (10.08.2018).

sınırlamaları” gibi çeşitlenebilecek ve sınır aşan yetki kullanımına gidebilecek yöntemler de öne çıkmaktadır. ⁴⁶⁴

Ekonomik güvenliğini yaptırımlar ile sağlayacağını planlaması ve söz konusu yaptırımların uygulayabilmesi için ise o devletin asgari düzeyde ekonomik gücü ve kapasitesinin bulunması gerekmektedir. Bu açıdan gücün ekonomik anlamda sürdürülebilirliği, maruz kalan devlet kadar yaptırım uygulayan devlet açısından da önemlidir. Çünkü her iki tarafın da ekonomik güvenlik hassasiyetleri ve risk algılamaları karşılıklıdır. Tabii ki ekonomik güç ve kapasite, sadece karşı tarafı bir amaç doğrultusunda zorlayıcı bir eylem olarak kullanılmamaktadır. Zira diplomasi tarihinde yaşanan birçok örnekte deneyimlendiği üzere devletlerin dış politika vizyonlarının belirlenmesinde ve uygulanmasında ekonomik güç belirleyici olmaktadır. Bu açıdan ekonomik güvenliğini sağlamak, korumak ve sürdürmek için devletler dış politika açılım alanları tanımlarken askeri güçten önce ekonomik gücü temel almaktadır. Ekonomik gücün yükselişte olduğu ve ekonomik güvenliğin risk unsurlarının minimize edildiği dönemler, devletlerin aktif dış politika uyguladığı dönemler tarihte deneyimlenmiştir.

Ekonomik küreselleşmenin yaşandığı günümüzde devletler, ticari ve finansal kazanımları sonucu elde ettikleri iktisadi gücü diğer devletler üzerinde üstünlük ve hâkimiyet kurmak için kullanmaktadır. Benzer şekilde yaptırımlarla açıkça deklare edilen dış politika niyetlerinin ötesinde ekonomik küreselleşmenin elverdiği ölçüde küresel düzeyde ve farklı boyutlarda gölge tehditler de ekonomik güvenlikleri sekteye uğratmaktadır. Zira günümüzde ekonomik güvenliği tehlikeye atan finansal, ekonomik ve siber saldırılar, devletlerin bekası için bir nevi savaş aracı olarak sıkça kullanılmaya başlanmıştır.

Doğrudan ya da dolaylı olarak ekonomik güvenlik seviyesini ulusal boyutta sağlamaya çalışan devletler, özellikle uluslararası ilişkilerde bu kazanımlarından destek alarak proaktif davranabilmektedir. Bu bağlamda ulus devletlerin ekonomilerinin taşıdığı risk derecesine bağlı olarak dış politika strateji ve çıktıları da değişim göstermektedir. ⁴⁶⁵ Ekonomik risk unsuru devlette tüm sektörleri etkilemekte ve sonuçta ülke riski ile

⁴⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.,Serdar Acar, *Ekonomik Yaptırımlar*, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2015, ss. 1-3.

⁴⁶⁵ M. Shawkat Hammoudeh, Ramazan Sarı, Mehmet Uzunkaya ve Tengdong Liu, “The Dynamics of BRICS’s Country Risk Ratings and Domestic Stock Markets, U.S. Stock Market and Oil Price”. *Mathematics and Computers in Simulation*, No. 94, 2013, ss. 283-285.

birleşerek finansal, ticari ve politik birçok unsuru etkilemektedir. Bu açıdan ekonominin risklilik derecesi, doğrudan yada dolaylı yabancı sermayenn algısı kadar ticari ilişkileri ve uluslararası işbirliklerini etkilerken, gelişmişlik düzeylerinde de belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶⁶ Özellikle gelişme kavramı üzerinden yapılan ayırım ile ön plana çıkan ülke sınıflandırmasının da işaret ettiği üzere, gelişmiş devletler ile az gelişmiş devletlerin ekonomik güvenlik seviyeleri ve dış politika açımları farklılık göstermektedir. Örneğin gelişmekte olan devletler içinde yükselen piyasa ekonomileri olarak lanse edilen devletler bakımından ekonomik güç ve dış politika ilişkisi daha pragmatik bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira çalışmanın ana temalarından BRICS'in 21. yüzyıla damga vurması beklentisi, ekonomik güç ve kapasitesinden kaynaklandığı kadar gelecek siyasetteki etki potansiyelinden de beslenmektedir.

Bu açıdan BRICS örneği üzerinden ekonomik güvenliğin dış politika yansımaları çift yönlü bir biçimde hem tekil hem de toplu olarak izlenebilmektedir. Halihazırda BRICS üyesi devletlerin ortaya çıkış süreci ve dünya ekonomisindeki yeri, doğrudan ekonomik güvenlik ve dış politika bağıntısını örneklemektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin toplam GSYİH'sinin neredeyse yarısını kapsayan örneklem devletler *"siyasi rejim, gelişme modeli ve ekonomik çıkarlar gibi pek çok açıdan önemli farklılıklar gösterebilir de benzer zamanlarda sergiledikleri ekonomik performans"* ile gerek bölgelerinde gerekse uluslararası politikada güç ve prestij kazanmaları eş zamanlı gerçekleşmiştir. Diğer yükselen piyasalardan ayrı bir grup olarak dünyanın en yüksek gelire sahip devletleri arasında yer alarak bu güç ve kapasitelerini, başta kendi yaşam alanları olmak üzere ulusal, bölgesel ve küresel dış politikalarının oluşumunda bir nevi payanda olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda artan ekonomik güvenlik ve güç unsurlarının devletlerin dış politika çizgisindeki seyri nasıl değiştirme potansiyeli taşıdığı, BRICS üyesi devletlerin bazı dönemlerdeki dış politika olay ve açımları örneklenerek kanıtlanabileceği düşünülmektedir.

Nitekim önümüzdeki yıllar içinde küresel ekonomide gelişmekte olan devletlerin iktisadi ağırlıklarının artış göstereceği beklentisi hâkimdir. 2017 yılı verilerine göre dünya nüfusunun %42'sini oluşturan global ekonomiden de %23'ten fazla pay alan

⁴⁶⁶ Recep Kök, Ramazan Ekinci, Elif Ay Yalçınkaya, "Ülke Riski Bileşenlerinin Reel Sektör Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan- Kazakistan-Rusya ve Türkiye Örneği", *Bilig Dergisi*, s. 83, Güz 2017, ss. 283-284.

BRICS devletleri, G-20'ye üyeliklerinin avantajıyla uluslararası ilişkilere dair güç denklemlerinde ve gelişmekte olan devletlerin yükselişinde ön plana çıkmıştır. Bu devletlerin gerek mikro gerek makroekonomik sorunları olsa da ekonomik güç ve potansiyelleri oldukça yüksektir. Zira 2008-2017 arasındaki dönemde %30'luk bir büyüme ile anılmaları, küresel ekonominin geleceğinde G-7'yi bile geride bırakacakları yapılan projeksiyonlarda yer almıştır. Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) bakımından büyüme verileri de bu görüşü desteklemektedir. ABD ve AB'nin yine aynı dönemde sırayla %0,7 ve %0,6 oranlarındaki büyüme rakamlarına karşılık ortalama %5,4 büyüme oranı kaydeden BRICS devletleri, gelecek yıllarda da dünya refahına katkı yapacak bir potansiyel barındırmaktadır.⁴⁶⁷ Bu açıdan potansiyelin çıktısı olarak aynı zamanda daha adil bir uluslararası ekonomik sistem ile az gelişmiş ve gelişmekte olan devletleri daha fazla temsil yönündeki dış politik talepleri, her BRICS Zirvesi'nde yüksek sesle dile getirilmektedir.

Gerek devletlerin dış politik açılımları gerekse entegrasyon çabaları ele alındığında bu noktada yapılacak analiz ekonomiyi dış politikanın merkezine yerleştirmeyi gerektirmektedir. Zira ekonomik güç ve kapasite, dış ilişkileri belirleyen siyasi kararlarda önemli faktörlerden birisidir. Bu bağlamda bir ülkenin ekonomik politikaları ile aldığı dış ilişkiler kararları arasında ciddi bir örtüşme söz konusudur.⁴⁶⁸ Bu noktada bir ülkenin ekonomik sorunlara karşı duruşu ve kriz yönetimi birçok unsurdan beslenmektedir. Bir ülkenin dış politika veya ulusal güvenlik hedeflerine ulaşma kabiliyeti, ekonomik performansına ve yönüne bağlıdır. Bu, ekonomi-dış politika ilişkisinde en kritik bağlantıdır.

Günümüz modern devletleri *“ekonomik güvenlik mimarilerini güçlendirip potansiyel etki alanlarını genişletmeyi”* amaçlamaktadırlar. Bu kapsamda her bir devletin *“ticari, finansal ve yatırım boyutlarını kapsayan ekonomik güvenlik mimarisini risk odaklı bir paradigma doğrultusunda tahkim ederek, ekonomik gücünü rekabetçi bir noktaya taşıyacak enstrümanları hayata geçirmesi zorunluluğu”* ortaya çıkmaktadır. Örneğin ulusal varlık fonları salt bir ekonomi politikası aracı olarak görülmemekte,

⁴⁶⁷ Şerif Dilek, Deniz İstikbal, Merve Yanartaş, “Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: BRICS”, *SETA Analiz*, s. 256, Eylül 2018, <https://setav.org/assets/uploads/2018/09/256-Brics-Analiz.pdf>, s. 10. (14.04.2019).

⁴⁶⁸ Nabin Kumar Khara, “Determinants of Foreign Policy: A Global Perspective”, *International Journal of Research and Analytical Reviews*, Vol. 5/3, September 2018, s. 109.

uygulamada daha geniş kapsamlı ve sonuç odaklı stratejilere odaklanan bir dış politika aracı olarak konumlanmaktadır. ⁴⁶⁹

Devletlerin ekonomik güç paradigmalarına göre dış politika tutumları ise başlıca iki nokta arasında izlenmektedir. Günümüz uluslararası Sistemi'nin öngörülemez yapısı karşısında *“bazı devletler “peşine takılma” seçeneğini tercih ederek güçlü olanın yanında”* yer almaktadır. Değişen güç dengeleri ise *“daha evvel peşinden gidilen aktör ile her daim karşı karşıya kalınabilmesi riskini”* barındırmaktadır. Dolayısıyla ekonomik güvenlik mimarisini güçlendiren ve böylece rekabet avantajı elde eden *“kendi kendine yeten”* devletlerin ulusal güçlerini de hesaba katarak kendilerine yönelecek tehdit ve yaptırımlara karşı *“dengeleme”* siyaseti takip ettikleri görülmektedir. ⁴⁷⁰ Bu strateji ile artan küresel ticari ve finansal ilişkiler karşısında devletlerin birbirine olan bağımlılığı kritik bir unsurdur. Zira devletlerarasındaki ilişkilerde ekonomik boyut, barış dönemlerinde uyarı, yönlendirme ve cezalandırma amaçlı kullanılmaktadır. ⁴⁷¹

Bu noktada ekonomik güvenliği sağlamaya dönük politikaların araçsal yönünü ifade eden ekonomi diplomasisi kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. ⁴⁷² Diğer açıdan ekonomik güvenlik tanımının *“potansiyel tehditlerle mücadele gibi pasif boyutu yanında ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliğine yönelik stratejik hamleleri öngören, uygulayan ve ekonomik rekabet gücünü yükselten aktif yönü”* de hesaba katılmalıdır. Keza ekonomik güvenliğin aktif olarak ikili ilişkilerde ticaret başta olmak üzere enerji, sanayi tarım gibi alanlarda dış politika aracı ya da platformu olarak kullanımı için ekonomi diplomasinin kavramsallaştırılması ve yürütülmesi yerinde olacaktır.

Unutulmamalı ki ekonomik açıdan bir aktör diğeri üzerinde üstünlük kurduğunda gücün siyasallaşması doğal bir sonuçtur. Bu noktada diğeri aktörün ekonomipolitik çıkarlara uygun şekilde yönlendirilmesi süreci başlar. ⁴⁷³ Bu süreç tarihsel örüntüde yaşandığı üzere devletlerin var olma çabalarının ve dış politik tutumların arkasında ekonomik gücün yattığı kabulüne dayanmaktadır. Paul Kennedy'e göre tarihsel süreçte

⁴⁶⁹ Tahsin Yamak, Emre Saygın, “Türkiye'nin Ekonomik Güç Potansiyeli: Bir ‘Ekonomi Diplomasisi’ Enstrümanı Olarak Türkiye Varlık Fonu Uygulaması”, *Fiscaoeconomia*, Vol.3, No. 1, 2019, s. 89.

⁴⁷⁰ Jack Donnelly, *Realizm, Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 5. Baskı, (çev.) Muhammed M. Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2012, ss. 61-62.

⁴⁷¹ Kenneth Waltz, *Uluslararası Politika Teorisi*, (çev.) Osman. S. Binatlı, (ed.) Çınar Özen, Ankara: Phoneix Yayınevi, 2015, ss. 182-183.

⁴⁷² Saygın, op. cit., s. 94.

⁴⁷³ Ateş, op. cit., s. 61.

“devamlılık gösterecek bir gücün diğer güçlerle kıyaslanması ile o gücün yükselişi, mevcut yer altı ve yer üstü kaynakları ve ekonomik sürdürülebilirliği” sayesinde anlaşılabilir. Tersine bir devletin güç kaybetmesi ise *“güvenlik gereksinimlerinin, güç ve kapasitesinden fazla olması durumunda”* yaşanmaktadır. Bu açıdan aktörler arası kıyasla ortaya çıkacak ekonomik ve askeri yönden önde olma çabası, *“kaynakları verimli ve etkili bir şekilde kullanarak askeri güç ile ekonomik yeterlilik arasında bir denge kurmaktan”* geçmektedir.⁴⁷⁴ Küresel ekonominin politik olduğunu gösteren bu süreç ile birlikte günümüzde *“doğal kaynağa sahip herhangi bir devletin giderek enerji sektöründe daha fazla otoriteye sahip olması ve enerji politikalarını dış politika aracı”* olarak kullanması normalleşmektedir. Bu bağlamda özellikle Rusya başta olmak üzere İran, Çin, Venezüella ve Brezilya gibi devletler son yıllarda ulusal çıkarları doğrultusunda *“enerji oyununun kurallarını değiştirmekte ve enerji kaynaklarını bir manivela”* gibi dış politika hedeflerini gerçekleştirmekte kullanmaktadır.

Diğer bir açıdan ulusal güvenliğin önemli bir parçasını teşkil eden *“ekonomik güvenlik ekonomik bağımsızlıkla birlikte”* değerlendirilmelidir. Bu bağlamda devletlerin ekonomik bağımsızlık konusunda *“son derece duyarlı davrandıkları ve yabancıların rekabetçi koşullarda kendi devletlerinde şirket satın almasını veya devletlerinde faaliyette bulunmasını sıklıkla engelleyebildikleri”* görülmektedir.⁴⁷⁵ Bu açıdan devletler ekonomik küreselleşme karşısında ulusal acil durumlar ilan etmekte ve ticaret savaşları kapsamında yaptırımlar uygulayarak dış politik çıkarlarını savunmaktadırlar.⁴⁷⁶ Açıkça ilan edilmese de örtülü ekonomik savaşla toplumların bireysel ve ulusal güvenliği hedef alınmaktadır.

⁴⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, (çev.) Birtane Karanakçı, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002, ss. 15-17.

⁴⁷⁵ Örneğin Bir Alman şirketinin hisselerinin % 25 veya daha fazlasının yabancılar tarafından satın alınması durumunda ülke için “kritik” olarak nitelendirilen sektörleri daha iyi korumak için Almanya Ekonomik ve Enerji Bakanlığı tarafından gerekli önlemler alınmaktadır. <https://businessht.bloomberght.com/ekonomi/haber/2085028>, (12.02.2019).

⁴⁷⁶ Son dönemde ABD’de Huawei ve ZTE gibi Çinli teknoloji şirketlerinin ulusal güvenlik için yasaklanması için alınan ulusal acil ekonomik durum gibi tutumlar, ekonomik güvenliğin dış ilişkilerde vazgeçilmez bir konu olduğunu göstermektedir. Trump, “Ulusal Acil Durum Emri Yayımladı”, <https://www.timeturk.com/trump-ulusal-acil-durum-emri-yayimladi/haber-1086977>, (16.05.2019). Bu bağlamda ABD’de Stratejik Endüstriler ve Ekonomik Güvenlik Ofisi (SIES), politika faaliyetlerinden, ihracat lisanslarından, emtia sınıflandırmalarından, lisans tespitlerinden ve 600 seri ürüne ilişkin uygunluk görüşleri ile ulusal bütünlük ve ABD ulusal güvenliğinden sorumlu olarak Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.bis.doc.gov/index.php/other-areas/strategic-industries-and-economic-security-sies>. (16.05.2019).

Bu noktada R. Kutay Karaca'ya göre Çin'in ekonomik bağımsızlık hamlelerinden sayılabilecek *"IBM'in bilgisayar bölümünün alınarak Lenovo yapılması, Volvo'nun satın alınması"* örtülü ekonomik savaşa verilebilecek örnekler olarak gösterilebilir. Zira Trump'ın ABD Başkanı olması ile birlikte *"Çin'e yönelik ekonomik yaptırımlar, ABD'nin Çin'e olan ticaret açığını azaltmamıştır. Çin, aksine ekonomisindeki yeterince markalaşamama sorununu, ABD'nin ekonomik güvenliği aleyhine olacak şekilde ABD menşeli büyük markaları satın alarak gidermeye"* çalışmıştır.⁴⁷⁷ Benzer şekilde doğrudan yabancı yatırımların yetersizliği, sıcak para ekonomisinin varlığı, ekonomideki yüksek borçluluk oranları, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının olumsuz rapor ve notları ile ekonomideki yabancı egemenliği gibi koşullar da ekonomik bağımsızlıkları bağımlılığa çevirmek noktasında tek taraflı ve asimetrik etkiler yapmaktadır.

Tüm bu tespitler ışığında bu çalışmanın temel sorunsalı olarak BRICS üyesi devletlerin ekonomik güvenlik algılamaları ve önceliklerine göre şekillendirdiği dış politika çıktıları üzerinde bu ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda her bir BRICS devletinin dış politika tutum ve algılamaları içindeki bazı örnek dönem ve alanlar analiz konusu yapılmıştır. Bu doğrultuda makroekonomik göstergeler ile dış politika çıktıları arasındaki ilişki güven algılamasının arttığı ve gelişme potansiyelinin ivmelendiği dönemler üzerinden dış politika stratejilerinin proaktif bir özellik gösterip göstermediği ve BRICS oluşumuna etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Lula Dönemi Brezilya dış politikası ve Güney Amerika entegrasyonu, RF'nin ekonomik güvenlik stratejisi ve enerji politikası, Hindistan'ın yumuşak güç politikasında ekonominin yeri, Çin'in Afrika politikası ve hegemonya arayışlarında ekonomi olgusu, Güney Afrika'nın bölgesel liderlik politikası gibi örneklerin çoğaltılabileceği birçok ekonomi-dış politika etkileşim alanı bulunmaktadır. Söz konusu nedensellik ilişkisi için Tablo 1.2'de kullanılan temel bazı makroekonomik verilerden metodolojik olarak yararlanılırken, söz konusu göstergeler ışığında ticari, finansal, mali ve sosyo-ekonomik güvenlik boyutlar açıklanmaya çalışılmıştır. Literatür taraması, örnek olay incelemeleri ve veri analizine dayanan bu çalışmada, ekonomik güvenliğin dış politika tutumlarındaki etkisi ve ilişkisinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

⁴⁷⁷ Ibid.

2. Brezilya Ekonomik Güvenliği ve Lula da Silva Dönemi Dış Politikası

21. yüzyılın hemen başında 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ile askeri, daha sonra ise 2008 küresel finansal kriz ile birlikte ekonomik ve finansal olarak ABD ve Batı dünyasının üstünlüğü sorgulanır hale gelmiştir. On yıllık periyotta yaşanan bu gelişmeler, güvenlik kavramının kritikliğini kanıtlamıştır. Küresel ekonomi ve politika, küreselleşmenin de büyük etkisiyle daha çok parçalı hale gelirken, çok kutupluluğa doğru eğilim bölgesel kırılımlara zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda ulusal ekonomik kalkınma stratejilerinin gelişiminde Soğuk Savaş'ın kazananı görünümündeki neo-liberal akımdan etkilenen ve yararlanan bazı devletler hem bölgelerinin hamileri hem de küresel siyasete yön vermeye aday aktörler olarak uluslararası ilişkilerin başlıca odak alanlarını oluşturmaya başlamıştır.

Özellikle Güney Amerika bölgesinde Brezilya başta olmak üzere birçok ülkede neo-liberalizm temel dünya öğretilerine ve kalkınma tercihlerine farklı yaklaşan siyasal yapılanmalar da eş zamanlı görülmeye başlanmıştır.⁴⁷⁸ Bu yeni gerçeklikler aynı zamanda uluslararası ilişkiler aktörlerinin çeşitlenmesine, kabul gören ekonomipolitik anlayışların sorgulanmasına, bölgelerinde entegrasyon için liderlik yapma davranışlarına ve ekonomi odaklı dış politikaların yükselişine ivme kazandırmıştır.

Bu bağlamda yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alarak umut vadeden ve sahip olduğu imkânları ekonomik kalkınma ile birleştirme yolunda büyük çaba gösteren Brezilya, ABD'nin bölgedeki nispeten düşük profilini lehine çevirerek, bölgesel liderlik rolü üstlenmiş ve aynı zamanda kıtasal bir aktör olarak anılmaya başlanmıştır. Yine aynı dönemde Latin Amerika devletlerinin yaşadığı ekonomik sorunlar, Brezilya'nın liderliğine doğal bir ortam yaratmıştır.⁴⁷⁹ Yaşanan uluslararası mali krizler nedeniyle Güney Amerika devletlerinin artan ekonomik güvenlik riskleri hem Brezilya'nın bölgede ön plana çıkmasına hem de bölgesel bir pazarın güçlendirilmesi gereksinimine sebep olmuştur.

⁴⁷⁸ Alfred Saad-Filho, Lecio Morais, "Lula and the Continuity of Neoliberalism in Brazil: Strategic Choice, Economic Imperative or Political Schizophrenia", *Historical Materialism*, Vol.13/1, 2005, <https://www.academia.edu/15979764/>, s. 4. (16.04.2019).

⁴⁷⁹ Zilla Claudia, "Brazil's Foreign Policy under Lula", *SWP Research Paper, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs*, No. 2, Berlin: 2017, s. 7.

11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası önleyici güvenlik odaklı dış politika anlayışına Brezilya dış politikası, çatışmadan uzak ekonomik kalkınmaya öncelik veren bir dış politika çizgisi ile karşılık vermiştir. Bu bağlamda dış politikası ile uyumlu benzer prensipleri olan devletler ile birlikte hareket etmeye başlanmıştır.⁴⁸⁰ Çin, Hindistan, Güney Afrika ve RF gibi aynı dönem ekonomileri yükselişe geçen devletler ile dış politika açılımları eş anlı ilerlemiştir. Sonunda BRICS oluşumunda hayat bulan bu stratejide Brezilya, ekonomi temelli ve giderek dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olan devletleri tanımlayan BRICS'in de verdiği güç ile birlikte özellikle hinterlandı olan Güney Amerika coğrafyasında liderlik ve yönlendirici rolünü üstlenmiştir.

Gerek Latin Amerika gerekse diğer gelişmekte olan devletler için model olma özelliği barındıran Brezilya'nın başarı grafiğinin altında yatan temel dinamikler, Brezilya'nın kuruluş mottolarında yer almaktadır.⁴⁸¹ Latin Amerika'nın yüzölçümü ile en büyük ve ekonomik olarak en gelişmiş devleti olarak Brezilya, yüzölçümü, zengin doğal kaynakları, umut vadeden ekonomik potansiyeli ve uluslararası ilişkilerdeki barışçıl tutumu ile birlikte bağımsızlığını kazandığı andan itibaren politika literatüründe “geleceğin ülkesi” olarak nitelendirilmiştir.⁴⁸² Ulusal, bölgesel ve küresel etkinlik açısından Brezilya, fiziksel yetersizlik ve kaynak eksikliği yaşamazken ürettiği ve ihraç ettiği pek çok üründe küresel ölçekte rekabet edecek kapasiteye sahiptir. Bu kapasitenin önemi, yaşanan küresel ekonomipolitik gelişmeler karşısında kendi kendine yeterli olmayı ulusal ekonomik güvenlik için hayati bir unsur olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Bu doğrultuda Brezilya'da ekonomik bağımsızlık ve istikrar arayışları analiz edildiğinde stratejik ürünlerin odak noktasında olduğu iktisadi bir gelişim süreci göze çarpmaktadır. Portekizlilerin 15. yüzyılda Brezilya topraklarına ayak basmasıyla sandal ağacı ticareti, 16 ve 17. yüzyıllarda şeker kamışı üretimi, 17 - 19. yüzyıllar arasında ise altın madenciliği ekonominin başlıca aktiviteleri olarak ön plana çıkmıştır. 19. yüzyılın

⁴⁸⁰ Alfred Saad-Filho, Lecio Morais, “Brazil beyond Lula: Forging Ahead or Pausing for Breath?” *Latin America Perspectives*, Vol. 38, 2011, s. 33, <https://www.researchgate.net/publication/258164599>, (22.04.2019).

⁴⁸¹ Evren Çelik Wiltse, “Küresel Ekonomik Kriz Sonrasında Yeni Dünya Düzeni: 2008 Krizi, Brezilya ve Yeni Sosyal Demokrat Kalkınmacı Model Tartışmaları”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (der.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018, s. 315.

⁴⁸² Segâh Tekin, *Brezilya Dış Politikası-Gelenek ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınları, 2017, s. 77.

ikinci yarısından itibaren ise “kahve üretimi önem kazanırken, Brezilya dünyanın en önemli kahve üreticilerinden birisi” olmuştur.⁴⁸³

Tablo 3.1. Brezilya’nın Tarım ve Hayvancılık Ürünlerinde Dünya’daki Konumu

Ürün Çeşidi	Dünya Üretim Payı (%)	Sıralama	Dünya İhracat Payı (%)	Sıralama
Soya	25	2	39	1
Kahve	32	1	28	1
Şeker	20	1	38	1
Narenciye İçeceği	59	1	83	1
Tavuk Eti	16	3	41	1
Pamuk	5	5	4	5
Ethanol	-	-	51	1

Kaynak: Ahmet Fazıl Özsoylu, Neşe Algan, *BRIC-Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri Brezilya-Rusya-Hindistan-Çin*, Adana: Karakan Yay, 2011, s. 53.

Tablo 3.1.’de gösterilen Brezilya’nın bazı tarım ürünlerinde dünyadaki konumu ve payı incelendiğinde ülke ekonomisinin kahve, şeker ve narenciye içeceği üretiminde liderliği, çoğu üründe de ihracatta liderliği elinde bulundurduğu görülmektedir. Ekonomik güvenliğin üretim boyutunun tutarlı ve kontrol edilebilir olduğu bu tablodan anlaşılmaktadır. Ancak ekonominin üretim tarafında gözlenen istikrar, arz yanlı faktörlerden dolayı kırılganlık gösterebilmektedir. Özellikle 1970’lerin ortalarında petrol fiyatlarının hızlı yükselişine karşılık şeker kamışından motorlu araçlarda kullanılmak üzere yakıt olarak üretimine başlanan etanol sayesinde Brezilya, özerk ve özgün arz yanlı bir ekonomik güvenlik stratejisi ortaya koymuştur. Bu doğrultuda gelişim modeli seçen Brezilya, sahip olduğu doğal kaynaklar, iş gücü potansiyeli, ekonomik ve yapısal dönüşüm reformları ile yeni dünya düzeninde rekabetçi, yenilikçi ve güçlü bir devlet haline gelmiştir.⁴⁸⁴

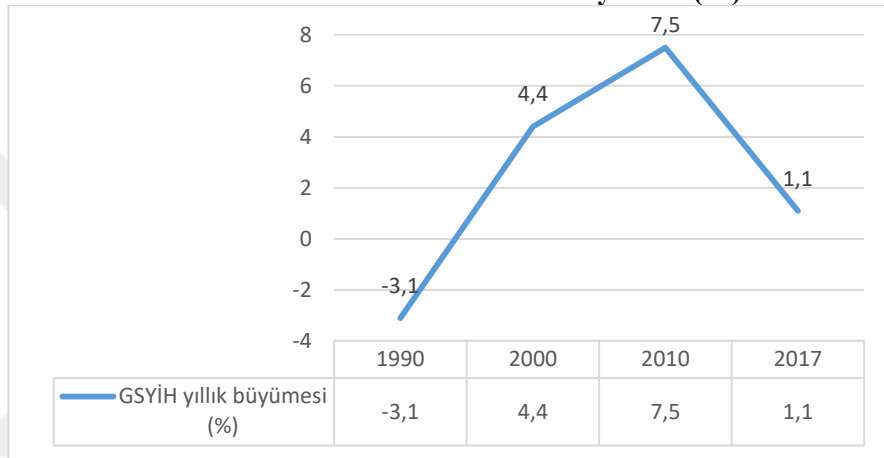
Bu doğrultuda makroekonomik politikalara bakıldığında 1999 yılının ortalarında enflasyon hedeflemesine geçilmesi ve dalgalı döviz kuru uygulaması, makroekonomik göstergelere yön verilmesinde kritik kazanımlar olmuştur. Diğer taraftan ekonomi

⁴⁸³ Eliana Cardoso, Vladimir Kuhl Teles, “A Brief of History Brazil’s Growth”, Escola de Economia de Sao Paulo, No. 241, 2010, s. 2.

⁴⁸⁴ Morais, “Brazil beyond...”, op. cit., s. 35.

üzerinde ilk zamanlarda oluşan baskı, 2001 Arjantin krizinin etkisi, ülke içinde yaşanan enerji krizi ve siyasi belirsizlikler gibi içsel etkenlerle şiddetlenmiş ve sonuçta IMF ile istikrar programı kapsamında Stand-by Anlaşması'na gidilmiştir.⁴⁸⁵ Brezilya İşçi Partisi Başkanı Lula da Silva'nın iktidara gelmesiyle birlikte uygulanan sıkı mali ve parasal politikalarla piyasalarda ihtiyaç duyulan kredibilite ve güven yeniden tesis edilebilmiştir. Vergi ve konut reformu yasasını çıkartma, kamu borçlarını azaltma, Brezila para birimi Realin güçlendirilmesi gibi makroekonomik istikrarı sağlayacak politikalar⁴⁸⁶ ile ekonomik güvenlik sağlanmaya çalışılmıştır.

Grafik 3.1. GSYİH Yıllık Büyümesi (%)

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Bu bakımdan Brezilya'nın temel ekonomik göstergeleri incelendiğinde ekonomik büyüme, enflasyon, kamu kesimi borçlanma gereksinimi, dış ticaret, cari işlemler dengesi, GSYİH gibi uluslararası rekabet gücü açısından söz konusu verilerde etkileyici bir performans gösterdiği görülmektedir. IMF istikrar programının da etkisiyle GSYİH büyümesi 2003'te %1.2, 2004'te %5.7, 2005'te %3 oranlarında kaydedilmiş, Grafik 3.1.'de gösterildiği üzere 2000-2010 arası dönemde GSYİH büyümesi iki kat artmış ve büyüme hızı ortalama %3.3 olarak gerçekleşmiştir. Uzun yıllar süren cari işlemler dengesi açığı, Lula Dönemi'nde cari fazlaya dönerken sürdürülebilir ve eşitlikçi büyümenin hedeflendiği bir zaman dilimi ön plana çıkmıştır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁵ Joa Martins Tude, Carlos R.S. Milani, "The Brazilian Foreign Policy Concerning the International Monetary Fund during the Lula Administration." *Revista Brasileira de Política Internacional*, Vol.56, 2013, https://carlosmilani.files.wordpress.com/2015/09/milani_tude_imf_brazil_2015.pdf, s. 87. (13.03.2019).

⁴⁸⁶ Sean W. Burges, "The New Actors of Brazilian Foreign Policy", *Brazilian Political Science Review*, Vol. 7/2, 2013, <https://www.researchgate.net/publication/262471894>, s. 172. (21.04.2019).

⁴⁸⁷ Özsoylu, op. cit., s. 46.

Bu doğrultuda Küresel Kriz sonrası hızlı toparlanan Brezilya ekonomisi, 2010 yılında %7,5'leri bulan yıllık GSMH büyüme oranı ile önemli bir atılım yapmıştır. Böylece Brezilya, küresel krize maruz kaldığı gibi zamanında yapılan müdahaleler sayesinde krizi hızla atlatabilmiştir. 2010 yılında gerçekleşen büyüme oranı, son yirmi yılın en yükseği olarak kaydedilmiştir. “*Samba mucizesi*” olarak tanımlanan ekonomik başarı çizgisinin arkasındaki argümanlara baktığımızda neo-liberal reçeteleri harfiyen uygulayarak mı, karma ekonomi politikalarının mı yoksa siyasi tercihlerin sonucu mu olduğu tartışmalı bir konudur.⁴⁸⁸ Bu bağlamda kanımızca Brezilya'nın 2008 küresel finansal krize rağmen güçlenerek varlığını sürdürmesinin altında Lula'nın pragmatik kalkınmacı ve sosyal demokrat vurgu ile uyguladığı kendi kendine yeterlilik kavramı ile öne çıkan karma ekonomik istikrar ve güvenlik stratejisi yatmaktadır.

Bu bağlamda uluslararası ilişkilerde öncelikli hedefleri arasına ekonomik ve siyasal bağımlılığın üstesinden gelmeyi, ekonomik yeterlilik ve özerklik yanında bölgesel ve küresel konularda etkili bir aktör olmayı yerleştiren Brezilya, kuruluşundan itibaren dış politikasını bu yönde şekillendirmiştir. Aynı zamanda genel itibarıyla uluslararası ilişkilerin sömürgeci ve eşitsiz ekonomik ve ticari ilişkileri yansıtmamasına ve büyük güçlerin emperyalist çıkarlarının sistemi şekillendirmesine karşı çıkmıştır.⁴⁸⁹ Lula Dönemi'nde bu paralelde uluslararası sistemin kalıplaşmış iş bölümünden sıyrılma, özgün bir ekonomik kalkınma sağlama ve gelişen ekonomisi ile küresel bir aktör haline gelme tek çıkış yolu olarak belirlenmiş ve kuruluş felsefesine uygun iktisadi ve mali politikalar yürürlüğe koyulmuştur. Özellikle yerel yönetimlerin reformu, farklı özelleştirme girişimleri, eşitsizlik giderici düzenlemeler, finansal istikrar ve mali disiplin içeren bir dizi ekonomik program uygulanmaya başlanmıştır.⁴⁹⁰

Öte yandan bazı neo-liberal önlemler ile kamu mali açığının azaltılması gereksinimi başta olmak üzere “*bazı kamu bankalarının özelleştirilmesi, bankaların bir kısmının çok uluslu şirketlere satılması yoluyla bankacılık sisteminde rekabetin arttırılmasına*” çalışılmıştır. Finansal istikrar ve mali disiplin kapsamında “*belirli bir kamu harcama oranı ile büyüme hızına ulaşmak*”, genişletici maliye politikaları ile “*vergi yükünü azaltma yoluyla büyümeyi arttırmak ve son olarak maliye politikasının*

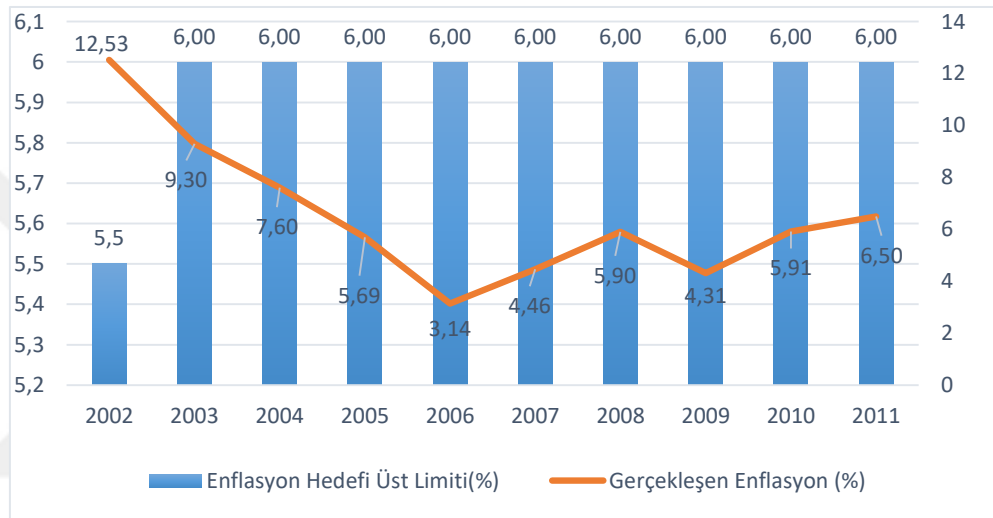
⁴⁸⁸ Wiltse, op. cit., s. 319.

⁴⁸⁹ Tekin, op. cit., ss. 33-34.

⁴⁹⁰ Ayça Şimşek, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol 14, s. 1, 2007, s. 78.

sürdürülebilirliği ile ilgili kuşkuları azaltmak” hedeflenmiştir.⁴⁹¹ Mali disiplinin sağlanması için ülke risk primlerinde önemli göstergelerden olan “*kamu harcamaları / GSMH*”, belli oranlarla sınırlandırılmış, kamu hesaplarının raporlanmasında şeffaflık sağlanmış ve kamu birimlerince yapılan borçlanmanın yeniden finansmanı yasaklanmıştır. Bu bağlamda ekonomik güvensizlikleri, bütçe açıklarını ve finansal piyasalardaki kırılganlıkları azaltmak için borcun yeniden finansmanının sınırlandırılmasına çalışılmıştır.⁴⁹²

Grafik 3.2. Lula Dönemi Enflasyon Gerçekleşmeleri ve Fiyat İstikrarı

Kaynak: Tarafımızdan Brezilya Merkez Bankası verilerinden hazırlanmıştır.

Aslında 1995-2003 yılları arasında iktidarda olan Brezilya Sosyal Demokrasi Partisi Başkanı Fernando Henrique Cardoso'nun Dönemi'nde başlayan ancak Lula Dönemi'nde gerek iktisadi koşullar gerekse yerinde politikalar sonucu istikrar kazanan makroekonomik görünüm, Brezilya'yı yüksek getiri arayışındaki küresel sermayenin güvenli limanı haline getirmiştir. 21. yüzyıla birlikte Brezilya, özelleştirme konusunda da kendisine has, katılımcı ve pragmatik bir yaklaşım sergilemiştir. Örneğin özelleştirme sürecinde %55'i devlette kalmak üzere özel sektöre açılan Petrobras şirketi, alternatif ve sürdürülebilir enerji kaynaklarına yatırımı sürdürmesi ve etanol üretiminde ABD ile rekabet etmesi açısından stratejik bir yere sahiptir. Bu açıdan Brezilya'nın dünya çapında rekabet edebilen büyük şirketlerine baktığımızda arkalarındaki devlet desteği sayesinde

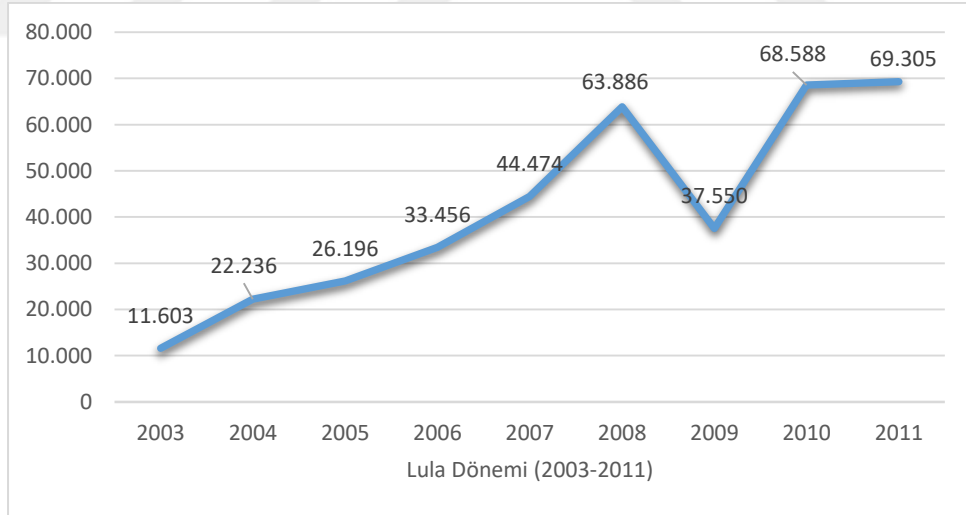
⁴⁹¹ Samuel Herrera, “Policy Mix, Public Debt Management and Fiscal Rules: Lessons from the 2002 Brazilian Crisis”. *World Bank Working Paper*, <http://www.worldbank.org>, (12.02.2019).

⁴⁹² Herrera, loc. cit.

güçlenerek büyüdükleri ve ulusal ekonomik güvenliğin payandası oldukları görülmektedir.⁴⁹³

Makroekonomik veriler üzerinden ekonomik istikrar ve güvenliğin analizi noktasında enflasyon gerçekleşmeleri ve fiyat istikrarı en önemli bileşenlerdendir. Lula dönemi ilk yıllarına bakıldığında enflasyon hedeflemesi rejimi ile ekonomideki fiyat gerçekleşmeleri sınırlı kalmıştır. Daha sonra fiyatlar genel düzeyi, takip eden yıllarda para politikasının sıkı mali politikalar ile desteklenmesiyle yönünü aşağı çevirmiştir. Hedefe alt ve üst bant olarak eklenen +2/-2 puanlar ile tanımlanan hedef aralıkları içeren enflasyon hedeflemesi rejiminde 2003 ve 2004 yıllarında üst limit olan %6'nın üzerinde fiyatlar genel seviyesi görölse de 2005 yılından sonra hedef aralığı içerisinde kalan enflasyon oranı ile ülkede fiyat istikrarına giden süreç başlamıştır. Grafik 3.2'te görüldüğü üzere Lula dönemi boyunca ulusal ekonomik güvenliğin en önemli hedeflerinden olan fiyat istikrarı, Brezilya Merkez Bankası tarafından küresel finansal-mali gelişmeler doğrultusunda politika faiz oranları kullanılarak hedef aralığında tutulmuş ve hedefe yakınsama sağlanmıştır.⁴⁹⁴

Grafik 3.3. Borsa Endeks Eğrisi

Kaynak: Tarafımızdan Brezilya Borsası (Bovespa) verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Diğer bir önemli gösterge olarak borsa endeksi ve getirisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, Brezilya ekonomisinde dikkat çekicidir. Literatürde oldukça ilgi çeken ve nedensellik ilişkisi çift yönlü olan bu bağıntı, gelişmekte olan devletlerde de gelişmiş

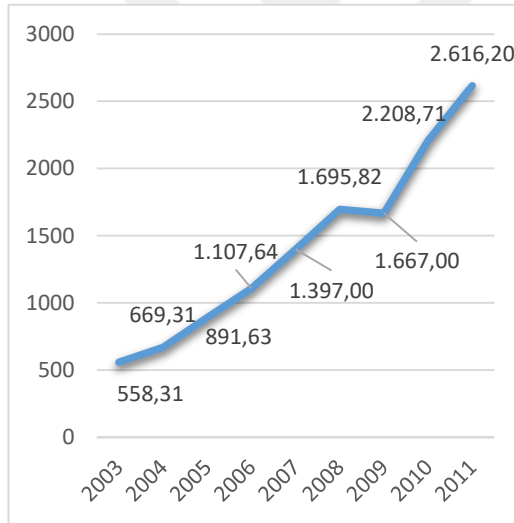
⁴⁹³ Wiltse, op. cit., s. 316.

⁴⁹⁴ Inflation Targeting in Brasil, <https://www.bcb.gov.br/pec/metad>, (21.05.2019).

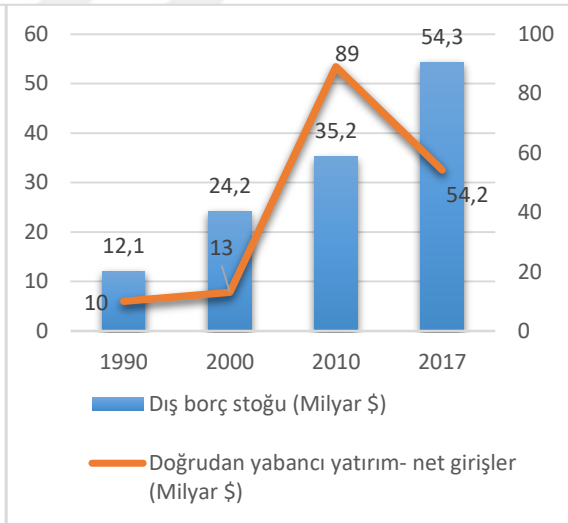
devletlere benzer bulgular ortaya çıkarmaktadır.⁴⁹⁵ Brezilya’da Lula iktidara geldiği tarihten iktidardan ayrıldığı 2011 yılı başına kadar olan sürede, 2008 Küresel Krizi’nin etkileri ayrıştırılırsa borsa endeksi beş kattan fazla artış göstermiştir. Sırasıyla faiz oranı, sanayi üretim endeksi, enflasyon ve para arzı gibi önemli makroekonomik göstergelerden etkilenen Grafik 3.3.’te gösterilen borsa endeksi eğrisi, Lula Dönemi’nde Brezilya’nın ekonomik güvenliğin seyri açısından kritik eşikleri göstermesi açısından önemlidir.

Bu veriler ve gelişmeler ışığında ülkede kronik enflasyonun yaşandığı risk ortamı kaybolurken, GSMH düzeyinde de ivmelenme kaydedilmiştir. Grafik 3.4’te görüldüğü üzere 2000’li yıllarda 655 milyar \$ gerçekleşen GSMH, 2010 yılına gelindiğinde hem yerinde ekonomi politikaları hem de FED kaynaklı oluşan küresel parasal genişlemenin olumlu etkisi ile 2.200 milyar \$ civarında kaydedilmiştir.

Grafik 3.4. GSMH (Milyar \$)

Grafik 3.5. Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Borç Stoku İlişkisi

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Devletlerin milli gelirine olan önemli bir katma değer yaratan bir diğer kalem ise doğrudan yabancı yatırımların seviyesidir. Bu açıdan GSMH artışı ile Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) arasında pozitif bir ilişki olduğu Brezilya örneğinde de gözlenmiştir. Bu tür sermaye yatırımları ile ekonomide etkinlik, verimlilik ve büyümeye olumlu katkı sağlanmıştır. Ödemeler dengesi üzerinde yaratmış olduğu olumlu etki, “*hammaddelerin ve ürünlerin dış pazarlara açılmasını ve dış pazarlarda yer edinmesini*” kolaylaştırdığı

⁴⁹⁵ Bilge Leyli Elitaş, F. Rabia Aktaş Şenkardeşler, “Ekonomik Büyüme ile Borsa Performansı Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Vol. 10/4, 2018, s. 815.

gibi DYY'ler devletlere döviz girdisi kanalıyla sermaye birikimi sağlamakta ve dış borçların ödenmesine katkıda bulunmaktadır.⁴⁹⁶

Bu doğrultuda Brezilya'da artan doğrudan yabancı yatırım, yenilikçi ürün ve teknolojileri cesaretlendirerek ekonomik büyümeyi tetiklemiştir. Diğer taraftan dış borç stokunun artması ekonomideki kırılganlıkları beslese de ülkeye artan güven sonucu kamu kesiminin ve Merkez Bankası'nın dış borçlarındaki artış, kolay bir şekilde dış kaynak bulunabildiğini ve yatırım ortamının iyileştiğini göstermiştir.⁴⁹⁷ Grafik 3.5'teki verilere göre DYY'ler, 21. yüzyılın ilk on yılında neredeyse üç kat artarak 90 milyar \$ seviyesine ulaşarak ekonomik istikrar ve güvenliğin sağlanmasında kilit bir rol oynamıştır. Bu senaryoda gelecek dönemlerde Brezilya'nın doğal kaynaklara dayalı sanayi yapısının avantaj sağlaması beklenmektedir. Kearney tarafından oluşturulan ve DYY açısından önemli bir endeks olan FDI güvenilirlik endeksi açısından Lula dönemi Brezilya ekonomisi, Çin, ABD ve Hindistan'dan sonra ekonomik güven ve istikrar algısında dünyada dördüncü sıraya yerleştirilmiştir.⁴⁹⁸ Böylece bu endeks ile güvenli bir ekonomi ve uygun yatırım iklimi sağladığı tespit edilen Brezilya ekonomisi, gerek Güney Amerika'da gerekse Afrika'da aktif bir dış politika yürütmek için sağlam bir zemin oluşturmuştur.

Diğer bir ekonomik güvenlik-dış politikası ilişkisi içeren boyut ise az gelişmiş devletler veya gelişmekte olan devletlerin sürdürülebilir kalkınmasının finansmanı için sağlanan Resmi Kalkınma Yardımları'nın (RKY) dış politika stratejilerinde kullanılmasıdır. Yükselen piyasa ekonomileri ve özellikle BRICS devletlerinden Çin, Brezilya ve Hindistan'ın ön plana çıktığı RKY, Lula Dönemi'nde Brezilya için aktif bir dış politika aracı olarak görülmüş ve gelişmiş ülke olma yolunda stratejik yumuşak gücünün bir nevi yansıması olarak kullanılmıştır.⁴⁹⁹ RKY'lerdeki ivmelenme, başka bir açıdan müzikten futbola tüm dünyaya Brezilya kültürünü bir bakıma transfer etmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda Brezilya'nın coğrafi ve demografik büyüklüğü,

⁴⁹⁶ Marta Bengoa, Blanca Sanchez Robles, "Foreign direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America", *European Journal of Political Economy*, Vol.19, 2003, <http://ciberoamericana.com/documentos/BengoaySanchez-Robles%5B2003%5D.pdf>, s. 531. (13.04.2019).

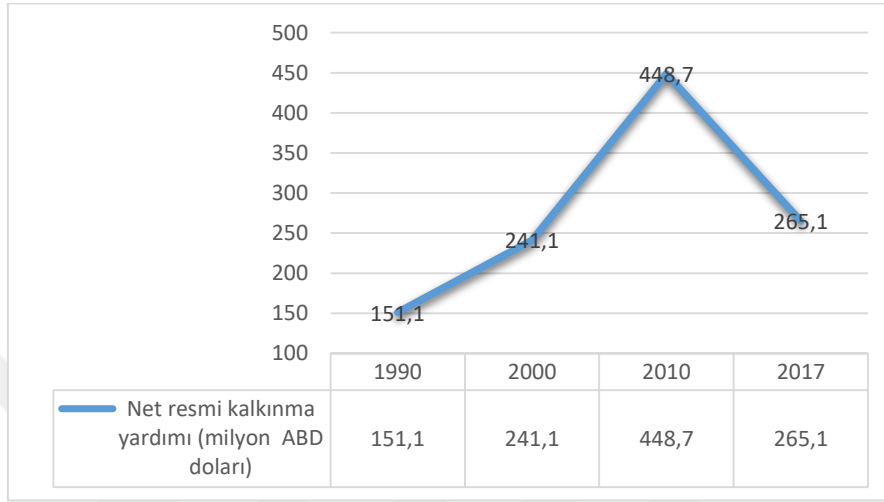
⁴⁹⁷ Hasan Ayaydın, "Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği", *D.Ü S.B.E. Dergisi*, s. 26, 2010, s. 3.

⁴⁹⁸ Özsoylu, op. cit., s. 61.

⁴⁹⁹ Şebnem Tosunoğlu, "Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler ve Hedefler", *Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, s. 10, 2015, s. 12.

kaynaklarının zenginliği, gelişmiş devletlerle olumlu ilişkileri, çok kültürlü ve çok etnisiteli demokrasisi, köklü diplomatik geleneği ve uluslararası normlara saygısı sonucu şekillenen yumuşak gücü ile artan ekonomik istikrarı, küresel güç adaylığına zemin oluşturmaktadır.

Grafik 3.6. Net Resmi Kalkınma Yardımı Eğrisi

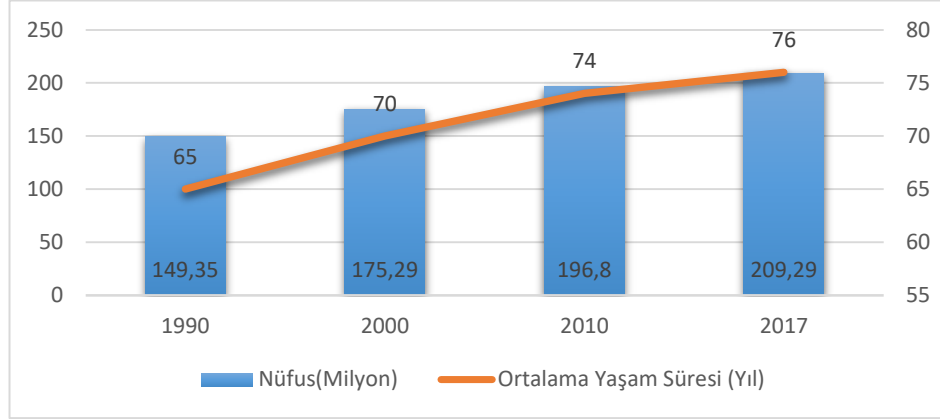
Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Brezilya’da makroekonomik göstergelerdeki gelişme ve iyileşme, bireysel sosyo-ekonomik güvenlik konularında da görülmüştür. Örneğin 2000-2010 yılları arası dönemde 20 milyon kişilik nüfus artışına karşılık ortalama yaşam süresi artış göstererek 74 yaşa kadar ilerlemiştir. Bu doğrultuda İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gibi ekonomik güvenliği mikro boyuttan analiz eden araştırmalara bakıldığında ise Brezilya gibi devletlerde kalkınmaya dayalı gelişmenin tek ölçütünün ekonomik büyüme veya GSMH verisi olmadığı ortaya çıkmaktadır.⁵⁰⁰ Nüfus artışına karşılık ortalama yaşam süresi uzasa da DB verilerine göre gelir farklılığı ve dengesizliğinin yoğun yaşandığı Brezilya’da etkileyici ekonomik performansın iyileştirici sonuçlarına rağmen yoksulluk, gelir adaleti ve dağılımı en önemli sorunlar olarak göze çarpmaktadır.⁵⁰¹

⁵⁰⁰ İnsani Gelişme Endeksi (İGE) gibi ölçümler, bireysel ekonomik güvenlik belirlemede GSMH düzeyi aynı olan iki ülkenin farklı sosyo-ekonomik yapıları üzerinden ayrışmasına yarar sağlamaktadır. İlk defa 1990 yılında Pakistanlı ekonomist Mahbub ul Haq ve Nobel ödüllü Amartya Sen tarafından kullanılan İGE, ulusal kalkınmayı ölçmek amacıyla kullanılan gelir düzeyi ve ekonomik büyüme hızı gibi belirli ölçümlere alternatif olarak ortaya atılmıştır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_hdi-TR_ece%20FU.pdf. (01.05.2019).

⁵⁰¹ Wiltse, op. cit., s. 324.

Grafik 3.7. Nüfus Artışı ve Ortalama Yaşam Süresi İlişkisi

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Diğer bir kritik alan olarak karşılıklı bağımlılıklardan uzak şekilde ekonomik güvenliği sağlamak ve sürdürülebilir kılmak için enerji güvenliği karşımıza çıkmaktadır. Zira ülke risk algılamalarını artıran uluslararası petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar gibi arz yanlı gelişmeler, karşılıklı ekonomik bağımlılıkları, enerji güvenliğini ve özerk bir dış politika oluşturmanın zorluğunu sürekli gündemde bırakmaktadır. Bu doğrultuda enerji politikasında 1970’lerde yaşanan petrol krizinden aldığı derslerle Brezilya, kalkınma için enerji üretmek, petrol ithalat bağımlılığını engellemek ve sektörde küresel bir oyuncu olarak yer altı ve yer üstü kaynakları biyoenerji, alternatif ve temiz olarak kullanmak amaçlı özgün bir gelişim stratejisi benimsemiştir. Bu açıdan 2006-2010 yılları arasında enerji güvenliğine bağlı ekonomik güç ve kapasitenin sürdürülebilir şekilde tesisi kapsamında “*etanol diplomasisi*” önemli bir yere sahiptir.⁵⁰² Uluslararası petrol fiyatlarının düşmesi, Brezilya’nın dış kaynaklı biyoyakıtlara karşı eylemini genişletme konusunda daha fazla teşvik edici olmuştur. Bu bağlamda tarım sektörünün biyoyakıt üretiminin hammaddesini sağlaması Brezilya açısından stratejik bir üstünlük kazandırmıştır. Dünya enerji piyasasında önemi artan tarım sektörü sayesinde agroenerji programı oluşturulmuş ve tarımsal işletmelere rekabetçi bir yapı kazandırılarak bölgesel kalkınmaya bağlı sürdürülebilir ekonomi desteklenmiştir.⁵⁰³

Brezilya, uluslararası alanda özerk ve enerji bağımlılığından uzak bir kimliğe ulaştırma potansiyeli olan etanol stratejisi ile biyoyakıt arenasında küresel lider

⁵⁰² Tiago Gabriel Tasca, “The Brazilian Ethanol Policy from 2003 to 2016: an Exploratory Study about the Interrelations Between Domestic and International Politics” *Institute of International Relations, University of Brasilia*, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/325114555>, s. 3. (12.02.2018).

⁵⁰³ Özsoylu, op. cit., s. 57.

konumuna gelmiştir. Brezilya'nın etanol diplomasisi, özellikle Afrika kıtasında Güney-Güney işbirliğini güçlendirmek için iklim değişikliği, çevre dostu ve gelişmekte olan devletler için sosyoekonomik fırsatları birleştiren öncü ve sürdürülebilir bir kalkınma gündemi üzerinden yürütülmüştür. Bu minvalde Lula'nın ikinci dönem iktidarındaki dış politikasında ekonomik gücü sürekli ve güvenli kılmak için Latin Amerika ve Afrika devletlerine biyoyakıtla ilgili teknoloji ihracatını artırmak, etanol ihracatını teşvik etmek ve emtia piyasaları arasında niteliksel farklılaşma olmadan homojen bir mal olarak serbestçe işlem görmesini sağlamak stratejik hedefler arasında yer almıştır.⁵⁰⁴

Brezilya'nın dış politikadaki etkinlik artışı sadece etanol diplomasisi ile sınırlı değildir. Brezilya Dış İlişkiler Bakanlığı (Itamaraty)'nın verilerinden derlenen Grafik 3.8 verilerine göre Lula döneminde Brezilya'nın özellikle 2006 yılından itibaren siyasi ve ekonomik açıdan diplomatik bir atılım içine girdiği gözlenmektedir. Zira Lula iktidara geldiğinde otonomist düşünce, Itamaraty'de güç kazanmış ve Brezilya'da Başkanlık makamı başlıca dış politika yapıcı birim haline gelmiştir. Başkanlık diplomasisi ile birlikte aktif şekilde daha geniş bir uluslararası platform ve uluslararası kurumların reformundan yana tavır takınılmıştır. Lula'nın iktidara geldiğinde “*yumuşak revizyonizm*” olarak tanımladığı bu davranış örüntüsü, Kuzey-Güney sorunlarıyla ilgili politik ve stratejik kaygıları barındırırken Brezilya'ya benzer özelliklere sahip “*diğer gelişmekte olan devletlerin sesi*” olarak onlarla yakın temas içinde ilerlemiştir. Dilma Rousseff'in göreve başladığı 2011 yılından itibaren ise yürütülen dış politikada 2002 yılında olduğu gibi proaktif özellikten geri dönüş izlenimi yaratan bir etkinlik azalması yaşandığı açıkça görülmüştür.⁵⁰⁵

Böylece Lula yönetimi dış politikası umut vadeden ekonomik performansı arkasına alarak özellikle Güney Amerika bölgesinde Brezilya'yı nüfusu, coğrafyası ve ekonomisi ile bölgesel lider ve küresel bir güç olarak konumlandırmayı hedeflemiştir. Bu noktada otonomi yanlısı dış politika ekolü, ekonomik güvenlik vurgusu ile kendi kendine yeterliliği ön koşul olarak kurgulamıştır.⁵⁰⁶ Dış pazarlara erişim sağlamayı ve ülkenin uluslararası ekonomik müzakerelerdeki pazarlık konumunu güçlendirmeyi Brezilya endüstrisini geliştirmenin en kısa yolu olarak gören bu ekol, Güney Amerika

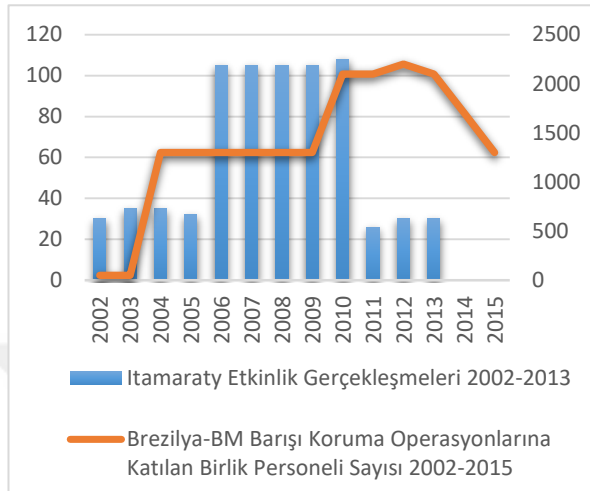
⁵⁰⁴ Tasca, opcit., ss. 6-7.

⁵⁰⁵ Zilla, op. cit., s. 7.

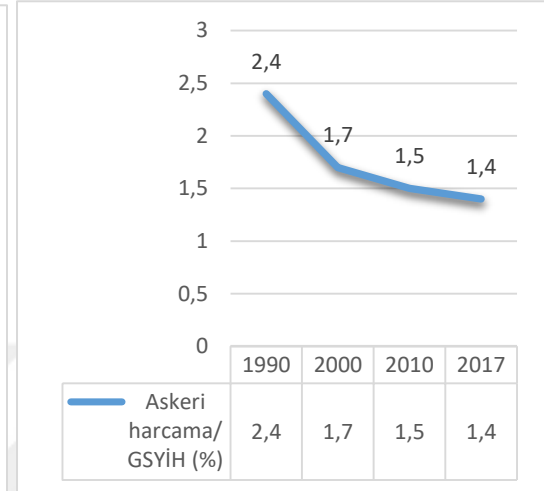
⁵⁰⁶ Morais, “Brazil beyond...”, op. cit., s. 35.

entegrasyonuna dair maliyetleri dağıtabilmek ve pazar payında daha büyük bir pay alabilmek için bölgenin finansör ülkesi olarak siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda entegrasyonun güçlendirilmesini savunmuştur.

Grafik 3.8. Brezilya Diplomasi Etkinliği

Grafik 3.9. Askeri Harcama Gelişimi

Kaynak: Tarafımızdan Brezilya Dış İlişkiler Bakanlığı verilerden hazırlanmıştır.

Bu stratejinin Lula dönemi dış politika yapıcılar tarafından benimsenmesi ile Brezilya'nın komşularıyla olan işbirliğinde ve bölgede bulunan farklı siyasi oluşumları yönlendirmesinde daha proaktif bir duruş sergilenmiştir. Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) kapsamında Brezilya'nın bölgedeki diğer devletlerle olan işbirliği geliştikçe, ülkenin uluslararası işbirliği politikasını oluşturmada daha fazla rol oynadığı ve Brezilya Sosyal ve Ekonomik Kalkınma Bankası (BNDES)'nin ekonomik dış politikanın başlıca araçlarından biri olmuştur. Bu doğrultuda BNDES, Güney Amerika'daki altyapı projelerini finanse etmeye başlarken, proaktif bir tutum ile bölge rejimleri ya da politikaları, yumuşak revizyonizm çerçevesinde Brezilya'nın ulusal çıkarları lehine yönlendirilmeye çalışılmıştır.⁵⁰⁷ Zira BNDES'in Güney Amerika'ya yönelik ekonomik işbirliği ve yardım programları Brezilya için kayda değer bir ekonomik güvenlik açılımı olarak ilerlemiştir. Bu açılım sayesinde 2003-2011 yılları arasındaki Lula yönetimi sırasında Brezilya, bölgede işbirliği, yönetim ve entegrasyona ilişkin yönlendirici ve finansör olma noktasında aktif bir dış politika gütmüştür.⁵⁰⁸ Böylece

⁵⁰⁷ Zilla, op. cit., s. 9.

⁵⁰⁸ Tekin, op. cit., ss. 96-97.

özerklik odaklı yaklaşımın ortaya çıkması ile birlikte, ülkenin dış politikasında bölgesel ve küresel açılımlar normalleşmiştir.

Uygulanan “*proaktif dış politika*” yaklaşımında Brezilya’nın dünyanın farklı devletlerine ulaşması, çok aktörlü platformlarda yer alması ve dış politikadaki ortaklıkları çeşitlendirmesi devletin ekonomik yükselişinden beslenmiştir.⁵⁰⁹ Bu açıdan ekonomik istikrarın korunmasının önemi ortaya çıkarken devletin özel sektörle birlikte kalkınma politikaların uygulanmasında tekrar inisiyatif sahibi olması, sosyal bütünleşme yoluyla ulusal ekonominin tüm katmanlarıyla güvenli hale gelmesini sağlamıştır. Bu sayede ekonomi yönetimi anlayışı ile uyumlu proaktif ve pragmatik bir yaklaşım benimsenmiştir. Ekonomik kalkınma hedefi ve aktif bir dış politika, bu dönemden itibaren bütüncül olarak ulusal kalkınma projesinin başarı sağlayabilmesinin önemli aşamalarından biri haline gelmiştir.⁵¹⁰

Bu strateji ile Brezilya başta ekonomik bağımsızlık olmak üzere güney-güney işbirliği liderliği ve çok taraflı forumlarda adil yönetimleri güçlendirmek gibi hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır. Güney Amerika bölgesini faaliyet ve hâkimiyet alanı olarak belirleyen Lula da Silva yönetimi, bölgedeki devletler arasındaki koordinasyon seviyesini artırmak için MERCOSUR, Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR), Latin Amerika ve Karayip Devletleri Topluluğu (CELAC) gibi birçok platformda siyasi bir irade ortaya koymuştur. Brezilya’nın BM Güvenlik Konseyi’ne kalıcı üyeliği, uluslararası karar alma organlarında daha fazla yetki verilmesi ve gelişmekte olan devletlerin söz sahibi olması gibi hedefler için söz konusu proaktif dış politika, devletin artan ekonomik gücü ve güvenliği ile şekillendirilmiştir. Brezilya, tüm kıtaların temsil edildiği çok kutuplu bir dünya yanında adil ve istikrarlı bir uluslararası finansal düzenin gerekli olduğuna yönelik bir strateji benimsemiştir.⁵¹¹ Bu bakımdan küresel ekonomik güvenliğin ise her zaman uluslararası kurumlara ve uluslararası hukuka saygı temelinde barışçıl ve istikrarlı bir uluslararası topluluk ile sağlanabileceği dile getirilmiştir.

⁵⁰⁹Tullo Vigevani and Gabriel Cepaluni “Lula’s Foreign Policy and the Quest for Autonomy through Diversification”, *Third World Quarterly*, Vol. 28, No.7, 2007, <http://www.jstor.org/stable/20455000>, s. 1315. (12.04.2019).

⁵¹⁰ Paolo G. Fagundes Visentini, Andre Luiz Reis Da Silva, “Brazil and the Economic, Political, and Environmental Multilateralism: the Lula years (2003-2010)”, *Review Brasil Polític Internacional* (special edition), Vol. 53, 2010, s. 65.

⁵¹¹ Morais, “Brazil beyond..”, op. cit., s. 36.

Güney Amerika politikasında ise Brezilya'nın aktif diplomasisi bölgede yaşanan siyasal istikrarsızlıklar ve bunların çözümü açısından artış gösterirken, kendi içinde istikrarlı bir seyir izlemiştir. Brezilya, bu dönemde geleneksel olarak takip ettiği “*karişmazlık*” politikasından vazgeçmiş ve bölgesel ilişkiler için “*kayıtsız kalmama*” ilkesini hayata geçirmiştir.⁵¹² Bu bağlamda Brezilya, uluslararası hukuk kurallarına bağlı kalmak suretiyle öncelikle yakın çevresi sonra Afrika dahil olmak üzere dost devletlere siyasal ve toplumsal çatışma durumlarında yardım için işbirliğine hazır olduğunu deklare etmiştir. Diğer taraftan bu politikanın altında ABD'nin Güney Amerika'daki etkinlik çabalarını sınırlamak ve kendine bir yaşam alanı belirlemek isteyen bir devletin ortaya çıkış işaretleri bulunmaktadır. Bu yeni dış politikaya Brezilyalı akademisyenlerce ‘*yumuşak dengeleme ve koalisyon kurma*’, ‘*yumuşak revizyonizm*’, ‘*yumuşak güç*’, ‘*gökkuşağı diplomasisi*’; Güney Amerika özelinde ise bölgenin lideri ya da rızaya dayalı hegemonya gibi tanımlar atfedilmiştir.⁵¹³ Bu sayede devletin ekonomik gücünü izleyen ve ideolojik eğilimlerini yansıtan özerk ve özgün bir Güney Amerika dış politikası şekillendirilmiştir.

Brezilya ekonomisinin büyüme ve istikrar trendi, ticari ilişkiler, yatırımlar ve dış yardımlar kadar uluslararası ilişkiler açısından soğuk barış dönemlerinin aktif dış politika aracı olan barışı kurma ve koruma operasyonlarında da etkisi olmuştur. Grafik 3.8.’de gösterilen BM Barış Gücü operasyonlarına katılım ve destek, Lula dönemi ile birlikte ivmelenmiştir. Söz konusu tablo kısmen politik çıkarlardan, daha çok devletin iyileşen ekonomik ikliminden kaynaklanmıştır. Bu doğrultuda ekonomipolitik çıkarlardan dolayı Brezilya, etki alanı içindeki Batı Yarımküre ve Afrika operasyonlarını yakında takip etmeye ve desteklemeye başlamıştır.⁵¹⁴ Tarihsel tercihi bölgesel örgütlenmeler ve BM gibi uluslararası düzlemlerde çok taraflı olarak bölgesel istikrarsızlıkları ele almak olan Brezilya, imaj ve prestij açısından yakın çevresine yönelik odağını genişletmiştir. Brezilya'nın barışı koruma ve sürdürme aktörü olarak öne çıkması, büyük oranda belirli bir dış politika projesinin sonucudur. Zira barışı koruma, yükselen güçlerin uluslararası nüfuz kazanma stratejilerinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda örneğin Brezilya'nın 2004’te Haiti’de oluşturulan BM İstikrar Gücü’ne 2014 yılına kadar yapılan

⁵¹² Tekin, op. cit., s. 45.

⁵¹³ Da Silva, op. cit., ss. 67-69.

⁵¹⁴ Kai Michael Kenkel, “Peacekeeping Contributor Profile: Brazil”, 2018, <http://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03/>, (01.05.2019).

toplam harcamaları 1,1 milyar ABD doları bulurken operasyon maliyeti, kamuoyunda algılanan uluslararası etki ve güç kapasitesi karşısında ikincil planda kalmıştır. Lula Dönemi'nin bitmesi ardından ve BM barış gücü operasyonlarına verilen katkının azalma trendi gösterdiği 2013 yılından itibaren kötüleşen ekonomik gidişata paralel olarak barış operasyonlarına katılım maliyetini nispeten azaltmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bu dönemden sonra bu sürece kanalize edilen kaynaklar iç güvenlik ve deniz petrol sahalarının korunmasına doğru kaydırılmıştır.⁵¹⁵

Öte yandan barış gücü operasyonlarına yönelik artan desteğin yanında devletin askeri harcamalarındaki 1990'lardan itibaren kaydedilen azalma trendi Lula Dönemi'nde de korunmuştur. Askeri güvenliğin ikinci plana itildiği bu dönemde ekonomi odaklı dış politika araçları adeta gün yüzüne çıkmıştır. Gıda, çevre ve enerji alanlarında kendi kendine yeterli olan, savunma bütçesi bakımından GSYİH'nin yalnızca %1,5'ini askeri harcamalara ayıran, Çin, RF veya Hindistan'a kıyasla çok daha düşük askeri kapasiteye sahip olan Brezilya, savunma stratejisini su ve enerji kaynakları ile ticaret yollarının korunması üzerinden şekillendirmiştir.⁵¹⁶

20. yüzyılın başında yaşanan ekonomik ivmelenme ile birlikte diğer bir dış politika etkileyeni de Brezilya'nın uluslararası hedeflerine ulaşması için Itamaraty'nin yapısının ve rolünün farklılaşmasıdır. Bu doğrultuda Itamaraty, modernleşme yönünde kilit bir küresel oyuncu olmak için çok boyutlu diplomasinin gereği olarak ekonomi teknokratları ile birlikte çalışmaya başlamıştır. Görüldüğü üzere Brezilya'nın 21. yüzyıl ilk on yılında kaydettiği ekonomik ivme, diplomatik etkinliği ve uluslararası platformlardaki işbirlikçi proaktif tutumu cesaretlendirmiştir. Bu bağlamda BM Güvenlik Konseyi kalıcı üyelik hedefi gibi siyasi hedefler, Güney Amerika bütünleşmesi ekonomik çıkarları ve Afrika devletlerine Güney-Güney işbirliği çerçevesinde sağlanan teknik ve mali destekler birlikte ilerlemiştir. Önemli bir dış finansör donör⁵¹⁷ haline gelen Brezilya dış politikası, ulusal ekonomik istikrar ve güvenliğin yansıdığı bir boyut olmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Brezilya'nın özerklik ve evrenselcilik düşüncelerine dayalı küresel bir aktör olma rolü, Güney Amerika liderlik rolünün doğal uzantısı olarak gelişmiştir. Uluslararası politikada etkin olmanın izdüşümü şeklindeki bölgesel

⁵¹⁵ Ibid.

⁵¹⁶ "Brasil Country Profile", <https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx>, (15.04.2019).

⁵¹⁷ Tekin, op. cit., s. 154.

politikalar, Brezilya'nın kendi ulusal hedeflerini gerçekleştirmesi için bir araç olarak kullanılmıştır. Bu noktada ekonomik kalkınmayı sürdürülebilir kılarak bölgesel işbirliği zeminini güçlendirmek, politika yapıcılar tarafından Brezilya'nın potansiyelini ortaya çıkarmanın ve daha güçlü uluslararası etkiye sahip bir Güney bloğu oluşturmanın en kısa ve pragmatik yolu olarak algılanmıştır.⁵¹⁸

Latin Amerika'da ABD'den özerk şekilde bölgesel ekonomik ve politik liderliği geliştirmenin kısıtları olsa da bölgede tarihsel olarak Brezilya'nın hamiliği zımni olarak kabul edilmiştir. Bölgesel ve küresel oyuncu konumunu güçlendirmenin ön şartı olan güvenli ve istikrarlı bir ekonomi ile ticaret ve yatırım hacmi Brezilya'nın ABD ile ilişkilerinde elini güçlendirmiştir. Örneğin ABD'nin Brezilya'nın bio ve çevre dostu enerji teknolojisi ile tarım sektörünün potansiyeline artan bir ilgisi söz konusudur.⁵¹⁹ Bu minvalde Brezilya, ticaret ilişkilerini ve sürdürülebilir kaynaklara sahipliğini koruyarak yeni ve dengeli bir ABD-Brezilya ilişkisi üzerinden savunma, teknoloji gibi bazı sektörlerdeki karşılıklı bağımlılıkları görünmez yahut önemsiz kılmaya çalışmıştır.

ABD'den ziyade bölge devletleri ile ikili ekonomik ilişkilerde de Brezilya'nın merkezi konumunu dış ticaret verileri ile desteklenmektedir. DTÖ verilerine göre Lula Dönemi'nde Brezilya ve diğer Güney Amerika devletleri arasında toplam ticaret hacmi, 70 milyar ABD doları artış göstermiştir. Bölgedeki ekonomik hacminin büyüklüğünü yansıtan bu tablo, 1991 yılından itibaren Güney Amerika'nın başlıca devletlerini bir araya getiren MERCOSUR'un güçlü yönlerini ortaya çıkardığı gibi bütün bölgeyi ekonomik olarak AB benzeri bir entegrasyon ile büyütme hedefini de canlı tutmuştur.⁵²⁰ Diğer taraftan ekonomik entegrasyonun devam eden sürecinde sıklıkla dile getirilen ortak bir bölgesel savunma oluşturma fikri, ekonomik güç ve kapasitenin sürdürülebilirliğini belirleyecektir.

Brezilya için ekonomi-dış politika ilişkisinin yansıdığı diğer bir coğrafya kültürel yönlerden birçok önemli değeri paylaştıkları Afrika kıtasıdır. Gelişmekte olan devletler ile ilişkilerini Güney-Güney işbirliği çerçevesinde yumuşak gücü üzerinden şekillendiren Brezilya'nın özellikle tarihsel bağlarının olduğu Afrika ile geliştirdiği ilişkiler, küresel

⁵¹⁸ Cepaluni, op. cit., s. 1321.

⁵¹⁹ Peter Hakim, "The Future of US-Brazil Relations: Confrontation, Cooperation or Detachment?", *International Affairs*, Vol.90/5, 2014, s. 1171.

⁵²⁰ Saraiva, op. cit., s. 157.

bir aktör hedefine sahip olduğunu ortaya koymuştur. Dış yardım politikasını kendi kalkınma deneyimine benzer konumdaki Güney devletleri ile paylaşma üzerine şekillendiren Brezilya, başta Latin Amerika ve Afrika devletleri olmak üzere işbirliği projelerine aktardığı kaynaklar ile 2000’lerde yükselen ekonomiler arasına katılmıştır. Ulusal ekonomik güvenliğini sağlama yolundaki çabalarını dışarıya transfer eden Brezilya, kurduğu ilişkilerle başta enerji, tarım gibi sektörler üzerinden ekonomik sürdürülebilirlik arayışına girmiştir. Yaptığı dış yardımların artışı ile yükselen finansörler arasına giren Brezilya, aynı zamanda çeşitli bölgesel ve küresel zirvelere ev sahipliği yapmıştır.⁵²¹ Diğer taraftan yaşanan ekonomik dinamizm, Brezilya dış politikasının da daha aktif, girişken ve özgüvenli olmasını sağlamıştır. Örneğin İran ile yaşanan nükleer gerilimdeki arabuluculuk rolünden BM Güvenlik Konseyi’nde yapısal reform taleplerine, BRICS üyesi devletler forumunun güçlendirilmesinden Dünya Kupası ve Olimpiyat ev sahipliğine kadar Brezilya pek çok kulvarda başat bir rol üstlenmiştir. Bu diplomatik atılımlarda istikrarlı, tutarlı ve sosyal adalete değer veren bir ekonomik kalkınma modeli etkisinin olduğunu söylemek gerekir. Bu bakımdan Lula dönemi Brezilya dış politikası, ulusal kalkınmanın bir aracı olarak yönetilmiştir. Bu rol ile Brezilya’nın stratejik alanlarda üretim yapması ve sanayisini güçlendirmesi düşüncesi yeniden iç ve dış politika açısından bir önceliğe dönüşmüştür.

Böylece 2000’li yıllar bölgedeki pek çok ülkeden önce Brezilya’da neo-liberalizmin devlet üzerindeki kısıtlamalarının sorgulandığı, güçlü devlet vurgusunun arttığı ve “*etkin devlet*” kavramlarının ön plana çıktığı gündeme geldiği bir dönem olmuştur. Görüldüğü üzere ekonomik yükseliş, Brezilya’nın uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini değiştirme ve küresel güç olma çabasında bir araca dönüşmüştür. Bu noktadaki kazanımlar ekonomiyi dış politikanın odak alanına yerleştirmiştir. DTÖ Doha Turu müzakerelerinde Güneye liderlik etmesine, BRICS ve IBSA oluşumlarına proaktif katılımına, G-20’ye dâhil edilmesi örneklerinde görüldüğü üzere ekonomik istikrar ve güvenliğin, küresel güç olma ve sürdürme noktasındaki kritikliğini ön plana çıkarmıştır.⁵²² Brezilya, bu bağlamda özellikle de ekonomi odaklı ortaya çıkan BRICS oluşumunu, en başından itibaren diplomatik bir girişime dönüştürmeyi desteklemiştir. Zira

⁵²¹ Jose Flavio Sombra Saraiva, “The New Africa and Brazil in the Lula Era: the Rebirth of Brazilian Atlantic Policy”, *Brasil Political International Review*, No.53 (special edition), 2010, s. 172.

⁵²² Tekin, op.cit.,s. 86.

günümüzde Brezilya, küresel güç ve bölgesel güç konumlarını birbirlerini engelleyici olarak görmemekte, küresel alanda etkinliğini artırma çabasını bölgesel ilişkileri ile birleştirmektedir. BRICS zirveleri paralelinde BRICS-Güney Amerika Devletleri toplantılarının düzenlenmesi fikri, CELAC-Çin Forumu, Güney Amerika ve Arap Ligi devletlerini bir araya getiren Güney Amerika-Arap Ülkeleri (ASPA).⁵²³ ve yine Güney Amerika ve Afrika devletlerini bir araya getiren girişimler bu bakış açısının ürünleridir.

Bu bakımdan Hindistan, Brezilya, Güney Afrika Diyalog Forumu (*India, Brasil, South Africa Dialogue Forum / IBSA*) süreciyle başlayan BRICS ile devam eden coğrafyaya bağlı olmayan etkinlik ve güç arayışları, ikili ilişkilerde ticari ve ekonomik işbirliğinin artmasını sağlamıştır. Ekonominin sürdürülebilir büyüme ve istikrarı için kritik görülen sektör ve ürünler, Brezilya kadar kümülatif boyutta BRICS bölgesel güvenlik kompleksinin ekonomik istikrar ve geleceği için de önemlidir. Örneğin Rusya, Brezilya'nın geleneksel tarım ürünleri ve hammadde satın alıcısıdır. Hindistan, Brezilya'nın sanayi, hammadde ve tarım ürünleri ile ilgilenirken Brezilya'daki tarım ve eczacılık sektörüne yoğun yatırımlar yapmaktadır. Bu bakımdan BRICS devletlerarasında artan ticaret hacmi, İhtiyat Fonu ve Kalkınma Bankası gibi ekonomik kurumsallaşma adımlarını cesaretlendirmiştir.⁵²⁴ Zirve bildirgeleri ile uluslararası ilişkilerde ekonomipolitik etkiler yaratan BRICS, kurumsal boyutta ekonomik güvenlik stratejisini geliştirdikçe küresel siyasette daha etkin ve daha çarpıcı açılımlar yapması beklenmektedir.

Brezilya ekonomisinin yükselişi ve ülkenin artan uluslararası etkisi, Brezilya diplomasisine IBSA, BRICS gibi önemli platformlarda başta Arjantin olmak üzere Güney Amerika devletlerini geride bırakarak yeni alanlar açma imkânı sağlamıştır. Bu durum ülkenin uluslararası ekonomipolitik etki izdüşümü ile birlikte Güney Amerika perspektifi örtüşmektedir. Lula dönemi dış politika yapımına ekonomi sektöründen bürokratların da dâhil edilmesi ve farklı devlet kurumlarının başlattığı girişimler sayesinde dış politika açılımları çok boyutlu ve proaktif şekilde tasarlanmıştır. Brezilya'yı bölgesel bir lider yapma yönündeki amaç bir taraftan ülkenin uluslararası politikada artan etkinliği ile diğer

⁵²³ Segah Tekin, "Tahran Deklarasyonu ve Sonrası: Türkiye-Brezilya Küresel Ortaklığının Yükselişi ve Gerileyişi", *Akademik Bakış*, C.11, s. 23, Kış 2018, s. 9.

⁵²⁴ Pedro Antonio Vieira, "Brazil and the BRICS: the Trap of Short Time", *Journal of World-Systems Research*, Vol. 22/2, 2016, <https://www.researchgate.net/publication/306245104>, ss. 405-406, (07.04.2019).

tarafından ekonomik büyüme ile birlikte ilerlemiştir. Brezilya'nın bölgeye yönelik dış politikası bu şekilde “*özerk ekonomi-bağımsız dış politika*” teması üzerinden başta Itamaraty ve diğer devlet kurumlarınca misyon edinilmiştir.⁵²⁵

Sonuç olarak Brezilya'nın 2000'li yıllarda başlayan ekonomik ve siyasal yükselişi ile birlikte Brezilya'da geleceğin ülkesi yönünde ümitler yeşermiştir. Lula Dönemi'nde ekonomik ilerlemeden güç alan ancak nihayetinde barışçıl, hegemonya kurmak istemeyen, arabulucu, insan haklarına saygılı, çok etnisiteli, çok dinli ve çok kültürlü yumuşak gücü ile etkin olan Brezilya dış politikası, küresel politikalarda etkili olmak için gerekli olan sert güç unsurlarını oluşturan askeri kapasitenin büyük güçlere kıyasla zayıf olduğunun bilincinde hareket etmiştir. Bu bağlamda yumuşak güç ile birlikte ülkenin zengin kaynaklarına, geniş tarım arazilerine, alım gücüne, eğitim düzeyine ve artan nüfusa vurgu yapan ekonomik güvenlik, küresel gelecekteki Brezilya'nın bölgesel ve küresel etkinliği için ön plana çıkmıştır.

3. Rusya Federasyonu Ekonomik Güvenlik Stratejisi ve Enerji Politikası

Küresel finansal ve ekonomik sorunlar görünür hale geldikçe RF gibi birçok devlet ulusal ekonomilerini düzenlemeye yönelik tedbirleri ekonomik güvenlik stratejisi kapsamında ele almaya başlamıştır. Ekonomik güvenliğin vatandaşların yaşamının öncelikli alanlarını oluşturduğu ABD, Japonya, İngiltere gibi bazı gelişmiş devletlerde de ulusal çıkarlar ve güvenliğin korunmasına eşdeğer olarak kritik ve kilit alanları tanımlayan ulusal ekonomik güvenlik stratejileri veya politikaları gün geçtikçe ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle tarihsel açıdan Rusya ekonomisinde izleri bulunan güvenlik sorunsalı analiz edilecektir.

3.1. Tarihsel Açıdan Rusya Ekonomisi'nde Güvenlik Sorunsalı

2008 Küresel Finansal Krizi, dünyanın birçok bölgesinde ekonomik güvenliği yeni bir mefhum gibi ön plana çıkarsa da bu kavrama yönelik RF'nin hassasiyeti, Sovyetler Birliği dönemine kadar uzanmaktadır. Birliğin dağılması ile birlikte kavrama duyulan ihtiyaç, RF'de iyice hissedilmeye başlanmıştır. Soğuk Savaş boyunca ve sonlarına doğru gittikçe ağırlaşan silahlanma yarışı gibi ekonomik gücün önemini kanıtlayan tarihsel olay ve gelişmeler, bu gereksinimi kanıtlamıştır. Bu doğrultuda

⁵²⁵ Zilla, op. cit., s. 11.

modern Rusya ise kurulduğu tarihten itibaren ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir parçası olarak ekonomik güç ve güvenliğe dış politika açılımlarında öncelik vermeye başlamıştır. 1990'lı yıllar boyunca RF ekonomisinin uluslararası entegrasyonu için uygun koşulların yaratılması, ürünler için satış pazarlarının genişletilmesi ile Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile tek bir ekonomik alan oluşturulması gibi hedefler ile yeni kurulan devletin ilk ekonomik güvenlik tedbirleri alınmaya çalışılmıştır.⁵²⁶ Birçoğu 2000'li yıllara da miras kalan ekonomik güvenlik öncelikleri artarak gerek dış politikanın gerek siyasetin en önemli gündem maddelerinden biri olagelmıştır.

Bu bağlamda özellikle 1990'lar boyunca ulus devletin toparlanma aşamasından sonra RF'nin ulusal güvenliği önemli ölçüde etkileyen iç ve dış tehditlerin başında ekonomik güç ve güvenlik eksikliği göze çarpmıştır.⁵²⁷ Bu noktada RF'nin iki kutuplu sistem sonrası etkin ve istikrarlı olarak ilerleyebilmesi ve ekonomik güvenlik sorunlarına çözüm bulabilmesi için *“güçlü devlet ve güçlü ekonominin ayrılmaz olduğu kabulü”* temel teşkil etmiştir. Bu doğrultuda Rus akademisyenler yoğun şekilde bu alanda çalışmalar yaparken, ekonomik güvenlik devletin ulusal güvenlik belgelerinde kritik öneme sahip bir alan olarak ön sıralarda yerini almıştır.⁵²⁸

Bu kapsamda devletin ekonomik güvenliğini sağlama amacı ile ilgili olarak geniş tanımlamalar yapılmıştır. Rusya'nın ekonomik çıkarlarının ve egemenliğinin dış ekonomik yaptırımlar, yasaklar ve sınırlamalar yanı sıra iç tehditlerden ve istikrarsızlıklardan korunabilmesi için ekonomik güvenlik stratejisinin oluşturulması öncelikle dile getirilmiştir. Örneğin Abalkin, ekonomik güvenlik Sistemi'nin bileşenlerini ulusal ekonominin bağımsızlığını ve sürdürülebilirliğini sağlayan bir şartlar ve faktörler topluluğu olarak tanımlamaktadır.⁵²⁹ Senchagov ise ekonomik güvenliği, ulusal çıkarların güvenceye alınmasını güvence altına alan, dış politikanın etkin bir süreç gelişimini sağlayan ve devlete yeterli savunma potansiyeli sağlayan bir kavram olarak tanımlamaktadır. Rusya'nın yakın çevresine yönelik iddialarının devamlılığı için

⁵²⁶ İsmail Hakkı İşcan, Yıldız Zeliha Hatipoğlu, “Rusya’da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 6, Sayı 1, 2011, s. 194.

⁵²⁷ Mihail Nikolaevich Dudin, Irina Jur'evna Fedorova, Lyubov Alexandrovna Ploticina, Timur Maratovich Tokmurzin, Mariya Vladimirovna Belyaeva, Andrey Borisovich Ilyin, “International Practices to Improve Economic Security”, *European Research Studies Journal*, Vol.21, Issue 1, 2018, s. 460.

⁵²⁸ Elena G. Popkova, Vera I. Menshchikova, Aleksey V. Sayapin, “Economic Security of Modern Russia: Current State and Trends”, *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol.6, No.4, July 2015, s. 49.

⁵²⁹ Leonid Abalkin, “Economic Security of Russia: Threats and Their Reflections”, *Issues of Economics*, Vol 12, No.1, 2012, s. 29.

ekonomik gücün farkında olan akademisyenlerden Senchagov, bu gücün istikrarına ayrı bir önem vermiştir. Bu sayede devlet kurumlarının ulusal çıkarlar yönünde gelişimi ve korunmasına yönelik mekanizmalar oluşturabileceğini, ulusal ekonominin gelişmesinin ve toplumun sosyo-politik istikrarının korunmasının sağlanabileceğini öngörmüştür.⁵³⁰

Benzer şekilde Vechkanov tarafından RF için ekonomik güvenlik, ekonomin bağımsız, sürdürülebilir ve başarılı olması için kilit garantör olarak tanımlanmıştır. Aynı şekilde küresel ekonomik güvenlik için en önemli bileşenlerden olan finansal ve ekonomik istikrar, RF'nin ekonomi alanındaki ulusal çıkarlarının ve ekonomik güvenlik göstergelerinin risk eşik değerlerini içeren bir set ile dizayn edilmesi ile topyekün sağlanabilecektir.⁵³¹ Diğer bir tanımlamada Rusya için ekonomik güvenlik, ekonomik sistemin diğer tüm iç ve dış sorunları ile birlikte etkin bir şekilde çözümlenmesi gereken, küresel ekonomideki rekabetçiliği arttırmak için daha fazla gelişme alanı açan ve ulusal güvenliği tam anlamıyla sağlayan temel bir araç olarak yer almaktadır. Diğer bir açıdan Morunov'a göre Rusya'da ekonomik güvenlik kavramının özü, Batılı devletlerin yorumlamasından farklılık göstermektedir. Zira 1990'ların piyasa reformları Dönemi'nde beliren ekonomik tehditler, ülkenin ekonomik güvenliğinin teorik ve pratik uygulamalı yönlerini inceleme gereksinimini ortaya çıkarmıştır. Ancak daha sonraları ekonomik güvenlik problemlerinin teorik olarak anlaşılması ve Rusya'ya özgü araştırma yaklaşımlarının oluşturulması ve geliştirilmesi ulusal, bölgesel ve küresel ekonomik güvenlik yaklaşımlarını doğrudan etkilenmiştir.⁵³²

Bu doğrultuda RF adeta kendine geldikçe ekonomik bağımsızlık, ulusal ekonominin istikrarı ve sürdürülebilirliği, kendini geliştirme ve ilerleme yeteneği gibi yapısal unsurlardan oluşan ekonomik güvenlik stratejisinin karmaşık ve çok seviyeli bir şekilde oluşumuna zemin hazırlamıştır. Rusya pratiğinde incelenen çok boyutluluk, karmaşıklık ve zorluğu nedeniyle, “*ekonomik güvenlik*” olgusu, içeriğinin ve kapsamının yorumlanmasında bir dizi farklılaştırılmış yaklaşıma yol açmıştır. Dolayısıyla RF açısından ekonomik güvenlik, toplumsal ekonomiyi en üst düzeye çıkarmak ve devletin çıkarlarını çeşitli iç ve dış tehditlerde korumak bağlamında, sosyal istikrarı ve ekonomik

⁵³⁰ Vyacheslav Senchagov, “Economic Security as a Basis of Russia's National Security,” *Voprosy Ekonomiki*, Vol 8, 2001, ss. 70-71.

⁵³¹ Elena, op. cit., s. 52.

⁵³² Sergei Metelev, Mirosław M. Murat & Vladimir Lizunov, *Economic Security Policy of the Russian Federation*, Libertas, Rangendingen, 2016, <http://books.omgpu.ru/open/159/pdf>, s. 102. (15.07.2017).

kalkınmayı birlikte sağlamak için ülke ekonomisinin yeteneklerinin, kapasitelerinin ve hazır olma durumunun kullanılabilirliğini sağlayan çok yönlü ve çok aktörlü bir kavram olarak tanımlanmıştır.⁵³³

Bu bağlamda modern Rusya'nın ekonomik güvenliğinin mevcut durumu ile gelişim çizgisini belirlemek için özellikle Putin'in ikinci Başkanlık dönemi sonrasındaki temel makro-ekonomik göstergeler ile istatistiksel bilgilerin analizi önemlidir. Bu sayede günümüz Rusyası ile karşılaştırma yapılmak suretiyle ekonomik güvenlik faktörlerinin analizi ve istatistiksel bilgiler üzerinden ekonomik güvenlik ve dış politika alanları ilişkisi tanımlanabilecektir. Zira Rusya için ekonomik güvenlik olgusunun etkilediği birçok dış politika alanı olsa da enerji güvenliği ve politikası uluslararası ilişkiler açısından daha ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan ekonomik güvenlik stratejisi tanımlanırken, Rusya'nın enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmasında ekonomik güvenliğin etkileri, nicel ve nitel verilerle ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Bu noktada çalışmanın temel sorunsalı olan ekonomik güvenliğin dış politikaya etkilerini RF açısından ortaya çıkarabilmek için SSCB'nin son yıllarında başlayan ve 1990'lı yıllar boyunca devam eden ekonominin dönüşüm ve değişimini analiz etmek yerinde olacaktır. Zaten siyasi olarak Rusya'nın nevi şahsına münhasır bir devlet olarak yeni uluslararası düzene katılma çabaları bu dönüşümü gerekli kılmıştır. Zira ekonomipolitik düzlemde yoğun etkileşim ağları bulunan Rusya, tarihsel bağlar ve olayların ışığında özellikle enerji ve güvenlik açısından hem bölgesel hem de uluslararası sistemi ilgilendirecek kritik bir aktör olarak uluslararası sahneye çıkmıştır.

Bu dönemde RF'nin iç ve dış politikalarına damgasını vuran unsurlar, ekonomik kırılganlık ve buna dayalı hissedilen güvenlik endişesi olmuştur. Özellikle 1990'lı yıllarda Rusya ekonomisinin gelişim çizgisi gerek siyasi gerek iktisadi güç dengelerini değiştirdiği gibi ekonomik güvenlik ve istikrar ihtiyacının aciliyetini kanıtlar şekilde ilerlemiştir. Ülkenin ekonomik gücüyle dış politikası arasında doğrudan bir ilişki olduğu konusunda şüphe yoktur. Bu açıdan bakıldığında “*Perestroyka*”yla başlayan ekonomideki yeniden yapılanma süreci, ülkede iktisadi dönüşüm başlatsa da Yeltsin ve ekibine SSCB dağılmadan Batılı danışmanlar tarafından ekonomik toparlanma için hazırlanan yol haritası nedeniyle ekonomide ani ve şok yaratacak şekilde

⁵³³ Ibid.

sonuçlanmıştır.⁵³⁴ Söz konusu program ile fiyatların ve iç ve dış ticaret kontrollerinin kalkması, vatandaşların istedikleri devlet işletmelerinden hisse satın alabilmesi, bu işletmelere istedikleri ürünü üretme hakkı verilmesi, devletin sübvansetmesinin sona erdirip bütçe açığının azaltılması, enflasyonun önlenmesi, yasa ve vergi sistemlerinin basitleştirilmesi, tüm ticari ve sanayi devlet işletmelerinin özelleştirilmesini içeren bir dizi önlem uygulanarak ülkede ekonomik istikrarın sürdürülebilir olması sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak sonuç hiç beklendiği gibi olmamıştır. 1991 yılından 1998 yılına kadar geçen sürede ekonomi ciddi ölçüde daralırken bu yıllarda GSYİH ve yatırımlar sırasıyla %46 ve %81 oranında azalmıştır.⁵³⁵

Bu süreç Rusya ekonomisinde çöküşü hazırlamış ve dış dünyada da pasif bir dış politika ile karşılık bulmuştur. Bu olumsuz tablo, *“ekonomiden devlet yapısına, toplumsal yapıdan değerlere her alana”* yansırken dış politika açısından da ekonominin istikrarsız ve güvensiz durumu öncelikle dış temsilciliklerin bütçesinin kısılmasına ve diplomatların aldıkları ücretlerin düşürülmesine sebep olmuştur. Dış politika tutumlarında da etkisiz ve pasif bir strateji izlenmesine sebep olan RF’nin ekonomik güçsüzlüğü, böylece yeni bir devlet olarak ortaya çıkışının ilk yıllarından beri dış politikanın en önemli tetikleyicisi ve belirleyicisi olarak kendini hissettirmiştir.⁵³⁶

Aynı dönemde neoliberal programların akımın doğal uzantısı olan özelleştirme sürecine RF açısından bakıldığında ise ilk aşamada *“hizmet ve sanayi sektörlerindeki küçük ve orta ölçekli işletmeler özel girişimcilere verilirken”* ikinci aşamada *“devlet kontrolündeki bazı büyük ve kârlı işletmelerin yönetimi, bütçe açıklarını finanse etmek için alınan krediler karşılığı bankalara ve sermaye sahiplerine”* satılmıştır. Bu doğrultuda 1997 yılına gelindiğinde sanayi üretiminin %90’ını oluşturan devlet kontrolündeki işletmelerin %80’i özel mülkiyetin uhdesine geçtiği görülmüştür. Özelleştirmeler sonunda gelir dağılımındaki dengesizlikler artarken haksız kazançlar sağlayan bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu noktada 1990’lı yılları karakterize eden en önemli içsel dengeyi bozan ekonomik güvenlik açığı, Rusya’nın devlet kontrolündeki ekonomik

⁵³⁴ Özsoylu, op. cit., s. 100.

⁵³⁵ Lerna K.Yanık, “Krizden Krize Rusya’da İktisadi Değişim ve Dönüşüm”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (der.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, Der Kitabevi, İstanbul: 2018, s. 223.

⁵³⁶ Erel Tellal, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 65, s. 3, 2010, ss. 198-199.

gücünü sekteye uğratan söz konusu özelleştirme uygulamaları olmuştur.⁵³⁷ Ülke geleceği için stratejik ve kritik kaynaklara ait gaz, metalürji ve petrol işletmelerin oligarklara devredilmesi ile birlikte devletin ekonomik güvenliği adeta devletin elinden çıkarak özel sektör eline bırakılmıştır.

Görüldüğü üzere mali disiplinden uzak Rus ekonomisi, özelleştirmeler ile birlikte ekonomik gücün tekeli de özel sermayeye bırakmış bir görüntü içindeydi. Böylece kısa vadeli borçların sürdürülebilirliği konusunda yaşanan sıkıntılar, yabancı ve yerli yatırımcılara keyfi vergi uygulamalarının yarattığı korku ve endişe, iktisadi dönüşümün getirdiği toplumsal sorunlar ve 1997 yılında yaşanan Güney Doğu Asya Krizi, hassas dengeler üzerine kurulu Rusya ekonomisini derinden etkilemiş ve ekonomik bir krize itmiştir. Aynı zamanda Rus bonolarına yatırım yapmak isteyenlerin azalması ile küresel enerji pazarlarında petrol fiyatlarının düşmesi sonucunda ihraç edilen petrol üzerinden alınan vergi gelirleri azalmış ve ciddi bir bütçe kısıtı yaratmıştır.⁵³⁸ Böylece Ağustos 1998 krizi ile birlikte SSCB'nin çöküşünden itibaren ilk kez 1997 yılında artı haneleri gören GSYİH büyüme hızı, tekrar negatife dönmüştür. Kaynak çeşitliliği yaratamadığı için petrol fiyatlarına bağımlı bir ülke konumunu sürdüren Rusya açısından dünya piyasalarında doğal gaz ve petrol fiyatının düşmesi, ihracata bağlı Rus ekonomisini derinden sarsmıştır. Öte yandan portföy yatırımları ve hazine bonosunun çoğunluğunu elinde barındıran uluslararası yatırımcıların da fonlarını hızla Rusya'dan çekmeye başlaması krize giden süreci hızlandırmıştır.⁵³⁹ Sıcak paranın ekonomik güvenliği zayıf olan devletlerden kaçışının bir örneği olan bu sermaye çıkışı, siyasi söylemlerde “*güçlü devlet*” vurgusunun artmasına sebep olmuştur.

Kriz sonrası dönemde pragmatist şekilde davranarak önceleri oligarkların onayıyla Başbakan olan Putin, Başkan seçilmesinden sonraki ilk yıllarda bu vurguyu kalıcı hale getirmek için Yeltsin Dönemi'nde “*ulusal burjuvazi yaratmak*” hedefiyle ortaya çıkan bu sermaye sahiplerine karşı adeta ekonomik güç ve güvenlik operasyonu başlatmıştır. Devletin tekrar ekonomik gücü devralması öncesinde oligarklara yaptığı çağrıda Putin, sermaye etkisini iktidara dayatanların bir sınıf gibi davranmaktan vazgeçmeleri doğrultusunda devlet kapitalizminin başlangıç sinyallerini vermiştir. Bu

⁵³⁷ Yanık, op. cit., ss 224-225.

⁵³⁸ Ericson, R.E., “The Russian Economy in 2008: Testing the Market Economy”, *Post-Soviet Affairs*, Vol 25, 2009, s. 214.

⁵³⁹ Özsoylu, op. cit., s. 101.

baskı ve denetim ile “*hem ekonominin güçlendirilmesi için vergi kaçakçılığının önlenmesi hem de devletin etkisinin arttırılması için merkez dışı aktörlerin kontrol altına alınması*” amaçlanmıştır. Ayrıca Putin, ileride “*ekonomik güçlerini siyasal güce dönüştürme ihtimali olan oligarkları iktidarına doğrudan bir tehdit*” olarak algılamıştır. Örneğin o dönem Yukos petrol şirketinin Yönetim Kurulu Başkanı olan Mihayl Hodorkovski’nin Rusya Başkanlık seçimlerindeki adaylığı ile tutuklanma süreci aynı döneme denk gelmiştir. Bu doğrultuda enerji sektörünün baronları olan oligarkların elindeki “*Gazprom, Lukoil, Yukos gibi önemli şirketlerin hisselerinin ya da tamamının devletin eline geçmesini*” sağlayarak Putin, otoritesini her boyutta genişletmek amacını uygulamaya geçirmiştir.⁵⁴⁰ Literatüre “*anti-oligark devrimi*” olarak giren bir dizi operasyon sürecinde siyasal gücü manipüle etmeye çalışan oligarkların ekonomik güçlerini devlet aleyhinde kullanmalarının engellenmesi ve devletleştirmeler ile stratejik alanlardaki özel sektör hâkimiyetinin devlet lehine döndürülmesi Rus ekonomik güvenliğinin en önemli öncelikleri olmuştur.⁵⁴¹

Diğer taraftan Putin’li yıllar Yeltsin’li yıllar ile karşılaştırıldığında hem kopuş hem de bir süreklilik içermektedir. Ekonomi politikaları açısından bakıldığında ana amacın Rusya’yı düzlüğe çıkarmak olduğu söylenebilir. Her ikisi de siyasal otoriteyi tek elde toplamaya çalışırken, Putin, geçmiş dönemin oligark yapısını ve ulusal ekonomik güvenliği güçlü devlet-güçlü ekonomi vurgusu üzerinden sağlamak için dönüştürmeye girişmiştir. Ekonomide devletçi kapitalizmin örnekleri olarak lanse edilen bu süreç, Rusya’nın güç kaynaklarının hâkimiyetinin devlet tarafından kaybedilmeyeceğinin ve ekonominin güvenliğini kendi araç ve aktörleriyle sağlayacağının açık bir işareti olmuştur. Siyasal iktidar kadar ekonomik gücün de tek elde toplanması sayesinde ekonomik ve toplumsal güvenliğin sağlanabileceği ve Rusya’nın eski güçlü dönemlerine geri dönebileceği öngörülmüştür.

Bu doğrultuda ekonomik güvenliğin devlet kontrolüne geçmesi ile birlikte ekonomideki olumsuz tablo Putin Dönemi’nde tersine dönmüş ve ülke ekonomisi hızla ayağa kalkmıştır. Putin yönetimi en büyük tehdidin “*ekonomik zayıflıktan kaynaklandığını saptamış ve dış politikasının temel hedefine ekonomik güç ve güvenliği*”

⁵⁴⁰ Thomas M. Nichols, “Putin’s First Two Years: Democracy or Authoritarianism?”, *Current History*, Vol.101, No.657, October 2002, ss. 309-310.

⁵⁴¹ Sergei Guriev, Andrei Rachinsky, “The Role of Oligarchs in Russian Capitalism,” *Journal of Economic Perspectives*, Vol.19, No.1, Winter 2005, s. 137.

koymuştur. Dış politikasını ekonomi temeli üzerine inşa eden Putin, özellikle enerji politikasını dış politikasının kaldıracı haline getirmiştir.⁵⁴² Bu bağlamda 2008 Küresel Finansal Krizi Rusya’da hissedilinceye kadar geçen süre, ekonomik mucize olarak adlandırılmıştır. “Enerji fiyatlarındaki artış” tüm dünyada olduğu gibi Rusya coğrafyasında da etkilerini göstermiştir.

Söz konusu ekonomik güvenliği sağlama adımlarının altında ise Putin’in çağdaş ve özgün bir ekonomik yapı kurma, ekonomide oligarşik yapının geri gelmesini önleme, enerji kaynaklarının ulusal güvenlik ve çıkarlarına hizmet etmesini sağlama, yabancı sermayeyi ülkeye çekme ve Rusya’nın dünyadaki eski gücüne kavuşmasını sağlama gibi hedeflerin yattığı belirtilebilir.⁵⁴³ Önceliği ekonomik istikrarı sağlamak olan Putin, çıkar gruplarından akaryakıt enerji kompleksine ayrıca önem vermiştir. Bu açıdan doğalgaz devi Gazprom gibi enerji kuruluşları eliyle orta ve uzun vadeli dış politikayı doğrudan etkileyerek özellikle yakın çevresini yönlendirmeye ve şekillendirmeye çalışmıştır.⁵⁴⁴ Çünkü Sovyetlerden beri enerji kaynaklarına yönelik politika Rus coğrafyasının doğal uzantısı olarak gelişmiştir. RF kurulduğu tarihten itibaren enerji odaklı politikalar, devletin dış politika ve ekonomi gündeminde özellikle 1998 ekonomik krizi sonucu kritik ve stratejik olarak konumlandırılmaya başlanmıştır. Zira Putin’in iktidara gelmesiyle ekonomik gücün vazgeçilmez ögesi olan enerji kartı, Rusya ekonomik güvenliğini doğrudan ve birincil olarak ilgilendiren hassas bir boyut olagelmıştır.

3.2. Rusya Federasyonu Ekonomik Güvenlik Stratejisi

Kendine has özellikleriyle RF, ilk bakışta biraz Batılı bir pazar ekonomisi ama çoğunlukla devletçi kapitalist bir ülkeyi andırmaktadır. Özellikle Putin sonrası dönemde ekonomide devletin artan rolüne yönelik dönüşüm bunu kanıtlamaktadır. Rusya ekonomik güvenlik yapısının bir parçası olan bu durum, makroekonomik istikrarı sağlama konusunda hem 2000’li yıllarda hem de 2008 Küresel Finansal Krizi sırasında öncül ekonomik güvenlik açılımlarına zemin oluşturmuştur. Örneğin henüz Küresel Kriz başlamadan Mayıs 2008’de yabancıların stratejik sektörlerde yatırım yapmalarını kısıtlayan bir dizi yasal çerçeve uygulamaya koyulmuştur. Ancak sermaye çıkışlarının

⁵⁴² Tellal, op. cit., s. 200.

⁵⁴³ Stephen Blank, “Russia’s Geo-economic Future; The Security Implications of Russia’s Political and Economic Structure,” The Journal of Slavic Military Studies 24, No. 3, 2011, s. 360.

⁵⁴⁴ Tellal, op. cit., s. 197.

hızlanması ile birlikte bu kısıtlama gevşetilmiştir.⁵⁴⁵ Öte yandan ekonomide devletin artan rolü, bu bağlamda 2008 Küresel Finansal Krizi sonrası şirket ve banka kurtarma operasyonlarının dünya çapında devlet eliyle yapılması ile normalleşmiştir.

2006 yılında henüz kriz belirtileri yokken hukuki zeminde diğer bir diğer açılım olarak “2020’ye Doğru Strateji” ve “Rusya, İleri” adlı iki doküman ile ekonomik güvenliğin temelleri atılmıştır. Bu iki belgenin ortak yanı ekonominin doğal kaynak bağımlılığından kurtulması için ekonomik çeşitlendirmeye önem verilmesidir.⁵⁴⁶ Ekonomide gerek üretim gerek yatırım açısından çeşitlendirme ile iktisadi verimliliği ve etkinliği sağlamak hedeflenmiştir. Bu sayede neoliberal düzende oldukça önemli olan yatırım ortamı ve iklimi temelinde Rus ekonomisindeki güvensizlik algısı ile sermaye çıkışlarını önlemek hedeflenmiştir. Gerek iş yapma kolaylıkları, altyapı ve hukuki düzenlemeler gerekse devletleştirme tecrübeleri ile yatırımcıları ürküten RF’nin ekonomiye doğrudan müdahale geçmişi, Rusya’nın yeterince DYY çekmesini zorlaştırmıştır. Bu strateji ile birlikte DYY’lerin seyrindeki dalgalanma, Rusya’nın 2012 yılındaki DTÖ üyeliğinden sonra bir nebze azalmış ve yapısal reformların hızlanması ile siyasal etkilerin azalması, bu süreçle doğru orantılı gelişmiştir.⁵⁴⁷ Diğer bakımdan Rus şirketlerindeki devlet payının azaltılacağı yönünde zaman zaman haberler yer alsa da Rus ekonomisinde tercihin özelleştirmeden değil devleştirmeden yana olduğu birçok örnekte kanıtlanmıştır. Bu gerçeklik de doğrudan yatırımların ve yabancı şirketlerin kararlarını doğrudan ve olumsuz anlamda etkileyen önemli bir ekonomik güvenlik bileşeni olarak her daim dikkate alınmıştır.⁵⁴⁸ RF temel resmi belgelerine bakıldığında ise ekonomik güvenlik, toplum ve devletin hayati çıkarlarının iç ve dış tehditlerden korunma durumu ile ulusal güvenliğin ayrılmaz parçası olarak tanımlanmaktadır. Hayati çıkarların devamlılığı noktasında kritik bir öneme sahip olan ekonomik güvenlik, ulusal ekonominin dış tehditlerden uzak şekilde üretim faktörleriyle gelişirken istikrarlı ve tahmin edilebilir şekilde ilerlemesini içermektedir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁵ Dudin, op. cit., s. 461.

⁵⁴⁶ Yanık, op. cit., s. 237.

⁵⁴⁷ Valery Tsetkov, “Economic Security and Economic Growth in Modern Russia: Five Key Problems”, *Review of Business and Economics Studies*, Vol 4, No. 2, 2016, s. 3.

⁵⁴⁸ Metelev, op. cit., s. 31.

⁵⁴⁹ Russian National Security Strategy, December 2015, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional.pdf>, (25.05.2017).

Bu bakımdan Rusya'nın küreselleşen dünyaya entegre sürecindeki ekonomik güvenliği, nevi şahsına münhasır özellikler barındırmaktadır. Zira ekonomik güvenlik ulusal düzeyde faktör ve göstergeler üzerinden karşılaştırma ve analize tutulabilse de Rusya'nın yapısal ve sosyo-ekonomik unsurları küresel düzlemde farklılaşmaktadır. Örneğin Dünya Ekonomik Forumu'nun yaklaşık 40 yılı aşkın süredir hazırladığı Küresel Rekabetçilik Raporu'nun en önemli kısmını oluşturan “*Küresel Rekabetçilik Endeksi*” (KRE), devletlerin doğrudan ekonomik güvenliğinin önemli bir belirleyeni olarak referans alınabilir. Bu bağlamda 2017-2018 yıllarına ait raporda 2000’li yıllar boyunca atılan yerinde ve stratejik adımlar sayesinde Rusya küresel rekabet edebilirlik endeksi açısından 137 devlet arasında 38’inci sırada yer bulurken piyasa büyüklüğünde önemli bir ticaret ve iş hacmi ile en gelişmiş 10 ekonomi arasında dünyada 6. sırada gösterilmiştir. Söz konusu rapora göre 12 alt endeks açısından sadece piyasa büyüklüğünde olumlu bir tablo sergileyen ve rekabet edebilir bir özellik gösteren Rusya, dünyadaki en rekabetçi 10 devlet arasına giremezken BRICS üyesi devletler arasında Çin’den sonra en rekabetçi devlet olarak lanse edilmiştir.⁵⁵⁰ Nitekim bu endeks de göstermektedir ki Rusya’da ekonomik yapısal sorunlar çözülmeden, kalıcı reformlar yapılmadan ve sürdürülebilir ekonomik büyüme ve tam anlamıyla bir ekonomik güvenlikten bahsetmek mümkün değildir. Bu doğrultuda diğer birçok devlet gibi Rusya’nın da gereksinim duyduğu ekonomik güvenlik stratejisinin, yalnızca iktisadi boyut ile sınırlı kalmayan finansal, teknolojik, hukuki, siyasi ve toplumsal çok boyutlu zeminde etkin ve verimli bir ekonomik sistem ile daha yüksek bir ekonomik güvenlik düzeyini hedeflemesi beklenmektedir. Küresel ekonomi ve finansal teknolojik gelişmeler de çok boyutlu bir ekonomik güvenlik stratejisini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda dünya ekonomisinde olası büyüme oranlarının yavaşlaması, durgunluk sinyalleri, önde gelen devletlerin temel makroekonomik göstergelerinin bozulması ile jeopolitik çatışmaların ve ticaret savaşlarının ayyuka çıkması gibi olası tehdit ve riskler, ulusal ekonomik güvenlik stratejilerinin oluşturulmasını elzem hale getirmektedir.

Bilindiği üzere günümüzde jeopolitik belirsizlikler veya riskler, jeoekonomik avantajlar ile birlikte ekonomilerin seyrinde belirleyici bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Kırım’daki siyasi gelişmeler, Rusya için kritik olabilecek şekilde

⁵⁵⁰ Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi Raporu 2017-2018, <http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar.pdf>, (13.09.2019).

ithal edilen malların fiyatlarının yükselmesinde ya da stratejik ihraç ürünü olan petrol fiyatlarındaki düşüş yönündeki hareketin devamlılığında önemli bir belirleyen olmuştur. Öte yandan bu olumsuz tablo ilk zamanlarda ekonomiyi derinden etkilese de sürdürülebilir bir ekonomik güvenlik stratejisi ve kapasitesine sahip Rusya'da kalıcı bir etki bırakmamıştır.⁵⁵¹

Bu açıdan Rusya, uluslararası ilişkilerde diğer devletlerden daha fazla ekonomik güvenliği öncelediği izlenimi vermektedir. Bu düşüncenin altında Batı dünyası tarafından özellikle ABD tarafından hala karşı bir kutup gibi algılanmadığı ve dost ile düşman ayrımının çıkarlar temelinde ilerlediğinin farkında olduğu, tarihsel olarak süper güç olma iddiasının halen devam etmekte olduğu gösterilebilir. Tabii ki bu durum Rusya'nın siyasal, tarihsel ve ekonomik olarak sui generis özellikler gösteren bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Zira domino etkisi yaratma potansiyeli taşıyan jeopolitik ve jeoekonomik etkenler güçlü bir ekonomik güvenlik altyapısı olmayan devletlerde dış ticaret açıklarını hızla artırma, bütçe dengesini alt üst etme ve ülkenin güçlü bir dış ekonomik şok yaşamasına sebep olabilir. Bu anlayış RF'nin ekonomik güvenliğinin zaman içinde evrilen değişken doğasına da işaret etmektedir. SSCB'den farklılaşan ve benzeşen iç ve dış tehditler sonucu kurulduğu andan itibaren yurt içi ve dış ekonominin güvenliğini sağlamak için Rusya'da çeşitli yapısal değişikliklere ihtiyaç olduğu her daim dile getirilmiştir.⁵⁵²

Bu gereklilikler RF'nin ulusal güvenliğinin temeli olarak bireyin, toplumun ve devletin mekanizmalarının iyileşmesini ivmelendirecek reformlara duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Ekonomik üretkenliğin ve potansiyel büyüme oranının düşmesinin eşlik ettiği bu durumun ancak devletlerin olası risk ve tehditleri senaryolaştırdığı bir ekonomik güvenlik stratejisi ile aşılabileceğinin farkında olan RF, 2030 yılı projeksiyonunu içeren resmi bir ekonomik güvenlik belgesi hazırlayarak bu olasılıklara karşılık vermiştir. Söz konusu stratejiyle dış tehdit ve riskleri içeren yaklaşımların dahil edilmesi sayesinde devletin ekonomik güvenlik alanındaki küresel entegrasyon

⁵⁵¹ Tsetkov, op. cit., s. 7.

⁵⁵² Metelev, op. cit., ss. 31-32.

süreçlerine ve aynı zamanda ulusal çıkarların önceliklerine bağlı olarak hareket edebileceği düşünülmüştür.⁵⁵³

1990'lı yıllar boyunca iç gelişmelerden fırsat bulup da karşılık veremediği ancak 21. yüzyılın başlarından itibaren ve 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası gittikçe artan yakın çevresi üzerinden kuşatıldığı hissi, Rusya'da ekonomik güç ile desteklenmeyen askeri kapasitenin gerçekçi olmayacağı düşüncesine temel oluşturmuştur. Batı dünyasının karşısında eski günlerine dönmesi için tek çıkar yolun ekonomik anlamda güçlenmesi ve istikrarlı şekilde ekonomisini güvenli bir şekilde ilerletmesi gerektiğinin bilincinde atılan ulusal güvenlik adımları, ekonomik dönüşüm ve reformlar ile paralel olarak ilerlemiştir.

Dönem itibarıyla dünya ekonomisinin küreselleşmesi ve Rusya'nın uluslararası ekonomik sisteme entegrasyon gerekliliği, ulusal güvenliğin dışsal ekonomik etkenleri olarak ön plana çıkmıştır. Bu ortamda ekonomik güvenliği sağlama öncelikli olarak iç ve dış tehditlere karşı mücadele, ilk zamanlarda ulusal güvenlik belgeleri içinde ayrı bir başlık olarak ele alınırken daha sonra ise konunun kritikliği ve stratejik niteliği gereği ayrı bir ekonomik güvenlik strateji belgesi oluşturulmuştur.⁵⁵⁴ Nitekim Rusya, son yıllarda yoğun sermaye çıkışı, Rus para birimi rubledeki hızlı değer kaybı ve uluslararası sermaye piyasalarından dışlanma, enflasyon ve bütçe baskısı gibi bir dizi ekonomik sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomik güvenliğini sekteye uğratan bu risk ve tehditler, ekonominin uzun vadede istikrarlı büyüme oranları yakalamasını engeller niteliktedir.

Bu negatif gelişmeler karşısında hedeflenen ekonomik olgunluğa ve gelişmişliğe ulaşabilmek için atılan en önemli adımlardan biri, Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından 2030 yılı projeksiyonu ile hazırlanan “*Rusya Federasyonu Ekonomik Güvenlik Stratejisi Yürütme Emri*”nin 2017 yılında yürürlüğe konması olmuştur. Belge, ülkenin ekonomik güvenliğine ilişkin sorun ve tehditler yanı sıra ulusal güvenliğin ekonomik açıdan sağlanması konusundaki hedeflere ve yönlere öncelikle odaklanmaktadır. Strateji, gelişmiş devletlerin avantajlarını ve yüksek teknolojilerini küresel rekabet için bir araç olarak kullanmalarının farkındalığına vurgu yaparken ekonomik güvenlik için temel zorlukları ve tehditleri formüle etmektedir. Aynı zamanda strateji ile birlikte hammadde, üretim, bilim, teknoloji ve finans sektörlerinde kriz durumlarını önlemek ve insanların

⁵⁵³ Kharlamova, A.A. “Globalization and the Process of Ensuring Economic Security of the State”, *St. Petersburg, International Economic Journal*, Vol. 4, No.6-11, 2016, s. 8.

⁵⁵⁴ Dudin, op. cit., s. 464.

yaşam standartlarını korumak başlıca hedefler olarak sayılmıştır. Belgede böylece ekonomik zorluklar, tehditler ve ekonomik güvenlik politikası için hedefler ve öncelikli alanlar tanımlanmaktadır. Bu kapsamda başlıca sorunlu ve riskli konular olarak dünya ekonomisindeki ve finansal sistemdeki yapısal dengesizlikler, RF ekonomisinin kilit sektörlerine karşı ayrımcı önlem ve yaptırımlar, küresel enerji talebi yapısındaki değişim, ekonomik kalkınma modelinde hammadde çıkmazı, reel sektörde yetersiz yatırım hacmi, Rusya ihracatının sınırlandırılmasına yönelik saldırgan davranışlar, yeterince etkili olmayan kamu yönetimi, RF'nin bölgesel kalkınma farklılıkları ve dengesiz gelişimi sayılmıştır.⁵⁵⁵

Öte yandan ekonomik güvenlik tehditleri ve zorlukları arasında en başta gelişmiş devletlerin ekonomik ve yüksek teknoloji avantajlarını küresel rekabette bir araç olarak kullanması ise Rus finansal Sistemi'nin kırılganlığı gösterilmektedir. Rusya için küresel etkinliği azaltan riskler olarak ise teknolojiyi yakalamada gecikme, ulusal bütçe sistemindeki dengesizlikler, ekonomik ve toplumsal yüksek suç ve yolsuzluk seviyeleri ile gelir dağılımı ile bölgesel kalkınma düzeylerinde dengesizlik ve sosyoekonomik büyümenin yapaylığı gibi unsurlar belirtilmiştir. Stratejide diğer açıdan ekonomik güvenliğin sağlanmasına yönelik temel politika hedefleri arasında ekonominin iç ve dış tehditlere karşı direncini güçlendirmek, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmak, dünya düzeyinde bilimsel ve teknolojik potansiyeli korumak ve sürdürmek ile yaşam standartlarını yükseltmek için ekonomik bağımsızlığı güçlendirmek sayılmıştır.⁵⁵⁶ Bu zorlukların ve tehditlerin birçoğu jeopolitik ve jeoekonomik istikrarsızlık unsurlarından beslenmektedir. Örneğin ticari bankalar uluslararası finansal piyasalardan sendikasyon kredisi şeklindeki finansman arayışlarında jeopolitik risklerin de etkisiyle uluslararası ekonomipolitik olaylara bağlı bir bantta sıkışıp kalmaktadırlar. Ulusal ve bölgesel faktörler bu açıdan ikincil bir rol oynamaktadır.

Bu risklerden korunmak ve hedeflere ulaşmak için strateji belgesinde yatırım ortamının iyileştirilmesi, ekonominin yoksun bırakılacak şekilde yaptırımlara karşı ön hazırlık yapılması, işletmelere uygulanan vergi yükünün optimize edilmesi, bütçe harcamalarının etkin ve verimlilik analizinin yapılması, ekonomideki ithalat

⁵⁵⁵Decree of the President of the Russian Federation No. 208 On the Strategy of Economic Security of the Russian Federation for the Period up to 2030, 2017, <http://en.kremlin.ru/acts/news/copy/54497>, (15.04.2018).

⁵⁵⁶ Ibid.

bağımlılığının kırılması, ulusal finans piyasası ve ödemeler sistemi altyapısının yedeklenmesi planlanmıştır. Dış ekonomik ilişkilerde işbirliğine ayrıca önem veren belgede ulusal ekonomik güvenlik politikasına yönelik mevcut ve potansiyel tehditler ile zorlukları tanımlamak, değerlendirmek ve çözümler üretmek için ulusal bir ekonomik risk yönetim Sistemi'nin kurulması öngörülmektedir.⁵⁵⁷

Strateji, ayrıca “*üretim, bilim, teknoloji ve finans alanlarındaki muhtemel krizlerin önüne geçmeyi, vatandaşların yaşam kalitesinin düşmesini engellemeyi*” hedeflemektedir. Putin'in onayladığı stratejiye göre “*Rusya hükümeti, 3 ay içinde 2030 yılına kadar geçerli olacak ekonomik güvenlik stratejisinin uygulanması için gerekli kurumsal, hukuki ve metodik önlemleri belirleyecek ve bunların hayata geçirilmesini sağlayacağını*” taahhüt etmiştir. Söz konusu stratejiye göre “*Moskova yönetimi, Rus ekonomisindeki stratejik sektörleri tehdit eden yabancı istihbarat servislerinin eylemlerine karşı mücadele edeceğini*” önemle vurgulamıştır. Belgede kritik öneme sahip tesislerin güvenliğinin ve korunma seviyesinin yükseltilmesinin gerektiği de ifade edilmektedir. Rusya hükümeti, son dönemde yaşanan Rusya karşıtı yaptırımlar için önlem alma mekanizması geliştirirken işçi göçünü ekonominin gerekliliklerine uygun hale getirmeyi planlamaktadır. Bu kapsamda “*Rusya'nın münhasır ekonomik bölgesinin sınırlarını güçlendirmek, bu alanda faaliyet gösteren Rus ekonomik kuruluşlarının haklarını ve çıkarlarını da korumak*”, ekonomik güvenlik konseptinde vurgulanan konular arasındadır. Ekonomik güvenlik stratejisinde “*Rusya Federasyonu'na bağlı Kırım Cumhuriyeti ve Uzak Doğu Bölgesi'nin kalkındırılmasına öncelik verilirken Doğu Sibirya, Kuzey Kafkasya ve Kaliningrad Bölgesi*” de diğer ön plana çıkan öncelikli bölgeler arasında yer almıştır.⁵⁵⁸

Hedeflenen düzeye erişebilmek için önemle vurgulanan ekonomik güvenlik göstergeleri arasında GSYİH büyüme oranı, küresel GSYİH'nin payı içinde Rusya'nın GSYİH'si, kamu borçluluk oranının GSYİH'ya oranı ve GSYİH'nin içinde ileri teknoloji üretiminin payı sayılmaktadır. Bu doğrultuda Rusya'nın ekonomik güvenliğini göstergeler ve sınırlar çerçevesinde incelemek, ekonomik güvenliği ulusal güvenlik çerçevesinde bilimsel bir kavram olarak tanımlamak, bir bölgenin ekonomik güvenlik

⁵⁵⁷ Metelev, op. cit., s. 31.

⁵⁵⁸ Nigel Gould-Davies, “Russia's Economic Security Strategy Has Become an Internal Critique”, 20.06.2017, <https://www.chathamhouse.org/expert>, (25.09.2017).

kavramını tanımlamak, mevcut şartlar altında bölgesel ekonomik güvenliğin mevcut durumunu değerlendirmek, Rusya'nın ekonomik gelişimini ve ekonomik güvenliğini geliştirme yollarını belirlemek bu strateji belgesi ile mümkün kılınmaya çalışılmıştır. ⁵⁵⁹

Önemli diğer bir husus da Rusya'nın bankacılık Sistemi'nin ekonomik güvenliğinin sağlanmasıdır. Bilindiği üzere bankacılık sektöründe finansal istikrarı gözeten ve para piyasalarında türbülansı ile oynaklığı düşük tutan bir bantta ekonomik güvenliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. ⁵⁶⁰ Rusya açısından da kritik olan ve geçerliliği olan bu ilke için bankacılık sektöründe kredi risklerinin azaltılması, bu kapsamda risklerinin azaltılmasına yönelik tedbirlerin alınması ve finansal istikrarın sağlanması gerekmektedir. Aynı zamanda bankacılık sektörünün kendine özgü erken uyarı modelleri oluşturmak büyük önem taşımaktadır. Bankacılık Sistemi'nin ekonomik güvenliğini artırmak için istikrarsızlık yaratan finansal sistemde esnek makro ihtiyati araçların kullanılması da diğer bir olasılıktır. Özellikle RF Merkez Bankası, ekonomide suni balonların oluşmasını önlemek ve spekülasyonları engellemek için bankalara Basel kriterleri kapsamında sermaye yeterliliği oranları, kredi zarar oranları ve borç verme oranları belirlemektedir. Bu şekilde ödeme ve bankacılık sistemlerini iyileştirerek, bazı türev işlemler için ekonomide teşvikler yaratarak sistemik riski azaltıp güvenlik seviyesini artırmaya çalışmaktadır. ⁵⁶¹

Stratejide belirtildiği üzere ekonomi alanında ulusal güvenliğe yönelik başlıca tehditler çok boyutlu bir zeminde analiz edilmiştir. Örneğin Rusya'nın düşük rekabet gücü, konjonktürel ve jeopolitik koşullara yüksek düzeyde bağımlılığı, ekonomik kalkınma ve gelişim açısından zayıflık içeren öncül sebepler olarak gösterilmektedir. Bu bağlamda spekülasyon yabancısı sermayenin eylemlerine karşı ulusal finansal sistemin zaafiyetleri, hammadde açısından tedarik kanallarında bozulma, stratejik öneme sahip rezervlerinin azalması gibi küresel risk ve tehditler, 1990'lı yıllardan itibaren Rusya'nın aşmaya çalıştığı konular olarak hala gündemde yerini korumaktadır. ⁵⁶²

⁵⁵⁹ Tsetkov, op. cit., s. 5.

⁵⁶⁰ Daniil Dremov, Aleksandr Penkin, "Possibilities of Increasing the Economic Security Level of the Russian Banking System in Conditions of Geopolitical Instability", *Gerencia Gesta Management*, Vol. 39, No. 36, 2018, s. 22.

⁵⁶¹ I.L. Grafova, R.A. Emelyanov, "Economic Security of a Commercial Bank as an Element of the Banking System of the Country", *Economic Journal*, Vol. 42, 2016, s. 74.

⁵⁶² Popkova, op. cit., s. 51.

Diğer taraftan stratejide ulusal çıkarları temel alan ekonomik güvenlik kavramı, aynı zamanda anayasa ile belirlenmiş bölgelerin ekonomik güvenliklerinin toplamı olarak tanımlanmıştır. Ancak belgede bölgesel ekonomik güvenlik konuları, birkaç nedenden ötürü zayıf bir şekilde incelenmiştir.⁵⁶³ Birincisi RF bölgelerinin ekonomik özelliklerinin farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu özelliklerin her bölgedeki farklı ekonomik güvenlik talepleri üzerinden değerlendirilmesi ve aynı potada eritilmesi zordur. İkinci olarak bölgesel düzeyde ekonomik güvenlik konularının incelenmesine yönelik tek bir evrensel metodolojik yaklaşım yoktur. Üçüncüsü RF ekonomik güvenliğinin faktör ve istatistiksel veriler üzerinden birleştirilmesi ile değerlendirilmesi sürecinde kesin bir metodoloji belirtilmemiştir. Bu açıdan bölgesel boyutta değerlendirme standartlarının olmaması ya da merkez veya taşra yetkilileri tarafından uygulanan prosedürler ve önlemlerde yeknesaklık olmaması RF için tek ve birleşik bir ekonomik güvenlik stratejisi oluşturmayı ve stratejik operasyonel ekonomik güvenlik planlarının geliştirmeyi büyük ölçüde engellemektedir.⁵⁶⁴

Bu bakımdan ekonomik güvenliğı sağlamak için temel çabalar bölgeler arası ekonomideki dengesizliklerin ortadan kaldırılması, işgücü piyasasının gelişimi, ulaştırma, bilgi, sosyal ve eğitim altyapılarının geliştirilmesi yönündedir. Diğer taraftan strateji belgesinde ekonomi alanında uzun vadede ulusal güvenliğin sağlanmasının ana yollarından biri, standart enerji kaynakları için istikrarlı bir iç talep, enerji verimliliğinde bir artış içeren enerji güvenliğı seviyesinin artırılmasıdır. Bu doğrultuda enerji tasarrufunun, Rus enerji şirketlerinin ve enerji kaynağı üreticilerinin rekabetçiliğinde dikkate alınması ile enerji kaynaklarında kıtlık olasılığının fizibilitesi ve stratejik yakıt rezervlerinin ve ihtiyaten rezerv kapasitelerinin oluşturulması gereklidir.⁵⁶⁵

Bu kapsamda RF'nin endüstriyel ve teknolojik altyapısının geliştirilmesi, ulusal ekonominin öncelikli sektörlerinin modernizasyonu ve geliştirilmesi, yatırım çekiciliğinin artırılması ile elverişli bir iş ortamının oluşturulması ekonomik güvenliğe yönelik olumsuz etkileri azaltacaktır.⁵⁶⁶ Rusya açısından ekonomik güvenliğı sağlamadaki en önemli gereklilikler olarak istikrarlı bir ekonomik büyüme, işgücü

⁵⁶³ Decree of the President, loc. cit.

⁵⁶⁴ Tsetkov, op. cit., s. 9.

⁵⁶⁵ A. Gromov, N. Kurichev, *The Energy Strategy of Russia for the period up to 2030: Risks and Opportunities*, London: Routledge, 2014, <http://www.energystrategy.ru.pdf>, ss. 17-18. (15.06.2017).

⁵⁶⁶ Ibid.

verimliliğinde düzenli artış, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, finansal sistem dayanıklılık seviyesinin artırılması, para ve kur politikalarının öngörülebilir olması, döviz rezervlerinin güçlü ve konvertibl olması ile bütçe sisteminde finansal istikrarın ve mali dengenin korunması ifade edilebilir. Bu sayede kriz anlarında yoğun sermaye çıkışlarının aşılabileceği, yurt içi tasarruflardaki artışla birlikte yatırımlarda ivmelenme ve enflasyon oranlarında düşük seviyelerin görülebileceği söylenebilir.

Stratejide belirtilen yüksek teknolojik konularda global liderlik, uzay ve nükleer enerji alanındaki pozisyonu güçlendirmek, ağır makine yapımı, uçak ve ekipman üretimi, geleneksel sanayi sektörlerinde liderliği yeniden kazanmak, ülkenin savunma sanayi kompleksini geliştirmek, RF'nin mobilizasyon ihtiyaçlarını ve ülke ekonomisinin uzun vadede gereksinimlerini garanti altına almak için yeterli miktarda maden ve hammadde kaynakları rezervi oluşturmak, verimli bir ulaşım altyapısının dengeli tercihli gelişimi için ulaşım koridorlarını ve taşımacılık-lojistik merkezleri oluşturmak, ekonominin gelişmesinde stratejik konular için devlet-özel ortaklığını kullanımı, özellikle Kuzey Kutbu, Doğu Sibirya'da temel ulaşım, enerji, bilgi ve askeri altyapıların oluşumunun tamamlanması ve Uzak Doğu ve Kuzey Deniz Rotası ile Baykal-Amur ve Trans Sibirya Ana Demiryolları'nın gelişimi kritik ekonomik güvenlik hedefleri olarak sıralanmıştır.⁵⁶⁷

Bunların yanı sıra ortak projeler ile uluslararası iş bağlantıları kurarak yabancı yatırımları ve teknolojileri ülkeye çekmek, Rus ürünlerinin satışı için pazarları genişletmek ve yabancı devletlerin dünya pazarlarını siyasi ve ekonomik çıkarlarına göre düzenleyen girişimlerini engellemek diğer önemli hedefler olarak belirtilmiştir. RF'nin stratejik planlama belgelerinde ise ekonomik güvenlik, ulusal güvenliğin bölgesel düzeyde istikrarlı olması ile sosyoekonomik gelişiminde bölgeler arası farklılaşma seviyesinin azaltılması için bir mekanizma olarak değinilmektedir.⁵⁶⁸ Bu sayede uzun vadede, RF bölgelerinin özerk ekonomik gelişimini ve aralarındaki etkileşimi artırarak, yatırımları ve girişimcilik faaliyetlerini artırmak ile bölgelerinin kalkınma farklılıklarının ortadan kalkması sağlanacaktır.

Görüldüğü üzere RF ekonomik güvenlik strateji belgesi, çok boyutlu bir düzlemde ulusal ekonominin gelişmişlik seviyesini korumak ve küresel rekabetin her boyutunda

⁵⁶⁷ Elnur İsmayilov, Rusya Güvenlik Stratejisi- 2020 Belgesi, *Bilgesam Analiz Rusya*, Sayı 1231, 2015, s. 4.

⁵⁶⁸ "Decree of President..", loc. cit.

ilerlemek için uluslararası düzlemde olmazsa olmaz bir ön koşul olarak tasarlanmıştır. Devletin ekonomik bağımsızlığını garanti etmenin yanında toplumun sosyo-ekonomik refahına katkıda bulunan ekonomik güvenlik, bu bağlamda Rus devletinin ve toplumunun gelişmesinde en önemli ulusal öncelikler arasında yer almaktadır. Geleneksel anlamdaki tanımına uygun şekilde Rusya’da ekonomik güvenlik, salt anlamda sürdürülebilir kaynak kullanımı ve nüfusun iyi yaşam standartlarının desteklenmesi kabiliyetiyle tanımlanmış olan ekonomik sistemin temel bir parametresi olarak kabul edilmektedir.⁵⁶⁹

Ekonomik güvenlik sorunlarının ve bu kavramın tanımlanmasına yönelik bilimsel yaklaşımlar, Rusya’da piyasa ekonomisinin geçiş Dönemi’nden beri ortaya çıkmıştır. Piyasa ilişkilerinin gelişiminin bugünkü aşamada da RF’nin en önemli ulusal önceliklerinden biri olduğu düşünüldüğünde devam eden küresel sistemik krizin etkileri ve yaşanan jeopolitik gelişmeler ışığında ekonomik güvenlik sorunları kritik bir konu olarak çözümlenmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. Ekonomik Göstergeler Üzerinden Rusya Ekonomik Güvenlik Analizi

Sovyetler Birliği’nin çöküşünün ardından, merkezi olarak planlanmış bir ekonomiden pazar ekonomisine geçişin ilk on yılı Rusya için felaket olmuştur. 1991 yılında Rusya GSYİH miktarı 516 milyar ABD doları seyrederken 1999 yılına geldiğinde 196 milyar ABD dolara kadar düşerek ekonomideki daralma %60’ın üzerinde gerçekleşmiştir.⁵⁷⁰ Böylece 1990’lı yıllar boyunca ekonomik gücünü koruma konusunda zorlanan Rusya, 21. yüzyılın başında Putin’in iktidara gelmesiyle hem konjonktür hem de yerinde ekonomik programlar ile adeta bir dönüşüm içine girmiştir. 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası dönemde yakın çevre doktrinine tezat şekilde yabancı güçlerin eski Sovyet coğrafyasına konuşlanmasına izin vermiş görünse de 21. yüzyılda Putin dönemi ile birlikte RF’nin küresel politikaları şekillendiren ve yön veren ülke konumuna tekrar yükseleceğine yönelik beklenti uluslararası ilişkilerde hakim olmuştur. Zira Rusya’nın artan ekonomik gücünün görünür hale gelmesi, güçlü devletin yerleşmesini sağlarken 2003 yılındaki ABD’nin Irak’a müdahalesi gibi dış politika tutumlarında proaktif davranmasına yardımcı olmuştur.

⁵⁶⁹ Abalkin, op. cit., s. 30.

⁵⁷⁰ Andrei Schleifer, Daniel Treisman, “A Normal Country: Russia After Communism”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.19, No.1, Winter 2005, s. 152.

Putin'in iktidara gelişiyle birlikte Rusya'nın karşılaştığı i ve dış sorunları devlet geleneğini tehdit eden unsurlar olarak değerlendirmesiyle birlikte ekonomik güvenliği de içeren topyekn disiplinli bir dönüşüm programı başlamıştır. Öncelikle *“güçlü ve etkin merkezi devlet, güçlü ekonomi, güçlü ordu ve aktif dış politika”* olarak özetlenebilecek Putin dönemi politikaları, Rusya'nın eski günlerine dönmesinin önünü açmıştır.

Putin, Rusya'da güçlü ekonominin oluşmasını öncelik olarak belirlerken Rusya'nın 1998 kriz Dönemi'nde moratoryum ilan etmiş olması ve dış borçlarını ödeyememesi gibi konuları kesinlikle kabul edilemez hususlar olarak nitelendirmiştir.⁵⁷¹ öte yandan Putin Dönemi'nde ekonominin dayanağı şeklinde gelişen enerji kaynakları fiyatlarının dünya genelinde artması, ekonominin toparlanmasında ve reform uygulamalarının devam ettirilmesinde elverişli bir ortam yaratmıştır. Dünyanın *“en büyük gaz ve petrol rezervlerine sahip”* devletlerin başında gelen Rusya, enerji kaynaklarından elde ettiği gelir sayesinde i ve dış borçlarını deyebilmiş ve bu dönemde döviz ve altın rezervlerini artırmıştır.⁵⁷²

Yine aynı şekilde DB verilerine göre Rus ekonomisi 2000-2009 yılları arasında her yıl yaklaşık olarak ortalama %5,5 büyürken, %5,8 oranında da kişi başına ortalama gelir kaleminde artış kaydedilmiştir. 2009 yılında ise küresel krizin etkisiyle ekonomi, %7,6 oranında daralsa da Putin'in iktidarı ile birlikte mikro ve makroekonomik veriler de iyileşme gözlenmiştir. Böylece ekonomik büyüme, 2008 yılına kadar istikrarlı bir seyir izlemiş, benzer şekilde fiyatlar genel düzeyi de 1999 yılında %85,7'ler düzeyinden özellikle 2003 yılından beri düşüş eğilimine girerek aynı yıl %12, 2006 yılında tek haneli düzeye %9'a inmiştir. 2010 yılında %14,20 olarak gerçekleşen enflasyon oranları, 2017 yılında %9,20 ile tekrar tek haneli rakamlara inmiştir.⁵⁷³

Küresel Kriz ile tekrar yükselen enflasyonun sebebi olarak ilk bakışta ekonominin önemli ölçüde enerji ürünleri ve türevlerine bağımlı olması göze çarpmaktadır. Tabii ki ekonomik görünüme tersten bakarsak yükselen petrol fiyatlarının 2000'li yılların başından itibaren petrol ihracat gelirlerinde önemli artışlar yarattığı ve ekonomik büyümeye önemli katkı sağladığı da diğer bir gerçektir. Grafik 3.10'da görüldüğü üzere

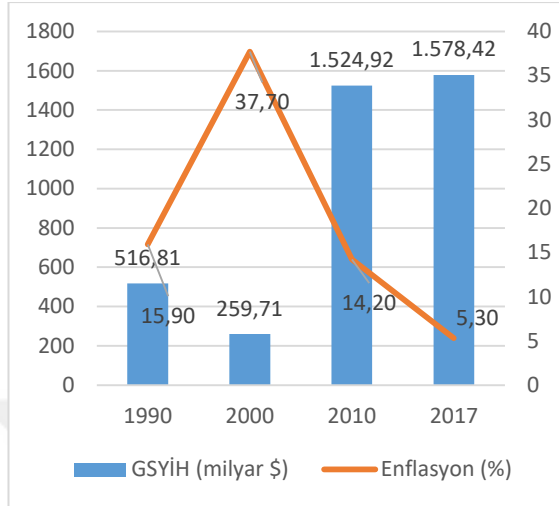
⁵⁷¹ Caşin, op. cit., s. 22.

⁵⁷² Anders Aslund, “An Assesment of Putin's Economic Policy”, CESifo Forum 2, 2008, <https://www.ifo.de/pdf>, s. 17. (15.02.2018).

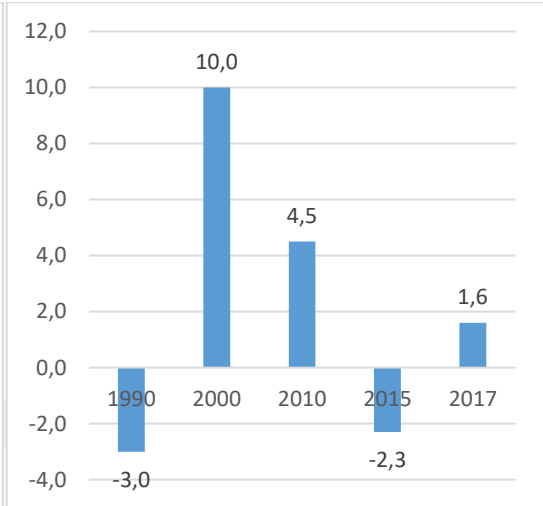
⁵⁷³ Russia Economic Reports, <https://data.worldbank.org/country/russian-federation>, (22.05.2019).

2000’li yıllarda önceki on yıllık periyoda göre kriz dönemine kadar istikrarlı ve görece yüksek sayılabilecek bir ekonomik güvenlik seviyesi yakalanabilmiştir.

Grafik 3.10. GSYİH ve Enflasyon Verileri

Grafik 3.11. GSYİH Büyümesi (%)

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Diğer taraftan 2008 Küresel Krizin etkilerine bakıldığında Rusya, krizden en çok etkilenen ekonomiler arasında yerini almıştır. Petrol fiyatları düşüşüne dış kredi kanalları azalması eşlik etmiş ve sonuçta ekonomi 2009 yılında %7,8 oranında daralmıştır. Şiddetli olarak girilen global krizin etkileri kayboldukça Rusya ekonomisinde umut verici gelişmeler tekrar ortaya çıkmıştır. Bu durum 1994 yılından bu yana yaşanan en keskin ekonomik daralma olarak kayıtlara geçse de krize hükümetin ve özellikle Merkez Bankası’nın kilit sektörler açısından proaktif davranarak zamanında yanıt vermesi nedeniyle büyük çaplı ve uzun vadeli bir zarar meydana gelmeden kriz atlatılabilmektedir. Bu açıdan Rus ekonomisindeki büyümenin sürdürülebilir olup olmadığı 2008 Küresel Finansal Krizi ile test edilmiştir.⁵⁷⁴ Grafik 3.11’de gösterilen verilere göre Rusya ekonomisi kriz sonrası yeniden büyümeye başlamıştır. 21. yüzyılın ilk on yıllık periyodunda GSYİH gerçekleşme rakamları yaklaşık 6 kata kadar artarken, fiyatlar genel seviyesi istikrarlı bir bant içinde düşüş eğilimini korumuştur. Ancak reel olarak büyümeye bakıldığında petrol fiyatları ve konjonktürel gidişat gibi dışsal etmenler yüzünden GSYİH yıllık büyüme hızı, 2010 yılındaki %10’luk büyüme rakamını ilerleyen yıllarda yakalayamamıştır.

⁵⁷⁴ Yanık, op. cit., s. 228.

Kriz sonrası dönemde ekonominin önemli ölçüde doğal kaynaklara bağımlı olması ve üretimde çeşitlendirmeye gidilememiş olması gibi sorunlar daha da görünür hale gelmiştir. Zira Rusya'nın GSYİH'si içinde enerji sektörünün ağırlığı belirleyicidir. *"Federal bütçe fonlarının %65'i, ihracat gelirlerinin %50'den fazlasının petrol ve gazdan elde edildiği bir ekonomide dünya enerji fiyatlarının yükselmesi"* adeta rant ekonomisi yaratırken elde edilen petrol gelirleri kriz sonrası ekonomik güç ve güvenlikte toparlanma sağlamak için önemli bir ivme sağlamıştır. Bu bağlamda enerji sektöründen sağlanan rantın %25'ten fazla olduğu bir ortamda petrol ve doğalgaz çıkarma kârlılığı ile dünya fiyatlarından enerji satışı, diğer sektörler karşısında ihracat ve ithalat açısından dışlama etkisi yaratarak bütçe dengesini önemli ölçüde olumlu etkilemiştir.⁵⁷⁵ Söz konusu enerji kapasitesi ve getirileri olası ekonomik güvenlik risk ve tehditlerine karşı bir tampon ve güvenli liman olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan Rusya ekonomisi küresel jeopolitik risk ve belirsizliklerin öznesi olduğu kadar bazı bölgesel anlaşmazlıklardan da doğrudan etkilenmektedir. Örneğin küresel kriz sismik olarak tam anlamıyla Rusya'yı etkilememişken Ağustos 2008'de Gürcistan ile yaşanan kısa süreli savaş, ulusal ekonomide özellikle Rus borsasında ve rublede önemli değer kayıplarına sebep olmuştur.⁵⁷⁶

Bu şekilde gerek jeopolitik gerek ekonomik şekilde ortaya çıkan risk ve belirsizliklere karşı ekonominin korunması kapsamında finansal istikrar ve borsa kayıplarının geri kazanılması ile rublenin ani değer kaybını önleyerek sermaye çıkışlarının önüne geçilmesi için bir dizi tedbir uygulanmıştır. Rusya İstikrar Fonu'ndan 5 milyar ABD dolarlık bir aktarım yapıldığı haberi, alınan tüm önlemlere karşın 2008 yılbaşındaki değerinden %70 oranında değer kaybeden Rus borsa endeksini tam anlamıyla toparlayamamıştır. Aynı zamanda ham petrol fiyatlarının hızla ivme kaybetmesi ile birlikte ekonomi önemli ölçüde durgunluk içine girmiştir. Zira Şubat 2009'da varil başına 34 ABD dolarına düşen petrol fiyatının, gelirler ve üretim üzerindeki etkisi sonucu büyüme hızı negatif etkilenecek yılsonu itibarıyla %-7,8 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁷⁷ 2014 yılında yaşanan jeopolitik gelişmeler ve sonuçları nedeniyle

⁵⁷⁵ G. Gaddy Clifford, Barry W. Ickes, "Russia after the Global Financial Crisis", *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 51, No. 3, 2010, s. 304.

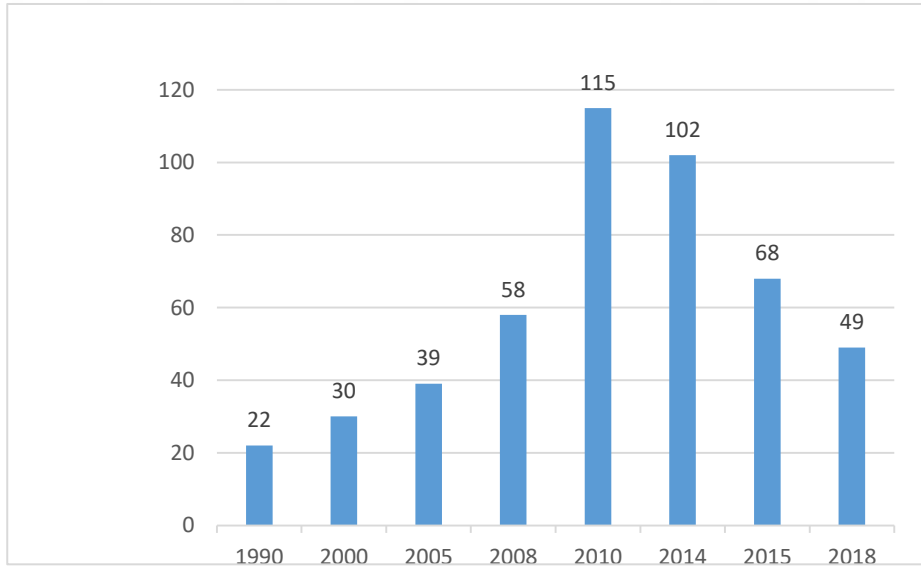
⁵⁷⁶ Carolina Vendil Pallin, Fredrik Westerlund, "Russia's War in Georgia: Lessons and Consequences", *Small Wars & Insurgencies*, Vol.20, No.2, 2009, ss. 400-424.

⁵⁷⁷ Yanık, op. cit., s. 234.

2015 yıl sonunda tekrar %-2,3 gibi bir oran ile negatif büyüme izlenmiştir. 2017 yılına gelindiğinde toparlanmış izlenimi veren ekonomi, %2,25 oranında bir ekonomik büyüme hızı ile ABD ve AB tarafından uygulanan yaptırımların devam etmesine rağmen ekonomik güç ve güvenliğini koruyabilmiştir.⁵⁷⁸

Bu senaryonun daha vahim sonuçlar doğurmaması ve Rusya ekonomik güvenliğinin korunabilmesi için petrol fiyatlarında yüksek oynaklıkların azalması ve istikrar kazanması elzemdir. Bu noktada OPEC'in konumu çok kritiktir. Örneğin 2015 Eylül ayında OPEC Olağanüstü toplantısı sonucu petrol üretiminin günde 32,5 ila 33,0 milyon varil arasında tutulması taahhüdüyle petrol fiyatları istikrar kazanmıştır.⁵⁷⁹ Diğer taraftan OPEC'e üye olmayan petrol ihracatçıların da üzerinde anlaşma sağladığı bantlara sadık kalması beklenmektedir. Zira OPEC'in uluslararası petrol fiyatlarındaki liderliğinin yeniden kurulması, Ural petrolü de dahil olmak üzere küresel petrol fiyatlarının yükselmesine neden olurken Rus ekonomisine etkileri olumlu yansımaktadır.⁵⁸⁰ Örneğin ham petrol fiyatlarının 4 kat artarak 2008 yılında varil başına 95,1 ABD dolarına kadar çıkması hem üst düzey gelir grubunda hem de reel ücretler ve gelirlerde yukarı yönlü bir ivme yakalanmasına temel teşkil etmiştir.

Grafik 3.12. 1990-2018 Dönemi'nde Ural Petrol Fiyatları Dinamiği (\$ / Varil)

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

⁵⁷⁸ Marek Dabrowski, Antoine Mathieu Collin, "Russia's Growth Problem", *Policy Contribution*, Vol.4, Februray 2019, ss. 4-5

⁵⁷⁹ James Henderson, *Russia and OPEC: Uneasy Partners*, The Oxford Institute For Energy Studies, February 2016, s. 3.

⁵⁸⁰ Maria Domanska, "Crisis in Russia The Degradation of the Model Ekonomik Governance", *OSW Studies*, No. 61, Warsaw, 2017, s. 11.

Diğer taraftan RF ekonomisi, 2014 yılında eski Sovyet coğrafyasında yaşanan siyasi gelişmeler kaynaklı iki büyük şok yaşamış ve bu şoklar ekonomideki büyüme trendini olumsuz etkilemiş adeta durgunluğa sürüklemiştir.⁵⁸¹ Yüksek jeopolitik riskler içeren Kırım'da bağımsızlık referandumu ve ilhak sonucu ekonomik büyüme ciddi şekilde zayıflama eğilimine girmiştir. Bu doğrultuda petrol fiyatlarında yaşanan keskin düşüş sonucu Rusya'nın küresel emtia döngüsüne aşırı bağımlılığı açığa çıkmıştır. Grafik 3.12'de görüldüğü üzere 2010-2014 yılları arasında varil başına 105 ABD doları civarında sıkı bir bant içinde dalgalanan ham petrol fiyatları 2014 yılında varil başına 60 ABD dolarının altında bir seviyede seyretmeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında rublenin değeri ABD doları karşısında adeta serbest düşüşe geçmiştir. Böylece 2015 yılı boyunca yaşanan yüksek belirsizlik hâli ve petrol fiyatlarındaki güçlü dalgalanmalar, ülkenin para birimi cinsinden yüklerini ağırlaştırmıştır.

İkinci şok ise yatırımcıların risk iştahını olumsuz yönde etkileyen jeopolitik gerilimlerden kaynaklanan Rusya'ya karşı uygulanmaya başlanan ekonomik yaptırımlardır. Çeşitli girişimlerden sonra ABD ve AB, Rusya'ya yönelik yaptırım kararını uygulamaya koymuştur. Başlangıçta AB, 33 Rus ve Ukrayna vatandaşını kara listeye almış, ABD ise bir adet banka ve 31 işadamına yaptırım uygulamayı ve bazı vizeleri iptal etmeyi yürürlüğe koymuştur. Ayrıca birçok politikacı da kara listeye dâhil edilmiştir.⁵⁸² Bu yaptırımlar sonucu yaşanan sermaye çıkışları ve yüksek enflasyon oranları kombinasyonu Rusya'nın ekonomik sıkıntılarını su yüzüne çıkarmış ve sonuç olarak ekonominin 2009 yılından daha hızlı daralmasına neden olmuştur.

Aynı zamanda büyük oranda dış borç ödenmesine rağmen ekonomik olarak büyümeyi sürdüren Rusya'da cari işlemler dengesi sürekli fazla verirken, aynı şekilde dış ticaret dengesi de ihracat kaynaklı sürekli fazla veren bir görünüm arz etmiştir. Rusya'nın cari işlemler dengesi de büyük ölçüde ham petrol ve doğal gaz gibi emtia ihracatı nedeniyle düzenli ticaret fazlası vermektedir. Putin Dönemi'nde Rusya'nın ortalama cari hesap fazlası 66,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşirken 2011 yılında 98,8 milyar ABD

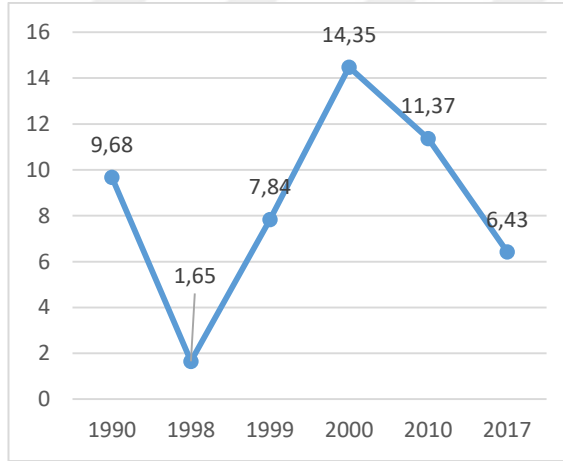
⁵⁸¹ Domanska, op. cit., s. 9.

⁵⁸² Maria Domańska, Szymon Kardaś, "The consequences of the Western financial sanctions on the Russian economy", OSW Commentary, 24.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2016-03-24/consequences-western-financial-sanctions-russian-economy>, ss. 15-16, (15.04.2019).

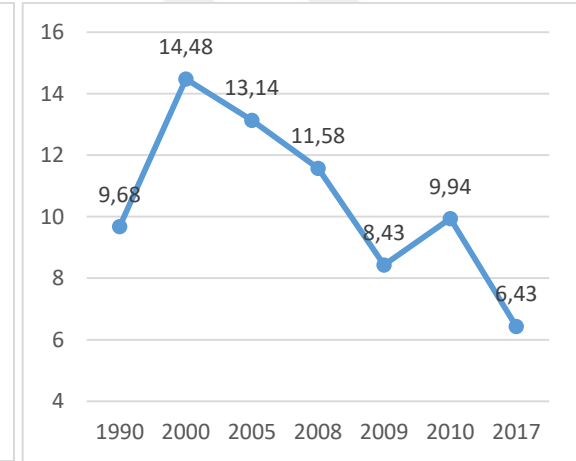
dolar ile zirveye ulaşmıştır. Öte yandan Rusya’da ödemeler dengesi açığı, 2014 yılının dördüncü çeyreğinde petrol fiyatlarındaki düşüş nedeniyle önemli bir ticaret şoku ile karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma aynı zamanda 2014’teki jeopolitik belirsizlikler, buna bağlı yaptırımlar ve yaşanan büyük sermaye çıkışları da neden olmuştur. Söz konusu sıcak paranın geri dönüşü şeklindeki sermaye çıkışları 2013 yılında 60,7 milyar ABD dolarken bir sonraki sene 130,5 milyar ABD dolara yükselmiştir. Böylece 2015 yılında Rusya’nın ekonomisi, 2009 yılından bu yana kaydedilen en sert daralmayı dış etkenler nedeniyle yaşamıştır.⁵⁸³

Petrol gelirlerinin GSMH içindeki payının yıllar içindeki seyrine bakıldığında ise uluslararası petrol fiyatlarındaki değişime paralel bir gelişme kaydedilmiştir. Ural petrol fiyatlarının en yüksek seyrettiği Küresel Kriz sonrasındaki yıllarda artan petrol gelirleri, Kırım’ın ilhakı sonrası sert bir şekilde gerilemiştir.⁵⁸⁴ Dış politikanın ekonomik güvenliği doğrudan etkilediği bu örnek sonrası Rusya’ya yönelik yaptırımlar sonucu petrol gelirlerin payı daha da azalarak 2017 yılında son 30 yılın en düşük petrol geliri/GSMH oranına ulaşmıştır.

Grafik 3.13. Petrol Kiraları (\$)

Grafik 3.14. Petrol Gelirleri/GSMH (%)

Kaynak: Tarafımızdan <https://www.iea.org/statistics/> sitesindeki veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Öte yandan bu bağlamda ekonomik güvenliği, siyasi istikrar ile bağlantılı şekilde ilgilendiren ve etkileyen diğer bir unsur olan petrol kiralardan da bahsetmek yerinde olacaktır. Zira ekonomik güvenlik ve ekonomipolitik açıdan yaygın inanç, petrol

⁵⁸³ Gaidar Institute For Economic Policy (GIEP), *Russian Economy in 2017 Trends and Outlooks*, Gaidar Institute for Economic Policy, Moscow, 2018, <https://www.iep.ru/files/text/trends/2017-eng/Book.pdf>, s.272. (17.04.2019).

⁵⁸⁴ Domanska, “Crisis..”, op. cit., s. .8.

kiralarının yolsuzluk, ekonomik istikrarsızlık ve kaynak israfı ile ilişkili olduğu yönündedir. Petrol kirasının tanımına bakıldığında ise dünyadaki ham petrol fiyatları ile toplam üretim maliyetleri arasındaki fark olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁸⁵

Bu bağlamda kaynak bakımından zengin devletlerin politikacılarının enerji mülkiyet haklarını özel amaçları doğrultusunda politik güçleri yönünde kötüye kullanması ulusal ekonomik güvenliği sekteye uğratan önemli bir boyuttur. Petrole bağımlı devletlerin çoğunlukla yolsuzluk ve istisnai derecede kötü yönetim, rant arayışı kültürü, yüksek sivil çatışma ve devletlerarası savaş olayları ile karakterize edildiği düşünülürse sürdürülebilir kalkınma için doğal kaynakların ekonomik üretime katkısı çok kritiktir.⁵⁸⁶ Bu açıdan Grafik 3.13’de tespit edildiği üzere Putin’in iktidara gelmesiyle hızlı bir şekilde petrol kiralari yani enerji mülkiyet haklarındaki yanlış tahsislerin ya da kullanımların azaldığı petrol gelirlerine yönelik fırsat maliyetinin ise ortadan kalkmaya başladığı görülebilir. Zira Putin Dönemi’nde petrol kiralari azaltılırken enerji kaynakları üzerinde gelecek nesillere borçlanılmak yerine ekonomik güvenliği sürdürülebilir kılmak için yeni yatırımlar yapılarak popülist tercihlerden kaçınılmıştır.

Diğer taraftan ekonomik güvenliğin en önemli araçlarından biri olan güçlü döviz rezerv kapasitesi RF için ön plana çıkmaktadır. Bu unsur, Rusya için petrol fiyatlarının yüksek seyrettiği 2004 yılında kurulan İstikrar Fonu’nun önemi ile birlikte daha da anlam kazanmıştır. Bu fon ile hem artan petrol hem de artan doğalgaz fiyatlarının getirdiği gelirin, gelecek nesillere aktarılması ve ekonominin olası istikrarsızlıklar karşında korunması amaçlanmıştır.⁵⁸⁷ 2015 yılında ve devamında Rusya’da enflasyon oranını belli bir seviyede tutulabilmesine yardımcı olan güçlü döviz rezervleri, Rusya’nın her daim elini güçlendirmiştir. Örneğin RF Merkez Bankası’nın uluslararası rezervleri, Aralık 2013 sonunda 510 milyar ABD dolar seviyesinden Nisan 2015 sonunda ABD 150 milyar ABD doların üzerinde bir düşüş ile 356 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Daha sonra, 2018’in ikinci yarısında toparlanan petrol fiyatları ve soğuyan küresel ekonomik baskılar sonucu yavaş yavaş yaklaşık 460 milyar dolar seviyesine yeniden yükselmiştir.⁵⁸⁸ Bu

⁵⁸⁵ Dabrowski, op. cit., s. 11.

⁵⁸⁶ Elena Vladimirovna Pavlova, vd., “Dependence of the Russian Economy on Oil Prices in the Context of Volatility of the Global oil Market: Articulation of Issue”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol.7, No.3, 2017, s. 227.

⁵⁸⁷ GIEP, op. cit., s. 42.

⁵⁸⁸ Dabrowski , op.cit.,s. 5.

bağlamda ekonomik güvenlik senaryolarında petrol fiyatlarının taban fiyat olarak 20 ABD doları üzerinden seyrettiği sürece ihraç edilen petrol üzerinden devlet tarafından toplanan verginin ve olası bütçe fazlasının sterilize edilmesi hedeflenmiştir. Böylece gelecekte olası senaryolarda petrol fiyatları düştüğünde oluşabilecek bütçe açıklarını finanse etmek ve muhtemel likidite fazlasını çekmenin mümkün olacağı düşünülmüştür. İlk yılın sonunda 19 milyar dolar biriken fon aynı zamanda dış borçların önceden ödenmesini sağlarken, altyapı yatırımı için de kaynak sağlamıştır.⁵⁸⁹

2008 yılında İstikrar Fonu, “İhtiyat” ve “UVF” olarak ikiye ayrılmış ve 2008 Küresel Finansal Krizi sırasında ekonomik güvenliğin devamlılığı için mevcut rezervler kullanılmıştır.⁵⁹⁰ Uluslararası kamuoyu tarafından Putin’in şansı olarak değerlendirilen petrol fiyatlarının yüksek seyretmesi hem ülkeye giren döviz miktarını artırmış hem de devletin gelirlerini artırmıştır. Aslında bu fonları oluşturan dürtülerin altında ekonominin istikrarı ve sürdürülebilirliği konusu yatmıştır. Zira her doğal kaynak bazlı büyüyen ekonominin maruz kalacağı tehlikeler Rusya için de senaryolaştırılmıştır.

Bu doğrultuda 2015 yılından itibaren petrol fiyatlarında yaşanan mütevazı bir toparlanma, ekonomik duyarlılığı artırırken düşüşe geçen enflasyon oranları ile birlikte RF Merkez Bankası borç verme faiz oranlarını düşürmeye başlamıştır. Bu noktada Rusya tahvilleri ve hisse senetlerinin diğer yükselen piyasalara karşı iyi bir performans göstermesi de kayda değerdir. Rus ekonomisi karar vericileri açısından Ural petrol fiyatının varil başına ortalama fiyatı üzerinden gelir-gider kaleminin tahmini yapıldığı için söz konusu fiyat eğrisi stratejik ve kritik önemdedir. Örneğin Ural bölgesi petrol fiyatlarının varil başına ortalama 40 ABD Doları olması beklentisi hakimken 70 ABD doları bulunduğu bir durumda ekonomik büyümenin %0,5 oranında ivmeleneceği, bütçe dengesine ise 2 trilyon RUB katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Bu bakımdan UVF, gösterge fiyat üzerinde gerçekleşen seviye fiyat üzerinden petrol gelirlerini bütçe dışı gelir olarak rezervlere dahil etmekte ve ileride bütçe ve sosyal güvenlik açıkları gibi olağanüstü durumlarda kullanmak için yönlendirmektedir. Bu açıdan 2018 yılsonu itibarıyla toplam büyüklüğü GSYİH’nin %3,8 oranında 58.1 milyar ABD doları olan Rusya Ulusal Varlık Fonunun, 2018’de mali disiplin sonucu biriken 66.5

⁵⁸⁹ Pavlova, op. cit., s. 229.

⁵⁹⁰ Yanık, op. cit., s. 237.

⁵⁹¹ Domanskaya, “Crisis...”, op.cit., s.8.

milyar dolarlık bir ilave ile 2019 yılı ortalarında GSYİH'nin neredeyse %8'ine kadar ulaşması ve stratejik olarak yeterli bir ekonomik güvenlik kapasitesi oluşturulması beklenmektedir.⁵⁹²

Görüldüğü üzere döviz kuru ve Ural petrol fiyatları üzerine kurulan petrol dengesi, ekonomik güvenliğin en önemli sacayağını oluşturmaktadır. Bu noktada bazı analistler güçlü döviz rezervler ve düşük kamu borcu sayesinde Rusya'nın mali sürdürülebilirliğinin yönetebileceğini öne sürmektedir.⁵⁹³ Zira Rusya, ekonomik koşulların kötüleşmesi sonucu baskı altında kalması halinde iki mali tampona, İhtiyat ve Ulusal Varlık Fonuna sahiptir. Örneğin Maliye Bakanlığı, 2015 yılında GSYİH'nin %3,8'ine eşdeğer 2,7 trilyon RUB olarak kaydedilen bütçe açığı rakamının ülkenin rezerv fonu olan UVF'den karşılanacağını belirtmiştir. Ekonomik güvenlik açısından bir mali tampon görevi gören bu fonlardan UVF'nin kaynaklarının, 2014 yılındaki artan riskler ve yaptırımlar nedeniyle hükümetin yurt dışından borç alamaması sonucu finansal sistemin dengelenmesine yardımcı olmak için isteğe bağlı kullanımının arttırılmasına karar verilmiştir.⁵⁹⁴

Tablo 3.2. Petrol Fiyatları Üzerinden Rusya Orta Vadeli Mali Plan Senaryosu (2018-2021)

	2018	2019	2020	2021
Ortalama RUB/ ABD Doları Döviz Kuru	62,8	63,9	63,8	64,0
Gösterge Ural Petrol Fiyatı (ABD Doları /Varil)	40,8	41,6	42,4	43,3
Gösterge Petrol Gelirleri (Trilyon RUB)	4,8	4,9	5,2	5,4
Petrol Dışı Gelirler (Trilyon RUB)	10,4	11,7	12,3	13,0
Harcamalar (Trilyon RUB)	16,7	18,0	19,0	20,0
Gösterge Petrol Fiyatları İle Bütçe Dengesi (Trilyon RUB)	-1,5	-1,4	-1,6	-1,7
Cari ve Gerçekleşmesi Beklenen Ural Petrol Fiyatları	70,0	63,4	59,7	57,9
Ulusal Varlık Fonu Artı Değer Petrol Gelirleri	4,2	3,4	2,8	2,6
Cari Petrol Fiyatları ile Bütçe Dengesi (Trilyon RUB)	2,7	1,9	1,2	1,0

Kaynak: Rusya Maliye Bakanlığı, <https://minfin.gov.ru/en/>, (21.12.2019).

Tablo 3.2'den anlaşıldığı üzere mali bütçe kuralını sağlamak için 2019 yılı itibarıyla gösterge şeklinde petrol kırılma başabaş noktası olarak belirlenen Ural petrolünün varil başına fiyatı olan 41,6 ABD doları seviyesini aşan her petrol gelirinin Varlık Fonu'na aktarılacağı öngörülmüştür. 2020 ve 2021 yılları için sırasıyla 42,4 ve 43,3 ABD doları olarak tahmin edilen bu gösterge fiyatlardan petrol seviyelerinin devam

⁵⁹²Igor Ivanko, "Russia's National Welfare Fund Doubled in July to \$124 Billion", <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/05/>, (16.06.2019).

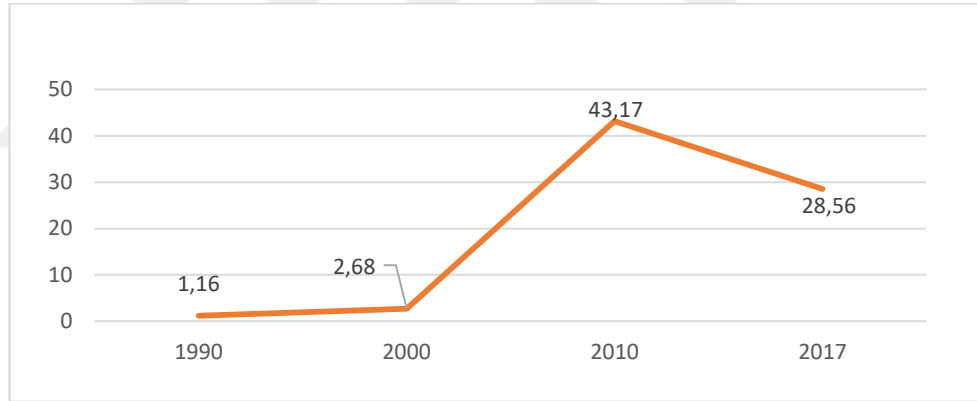
⁵⁹³GIEP, op. cit., s. 64.

⁵⁹⁴Darya Korsunskaya, Andrey Ostroukh, "Russian Finance Ministry: Use Rising Reserves to Support Exports", <https://www.reuters.com/article/>, (09.06.2019).

etmesi halinde bütçeye ek katkının negatif olacağı tablodan anlaşılmaktadır. Tüm bu hedefler ve tahminler ekonomik güvenlik risklerinin bir kısmının gerçekleşmesi beklentisi içinde ve olası jeopolitik gelişmeler karşısında orta vadede bütçe istikrarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Rusya, ekonomik güvenlik stratejisi açısından Varlık Fonu'nun büyüklüğünü GSYİH'nin %10'una kadar çıkarmayı hedeflemektedir. Diğer taraftan da RF Merkez Bankası'nın belirlediği %6 oranındaki orta vadeli Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE) hedefi aşmasını ve enflasyonist beklentilerin daha da kötüleşmesini önlemek için petrol satışı ve vergi tahsilatı konuları yakından izlenmektedir.⁵⁹⁵ Bu bağlamda bütçe gelirlerinin %40'ını oluşturan ve GSYİH'nin %25'ine varan petrol ihracatına sahip Rusya'da dünya petrol fiyatlarındaki beklenmedik bir düşüş, sadece enflasyon oranı ve büyümeyi değil ekonominin tamamını ve güvenliğini olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir.

Grafik 3.15. RF Ekonomisi'nde DYY Gelişimi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: <https://tradingeconomics.com/russia/government-debt-to-gdp>, (20.07.2019).

Derecesi ve devamlılığı ekonomilerde kırılganlık sembolü olarak görülen doğrudan yabancı yatırımlar da Rusya'nın ekonomik güvenliğini analiz noktasında değerlendirilmelidir. Zira Rusya ile Batı dünyası arasında yaşanan Kırım kaynaklı jeopolitik gerilimler sonucu özellikle 2014 yılından itibaren DYY'ler kayda değer bir düşüşe geçmiştir.⁵⁹⁶ Grafik 3.15 verilerinde görüldüğü üzere petrol fiyatlarının en yüksek seyrettiği, 2008 Küresel Krizi'nin etkilerinin azaldığı ve ekonomik güvenlik

⁵⁹⁵ National Wealth Fund, <https://www.minfin.ru/en/key/nationalwealthfund/accumulation/>, (20.06.2019).

⁵⁹⁶ C. Dreger, vd., "Between the Hammer and the Anvil: The Impact of Economic Sanctions and Oil Prices on Russia's Ruble", *Journal of Comparative Economics*, Vol. 44, No.2, 2016, ss. 305-306.

göstergelerinin en olumlu olduğu 2010 yılından itibaren DYY'ler, 2017 yılına gelindiğinde neredeyse yarı yarıya azalmıştır. 2010 yılında bu rakam 43,17 milyar ABD dolarıyken 2017 yılında 2006'dan bu yana ikinci en düşük seviye olan 28,56 milyar ABD dolarına gerilemiştir. UNCTAD'ın tahminlerine göre 2013 yılından itibaren Rusya'ya yapılan DYY girişleri 2018 yılı itibarıyla birleşme ve devralma satışları açısından %14, genel olarak ise %82 oranında azalmıştır.⁵⁹⁷

Küresel Kriz sonrası Rusya dış borç stokunun gelişimi ise ekonomik güvenliğin küresel etkilerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Ekonomi geliştikçe ve artan döviz rezervleri ile paralel olarak dış borçlar, düzenli olarak ödense de 2010 yılında toplam dış borç 20 trilyon rubleyken 2018 yılında 120 trilyon rubleye çıkarak ivmelenen bir eğri görünümü vermiştir.⁵⁹⁸ Ancak dış borcu başka büyüklüklerle kıyasladığımızda ekonomik güvenlik stratejisinde de atıf yapıldığı üzere kamu borcunun GSMH'ye oranı ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda bu gösterge Rus ekonomisinde 2010-2017 yılları arasında genel olarak yüzde 10 civarında seyrederken, uluslararası kabuller açısından normal bir tabloya işaret etmekte ise de 2014 yılında Kırım gelişmeleri sonucu yüzde 15'lere yaklaşmıştır.⁵⁹⁹

Literatürde ekonomik gelişmeyi ve refah artışı kanıtlamak için genellikle başvurulmuş ABD doları cinsinden kişi başına düşen GSYİH rakamları açısından Rusya ekonomisi incelendiğinde özellikle Putin dönemi ile başlayan ekonomik dönüşüm sayesinde kayda değer bir artışın olduğu gözlenmektedir.⁶⁰⁰ Küresel ekonomideki genişleme dalgasının etkisinin olduğu bu tabloda Putin'in doğru ekonomik güvenlik stratejisi ile hareket ettiği yadsınamaz. Zira 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında ve Kırım olayları sonrası yaptırımlar ile zirve noktasından uzaklaşan bu gösterge, petrol fiyatlarının seyri ile paralellik göstermekte ve elde edilen gelir ile birlikte ekonominin önemli bir büyüme kalemi olarak okunmaktadır.

⁵⁹⁷ General Profile: Russian Federation, <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/>, (20.07.2019).

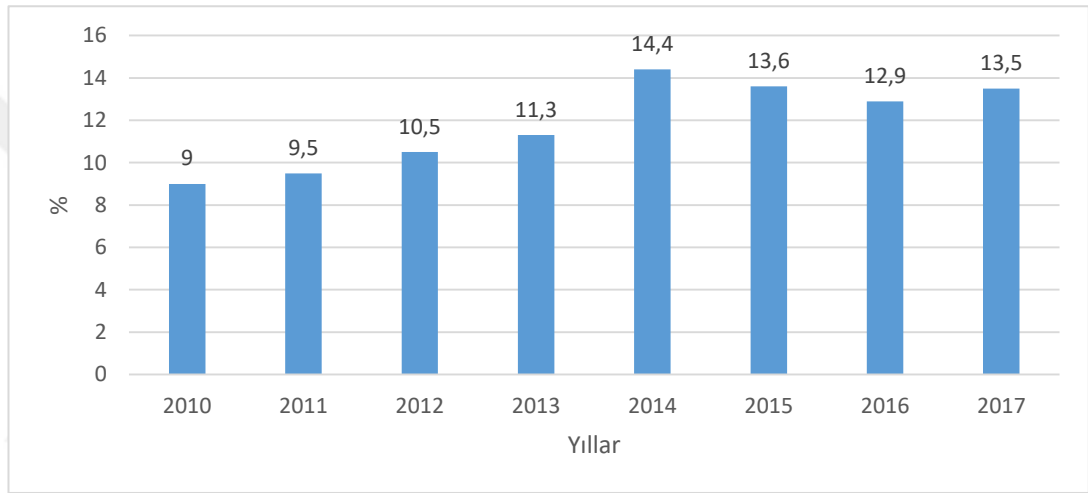
⁵⁹⁸ Dreger, op. cit., s. 302.

⁵⁹⁹ I.B. Voskoboinikov, "Sources of Long Run Economic Growth in Russia Before and After the Global Financial Crisis", *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.4, 2017, <https://www.sciencedirect.com/science/main.pdf>, ss. 359-360, (14.04.2019).

⁶⁰⁰ Mattiieu Crozet, Julian Hinz, "Collateral Damage: The Impact of Russia Sanctions on Sanctioning Countries' Exports", CEPII Working Paper, No. 16-6, June 2016, http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2016/wp2016-16.pdf, ss. 10-11. (20.05.2019).

Diğer açıdan ABD doları / Ruble kurunun yıllar itibarıyla seyri de fiyat etkisi üzerinden ekonomik gelişmenin sanal olup olmadığını ortaya çıkarma konusunda yararlı olacaktır. Özellikle makroekonomik güvenlik risk ve tehditlerin ayrı düşünmeksizin ABD doları karşısında rublenin değişimi 21. yüzyıl boyunca Rus vatandaşlarının satın alma gücü üzerinde doğrudan etki eden bir faktördür.⁶⁰¹ Bu doğrultuda Grafik 3.16'da tespit edildiği üzere Rusya'nın ekonomik güvenlik seviyesi yükseldikçe Rus rublesi, ABD doları karşısında değer kaybetmiştir. Yurt içi fiyatların yurt dışı fiyatlar karşısında daha ucuz hale gelmesi Rusya ihracat kapasitesini artırırken ekonomik büyümeyi tetiklemiştir.

Grafik 3.16. 2010-2017 Yılları Arasında Kamu Borcu/GSMH (%)

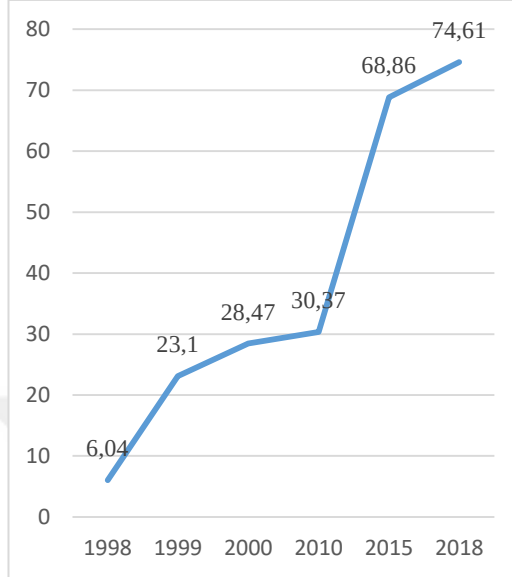
Kaynak: Tarafımızdan <https://tradingeconomics.com/russia/government-debt-to-gdp> verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Öte yandan satın alma gücü düşen Rus vatandaşlarını korumak için ekonomik güvenliğini en önemli aktörü olarak Rusya Merkez Bankası (Banka Rosssi) sürekli olarak doğrudan bir hedefi olmasa da Rus finans kurumlarını denetlerken rublenin değeri ve istikrarı çerçevesinde son borç verme mercii olarak hareket etmiştir. Zira Banka Rossi, Rusya'nın döviz rezervlerini yönetmekte ve bankanın para politikası uygulamasının ana araçlarından biri olan kısa vadeli faiz oranlarını belirlemektedir. Rusya ekonomik gücü ve güvenliği için kullanılan bu araçlar ile düşük petrol fiyatları ve maruz kalınan yaptırımlar karşısında Rusya ekonomisine yapılan saldırılar absorbe edilmeye çalışılmaktadır. Örneğin 2014 yılında ABD doları karşısında değerinin %46'sını

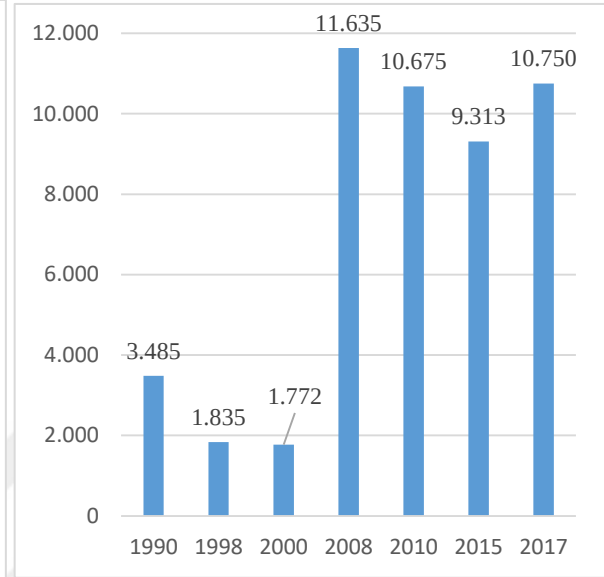
⁶⁰¹ Ibid.

kaybeden Rus rublesi, Banka Rossii'nin para ve kur politikaları ile istikrar kazanabilmiştir.⁶⁰²

Grafik 3.17. \$/RUB Değişim Eğrisi

Grafik 3.18. Kişi Başı GSYİH (ABD Doları)

Kaynak: Tarafımızdan DB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu çerçevede RF Merkez Bankası, doğrudan bir döviz kuru hedefi olmasa da Aralık 2014'te politika faiz oranını 650 baz puan artırarak temel hedefi olan fiyat istikrarı pahasına zayıflatılmış rubleyi korumuştur. Döviz hamleleri de yapan RF Merkez Bankası Ekim 2014'te 27,2 milyar ABD Doları ve aynı yılın Aralık ayında rubleyi desteklemeye yönelik müdahalelerde 11,9 milyar ABD dolar hacim içeren döviz satım işlemi yapmıştır. 2014 yılının sonlarına doğru Merkez Bankası, yirmi yıllık döviz kur kontrollerini sona erdiren ve Rusya'yı serbest dalgalı döviz kuru sistemine geçiren iki para birimli (ABD doları ve Euro) sepet bandına geçmiştir. Böylece ruble, 2014 yılını ABD doları başına 68,86 Ruble olarak kapatabilmiştir. Aynı zamanda banka ulusal para birimi ile düzenli müdahalelere son verirken, ancak finansal istikrara yönelik riskler olması durumunda Rus para birimini destekleyeceğini işaret etmiştir.⁶⁰³ Diğer taraftan Rusya, "2011 yılında 180 milyar dolarlık yatırımla en fazla ABD tahviline sahip" devletlerden biriyken gün geçtikçe ekonomik güvenlik stratejisinde portföy çeşitlendirmesi yaparak ABD tahvillerinin yerine altına yatırım yapmaya başlamıştır. Yine bu minvalde günümüzde

⁶⁰² Voskoboynikov, op. cit., s. 363.

⁶⁰³ IMF, "Russia: Five Reforms to Increase Productivity, Diversify Growth", IMF News, 10.06.2017, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/07/05/na070717-russia-five-reforms-to-increase-productivity-diversify-growth>, (15.07.2018).

Rusya'nın dış rezervlerindeki değerli metallerin payı, %18 oranı ile ABD tahvillerinin payına yaklaştığı ifade edilebilir.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu noktada Rusya ekonomisinin geleceğine vurgu yaparken son dönem uygulanan yaptırımlar ve küresel ekonomik dayatmalar üzerine *“RF'nin ulusal ekonominin güvenliğini sağlamak amacıyla ABD dolarına alternatif para birimleri bulmak”* zorunda olduğunu belirtmiştir. 2018 yılı başında yaptığı bir açıklamada Putin, *“Doların Rus ekonomisindeki payını azaltıyoruz. Bunu, doların değerini azaltmak için değil, ekonomik güvenliğimizi temin etmek için yapıyoruz. Sürekli yaptırımlarla karşı karşıya kalıyoruz ve bu durum ABD doları ile çalışmamıza engel oluyor”* ifadesini kullanmıştır.⁶⁰⁴ Benzer şekilde küresel ekonomik güvenliğin doğrularının Rusya ekonomik güvenliğine zarar verdiğini düşünen Rus yetkililerinden Rusya Ekonomik Kalkınma Bakanı Maksim Oreşkin, Maliye Bakanlığı ve Merkez Bankası ile birlikte ülke ekonomisinin *“dolarsızlaştırılması”* için çeşitli adımlar atılacağını duyurmuştur. Zira bu açıklama ve açılım planlarının arkasında döviz rezervlerinde portföy çeşitliliği sağlanarak Bretton Woods sonrası kurulan düzenin uluslararası ekonomik kabullerine alternatif olarak yerli paralar ile ticaret yapılması ve rezerv biriktirilmesi sayesinde ekonomik güvenliğin sağlanabileceği ve sürdürülebileceği düşüncesi yatmaktadır.⁶⁰⁵

3.4. Ekonomik Güvenlik Düzleminde Enerji Politikası

Anavatan topraklarında *dünya doğal gaz rezervlerinin üçte birine, petrol rezervlerinin onda birine, kömür rezervlerinin beşte birine ve uranyum rezervlerinin %14'üne sahip olan”* Rusya'nın sahip olduğu rezervler, ekonomik kalkınmanın olduğu kadar iç ve dış politikanın yürütülmesinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Rusya açısından ekonomik güvenliğin sağlanmasında enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılması, enerji politikası gelişimi ve uygulamaları ile doğrudan ilgilidir.

Sovyet ekonomisinin gittikçe kötüleşmesinde de etkili olan enerji politikaları, 1970'lerde OPEC tarafından uygulanan petrol ambargosu sonrası uluslararası petrol fiyatlarının düşüşe geçmesi ile petrol kaynaklarının yanlış yönetiminden olumsuz

⁶⁰⁴ “Putin Calls for De-Dollarization in Oil Trade”, <https://financialtribune.com/articles/world-economy/86102/>, (09.05.2018).

⁶⁰⁵ “Rusya, 2020'de dolara veda ediyor”, <https://www.bik.gov.tr/rusya-2020de-dolara-veda-ediyor/>, (13.09.2019).

etkilenmiştir. Domino etkisi ile Sovyet ekonomik gücünün sürdürülebilirliğini belirleyen enerji politikaları benzer şekilde Sovyetlerin dağılması sonrası yeni Rus devletinin 1990'lı yıllar boyu adeta kaderini belirlemiştir.⁶⁰⁶ Aslında Gorbaçov ile başlayan üretim araçlarından devlet otoritesinin kaldırılmasına yönelik değiş tokuş süreci, Yeltsin'in 1992 yılı sonlarında *“kamuya ait anonim bir yapıya sahip olan Gazprom'u hisselerini devlet ve özel kişilerin satın alabileceği şekilde özel anonim şirket yapısına çevirmesi”* ile devam etmiştir.⁶⁰⁷ Rus ekonomisinde elzem görülen özelleştirmelerin enerji sektörüne olan yansımaları, ekonomik güvenliğin devlet tekelinden çıkmasına zemin hazırlamıştır. Zira kapasite olarak bakıldığında dünyanın en zengin doğal kaynak rezervlerine sahip olan Rusya, ikinci büyük kömür ve sekizinci büyük petrol rezervleri ile dünyadaki en büyük doğal gaz ve ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü büyük enerji tüketicisi konumundadır.

Bu bağlamda 1990'lı yıllar boyunca önceden vurgulandığı gibi özellikle kritik enerji sektöründeki pek çok sanayi endüstrisi özelleştirilmiştir. Ekonomik güvenlik açısından yurt içinde kalmasının güçlü bir reel sektör yaratacağı düşünülen Rus vatandaşlarına yönelik özelleştirmeler, oligarkları ortaya çıkarırken mal varlıkları üzerinden 1 milyar ABD doları civarında bir sermayenin yurt dışına çıkarılması ile sonuçlanmıştır. Böylece petrol sanayisinin özelleştirilmesi sonucu Rus ekonomik ve siyasal güvenlik yapısında yeni aktörler ortaya çıkmış ve enerji sektöründe oluşturulan sistem ile devletin egemenliği adeta el değiştirmiştir.⁶⁰⁸ Sonuç olarak iç üretim düşerken ihracat gelirlerinde yaşanan daralma, 1998 ekonomik krizine adeta ortam hazırlamıştır. Kriz sonrası ise Rusya gayri safi milli hâsılasındaki değer kaybı ile paralel olarak petrol üretiminde %40'lara varan bir kayıp deneyimlenmiştir.⁶⁰⁹ Ekonomik güvenliğin adeta negatif düzeylere inmesiyle devlet borçlanma kâğıtlarına talep olmazken, borç ödemeleri

⁶⁰⁶ Henderson, op. cit., s. 3.

⁶⁰⁷ Mustafa Cem Ünal, *Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi): Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 13.

⁶⁰⁸ Rem Kortewe, *Energy as a Tool of Foreign policy of Authoritarian States, in Particular Russia*, *Study AFET Committee European Parliament*, April 2018, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/pdf>, s. 6. (15.04.2019).

⁶⁰⁹ Liudmila Popova, Farkhondeh Jabalameli, Ehsan Rasoulinezhad, “Oil Price Shocks and Russia's Economic Growth: The Impacts and Policies for Overcoming Them”, *Journal of World Sociopolitical Studies*, Vol. 1, No. 1, July 2017, <https://pdfs.semanticscholar.org/5c99/624b65c2c34b95a9ec49b6767969fd97cbdf.pdf>, ss. 5-6. (20.04.2019).

yapılamamıştır. Bu durum sonucunda hükümet iflas ettiğini açıklamıştır. Bu doğrultuda moratoryum kararını alan Rusya, rubleyi devalüe ederek krizi aşmaya çalışmıştır.

2000'lerden itibaren ise dünya ekonomisindeki küresel ivmelenme, 1998 ekonomik krizinin yarattığı moratoryumun etkilerinin azalmasını sağlarken “*Rus ekonomisinin canlanma*” evresine girmesini sağlamıştır. Bu canlanmaya öncelikle Avrupa ve ABD'deki ekonomik gerilemenin yanı sıra gelişmekte olan devletlerdeki büyüme trendinin yarattığı petrol ve gaz talebi ile enerji fiyatlarındaki artış neden olmuştur.⁶¹⁰ Bu sayede “*petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı Rus ihracatının gelişmesine ve ekonomik güvenliğin tek yönlü de olsa sağlanmasına*” kaynaklık etmiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucu olarak doğrudan yabancı yatırımlardaki artış ve sıcak para çıkışındaki azalması ile siyasi ve ekonomik görünüm istikrar kazanmıştır.

Ekonomik iyileşmenin arkasında ise Rusya'nın doğal kaynak kapasitesinin belirleyiciliği ön plana çıkmıştır. Zira bu dönemde Rus ekonomisinde “*enerji sektörü sanayi üretiminin üçte birini ve ihracat gelirlerinin neredeyse yarısını*” karşılarken federal bütçenin ise %20'sini karşılamaktaydı. Toplam ekonomi çıktısına büyük katkı sağlayan bu kalem, “*gayri safi yurtiçi hâsılasındaki enerji yoğunluğu ile dünyada en yüksek seviyeye sahip olması*” anlamına gelmekteydi.⁶¹¹ Diğer açıdan Rusya'nın dünya ekonomisi ve siyasetinde etkili olmasını sağlayan enerji kaynakları ile petrol fiyatları ekonomik güvenlik sürecinin edilgen bir boyut kazanmasına sebep olmaktadır. Üretici devletlerin petrol arzını artıramaması, petrol talebinin kısa dönem elastikiyetsizliği, petrolün kolay ulaşılabilir ve kullanılabilir bir emtia olması gibi nedenler yanında İran, Irak, Suudi Arabistan, Venezüella ve Nijerya gibi petrol ihraç eden devletlerde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar, “*Rusya'nın varil başına risk primini*” belirlemede dikkat etmesi gerektiği konulardır.⁶¹² Zira belli bir petrol fiyat düzeyindeyken yükümlülüklerin yerine getirilmeyip fiyatların artması sonucu Rusya'nın petrol piyasasındaki arz yükümlülüğü ve yüklendiği risklilik artmaktadır. Aynı şekilde dış politik tutumlar sonucu artan ekonomik baskı ve yaptırımlar, Rusya enerji arz ve gelirlerini etkilemektedir. Rusya

⁶¹⁰ Giedrius Česnakas, “Energy Resources as the Tools of Foreign Policy: the Case of Russia”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 35, 2016, http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2017/04/LFPR-2016_35_cesnakas.pdf, s. 17. (25.04.2019).

⁶¹¹ N. Kuznetsova, E. Kuznetsova, “a Energy Strategy of the Russian Federation”. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6, No.5, 2015, <http://dx.doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5p160>, s. 162. (20.05.2019).

⁶¹² Popova, op. cit., s. 8.

kaynaklı olmayan arz sorunları başta Çin ve Hindistan'ın giderek artan petrol taleplerinin karşılanmasını zorlaştırmaktadır.

Rusya ekonomik güvenliği için vazgeçilmez olan enerji silahının alternatif enerji kaynakları ile ikamesi ya da enerji nakil hatlarının tehlike içine girmesi doğrudan bir dış politika çıktısı üretilmesine de sebep olabilmektedir. Örneğin 2014 yılında yaşanan Ukrayna ile ilişkilerdeki kötü gidişatın altında Ukrayna'nın gelecek tercihinin Batı dünyasından yana kullanmasının ötesinde önemli oranda Rus etnik kökenli nüfusu barındırması ve özellikle *“Rusya'nın enerji ticaretinde kritik bir devlet olarak Ukrayna'nın topraklarından Avrupa'ya transit doğal gaz sevkiyatı yapan boru hatlarının büyük çoğunluğunun geçmesi”* yatmaktadır.⁶¹³ Zira eski bir SSCB ülkesi olan Ukrayna'nın Rusya'nın enerji pazarı olarak Batı yanlısı politikaları tercih etmesi tarihsel, jeopolitik ve ekonomik açıdan konumu itibarıyla Rus ekonomik güvenlik stratejisini sekteye uğratma tehlikesi ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Rusya'yı aşırı derecede rahatsız eden dış politik gelişmeler, ekonomik güvenlik stratejisi açısından öncelikli bölgelerden olan ve Rusya Federasyonu'na bağlı olarak gösterilen Kırım özerk yönetiminin, Rusya'ya bağlanma kararı ile sonuçlanmıştır.⁶¹⁴

Ekonomik güvenliğin dış politika tutumlarına yansımalarına bakıldığında ise Putin yönetiminde proaktif bir strateji eşliğinde ekonomik güce ya da zaman zaman güçsüzlüğe bağlı eylemler ve politikalar izlendiği görülmektedir. Örneğin Rusya'nın Ağustos 2008'de Gürcistan ile girdiği *“Beş Gün Savaşı”*, ekonominin Küresel Kriz esnasında zayıfladığı bir ortamda Batılı uzmanlar nezdinde dış politikanın tepkisel olarak genişlemeci ve saldırgan bir konsepte evrilmesi şeklinde yorumlanmıştır.⁶¹⁵ Bu duruma temel teşkil eden ve ekonomik güven vermeyen tablo daha sonra küresel ekonomik güvenliğin dinginleştiği Küresel Kriz sonrası tersine dönmüştür. Bu bağlamda hissedilen ekonomik güven ve güç, eski Sovyet coğrafyasında etkin olmanın haklılığını adeta temellendirmiştir. Zira 2014 yılında da Kırım'ın ilhakı ve Moskova'nın Rus yanlısı isyancılara verdiği destek bu algının yerleşmesinin tezahürüdür. Bu bakımdan ekonomik güvenliği sekteye uğradıkça ya da ekonomik gücü arttıkça Rusya, Sovyet sonrası alandaki ulusal çıkarlarını korumak için askeri zorlayıcı araçlara vurgu yapma ve Batı ile

⁶¹³ Abdulkadir Baharççek, Osman Ağır, “Kırım'ın Rusya Federasyonu'na Bağlanması ve Rusya'ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 52, Kasım – Aralık 2015, s. 33.

⁶¹⁴ Giedrius Česnakas, op. cit., s 22.

⁶¹⁵ Liudmila Popova, op. cit., s 26.

ilişkilerinde iddialı olma eğilimine girmektedir. Batı dünyası Rusya'yı ekonomik olarak kısaç altına almaya çalışıkça ekonomik güvenliğı sekteye uğramasına paralel olarak Rusya'nın gerek eski Sovyet coğrafyasında gerekse Ortadoğı'da aktif ve iddialı bir dış politika izlediğı görölmektedir.

Diğer açıdan Rusya'nın ulusal çevrelerce rasyonel algılanan dış politika davranışının altında bazı akademisyenlerce panik teorisinin çıktıları yatmaktadır. Bu kapsamda Sovyetlerin dağılmasından sonra süper güç statüsünü kaybeden Rusya, nükleer gücü hâlâ devam etmesine rağmen, küresel etkinlik açısından yeterli bir devlet konumuna ulaşamamıştır. Bu doğrultuda 1990'lı yıllarda çoğunlukla hissedilen ve Batı tarafından hissettirilen statü paniğı, 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası yakın çevresine ABD'nin yaklaşması ile tekrar gündeme gelmiştir. Putin Rusyası "Rusya'nın ekonomik çıkarlarını korumak için Irak krizinin barışçı yollarla çözümü yönünde BM mekanizmasını devreye sokmak, ve ABD ile dostluğu bozmadan ilişkileri sürdürmek" için çaba göstermiştir. Zira Purtaş'ın ifade ettiğı üzere gibi *"pragmatist bir politikayla Sovyet döneminden kalan 8 milyar dolarlık alacak, Lukoil'in Batı Kurna yataklarının işletimine ilişkin yürüttüğü 7 milyar dolarlık proje, Ağustos 2002'de 10 yıllığına imzalanan 40 milyar dolar tutarındaki ticaret anlaşması gibi Rusya'nın Irak'a ilişkin önemli çıkarlarını arka planda sekteye uğratmamaya"* çalışmıştır. Tabii ki Putin'in savaşı önlemeye yönelik çabalarının ardında *"sadece ülkesinin ekonomik çıkarları değil ABD'nin bölgeye tamamıyla egemen olacağı endişesinin yattığı"* da yadsınmamalıdır. Bu şekilde sadece Rusya'nın bu ülke ve dolayısıyla Orta Doğı'da ekonomik çıkarlarının kesintiye uğraması ve ABD'nin enerji tekeli elde etmesi ihtimali üzerinden ekonomik güvenlik stratejisi yürütölmüştür.⁶¹⁶

Bu açıdan Putin, ekonomik güç ve güvenliğı gündeminin başlıca maddesi yapmış ve BRICS'in de yardımıyla Rusya'yı eski büyük güç statüsüne kavuşturma ile bölgesel güç pozisyonunu korumaya yönelik birçok girişimde bulunmuştur.⁶¹⁷ Örneğın Ufa'da Rusya'nın başkanlığında yapılan BRICS Zirvesi'nde üye devletlerin ekonomik güvenliğini sağlamak ve küresel pazarlardaki aşırı türbölansı ortadan kaldırmak için

⁶¹⁶ Fırat Purtaş, "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Ortadoğı*, Cilt 2, Sayı 2, 2008, s.60.

⁶¹⁷ Blank, op.cit., ss. 385-386.

BRICS devletleri arasındaki yakın işbirliğini oluşturmak gündemin başlıca maddelerinden birini oluşturmuştur.⁶¹⁸

Söz konusu statü sorununun genel olarak 21. yüzyılın ikinci on yılında devam ettiğini söylemek güç olsa da Kırım'ın ilhakı ile Suriye iç savaşındaki rolü gibi uluslararası politika alanlarında etkinlik çabası, Rusya'nın statü tesisi arayışında şeklinde okunabilir. Öte yandan ekonomik gücü temel alan prestij sağlayıcı 2014 Soçi Kış Olimpiyat Oyunları veya 2018 Dünya Futbol Kupası gibi uluslararası projeler de Rusya'nın büyük güç olma potansiyelini ispatlamaya çalıştığını göstermektedir. Bu tip projeler nihai olarak Rusya'nın statüsünü yükseltmeyi ve uluslararası bir prestij aramayı hedeflediği yönünde yorumlanabilir.

Öte yandan belirtmek gerekir ki Kırım'ın ilhakıyla sonuçlanan kriz, Rusya'nın ekonomik güvenliğini sekteye uğrattığı gibi yumuşak güç üzerinden dış politika yürütme çabalarını da Batı ve dünya gözünde boşa çıkarmıştır.⁶¹⁹ Aynı zamanda ilhak süreci, dış politik bir olayın Rusya'nın ekonomik güvenliğini etkilemesine yol açan bir örnek olarak tarihe geçmiştir. Bu durum Batı dünyasında Rus varlıklarının dondurulmasına, Rusya'nın en büyük ihracatçı olduğu enerji sektöründen nispeten dışlanmasına ve Rusya'nın devlet ve özel bankalarının Batı pazarından finansman bulmasının sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Rusya, diğer mal ve hizmetler arasında ithalatçı olduğu gıda ürünlerine ambargo uygulayarak yaptırıma karşı çıksa da Rusya pazarındaki yatırımcıların güveninde yaşanan kayıplara aşırı değerlenen ruble ve petrol fiyatlarında keskin bir düşüş eşlik etmiştir.⁶²⁰

Bu örneklerde görüldüğü üzere Rus enerji stratejisinin analizi, ekonomik güvenlik stratejisi açısından kritiktir. Özellikle Putin dönemine doğal kaynaklar ağırlıklı ekonomi politikası damgasını vururken enerji kaynakları Avrupa ve dünya siyasetinde etkin olmak ve enerji süper gücüne dönüşmek için kullanılmaya başlanmıştır. Sovyet sonrası ilk enerji stratejisi Yeltsin tarafından 1995'te onaylanan *“2010 Yılına Yönelik Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikası ile Yakıt ve Enerji Sanayisinin Yapılanmasında Temel Hükümler”* adlı belge olmuştur. Enerji politikası açıklamaları, 13 Ekim 1995 tarihinde

⁶¹⁸ VII BRICS Summit: 2015 Ufa Declaration, Ufa, Russia, 09.07.2015, http://www.brics.utoronto.ca/docs/150709-ufa-declaration_en.html, (15.05.2018).

⁶¹⁹ Peter Havlik, “Economic Consequences of the Ukraine Conflict”, *The Vienna Institute for International Economic Studies Policy Notes and Reports*, Vol 14, November 2014, s. 9.

⁶²⁰ Havlik, op. cit., s. 13.

yayınlanan “*Rus Enerji Stratejisinde Temel Hükümler*” belgesi ile devam etmiştir. Putin iktidara gelmesi ile birlikte enerji kaynaklı büyümeye verdiği önem sonucunda 2003 yılında “*2020’ye Yönelik Rusya Federasyonu’nun Enerji Stratejisi*” yayınlanmıştır.⁶²¹ Bu belgeler doğrultusunda stratejisini belirleyen Rus hükümeti, “*petrol ve doğal gaz başta olmak üzere RF’nin enerji kaynakları üzerindeki kontrolüne ve proaktif kullanılmasına yeniden vurgu*” yapmaya başlamıştır.

Putin, enerji kaynaklarına verdiği önemi ekonomi politikası ile arasında bir bağlantı kurarak göstermiştir. Ekonomi politikası alanında devlet yönetiminin aktif olduğu piyasa ve yapısal ekonomik reformların öne çıktığı yeni nesil kapitalizm uygulanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda “*önceden özelleştirilmiş olan petrol çıkarma, üretim sanayileri ve bu sanayilerin dağıtım sistemleri mülkiyetinde devlet esaslı millileştirilme*” kararları alınmıştır.⁶²² Bunun yanı sıra Putin yönetimi, enerji kaynaklarının ülkenin ulusal ekonomik güvenliği için oldukça kritik olduğunu ve 1990’larda yaşanan özelleştirme dalgasının tersine çevrilmesi ile bu olgunun sürdürülebilir kılınacağını en başlarda öngörmüştür. Rusya’yı ulusal ve küresel açıdan rekabet edebilir kılmaya dönük devlet uhdesinde şirketleri sayesinde RF’nin süper güç statüsünün yeniden oluşturulmasının sağlanacağı kanıtlanmıştır.⁶²³ Bu doğrultuda enerji süper gücü olma yolunda devletin yeniden yapılandırılması için eko-enerjik açılımlar, yürürlüğe koyulmuştur. Bu minvalde Putin, “*enerji şirketlerine el koyarak bu şirketlerin dikey şekilde bütünleşmesini*” sağlamıştır. Tam bir devlet kapitalizminin yaşandığı Rusya’da Putin “*RF’nin egemenliğini korumak ve ulusal güvenliği sağlamak*” adına ülkenin ekonomik işlerine müdahale edilmesi gerektiğini her ortamda belirtmiş ve uygulamıştır.

Diğer açıdan enerji güvenliği bağlamında dış politika davranışlarını açıklamada kullanılan “*doğal kaynak milliyetçiliği,*” devletleri enerji fazlası ve enerji açığı olanlar ayırmak konusunda yardımcı olmaktadır. Bu doğrultuda “*RF’nin enerji fazlası olan ve dış politikada kaynak tedarikçisi rolünden dünya enerji piyasasına yön veren bir devlet*” olarak konumlandırılması, dünya petrol veya gaz piyasalarında pozisyonunu stratejik olarak algılanmasını sağlamaktadır. Nitekim tez çalışmasının öngördüğü zaman

⁶²¹ Kuznetsova, op. cit., ss. 160-161.

⁶²² Nichols, op. cit., s. 311.

⁶²³ Blank, op. cit., s. 389.

aralığındaki dönemde “*ekonomik güvenlik açısından enerjinin rolü dört sütun etrafında*” oluşturulmuştur. İlk olarak ulusal enerji sektörünün Kremlin’in jeopolitik açıdan kritik bir dış politika aracı olması ve küresel politikada karşılaştırmalı üstünlüğün devam etmesi, ikinci sırada enerji politikası oluşumunda ve karar alınmasında sıkı kontrol uygulanması, üçüncü olarak ülkenin temel enerji varlıklarında ya da Gazprom, Rosneft gibi şirketlerde devlet kontrolünün daimi olması, son olarak ise petrol ve gaz boru hatlarındaki mutlak kontrol sağlanması gerektiği belirtilmiştir.⁶²⁴ Uzun dönemdeki devlet enerji politikasının stratejik hedefleri arasında ise “*enerji güvenliği, ekonomide enerjinin etkinliği, enerji sektörünün bütçe etkinliği ve enerji sektörünün çevresel güvenliği*” sayılmıştır. Öte yandan bu önemli hedefler yanında “*petrol ve doğal gaz alanlarının yaşlanması, modern Batılı enerji teknolojisinin uygulanmaması, petrol boru hatlarının devlet mülkiyetindeki Transneft tarafından kontrol edilmesinin ihracat kapasitesini azaltması ve petrol ve gaz üretimi ile boru hattı sistemlerinin geliştirilmesine yönelik yatırımın yetersizliğini*” Rus enerji güvenliğinin ve ekonomik güvenliği önündeki risk ve engeller olarak değerlendirilmektedir.⁶²⁵

Rusya ekonomik güvenliği için risk ve tehdit oluşturma potansiyeli olan bir diğer unsur da “*ekonomik yapısını ve politikasını enerji kaynaklarına dayandıran ekonomilerin uzun dönemde büyüme eğrilerinde yavaşlama yaşanması*”dır. Doğal kaynak ihracatı üzerinden ivmelenen ekonomilerin büyümelerindeki yavaşlama ile birlikte yapısal sorunlara karşı ekonomik tedbirler alınmaması “*Hollanda Hastalığı*” sorununa neden olmaktadır. Doğal kaynak gelirleri ile artan ulusal servet ile yapısal sorunların uyum göstermemesi sorunu gelişmekte olan veya gelişmiş olmaya aday ülkelerin makro ekonomik göstergelerine gelişmiş devletlere nazaran daha hızlı yansımaktadır.⁶²⁶ Örneğin, Nijerya, Venezuela, Angola ve Ekvator gibi birçok doğal kaynak zengini ülke, son dönemler ekonomik bir atılım yapamadığı gibi Asya’daki kaynak zengini olmayan devletlerin gerisinde kalarak dünya ortalaması altında bir ekonomik büyüme elde etmişlerdir.⁶²⁷ Benzer şekilde F. Purtaş’ın da vurguladığı üzere “*ekonomik yapısı büyük*

⁶²⁴ Ünal, op. cit., s. 28.

⁶²⁵ Robert Pirog, “Russian Oil and Gas Challenges”, *CRS Report for Congress*, Haziran 2007, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33212.pdf>, ss. 4-5. (15.06.2017).

⁶²⁶ William Tompson, “The Political Implications of Russia’s Resource-Based Economy”, *Post-Soviet Affairs*, C.21, s. 4, Ekim/Aralık 2005, s. 355-356.

⁶²⁷ Nienke Oomes and Katerina Kalcheva, Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?, *IMF Working Paper*, No. 07/102, April 2017, s. 5.

oranda hammadde ihracatına dayalı olan Rusya'nın ileride muhtemel bir 'Hollanda Hastalığı'na yakalanma riski" bulunmaktadır.⁶²⁸ Böylece doğal kaynaklara artan dış talebin ulusal para birimini değerli hale getirmesi sonucu yerli sanayi üretimi daha pahalı ve daha az rekabetçi hale gelmekte ve imalatçı sektörlerin ekonomik bağımlılığı kalıtsal hale gelmektedir.

Stalin Dönemi'nde de nispeten rastlanan bu senaryo ile yurt içinde dengesiz büyüyen bir ekonomi modeli yaşanmış, sanayi alanında yaşanan ivmelenme tüketici mallarında karşılık bulamamış, sonuçta Stalin ve haleflerinin tamamında kaynakların verimsiz kullanımından kaynaklanan ekonomik sorunlar süreklilik göstermiştir.⁶²⁹ Geçmişin ekonomik yaşanmışlıkların farkında olan Rus yetkililer, ekonomik modernleşme olarak da tanımlanan reformlar ile bu makûs tarihi senaryoları aşmaya çalışmıştır. Rusya Federasyonu'nda da emareleri görülen bu hastalık sonucu kaynaklar sayesinde elde edilen zenginlik rant arayışını artırırken mülkiyet haklarının gelişmesini de engellemektedir. Reel döviz kurunun aşırı değerlenmesi, üretimin yavaş büyümesi, daha hızlı büyüyen hizmet sektörü ve toplamda daha yüksek ücretler gösteren semptomları üzerinden Rusya açısından analiz edildiğinde bütün belirtilere sahip olmasına rağmen, tanısının hala devam ettiği söylenebilir. Ancak doğal kaynak hipotezi kapsamında kaynak bakımından zengin ekonomilerin ortalama olarak kaynak yoksul ekonomilerden daha yavaş büyüdüğü gözlemi Rusya özelinde birçok dönem kanıtlanmıştır.⁶³⁰

Bu bağlamda Rus ekonomik dönüşümü ve güvenliğinin önündeki önemli bir engel, adeta ekonominin enerji kompleksinin servetlerine rehin kalması olarak belirtilmektedir. Kaynak açısından zengin bir ülkenin bu şekilde *"lanetlenebileceği"* yönündeki görüş birçok akademisyen tarafından dile getirilmektedir. Putin rejimine hem borçlanmayı azaltmaya hem de federal bütçeyi artırmaya yardımcı olan petrodolar akımı ekonomik güvenliği kısa yoldan vaad etmektedir. Rus dış politikasında *"enerji silahı"*

⁶²⁸ Purtaş'ın Rusya'nın açmazlarından kurtulmak için kullandığı bu kavram, *bölgesel bütünleşme yoluyla dönüşümü önemli bir siyasi tercih haline gelmesi açısından kullanılmıştır. Yine aynı şekilde "Rusya'nın ekonomik modernleşme stratejisi düşünüldüğünde, gelecekte etkili olacağı pazarların gelişmiş batı pazarları değil, Orta Asya ve Asya olduğuna vurgu yapılmakta bu çerçevede ticari bir partner yaratma ihtiyacı bölgeselleşme stratejileri", "Avrupa entegrasyon sürecinin ABD tarafından siyasi ve ekonomik olarak desteklenmesiyle benzer bir nitelik taşıdığı"* üzerinden analiz edilmektedir. Fırat Purtaş, "Rusya'ya ve Rus Dış Politikasına Panaromik Bir Bakış", *Stratejik Analiz*, Cilt.84, Nisan 2007, s. 23.

⁶²⁹ Yanık, op. cit., s. 233.

⁶³⁰ Oomes, op. cit., s. 6.

kullanılmasına da temel oluşturan bu durum, döngüsel bir ekonomi yaratmaktadır Zira enerji zenginliklerinin Rus ekonomisi üzerindeki olumsuz etkileri, gün geçtikçe genişleme potansiyeli barındırmaktadır.⁶³¹ “*Kaynak laneti*” olarak lanse edilen bu senaryoda yönetişimi iyileştirebilecek ve böylece hem verimliliği hem de ihtiyaç duyulan modernleşmeyi teşvik edecek ciddi reformlar üzerinde bir kara bulut kısa vadeli ekonomik güvenlik politikalar uğruna dağıtılmamaktadır.

Öte yandan kaynak ekonomisinin önemli yan etkileri olsa da enerji fiyatlarındaki artış ile enerjiden elde edilen gelirler, 21. yüzyıl ile birlikte RF’nin ekonomi alanında kısa vadeli de olsa istikrarlı bir büyüme yakalaması, siyasi olarak belirsizlikleri azaltmasına ve uluslararası siyasette iddialı bir konuma gelmesine yardımcı olmuştur. Kısacası RF, askeri ve siyasi anlamda etkinliğinin azalması sonucu kendisini ekonomik araçlarla sistemin temel gücü haline getirmeye çalışmaktadır. Sonuç olarak enerji sektöründeki gelişmeleri değerlendirerek kendisini küresel bir aktör olarak konumlandırmayı her platformda çabalamaktadır.

4. Hindistan Dış Politikası’nda Ekonomik Güvenlik Etkileri ve Afrika Açılımı

Ekonomik güvenlik kavramı, Hindistan resmi belgelerinde açıkça bir ekonomik güvenlik stratejisi şeklinde deklare edilmese de Hintli akademisyenlerce sıklıkla devletin çıkarları kapsamında atıf yapılan stratejik bir unsur olarak bireysel analiz düzeyinden küresel düzleme kadar geniş bir çerçevede hem araç hem de amaç olarak konumlandırılmıştır. Hint dış politika perspektifinden bakıldığında ise ekonomik güvenlik, Hindistan’ı “*Büyük Güç*” statüsüne ulaştırmanın anahtarı olarak bir zorunluluk ya da itici güç unsuru şeklinde kurgulanmıştır. Bu bağlamda çalışmada Hindistan’ın ekonomik güvenlik analizi yapılacak ve ardından Afrika açılımı irdelenecektir.

4.1. Hindistan’ın Ekonomik Güvenlik Analizi

Soğuk Savaş sonrası değişen dengelerin şekillendirdiği Hindistan’ın dış politika tercihlerine, ekonomik güvenlik ihtiyaçlarının ve ekonomik güç unsurlarının hâkim olduğu görüşü yaygınlaşmıştır.⁶³² Zira dış politika stratejilerini yönlendiren ekonomik

⁶³¹ Stefan Hedlund, “Economic Reform Under Putin 2.0: Will Petrodollars Suffice to Keep the Ship Afloat?”, Stephen J. Blank (ed.), *Politics And Economics, In Putin’s Russia*, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press, December 2013, ss. 72-73.

⁶³² Pinaki Bhattacharya, “In Search of a Role: India in Global Affairs”, *World Focus*, November.-December 2009, s. 432.

güvenlik gündeminin kritik maddelerinin başında küresel ekonomiler arasında yer almanın kilit unsuru olan enerji ve doğal kaynak güvenliği belirlenmiştir.

Bu bağlamda Hindistan ekonomik güvenliği, İngiliz sömürgesi Dönemi'nin kalıntıları, SSCB ile ilişkiler, Güney'in sesi olma çabası ve 1990'larla birlikte hâkim olan neoliberalizmin öğretileri ile birarada değerlendirilebilir. Tüm bu unsurların etkilediği Hindistan ekonomisinin güç ve güvenliği, 21. yüzyıl ile birlikte adeta kendi özgün stratejisi çerçevesinde ilerlemiştir. Ancak başlangıçta Hindistan'ın resmi bir ulusal güvenlik stratejisinin olmaması, ekonomik gücünü göstermesi ve potansiyelini ortaya koyması açısından bir eksiklik olarak değerlendirilmiştir. Bu amaçla 2019 yılında Hindistan Ulusal Güvenlik Kurulu üyesi Emekli General Deependra Singh Hooda'nın Ulusal Kongre için hazırladığı “*Hindistan Ulusal Güvenlik Stratejisi*” adlı raporda ekonomik güvenlik stratejisi bireysel, ulusal ve küresel ekonomik çıkarlar paralelinde Hindistan'ın büyük güç olması yolunda detaylı şekilde vurgulanmıştır. Bu kapsamda ekonomik güvenlik sağlanmadan ulusal güvenliğin sürdürülemeyeceği gerçeğini hatırlatan raporda ekonomik büyümenin itici güçlerinin korunması ve ekonomik güvenlik açıklarının azaltılması önerilmiştir. Para politikası açısından başta Hindistan Merkez Bankası'nın bağımsızlığının korunması, fiyat istikrarında süreklilik ve finansal istikrarın sağlanması, bankacılık sistemi için yeterli likidite seviyesinin korunması, istihdam artışını en üst düzeye çıkarmak için ekonomik büyümenin devamlılığı gibi ön kabuller sıralanmıştır. Maliye politikasının da ekonomik güvenlik sağlamadaki rolüne değinilen raporda Hint sosyo-ekonomik güvenliği için kritik olan sosyal eşitliği teşvik eden ve her gelir seviyesine uygun bir vergi sistemi önerilmiştir. Bununla birlikte küresel ekonomide Hindistan'a duyulan güveni devam ettirmek için borç ve faizleri geri ödeme yeteneği ile borç seviyelerini yönetmenin kritikliği vurgulanmıştır.⁶³³

Son olarak da ekonomik güvenlik açıkları olarak Hint ekonomisinde düşük enflasyonun korunması ile Hindistan ulusal para birimi Rupî'nin güçlendirilmesi gerektiği öne çıkarılırken, bu durumun sıkı bir para politikası ve koordineli bir mali politikası ile mümkün olabileceği belirtilmiştir. Diğer bir ekonomik güvenlik açığı olarak enerji ithalat bağımlılığının azaltılması kritik bir boyut olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Hindistan'ın petrol gereksinimine yönelik uzun vadeli bağımlılığını azaltmak

⁶³³Deependra Singh Hooda, “India's National Security Strategy”, March 2019, https://manifesto.inc.in/pdf/national_security_strategy.pdf, ss. 23-24. (15.05.2019).

için açık deniz petrol araştırmaları ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması sonucu ulusal enerji bağımsızlığına doğru ilerlenmesi gerektiği belirtilmiştir. ⁶³⁴

Söz konusu gereksinimler doğrultusunda hala gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş ülkeye geçiş sancıları çeken Hindistan, Asya’da Çin kadar üstün bir performans gösteremese de özellikle yumuşak gücünü bilişim teknolojilerindeki olağanüstü ilerlemesi ile birleştirerek yükselen bir ekonomi algısı yaratmıştır. Bu algının içinin doldurmak için oturmuş işleyen bir hukuk zemini, etkin kurumsal yönetimi, bankacılık sistemi ve finans sektörü, mülkiyet hakları güvenliği, yetenekli insan gücü ve genç iş gücü ile Hindistan, ortaya çıkan piyasa ekonomilerinin arasında Güney Asya’da yeni bir ekonomik simge haline gelmiştir. ⁶³⁵ Bölgedeki tarihsel ezeli rakibi Çin ile sürekli karşılaştırılan Hindistan’ın kalkınma modeli, çok daha düşük yatırım seviyelerinde seyreitse de uzun vadeli ekonomik kazançlar ile yapıcı ve dengeli bir çizgide ilerleyen izlenim vermiştir.

Bu kazanımları edinmek için Hindistan, SSCB’nin dağılmasından sonra idealizmden pragmatizme evrilen dış politika çizgisi gibi ekonomik güç ve güvenlik stratejisinde de büyük değişimler yaparken ilk zamanlarda yaşadığı ekonomik istikrarsızlıklardan adeta ders çıkarmıştır. Zira 1990 yılına gelindiğinde son on yıllık GSYİH büyüme ortalaması %10’ları bulan Hindistan, sosyalist bloğun çöküşünün ardından Sovyetlerden gelen dış yardımların kesilmesinin de etkisiyle yaşanan dış ödemeler krizi, Hint borsasındaki kayıplarla katlanan finansal kriz ve yüksek bütçe açıkları sonucu mali kriz ile birlikte üç boyutlu olarak hissedilen bir ekonomik bunalım yaşamıştır. ⁶³⁶ Sonuç olarak IMF yardımı ile kademeli olarak ekonomide liberalleştirme yoluna gidilmiştir. Ortaya çıkan yüksek bütçe ve cari işlemler açıkları, fiyatlar genel düzeyinde istikrarsızlık, artan dış borçlar ve yatırımlarda yetersizlik gibi koşullar, Hindistan’ı konjonktür gereği ekonomik liberalleşme kisvesi altında IMF reçetelerini

⁶³⁴ Ibid.

⁶³⁵ Ummu Salma Bava , “New Powers for Global Change? India’s Role in the Emerging World Order”, *FES Briefing Paper*, No.4, March 2007, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/04372.pdf>, s. 2. (15.08.2018).

⁶³⁶ Montek S. Ahluwalia, “Economic Reforms in India Since 1991: Has Gradualism Worked?”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No. 3, 2002, <http://planningcommission.nic.in/aboutus/speech/spemsa/msa008.pdf>, s. 70. (05.07.2018).

uygulamayı zorunlu bırakmıştır. Söz konusu hedefler, daha hızlı büyüme, daha fazla yabancı yatırım, ihracat artışı ve yoksulluğun azaltılması olarak belirlenmiştir.⁶³⁷

Diğer taraftan Hindistan'ın yaşadığı ekonomik dönüşümün temellerinin 1980 öncesi ekonomik reform uygulamalarına dayandığı da vurgulanmalıdır. Hindistan, bağımsızlığını kazandığı 1947 yılından itibaren gelişmekte olan devletlerin çoğunda uygulanan ve karma ekonomi şeklinde devlet öncülüğünde içe dönük ve ithal ikameci ağırlıklı sanayileşme politikaları uygulamış ve İngiliz sömürge yönetiminden devraldığı demokratik kurumları Sovyetler Birliği'nden öykündüğü planlı ekonomi ile birleştirerek özgün bir ekonomik güvenlik modeli yaratmaya çalışmıştır. Söz konusu dönemin konjonktürel olarak önemli bir ekonomik güvenlik emaresi olan kendi kendine yeterliliğe ve ithal ikameye dönük politikalar, 1991 yılına gelindiğinde dünya ekonomisi ile bütünleşme yönünde verimsiz ve kalkınmaya engel sonuçlar doğurduğu deneyimlenmiştir.⁶³⁸ Böylece dünya ekonomisine adeta yeniden entegre zorunluluğu ortaya çıkan Hindistan'da 1990'lı yıllardan itibaren ekonomi politikasında değişim ve dönüşüm süreci başlatılmıştır.

Bu noktada Hindistan, kendine özgü tarihsel ve kültürel gelenekleri temelinde, klasik “*Washington uzlaşısı ilkeleri*” kapsamında bütçenin denkleştirilmesi, dış ticaretin ve döviz kuru politikalarının liberalleştirilmesi, tarım destekleme politikalarına son verilmesi ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gibi hususları ekonomide liberalleşme uğruna uygulamaya başlamıştır.⁶³⁹ Zira yıllarca kendi kendine yeterli bir ekonomik güvenlik altyapısı hazırlamaya çalışan ve önceki dönemlerde ara mal üretiminde kazanılan deneyimleri artan ekonomik birikim ile birleştiren Hindistan, bu reformlar sayesinde kültürel açıdan özgün ve nihai ürünler ile küresel boyutta rekabetçi bir ekonomiye geçiş yapma fırsatı bulmuştur.⁶⁴⁰

Bu sayede Hindistan ekonomisi, belirgin bir iç veya dış dengesizlik görülmeden dengeli bir ivmede ilerleme kaydetmiştir. Özel sektörün ekonomideki ağırlığı artarken

⁶³⁷ Hilton L. Root, “A Liberal India: The Triumph of Hope over Experience”, *Asian Survey*, Vol. 38, No.5, 1998, <https://www.jstor.org/stable/2645506>, s. 513. (23.12.2018).

⁶³⁸ Ahluwalia, op. cit., s. 72.

⁶³⁹ Bahri Yılmaz, ““Muhteşem Hindistan”: Abartılmış Bir Başarının Öyküsü mü?”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (der.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018, s. 363.

⁶⁴⁰ Ahmet Fazıl Özsoylu, Neşe Algan, *BRIC-Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri Brezilya-Rusya-Hindistan-Çin*, Adana: Karakan Yay, 2011, s. 134.

dünya pazarlarına açık iktisadi kurumlar ve kalkınma stratejisi ekonominin temel taşlarını oluşturmuştur. Bu bağlamda ulusal ekonomik güvenliği sağlamak için devleti ve vatandaşlarını yerel ve küresel tehditlerden uzak tutacak kapasiteye sahip mikro ve makro ekonomik politikalar, yurt içinde ve dışında bilinçli ve pragmatik olarak yürürlüğe koyulmuştur. Liberalleşme yönünde atılan adımlar ile ilk planda sermaye kontrollerinin hafifletilmesi sonucu ekonomideki dışa açıklık oranının artış gösterdiği ve diğer taraftan rekabetçi Hintli çokuluslu şirketlerin önünün açıldığı görülmüştür. Aynı zamanda hane halkının gelir dağılımındaki adaletsizlikleri gidermek ve küresel güç odaklarından biri olmak için sürdürülebilir bir ekonomi yaratılmaya çalışılmıştır.⁶⁴¹

Böylece 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ekonomik atılımı uluslararası ekonomipolitik düzlemde fark edilen Hindistan, özellikle bilişim sektöründe planlı bir şekilde bölgesel bir güçten global bir oyuncu olma yolunda adım adım ilerlemiştir. Kendi kendine yeterlilik ilkesini özgün teknolojik açılımları ile birleştiren ve savunma sanayinde de uygulayan Hindistan, uzay, nükleer enerji, havacılık gibi alanlarda da uzmanlaşmıştır. Aynı şekilde bu alanlarda bilgi teknolojisini içselleştirerek ulusal ekonomik güvenliğini çok boyutlu olarak sağlamaya ve korumaya çalışmıştır. Diğer taraftan yoksulluk, altyapı yetersizliği, bürokratik engeller gibi sosyo-politik engellere karşın iç pazar büyüklüğü, tasarruf oranının yüksekliği, inovasyon kapasitesi, iş yapma kolaylıkları gibi unsurlardaki iyileşme ve makroekonomik göstergeler sayesinde Hint ekonomisi, güvenilir ekonomiler arasında yerini almaya başlamıştır. Hindistan'ın dünya ticaretindeki payı da bu tabloya paralel olarak düzenli olarak artış göstermiştir.⁶⁴²

1990'lı yıllarda Hindistan'ın GSYİH yıllık büyüme ortalamalarına bakıldığında gerçekleşen on yıllık %6'lık büyüme oranı, 21. yüzyılın ilk on yılında sürdürülebilir bir ekonomi özelliği göstererek %7,5 oranına çıkmıştır. Nominal GSYİH esas alındığında ise dünyanın onuncu ve satın alma gücü paritesine göre 3. en büyük ülkesi olan Hindistan, G-20'nin önemli bir üyesi olarak küresel ekonomide birçok Batılı devleti geride bırakmıştır.⁶⁴³

⁶⁴¹ Surendra K. Kaushik, "India's Evolving Model: A Perspective on Economic and Financial Reforms", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 56, No. 1, 1997, <http://webpage.pace.edu/skaushik/India.pdf>, ss. 72-73. (05.07.2018).

⁶⁴² Algan, op. cit., s. 137.

⁶⁴³ Atul Kohli, "Politics of Economic Growth in India, 1980-2005, Part II: The 1990s and Beyond", *Economic and Political Weekly*, Vol. 41, No.14, 2006, http://www.princeton.edu/~kohli/docs/PEGI_PartII.pdf, s. 1363. (12.07.2018).

Mali sorumluluk ve bütçe yönetimi önlemlerinin alınması, bütçe açıklarını önemli bir ölçüde azaltırken ticaret, tarife ve dış yatırım politikalarındaki değişiklikler, Hindistan'ın gelir akışında rahatlama sonucu DYY'lerin seyrini artırmış ve böylece döviz rezervlerinin birikmesi sağlanmıştır. Kapsamlı finansal reformlar sonucu güçlenen bankacılık sistemi etkin bir denetim ve kontrol mekanizmasına bağlanmıştır. Bu sayede Hindistan ekonomisi, 1997-98 Asya mali krizi gibi bölgesel dış şoklara karşı direnç kazanabilmiştir.⁶⁴⁴ 2008 Küresel Krizi'nde de test edilen bu direnç kapasitesi sayesinde Hindistan'da küresel ekonomik daralma, diğer birçok ulustan daha az yıpratıcı şekilde sonuçlanmıştır. Bu açıdan ulusal güvenliğin kritik bir unsuru olarak ekonomik güç ve güvenlik, Yeni Delhi'nin stratejik düşüncesinin merkezinde olmaya devam etmiştir.⁶⁴⁵

Hindistan ekonomisinin gelişimini yıllar itibarıyla makroekonomik göstergeler üzerinden yorumladığımızda ise ilk olarak kayda değer artış gösteren GSYİH miktarı ön plana çıkmaktadır. Soğuk Savaş boyunca içe dönük bir ekonominin tezahürü olarak 1990 yılında 321 milyar ABD doları olarak gerçekleşen GSYİH, 2010 yılına gelindiğinde 4 kat artarak 1.675 milyar ABD doları seviyesine yükselmiş ve 2017 yılında ise 2.650 milyar ABD dolarlık bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır. Zira küresel rekabet endeksinde 2010 yılında 51. sırada bulunan Hindistan, yerinde ekonomik güvenlik açılımları ile 2017 yılına gelindiğinde 39. sıraya yükselmiştir.⁶⁴⁶ Grafik 3.19'da gösterildiği üzere aynı zaman diliminde yıllık GSYİH büyüme hızı da benzer bir hareket ile 1990 yılında %5,5 seviyelerinden 2010 yılında %8,5 oranına yükselmiştir. Böylece 1990'lı yıllardan itibaren dışa açıklık derecesi artan Hindistan ekonomisi, yabancı yatırımcılar için güvenli liman haline gelirken, bu durumun pozitif etkilerinden biri olarak 2000-2009 yılları arası dönemde GSYİH büyüme hızı ortalama olarak %7,4 düzeyine yükselmiştir.⁶⁴⁷ 2008 küresel krizinden diğer gelişmekte olan devletlere göre daha az etkilenecek çıkmayı başaran Hindistan, yıllık büyüme hızını sonrasında da sürdürmüş ve 2010 yılında %8,5 oranını yakalamıştır. 2017 yılına gelindiğinde ise ekonomi politikalarının istikrarı ve öngörülebilirliği kapsamında %7,2 oranında bir büyüme hızı yakalanmıştır. Nitekim

⁶⁴⁴ Jessica Seddon, "India's Catastrophic Landscape: Fixing a Flawed Foundation", Harvard International Review, Vol.32, No.4, 2011, s. 61.

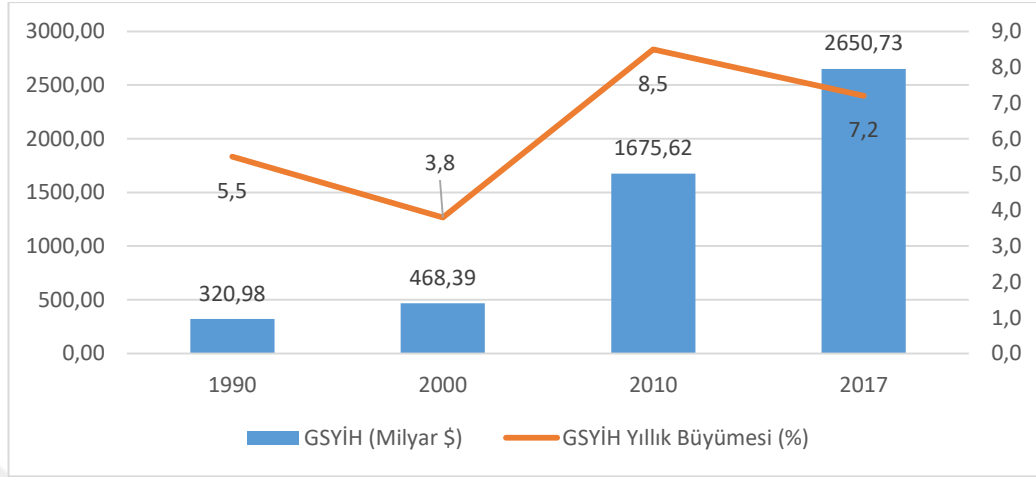
⁶⁴⁵ Rajiv Kumar, Vashisht Pankaj, "The Global Economic Crisis: Impact on India and Policy Responses", Asian Development Bank Institute Working Paper, No. 164, 2009, Tokyo, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/53605/1/613710215.pdf>, s. 24. (15.07.2018).

⁶⁴⁶ http://www3.weforum.org/docs/GCR2016-2017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf, (21.02.2019).

⁶⁴⁷ Algan, op. cit., s. 141.

Goldman Sachs'ın yaptığı tahminlerde 2050 yılında Hindistan, Çin ve ABD ile birlikte dünyanın en güçlü ekonomileri içinde ilk üç sırada gösterilmektedir.⁶⁴⁸

Grafik 3.19. Hindistan Ekonomisi'nde GSYİH Trendi ve Yıllık Büyüme Oranları

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Bu kapsamda Hindistan'ın ekonomik başarısı, Çin'in izlediği adım adım büyüme hikâyesine benzetilse de diğer Asya devletlerinin yaptığı emek yoğun-ucuz mal ticareti yerine ileri teknoloji gerektiren üretim ekonomisi ile kendine özgü bir yol haritası ile şekillenmiştir. Kendi iç pazarına ve hizmet sektörüne ağırlık veren Hindistan, özel girişimcilerin eliyle devletin statükocu politikalarına nazaran ulusal ve uluslararası rekabete açık bir özel sektör ve sermaye piyasası yaratabilmiştir. Adeta kendine özgü bir ekonomik güvenlik ve gelişim hikâyesi ile yabancı yatırımcılar yerine öz kaynakları sayesinde bilgi teknolojileri ve hizmet transferi açısından öncü bir ekonomi konumuna gelinmiştir.

Bu doğrultuda Hindistan'da özellikle sanayi sektöründe hakim olan yaratıcılık, uzak görüşlülük ve ucuz üretim, uluslararası ekonomide her düzeyde rekabet edilebilir düzeye ulaşılmıştır. Zira gerek özel gerekse kamu kuruluşların bünyesinde AR-GE faaliyetlerinin yaygınlığı bu tablonun önemli bir unsuru olarak gösterilebilir. Tüm bu gelişme evresi yaşanırken güçlü ve göreceli olarak ileri teknoloji ile faaliyet gösteren hizmetler sektörü ve piyasa mekanizmasının olmazsa olmazı serbestlik ve araç çeşitliliği kritik hususlar olarak sıralanmıştır.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ Jim O'Neill, Tushar Poddar, "Ten Things for India to Achieve its 2050 Potential", *Global Economics Paper*, No.169, 16 June 2008, <https://www.goldmansachs.com/insights.pdf>, s. 3. (14.08.2018).

⁶⁴⁹ O'Neill, op. cit., s. 5.

Diğer taraftan Soğuk Savaş dönemi boyunca anavatana yönelik yabancı yatırımcılara karşı şüphe ile yaklaşan Hindistan, ekonomisinde yerli sermayenin payı olan %51 oran alt sınırının 2000’li yılların başında kaldırılması hem doğrudan hem de dolaylı yabancı yatırımların ülkeye akışını hızlandırmıştır. Bu sınırın yabancı yatırımcı lehine değişmesi ekonomik bağımsızlık açısından olumsuz bir durum gibi algılansa da bu gelişme, iktisadi serbestlik oranı ile ekonomik güven arasındaki paralellik doğrultusunda ekonomideki yeterlilik kapasitesini artırarak ekonomiye duyulan güven algısını iyileştirmiştir. Böylece gelen yabancı sermaye ile birlikte özellikle hizmetler, yazılım-donanım, telekomünikasyon, inşaat ve otomotiv sektörlerinde kayda değer etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmıştır.⁶⁵⁰ Bu doğrultuda başta teknoloji transferi olmak üzere yetkin insan sermayesi, ülkeye DYY net girişlerinin istikrarı, ihracat kapasitesi ve büyüme hızı gibi başlıca etkenler Hindistan ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmasında ve ekonomik güvenliğini sürdürmesinde belirleyici olmuştur.

Hindistan, yine aynı dönemde iş gücü yoğun sektörlerde diğer gelişmekte olan devletlerle ve OECD ekonomileriyle rekabet edebilir seviyeye yükselse de sağlık, eğitim, beslenme ya da barınma gibi temel ihtiyaçlar açısından bireysel ekonomik güvenliği toplumun her kesimine yaymak konusunda dünyanın gerisinde bir imaj çizmiştir. Zira Hindistan, iç ve dış tehditlerden korunmak için her ulus devlet gibi askeri güvenlik kapsamında jeostratejik hedeflere ulaşmak için savunma harcamalarına temel oluşturacak bütçe gerçekleştirmelerine toplumsal refah pahasına da olsa daha önem vermiştir. Diğer taraftan ise her düzeyde ekonomik güvenlik sağlamak için ulusal refah fonları da oluşturmaya çalışılmıştır.⁶⁵¹ Bu bağlamda bir ekonomik güvenlik hamlesi olarak, aslında geç bile kalınan, Hindistan Ulusal Varlık Fonu (NIIF), 2017 yılında sembolik bir sermaye ile kurulmuştur. Öncelikle risk sermayesi, emlak, alternatif yatırım fonları, açık deniz fonları, yatırım fonları, altyapı borç fonları ve daha birçoklarını içeren küresel olarak geniş bir fon yelpazesini yönetmek için kurulan NIIF, ülkedeki altyapı finansmanını artırmayı, duraklatılmış projeleri canlandırmayı ve küresel fonları çekmeyi hedeflemiştir.⁶⁵² Bu hedeflere paralel olarak Hindistan ekonomisine duyulan güven algısı

⁶⁵⁰ Algan, op. cit., 137.

⁶⁵¹ Jayanta Roy, “India’s Economic Security”, 26.11.2007, <https://www.financialexpress.com/archive/indias-economic-security/243291>, (24.08.2018).

⁶⁵² Sai Manish, “India’s Sovereign Wealth Fund Has Half a Million Dollars”, 01.03.2017, https://www.business-standard.com/article/economy-policy/india-s-sovereign-wealth-fund-has-half-a-million-dollars-117022700159_1.html, (25.08.2018).

yerleştirke yabancı varlık fonlarının ilgisi de paralel olarak artmıştır. Zira yaklaşık 1 trilyon ABD dolarlık sermaye ile dünyanın en büyük varlık fonu olan Norveç Varlık Fonu, 2016 yılında Hindistan’daki 2,5 milyar ABD dolar olan yatırımını, 2017 yılının sonunda 11,7 milyar ABD dolar seviyesine çıkarmıştır. Öte yandan Hindistan Başbakanı Narendra Modi’nin Nisan 2018 tarihinde Oslo’ya yaptığı resmi ziyarette yeni sektörlere yatırım yapması için Norveç Varlık Fonu’nu ulusal ekonomik güvenliği kapsamında ülkesine daha çok yatırım yapmak üzere davet etmiştir.⁶⁵³

Hindistan ekonomik güvenliğini olumlu etkileyen diğer bir unsur da küreselleşmenin gün geçtikçe iktisadi ve finansal teknoloji boyutları açısından sınırsız bir ilerleme göstermesi ile Hintli beyin ve yeteneklerinin bu ivmelenme de başı çekmesi gösterilebilir. Bu sayede bilgi ve iletişim teknolojileri alanında gösterdiği dikkat çekici ilerlemeyle Hindistan, küreselleşmenin kritik kazanımlarından olan bilginin üretilmesi, içselleştirilmesi ve kullanılması açısından sayılı devletlerden biri haline gelmiştir. Hindistan’ın bilişim teknolojileri alanlarındaki gelişimi, ekonomik büyüme dinamikleri üzerinde hızlandırıcı etkiye neden olmuştur.⁶⁵⁴ Zira yazılım teknolojilerindeki bu yetkinlik, 21. yüzyıl ile birlikte birçok alana sirayet ederek örneğin finansal teknoloji ve biyoteknoloji alanlarında küresel merkez olacak teknoparkların oluşumuna ışık tutmuştur.

Bu çerçevede ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması potansiyeli ortaya çıkarma, koruma ve gelecek nesillere aktarma açısından kritik olan bilişim teknolojileri, Hindistan büyüme dinamiklerinin merkezine oturmuştur. Hızlı artan nüfus için yaratıcılığın öneminin farkında olan Hindistan, kalifiye ve donanımlı teknik personel yetiştirmeye önem vererek dünya bilişim teknolojilerinin merkezi olma yolunda ilerlemiştir. Zira günümüzde birçok Hintli firma AB ve ABD menşeili firmalara hizmet etmektedir. Bu sayede Çin karşısında ucuz, seri ve taklit üretim yerine bilgi içeren yenilikçi teknoloji ile ekonomik bir dinamizm yakalamıştır.⁶⁵⁵ Böylece bilişim ve biyoteknoloji alanlarında kaydedilen gelişmeler ve dünya devi haline gelen şirketler

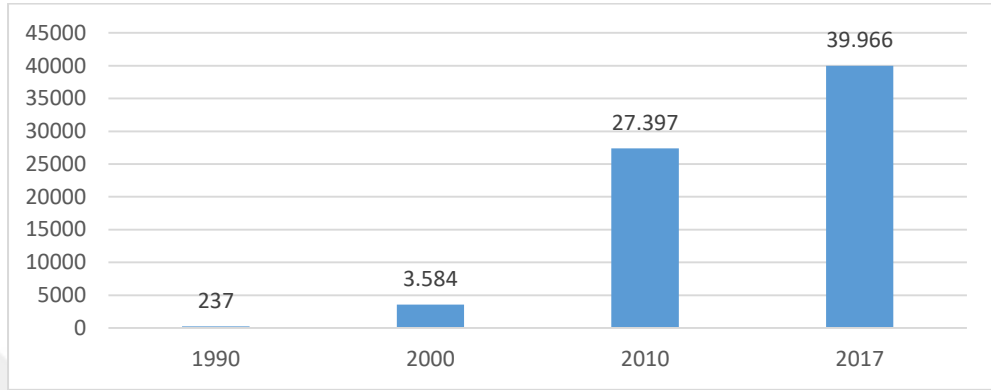
⁶⁵³ Dhritiman Biswas, “The Policy Hack: Time for Indian Sovereign Funds to Wake Up”, 06.10.2018, <https://economictimes.indiatimes.com/small-biz/startups/newsbuzz/the-policy-hack-time-for-indian-sovereign-funds-to-wake-up/articleshow/66095723.cms>, (25.12.2018).

⁶⁵⁴ Chandrajit Banerjee, “India’s Economic Security: Global Context”, *India’s National Security*, (ed.) Satish Kumar, Annual Review, 2013, s. 338.

⁶⁵⁵ Algan, op. cit., s. 149.

Hindistan’ın uluslararası ekonomi politiğin öncül güçleri arasında yer almasına yardımcı olmuştur. Nitekim Hindistan, kendi dinamiklerini harekete geçirerek potansiyelini ortaya çıkarmış ve ekonomik gelişim ile güvenliğini aynı zeminde ilerletmesi ile örnek bir devlet olarak anılagelmiştir.

Grafik 3.20. Doğrudan Yabancı Yatırım-Net Girişler (Milyon ABD Doları)

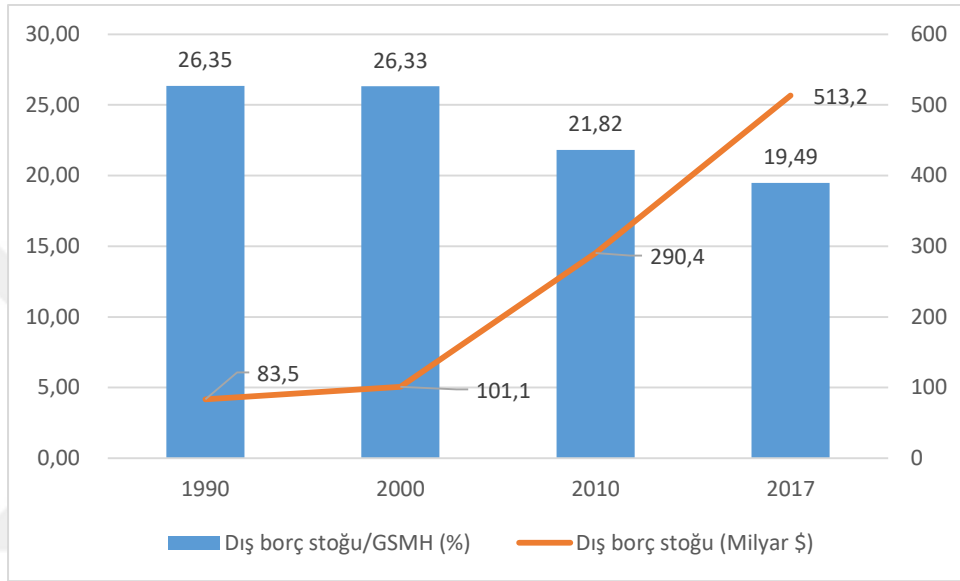
Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Küresel ekonomide doğrudan yatırımların dağılımına bakıldığında ise Çin ve ABD’den sonra üçüncü sırada yerini alan Hindistan, ekonomik güç ve güvenlik stratejisinin geleceği doğrultusunda DYY’leri kritik bir unsur olarak konumlandırmıştır. Asya’da genel olarak Çin ile kıyaslanan Hindistan ekonomisinde DYY’lerin gelişimi ilk zamanlarda yaşanan istikrarsızlıklara bağlı olarak sıcak para şeklinde gelişmiştir. 1990’lı yılların ortalarından itibaren ise ekonomik reformlar ile birlikte çok uluslu şirketlerin gözünde Hindistan’ın portföy ülkesi yerine “*üretim üssü*” olarak görülme eğilimi artmıştır. Grafik 3.20’de gösterildiği üzere DYY hacmi, özellikle 21. yüzyıl ile birlikte büyük bir ivme kazanmıştır. DYY artışı, 2000 yılına gelindiğinde 1990 yılına göre 15 kata yakın gerçekleşirken, yatırım hacmi 2010 yılında 27 milyar ABD dolar, 2017 yılında ise 40 milyar ABD dolar büyüklüğe ulaşmıştır.

Hindistan makroekonomik göstergeleri incelendiğinde genel olarak kabul gören dış borçların uzun dönemde ekonomik büyümeyi azaltacağı ve enflasyonu arttıracığı yönündeki önermenin Hindistan örneğinde karşılık bulmadığı gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Grafik 3.21’de görüldüğü üzere 1990’lı yıllardan itibaren Hindistan ekonomisinde dış borç alımı düzenli olarak artarken, 20 yıllık periyotta 300 milyar ABD dolar seviyelerine yaklaşmıştır. 2017 yılında 500 milyar ABD dolar seviyelerinde gerçekleşen dış borç rakamları, ekonomik büyüme rakamlarında aksine bir gerilemeye

yol açmamıştır. Dışsal şoklara dayanıklılık ve döviz cinsinden likit varlıkları da göz önünde bulundurmayı gerektiren döviz cinsinden yükümlülükleri ifade eden göstergenin artmasına rağmen yurt içinde yatırıma dönüşme oranın yüksek olması, ekonomik büyümeye olumsuz etkiyi sınırlamış ve gelişmekte olan devletlerde yaşanan borç sarmalı deneyimlenmiştir.⁶⁵⁶ Görüldüğü üzere bu borcun ekonomi performansı üzerindeki etkisi ve verimliliği sayesinde ekonomik güvenlik ve büyüme seyrini olumlu etkilemiştir.

Grafik 3.21. Yıllar İtibarıyla Hindistan Dış Borç Stoğu Trendi

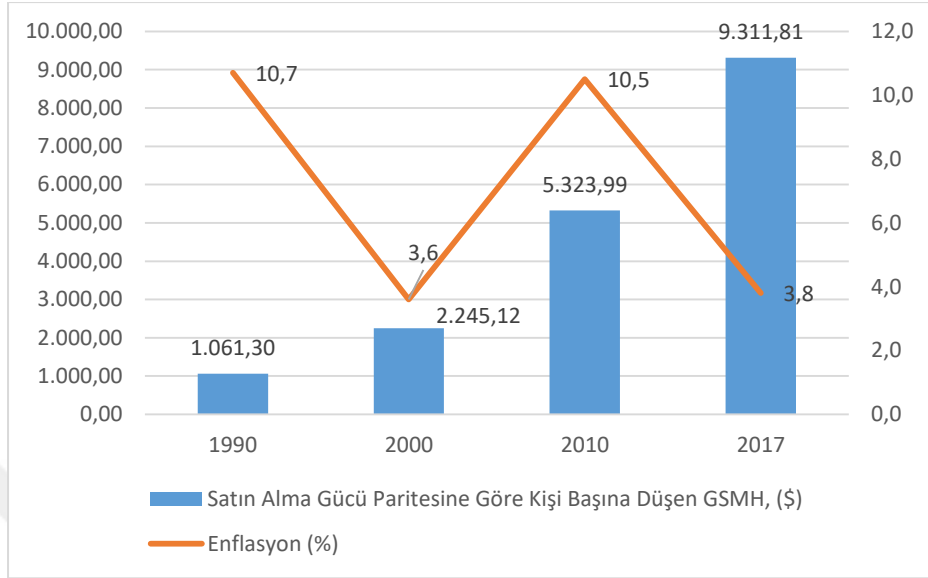
Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Diğer taraftan 2000’li yıllardan itibaren dünyada enflasyon oranlarının azalmasına paralel olarak Hindistan ekonomisinde de dış borç- enflasyon arasında ilişki tersine bir görünüm arz etmiştir. Uzun dönemde ise dış borçların artışı yanında bu borçların GSMH’ya oranının seyri de her ekonomide olduğu Hint ekonomisinde kritik bir gösterge olmuştur. Yine aynı grafikte izlenebildiği üzere Hindistan ekonomisinin yıllar itibarıyla dış borcu, GSMH’nin oransal olarak %20’ler seviyelerinde seyretmiş ve 21. yüzyıl boyunca düşüş trendini korumuştur. Dış borç stoku/GSMH oranı ile ekonomik büyüme arasında birebir ilişki Hindistan örneğinde yansımıştır. Grafik 3.21’de gösterilen veriler incelendiğinde bu oranın yüksek olduğu dönemlerde dış borç, dış borç stokunun yarattığı verimli ortamdan kaynaklı yatırımlar dolayısıyla GSYİH üzerinde pozitif bir etki oluşturmuştur. 21. yüzyıl başlangıcından itibaren dış borç stoku/GSMH oranında

⁶⁵⁶ Banerjee, op. cit., s. 341.

meydana gelen düşüşler ile birlikte, ekonomik büyüme rakamlarında artışlar gerçekleşmiştir.

Grafik 3.22 Enflasyon Oranları ve Satın Alma Gücü Paritesi Değişimi

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Hindistan ekonomisinde aynı dönemde enflasyon oranlarının seyri dalgalı bir fiyat istikrarı görünümü arz etmiş ve ekonomik güvenlik sağlayıcı bir diğer faktör olmuştur.⁶⁵⁷ 2000-2017 yılları arasında gerçekleşen ortalama %5,9 enflasyon oranı ve dönem sonunda gerçekleşen %3,8 oranı, fiyat istikrarının sağlandığı görüntüsü vermiştir. Hint ekonomisi satın alma gücü paritesi açısından ise enflasyon oranı gelişmelerinin de gösterildiği Grafik 3.22’de görüldüğü üzere toplam milli gelirdeki artışa paralel olarak üç kattan fazla kaydedilen artış sonucu önemli bir ivme kazanıldığı ve 2017 yıl sonunda 9.311 ABD doları seviyesi yakalandığı görülmektedir. Bu veriler doğrultusunda 1990’ların ortasından itibaren Hindistan’da yakalanan ekonomik başarının en büyük nedenlerinden biri olarak ise Hindistan Merkez Bankası’nın düzenli olarak döviz rezervi biriktirmesi gösterilebilir. Hindistan ekonomik bağımsızlığına temel teşkil eden döviz kısıtının tamamen tersine çevrilmesini sağlayan ve ekonominin gücünün bir işareti olarak görülen bu politika ile ekonomik güvenlik direnç kapasitesi oluşturulmuştur. C.P. Chandrashekar’ın da iddia ettiği üzere bu sayede güçlü döviz rezervi birikimi,

⁶⁵⁷ Roy, loc. cit.

potansiyelinin çok altında faaliyet gösteren bir ekonomiyi olası durgunluktan çıkarmak ve kaynakları yatırıma yönlendirmek için Hindistan'ın elinde önemli bir koz olmuştur.⁶⁵⁸

Böylece ekonomiye güven arttıkça doğrudan yabancı yatırımların ve Hint diasporasının gelir transferlerinde ivmelenme süreklilik kazanmıştır. Bu ivmelenme de döngü şeklinde Hindistan ekonomik güvenlik algısını kalıtsallaştırmıştır. Diğer taraftan Hindistan için ulusal ekonomik güvenliğin yabancı rezerv birikimi ile sağlandığı endişesi, ekonomi içindeki yabancı payının artması tehlikesini ortaya çıkarmıştır. Zira Hindistan'ın gelişmekte olan devletler arasında dünyanın herhangi bir yerindeki durgunluk veya krizden dolayı yabancı yatırımcılarca daha çekici hale geldiğinin kanıtı olarak gösterilmiştir.⁶⁵⁹

Görüldüğü üzere neoliberalizm dalgasını da kullanarak ekonomik yenilenme sürecine giren Hindistan, bu bağlamda aynı dönemde alternatif dış politika kutupları yaratmanın önemini farkına varmış ve dış politik açıdan hem doğu hem de batıya dönük bir rejenerasyon açılımına girişmiştir. Bu noktada da proaktif bir ekonomi diplomasisinin ticaret ve ikili ekonomik işbirlikleri üzerinde yürütülmesi, Hindistan'ın uluslararası ilişkiler stratejisinin temel taşlarından biri haline gelmiştir.⁶⁶⁰

4.2. Hint Dış Politikası'nda Ekonomik Güvenlik Etkileri ve Afrika Açılımı

Küresel ekonominin gelecek projeksiyonlarında ilk sıralarda anılan devletlerden biri olarak Hindistan, ekonomik güvenlik zafiyetlerinin bilincinde, elde ettiği ekonomik gücünü korumak ve küresel rekabet edebilirlik seviyesini artırmak için dış politik açılımlarını bu yönde şekillendirmiştir. Bu doğrultuda Hindistan'ın dış politika çizgisi, küresel ekonomipolitik iklim ile uyumlu bir dönüşüm geçirmiştir.⁶⁶¹ Zira iki kutuplu sistemin sona ermesi, Hindistan'ı dış politikasını yeniden düzenlemeye ve ikili ilişkilerinde keskin dönüşler yapmaya zorlamıştır. Örneğin tarihsel olarak Güney'in önde gelen devletlerinden biri olan Hindistan, ilk zamanlarda Soğuk Savaş'ın tersine

⁶⁵⁸ C.P. Chandrasekhar, "India's Foreign Exchange Hoard", 23.06.2015, <https://www.thehindu.com/opinion/columns/Chandrasekhar>, (17.08.2018).

⁶⁵⁹ Sugandh Mittal, "Foreign Direct Investment An Analysis of Indian Economy", *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, Vol. 2, No. 6, September-October 2018, <http://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd18905.pdf>, s. 2. (17.08.2018).

⁶⁶⁰ Deepa Ollapally, "India: The Ambivalent Power in Asia", *International Studies*, Vol. 48, No. 3-4, 2011, s. 211.

⁶⁶¹ B. S. Chimni, "Mapping Indian Foreign Economic Policy" *International Studies*, Vo. 47, No. 2-4, 2010, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/002088171104700407>, s. 167. (20.08.2018).

ekonomipolitik tercihini hem ABD hem de AB ile stratejik ortaklıklar kurarak ilk zamanlarda daha çok Batı'dan yana kullanmıştır.⁶⁶² Ancak Hindistan dış politikası, bu bağlamda keskin çizgilerle ne Doğu ne de Batı arasında ayrılmış bir görünüm verdiği söylenebilir. Çok taraflılığı hem ekonomik hem de politik açıdan temel ilke olarak belirleyen Hindistan, bölgesel ve küresel zeminde yeni dünya düzenine uyum sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Asya'da ve global düzlemde ekonomik güç ve kapasitesini, kendi imajını ve algısını yeniden tanımlamak için siyasal olarak kullanmaya ve dış politika motivasyonlarını uluslararası düzeni şekillendirme potansiyeline sahip bir strateji temelinde yönlendirmeye girişmiştir.⁶⁶³ Bu bağlamda ekonomi ağırlıklı dış politika söz konusu olduğunda özellikle kendi arka bahçesi olan Güneydoğu Asya kadar Hindistan'ın Orta Asya bölgesine ve tabii ki enerji kaynaklarına da ilgi gösterdiği izlenmiştir. Purtaş'a göre *“en fazla enerji tüketen ülkeler sıralamasında 6. sırada bulunan ve yılda ortalama %7-8 oranında büyüyen ekonomisinin enerji ihtiyacının sürekli arttığı Hindistan, Orta Asya'da enerji yatırımları yaparken, güvenlik ağırlıklı yaklaşım bağlamında bölgeyi kendisi için Pakistan ile ilişkileri ve Afganistan'ın istikrarı açısından kritik”* olarak konumlandırırmaktadır.⁶⁶⁴ Bu kapsamda bilinçli olarak Hintli karar vericiler, Soğuk Savaş'ın tortuları ve küreselleşmenin artan etkileri ışığında hem bölgesel hem de küresel düzeydeki konumunu ve rolünü yeniden tanımlamaya çalışmıştır.⁶⁶⁵ Hızlı bir ekonomik liberalleşme ve sonrasında yakalanan yüksek büyüme oranları, Hindistan'ın bu misyonunun görünür hale gelmesinde yardımcı olmuştur. Geleceğe dair uluslararası ilişkiler projeksiyonlarında ve küresel ekonominin geleceğinde Çin ile birlikte kilit bir itici gücü olarak senaryolaştırılan Hindistan, küresel yönetim zemininde de uluslararası

⁶⁶² Chris Ogden, *Hindistan Dış Politikası*, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul, İyi Düşün Yayınları: Temmuz 2016, s. 148. BRICS içinde konumlansa da Hindistan'ın ABD'ye doğru yaklaşımı, Obama yönetiminde dengenin Batıdan yana kaydığı örnekler ile şekillendiği görülmüştür. Zira *“Obama yönetiminin benimsediği Afganistan ve Pakistan'a yönelik AFPAK stratejisine Hindistan'ı çekme çabaları ile Rusya ve Çin'i bölgede dengeleme arayışları ile Rusya'nın sıcak denizlere inmesini engelleme anlayışları”*, Hindistan-ABD ilişkilerinde ön plana çıkmıştır. Fırat Purtaş, *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri*, (ed.) Murat Yılmaz, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, No. 6, 2011, s. 35.

⁶⁶³ Amrita Narlikar, The Foreign Economic Policy of a Rising India, *The Oxford Handbook of the International Relations of Asia*, Ed. Saadia Pekkanen, John Ravenhill, Rosemary Foot, Oxford University Press, October 2014, <https://portal.edu.asu.ru/>, ss. 180-181. (21.08.2018).

⁶⁶⁴ Purtaş, Orta Asya., op.cit., s. 40.

⁶⁶⁵ Ogden, op. cit., s. 122.

güvenlik ile ekonomipolitik değerlerin oluşumunda ve revizyonunda dikkate alınan aktörlerden biri haline gelmiştir.⁶⁶⁶

Tabii ki Hindistan'ın zaman içinde gelişen dış politika tercihlerinin ulusal kimliğine atıfta bulunmadan anlaşılamayacağını bilmek gerekir. Çünkü dış politika tutumlarında medeniyetçi bakış açısıyla Hint kimliğine dayalı stratejik bir özerklik vurgusu, her daim ağır basmaktadır.⁶⁶⁷ Bu açıdan sert güç yerine yumuşak gücü ön planda tutan Hindistan, geleneksel ve normatif olarak yönlendirilen dış politika bakış açısına meydan okumaktadır. Bu iddia temelinde ekonomik güvenliğin yapı taşlarından enerji güvenliğini sürdürülebilir kılmak için realist açıdan daha proaktif ve iddialı bir politika, yumuşak güç yaklaşımı ile birarada yürütülmektedir. Diğer taraftan Çin'in ekonomik ve politik yükselişi de Hindistan'ı realizm odaklı stratejilere doğru itmiştir. Hintli yetkililer de Çin gerçeği karşısında özerk bir ulusal ekonomik dış politika için açıklamalardan kaçınmamıştır. Örneğin Hindistan Başbakanı Manmohan Singh, Hindistan'ın Asya'da büyük bir köprü devlet olma rolüne ve bölgedeki yapısal güç dengesindeki fonksiyonuna dikkat çekmiştir.⁶⁶⁸

Diğer bir açıdan küresel ekonomik yönetiminde Hindistan'ın gün geçtikçe daha fazla yer alması, ülkeye geçmişte olduğundan daha fazla yumuşak ve sert güç seçeneğini birlikte kullanmak için farklı statü fırsatları yaratmıştır. Bu bağlamda stratejik özerklik vurgusu terk edilmeden yeni dünya düzeni ve dengeler karşısında köprü bir devlet olma rolü sayesinde uluslararası politik ve ekonomik oluşumlardan dışlanmayacak şekilde sürdürülebilir, etkin bir ekonomik güç ve güvenlik yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu vizyon sayesinde uluslararası ekonomik düzende öncü devletlerden biri olarak yer bulan Hindistan, başta G-20 gibi küresel; IBSA, BRICS ya da Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (*Association of Southeast Asian Nations / ASEAN*) bölgesel oluşumlarda proaktif bir dış politika yürütme şansı bulmuştur.⁶⁶⁹

Hindistan'ın yeni ve popüler uluslararası imajının oluşumunda ve tabii ki dünyanın en büyük güçleri arasında haklı olarak yerini almasında ekonomik güç ve

⁶⁶⁶ Bhattacharya Pinaki, "In Search of a Role: India in Global Affairs", *World Focus*, November-December 2009, s. 432.

⁶⁶⁷ Bava, op. cit., s. 5.

⁶⁶⁸ Stuti Bhatnagar, "Review of Power and Diplomacy: India's Foreign Policies During the Cold War by Zorawar Daulet Singh", *Australian Institute of International Affairs*, 06.08.2019, <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/>, (10.10.2019).

⁶⁶⁹ Ollapally, op. cit., s. 215.

güvenliğin belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır. Zira kendine güvenen bir Hindistan, 1995 yılında DTÖ üyeliğini elde ederken, çoğulcu demokrasi modeli ile Asya'daki liderlik mottosunda farklı bir dış politika odağı haline gelmiştir. Aynı zamanda Hintli karar vericiler, devletin ekonomik güveni artıka dünya sahnesinde gerek tekil gerekse BRICS gibi çok taraflı platformlarda BM Güvenlik Konseyi'nin ya da Bretton Woods Sistemi'nin kalıplarının değişimi yönünde taleplerini sıklıkla dile getirebilmiştir.⁶⁷⁰

Hindistan'ın yükselişı “benzersiz ve diğer büyük güçlere nazaran endişe uyandırmayan bir karakteristik” barındırmıştır. Hindistan, yumuşak gücünü ekonomik büyüme ve kalkınmanın ötesinde bölgesel işbirliğine katkıda bulunabilecek bir dizi politika tercihindan biri olarak konumlandırmıştır. Bu kapsamda Hindistan ekonomik gerekçelerle başlattığı “Afrika Açılımı” politikasını siyasi ve askeri alanlarda da ilerleterek “Güney-Güney diyalogu çağrısıyla adeta subliminal bir mesaj” verircesine uluslararası düzende hegemonya karşıtı bir politika yürütmeye çalışmıştır. Hindistan'ın Afrika devletleri ile olan ticaret ve işbirliğinin her geçen yıl artış göstermesinin kaynağı, “reel politika bağlamında Güney-Güney işbirliği söylemiyle uyguladığı pragmatist politikalar” gösterilmiştir.⁶⁷¹ Bu kapsamda Hindistan başta ABD olmak üzere diğer Batı devletlerinden farklı olarak “Afrikalı devletlerin iç işlerine karışmadan egemenlik anlayışına uygun hareket” etmeye çalışmıştır.

Öte yandan 21. yüzyıl ile birlikte küresel ekonominin yaşadığı zorluklara karşı küresel güneyin büyümesi ve sağladığı dinamizmin küresel ekonomik düzeni canlandıracağı beklentisi uluslararası ekonomik düzende yaygın hale gelmiştir. Afrika kıtası da tekrar bu beklentinin karşılık bulduğu, emperyalizmin şekil değıştirdiğı ve açılım yapan devletlerin sürdürülebilir ekonomik büyüme için yatırım potansiyelini canlandıracak bir coğrafya olarak uluslararası ilişkilerde yerini almıştır. Zira kıtanın reel üretiminin dünyanın yıllık ortalama büyüme hızına yansımaları, 1980-1989 Dönemi'nde %1,8 seviyesinden 1990-2000 yılları arasında %2,6'ya, 2000-2010 Dönemi'nde ise %5,3'e yükselmiştir. Böylece yükselen güney için ekonomik güç ve güvenliğin sağlanmasında Afrika kıtası, stratejik bir pazar olarak konumlanmıştır.⁶⁷² Hindistan da

⁶⁷⁰ Narlikar, op. cit., s. 185.

⁶⁷¹ Ram Pratap Yadav, “India's Foreign Policy towards African Continent in Post Cold War Era”, *Journal of Education & Social Policy*, Vol. 1 No. 1, June 2014, <http://jespnet.com/journals>, s. 41. (20.08.2018).

⁶⁷² Ionel Zamfir, “Africa's Economic Growth Taking off or Slowing Down?”, *European Parliamentary Research Service*, January 2016, <https://www.europarl.europa.eu.pdf>, ss. 2-3. (20.08.2018).

uzun bir medeniyet geçmişi, uluslararası düzlemde Soğuk Savaş boyunca Bağlantısızlar Hareketi'ne öncülük etmiş olması, BM'de uluslararası barış ve güvenlik konularında izlediği yumuşak diplomasisi ve kutup dışı duruşu ile proaktif bir devlet olarak Afrika kıtasındaki iktisadi pastadan ulusal ekonomik güvenliği uğruna pay alma yarışına girmiştir.

Tarihsel çizgi boyunca dekolonizasyon süreçlerinde yumuşak gücünü sağlamlaştıran Hindistan, Güney Asya denklemine özellikle Çin ile ilişkiler açısından Sovyetler Birliği'ne yakınlığı ile anılan bir devlet olsa da Soğuk Savaş sonrası küresel siyaset ve güç denklemlerinde özgün ve tekil dış politika stratejileri uygulamaya çalıştığı görülebilir.⁶⁷³ Ulus kimliğine adeta kazınan yumuşak gücü sayesinde başta Afrika kıtası olmak üzere dış politik yayılımlarda siyasi olarak diğer devletlere nazaran daha kolay kabul görmüştür. Başta petrol ve diğer doğal kaynaklar açısından yenilenebilir enerji kapasitesi kısıtlı olan Hindistan, ekonomik güvenliğini sürdürebilmek ve petrol ve doğal gaz ithalatına bağımlılığını kontrol etmek için yoğun bir şekilde Afrika kıtası devletleri ile ikili ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Aslında bu dış politika çizgisinin özellikle Afrika'da politik açıdan kabul görmesinin altında öncelikle sömürgecilik geçmişinden dolayı empati kurabilmesi yatmıştır.⁶⁷⁴ Ayrıca kıtada ekonomik temelli dış politikanın kısa zamanda başarı göstermesinin diğer bir nedeni özel sektör ağırlıklı ve aşağıdan yukarıya doğru bir strateji kapsamında yürütülmüş olması gösterilebilir.

Zira Soğuk Savaş Dönemi'nde ekonomik gücünü bloklar haricinde gösterme fırsatı bulamayan Hindistan'ın Afrika devletleri ile ekonomik münasebetleri kısıtlı olmuştur. Ancak bağımsızlık mücadelelerinde Afrika devletlerinin yanında olan Hindistan, *“sömürgecilik karşıtı söylemleri ile Afrika devletleri nezdinde prestijli bir devlet”* konumuna gelmiştir. İkili ilişkilerin kısa sürede sağlam bir zemine oturmasının en önemli nedenlerinden biri de *“bağımsızlığını kazandığı andan itibaren Hindistan'ın ırkçılığa ve sömürgeciliğe karşı sağlam bir karşı duruş sergilemiş olması”* ve bağımsızlığını yeni yeni kazanmaya başlayan Afrika devletlerinin mücadelelerinde

⁶⁷³ Harry G. Broadman, “China and India Go to Africa New Deals in the Developing World”, *Foreign Policy*, Vol. 87, No. 2, March/April 2008, ss. 97-98.

⁶⁷⁴ Melek Fırat, “Hindistan'ın Afrika Politikası”, *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, C. 2, s. 1, Bahar 2012, ss. 52-53.

yanlarında olmasıdır. Örneğin Güney Afrika’da bu dönemde devlet eliyle yürütülen ırkçı politikalardan dolayı uzun bir süre ikili ilişkiler kesilmiştir.⁶⁷⁵

Bu net tavırlarıyla Hindistan’ın Afrika devletleri nezdinde saygın bir konuma gelmesini sağlayan “*Soğuk Savaş Dönemi’nde sergilediği tarafsızlık politikası*”, Afrika’da nüfuz alanı bulmasını oldukça kolaylaştırmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile “*idealist dış politikayı terk edip pragmatist bir dış politika*” benimsemeye başlayan Hindistan, Afrika kıtası ile ilişkilerinde Bağılantısızlık Hareketi ve sömürgecilik gibi ortak deneyimlere sahip olması sayesinde yumuşak güç ve stratejik özerkliğini yansıtmaya imkânı bulmuştur. Özellikle 2000’li yıllardan sonra Hindistan’ın Afrika kıtasındaki ekonomik gücü ve görünürlüğü artmaya başlamıştır.⁶⁷⁶ Bu süreçte Hindistan için öncelik sömürgecilik yıllarında filizlenen diplomatik etkileşimleri ekonomik işbirliğine çevirmek olmuştur. Böylece yeni yüzyıl ile birlikte birçok alanda atılan adımlar ile Hindistan, “*Afrika’da var olacağının ve nüfuz alanını genişleteceğinin sinyallerini*” vermiştir. İlan edilen “*Afrika açılımı ile birlikte başta siyasal ve ekonomik olmak üzere birçok alanda hem kıtasal olarak hem de bölgesel olarak ikili ilişkileri*” ilerletmeye odaklanılmıştır.

Bu doğrultuda 21’inci yüzyılda ekonomiye gelişme fırsatları sunan ve öne çıkan bir kıta olarak Afrika, Hindistan ekonomik güvenliğinde kritik bir önemde konumlanmıştır. Hindistan’ın Afrika’ya yönelik politikası, bu kriterler temelinde 1991 yılında uygulamaya koyulan ekonomik serbestleşme paketinin ardından ivme kazanmıştır.⁶⁷⁷ O zamandan beri Hindistan ile Afrika devletleri arasındaki ticaret ve yatırım bağlarında sürekli yukarı yönlü bir hareket izlenmiştir. Bu bağlamda Hindistan’ın Afrika devletleriyle etkileşimi büyük ölçüde doğal kaynakların varlığı temelinde diplomatik girişimler ve özel sektör ortaklıkları yoluyla tesis edilen stratejik açılımlar üzerinden ilerlemiştir.

Hindistan’ın potansiyelini gerçekleştirebilmesi, Afrika devletlerinin de eş anlı gelişmesi gerektiği ilkesi üzerinden senaryolaştırılmıştır. İlişki içindeki Afrika devletlerinin ulusal ekonomik refahı ve güvenliğini önemseyen Hindistan, Afrika açılımını yumuşak gücünün transferi ve refah dağıtımını şeklinde lanse etmiştir. Bu çizgide

⁶⁷⁵ WPS Sidhu, Shruti Godbole, “A Case for Strengthening India-Africa Partnership”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/india-africa-briefing-book-brookings-india.pdf>, ss. 10-14. (25.08.2018).

⁶⁷⁶ Yadav, op. cit., s. 43.

⁶⁷⁷ Zamfir, op. cit., s. 5.

Hindistan'ın dış politikası Nehru ve Gandhian prensiplerinden pragmatik ekonomik diplomasiye yumuşak bir geçiş sağlamıştır. Afrika devletleriyle ilişkilerinde test edilme fırsatı bulunan bu politika, Hindistan nezdinde Afrika kıtasını stratejik bir konuma yerleştirmiştir.⁶⁷⁸ Afrika devletleriyle ekonomik ilişkiler, ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması için elzem görülürken zengin enerji kaynakları hızla sanayileşen bir Hindistan için cazip hale gelmiştir. Ayrıca Doğu Afrika kıyı devletlerinin stratejik konumu gereği Hindistan'a yakınlığı, Hint Okyanusu bölgesinde geleneksel etkisini sürdürmek için fırsat olarak görülmüştür. Bu bağlamda Afrika devletleri, yurtdışında fırsat aramaya başlayan Hint özel sektör şirketleri için potansiyel yeni pazarlar olarak konumlandırılmıştır.⁶⁷⁹

Bu bağlamda Hindistan - Afrika ilişkilerinin sürekli bir ivmelenme göstermesinin en önemli sebeplerinden biri, *“Hindistan'ın Afrika devletlerine Batılı bir bakış açısıyla bakmamasıdır.”* Bu çerçevede incelendiğinde Hindistan, *“eşit ortaklık prensibinin uygulandığı”* Hindistan - Afrika ile ilişkilerinde *“işbirliği yaptığı Afrika devletlerine herhangi bir durumu veya ilkeyi şart koşmazken baskı yolu ile ilişki tesis etmemeyi ve Batılı güçlerin yaptığı gibi işbirliğini o devletlerin egemenliklerini sorgulatacak bir zeminde yürütmemeyi”*. Afrika'da var olmasının ve büyük bir nüfuz alanı elde edebilmesinin temel ilkeleri olarak belirlemiştir.⁶⁸⁰ Zira *“dünyanın en büyük demokrasisi unvanına sahip Hindistan”*, Afrika devletleri ile olan ticaretinde ideolojik davranmayıp uzun vadeli kazanç amacını gütmektedir.

Hindistan'ın Afrika ile arasındaki ticaret hacmi verileri de ekonomik güvenlik başta olmak üzere küresel bir güç olma yolunda atılan adımları açıkça yansıtmaktadır.⁶⁸¹ Grafik 3.23'de gösterilen veriler incelendiğinde 21. yüzyıl boyunca Hindistan'ın kıtaya yönelik ticari ilişkilerinin artan bir trend gösterdiği görülmektedir. 1990 yılında 990 milyon ABD doları olan ticaret hacmi, 2001 yılında 7,2 milyar ABD doları bulurken özellikle ikinci on yılda 70 milyar ABD doları seviyelerine çıkmıştır. Hindistan'ın toplam ticaretindeki payı da gün geçtikçe artan Afrika kıtası, 2017 yılında %8 oranında aldığı

⁶⁷⁸ Ruchita Beri, “India's Africa Policy in the Post-Cold War Era: An Assessment”, *The Institute for Defence Studies -Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 2, 2013, https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_rberi_0603.pdf, s. 47. (25.08.2018).

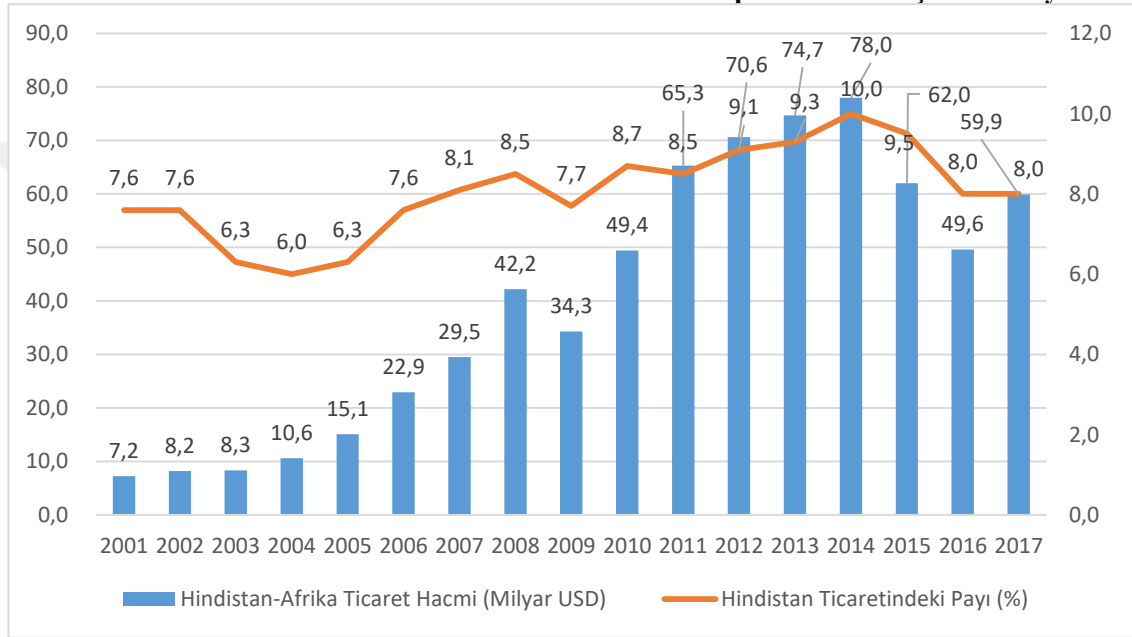
⁶⁷⁹ “India-Africa Economic Relation: Nature, Drivers and Challenges.” *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Vol. 23, No. 6, 2018, www.iosrjournals.org, s. 10. (20.08.2018).

⁶⁸⁰ Yadav, op. cit, s. 44.

⁶⁸¹ M Viqaruddin, “Changing Dimensions of India's Foreign Policy”, *Journal of Political Sciences and Public Affairs*, Vol. 6, No. 3, 2018, ss. 3-4.

pay ile en önemli ticaret ortaklarının başında gelmiştir.⁶⁸² Görüldüğü üzere “Soğuk Savaş’tan sonra ilan edilen dışı açılma politikası” ile Hindistan ekonomisi gözle görülür bir ilerleme kat etmiştir. Kuşkusuz bu gelişmede Hindistan’ın hızlı ekonomik büyümesi sonucu artan enerji ihtiyacı, Afrika ile ilişkilerdeki bağımlılığın yönünü belirlemiştir. Afrika’dan yapılan ham petrol ithalatında eşzamanlı bir büyüme gerçekleşirken “petrol dışında Afrika’da bulunan önemli kömür, doğalgaz ve uranyum kaynaklarının varlığı”, Hindistan’ı kıtaya yeni yatırımlar yapmaya da teşvik etmiştir.

Grafik 3.23. Hindistan - Afrika Ticaret Hacmi ve Toplam Ticaret İçindeki Payı

Kaynak: Tarafımızdan Hindistan Eximbank verilerinden hazırlanmıştır.

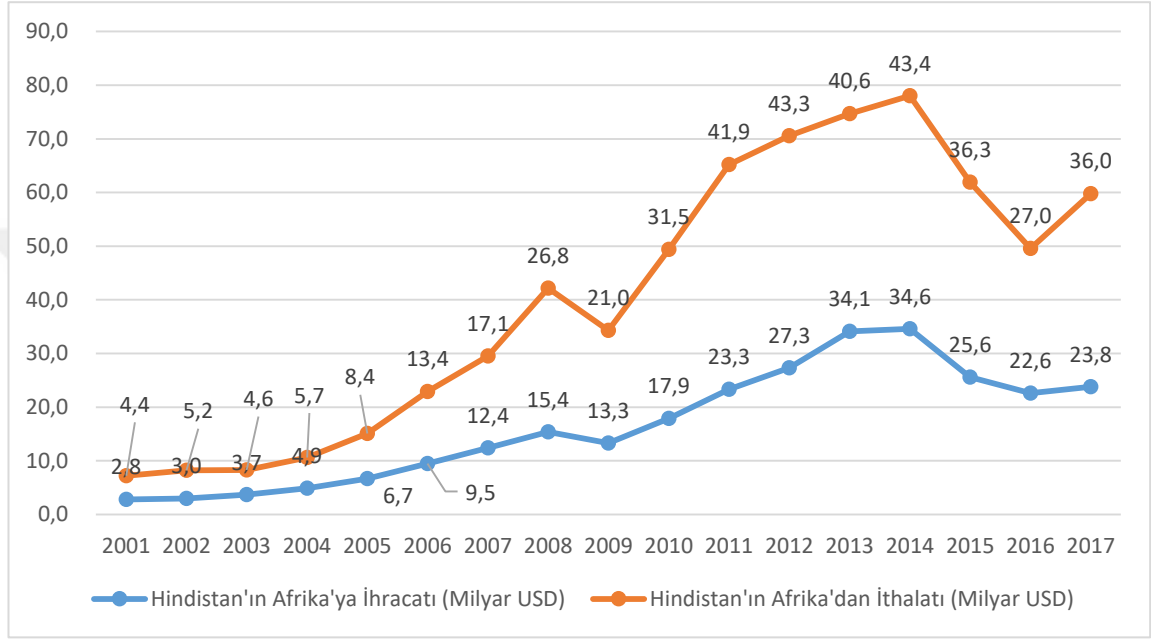
İkili arasındaki ticaret hacmindeki artışın detayları incelendiğinde Hindistan Ticaret Bakanlığı verilerine göre Hint özel yatırımlarının enerji, otomobil üretimi ve telekomünikasyon alanında ağırlıklı bir dağılım gösterdiği görülmektedir.⁶⁸³ Grafik 3.24’te yer alan Hindistan - Afrika ilişkilerindeki ihracat-ithalat dengesini gösteren trend, 21. yüzyılın başından itibaren Hindistan’ın Afrika özelinde ticaret açıkları bulunduğunu da göstermektedir. Ticaret paylarının zirve yaptığı 2014 yılına kadar Hindistan’ın Afrika’dan ithalatındaki artış hızı, ihracat artışından az olsa da ithalat payının her dönem ihracatın önünde gerçekleştiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılayamadığı söz

⁶⁸² The African Export-Import Bank (Afreximbank) and the Export-Import Bank of India (Exim India), “Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India’s Trade and Investment”, Cairo 2018, <https://www.eximbankindia.in/Assets/Dynamic/PDF/Publication-Resources/SpecialPublications/>, ss. 11-12. (27.08.2018).

⁶⁸³ Ibid.

konusu ticaret hacminde Hindistan'ın başlıca ithalat kalemlerini enerji ihtiyacı yönlendirmiştir. Tablo 3.3.'de listelendiği üzere yıllar itibarıyla en başta ithalat kalemi olarak petrol ve türevleri gelmiştir. 2001 yılında %34,3 olan Afrika kıtası ithalatındaki bu kalemin payı, yıllar içinde %68,7'ye kadar çıkmıştır. Enerji ihtiyacının artmasına paralel olarak doğal gaz ve kömür ithalatının payı da düzenli olarak artmıştır.

Grafik 3.24. Hindistan-Afrika İhracat/İthalat Trendi

Kaynak: Tarafımızdan Hindistan Eximbank verilerinden hazırlanmıştır.

Aktardığımız sayısal verilerden de anlaşıldığı üzere Yeni Delhi yönetimi uluslararası ilişkiler çizgisini, “*ekonomik, siyasi ve askeri alanlarda petrol ve doğalgaz tedarikini güvence altına alacak şekilde*” yönlendirmiştir.⁶⁸⁴ Zira Afrika’nın Hindistan’la olan ticaret fazlası, büyük oranda dar bir ürün yelpazesi çerçevesinde ilerlese de hızlı bir ivmelenme göstermiştir. Hindistan’ın başlıca Afrika kıtasında ihracat ortakları arasında Nijerya, Güney Afrika, Angola, Mısır, Cezayir ve Fas yer alırken, petrol ve doğalgaz, cevher ve altın toplam Afrika ihracatının %89’unu oluşturmaktadır.⁶⁸⁵ Böylece Hindistan büyüme oranlarının istikrarına katkı yapan bu ilişki ağı, Hindistan lehine sağladığı kritik girdiler yanında Afrika devletlerinde gerçekleşen ticaret fazlaları ile birlikte karşılıklı olarak ulusal ekonomik güvenlik seviyelerinin sürdürülebilirliği açısından kritik bir işlev görmektedir.

⁶⁸⁴ Viqaruddin, op. cit., s. 2.

⁶⁸⁵ “India-Africa Economic Relation..”, op. cit., ss. 14-15.

Hindistan, bu çerçevede ulusal ekonomik güvenliği paralelinde Afrika'da ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve enerji güvenlik stratejisini sağlama almak için politika üretmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Afrika ile arasındaki ithalat ve ihracat hacmini artırmak için özel sektöre yönelik devlet desteğini ön plana çıkarmıştır. Özel sektör ağırlıklı toplam ticaret hacmi, 2001 yılında 5,3 milyar ABD dolar seviyesinden 2005 yılında 12 milyar ABD dolara çıkarken 2013 yılında 70 milyar ABD dolara kadar çıkmıştır. Bu ivmelenmenin diğer bir önemli nedeni olan Hindistan'ın Afrika'ya ihracatının yıllık bazda %32,2 oranına kadar artış göstermesi, Hint ulusal ekonomik güvenliğine yönelik olumlu bir faktör olarak gösterilmiştir.⁶⁸⁶ Zira 2020 yılına kadar ikili ticaretin 120 milyar ABD dolara yükselmesi beklenmektedir. Aynı zamanda 2015 yılı Dünya Ekonomik Forumu'nda Hint ve Afrikalı yetkililerce GSYİH yıllık büyüme hızının 2001-2011 yılları arasındaki seyrinin ikinci on yılda da devam etmesi durumunda ikili ticaretin 2020 yılı için öngörülen rakamın neredeyse beş katı büyüklüğe ulaşarak 500 milyar ABD dolarına ulaşması yönünde ortak vizyon ilan edilmiştir.⁶⁸⁷

Tablo 3.3. Hindistan'ın Toplam Afrika İthalatı: Başlıca Kalemlerin Dağılımı (%)

Başlıca İthalat Kalemleri	2001	2006	2011	2017
Petrol ve Petrol Türevleri	34,3	67,2	68,7	41,7
Altın (altın cevherleri ve konsantreleri hariç)	13,9	6,9	10,6	14,9
Kömür	2,5	1,0	2,9	10,0
Metalik Olmayan Mineral Yapılar	1,2	0,5	0,4	7,5
Doğal Gaz ve İmal Edilmiş Gaz	0,2	1,1	1,9	6,0
Sebze ve Meyve	4,0	2,6	3,0	4,3
Metal Cevherleri ve Metal Hurdası	14,2	3,3	2,3	3,9
Organik Olmayan Kimyasallar	14,3	7,2	3,8	3,2

Kaynak: Tarafımızdan Hindistan Eximbank verilerinden hazırlanmıştır.

⁶⁸⁶ Ticaret hacminin Afrika kıtası içindeki bölgesel dağılımı ve gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz., <https://www.eximbankindia.in> (25.08.2018).

⁶⁸⁷ Shruti Gakhar, Subir Gokarn, "India-Africa Trade and Investment Patterns: A Backdrop", *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/pdf>, s. 47. (25.08.2018).

Diğer açıdan “kıtada 1990’lardan sonra Çin’in de petrol ithalatçısı durumuna gelmesi”, Afrika devletlerinde petrol anlaşmalarının rekabete bürünmesine neden olmuştur. Zira “Çin’in sahip olduğu imkânlarla sahip olmayan Hindistan”, bu rekabette doğal olarak Çin’in gerisinde kalmaktan kurtulamamıştır. Örneğin 2004 yılında Angola’ya ait Sonangol petrol rezervlerinin işletilmesi konusunda Hindistan’la 620 milyon ABD dolara anlaşmaya varılmasına rağmen Çinli bir firmanın 2 milyar ABD doları teklif vermesi sonucu Çin, söz konusu rezervlerde söz sahibi olmuştur.⁶⁸⁸ Hindistan’ın kıtada etkileyici yükselişine rağmen, Afrika ile olan ticareti, kıta ile daha aktif ilgilenen Çin gibi diğer aktörlerin gerisinde kalmıştır. Kısa bir kıyaslama yaparsak Çin’in Afrika ile toplam ticareti neredeyse yılda %20’lere varan artış göstermektedir. Çin-Afrika karşılıklı ticareti 2001 yılında 9 milyar ABD dolar seviyelerinden 2007 yılında 59 milyar ABD dolarlık bir hacim, 2015 yılında 188 milyar ABD dolar ve 2017 yılında ise yaklaşık 230 milyar ABD dolarlık bir hacime ulaşmıştır.⁶⁸⁹ Her iki devlet Afrika devletleri nezdinde önemli ekonomik aktörler olmasına rağmen Çin, Hindistan’ın çok önünde yer almaya devam etmektedir.⁶⁹⁰

Bununla birlikte Afrika devletleriyle ilişki kurma şekli Çin’e göre daha parçalı ve geçici olan Hindistan’ın Afrika devletlerindeki ekonomik ve stratejik çıkarları göz önüne alındığında, iyi tanımlanmış bir Afrika politikasına ve Afrika devletleriyle ilişkilerini sürdürebilir kılmaya ihtiyacı vardır. Ancak pragmatik davranan Hindistan dış politika yapıcıları, daha büyük bir strateji geliştirme gereksinimi karşısında ülkenin kurumsal kapasitesinin sınırlarının, ulusal ekonomik güvenlik zorluklarının ve yalnızca ekonomik büyüme gerçekleştirmelerinin Hindistan’ın tüm sorunlarını çözemeyeceğinin bilincinde dış politika stratejileri belirlemişlerdir.⁶⁹¹ Zira “bölgesel ve küresel açıdan iddialı ama saldırgan olmayan, yumuşak gücü ve ekonomik temaları ön plana çıkaran ve dengeleri gözeten bir dış politika tutumu” benimsenmiştir. Hindistan’ın Afrika kıtasına olan ilgisi,

⁶⁸⁸ Fantu Cheru, Cyril Obi, *The Rise of China and India in Africa Challenges, Opportunities and Critical Interventions*, London, Zed Books, 2010, <https://www.diva-ortal.org/smash/get/diva2:285922/FULLTEXT01.pdf>, s. 184. (15.07.2017).

⁶⁸⁹ Fatih Kılıç, “Küresel İlişkiler Bağlamında Çin’in Afrika’daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri”, *International Journal of Politics and Security*, Vol.1, No.1, 2019, s. 74.

⁶⁹⁰ Sharinee Jagtiani, “RSIS Policy Brief India’s Africa Policy: Towards a More Coherent Engagement”, s. Rajaratnam School of International Studies, September 2012, ss. 7-8.

⁶⁹¹ Rani D Mullen, Kashyap Arora, “India’s Reinvigorated Relationship With Africa”, *Centre for Policy Research*, <https://www.cprindia.org/system/tdf/policy-briefs/India>, s. 5. (05.07.2018).

Çin ile ilişkiler ve BRICS oluşumunda yer alması gibi faktörlerden bağımsız şekillenmeyeceği için dengeleri gözeten ulusal, bölgesel ve küresel ekonomik güvenlik öncelikler ile uyumlu bir stratejik açılım ön plana çıkmaktadır.

Diğer taraftan enerji güvenliği ile ilgili dış politik açılımlar, enerji ithalatçısı birçok ülkede olduğu gibi Hindistan ekonomik güvenliğinde de önemli bir yer tutmaya devam etmektedir. Artan uluslararası petrol fiyatları ve petrol rezervlerinin tükenmesi konusundaki spekülasyonlarla birlikte gün geçtikçe daha da çok hissedilen enerji güvenliği endişesi, Hindistan'ı enerji önceliklerini belirlemeye itmiştir.⁶⁹² Zira enerji politikasının kısa vadeli kurgulanması, devletlere ağır bir sosyal veya çevresel yükün doğmasına, enerji stratejisindeki rekabet edebilirliği sektöre uğratmasına ve dolayısıyla ekonomik güvensizliğin artmasına yol açacağı aşîkârdır. Bu bağlamda ekonomik küreselleşmenin hâkim olduğu uluslararası ilişkilerde, ulusal ekonomik çıkarların bekası için enerji güvenliğini artıran faktörlerin gerek tedarik gerekse teknolojik yetenekleri geliştirecek şekilde ekonomik dış politika hamleleri ile desteklenmesi elzem görünmektedir.

Bu gerçeklik ve Hindistan'ın artan enerji ihtiyacı, onu bir hammadde ve enerji kaynağı olarak Afrika devletleriyle enerji işbirliğine doğru itmiştir.⁶⁹³ Hindistan'ın en büyük ham petrol ve doğal gaz şirketi (ONGC), “*Afrika kıtasından Libya, Mozambik, Myanmar, Namibya, Güney Sudan, Sudan’ın da bulunduğu 20 ayrı ülkede 41 projede enerji piyasası hisse senedi varlıklarına yatırım yaparak*” ulusal ekonomik güvenliği sağlamak için ciddi adımlar atmıştır. Keza Ortadoğu’ya bağımlılığını azaltmak ve enerji güvenliği endişelerini en aza indirmek için Afrika’ya açılan Hindistan’ın kıtada büyük çaplı yatırımları olmuştur. Örneğin devlet bazlı yatırımlara bakıldığında Afrika’da ön plana çıkan ONGC uluslararası bölümü ONGC Videsh, Nijerya, Fildişi Sahilleri, Liberya, Mısır ve Gabon’da petrol çıkarma ve enerji kaynaklarını geliştirme faaliyetlerinde bulunmuştur.⁶⁹⁴ Özellikle uzun vadeli krediler ile kıtada sıkı bağlar kuran Çin’in etkisini azaltmak adına, Hindistan, “*Çin’den farklı olarak stratejisini ve dış politikasını ekonomi,*

⁶⁹² Ibid., s. 6.

⁶⁹³ Rahul Pandey, “How Can India Achieve Energy Security?”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 41, No. 4, 2006, <https://www.jstor.org/stable/4417723>, s. 303. (31.03.2019).

⁶⁹⁴ Ameya Naik, “Reforming ONGC Videsh for India’s Energy Security”, *Policy Brief*, 2014, <https://www.academia.edu/9720466>, s.2. (25.03.2019). Hindistan’ın ulusal enerji güvenliğinde en önemli devlet sahipliğindeki şirket olarak ön plana çıkan ONGC Videsh hakkında ayrıntılı bilgi almak için bkz., <https://www.ongcvidesh.com/company/about-ovl/>

*çevre ve genel olarak Batı'nın ilgilenmediği sosyal konular arasında bir denge sağlayacak biçimde” bütünleşmiş bir politika seti üzerine kurmuştur.*⁶⁹⁵

Reel sektör şirketlerinin de Sudan, Madagaskar ve Nijerya gibi devletlerde çeşitli kalıcı yatırımlar yaparak katkı yaptığı ekonomik güvenlik süreci, devlet ve özel sektör eliyle yürütülmüştür. Bu kapsamda Hindistan'ın Afrika'nın enerji sektöründeki yatırımını artırmak için Hindistan - Afrika hidrokarbon konferansları düzenlenmiştir. Söz konusu konferanslar kapsamında, enerji alanında Afrika devletleriyle beş ana işbirliği alanı belirlenmiştir.⁶⁹⁶ Enerji önceliği ile şekillenen gündem konuları, *“Afrika'dan daha fazla ham petrol satın alınması, ikili temele dayalı olarak yukarı havza fırsatlarına daha fazla yatırım yapılması, daha fazla sıvılaştırılmış doğal gaz tedarik etme fırsatlarının araştırılması, Afrika kıtasında kapsayıcı büyümeyi sağlamak ve Afrika toplumlarını geliştirme programlarının desteklenmesi için uygun maliyetli yöntemler yetenek yetiştirme ve teknoloji kazanımı sağlanması”* olarak belirlenmiştir.⁶⁹⁷

Bu bağlamda göüldüğü üzere enerji kartı, Hindistan'ın Afrika'ya politikasına yönelik itici güçlerin başında gelmektedir. Hindistan enerji sepetinde, petrole bağımlılık kalıtsal bir sorun olarak ön plana çıkarken yerel ham petrol üretiminin Hint rafinerilerinin işleme gereksinimlerini karşılamadığı düşünüldüğünde, ithalat kritik bir rol kazanmaktadır. Hindistan ekonomisinin öngörülen büyüme yörüngesinde devam ettiği ve yerli ham petrol üretiminin istikrarlı bir artış göstermediği sürece, 2025 yılına kadar petrole olan ihtiyaca paralel olarak ithalattaki payın %80'den %90'a yükseleceği beklentisi hâkimdir.⁶⁹⁸ Zira Orta Doğu, Güney Amerika ve Afrika bölgelerinden Hindistan rafinerilerine düzenli girdi sağlanmaktadır. Diğer taraftan ise ekonomik güvenliği sağlamak ve küresel çıkarlarını korumak için Hindistan, Orta Asya'da petrol sahalarını güvence altına almak, ABD ile ticaret ve nükleer işbirliğini devam ettirmek, Körfez bölgesindeki dört milyona ulaşan Hint diasporasından gelen döviz transferlerinin devamını sağlamak ve Ortadoğu'da İsrail'in en büyük silah tedarikçisi olma yolunda

⁶⁹⁵ Kılıç, op. cit., s. 77.

⁶⁹⁶ Kinfu Adisu, Thomas W. Sharkey, Sam C. Okoroafo, “Analyzing Indian Policies and Firm Strategies in Africa”, *Journal of Management Research*, Vol. 5, No. 3, 2013, ss. 10-11.

⁶⁹⁷ Amadou Sy, Andrew Westbury, “The 3rd India-Africa Forum Summit: Priorities for Enhancing the Indo-African Commercial Relationship”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/pdf>, ss. 55-56. (25.08.2018).

⁶⁹⁸ Malancha Chakrabarty, “Indian Investments in Africa: Scale, Trends, and Policy Recommendations”, *ORF Working Paper*, 2017, s. 2.

ekonomipolitik adımlar atmıştır.⁶⁹⁹ Bu bağlamda ekonomik bağlantılar, ulusal ekonomik güvenlik için gerekli olduğu kadar dış politikada potansiyel rakipleri yanında tutarak “kazan-kazan” ilkesi ile işbirliği zemini yaratmak için kullanılmaktadır. Örneğin Hindistan’ın Çin ile işbirliği içinde Orta Asya’daki petrol sahalarını güvence altına alması çabalarında olduğu gibi ekonomik ilişkiler, ülkenin dış politika stratejilerinin aşamalı olarak ilerlemesini sağlamaktadır.

Yaklaşık 1,3 milyarlık nüfusu ile “son yıllarda %7-10 arasında düzenli bir büyüme oranı yakalayan” Hindistan’ın, enerji talebini karşılamak adına “stratejik bir ekonomik güvenlik politikasına ihtiyacı” olduğu aşikârdır. Nitekim enerji tüketiminin yaklaşık %75’ini ithal ederek karşılayan Hindistan’ın, bu noktada Ortadoğu’ya bağımlı görünse de yaşanan jeopolitik ve jeoekonomik anlaşmazlıklar alternatif kaynaklarıyla Afrika’ya yönelimi cazip kılmıştır.⁷⁰⁰

21. yüzyılın ilk on yılında, enerji kaynaklarını ve enerji bağlarını çeşitlendiren Hindistan’ın petrol ithalatının %22’sini Afrika devletlerinden sağlamayı başarmıştır.⁷⁰¹ Örneğin Angola’da Çin tarafından engellense de Hindistan hala koruduğu enerji bağları ile ham petrolünün %5’ini Angola’dan ithal etmektedir. Bu bağlamda Hindistan’ın Afrika devletleriyle olan enerji politikası, bir bakıma Çin’in petrol anlaşmaları ile ilişkileri güvenceye alma yaklaşımına çok benzetilmektedir. Hindistan, bu politika kapsamında ham petrol sevkiyatı alımı için ikili işbirliği kapsamında Angola petrol şirketi Sonangol ile bir Mutabakat Zaptı imzalamıştır. Nijerya’da ONGC ve dünyanın en büyük çelik şirketi olan Mittal Steel’in ortak girişimi ile 6 milyar ABD dolarlık bir petrol altyapısı anlaşması imzalanmıştır.⁷⁰² Anlaşma, bir petrol rafinerisi, enerji santrali ve demiryolu hattı inşa etmek karşılığında Hindistan’a, iki zengin petrol sahasında da araştırma yapma hakkını kazandırmıştır.

Bu süreçte Angola, Nijerya, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC), Hindistan’ın Afrika’daki en iyi enerji ortaklarından birkaçı olarak öne çıkarken kaynak açısından zengin bu devletlerin genellikle istikrarsız siyasi rejimlerle yönetiliyor olması

⁶⁹⁹ Rohan Mukherjee, David M. Malone, “Indian Foreign Policy And Contemporary Security Challenges”, *International Affairs*, Vol. 87, No.1, 2011, s. 93.

⁷⁰⁰ Elizabeth Sidiropoulos, “India-Africa Relations Under Modi: More Geo-Economic?”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, Brookings India, October 2015, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/pdf>, s. 16. (25.08.2018).

⁷⁰¹ Malancha, op. cit., s. 5.

⁷⁰² Ibid., s. 8.

diğer açıdan riskli bir ekonomik dış politika gelişimine sebep olabilmektedir. Bu bağlamda Afrikalı devletler ekonomilerini korumak için doğal kaynaklarının ihracatına güvenirken yaşadıkları siyasal istikrarsızlıklar veya askeri çatışmalar sonucu ekonomik açıdan da savunmasız kalabilmekte ve zarara uğrayabilmektedir. Madalyonun diğer yüzünde bulunan Hindistan gibi enerji kaynakları ithalatına bağımlı devletler için bu ülkelerin siyasi ve askeri istikrar içinde geliştiği sürece dış ekonomik politika stratejilerinde güvenlik transfer etme yetisi devam edecektir. Zira Hint ulusal menfaatlerini doğrudan olumsuz etkileyecek olan petrol girdisinin ithal edilmesinin sekteye uğraması, ciddi bir ulusal güvenlik tehlikesi oluşturacaktır. Örneğin Hindistan'ın Afrika'dan toplam petrol ithalatındaki payı %11 olan Nijerya'da yaşanacak olası bir askeri çatışma veya politik-ekonomik istikrarsızlık, doğal olarak Hindistan ekonomik güvenliğinin ve dış politikasının merkezine yerleşmektedir.⁷⁰³ Bu nedenle Hindistan, Afrika devletleriyle enerji hacmini arttırıyor olsa da uzun vadede çıkarlarını zedeleyebilecek politik olarak dengesiz ve ekonomik açıdan savunmasız rejimlere güvenme riskini göze almakta ve bu gerçekler temelinde dış politika hamleleri yapmaktadır.

Bu bağlamda 2002 yılında başlatılan “*Odak Afrika*” ve sonrasında “*Genişletilmiş Ufuklar*” ve “*Takım 9*” girişimi gibi açılımlarla birçok Afrika ülkesi ile ilişkiler daha da derinleşmeye başlatılmıştır. Ayrıca “*2008 yılında başlatılıp üç yılda bir tekrarlanan ve en son 2015 yılında gerçekleştirilen Hindistan - Afrika zirveleri*” ile siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda “*Afrika-Hindistan zirve diplomasisi*” çok önemli bir açılım olup Afrika kıtasındaki Hindistan ekonomik dış politikasının pratik zemini konumuna gelmiştir. Bu süreç kısmen 2000 yılında başlatılan Çin-Afrika İşbirliği Forumuna benzer şekilde ortaya çıkarken kıtadaki diğer güçlerin inisiyatiflerine cevap vermeyi amaçlamıştır. Afrika'nın Hindistan'ın geleceği için vazgeçilmez bir kıta haline geldiğinin işareti olan bu işbirliği, Hindistan ekonomik güvenliği için önemli bir dış politika açılımı olmuştur. Böylece eş zamanlı olarak Afrika devletleri ve Afrika Birliği (AU) Hindistan'ı giderek kendi gelecekleri için potansiyel bir ortak olarak görmüşlerdir.⁷⁰⁴ Hindistan'ın büyümekte olan ekonomisi ile özellikle enerji kaynaklarına olan ihtiyacı bu ortaklığı ön plana çıkarmıştır. Afrika devletlerinin Çin ve ABD gibi

⁷⁰³ Jagtiani, op. cit., s. 7.

⁷⁰⁴ Beri, op. cit., s. 222.

büyük güçler hariç tutulduğunda rekabetçi sağlık, eğitim ve tarım olanakları açısından Hindistan'ı kendilerine yakın gördüğü söylenebilir.

Bu algı çerçevesinde Nisan 2008'de Yeni Delhi'de düzenlenen Hindistan - Afrika zirve diplomasinin ilk toplantısında, çeşitli devletlerde Hint projelerinin bankacılık, eğitim, gıda işleme, sağlık, kurumsal yapı, tıp, bilim ve teknoloji alanlarında başlatılmasıyla ilişkiler pragmatik bir zemine oturtulmuştur. Bu bağlamda Hindistan'ın modern, dinamik, kapsayıcı ve demokratik bir ulus olarak her türlü BM barış gücüne katılma ve barış inşasına yönelik mevcut potansiyeli, Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de Afrika kıtasında ortaya çıkma fırsatı bulmuştur. 2011 yılında Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde düzenlenen ikinci Hindistan - Afrika Forum Zirvesi'ne *“Ortaklığın Geliştirilmesi”* söylemi kapsamında 15 Afrika ülkesinden üst düzey temsilciler katılmış ve bu zirve ilk zirvenin başarı ve başarısızlıklarını değerlendirme fırsatı sunmuştur.⁷⁰⁵ Zirvede, Hindistan hükümeti gelecek üç yıl boyunca Afrika kıtasına yönelik çoğunluğu uzun vadeli kredilerden ve 700 milyon ABD doları hibelerden oluşan toplam 5 milyar ABD dolarlık bir mali taahhüt açıklamıştır. Aynı zamanda Hindistan, *“Afrika devletlerinin kalkınması için Yeni Afrika Programı'na (NEPAD) 300 milyon ABD dolarlık kredi sağlayacağını ve insan kaynaklarını geliştirme alanlarındaki projeler için 'Afrika'ya Yardım' bütçesi altında ek mali destek sağlayacağını”* açıklamıştır. Ayrıca gerek zirve öncesi gerekse zirve sırasında Hindistan ile Afrika arasındaki tarihsel ilişkilere sıkça vurgu yapılırken, söz konusu ilişkilerin, *“sürdürülebilir ortaklık zemininde”* daha ileriye taşınması kararlaştırılmıştır.⁷⁰⁶

2015 yılında üçüncüsü gerçekleştirilen Hindistan - Afrika Zirvesi ise ilk iki zirveden daha geniş katılım ile toplanmıştır. Bu zirve Afrika kıtası dışındaki Afrika kökenlilerin katıldığı en büyük zirve olarak tarihe geçerken zirveye 54 Afrika ülkesinin tamamının katılım sağlaması, Hindistan'ın tüm Afrika devletleri ile ikili ilişkiler geliştirilmesi yönündeki hedefinin gerçekleşebileceğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca zirvede konuşan dönemin Hindistan Başbakanı Narendra Modi, *“Afrika'ya 10 milyar ABD dolar gelişim ve altyapı destek kredisi vereceklerini de açıklamıştır.”*⁷⁰⁷ Öte yandan

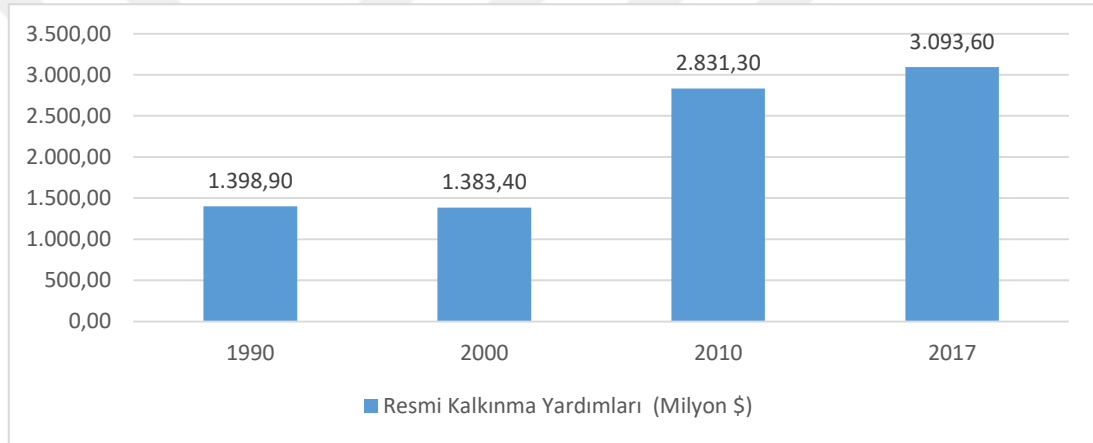
⁷⁰⁵Peter Kragelund, *India's African Engagement* (ARI), Real Instituto Elcano, 19.01.2010, [http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/460919004118f56, s. 4. \(31.10.2018\).](http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/460919004118f56, s. 4. (31.10.2018).)

⁷⁰⁶Jagtiani, op. cit., s. 8.

⁷⁰⁷Ruchita Beri, “Third India Africa Forum Summit: Key Outcomes”, *Institutes for Defence Studies and Analysis*, [https://idsa.in/africatrends/third-india-africa-forum-summit_rberi_1215, \(05.07.2018\).](https://idsa.in/africatrends/third-india-africa-forum-summit_rberi_1215, (05.07.2018).)

Hindistan - Afrika Zirvesi ile sağlanan diğer bir kazanım da geçmişte Hindistan tarafından çok az üst düzey ziyarete ev sahipliği yapan Afrika kıtasının, yapılan zirveler sonrasında birçok üst düzey Hindistanlı devlet adamını ağırlamaya başlamasıdır. Böylece Hindistan yetkilileri tarafından “*ekonomi diplomasi*leri sayesinde kıtayı düzenli olarak ziyaret ederek yeni yatırım politikalarının da çerçevesi belirlemeye” çalışılmıştır.⁷⁰⁸ Bu bağlamda kalkınma işbirliği veya ortaklığı açısından Hindistan, katkısı Çin’e nazaran sınırlı olmasına rağmen Afrika’nın gelişiminde kritik bir aktör olarak konumlanmıştır. Hem Afrika kıtasında hem de küresel düzeyde güney-güney işbirliğinin yanı sıra kuzey-güney işbirliğinin de güçlü bir savunucusu olan Hindistan, sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunma prensibi ile hareket ederek etki göstermeye çalışmıştır.⁷⁰⁹

Grafik 3.25. Hindistan Resmi Kalkınma Yardımları Değişimi

Kaynak: Tarafımızdan DB verilerinden hazırlanmıştır.

Hindistan’ın Afrika politikasını diğer büyük güçlere benzer ticaret ve enerji yatırımları yönlendirse de Hint politikasını bilişim teknolojileri alanındaki kalkınma yardımları sayesinde farklılaşma yoluna giderek meşru bir nüfuz alanı kurmaya çalışmıştır. Hindistan resmi kalkınma yardımları, Çin ve ABD gibi Afrika’daki diğer aktörlerin seviyesine erişemese de karşılıklı çıkar ortaklığı ile ilerletilmiştir. Ticaret ve yatırımların devamlılığında karşılıklı ulusal çıkarlara yakından bağlı olan bu süreç, Hindistan’ın teorik olarak talep odaklı görülmesine rağmen diğer aktörlere karşı daha eşitlikçi ve daha az sömürücü olarak kabul edilmesi sayesinde düzenli olarak gelişme

⁷⁰⁸ Rajan Kumar, “India’s Foreign Policy under Modi Government”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Eylül 2014, ss. 110-111.

⁷⁰⁹ Preeti Sinha, “India’s Emerging Role in Africa’s Sustainable Development”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/india-africa-briefing-book-brookings-india.pdf>, s. 33. (25.08.2018).

göstermiştir.⁷¹⁰ Bu doğrultuda daha çok 21. yüzyıl ile ivmelenen Hindistan resmi kalkınma yardımları, ilk on yıl içinde iki kat artmıştır. Dağılımın ayrıntılarına bakıldığında çoğunluğu Afrika kıtasındaki devletlere aktarılan kalkınma yardımları sayesinde yumuşak güç zemininde gerek siyasal gerek ekonomik dış ilişkiler kolaylıkla yürütülmüştür.⁷¹¹ Grafik 3.25’de görüldüğü üzere 2017 yılında 3 milyar ABD dolar seviyesine ulaşan resmi kalkınma yardımları, ulusal ekonomik güvenlik aracı olarak gün geçtikçe artmaktadır.

Diğer taraftan Afrika, Hindistan için hem Asya’da hem de uluslararası arenada küresel bir aktör olarak ortaya çıkması noktasında hayati önem taşımaktadır. Yeni Delhi’nin BM Güvenlik Konseyi’nde kalıcı üyelik arayışı, Afrika devletlerinin desteğini gerektirmektedir. Zira hem Hindistan hem de Afrika, Bretton Woods sonrası düzenin küresel rejimlerini, özellikle gıda, enerji, iklim, su, siber ve uzayla ilgili olanları şekillendirme noktasında ortak çıkarlara sahiptir. Ancak ne Hindistan ne de Afrika devletleri bu rejimleri kendi başlarına şekillendirme kapasitesine sahiptir. İklim değişikliği gibi birçok konuda Hindistan ve Afrika arasında önemli görüş farklılıkları bulunmaktadır. Dünya düzenini yahut ilgili normları ve kurumları şekillendirmeye yönelik ortak çalışma alanları bu noktada önem kazanmaktadır. Böyle bir alan olarak BM barış gücü operasyonları ön plana çıkmaktadır. Örneğin Hindistan’ın 1960 yılında Kongo’daki BM barışı koruma operasyonuna katkı vermesi Afrika’yla uzun erimli bir ilişkinin başlangıcı olmuştur. İstatistiklere bakıldığında BM misyonları Hindistan’ın askeri angajmanının ve Afrika’ya askeri yardımının temelini oluşturmuştur. Böylece Hindistan’ın ekonomik etkisi ile yaydığı ve sağladığı güvenlik yanında Afrika’nın gelecekteki askeri ve siyasal güvenlik mimarisindeki rolünü artırmak için ciddi ve sürekli bir diyalog kurduğu görülmüştür.⁷¹²

Tarihsel olarak bakıldığında ise Hindistan, Afrika’daki neredeyse tüm BM Barışı Koruma Operasyonları’na katılmıştır. 1960 -1963 yılları arasında Kongo’daki BM operasyonları ile barış uygulama misyonlarına başlayan aktif askeri etkinlik süreci, Soğuk

⁷¹⁰ Gareth Price “India’s Aid Dynamics: From Recipient to Donor?”, *Asia Program Working Paper*, London, September 2004, <http://www.chathamhouse.org/sites/defaultfiles/public/Research/Asia/wp200904.pdf>, ss. 6-7. (15.08.2018).

⁷¹¹ Narlikar, op.cit., s. 192.

⁷¹² Yeshe Choedon, “India’s UN Peacekeeping Operations Involvement in Africa: Change in Nature of Participation and Driving Factors”, *International Studies*, Vol. 51 No. 1-4, 2017, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020881717719184>, ss. 16-17. (05.09.2019).

Savaş'ın sona ermesi ile birlikte yaşanan Afrika'daki istikrarsızlıklara paralel olarak artışa geçmiştir. Son dönemde Hindistan, Güney Sudan iç savaşında toplu soykırımın önlenmesi konusundaki çabaları ile ön plana çıkarken Somali ve Mali'deki Afrika Birliği misyonlarında da barış ve güvenlik sağlanmasına önemli askeri ve mali katkı sağlamıştır.⁷¹³ Hindistan *“gerek kendi ekonomik anlaşmalarının ve ticaretinin güvenliğini sağlamak gerekse Afrika'daki çatışmaları önlemek”* üzere BM barış güçlerine birçok defa önemli katkı sağlamıştır. Mozambik, Somali, Angola, Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Etiyopya ve Eritre'deki BM operasyonlarında birçok devletin ötesinde bir sayı ile katkı yapan Hindistan, örneğin Demokratik Kongo Cumhuriyeti'ndeki BM operasyonuna 3.500 askeri personel ile Etiyopya ve Eritre operasyonlarına ise 1.400 kişilik askeri misyonla en büyük katkı yapan ülke sıralamasında ilk sırada yer almıştır.⁷¹⁴

Dolaylı yoldan ekonomik güvenliği garanti altına almak için bir açılım olarak görülen kıtadaki BM misyonlarına katılım, diğer taraftan Batı'nın finanse ettiği, ancak büyük ölçüde Asya devletleri tarafından asker gücü sağlanan bir süreç olduğundan uzun vadeli şekilde sürdürülemeyeceği düşünülmektedir.⁷¹⁵ Diğer taraftan Hindistan'ın proaktif barışı koruma çabaları Afrika'daki etkinlik ve güç mücadelesinde kilit bir unsur olarak Hint dış politikasında ekonomik gücün yansıtılabileceği bir alan olarak geçerliliğini korumaktadır.

Bu noktada Hindistan ekonomik güvenliğinin sağlanması ve devamlılığı için hiç kuşkusuz Hint Okyanusu'nun güvenliğinin sağlanması hususunun kritik bir boyut olduğu ifade edilebilir. Asya ekonomilerinin hızla büyümesi, 21. yüzyılda stratejik bir coğrafya haline gelen bu bölgenin önemini artırmıştır. Ekonominin hızla büyümesi ve ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılmaya dönük Ortadoğu ve Afrika'dan sağlanan enerji dahil olmak üzere hammadde ihtiyacının güvenliği, *“Hint okyanusunun stratejik önemini”* daha da artırmaktadır. Zira Hindistan'ın başta Afrika devletleri olmak üzere ticaretinin çoğu *“denizden yapılmakta ve ithal ettiği petrolünün yaklaşık %89'u deniz yoluyla”* getirilmektedir. Dolayısıyla Hint Okyanusu'ndaki *“deniz yolu güvenliği”*, Hindistan

⁷¹³ Ibid., s. 18.

⁷¹⁴ Nivedita Ray, Dinoj K. Upadhyay, Athar Zafar, *India-Africa in the 21st Century- A Comprehensive Partnership*, ICWA-Jindal School of International Affairs Symposium, New Delhi, 5 December 2014, <https://icwa.in/pdfs/ssreports/2014/Ronjindalsymposium05122014.pdf>, s. 8. (21.09.2018).

⁷¹⁵ Ibid., s. 7.

ekonomisi açısından hayati önem taşımaktadır. Bu doğrultuda Hindistan, eski tarihsel bağları sonucu bölgede önemli bir deniz hâkimiyeti ile Madagaskar, Mauritius, Mozambik, Seyşeller, Güney Afrika ve Tanzanya gibi devletlerle savunma işbirliği anlaşmaları ve güvenlik alanında anlaşmalar yapmıştır.⁷¹⁶ Stratejik ilgi alanı olan Hint Okyanusu bölgesinde Çin'in ekonomik stratejisine karşı koymak, arka bahçesi olarak nitelendirdiği Hint Okyanusu ve deniz yolu güvenliğinde etkisini sürdürmek Hindistan'ın ulusal çıkarları için kritik bir öneme sahiptir.

Tüm bu etkenler ışığında Hindistan'ın uluslararası ilişkilerdeki yükselişi, dış politikasını yönlendiren pragmatizm ve enerji temelli ekonomik diplomasi sonucu ortaya çıkmıştır. Hindistan, yumuşak güç yetenekleri, tarihi bağları ve kendine özgü bir konumu ile Afrika'da büyümek için fırsatlar arayışına girmiştir. Kıtada önemli adımlar atılsa da özel sektör girişimi ile başlatılan süreç, belirgin bir Afrika politikasının olmayışı sonucu kıtanın ekonomik refahının ulusal ekonomik güvenliğe dengeli bir optimizasyonu ile parçalı ve geçici bir yaklaşımla ilerlemiştir. Bu çerçevede Hindistan'ın Afrika kıtasında uzun süreli varlık gösterebilmesi için çok boyutlu bir Afrika politikası öngörmesi beklenmektedir. Bu projeksiyonda Hindistan'ın Afrika kıtasındaki devletlerin güçlü ve zayıf yönlerini, fırsatları ve tehditleri kapsamlı bir şekilde analiz ederek ilerlemesi gereklidir.

Bu doğrultuda doğrudan yatırımların karşılıklı olarak süreklilik göstermesi için Hint ekonomisinde dışa açıklık oranının daha da artması, toplumsal eşitsizliği azaltacak reformlara devam edilmesi, orta sınıfın genişletilmesi ve ülkenin ulaşım altyapısının güçlendirmesi gerekliliği sıklıkla dile getirilmiştir.⁷¹⁷ Diğer taraftan dünya çapında küresel bir uluslararası ilişkiler aktörü olabilmesi için Yeni Delhi'nin iki önemli amacı gerçekleştirmesi gerektiği belirtilmektedir. İlk olarak *“Doğu Asya ekonomik sistemine dâhil olmuş gerçek bir Asya gücü haline gelmesi ve daha geniş bir coğrafyada etki sahibi olması”*, ikinci olarak ise *“ekonomipolitik gücünü ve etkisini küresel boyuta yaymak”* amaçlanmıştır. Bu şekilde Hindistan'ın, ulusal ekonomik güvenliğini garanti altına almanın yanında uluslararası finansal düzenin şekillendirilmesine katkıda bulunabileceği

⁷¹⁶ Alex Vines, Bereni Oruitemeka, “India's Engagement with the African Indian Ocean Rim States”, *Africa Programme Paper*, Vol. 1, No.8, 04.04.2008, <https://www.chathamhouse.org>, ss. 4-5. (23.08.2018).

⁷¹⁷ Mittal, op. cit., s. 5.

ve G-20 ya da diğer uluslararası kuruluşlardaki yeri ve etkinliğini güçlendirebileceği düşünülmektedir.

Bu noktada Hindistan dış politika belirleyicilerini motive eden anahtar değerın uzun yıllardır devam eden “*stratejik özerklik*” kavramı olduğu unutulmamalıdır. Hindistan’ın öz benliğinin yönlendirdiği bu kavram sayesinde bölgesel ve küresel güç durumundaki radikal değişikliklere karşı güçlü bir şekilde direnç gösterilebileceği düşünülmektedir.⁷¹⁸ Özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana Hindistan bu sayede uluslararası ilişkilerde eylem özerkliğini, özellikle ekonomi veya güvenlik boyutunda devam ettirebilmiştir. Genel olarak dış politika vizyonu açısından bakıldığında ise Hindistan’ın her türlü bağlayıcı askeri ve siyasi ittifak politikasına sert bir şekilde karşı çıkması ya da askeri güç kullanmaktan imtina etmesi gibi dış politika kimlik öğeleri çok kutupluluktan yana tavır almasını ve ekonomik ilişkilerle küresel siyaseti yönlendirme arzusunu kuvvetlendirmiştir. Bu bakımdan özerklik kazanmaya çalıştığı alanların başında gelen ekonomik açılımlar dış politikanın birincil belirleyenleri olmuştur.

Bu bağlamda özerklik değerinin Hindistan’ın dış politika seçimleri üzerindeki etkisi, durum tercihleri ve yumuşak güç projeksiyonunun sınırları açısından kritiktir. Bu noktada Hindistan’ın özerkliğe olan bağlılığı, yumuşak gücü dışındaki politika seçeneklerini sınırlandırma eğilimindedir. Teoride, Hint medeniyet mirası ve tarihsel geçmişi ile bir arada ilerleyen demokratik çoğulculuğu, dış politika araçlarından biri olarak ‘yumuşak gücü’ kullanma konusunda güçlü bir potansiyel yaratmaktadır.⁷¹⁹ Ancak Hindistan’ın güç kullanımına olan isteksizliği, yumuşak güç kullanma konusunu özellikle iktisadi ve kültürel açıdan daha yatkın hale getirmektedir. Uluslararası sistemde statü arayışında bir güç olan Hindistan, askeri gücü zorunlu olarak öngörmeden ya da kullanmadan iktisadi olarak kendisini yansıtanın yollarını aramaktadır.⁷²⁰

⁷¹⁸ Kumar, op. cit., s. 107.

⁷¹⁹ Tridivesh Singh Maini, “Can Soft Power Facilitate India’s Foreign Policy Goals?”, *The Hindu centre for Politics and Public Policy*, 04.08.2016, <https://www.thehinducentre.com/multimedia/archive/02960/113pdf>, (17.08.2018).

⁷²⁰ Yumuşak güç, başkalarının sizi nasıl gördükleri temelinde veya başka bir deyişle, örnek yoluyla güç elde etmelerine dayanarak ne istediklerini yapmalarını sağlama kabiliyetidir. Joseph S. Nye’ye yumuşak güç savunucuları için, bir ülkenin uluslararası arenadaki rolü giderek toplumunun bir yansıması olarak görülmektedir. Joseph S. Nye, *Yumuşak Güç - Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, (Çev.), Rayhan İnan Aydın, 2. Baskı, 101 Yayınları, Ankara, Aralık 2017, ss. 24-26.

5. Çin'in Yükselişinde Ekonomik Güvenlik Etkileri ve Dış Politika Örnekleri

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'nin kurulmasından sonraki ilk dönemlerde dış politikası ve güvenlik politikaları içerisinde ekonomik boyut hem konjonktür hem de politik ve askeri öncelikler nedeniyle ön plana çıkamamıştır. Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin ve modern Çin devletinin kurucusu Mao Zedong'un 1976 yılında ölümünün ardından Devlet Başkanlığı görevine getirilen Deng Xiaoping ile birlikte ülkenin güvenliği ve ekonomik refahının dış dünya ile interaktif ilişki kurulmasına bağlı olduğu ile Çin'in dünya ekonomisi ve gelişmelerinde daha aktif rol alması gerektiği bilinci hâkim olmaya başlamıştır.⁷²¹ Bu doğrultuda 1978 yılında ÇKP'nin XI. Kongresi'nde yenilenme süreci olarak “*Açık Kapı Politikası*” resmen yürürlüğe konulmuştur. Yabancı yatırımcılar, Çin ekonomisine davet edilmiş ve dünyayla diplomatik ilişkileri iyileştirme çabası içine girilmiştir. Ancak ekonomik büyüme ile ulusal güvenlik arasındaki ilişki hem akademik hem de resmi olarak Kasım 1992'de yapılan 14. Parti Kongresi'nde sosyalist bir piyasa ekonomisi kurulması kararına kadar, iki ayrı alan olarak algılanmaya devam etmiştir.⁷²²

1997 yılında Asya'da finansal krizinin patlamasından sonra özellikle “*ekonomik güvenlik*” kavramı, ekonomi ve politika analizlerinde popüler hale geldiği gibi Çin ekonomisinde ayrı bir gündem olarak takip edilmeye başlanmıştır. Ekonomik ilişkilerde karşılıklı bağımlılık ve küreselleşmeyle ilintili stratejik, politik ve ekonomik ilişkileri değerlendirmek için anahtar görevi gören bu kavram, diğer ulus devletlerde olduğu gibi Çin açısından da geleneksel güvenlik tanımlamasına meydan okuma sonucu gelişmiştir. Bu sayede Çin'in ekonomik güvenliğinin dünya ekonomisiyle etkileşimlerinde ne anlama geldiği, hangi kaynakların tehdit olarak tanımlandığı, gelecekte Çin'in ekonomik büyümesine yönelik daha güvenli bir dış ortam elde etmek için hangi önlemlerin alınması gerektiği gibi hususlar üzerine odaklanılabiliştir.⁷²³

5.1 Çin'in Ekonomik Güvenlik Analizi

Çin'in büyük güçler arasında hak ettiği yeri elde etme ve küresel ekonomiye entegrasyonu bakımından etkin bir “*ekonomik güvenlik stratejisi*” benimsediği

⁷²¹ Yong Deng, “The Chinese Conception of National Interests in International Relations”, *The China Quarterly*, Vol. 154, 1998, s. 311.

⁷²² Wang Zhengyi, “Conceptualizing Economic Security and Governance: China Confronts Globalization”, *The Pacific Review*, Vol. 17, No. 4, 2004, s. 525.

⁷²³ Daojiong Zha, “Chinese Considerations of “economic security””, *Journal of Chinese Political Science*, Vol 5. No.1, March 1999, s. 70.

görülmektedir. Bu kapsamda daha çok ekonomik güvenliğin dış boyutuna odaklanılmış ve bu yönde adımlar atılmıştır. Küresel ekonomik ve finansal kurumlara bağlılığın ön plana alındığı DTÖ'ye üyelik gibi adımlar, dünya ekonomisinin geri kalanı için geçerli olan Çin “*tehdit*” seviyesinin azalmasını sağlarken küresel ekonomik güvenliğin sağlanması yönündeki eğilimi güçlendirmiştir. Benzer şekilde Çin’de ekonomik güvenliğin mikro ve meso boyutu yerine ulusal ekonomik güvenliği doğrudan ilgilendiren makro düzey daha çok ön plana çıkmıştır. Sadece ülkede ufak bir azınlık, mikro düzeyde ulusal ekonomik güvenliği standart bir kelime tamlamasından ziyade hem bireysel hem de toplumsal düzeyde de algılanması gerektiği görüşünü benimsense de devlet politikası, makro düzeyde ulusal ekonomik güvenlik seviyesinde şekillenmiştir.⁷²⁴

Bu noktada R. Kutay Karaca’nın “*Çin dış politikasının temel amacının enerjiyi sorunsuz ve kesintisiz elde etmek olarak belirlemesinin temel sebebini enerjinin ekonomik istikrar için olmazsa olmaz olduğu ve ekonomik istikrarın da dolaylı yoldan rejimin devamlılığını sağlayacağı görüşü*”, Çin iktidarlarının ekonomik güvenliğe bakış açısını yansıtmaktadır. Zira Çin açısından “*ekonomik güvenliği ve istikrarı sürdürme zorunluluğu, Çin’i giderek enerjiye bağımlı hale getirmekte ve bu sebeple enerji güvenliği, iktisadi güvenlik ve ulusal güvenlikle ‘bütünsellik’ içerisinde değerlendirilmesine*” yol açmaktadır. Bu minvalde “*enerji güvenliği başta olmak üzere bütüncül olarak ekonomik güvenliğin Çin için giderek dış politika belirleyenlerinin başında geldiği*”⁷²⁵ dikkate değerdir.

Çin Sosyal Bilimler Akademisi Endüstriyel Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü’nden Zhao Ying ise tehditlerin askeri olmayan yönlerini vurguladığı araştırmasında küreselleşmenin ticaret, yatırım, bilim, teknoloji ve çevre ile ilgili uluslararası gündemin Çin’e karşı fiili ve zaman zaman üstü örtülü bir tehdit içerdiğini ifade etmiştir. Ying, “*Çin Ekonomisine Yönelik Tehditler*” başlıklı çalışmasında Çin ekonomisini analiz ederken ekonomik güvenliği, bir ülkenin küresel ekonomik rekabet edebilirliği, ekonomideki bozulmalara, tehditlere ve istilaya karşı koyabilme kapasitesi, ülke ekonomisinin sürekli hayatta kalmasını ve büyümesini sağlayan yerel ve uluslararası ortamların bütünlüğü şeklinde tanımlamıştır. Çin hakkında benzer kaygılara sahip Liu

⁷²⁴ Hans Hendrichske, “China's Economic Security”, (ed.) Werner Draguhn, Robert Ash, *The China Journal*, No. 46, July 2001, s. 165.

⁷²⁵ R. Kutay Karaca, “Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990–2010)”. *Uluslararası İlişkiler*, Vol.9, No.33, 2012, s. 94.

Jianping ise ulusal ekonomik güvenliğin çerçevesini, egemen bir ülke olarak Çin'in ekonomik kalkınmasının ve ekonomik çıkarlarının iç veya dış unsurlardan kaynaklanan kesintiler veya tehditlerden arındırıldığı bir durum olarak tanımlamaktadır.⁷²⁶

Diğer taraftan bu tanımlamalar, ABD'nin uluslararası ekonomik ilişkilerdeki üstünlüğünü koruma hassasiyetine doğal meydan okumayı içinde barındırmaktadır. Ancak Çin'in ekonomik güç ve güvenliğine yönelik uygulamalarda çıkış noktasının, Soğuk Savaş sonrası koşulları ön kabule dayandığı görülmektedir. Çin'in ekonomik güvenliği konusunda ideolojik vurgu, “Çin özelliklerine sahip bir uluslararası ilişkiler sistemi” kurma arayışını hedeflese de söz konusu ön kabul temelinde tasarlanan politikalar karşısında bu fikir yoğun olarak hissedilmemektedir.⁷²⁷ Nitekim Çin'e özgü yöntemlerle ekonomik güvenliği anlamlandırma arayışı, yine de ÇKP çizgisinde şekillenen ekonomi ile dünya siyasetinde ulusal çıkarları etkin kılma çabası ile ilerlemiştir.

5.1.1 Tarihsel Arka Plan

Bu kapsamda son 40 yıldır Çin'in ekonomik büyüme serüveninde Çinli siyasetçiler ve araştırmacılar arasında ekonominin dış çevrenin şoklarından arındırılması en çok tartışılan konu, küreselleşme dalgası içinde ulusal egemenlik sorunsalı olagelmıştır. Bu noktada 1970'li yıllardan itibaren artarak devam eden kapitalizmin unsurlarının Çin ekonomisine sirayet etmesinin, Çince'de kendine özgü ve milliyetçi bir temelde ilerleyen ve ulusal ekonominin özü olarak ifade edilen “*Minzu Jingji*” kavramı ile çelişmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Zira bu kavram, Çin ekonomisinin dengede ve bağımsız kalması için sıklıkla kullanılmaktadır.⁷²⁸ Bu doğrultuda Çin merkezli işletmelerden hisse satın alınması ile devlete ait işletmelerin yabancı girişimcilere satışı gibi gelişmeler bu dengenin bozulacağı endişesini ortaya çıkarırken ekonomik güvenlik kavramını iç ve dış siyasette kritik bir konuma yükseltmiştir.

⁷²⁶ Zha, op. cit., s. 72.

⁷²⁷ Xinning Song, “International Relations Theory Building in China”, *Political Science*, Vol 49, No 1, Summer 1997, s. 42.

⁷²⁸ İktisadi bir vizyona sahip korporatist devletin kontrolü ve planlamasının dayandırıldığı bu kavram, Çin modernitesinin kültürel ve politik açıdan entelektüel altyapısında önemli bir yer tutmaktadır. Edmund S.K. Fung, *The Intellectual Foundations of Chinese Modernity Cultural and Political Thought in the Republican Era*, New York: Cambridge University Press, 2010, <https://books.google.com.tr/books?id=7muduLXtSGMC&pg=PA231>, s. 231, (17.07.2018).

Bu bağlamda yerli endüstrilerin doğrudan yabancı yatırım pahasına azalması sonucu kendine güvenmenin sembolü olan “*Minzu Jingji*” kavramının anlamını yitireceği düşünülmektedir. Nitekim Çin milliyetçiliği açısından ekonomideki yabancı varlığının artması, Çin’in ekonomik egemenliğine ciddi bir tehdit olarak görülmüştür. Aslında bu kaygının altında Çin anavatanının bu sefer yabancı sermaye tarafından işgal edilmesi endişesi ve tarihsel açıdan “*Çin mağduriyeti*” kavramının Çin’in gerek siyasal gerek ekonomik gelişim ve güvenliğine yönelik sosyolojik etkileri yatmaktadır.⁷²⁹ Yüzyıllık aşağılanmanın yarattığı söz konusu mağduriyetin etkisine Çin analizlerinde sık sık değinilmektedir. Bu mağduriyet algısı, elitler arasında önemini yitirmiş gibi gözükse de önemli bir belirleyen olmaya devam etmektedir. Çin’in bu algıyla bağlantılı güvensizlik ve zayıflık hissi, Çin’in dış ekonomik politikasının proaktif özelliğinin temel dürtülerini oluştururken Çin’i tarihsel olarak şartlandırılmış bir egemenlik vurgusu yapmaya ve kapsamlı bir ekonomik güç geliştirmeye yöneltmiştir.

Bu doğrultuda 1990’lı yıllara girerken başlıca birkaç uluslararası gelişme, Çin’de daha derin ekonomik bir farkındalığın oluşmasına ve politik-askeri güvenliğin yeniden düşünülmesine sebep olmuştur. İlk olarak, 1989 Tiananmen olayları uluslararası ilişkilerde Çin’i dışlayıcı bir örnek oluşturmuştur. Hemen akabinde İkinci Körfez Savaşı ise Çin yönetimi ve akademisyenler tarafından, uluslararası toplumdaki saygı ve statünün, ekonomik güç olmadan mümkün olamayacağı şeklinde yorumlanmıştır.⁷³⁰ Nitekim 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları ile birlikte ayyuka çıkan uluslararası siyasetteki değişim kadar küresel ekonomik ilişkiler de köklü bir silkelenme dönemine girmiştir. Uluslararası güvenlik anlayışını ve araçlarını yeniden şekillendiren sembolik bir olay olan bu saldırı, diğer devletler gibi Çin’e de güvenliğin çok boyutlu zeminde ilerlemesi gerektiğini hatırlatmıştır. Önleyici güvenlik kavramının askeri boyutunu öne çıkaran bu gelişme gibi küresel yönetim mekanizmalarını temelden sarsan 2008 Küresel Finans Krizi, ekonomik açıdan dirençli olmayı, risk ve tehditlerin öngörülebilirliğini tüm dünyaya hatırlatmıştır. Zira ekonominin tekrar büyük güçlerin yükselişini, düşüşünü, başarı ve başarısızlığını belirlemede ana faktör haline geldiği iddiaları daha da ayyuka çıkmıştır. Böylece uluslararası rekabetin ana savaş alanı, ekonomik bölgeye kaymıştır. Çin’in de

⁷²⁹ James Petras, *China: Rise, Fall and Re-Emergence as a Global Power, The Lessons of History*, Global Research, 20 May 2015, <http://www.globalresearch.ca/china-rise-fall-and-re-emergence-as-a-global-power/29644/>, (12.07.2018).

⁷³⁰ Zhengyi, op. cit., s. 530.

gerekli dersleri aldığı bu kriz sonrası uluslararası rekabetin özü ekonomi, bilim ve teknolojiye dayanan ulusal gücün sürdürülebilir kılma mücadelesi olarak daha da kanıksanmıştır.

Bu noktada 2008 Küresel Finans Krizi'ni diğer devletlere nazaran daha rahat atlatmasını sağlayan Çin açısından dışa açılma politikasının başladığı 1970'li yılların sonundan itibaren ana gündem maddesi olarak yürüttüğü ekonomik güç ve güvenlik stratejileri olmuştur. Dönemin başından itibaren örtülü olsa da küresel hegemonya mücadelesinin özellikle ekonomik boyutunda Amerikan genişlemeciliğini caydırmak için Çin'in ekonomik olarak güçlü olması gerektiği görüşü hâkim olmuştur.⁷³¹ “Çin tehdidi” retorliğini azaltarak, çok kutuplu bir dünya nosyonu içinde Pax-Americana fikrini reddetme temelinde bir arada yaşama kültürünü genişletmek ve Çin'i ABD ile rekabet etmeden kutuplardan biri haline getirmek hedeflenmiştir.⁷³²

Diğer açıdan Çin'in küresel ekonomide rekabeti canlandırıcı, dış ticaret ilişkileri ve hacmi, GSYİH kapasitesi ve GSYİH yıllık büyüme oranları, söz konusu hedefe ulaşmaya yönelik pragmatik adımlar olarak okunabilir. Zira Çin ekonomisi, kendine özgülüğü ile son 40 yıllık periyotta tüm dünyada en hızlı büyüyen ekonomi olmuştur. Ayrıca ekonomik güvenliğinin bir göstergesi olarak Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi'ndeki yeri her geçen yıl yukarı seviyelere çıkmıştır.⁷³³ Çin'in ekonomik coğrafyasına bakıldığında işgücü arz bolluğu, büyük bir iç pazar, yüksek tasarruf oranları, zengin ulusal rezervler gibi güçlü yönler yanında doğal kaynak açısından kendi kendine yeterli olmayan yapısı ve enerji güvenliği ile ilgili kısıtlar öncelikle göze çarpan kalemlerdir. Zira Çin ekonomisinin büyüklüğü arttıkça, Çin'in denizaşırı enerji kaynaklarına bağımlılığı da artmıştır. Çin'in 1993'te net bir petrol ithalatçısı haline gelmesi, Çin'in denizaşırı petrol ve diğer kaynaklar için taleplerinin Asya dâhil küresel enerji güvenliğini etkiler hale gelmiştir. Bu nedenle Çin'in yabancı petrol, gaz ve mineral

⁷³¹ Tong Jiemin, “Seize Opportunities to Develop Economic and Trade Relations with the European Union”, *Guoji Maoyi (International Trade)*, February 1995, ss. 13-14.

⁷³² Petras, loc. cit.

⁷³³ Dünya Ekonomik Forumu'nun 2017-2018 Küresel Rekabetçilik Raporu'nda “Çin, Hindistan ve Endonezya gibi başlıca gelişmekte olan pazarlar ile birlikte gelişmiş ekonomileri yakalayarak inovasyon merkezleri haline geldiği” tespit edilmiştir. Ayrıca “Çin, bir basamak ileri giderek 27. sırada BRICS ülkesi ekonomilerinin en yükseği olarak” sıralamada yerini almıştır. *The Global Competitiveness Report 2018*, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>, (01.02.2019).

kaynaklarına erişimi konusu, dış politika stratejilerini etkileyen ekonomik güvenliğin bir bileşeni olarak gelişmiştir.⁷³⁴

Çin, özellikle 1990'ların başında uluslararası siyasi-ekonomik düzendeki değişikliklere yönelik artan farkındalığı doğrultusunda Japonya'nın uyguladığı şekilde ekonomik güvenliği, bir yönetim prensibi olarak “*kapsamlı güvenlik*” olarak genişletmeye çalışmıştır. Japonya'nın kalkınma yardımları ile bölgesel bir ekonomik güç olma yolunda ilerlediği uygulamaları yakından takip eden Çin, benzer dış ekonomik politika araçları ile Afrika kıtasında ve Asya bölgesinde ucuz işgücü ve düşük maliyet avantajı ile üretim odaklı ekonomik bir çekim merkezi olma yolunda ilerlemiştir. Yine Japonya'nın hissettiği politik ve ekonomik açıdan hayatta kalma kaygısı ile uluslararası statü ve etki hedefi, Çin açısından da en önemli motive edici faktör gibi görünmüştür.⁷³⁵

Uluslararası sistemi Çin lehine ya da Çin için daha güvenli hale getirme konusunda yapılan tartışmalar, riskler arasında fırsat yaratma ikilemi çevresinde yapılmıştır. Bu bakımdan Çin ekonomik güvenliği açısından ekonomik büyümenin sürdürülebilirliğine yönelik iç ve dış tehdit kaynaklarını ortaya koyan birçok analiz yapılmıştır. Bu analizler sayesinde Çin'in küresel ekonomik faaliyetlere ve uluslararası iş bölümüne daha fazla katılımı ile şekillenen ekonomik güvenlik için en pragmatik yol çizilmeye çalışılmıştır. Böylece Çin'in ekonomipolitik yapılarını ve reformlarını derinleştirmek ile bütüncül gücünü artırmak için sık sık ekonomik güvenliğe yönelik tehditlerin ön plana koyulduğu stratejiler, kolaylıkla devlet politikalarına çevrilebilmiştir. Diğer taraftan Çinli araştırmacılar, devleti referans noktası olarak kullanmada ortak paydada buluşurken, gelişen ve değişen uluslararası ekonomik sistemi güvenli bir sistem olarak görüp görmedikleri bakımından ayrılmış görünmektedir.

Bu doğrultuda Çin'in ekonomik güvenlik ile ilgili düşünceleri, hem subjektif hem de objektif boyutlara sahiptir. Ancak genel olarak küresel ekonomik faaliyetleri sıfır toplamı bir oyun olarak görme eğilimi nedeniyle, Çin'in toprak güvenliğini korumak için ekonomik güvenliği gerekli bir araç olmasının yanı sıra kendi başına bir amaç olarak

⁷³⁴ Daojiong Zha, “Comment: Can China Rise?”, *Review of International Studies*, Vol. 31, 2005, ss. 775–776.

⁷³⁵ Ibid., s. 777.

kabul ettiği söylenebilir.⁷³⁶ Başka bir deyişle, “*ekonomik güvenlik*”, ulusal güvenliğin en önemli unsuru olarak konumlanmıştır.

Çin’in ekonomik güvenliğine yönelik tehditlere baktığımızda ise küreselleşme başta olmak üzere Çin yükselişine karşı küresel ekonomipolitik sistemin doğası karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Çin’e yönelik uluslararası ilişkiler araştırmalarında “*ekonomik güvenlik*” kavramının artan popülaritesi, “*ulusal çıkar*” eğiliminin bir göstergesidir. Diğer taraftan Çin’in ulusal çıkarlar üzerine odaklanarak ekonomik güvenliğe yaklaşması, Çin liderlerinin “*Maoist ideolojinin sınırlarını aşma ve pragmatizme dayanan ulusal çıkarları tanımlama*” eğilimlerini de yansıtmaktadır.⁷³⁷ Ancak Çin’in ekonomik güvenliğine yönelik artan ilgi çok yönlüdür. Zira küresel ekonomik güvenliği de doğrudan etkileyen bir unsur olan Çin’in ekonomik güvenliğini koruma çabası ile askeri eylemleri arasında nasıl bir denge kuracağı ve dış politikalarını nasıl şekillendireceği kritik ve merak edilen konular olarak ön plana çıkmıştır.

Bu bağlamda Çin, dışa açılma stratejisi ve reformlar ile sosyalist ekonomi öğretilerinden kapitalist düzene doğru kademeli ilerleyişi kendine özgü bir çizgide devam ettirmiştir. Bu süreç sadece planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişi değil aynı zamanda ekonomik yapıda ve ekonomik büyüme modelinde de dönüşümü içermiştir. Günümüzde diğer birçok gelişmekte olan ülkede olduğu gibi bu yenilenme neoliberal reformlara dönüşmüştür. Ancak kendine özgü bir gelişim sürecinin, Çin iktisat tarihinde izleri bulunmaktadır. Zira devletin, her daim sistemi yönlendirme geleneği olan Çin’de Batının çok uzun yıllar sonra ulaştığı medeniyet seviyesine daha önce sahip olmasının etkisiyle devletlerini dünyanın merkezi olarak konumlandırma ve diğer medeniyetleri ise sıradan olarak görme genel kabul olmuştur.

Günümüzdeki Çin’in yükselişini anlamlandırabilmek için tarihsel gelişmelere baktığımızda 19. yüzyıla kadar Çin devletinin Batı karşısında kendini güçlü ve erişilmez hissetmesine karşın Sanayi Devrimi ile bu hislerin gerçekçiliğinin sarsıldığı görölmektedir. Zira 20. yüzyılın ilk yarısına kadar toparlanma dönemi geçiren Çin’in kuruluş yıllarındaki baskın ideoloji ve kutuplar arasındaki özgün duruşu nedeniyle

⁷³⁶ Bill Holter, “Collapsing Global Economy, Imploding Financial System: China Has Only One Option”, *Global Research*, 27 May 2015, <http://www.globalresearch.ca/collapsing-global-economy-imploding-financial-system-china-has-only-one-option/5451955/>, (13.07.2018).

⁷³⁷ Deng, op. cit., s. 328.

ekonomik güç ve güvenliğe dönük değişime odaklanması, Mao Zedong'un ölümünden sonra Deng Dönemi'nde gerçekleşebilmiştir. Bu dönemde ideoloji yanında realist bakış açısı temel alınmış ve “*tek ülke-tek program*” anlayışı değişerek her coğrafi bölge ve ekonomik sektör için koşullara uygun programlar hazırlanmıştır. Yeni yönetimin hedefi fiyatlama sistemi yaratmak, kamunun kaynak dağılımında etkinliğini azaltmak ve kayıpların dış dünyaya açılmasına yönelik düzenlemelere girmek olmuştur. Bu bakımdan 1978 yılı Çin için bir dönüm noktası olmuş, istikrar ve ekonomik büyümeyi sağlamak yaklaşımı benimsenmiştir. Piyasa ekonomisi kurallarına göre yeniden yapılandırma programı başlatılarak Çin'e özgü piyasa merkezli reformlar yapılmıştır. Çin ekonomisinin canlandırılması için “*dörtlü modernleşme programı*” adı altında tarım sektörü, sanayi, savunma ve teknolojinin yenilenmesi hedeflenmiştir.

Çin'deki reform hareketlerinin en önemli özelliğinin acele ve hızlı hayata geçirilmemiş olması ise akıldan çıkarılmamalıdır. Uygulamalar kademe kademe ve sürekli gözden geçirmeler ile ilerlemiştir. Sermaye birikiminin yetersiz olmasından dolayı özel yabancı sermayeye önem verilmiş, yabancı sermaye ve teknolojiyi ülkeye çekmek adına ayrıcalıklı politikalar çerçevesinde “*Özel Ekonomik Bölgeler*” (ÖEB) oluşturulmuştur. Böylece yabancı sermayenin teknoloji transferi, yönetim tecrübesi, sermaye, döviz kazandırma, altyapının gelişimine katkı yönleriyle ekonomiye olumlu etkiler yaratacağından hareketle Çin'de yabancı sermayeyi çekme konusunda düzenlemeler yapmaktan kaçınılmamıştır. Bu sayede bir taraftan yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve ihracatı artırmak mümkün olmuş, diğer taraftan serbest piyasa şartlarının denendiği laboratuvarlar yaratılmıştır. Bu sayede ekonomi hızla büyümeye devam ederken, DYY girişlerindeki artış ile tarımın payı düşme eğilimine girmiştir.⁷³⁸

Böylece Çin'in 1978-1984 yılları arasındaki ilk aşamadaki ekonomik reformları, üretkenliği artırmak, tüketimi teşvik etmek, yerel sanayileri geliştirmek ile kırsal ve kentsel bölgeler arasındaki eşitsizliği azaltmak için pazar mekanizmalarının yeniden yapılandırılması şeklinde olmuştur. 1984 yılından sonra Çin'de sosyalist piyasa ekonomisinin belirleyici olduğu düşünülen ikinci bir aşama, ekonomik politikaların bir sonucu olarak Çin'de hüküm süren enflasyon krizine, ekonomik kaosa ve toplumsal

⁷³⁸ Ahmet Fazıl Özsoylu, Neşe Algan, *BRIC-Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri Brezilya-Rusya-Hindistan-Çin*, Adana: Karakan Yay, 2011, ss. 184-200.

istikrarsızlığa verilen yapısal tepki olarak gelişmiştir.⁷³⁹ Ekonomik politikaların ademi merkeziyetçiliği ve gelirin yeniden dağıtılması ile karakterize edilen geleneksel olarak kamuya ait kaynakların piyasaya ve özel sektöre aktarıldığı bu aşama, üretim ilişkilerini kökten değiştirmiş ve ekonomideki özel sektörün yükselişine fırsat sağlamıştır. Bu sayede iş ilişkilerinin seyri, artık devletin mutlak kontrolünün bir parçası olmaktan çıkmıştır. Para politikalarının döviz kurlarını etkilemesi sonucu temel araç haline gelen sabit fiyat sistemi, ihracatta rekabeti arttırmak için kısmen serbestleştirilmiştir. Bu yeni fiyat sistemi, sermaye malları fiyatları, merkezi ekonomi yönetimi tarafından belirlenmesini, tüketim malları fiyatlarının ise piyasa tarafından belirlenmesini sağlamıştır. Bununla birlikte sistem, diğer kısmi liberalleşme politikalarının uygulandığı devletlerde olduğu gibi kısa zamanda önemli bir yozlaşma kaynağı haline gelmiştir.⁷⁴⁰ Ayrıca sabit fiyatların uygulanmasının planlandığı sektörde faaliyet gösteren işletmeler ile ekonominin serbestleştirilen sektöründe çalışanlar arasında ekonomik eşitsizlikler artmıştır. Bu doğrultuda 1988 yılında Çin hükümeti, daha da ileri giderek bu fiyatlandırma Sistemi'nin sona ermesine ve ekonomik serbestleşmenin liberal yönde hızlandırılmasına karar vermiştir.⁷⁴¹

Böylece 1991 yılına gelindiğinde Çin ekonomisi mülkiyet yapısında önemli dönüşüm yaşanmış, stratejik sektörlerde kamu mülkiyeti devam etmekle birlikte özel kesimin genel ekonomideki ağırlığı artmaya başlamıştır. Kalkınma planları doğrultusunda tarımsal alan genişlemesi, girdi ve teknoloji kullanımı ile 2000'li yıllarda Çin'in kendi kendini besleyebilecek duruma gelebileceği düşünülmüştür. Ancak 1992 sonrasındaki dönemde Çin ekonomisinde, dışa açılma ve reformlara tekrar dönüş dönemi yaşanmıştır. Bu bağlamda ÇKP'nin 14. Kongresi'nde “*Sosyalist Piyasa Ekonomisi*”ne geçilmesi kabul edilmiştir. Sosyalist piyasa ekonomisi, kamu mülkiyetinin hâkim ve geçerli olduğu, ancak bunun yanında diğer mülkiyet haklarının da olabileceği piyasa mekanizmasının araçlarının yönlendirdiği fakat kamu düzenlemelerinin ve müdahalesinin olacağı sistem olarak tanımlanmıştır. Devlet sektörünün ekonomide gerekliliği üzerinde durulmakla birlikte özel sektörün de ekonominin tamamlayıcılığı

⁷³⁹ Yi-min Lin, Zhu Tian, “Ownership Restructuring in Chinese State Industry: An Analysis of Evidence on Initial Organizational Changes”, *China Quarterly*, Vol. 166, 2001, s. 306.

⁷⁴⁰ Alex E. Fernandez, Barbara Hogenboom, “China's Growing Economic and Political Power: Effects on the Global South”, *The Asia-Pacific Journal, Japan Focus*, Vol. 5, No.12, Dec 2007, s. 6.

⁷⁴¹ Zhu, op. cit., s. 308.

vurgusu gün geçtikçe artmıştır. Öte yandan 1995 yılında Merkez Bankası Yasası çıkarılmış, yapılan reformlar çerçevesinde yerel yönetimlerin para politikası ve kredi tahsis kararları üzerindeki etkisi azaltılmıştır. Bu doğrultuda 2000 yılında ilan edilen “*Büyük Strateji*” ile uyumlu büyüme modeli sayesinde ülke ekonomisine yeni bir dinamizm kazandırılmıştır.⁷⁴²

Çin, bu yeni dönem ile birlikte Uzak Doğu devletleri tarafından uygulanan sanayileşme stratejilerini ilk etapta taklit etme yoluna gitmiştir. Çin tarafından uygulanan strateji ekonomik liberalleşmeyi temel alan, dışa dönük, serbest piyasa güçlerine ve piyasa mekanizmasına bağlı, ancak devleti de öncelleyen ve ekonomik büyümenin itici gücünün ihracat olduğu bir çizgide ilerlemiştir. Çin bu minvalde en büyük hedefi olan DTÖ’ye üye olmak için gerekli kriterleri yerine getirme noktasında ekonomik liberalleşme politikalarını pekiştirmiştir. Bu amaçla ithalat engelleri ve korumalarını önemli ölçüde azaltan Çin, ortalama ithalat vergilerini kademeli olarak 1992’de %43 seviyelerinden 2001 yılında üyeliği elde etmesinden sonra %17’lere kadar düşürmüştür.⁷⁴³

Diğer taraftan bu indirimlerin yanında ekonomik güvenliği önceleyen adımlar da atılmıştır. Tarım gibi stratejik sektörlerde seçici korumacılık kapsamında daha fazla ithalat hakkı, lisans ve kota rejimini sınırlayan serbestleşme sınırlı kalmıştır. Aynı şekilde sanayi ve hizmet sektörü de yabancı yatırımlara sınırlı bir şekilde açılmıştır. İhracatı teşvik etmek amacıyla, daha sonra yeniden ihracata yöneltilen ürünler ve ara montaj ürünleri için ithalat hakları serbestleştirilmiştir. Bu şekilde iktisadi kuralların esnekleşmesi, montaj endüstrileri olan ulusal şirketleri ve kıyı bölgesinde yoğunlaşan ulus ötesi şirketleri, uluslararası ticari faaliyetler kapsamında Çin’in dış ticaretini harekete geçirmeye ve ihracat sektörünü güçlendirmeye itmiştir.⁷⁴⁴ Böylece 1980’li yıllardan itibaren Çin’in dışa açıklık oranının artması, DYY’lerdeki ivmelenmeye paralel olarak ihracat sektörünün gelişmesine ve artan rekabetin yine ulusal şirketlerin mali açıdan güçlenmesine sebep olmuştur. Ulusal ekonomik güvenlik önlemleri gereği yabancı

⁷⁴² Algan, Özsoylu, op. cit., ss 179-180.

⁷⁴³ Hogenboom, Fernandez, op. cit., s. 7.

⁷⁴⁴ Gregory C. Chow, “China’s Economic Transformation” (ed.) Czerewacz-Filipowicz K. Hoboken, A Konopelko, *Regional Integration Processes in the Commonwealth of Independent States: Economic and Political Factors*, Springer, Cham., 2016, <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n4267/>, ss. 94-95. (15.07.2018).

yatırımcı menşei firmanın toplam sermayesinin %49'unu veya %50'sini geçmesine izin verilmemesi sonucu otomotiv ve telekomünikasyon gibi ithal ikamesi sektörlerde Çinli ulus ötesi şirketler oluşmaya başlamıştır.⁷⁴⁵

Bu gelişmeler yanında DTÖ'ye girişi ile birlikte Çin, bir ürün için herhangi bir ülkeye uygulanmakta olan en düşük gümrük tarifesinin ve avantajlı koşulların, herhangi bir ilave anlaşmaya gerek olmaksızın tüm örgüt üyesi devletlere de otomatik olarak uygulanmasını öngören “*En Çok Kayrılan Ülke*” ilkesinden yoğun bir şekilde faydalanmaya başlamıştır. Bu sayede Çin ürünleri, işgücü arzının fazlalığı ve düşük maliyet avantajı yanında bu statü sayesinde daha fazla rekabet eder hale gelmiştir. Ayrıca Çin, Avrupa ve ABD pazarlarında Çin ürünlerine yönelik ithalat kotalarının kademeli olarak kaldırılmasından oldukça kârlı çıkmıştır. Malezya, Tayland, Polonya, Macaristan, Türkiye ve Arjantin gibi devletler aleyhine gelişen bu süreçte ulusal endüstrilerdeki tekstil ve deri gibi ürünlerde Çin karşısında ithalat tarifeleri düşük tutulmak zorunda kalmıştır.⁷⁴⁶

Nitekim Çin ekonomik güvenliğini pekiştiren DTÖ üyeliği, diğer rakip devletlerin pazarlarını istikrarsızlaştırırken Çin tekstillerine karşı korumacı tedbirler alınmasına sebep olmuştur. İronik şekilde ekonomik küreselleşmenin gereği olarak serbestleşmeden yana tavır takınan ve kapitalist ekonomi düzenini uygulayan devletler, bu kurallar Çin tarafından kullanıldığı zamanlarda çıkarlarına ters düştüğü için korumacı ve kısıtlayıcı tavırlar takınmayı seçmişlerdir. Çin de bu küresel ekonomide geçici olarak görülmesi gereken ihracat sınırlamalarını, neoliberalleşme politikalarının derinleşmesi yönünde baskı yapmak için kullanmıştır. Zira dünya ticaretinin serbestleştirilmesi ile doğrudan yabancı yatırım akışının istikrarı gibi unsurlar, Çin'in sanayi ve ihracat sektörünün daha fazla büyümesine, iç pazardaki ekonomik canlılığa ve rekabete katkıda bulunurken, Çin ekonomik güvenliğinin sağlanması ve devamlılığı için kritik önemde görülmüştür.

Ayrıca gelişmekte olan diğer birçok ülkeyle karşılaştırıldığında Çin, bu ekonomik reformları devleti zayıflatmadan ve sosyalist söylemler sona ermeden gerçekleştirebilmiştir. Devlet-parti Sistemi'nin siyasi uyumuna dayanan Çin ekonomik istikrarı, SSCB'nin varlığının son aşamasında yapılan siyasi ve ekonomik reformların

⁷⁴⁵ Kenneth DeWoskin, “The WTO and the Telecommunication Sector in China”, *The China Quarterly*, No. 167, September 2001, <https://www.jstor.org/stable/3451064?seq=1>, s. 631, (17.07.2018).

⁷⁴⁶ Chow, op. cit., s. 102.

yarattığı kaos ile çelişerek başarılı bir şekilde sağlanmıştır. Eski Doğu Bloğu devletleri ile karşılaştırıldığında, Çin'in istikrarının anahtarı, siyasi rejimin dejenere olmadan neoliberal ekonomik yeniden yapılanmayı sağlayabilmesi olarak gösterilebilir. Yaşanan güçlü ve hızlı ekonomik ilerleme, politikacıların geleneksel dönüşüme açık yorumlayan ekonomik yönetiminin doğal bir sonucu olarak gelişmiştir. Zira Çin'de neoliberal politikaların uygulanması büyük ölçüde devletin ekonomik müdahalesinin ve siyasi kararlarının sonucudur. Her ne kadar ekonomik reformlar ve özelleştirmeler, özel girişimci sınıfını güçlendirse de devletten bağımsız olarak sosyal veya ekonomik bir inisiyatif başlatma kapasitesi, Çin modeli içinde hoş karşılanmamıştır.⁷⁴⁷ Bu açıdan Çin'in neo-liberalleşmesine eşlik eden ekonomik büyüme ve siyasi uyum, gelişmekte olan devletlerin ekonomik açılma modelleri veya eski SSCB ve Doğu Avrupa devletlerinin dağılmaya giden süreci ile farklı bir gelişim çizgisi izlemiştir. Nitekim 1989 yılında yaşanan Tiananmen olaylarından itibaren Çin'in politik rejimi, çöküşe gitmekten uzak neoliberalizm öğretileri ile birlikte hızlanarak derinleşmiş ve nevi şahsına münhasır bir model olarak 21. yüzyıla ulaşmıştır.

5.1.2 Makroekonomik Göstergelerle Çin Ekonomik Güvenliği

Çin'in dünya nüfusunun %40'ını, küresel GSYİH'nin %56'sını ve dünya ticaret hacminin yaklaşık %46'sını sağlayan Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC)'ne 1991 yılında katılması, reform ve dışa açılma uygulamaları için elverişli bir dış ortam yaratmıştır. Ekonomipolitik açıdan DTÖ üyeliğine olumlu katkı yapan bu gelişme, 30 yıllık dışa açılma deneyimini ve Çin ekonomisinin dönüşümünü pozitif etkilemiştir. Böylece Çin'in dışa açılma ve piyasa ekonomisine geçiş yönündeki ulusal, bölgesel ve küresel adımlarıyla yabancı sermaye-ihracat yönelimli büyüme modelini başarılı bir uyguladığı ulusal iktisadi göstergelerine yansımıştır. Aynı zamanda piyasa işleyişini düzenleyen önlemler ve yasalar da Çin'de 2000'li yıllarda gerçekleşen verilerin gelişimine önemli katkı sağlamıştır.⁷⁴⁸

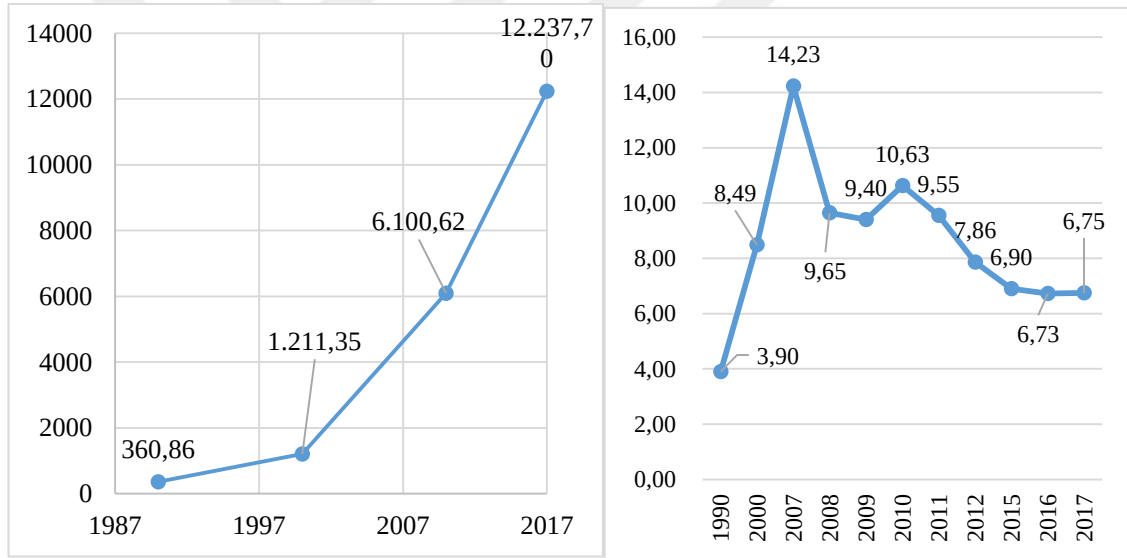
Böylece Çin, makroekonomik göstergeler açısından etkileyici bir gelişim göstermiştir. Önemli bir yapısal dönüşümü gerçekleştiren ve çift haneli ekonomik büyüme oranlarını yakalayan Çin, ekonomisinin hacmini yaklaşık otuz yıllık süreçte

⁷⁴⁷ Jonathan Tennenbaum, "China opts for 'national economic security'", *Issue of EIR*, Vol.25, No.32, 14 August 1998, <https://larouchepub.com/eiw/public/1998/eirv25n32-19980814>, s. 79. (17.07.2018).

⁷⁴⁸ Algan, Özsoylu, loc. cit.

ABD doları cinsinden 20 kat arttırmıştır. Grafik 3.26’da görüldüğü üzere GSYİH hacmini her 7-8 yılda bir ikiye katlayan Çin, 1990 yılında 360 milyar ABD doları civarındaki ekonomik büyüklüğünü, 2017 yılı verilerine göre 12,24 trilyon ABD dolara çıkarmayı başarmıştır. Diğer taraftan örneğin 2013 yılı verilerine göre küresel ekonomideki ağırlık açısından ABD’nin payı olan %23’e karşılık, Çin’in %17’lik bir oran ile ciddi bir atılım yaptığı görülmüştür. Zira küresel ekonomide GSYİH sıralamalarına dair yapılan araştırmalarda 2050 yılına gelindiğinde Çin GSYİH’nin 64,2 trilyon ABD dolarına ulaşacağı, Hindistan’ın 46,3 trilyon dolarlık göstergelerle ikinci, ABD’nin ise 31 trilyon dolarlık GSYİH ile üçüncü sırayı alacağı öngörülmektedir. Bu analizlerde Çin ekonomisinin küresel GSYİH’deki ağırlığındaki payının ise %20’ye yükseleceği beklenmektedir.⁷⁴⁹

Grafik 3.26 Çin GSYİH Trendi (Milyar ABD Doları) Grafik 3.27 Çin GSYİH Yıllık Büyümesi (%)

Kaynak: World Development Indicators, <https://datacatalog.worldbank.org>, (12.02.2019).

Çin, ayrıca özellikle ihracata dayalı büyüme stratejisinin karşılığı olarak GSYİH yıllık büyüme hızında önde gelen devletlerin başında yer almıştır.⁷⁵⁰ Grafik 3.27’de gösterildiği üzere 1990 yılında %3,9 gibi normal düzeyde bir yıllık büyüme yaşayan Çin, Küresel Kriz öncesinde 2007 yılında %14,23 oranı ile 1994 yılındaki en yüksek düzeyde yakaladığı oran olan %14’e tekrar ulaşarak ekonomik güç ve güvenliğini tekrar 21.

⁷⁴⁹“The World in 2050 Will the shift in global economic power continue?”, *GDP Projections*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/economy/the-world-in-2050.html>, (22.08.2018).

⁷⁵⁰ Vivek Arora, Athanasios Vamvakidis, “China’s Economic Growth: International Spillovers”, IMF Working Paper, July 2010, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10165.pdf>, (17.10.2018).

Yüzyıla taşıdığı görülmektedir. Diğer taraftan Küresel Kriz sonrası ekonomik büyüme hızı bir nebze düşüş gösterse de ekonomideki büyüme hızı, 2010 yılında tekrar çift hanelere çıkmıştır. Ekonomik güvenliğin sürdürülebilir kısmının önemli bir göstergesi olan yıllık GSYİH büyüme hızı, nispeten diğer gelişmekte olan devletlerden yüksek seyrederek 2015 yılında %6,90 ve 2017 yılında yine aynı seviyelerde %6,75 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Bu noktada Çin ekonomik güvenliğinin en önemli unsuru olarak gösterilen hızlı ekonomik büyümenin arkasında iki temel faktör olduğu belirtilmelidir. Bu temel faktörlerin başında “ulusal tasarruflarla ve yabancı yatırımlarla finanse edilen ağır sanayi ve altyapı gibi büyük ölçekli sermaye yatırımları” gelmektedir.⁷⁵¹ Bu sayede endüstriyel üretim yanında, modern otoyollar, limanlar ve telekomünikasyon tesislerinin oluşturulmasıyla Çin’in topyekün kalkınması hızlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir.⁷⁵² Zira endüstriyel üretim ve altyapı yatırımları, ekonomik güvenliğin GSYİH büyüme ivmesiyle sürdürülebilir kılınabilmesi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. İkinci temel faktör olarak “üretim sektöründe ucuz işgücü kullanımı ve hızlı verimlilik artışı” gösterilmektedir. Bu noktada “düşük ücretli işgücü, ileri teknoloji ve artan doğrudan yabancı yatırımlar birlikte Çin’i dünyada üretim lideri” haline getirmiştir. Aynı zamanda GSYİH içindeki ağırlığı sanayi karşısında azalsa da tarım sektörü, teknolojik yenilikler sonrası artan verimliliği sayesinde ekonomik güvenliğin en önemli bileşenlerinden birini oluşturmaya devam etmiştir.⁷⁵³

Diğer bir önemli makroekonomik gösterge olan tüketici fiyat endeksleri üzerinden yıllık enflasyon oranlarına bakıldığında ise Çin’de genel olarak 1980–1997 yılları arasında oldukça dalgalı ve yüksek bir seyir izlenmekle beraber 1997 sonrasında fiyat seviyelerinin daha ılımlı bir çizgi izlediği ve %6’nın altında gerçekleştiği görülmektedir.⁷⁵⁴ 21. yüzyılın başlangıcında sürdürülebilir bir fiyat istikrarına yaklaşan Çin’de küresel krizin etkisiyle yetersiz dış talep ve aşırı üretim, fiyatları yukarı çekmiş ve

⁷⁵¹ Yu Yongding, *China's Reaction to the Global Economic Crisis*, Research Institute of Economy, Trade and Industry, 2009, https://www.rieti.go.jp/en/rieti_report/112.html, (18.10.2018).

⁷⁵² Fulya Köksoy, “The Rising Eco-Power in Global World: An Analysis Over the Economic Growth Model of PRC”, *Development & Growth: Economic Impacts of Globalization*, (Ed.) Farhang Morady, Hakan Kapucu, Ömer Yalçınkaya, International Journal of Politics & Economics, April 2017, <https://www.researchgate.net/publication/328281539>, s. 139. (23.10.2018).

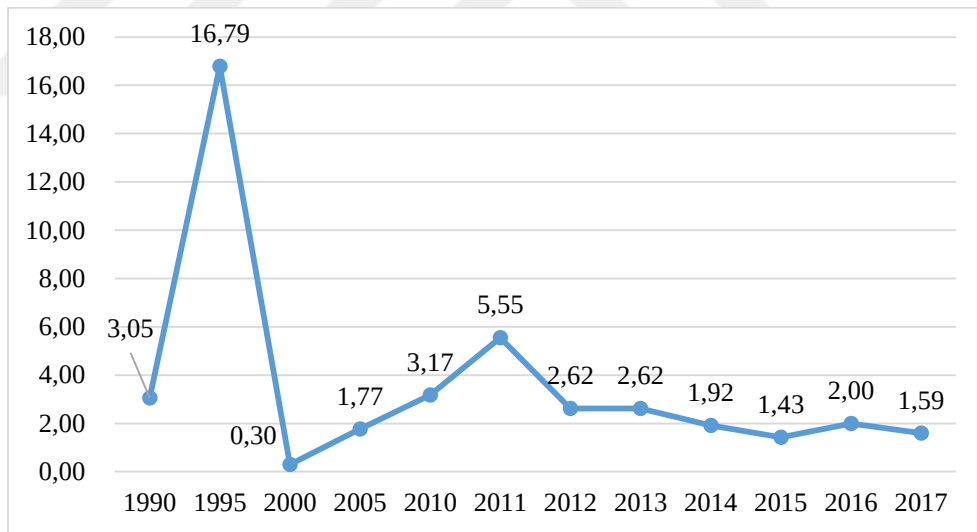
⁷⁵³ Hogenboom, Fernandez, op. cit., s. 11.

⁷⁵⁴ National Bureau of Statistics of China, 2011, <http://www.stats.gov.cn/English/Statisticaldata/AnnualData/>, (24.07.2018).

2010 yılında enflasyon oranı %5,5'a kadar çıkmıştır. Ancak küresel krizden alınan derslerle birlikte yurt içi tüketime önem verilmesi sonucu ekonomik güvenliğin gerekliliği olan fiyat istikrarı düzeylerine 2012 yılından sonra inilebilmiş ve 2015 yılında %1,43 oranı yakalanmıştır.⁷⁵⁵ Bu bağlamda Çin ekonomisinde fiyat istikrarının sağlanması hususunun Çin ulusal ekonomik güvenliği kadar küresel ekonomik üretim ve tüketimdeki istikrar açısından da kritik bir gösterge olduğu unutulmamalıdır.

SAGP açısından kişi başına düşen GSMH'yi gösteren Grafik 3.29 verilerine bakıldığında 1990 yılında 1.122 ABD doları düzeyi, on yıllık dönem sonunda üç katından çok artmıştır. Devam eden süreçte makro açıdan iyileşmeler, satın alma gücü paritesine de yansımış ve SAGP 2010 yılında adeta küresel krizden etkilenmemişcesine 12.428 ABD dolarına seviyesinde gerçekleşmiştir. Ulusal ekonomik güvenliğin bireysel düzeye en azından veriler itibarıyla sirayet ettiğini gösteren bu gerçekleşme, 2017 yılı itibarıyla 23.290 ABD dolarına ulaşmıştır. Zira bu verilerden anlaşıldığı üzere 1990'den bu yana kişi başına düşen milli gelirin 20 kat arttığı görülmektedir.

Grafik 3.28 Çin Ekonomisi'nde Temel Enflasyon Düzeyi (%Değişim)

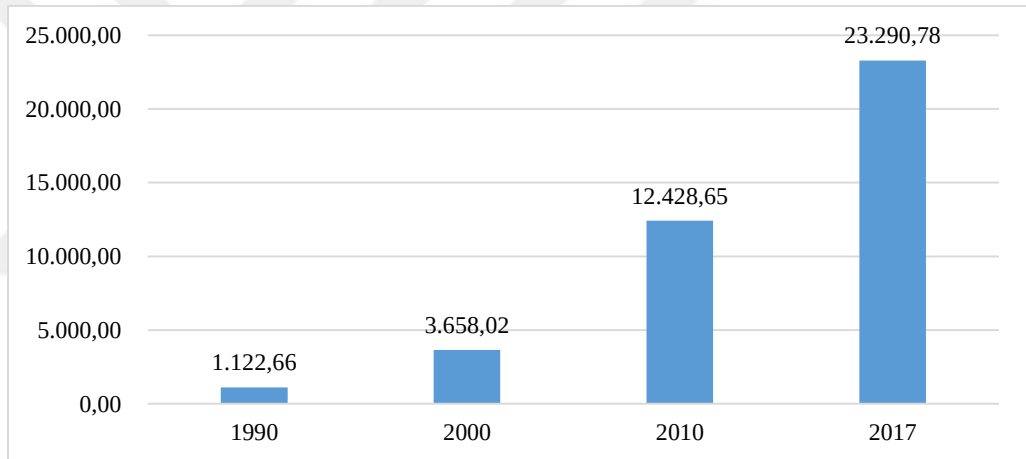

Kaynak: China Inflation Rate 1986-2020 Data, <https://tradingeconomics.com>, (22.02.2019).

⁷⁵⁵Statista, "China: Inflation Rate from 2007 to 2024", 2018, <https://www.statista.com/statistics/270338/inflation-rate-in-china/>, (25.10.2018).

Diğer taraftan Çin'in yükselişinde, sahip olduğu rekabet gücü ve karşılaştırmalı üstünlükler sayesinde edindiği uzmanlaşma da büyük rol oynamıştır. Sermaye ve teknolojik açıdan yoğun sektörlerde Çin, düşük maliyet avantajı ve yabancı ürünlerle olan rekabet edebilen bir ulusal pazar potansiyeli sayesinde dış ekonomik açılımlarla kolaylıkla ilerleyebilmiştir. Özellikle tekstil sektöründe Çin hem işlenmemiş hem de işlenmiş nihai ürünlerin üretiminde lider konumuna gelmiştir. İçeride istihdam sorununu engelleyen bu durum sayesinde Çin, küresel tekstil pazarının %40'ını elde etmeyi başarmıştır.⁷⁵⁶ Diğer taraftan Çin'in piyasa ekonomisine geçişi, diğer gelişmekte olan devletlerde veya geçiş ekonomilerinde işsizlik ve kayıt dışı istihdamda artış gibi sonuçlar doğurarak söz konusu pazar payının devralındığı devletlerde ekonomik güvenlik düzeylerini olumsuz etkilemiştir.

Grafik 3.29 Satın Alma Gücü Paritesine Göre Kişi Başı Gelir (ABD Doları)

Kaynak: China GDP per capita PPP1990-2018 Data, <https://tradingeconomics.com> (25.10.2018).

Bu bağlamda Çin dış ticaret hacmi büyümesinin “dünya pazarına iki yönlü etkisi” olmuştur. Birincisi, “Çin ihracatı diğer devletlerin dış ticaret dengelerini sarsmış ve değişime zorlamıştır.” İkincisi ise “Çin ekonomik güvenliği için ekonomik gelişmesini ve üretim gücünü artırmak için dış dünyadan yoğun bir şekilde hammadde ithal etmeye başlamış ve söz konusu girdilerin piyasa fiyatlarını yükseltmiştir.” Bunun en açık örneği “dünyadaki petrol fiyatlarının yükselmesi” ile deneyimlenmiştir.⁷⁵⁷ Dünyadaki petrol ithalatında ikinci sıraya yerleşen Çin, böylece gün geçtikçe dünyadaki alüminyum, demir,

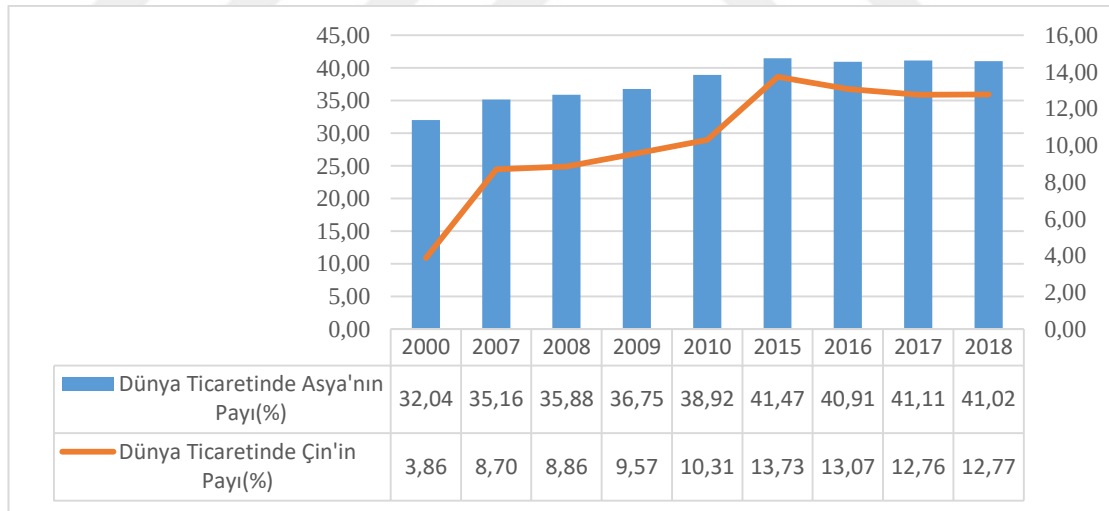
⁷⁵⁶ Yongding, loc. cit.

⁷⁵⁷ Wade Shepard, “China’s Growth in Energy Demand Drops to 17 Year Low”, *Forbes*, 9 July 2016, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2016/07/09/amid-massive-transition-demand-for-energy-in-china-drops-to-17-year-low/#1c7fa0455dbf>, (22.10.2018).

çelik ve deri üretiminin yarıya yakınını tüketme potansiyeli ile birlikte söz konusu hammaddelerde arz konusunda sorunlar yaşamaya başlamıştır.⁷⁵⁸ Bu arz sorununun aşılması için ekonomik güvenlik temelli dış politika açılımları doğal olarak gelişmiştir.

Bu noktada dış politika açılımlarına temel oluşturan Çin ekonomisinin başarısında yüksek büyüme performans ile hayata geçirilen reformların ve uygulanan stratejinin önemi büyüktür. Zira Çin mucizesi, 20. yüzyılın son yirmi yılında yakalanmış ve 21. yüzyıla aktarılmıştır. Böylece 1978 yılında başlayan kendine özgü piyasa reformu uygulamalarıyla ekonomisi dinamizm kazanan ve hızlı büyüyen Çin, ihracatını süratle artırmış ve bugün döviz rezervleri bakımından dünyanın lideri konumuna gelmiştir. Serbest piyasa ekonomi sürecine sonradan katılan devletler gibi Çin, dış ticaret etkileriyle küresel düzeydeki ekonomik ilişkilerde büyük değişim ve gelişmelere sebep olmuştur.⁷⁵⁹ Zira başta gelişmekte olan devletler olmak üzere birçok devlet, kendisini küreselleşme süreci içerisinde çok yönlü bir değişime ve Çin kaynaklı yeni üretim şartlarına uydurmaya çalışarak ulusal ve uluslararası pazarlardaki paylarını korumaya yönelik politikalar geliştirmek zorunda kalmıştır.

Grafik 3.30 Çin'in Asya ve Dünya Ticaretindeki Payı (%Değişim)

Kaynak: Tarafımızdan UNCTAD verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Çin'in artan ticari ilişkileri hem Asya'da hem de dünya genelinde küresel büyümeyi canlandırmıştır. Doğru üretim tercihleri ve pragmatik ekonomik politikalar

⁷⁵⁸ Andrew Stocking, Terry Dinan, "China's Growing Energy Demand: Implications for the United States", *Working Paper Series*, Washington, DC:, June 2015, <https://www.cbo.gov/sites/default/files>, s. 4. (17.07.2018).

⁷⁵⁹ Algan, Özsoylu, op. cit., ss. 188-189.

sonucunda Çin, dış ticareti merkeze alan üretim odaklı bir modeli hayata geçirmiştir. Grafik 3.30 verilerinden izlendiği üzere Çin'in dünya ticaretindeki payının Asya bölgesinin ticaretini ivmelendirdiği ve Asya'nın küresel payının 21. yüzyılın ilk on yılında % 40'lara ulaşmasında başlıca etken olduğu görülmektedir. Çin'in katkısını açıkça yansıtan bu veriler, topyekün Asya Bölgesi'nin ekonomik güvenliğinde de lokomotif bir devlet olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Diğer taraftan Küresel Finans Krizi etkisiyle yurt dışı talepte meydana gelen düşüş sonucu Çin'in küresel pazar payının sekteye uğradığı ve artış hızının yavaşladığı unutulmamalıdır. Çin bu açığı yurt içi taleple ikame ederken 2010 yılından itibaren dünya ticaretinde ivmelenmesini tekrar kazanmıştır. Aynı zamanda ilerleyen dönemde ABD'nin 1968 yılında ulaştığı küresel ticaretteki ağırlığı, 2015 yılında %13,8'e varan bir oran yakalayan ilk devlet olmuştur.⁷⁶⁰ Bu noktada Çin'in dünya ticaretinden aldığı payın 2000-2018 yılları arasındaki periyotta 4 kata yakın artması, ülkenin adeta dünyanın üretim ve ticaret üssü olarak küresel ekonomik sistemin anahtarı konumuna yükselmesine ve dünyanın geri kalanı için vazgeçilmez temel ticari partner olmasına kaynaklık etmiştir.

Bu anahtar rolü destekleyen kritik bir konu da Çin'de 1990'lı yılların başında sermaye birikiminin GSYİH içindeki payı %28,4 iken, bu oranın 21. yüzyılın ilk on yılı bittiğinde iki kat artış göstermesidir. Önemli bir üretim çoğaltanı olan sermaye birikiminin yüksekliği, sanayileşme derecesini artırması kadar büyüme üzerinde de kritik bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda yeni yatırımların kaynağı olarak kullanılan ve 1993 sonrasında ivmelenen tasarruf fazlası, Çin'de izlenen politikaların en önemli belirleyenlerinden biri olmuştur. 2000'li yılların ilk yarısında gözlenen yatırımlardaki artış eğilimi, 2008 finansal krizi sonrası yakalanan yüksek sayılabilecek bir büyüme rakamına kaynaklık etmiştir. Böylece ekonomiye duyulan güveni ve istikrarı belirleyen tasarruf eğilimi, yatırım tasarruf dengesinde yatırım lehine ekonomiyi hem ulusal hem küresel açıdan yönlendirmiştir.⁷⁶¹

Bu doğrultuda 1978'den bu yana yıllık ortalama tasarruf oranının %30 civarında gerçekleşmesi “büyük oranda etkilediği emtia dışı gelir birikimine” neden olmuştur. Bu

⁷⁶⁰ Serdar Öztürk, “Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin'in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, No.2, 2011, s. 127.

⁷⁶¹ Algan, Özsoylu, op. cit., s. 184.

birikim ise Çin'in Ulusal Varlık Fonu (CIC) olan Çin Yatırım Şirketi Fonu'nun 200 milyar ABD doları tutarında bir başlangıç sermayesi ile 2007 yılında faaliyete başlamasını sağlamıştır. Merkezi Beijing'de bulunan CIC, 2017 yılı itibarıyla *“813,8 milyar ABD dolarlık büyüklüğü ile emtia dışı olarak kurulan fonların en büyüğü”* konumuna ulaşmıştır. Fonun yatırım portföyünde şirket bonoları, devlet tahvilleri, risk fonları, uzun dönemli altyapı, sanayi, gayrimenkul yatırımları ve ABD devlet tahvilleri önemli bir yer tutmaktadır.⁷⁶² Zira CIC, ABD tahvillerine yaptığı yatırımlar ile Çin ulusal ekonomik güvenliği kadar küresel ekonomipolitik açıdan da kritik adımlar atma potansiyeline sahiptir. *“Ulusal ekonomik güvenlik risklerini minimize etmek, ülkenin döviz varlıklarını çeşitlendirmek ve maksimum getiri elde etmek için bir araç”* olarak hizmet eden bu Fon, Çin'in dış yatırımları ve ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi için kilit bir unsur olarak kullanılmıştır.

Diğer taraftan 2008 Küresel Ekonomik Krizi, Çinli karar vericileri dengeli büyüme konusunu dikkate almaya ve iç piyasada tüketime önem vermeye yönlendirmiştir. Ulusal kadar küresel ekonomik güvenliğin öneminin ortaya çıktığı bu kriz sonrası Çin'de ihracat temelli kalkınma stratejisinin hâkim olduğu 30 yıllık dışa açılma ve reform uygulamaları yerini günümüzde de devam eden iç tüketim yönelimli büyüme modeline bırakmıştır. Bu kapsamda halkın yaşam standardının yükseltilmesi, bölgelerarası dengesizliklerin azaltılması ile Çin'in farklı bir dinamizm kazanması planlanmıştır. 2011 yılında uygulamaya konulan 12. Beş Yıllık Plan çerçevesinde Çin, ekonomisine 21.yüzyılın ilk çeyreği projeksiyonunda sosyalist pazar modelini yerleştirmeyi hedeflemiştir.⁷⁶³ Bu kapsamda toprak edinme ve özel mülkiyet hakkının yaygınlaşması, stratejik açılım gereği bazı alanlarda devlet tekelinin kaldırılması, dış ticarete serbestleşme derecesinin artması ve ulusal para birimi Yuan'ın küresel ekonomideki konvertibilitesinin gelişim göstermesi gibi hususlar iktisadi açılımının önemli aşamalarını oluşturmuştur.

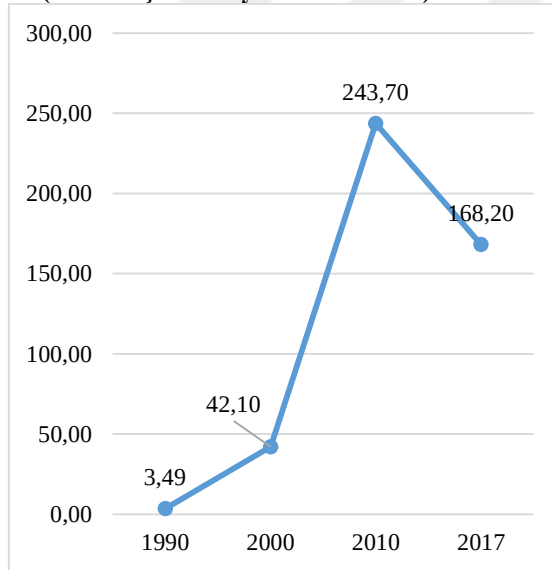
Sermaye birikimi açısından bakıldığında Çin'in büyümesini sağlayan başlıca etmenlerden biri de sürekli artan dolaylı ve doğrudan yatırımlar olmuştur. Çin

⁷⁶² Orhan Şimşek, “Çin Yatırım Şirketi (CIC) Özelinde Finansal Küreselleşmede Devlet Sermayesi: Ulusal Varlık Fonları”, *Fiscaoeconomia*, Vol 1, No 1, 2017, s. 67.

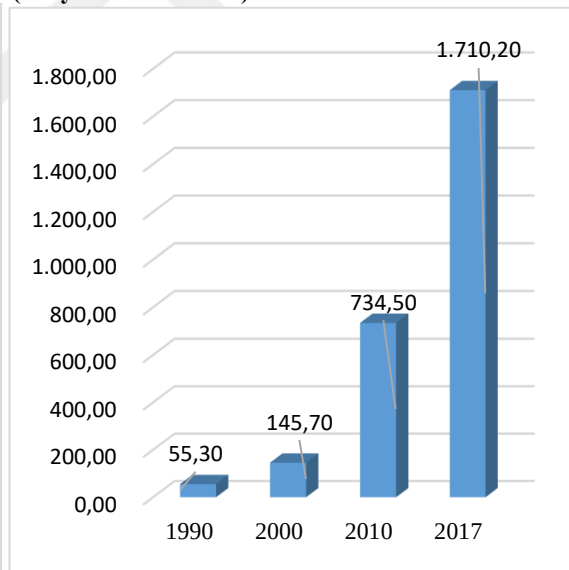
⁷⁶³ Altay Atlı, “Değişen Çin ve Kriz Sonrası Dünya Düzendeki Rolü”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (der.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018, s. 294.

ekonomisine duyulan güvenin artması sonucu ülkeye artarak giriş yapan yabancı sermaye, ekonomik büyümeye zemin hazırlamıştır. Deng Dönemi'nde özel ekonomik bölgeler kurularak ülkeye çekilmeye çalışılan doğrudan yabancı yatırım, ekonomik güvenlik için anahtar bir rol oynamıştır. Günümüze kadar her dönemde ivmelenen DYY'ler, ihracata önemli katkılar sağlarken yabancı yatırımcılar açısından Çin'i uluslararası iktisadi pazarlarda önemli merkezlerden biri haline getirmiştir. Zira 1997 yılında özel mülkiyetin Çin ekonomisinin önemli bir parçası olduğunun açıklanması, yabancı sermaye yatırımların artışında önemli bir faktör olmuştur. 2000'li yıllar DYY'lerde önemli ivmelenmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. DTÖ üyeliği ile birlikte yabancı sermaye girişi daha da hızlanmıştır. Çin, başarılı olarak uyguladığı reformlar, sağlanan teşvikler ve ucuz işgücü sayesinde çok uluslu işletmelerin dikkatini çekebilmiş ve yatırımları ülkesine çekerek 2004 yılında ABD'yi bu kulvarda geride bırakmıştır.⁷⁶⁴

Grafik 3.31 Çin Ekonomisi'nde DYY Trendi (Net Girişler- Milyar ABD Doları)

Grafik 3.32 Çin Ekonomisi Dış Borç Stoğu (Milyar ABD Doları)

Kaynak: World Development Indicators, <https://datacatalog.worldbank.org>, (21.02.2019).

Çin'i geliştirmekte olan devletler arasında en çok yatırım çeken ülke konumuna getiren DYY girişi, Grafik 3.31'daki verilere göre 1990 yılında 3,49 milyar ABD dolar seviyesinden Çin mucizesini ispatlayıcı bir artış ile 2010 yılında 243,7 milyar ABD dolara yükselmiş, 2015 yılında ise 135,6 milyar ABD dolara kadar inmiştir. Söz konusu

⁷⁶⁴ Ken Davies, "China Investment Policy: An Update", *OECD Working Papers on International Investment*, OECD Publishing, 2013, <http://dx.doi.org/10.1787/5k46911hmvbt-en>, ss. 10-11. (15.10.2018).

seviyeler, küresel krizin etkisi hafif bir düşüş yaşasa da ivmesini kaybetmemiş ve DYY kapasitesi açısından Çin, 2015 yılına gelindiğinde Küresel Güvenilirlik Endeksi sıralamasında ilk sırada, global rekabetçilik endeksinde ise 27. sırada gösterilmiştir.⁷⁶⁵ Böylece 2015-2017 yılları arasında Çin hem yurtdışına en çok yatırım yapan hem de kendi ülkesine en fazla yatırım çekebilen ülke konumuna gelmiştir.

Bu endekslerin parametrelerine bakıldığında Çin'in DYY açısından ilk sırada yer almasında iç piyasasının büyüklüğü, bol ve ucuz iş gücü varlığı, teşvik edici yasal düzenlemeleri, siyasi ve ekonomik istikrarlılık gibi etkenlerdeki pozitif görünümün etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶⁶ *“Ülkenin fiziki ve pazar büyüklüğü, dolayısıyla da tüketici sayısının çokluğu, ekonomide politik ve sosyal açıdan güven ve istikrar ortamının sağlanmış olması, altyapı bakımından iyileşmeler, ekonomik gelişmenin yıllık ortalama olarak %7-9 aralığında büyümeye imkân vermesi ve hukuki öngörülebilirliğin artması”* gibi etkenler doğrudan yabancı yatırımların Çin'e yönelmesinin başlıca nedenleri olarak gösterilebilir. Böylece yabancı yatırımcılar açısından Çin, eski teknoloji ile üretim gerçekleştiren bir pazar ülkesinden gün geçtikçe ileri teknoloji içeren ürünlerin üretildiği pazara dönüşmüştür.⁷⁶⁷ Yabancı yatırımlara yönelik düzenlemelere uygun yatırım iklimi gelişen Çin'de iş gücü maliyet avantajı yanında yabancı yatırımlara uygulanan düşük vergi oranı ve yatırım teşvikleri gibi ayrıcalıklı uygulamalar, Çin'i diğer devletler karşısında daha cazip hale getirmiştir.⁷⁶⁸ Zira yıllarca özel tüketimin düşük düzeyi, ülke tasarrufunun görece yüksekliğine sebep olurken Çin'in kendine has büyüme modelinde kritik olan yurt içi tasarruflar, ekonomik güvenliğin sürdürülmesinde de benzer bir rol oynamıştır.

Cari işlemler dengesi de ekonomik güvenliğin sağlanmasında olmazsa olmaz bir koşul olarak değerlendirilmektedir. Çin ekonomisinde özellikle 2000'li yıllardan itibaren dış ticaretin ağırlığının artması sonucu cari işlemler dengesinde fazlalar oluşmaya başlamıştır. Örneğin 2009 yılsonunda GSYİH'nın %5,9'u kadar cari işlemler fazlası

⁷⁶⁵ Klaus Schwab, Klaus Schwab, “The Global Competitiveness Report 2015”, *Insight Report*, <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2015>, (21.10.2018).

⁷⁶⁶ Shaukat Ali, Wei Guo, “Determinants of FDI's In China”, *Journal of Global Business and Technology*, Vol.1, No.2, 2005, <https://www.researchgate.net/publication/252703493>, s. 29. (15.07.2018).

⁷⁶⁷ Öztürk, op. cit., s. 128.

⁷⁶⁸ Carsten A. Holz, “China's Economic Growth 1978-2025: What We Know Today about China's Economic Growth Tomorrow”, *World Development*, February 2008, <https://www.researchgate.net/publication/23691146>, s. 12. (14.07.2018).

ortaya çıkarken bu durum DYY'lerin ivmelenmesinde de etkili olmuştur. Yine aynı şekilde dış borç stoğu da büyüyen ekonominin ve artan GSYİH hacminin doğal bir sonucu olarak Çin ekonomik güvenliğinde dikkat çeken bir konu olmuştur. Ekonomi genişledikçe dış borç stoğu da Grafik 3.32'de izlenebildiği üzere 1990 yılında 55,3 milyar ABD doları seviyesinden, 2010 yılında 735 milyar ABD dolarına, 2017 yılında ise 1,7 trilyon ABD dolara kadar yükselmiştir.

Dış borç stoğunun GSYİH'ya oranı ortalama %10'ları geçmese de ekonomik güvenliğin diğer bir kırılma noktası göstergesi olan kamu borcunun GSYİH'ye oranında artışlar ekonominin yapısal olarak kamu kaynaklı büyüdüğünü kanıtlar niteliktedir. 2012 yılında GSYİH'nın %34,3'üne denk gelen kamu borcu, sonraki yıllarda sürekli artış göstererek 2016 yılında %46,2 seviyesine ulaşmıştır.⁷⁶⁹ Bu noktada ticaret dengesi açısından sürekli olarak verilen fazlalar, bu olumsuz tablonun genel ekonomik güvenlik düzeyine yansımalarını sınırlamıştır. Diğer taraftan Çin ekonomisinin her geçen gün dış ticarete daha bağımlı hale gelmeye başladığı ekonomik güvenlik açısından handikap olarak değerlendirilirken bu durumun, Çin ekonomisini küresel dalgalanmalara daha açık hale getirdiği unutulmamalıdır.

Ayrıca Çin'in küresel ekonomideki yükselişini diğer gelişmekte olan devletlerden ayıran önemli bir özellik, uyguladığı reform ve dönüşüm sürecinin yavaş yavaş aşamalı olarak gerçekleştirmesidir. Asya'daki birçok ekonominin gelişimi ile dönemsel olarak paralellik gösteren bu devletlerin reformları şok terapi ve radikal dönüşüm programları uygulanarak şekillenmişken Çin ekonomisinde yeniden yapılanma süreci zamana yayılmıştır. Pilot bölgelerde yapılan uygulamalar sonrası aşamalı olarak genel ekonomiye yayılan reformlar, anlık ve dış müdahale olmaksızın gerçekleştirilebilmiştir. Kamu kuruluşlarının özelleştirilme süreci de diğer gelişmekte olan devletlerin tersine daha çok kâr getiren büyük ölçekli işletmeler yerine küçük ölçekli kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve yerine özel sektörün ikame etmesi şeklinde gerçekleşmiştir.⁷⁷⁰

Bu bağlamda ekonomide kamu-özel sektör mülkiyet dağılımında her iki kesim de aşamalı olarak değişirken kamu üretkenliğinde verimlilik artırıcı hedefler koyularak özel sektörün verimliliğine ulaşılmasına çalışılmıştır. Ekonomik güvenlik için stratejik öneme

⁷⁶⁹ China Economic Outlook, Focuseconomics, 2017, <http://www.focus-economics.com/countries/china>, (23.07.2018).

⁷⁷⁰ Algan, Özsoylu, op. cit., s. 200.

sahip savunma, enerji, üretim ve dağıtım, petrol ve petrokimya, haberleşme, kömür, hava ve deniz ulaşımı gibi alanlarda tamamen devlet mülkiyeti ve/veya kontrolü korunmasına rağmen üretimde verimlilik artışı sağlanabilmiştir.⁷⁷¹ Neo-liberal dönüşüm süreçlerinin aksine Çin’de kamu kuruluşlarına yönelik düzenlemelerle mülkiyet yapısında kamunun ağırlığı özel sektör karşısında azalsa da devletin mikro ve makro boyutta ekonomi üzerindeki kontrol gücü devam etmiştir.

Devlet kontrolünün ekonomideki varlığını hissettirmesi ve reform sürecinin aşamalı gerçekleşmesi, Çin ekonomik güvenliğini kendine özgü kılarken, diğer taraftan sorunlu alanlar da ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Çin’in dış dünyaya açılımı da benzer şekilde kontrollü ve yavaş seyretmiştir. Bu noktada doğal olarak ülkesine kontrolsüz sermaye girişine izin vermeyen Çinli karar vericiler, sermaye hareketlerinin kontrolü ile neoliberal düzenden biraz farklı ve daha az şeffaf kurallarla ekonomik güven ve istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan Çin’in uyguladığı tedricen yenilenme süreci, ekonomide reformların hızlı uygulandığı diğer devletlerdeki gibi bütçe ve dış ticaret dengelerinde kısa sürede büyük açıklar oluşturmamıştır.⁷⁷² Bu kapsamda dışarıdan büyük borçlar almayan Çin, ekonomik dönüşümünü kısmi siyasal reformlarla desteklerken ülke yönetiminde tek parti yönetiminin baskın olması sayesinde olası ekonomik ve siyasi istikrarsızlıkların yaşanmasını engellemiştir.

Böylece kendine özgü bir ekonomik model ile Çin, 2010 yılına kadarki otuz yıllık periyotta dünya devletleri arasında ortalama olarak yılda %10’luk büyüme hızı ile uluslararası ilişkiler gündeminin başlıca konusu olmuştur. Bu bağlamda Çin ekonomisinde başarının altında yatan dinamikler sermaye birikimi ve oluşumu, genç ve çalışabilir nüfus, tüketim harcamaları, yatırım ve tasarruflar, yabancı sermaye yatırımı, iş gücü verimliliği ve ücretler, mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki payı, verimli bir dışa açıklık seviyesi ön plana çıkmıştır.⁷⁷³ Bu düzeye gelebilmek için Çin, ekonomik güvenlik stratejisinde kendi kendine yeterlilik politikası içinde dışa tamamen kapalı ekonomisini kademeli şekilde dış dünyaya açmış ve merkezi planlı ekonomiden Çin’e özgü piyasa ekonomisine geçiş sağlayarak büyük bir atılım gerçekleştirmiştir.

⁷⁷¹ Lawrence J. Lau, *The Chinese Economy in the New Era*, Working Paper No. 69, July 2018, <https://www.researchgate.net/publication/326647055>, s. 15. (12.05.2019).

⁷⁷² Holz, op. cit., s. 6.

⁷⁷³ Lau, op. cit., s. 24.

5.2. ABD - Çin Ticaret Savaşları'nda Ekonomik Güvenlik

Çin, yüzyıllar boyunca kendini dünyanın geri kalanından farklı konumlandırmıştır. Görüldüğü üzere uluslararası ilişkiler Sistemi'nin yumuşaması ile birlikte dünya ile entegre olmaya çabalamış ve hem siyasi hem de ekonomik açıdan güvenilir bir ortak olduğu imajını yaymaya çalışmıştır. Egemenliğinden ödün vermeden uluslararası koşulların gerekliliği çerçevesinde hareket etmeye çalışma, barış içinde birarada yaşama ve dış dünyaya açılma gibi stratejik ilişki ağları kurmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda Çin, ABD tarafından özellikle 21. yüzyılda göze çarpan ekonomik gücüyle doğal tehdit olarak algılansa da uluslararası ilişkilerde çok kutupluluktan yana dış politika stratejileri izlemiştir.

Genel olarak Çin dış politikasının temel amaçlarına baktığımızda ise “ulusal çıkarlar için egemenlik ve güvenlikten taviz vermemek, dünya barışı ve güvenliğini tehdit eden ‘hegemonya’ politikalarına karşı çıkmak, ihtilafları barışçı yollardan ve kuvvet kullanmadan çözmeye çalışarak uluslararası çatışmalardan kaçınmak, küresel siyasette aktif olmak ve ekonomik küreselleşme senaryolarında edilgen olmamak” karşımıza çıkmaktadır.⁷⁷⁴ Bu noktada Çin stratejisi, ABD'nin güç kullanmasını engelleyerek karşı bir askeri blok oluşturmada yumuşak güç kapsamında pasif direniş ile uluslararası sistemin tek kutuplu hale gelmesini önlemek zemininde ilerlemiştir. Çin'in hegemonyaya karşı temel dış politik davranışları, ekonomik boyuttan beslenmiştir. Bu bakımdan Çin, süper güç olma kapasitesinden ziyade zayıflıklarına atıf yaparak ekonomik gücünün verdiği enerjiyi saklamak, rekabette öne çıkmamak, muhalefette aşırı olmamak, çok kutupluluğu esas almak ve uluslararası olaylarda baş aktör olmamak gibi pasif dış politika tutumları takip etmiştir.⁷⁷⁵

Çin, adeta Sun-Tzu'nun “savaş sanatı” felsefesini uygulayarak ABD'yi geride bırakmak için onun gücünü azaltırken kendi kapasitesini korumaya ve yenilebilir bir duruma getirmeye çalışmış, ancak bunu sessiz ve sabırlı bir şekilde uygulamıştır.⁷⁷⁶ Bu açıdan birçok araştırmanın verilerinin gösterdiği üzere Çin'in, aynı büyüme hızını

⁷⁷⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz., Stuart Harris, *Çin Dış Politikası*, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul, Matbuat Yayınları, 2014.

⁷⁷⁵ Jörn-Carsten Gottwald, Niall Duggan, “Expectations and Adaptation: China's Foreign Policies in a Changing Global Environment”, *International Journal in a Changing Global Environment*, Vol. 2, No. 1, April 2011, ss. 2-3.

⁷⁷⁶ Sun Zi (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, (çev.) Pulat Otkan, Güray Fidan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 2014, ss. 48-49.

koruması halinde “yeni ekonomik süper güç” olarak ABD’den hegemonyanın ekonomik boyutunu devralacağı görüşleri, genel kanı haline gelmiştir.

5.2.1 Çin-ABD İlişkilerinin Ekonomipolitigi

Bu noktada ABD ile ilişkiler üzerinden kıyaslanan Çin ekonomik güvenliği ve dış politika değişimleri, ekonomik boyutun geleneksel güvenlik tanımlamalarından ayrıştığı ve dış politikanın başat gündemi olmaya başladığı dönemde küresel ekonomipolitik ilişkilerde ön plana çıkmıştır. Çin’in kendi ekonomik güvenliğini sağlarken başta ABD olmak üzere diğer devletlerin ve küresel ekonominin istikrarını etkileyebilecek ciddi bir güç haline gelmiştir. Çin ekonomisinin hızla büyümesi, artan enerji talebinin doğal sonucu olarak petrol ve doğalgaz fiyatlarını yükseltmesi yanında dünya ticaretinde ihrac ettiği ürünler ile rekabet eden diğer devletlerde maliyet artırıcı ve gelir azaltıcı etkiler yapmıştır.⁷⁷⁷ Böylece ekonomik güvenlik stratejisinde dışa açıklık oranını kademeli ve planlı şekilde yükselten Çin ekonomisi, ihracatın ithalatı karşılama oranlarındaki pozitif görünüm sonucu küresel ekonomik güvenlik için de kritik olan dış ticaret fazlaları vermiştir. Aynı zamanda döviz rezervlerinin artması da dünya ticaretindeki dengelerin değişmesine sebep olmuştur. Dünyada ihracat lideri konumuna gelen Çin, elde ettiği döviz geliri ile yurt içi yatırımları desteklerken diğer taraftan üretime katma değer yaratıcı ithalatı da teşvik etmiştir

Böylece Çin’in dış politikasında ekonomik güvenliğin etkileyen en önemli kalemlerden biri olan güçlü döviz rezervlerine sahip olma, dünya siyasetinde bazı devletlerin kazanan konuma gelmesine bazı devletlerin de kaybeden taraf konumuna gelmesinde belirleyici olmuştur.⁷⁷⁸ Grafik 3.33’de gösterildiği üzere Çin’in hem yurt içi tasarrufları hem de dış ticaret fazlaları sonucu toplam rezervleri yıllar geçtikçe artmıştır. 1990 yılının başında 18,8 milyar ABD doları olan rezerv miktarı, Çin mucizesinin sembolü olarak 2008 yılı başında 1,5 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır. 21. yüzyıl ile birlikte küresel ekonominin FED kaynaklı parasal genişlemesi sonucu oluşan dalgadan hem yapısal dönüşümü hem de yerinde para politikası sayesinde olumlu etkilenen Çin, 2010 yılına 2,5 trilyon ABD dolara yakın bir döviz rezervi ile girmiştir. 4 trilyon ABD

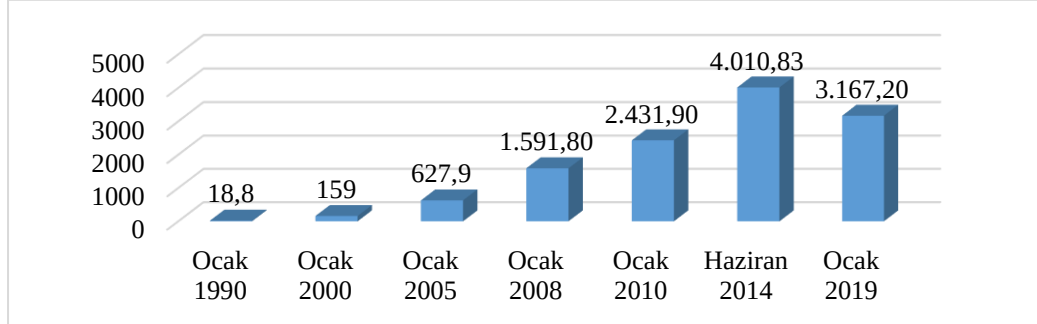
⁷⁷⁷ Huanying Cui, “China’s Economic Growth and energy Consumption”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 6, No. 2, 2016, s. 352.

⁷⁷⁸ Wayne Morrison, “China’s Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States”, *CRS Report*, 9 October 2014, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>, s. 17. (25.07.2018).

dolar ile Haziran 2014 tarihinde zirve yapan Çin döviz rezervleri, 2018 yıl sonu itibarıyla 3,16 trilyon ABD dolarlık bir hacme ulaşmıştır.⁷⁷⁹

Bu noktada yüksek bir döviz rezervi seviyesine sahip olmanın ulusal ekonomik güvenliğin sürdürülebilmesi için önemli olduğu unutulmamalıdır. Ancak Çin döviz rezervlerinin 2018 yılsonu itibarıyla 1,12 trilyon ABD dolar gibi büyük bir kısmı, ABD hazine tahvilinde ve ABD doları cinsinden tutulduğu için Çin ekonomisinin geleceği, ABD ekonomisine bir nevi bağımlı gözükmemektedir. Çin ekonomik güvenliğini ve dış politikasını ikilem içerisinde bırakan bu durum, önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Bu şekilde ABD ekonomisinin ve para biriminin istikrarını dolaylı yoldan borç vererek sağlayan Çin, her ne kadar ABD ilişkileri kötüleştikçe bu tahvilleri elinden çıkarma tehdidi savursa da kısa ve orta vadede bu durumun mümkün olacağı gözükmemektedir.⁷⁸⁰ “İktisadi açıdan nükleer bir seçenek” olarak adlandırılan bu tehdidin gerçekleşmesi yerine portföyünde uzun vadeli senetlere karşılık kısa vadeli yatırımları tercih etmesi, tahvil alımlarını yavaşlatması ya da ertelemesi bile ABD ekonomik güvenliğini olumsuz etkileyecek bir adım olacaktır. Bu bağlamda Çin’in ABD ile dış ekonomik politikalarda daha egemen bir tavır takınması ve ekonomik güvenliğin sürdürülebilir bir yapıya bürünmesi, makro açıdan Çin’i adeta tutsak durumda bırakan bu durumun ağırlığının azaltılmasına bağlıdır. Bu sayede Çin, ABD’nin kreditörü olma halinden ya da ekonomik egemenliğini ABD ekonomisinin gidişatına bağlamak zorunda kalmayacaktır.

Grafik 3.33 Çin Toplam Rezervlerinin Gelişimi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Total Reserves excluding Gold for China, <https://fred.stlouisfed.org>

Diğer taraftan günümüzde de artarak devam eden Çin’in ithal ham petrole olan bağımlılığı ABD - Çin ilişkilerini dolaylı ve Çin dış politikasını doğrudan etkileyen

⁷⁷⁹CEIC Data, “China Foreign Exchange Reserves (1989-2020)”, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/foreign-exchange-reserves>, (28.02.2019).

⁷⁸⁰ Liu Feng, Liu Ruonan, “China, the United States, and Order Transition in East Asia: An Economy-Security Nexus Approach”, *The Griffith-Tsinghua Project “How China Sees the World” Working Paper Series*, No. 9, 2018, https://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0028/453727/, s. 10. (19.05.2019).

önemli bir handikaptır. Zira Çin, iki nedenden ötürü petrol fiyatlarının yüksekliğine karşı özellikle savunmasız olarak nitelenmiştir. Ülkede üretilen petrolün verimsiz olması ile nispeten yüksek fiyatlarla artan miktarda petrol ithal etmesi zorunluluğu ön plana çıkmaktadır. ABD dolarının Yuan karşısında değerlenmesi de Çin ekonomisi açısından diğer bir tartışmalı konu olarak her daim gündemdedir. Bu bağlamda Çin'in dış politika stratejisi, petrol arz güvenliğini artırmak, Afrika gibi yurt dışı petrol kaynakları üzerindeki kontrolü genişletmek ve ulusal para birimi üzerinden ticareti sağlamak çerçevesinde şekillenmiştir.⁷⁸¹ İlk iki amacını gerçekleştirmeye dönük adımlar atan Çin, uluslararası enerji düzeninde ABD doları temelli sistemi makro anlamda BRICS işbirliği zemininde ulusal para birimler kanalıyla ticaret gibi adımlarla dönüştürmeye çalışsa da özellikle petrol talep ve arz dengesinde bu hâkimiyeti kırması zor gözükmemektedir.

ABD ile enerji arzı açısından açıkça ya da örtülü olarak çatışmaların artmasını olası hale getirebilecek bu hedefler ve adımlar, Çin'in ekonomik gücü ve güvenliğinin seyrine göre gelişmektedir. Bu noktada Çin'in enerji güvenliği, ekonomik güvenliğinin en önemli unsuru olduğu kadar, hegemonya adayı olarak görülmesinin de geleceğini belirleyecek kritik bir konudur. Kissinger, *“Çin'in enerji kaynakları ile ilgili mücadele kapsamında kaçınılmaz olarak ABD ile karşı karşıya geleceğini”* öngörmektedir. Kissinger'a göre *“potansiyel olarak büyük devletler içinde en fazla yükselen ve 21'nci yüzyılın süper güç adayı olan Çin, ekonomisinin büyüklüğü ile ABD'yi mutlak surette geride bırakacaktır.”*⁷⁸²

Bu kapsamda ABD tarafında bu öngörü temelli endişeler yanında Çin'in nasıl *“daha fazla sorumlu bir güç”* haline gelmesi gerektiği konusunda geniş bir beklenti oluşmuştur. Çin'in uluslararası normlara ve taahhütlere uyması, ABD dış politikası bakımından Çin dış politika çıktılarını ölçebileceği bir dizi davranışsal ölçüt ortaya koymaktadır. Bu duruma en iyi örnek, 2000'li yıllar boyunca Çin'in Renminbi'nin değerini düşük tuttuğu yönünde ABD tarafından verilen tepkilerdir.⁷⁸³ Zira ABD'nin Çin'i döviz kuru manipülasyonu yaparak ABD doları karşısında para biriminin değerini düşürmekle suçlaması, ABD - Çin arasında ortaya çıkan ticaret savaşlarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Çin mallarını ucuz hale getirdiği ve uluslararası ticarete haksız

⁷⁸¹ Duggan, Gottwald, op. cit., 5.

⁷⁸² Henry Kissinger, *Dünya Düzeni*, (çev.) Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner Yayınları, 2016. s. 41.

⁷⁸³ Atlı, op. cit., s. 302.

rekabete yol açtığı şeklinde itirazlar, Çin tarafından dikkate alınmış ve gittikçe bu politika tercih edilmemeye başlanmıştır. Çin'in Renminbi'nin değerini artırması, ihracattan çok iç talebe yönelmesi, yatırımlarını daha sağlıklı bir zemin üzerinde oturtması ABD ile arasında ekonomik sorunları en aza indirgeyeceği sinyali verse de bu problem, iki devlet arasındaki ekonomik çatışma atmosferinin sürekli canlı kalmasına yol açmaktadır. Son yıllarda bu atmosferin, ekonomik rasyonalite açısından iki devletin iç politikalarında prim yapan “*ekonomik savaş*” ve “*tehdit*” söylemlerini iyice beslediği görülmüştür. Her iki tarafın mevcut büyüme oranlarını devam ettirdiği sürece Çin'in yakın gelecekte ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olması, muhtemel ekonomik savaşın tetikleyicisi olacağı öngörülmektedir.⁷⁸⁴

Çin'in döviz rezervlerinin önemli bir kısmını ABD hazine tahvillerinde değerlendirdiği düşünüldüğündeyse her iki devlet ekonomisi, birbirine bağımlı durumdadır. Dolayısıyla Çin'in ABD'nin en büyük dış finansörü konumunda olup, Amerikan ulusal ekonomik güvenliğini sağlama açısından rolü çok kritiktir. Zira FED'in politika faiz oranlarını belirlemede etkileyenlerden biri olan Çin kaynakları, ekonomide dış borç sorunu yaşanmamasında ve bütçe dengesinin sağlanmasında hayati konumdadır. Madalyonun diğer tarafında ise Çin'in tasarruf fazlalarını değerlendirebileceği ABD tahvilleri kadar büyük, güvenli başka bir piyasa ve bu derece likit başka bir enstrümanı olmadığı gerçeği yatmaktadır.⁷⁸⁵ Uluslararası ticarete de benzer bir durum yaşanmaktadır. ABD, Çin'in en büyük ihracat pazarıyken Çin ise ABD için hem en fazla ithalat yaptığı devlet hem de Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) üyesi komşu devletleri Kanada ile Meksika'dan sonra en büyük üçüncü ihracat pazarı konumundadır. ABD ve Çin ekonomileri birbiri açısından arz-talep dengesinde tamamlayıcı pazar görünümü vermektedir.⁷⁸⁶ Anlaşıldığı üzere karşılıklı ekonomik güvenlik açısından Çin ile ABD, iktisaden birbirlerine bağımlı görünümündedir.

5.2.2. ABD - Çin Ticaret Dengesinde Ekonomik Güvenlik

ABD - Çin ilişkilerinin karşılıklı ekonomik güvenlik ve dış politika etkileşimindeki en önemli göstergelerden biri, ticaret dengesi sonucu ortaya çıkan açık ve fazlalardır. ABD'nin Çin ile yaptığı ticaret sonucu verdiği açığın yıllar itibarıyla seyrinin

⁷⁸⁴ Ruonan, Feng, op.cit.,s. 13.

⁷⁸⁵ Wayne, op.cit.,19.

⁷⁸⁶ Lorenzo Caliendo, Fernando Parro, “Estimates of the Trade and Welfare Effects of NAFTA”, *NBER Working Paper Series*, No: 18508, 2012, <https://www.nber.org/papers/w18508>, s. 3, (15.02.2018).

yer aldığı Grafik 3.35’den anlaşıldığı üzere mal ve hizmet ticareti sonucu söz konusu açık 2001’deki 81 milyar ABD dolar seviyesinden 2017 yılında 336 milyar ABD dolara kadar yükselmiştir. Aynı dönem aralığında bu açıklığın ABD’nin toplam ticaret dengesindeki payına bakıldığında paralellik arz ettiği ve %20’lere yakın seviyelerden %60’ın üzerine çıktığı görülmektedir.

İkili arasındaki dış ticaret açığının görünmeyen nedenine bakıldığında ise ABD’deki ulusal tasarruf oranındaki düşüklük ile devlet içindeki yatırım ihtiyaçlarını ve büyümeyi finanse etmek için denizaşırı sermayeye duyulan gereksinim karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸⁷ Bu durumda Çin’in ekonomisini hem büyüten hem de büyüme sonucu daha da artan yurt içi tasarrufları, pazar kapasitesi olarak yeterli olan ABD ekonomisinin tasarruf-yatırım dengesindeki açığı kapatarak hem kendi hem de Amerikan ekonomik güvenliğinin istikrarını devam ettirmektedir.

Bu bakımdan ABD - Çin arasındaki ticaret açığını azaltma çabaları, sadece ABD ticaret açığının kompozisyonunu değiştirerek değil genel olarak küresel ekonominin ticaret ağlarını düzenlemeyi gerektirmektedir. ABD ticaret açığını, ekonomi ve dış politika özelinde acil eylem planları ile gidermeye çalışmak ilk etapta uluslararası ilişkiler gerçekleriyle çelişir görünümündedir. Bu doğrultuda Amerikan ekonomisini güçlü ekonomik büyüme ve tam istihdam düzeyine yakın ilerleyebilmesi için artan yurt içi yatırım ve tüketimi finanse etmek için denizaşırı sermaye girişinin gerekliliği, artan ticaret açıklarını normalleştirmektedir.⁷⁸⁸ Diğer bir deyişle ticari açıdan her iki devletin ekonomik güvenliği birbirine bağlanmaktadır. Zira Grafik 3.36’da da gösterildiği üzere ekonomik daralma ve artan işsizlik dönemlerinde ABD ekonomisinin dış ticaret açığının azaldığı görülmektedir. Özellikle ABD açısından ekonomide para ve kur politikalarına yön veren istihdam verileri, ülke ekonomisindeki iş alanlarının fazlalığı, ücretler ve parasal genişleme ile yakından alakalıdır. ABD ekonomisinde oluşan ticaret açığı ile istihdam düzeyindeki artışlar arasında güçlü bir korelasyon bulunduğu görülmektedir.⁷⁸⁹ Çin tarafından finanse edilen ABD ekonomisinde iş bulma, yaratma ve istihdam düzeyi,

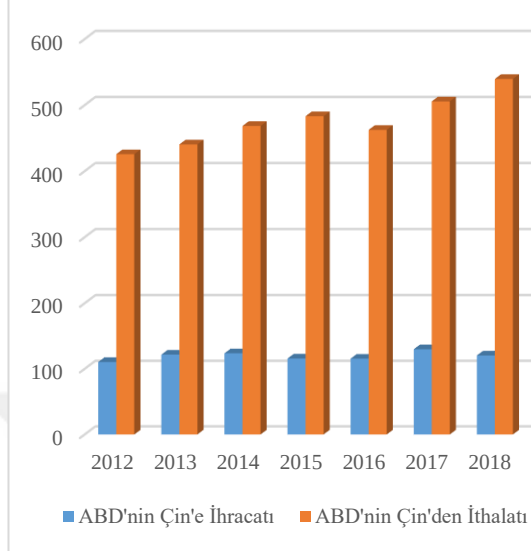
⁷⁸⁷ Xu Ping, Wang Li, “The China Model vs. American Soft Power: Going Global and Peace”, *İGÜSBD*, Cilt. 2 Sayı 2, Ekim 2015, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/89294>, s. 158, (16.02.2018).

⁷⁸⁸ Gulam Asgar Mitha, “The New Global Economy: Rise of China and Decline of USA”, *Oriental Review*, 25 January 2015, <https://orientalreview.org/2015/01/25>, (15.02.2018).

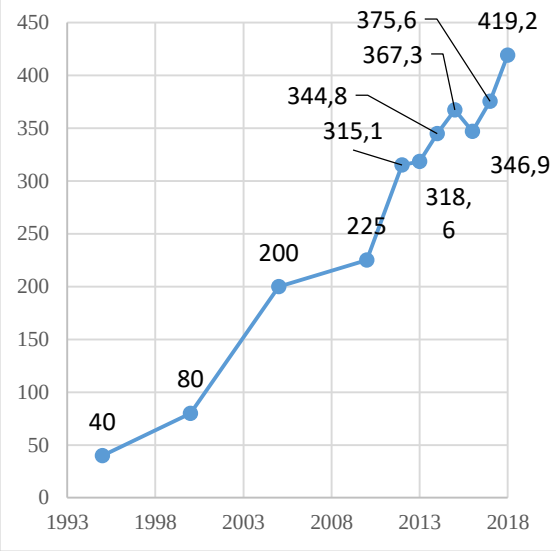
⁷⁸⁹ Zhaohui Bi, “Does China-US Trade Have an Impact on Employment of the United States?”, *Technology and Investment*, Vol. 8, No.3, August 2017, https://www.scirp.org/pdf/TI_2017080815513787.pdf, ss. 158-166, (15.02.2018).

Çin tarafından sermaye aktarımı sürdüğü sürece yıllar itibarıyla artışa geçmiş ve negatif dış ticaret açığı ile birlikte paralel bir eğri çizmiştir.

Grafik 3.34 ABD'nin Çin ile İhracat-İthalat Gelişimi
(Milyar ABD Doları)

Grafik 3.35 ABD - Çin Ticaret Dengesi
(Milyar ABD Doları)

Kaynak: Trade in Goods with China, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance>, (13.05.2020).

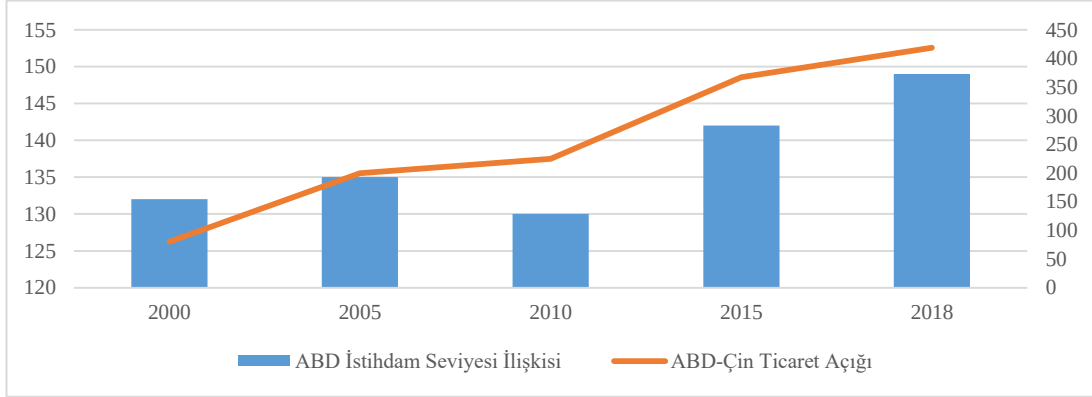
Ayrıca Çin için artan sermaye birikimini ülke dışında yatırıma yönlendirme gerekliliği, yeterli büyüklükte neredeyse tek pazar olan ABD'yi doğal olarak ekonomik stratejik ortak haline getirmiştir. Bu minvalde ABD de Pekin yönetiminden çıkarlarına, bölgesel beklentilere ve uluslararası normlara uyumlu hareket etmesini beklemiştir. Çin'in uluslararası ekonomik sorunlar ve çözümler açısından sorumlu bir paydaş olması gerekliliği dile getirilmiştir.⁷⁹⁰ Bu sayede uluslararası iktisadi pazarın bölüşümünde adil ve işbirliğini içeren bir zemin oluşumu yanı sıra bölgesel ve küresel ekonomik güvenliğin istikrar ve refahın sağlanacağı düşünülmüştür. Ancak Çin'in ABD beklentilerini karşılama ve uluslararası sisteme katkıda bulunma noktalarında endişeler yoğunlaşmıştır. Bu baskın eğilim, ABD Başkanı olarak Donald Trump'ın seçilmesiyle daha da artmıştır. Böylece Trump ile birlikte ABD - Çin arasındaki ilişkilerde en önemli açmaz karşılıklı ekonomik çıkar ve güvenlik önceliklerinde yaşanmıştır. ABD'nin ilişkilerde kaybeden taraf olduğu inancı doğrultusunda 2018 yılında 250 milyar ABD dolarlık Çin ürünlerinin ithalatına %10-25 arasında değişen tarifelerle sınırlama getiren Trump yönetimi, Çin ekonomik güvenliğini mevcut tarifeleri artırmak ve Çin'den yapılan tüm ithalatlara ek

⁷⁹⁰ Robert B. Zoellick, "Whither China: From Membership to Responsibility?" New York, 21 September 2005, <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm>, (15.02.2018).

tarifeler koymakla sarsmaya yönelik adımlar atmıştır.⁷⁹¹ Çin de kendi ekonomik güvenliği kapsamında ABD ithalatına aynı miktarda gümrük vergisi uygulayarak karşılık vermeye çalışmıştır. “*Ticaret savaşları*” olarak lanse edilen bu süreç, küresel finansal istikrarı olumsuz etkilerken ticaret hacmini ve küresel büyümenin yavaşlamasına neden olmuştur. Ticaret savaşları, devletin ekonomideki aktif rolünü hatırlatır şekilde “*yeni korumacılık*” ya da “*yeni merkantilizm*” dönemi olarak adlandırılmıştır. Değerli madenlerden özellikle altının devletlerin ekonomik güç ve güvenliğinde güvenli liman olma özelliğini devam ettirdiği günümüzde ABD, uluslararası serbest ticaretin aksine devletçi politikalar ile adeta yeni dönem merkantilist politikanın savunucusu haline gelmiştir.

Diğer taraftan ikili arasında karşılıklı ulusal ekonomik çıkarlar ve güvenlik doğrultusunda bir nebze de olsa yumuşama emareleri gösteren gelişmeler de yaşanmıştır. Kasım 2018’deki G-20 liderlerinin zirvesinde biraraya gelen ABD ve Çin Devlet Başkanları, ticaret anlaşmazlığını 90 gün içinde çözmeyi kabul etseler de küresel ekonomik konjonktürü doğrudan etkileyen bu gerilim, başta gelişmekte olan devletler olmak üzere tüm dünyada ekonomik güvenliğin ve istikrarın öneminin tekrar gündeme gelmesine sebep olmuştur.⁷⁹²

Grafik 3.36 ABD Ekonomisi’nde İstihdam Seviyesi ile Çin Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki

Kaynak: FRED, Bureau of Economic Analysis, <https://fred.stlouisfed.org>, (12.05.2020).

Çin’in tehdit olma potansiyelinin artışı yönündeki görüş, Trump yönetiminin aldığı karşı pozisyonlarda giderek kanıksanmaya başlamıştır. Çin’i “*bir ortak yerine*

⁷⁹¹ Terence Tai-leung Chong, Xiaoyang Li, “Understanding China-US Trade War: Causes, Economic Impact, and the Worst-Case Scenario”, *Working Paper*, No. 71, February 2019, https://www.igef.cuhk.edu.hk/igef_media/working-paper, s. 8, (01.04.2019).

⁷⁹² Ibid, s. 9.

daha çok bir rakip” olarak görmeyi temel alan ABD’nin dış ekonomik politikası, ticaret ve yatırım boyutu açısından adeta dönüşüme uğramıştır. Diğer açıdan ABD’nin 2017 yılı Ulusal Güvenlik Stratejisi’nde Çin ve Rusya, Amerikan ekonomik güvenliğini ve refahını aşındırmaya çalışarak Amerikan gücünü, nüfuzunu ve çıkarlarını zorlayan devletler olarak tanımlanması bu dış ekonomik politika adımlarına zemin oluşturmuştur. Aynı stratejide ABD, son yirmi yılda gerçekleşen ekonomi politikalarının revize edilmesi ile rakiplerle ve uluslararası kurumlarla ilişkilerin gözden geçirilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca söz konusu devletlerin küresel ticarete dâhil olmalarının onları iyi niyetli ve güvenilir ortaklara dönüştürdüğü önermesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır.⁷⁹³

Ticaret gerilimlerinin temelini oluşturan endişelerin resmi belgelerde öngörülen, ancak gerçekleştirmelerle kanıtlanan tarafı ise ABD’nin ulusal ekonomik güvenliğini tehdit eder hale gelen Çin’in özgün ekonomik modeli ve küresel ekonomide artan etkinliği gösterilebilir. Çünkü küresel ekonomide Çin’in liderliğini, DTÖ taahhütlerine uyarak elde etme girişimleri ABD’yi kendi kurduğu ve öncüsü olduğu neoliberal ekonomik düzenden ayırıştırarak tek taraflı ve korumacı önlemler almaya itmiştir.⁷⁹⁴ Buna ek olarak, Çin’in devlete ait işletmelerini özellikle dijital ticaret gibi alanlarda belirli sübvansiyonlar ile desteklemesi sonucu karşılaştırmalı üstünlükler elde etmesinin önüne geçmek için DTÖ taahhütleri kapsamında yeni ticaret kurallarına ihtiyaç olduğu dile getirilmiştir.⁷⁹⁵ ABD - Çin ikili arasındaki ekonomik oyundaki risklerin çeşitliliği, ikili arasındaki müzakereleri karmaşıktırırken dış politika tutumlarında ekonomik güvenliğin etkilerini ortaya çıkarmayı sağlamıştır.

Bu noktada ABD’nin Çin ile ilişkilerinde ticaret ve yatırımın maliyet ve faydaları arasındaki denge tartışmalı bir konudur. Zira Trump’ın ticaret savaşının hamlelerini sosyal medya üzerinden yürüttüğü dış politika, yeni bir diplomasi tarzı yaratırken Çin ile ekonomik ilişkilerin zararlarının faydalarından fazla olduğu gerçeğine dayandırılmıştır. Ancak ABD ulusal ekonomik güvenliği için tolere edilebilir Çin ticari hacim büyüklüğü, ABD - Çin ekonomik ilişkisinde ABD’ye genel olarak anlaşıldığından daha fazla fayda

⁷⁹³National Security Strategy of the United States of America, December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (12.08.2018).

⁷⁹⁴ Ruonan, Feng, op.cit.,s. 15.

⁷⁹⁵ Chunding Li, Chuantian He, Chuangwei Lin, “Economic Impacts of the Possible China–US Trade War”, *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.54, No.7, 2018, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X.2018.1446131>, s. 1560. (12.02.2019).

sağlamaktadır. Örneğin, 2018 yılı verilerine göre ABD'ye yapılan Çin ihracatı hizmetler, tarım ve sermaye malları gibi cari sektörlerde yaklaşık 1,8 milyon istihdam sağlamıştır. Bununla birlikte, Çin ile yapılan ticaret dünyanın diğer bölgelerinde olduğu gibi bazı ABD endüstrilerinde özellikle düşük ücretli imalatlarda iş kayıplarına neden olmuş gibi gözükse de ikili arasındaki ticaret dengesi, bu maliyetlerin göz ardı edilmesine sebep olmaktadır.⁷⁹⁶

Diğer açıdan Çin ekonomisinde büyüme, küresel pazarlarda rekabet edebilirlik ve etkinlik gibi sonuçlarda doğrudan rolü olan ÇKP'nin kontrolünde tutması, ABD dış politikasının, Çin'e karşı zımni olarak iki kutuplu sisteme benzer bir çizgide tutulmasına sebep olmaktadır. Komünist Partinin devlet kontrolü ile ekonomik ve ticari önceliklerden yana takındığı tavır ile şekillenen Çin ekonomisinin gücü, ABD ve onun temsil ettiği sistemin tehdit edildiğini dış politikanın merkezinde tutmaya devam etmektedir. Buna ek olarak kültürel, fiziki, askeri ve siyasi olarak Çin'in nasıl geliştiği, ABD'yi ve dünyanın geri kalanını yakından etkilemektedir. ABD - Çin devletlerinin ikili ekonomik ilişkilerinin durumu, sürdürülebilir bir küresel ekonomik güvenlik düzeyinin sağlanması için de çok kritiktir. Zira Çin'in ekonomik modelinin ABD ve küresel ekonomipolitik için bir dizi artan etkisi olmuştur. Bilişim teknolojilerinde kendi kendine yeterliliğe doğru hareket eden Çin, büyük miktarda sübvansiyonlar ile yurt içi ve yurt dışındaki devlet şirketlerini destekleyerek karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı uluslararası ticaret sisteminde dengeleri değiştirmeye başlamıştır.

Öte yandan Çin'in aşırı üretimi küresel fiyat düzeylerinde de olumsuz etkiler bırakmıştır. Her ne kadar Çin'in çok taraflı ticaret kurallarına bağlılığı sürekli olarak sorgulansa da Çin DTÖ taahhütlerine bağlı kalmaya devam etmiştir. Daha geniş anlamda, küresel ekonomiyi Çinli şirketler lehine şekillendiren Çin ekonomik güvenliğinin ABD başta olmak üzere DTÖ üyelerinin pazar tabanlı kapitalist sistemlerine aykırı olduğu iddia edilmiştir.⁷⁹⁷ Bu bakımdan ABD ve Çin'in ilişkilerinde ekonomik güvenliğin ve realist anlayışın özellikle ABD nezdinde yeni bir ilişki ağı ortaya çıkardığı ortadadır. ABD nezdinde Çin'in özellikle küresel teknoloji pazarında sunduğu ulusal ekonomik güvenlik

⁷⁹⁶ Maj Gen P K Mallick, "US-China Trade War: Analyses of Deeper Nuances and Wider Implications", Vivekananda Internati VIF Paper, Eylül 2018, <https://www.coursehero.com/file/48244479/US-CHINA-Trade-Warpdf/>, s. 16. (12.02.2019).

⁷⁹⁷ "How Influential is China in the World Trade Organization?", Centre for Strategic and International Studies, May 2019, <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>, (15.06.2019).

riskleri konusunda endişeler gün geçtikçe artmaktadır. Çin devletine ait şirketlerin ekonomik açılımlarının, ABD merkezli küresel ekonomik düzeni değiştirecek seviyelere geldiği düşünülmektedir. Örneğin, Çin'in CNOOC, Petro China ve Sinopec gibi en büyük petrol şirketleri, sübvansiyonlar yanında devlet bankalarının mali desteğinden faydalanırken küresel olarak faaliyetlerinde büyük maliyet avantajlarına sahiptirler.⁷⁹⁸ Yurt dışında serbest piyasa ekonomisi şartlarından faydalanan ancak yurt içinde devlet kapitalizmi ile büyüyen şirketler, doğrudan ticaret ortağı olan devletlerin ekonomik güvenliklerini tehdit ederken, bu devletlerin dış ekonomik stratejilerini dolaylı olarak yönlendirmektedir.

Benzer şekilde Çin'in uluslararası şirketlerinin başında akla gelen Huawei, Çin ekonomisinin küresel bilgi teknolojisinde rekabet etmesini sağlarken, Çin Kalkınma Bankası'nın desteğiyle küresel olarak 5G ağlarının dünyadaki gelişiminde öncü olmaya çalışmaktadır. ABD ise Huawei şirketinin Çin hükümeti ile sıkı ilişkileri ve siber güvenlik açısından yeni nesil mobil teknoloji olan 5G piyasasına küresel ölçekte egemen olmasının kendi ülke vatandaşları, kurumları ve devletleri hakkında bilgi toplayabileceğinden dolayı endişe duymaktadır. Bu doğrultuda ulusal ekonomik güvenliğine yönelik Huawei'yi bir tehdit olarak gören ABD hükümeti, söz konusu şirketin federal hükümet tarafından açılan ihalelere katılmasını yasaklamıştır. 2018 yılında kabul edilen “*Ulusal Savunma Yetki Yasası*” kapsamında Çinli şirketlere uyguladığı baskıyı “*Huawei de dâhil olmak üzere ABD devlet kurumlarının Çinli teknoloji şirketleri ZTE, Hytera, Hikvision ve Dahua'dan ürün almasına geçici olarak yasak*” getirmiştir. Diğer taraftan müttefiklerine de 5G mobil şebeke için açılan ihale sürecinden Huawei'yi uzak tutmaları baskısı yapan ABD, Çin'in neoliberal piyasa şartlarını kendi ekonomik güvenliği ve hegemonyası aleyhine kullanmasına karşı çıkmaktadır.⁷⁹⁹

İlgili senaryoda sadece şirketler değil devlete ait veya kontrollü olarak kamu finansmanına erişim sağlayan Çinli bankalar da ekonomik gücün transferinde aracı olmuştur. Bilindiği üzere 2008 Küresel Finansal Krizi sonrasında devlet ulusal ekonomik güvenlik aktörü olarak, kredi büyümesini kullanarak ekonomik genişlemeyi ivmelendirmek ve olası ekonomik durgunluğu sınırlamak için aktif görev almaya başlamıştır. Wright ve Rosen'a göre bu fonksiyon, yarım asırdır Çin'in ekonomik

⁷⁹⁸ Cui, op. cit., ss. 354-355.

⁷⁹⁹ Maj Gen P K Mallick, op. cit., s. 25.

Sistemi'nin temel argümanlarından biri olan kredi akışını kontrol etme sayesinde Çinli bankaların eliyle küresel alana taşınmış ve ekonomik güvenliğin bir nevi önleyici savunma mekanizması oluşturacak şekilde sağlanmaya çalışılmasına dönüşmüştür.⁸⁰⁰ Çin ekonomik gelişimi için de kritik olan bu fonksiyon, ekonomideki en büyük dört bankanın çoğunluk hisselerine kamunun sahip olması ile Çin finansal istikrarını doğrudan devlet kontrolüne bağlamış bir görünüm vermiştir.

Bu doğrultuda Çin'e karşılık olarak ABD'nin çözüm olarak sunduğu ticaret engelleri ve dayatmaları hem kendi hem de Çin ekonomisindeki mikro ve makro boyuttaki gerçeklikler karşısında sürdürülebilir gözükmemektedir. Çin ile adil, karşılıklı ve dengeli bir ticaret ilişkisi kurulma amacının altında ABD ulusal ekonomik çıkarlarının orta ve uzun vadede daha da kötüleşmesinin önlenmesi yatsa da ABD ekonomisi, Çin lehine gelişen ticaret dengesini tersine çevirecek bir yapıya henüz sahip değildir. Çinli şirketler, Trump'a göre Amerikan teknolojisini kullanarak "*adil olmayan*" bir ticaret sistemi yaratmaktadır. Trump, çözüm olarak Amerikan teknolojisinin ve zekâ üstünlüğünün adil olmayan yollardan Çin'e transfer edilmesini durdurmak ve ABD ulusal ekonomik güvenliğini uzun vadede kendi yeteneklerinin eline bırakmak istemektedir.⁸⁰¹ Ancak Çin'den talep edilen reformlar uygulandığı sürece hem karşılıklı ekonomik güvenlik tesisi hem de daha güçlü bir küresel ekonomi inşa edilebileceği aşîkârdır. Bu bakımdan Çin arasındaki ikili müzakerelerde ABD, Çin'i kazanarak küresel ticaret sistemini ve hukukun üstünlüğünü güçlendirirken, uzun vadeli ve piyasa odaklı çözümler önerilmektedir.⁸⁰²

Ayrıca ABD-Çin ilişkilerinin ekonomipolitiği ve gelişimi, bazı akademik araştırmalarda MÖ. 5. yüzyılda yaşanan birinci Peloponez Savaşları öncesindeki duruma benzetilmektedir. Yunan tarihçi Thucydides'in kayıtlarına dayanması nedeniyle "*Thucydides Tuzağı*" olarak adlandırılan durumda Çin'in Atina gibi yükselmekte olan bir gücü temsil ettiği, o dönemde egemen olan Sparta gibi günümüz hegemon devleti ABD'yi yükselişiyle tehdit ettiği ve egemen gücü korku-endişe kısılcasında bırakarak

⁸⁰⁰ Li, Chunding, Chuantian, op. cit., 1565.

⁸⁰¹ Alan Tonelson, "All of the Reasons Why Trump Can Win a Trade War with China", 27 March 2018, <http://nationalinterest.org/feature/all-the-reasons-whytrump-can-win-trade-war-china-25094>, (14.05.2019).

⁸⁰² Steven Lee Myers, "Why China is Confident it Can Beat Trump in a Trade War", 5 April 2018, <https://www.nytimes.com/2018/04/05/world/asia/chinatrade-war-trump-tariffs.html>, (14.05.2019).

yapısal ve şiddetli gerilim sürecine itmesi sonucu savaşın kaçınılmaz ya da yüksek olasılık haline geleceği senaryolaştırılmaktadır.⁸⁰³ Bu noktada iddianın sahibi olan yazar Graham T. Allison, ABD-Çin arasındaki ilişkilerde de yükselmekte güç olan Çin'in özbilincinin her düzeyde çıkarlarını savunma güdüsünü artıracak, saygı ve sistemik değişimler talep etme hakkını kazanacağını, egemen gücün ABD'nin ise güç kaybetme, hegemonya değişimi ya da çöküş gibi imalar karşısında yükselen korku ve güvensizlik hissi ile saldırgan ve daha az pragmatik davranışlar sergileyeceğini⁸⁰⁴ öngörmektedir.

ABD'de Çin'in yükselişi gündeme geldiğinde sıklıkla atıf yapılan bir senaryo olarak Çin'in ekonomik bir süper güç olmasının ABD'yi bu tuzak içine çekeceği ve ileride savaşın yaşanacağı olası bir sonuç olarak gösterilse de uluslararası konjonktürün esas belirleyici olacağı unutulmamalıdır. Zira Çin ve ABD ulusal ekonomik güvenlikleri, kısa ve orta vadede karşılıklı bağımlılık düzeyi yüksek bir ilişki ağı ile örülmüştür. Egemen güç olan ABD ile yükselen süper güç Çin arasındaki ticaret savaşları olarak nitelenen süreçte temelinde ulusal ekonomik çıkarların olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Her iki taraf, karşılıklı diplomatik hamleler ile birbirlerini ötekileştirse de korku ve endişenin akılcı zeminde ilerleyecek iç politikalar ile bir nevi tuzağa dönüşmeyeceği düşünülmektedir. Ancak ikili arasındaki gerilimin iktisadi açıdan ileride bir nevi “*nükleer etki yapacak küresel ekonomik güvensizlikler*”in birincil nedeni olacağı aşıkardır.

Nitekim ABD-Çin ilişkileri, “karşılıklı bağımlılık teorisi”nin öngörülleri paralelinde borçlanmalar ve ulusal tasarruf açıklarının kapatılması zemininde karşılıklı ekonomik güvenlik transfer süreci ile ilerlemektedir. Bu ilişki ağı, günümüzde savaş imkansız kılssa da olası bir savaşın tarafların ekonomilerini iflasa sürükleyecek veya çökerteceği için uzun süre sürdüremeyeceklerinin bilincinde⁸⁰⁵ hareket etmelerini sağlamakta ve karşılıklı bağımlılığı odak noktasına yerleştirmektedir. Zira ticaret savaşları, özellikle ABD'de ve tabii ki Çin'de karşılıklı olarak “*para ve maliyet*” bağlamında kısa sürede bile sürdürülemez ciddi olumsuz sonuçlar doğurmuş gözükmektedir. Böylece gün geçtikçe ABD'nin Çin'e bağımlılığının artması, Çin'in ABD'ye bağımlılık düzeyinin ise zamanla azalması bu karmaşık bağımlılık ilişkilerinde

⁸⁰³ Murat Devres, “Tukidides Tuzağı ve Üçüncü Dünya Savaşı”, 12.05.2017. <https://birikimdergisi.com/8322>, (16.02.2020).

⁸⁰⁴ Oğuzhan Demir, “Tukidides Tuzağı ya da İki Süper Gücün Karşılaşması”, 26.10.2017, <https://t24.com.tr/k24/1421>, (16.02.2020).

⁸⁰⁵ Arı, op.cit, 415.

bir ticaret savaşının kazananın olmasını engellemektedir. Tabii ki ticaret savaşlarının olası kazananı ve çözüm yolları hakkında görüş ayrılıkları çok çeşitlidir. Çin'in DTÖ taahhütlerine uyumu konusunda ilerleme kaydedeceği, ayrıca ABD'nin de DTÖ taahhütlerine de uyduğu durumlarda en etkili çözüme ulaşılabileceği düşünülmektedir. Ding, bu noktada “Çin'in zor duruma düşmesinin ABD açısından ilk aşamada adeta bir Pirus zaferi” olabileceğini ama bu savaşın hem iki tarafa hem de küresel ekonomiye büyük zarar vereceğini öngörmektedir.⁸⁰⁶ Zira ABD açısından özellikle tarım, motorlu araçlar, enerji ve bankacılık piyasası ciddi şekilde olumsuz etkilenme potansiyeli barındırmaktadır. ABD tarafının ticaret savaşında dezavantajlı olduğunu düşünen Rus asıllı İngiliz iktisatçı Anatole Kaletsky ise “Çin ile girilen gümrük savaşlarının kazanılamayacağını” öngörmektedir.⁸⁰⁷

Bu bağlamda ABD iş dünyasına bir bütün olarak bakıldığında, Çin'in ithal ürünlerini ikame edecek yeni yatırımlar ve işe alımları göze alarak kârların düşmesine izin verilmesinin mümkün olmadığı için ABD'nin bu gümrük politikalarının uzun yıllar devam etmesi olası değildir. Diğer taraftan Xiao Geng'e göre “ticaret savaşı yüzünden yapılmakta olan reformların hızının düşmesi, Çin ekonomisini olumsuz anlamda etkileyerek bir “kaybet-kaybet” ikilemi” yaratabilir. Keza Çin ulusal ekonomik güvenliğine de etki eden ticaret savaşları, Çin orta sınıfının da iç pazardaki tüketim gücünü olumsuz etkilemiştir.⁸⁰⁸

Bu görüşler doğrultusunda ticaret savaşının yalnızca Çin ve ABD adına sonuç doğurması beklenmemelidir. Her iki devletin ticaret ortakları kadar küresel ekonomik istikrar da bu ticaret savaşından olumsuz etkilenmeye devam edecektir. Çin'den ABD'ye ithal edilen malların yaklaşık %30'u üçüncü dünya devletlerinin üretim hattından geçtiği için bu devletler de doğal olarak yaşanan gerginliklerden paylarını almaktadır. ABD ile dünyanın geri kalanı arasında yükselen ticari gerilimin, “küresel ekonomiyi 430 milyar ABD doları zarara uğratması” beklenmektedir.⁸⁰⁹ IMF'ye göre “ekonomik gerginliğin tırmanışından bütün ekonomiler zarar görecektir birlikte ABD, küresel pazarda

⁸⁰⁶Philippe Legrain, “Why China Will Win the Trade War”, 13 April 2018, <http://foreignpolicy.com/2018/04/13/why-china-will-win-the-trade-war/>, (14.05.2019).

⁸⁰⁷ Ping, Li, op. cit., s. 160.

⁸⁰⁸ Legrain, loc. cit.

⁸⁰⁹ Richard Partington, “IMF warns Trump trade war could cost global economy \$430bn”, 19.07.2018, <https://www.theguardian.com/business/2018/jul/16/>, (12.05.2019).

*ihracat vergilerinin göreceli olarak daha yüksek oranda artması sebebiyle, kendisini bu güvensizlik ortamının merkezinde bulma ihtimali” daha çoktur.*⁸¹⁰

Aslında ABD’nin Çin ile olan rekabetinin nasıl sonuçlanacağı, iç politikaları ile kendi rekabet gücüne odaklanmasına bağlı olarak değişecektir. Zira ABD, yabancı yatırımları, ihracat kontrollerini ve kritik teknolojilere erişimi kendi ekonomik güvenliği kapsamında kontrol etmektedir.⁸¹¹ ABD, bu doğrultuda Çin’in teknoloji transferi konusundaki ekonomik güvenliğini tehdit eden adımlarını 2018 yılında yürürlüğe giren İhracat Kontrol Reformu Yasası (ECRA) ile Yabancı Yatırım Riski İnceleme Modernizasyonu Yasası (FIRRMA) kapsamında kontrol altına almıştır.⁸¹² Ancak ABD’nin kendi ekonomik egemenliğini sağlayıcı adımlar atarken Çin yatırımının gerekli olduğu sektörlerle gelen yatırımları engelleme gibi bir ikilemle karşı karşıya kalmaktadır. Bu açıdan ABD ekonomisi için gereksiz maliyetlerden kaçınmak ve Çin ile karşılıklı olarak yararlı ekonomik ilişkilere devam etmeye dönük bir “açık kapı politikası” bırakmak önemli olacaktır. Çünkü ABD - Çin ekonomik ilişkileri, önemli bir yol ayrımındadır. Karşılıklı fayda sağlayan ekonomik ilişkiler için kalıcı bir temel oluşturmak için piyasaya dayalı çözümler korunurken ve kurallara dayalı uluslararası ekonomik mimarinin önemi teyit edilirken, her iki ekonomi için de sonuç “kazan-kazan” olacaktır. ABD ve Çin’in karşılıklı farklılıklarını çözmenin yollarını bulamaması halinde ABD’nin Çin’den tek taraflı ayrılması gerektiği savı, ortaya çıkacak önü alınamaz maliyetleri ve mevcut bulunan faydaları hesap etmekten uzaktır. Bu bilgiler ışığında ticaret savaşlarının devam edip etmeyeceği, tabii ki ABD iktidarının şimdilik devlet politikası gibi görünse de ABD seçmeninin siyasal tercihlerini değiştirmesi halinde Demokratların iktidarındaki ABD tarafından Çin’e bakış açısı değişebileceği ve savaşların yerini kazan kazan ilkesine bırakabileceği akılda tutulmalıdır.

⁸¹⁰ Anoosha Makka, “Trump's Controversial Trade Policy: Is Trump Causing A Trade War With China?”, *Global Business and Technology Association (GBATA) Conference Paper*, 2018, South Africa, <https://www.researchgate.net/publication/326697761>, s. 5. (15.05.2019).

⁸¹¹ “Fact Sheet: Proposed CFIUS Regulations to Implement FIRRMA”, U.S. Department of the Treasury Office of Public Affairs, 17.09.2019, <https://home.treasury.gov/system/files/206/Proposed-FIRRMA-Regulations-Fact-Sheet.pdf>, (25.12.2019).

⁸¹² “The Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS)”, <https://home.treasury.gov/policy-issues/international/the-committee-on-foreign-investment-in-the-united-states-cfius>, (25.12.2019).

Bu bakımdan Çin ekonomik güvenliğinin başka bir devletin dış politikasını etkilemesinin ve yönlendirmesinin en iyi örneği olarak ABD'nin başlattığı ticaret savaşları her daim gündemde olacaktır. Zira ABD - Çin ilişkilerinde başlayan ve uluslararası ilişkilere hakim olan ticaret savaşları, doğrudan Çin ekonomik güç ve güvenliğinin ABD ulusal çıkarlarını ve hegemonyasını tehdit etmesi sonucu oluşan bir dış politika çıktısıdır. ABD'nin ekonomik dış politikasında yaptırım uygulaması sıklıkla bir dış politika cezalandırma aracı olarak kullanılmasının artışı geçtiği son dönemde, Çin devleti de mütekabiliyet ilkesi kapsamında karşılık olarak koruma tedbirleri almıştır. Bu bağlamda ABD - Çin ikili ilişkilerinin ekonomi diplomasi zeminine çekilerek sonuçları öngörülebilir, uygulanabilir ve piyasa mekanizmalarına dayalı bir içerikte ilerlemesi küresel ekonomik güvenliği ve dolaylı olarak da başta gelişmekte olan devletler olmak üzere dünyanın geri kalanının ekonomipolitik gündemini yakından etkilemiştir.

Diğer açıdan ABD'nin ticari çıkarları ve ekonomik güvenlik hedefleri elverdiği ölçüde DTÖ'nün kurallarına başvurması, başta Çin olmak üzere BRICS devletlerinde Bretton Woods sonrası oluşan uluslararası sisteme dair endişelerin artmasına sebep olmuştur. Değişen dünya düzenine Çin'in yükselişi, kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu bağlamda 21'nci yüzyıl için kendisine iddialı hedefler koyan Çin, 2050 yılında dünyanın bir numaralı gücü olmayı hedeflemektedir. Nitekim yükselişinin başladığı 1980'li yıllardan itibaren ekonomik güç ve güvenliği öncelikle ulusal boyutta sağlamaya çalışan Çin, uluslararası ekonomipolitik açıdan Asya'da ve dünyanın genelinde kurduğu ikili ve çok taraflı ilişkilerle hegemonya adayı olarak anılmaya başlamıştır. Bu noktada kanımızca Çin'in süper güç adaylığının gerçekçiliği ulusal ekonomik güvenliğinin sürdürülebilirliğine, ABD ile ilişkilerinin yapısındaki olası değişime ve küresel ekonomik düzenin BRICS gibi devletler öncülüğünde evrilebilmesine bağlıdır.

5.3. Çin'in Afrika Politikası'nda Ekonomik Güvenlik Etkileri

Çin'in ekonomik ve siyasal yükselişinde enerji kaynağı arzının güvenliği, birincil öncelik haline gelmiştir. Günümüzde Çin'in küresel enerjinin %15'ini talep etmesi ve dünyanın en büyük ikinci enerji tüketicisi olması hem kendi hem de küresel ekonomik güvenliği kritik unsurlarındandır.⁸¹³ Dünyanın en büyük kömür rezervine sahip olsa bile

⁸¹³ "China is now the world's largest net importer of petroleum and other liquid fuels", U.S. Energy Information Administration (EIA), 24 March 2014, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15531>, (15.02.2019).

Çin, 2006 yılında kömür ithal etmek zorunda kalmıştır. Zira Çin, enerji ihtiyacını %12 ile 15 arasında yabancı kaynaklardan karşılarken verimlilik sağlayıcı ve enerji yoğun sanayinin büyümesini devam ettiren nükleer, hidroelektrik ve diğer yenilenebilir enerji kaynaklarını genişleterek enerji bağımlılığını makul seviyelerde tutmaya çalışmaktadır.⁸¹⁴

Bu doğrultuda ekonomik güç ve güvenliğini sürdürülebilir kılmak için artan enerji talebini karşılama ihtiyacı, Çin'i çok az seçenekle bırakmıştır. 1970'li yılların sonunda reformların başlamasından sonraki on yıllık süreçte ortaya çıkan hızlı ekonomik büyüme, Çin'i doğal kaynaklar ve güç arayışı içinde kıta dışına Batı nezdinde sömürgeci olarak adlandırılan adımlar atmaya doğru itmiştir. Özellikle 1989'da gerçekleşen Tiananmen olayı sonrası Batının boykotu ile karşılaşan Pekin yönetimi, yeni müttefikler arayışına girmiş ve yüzünü Afrika'ya döndürmüştür.⁸¹⁵ Bu kapsamda Çin-Afrika ilişkileri Çin'in kuruluşundan önceki tarihlere kadar uzansa da 1990 yılından itibaren Çin dış politikasında ve ekonomi stratejisinde önemli bir yer edinmiştir. Bu süreçte dünyaya Çin'deki devrimci siyasetin Komünist Parti önderliğinde devam edeceği, piyasaya ise liberalizm söyleminin Çin toplumunun özelliklerini yansıtacağı gerçekler ile ilerleyeceği benimsetilmeye çalışılmıştır.

5.3.1. Çin'in Enerji İhtiyacı ve Afrika Dış Politikası

Çin'in Afrika'daki ekonomik olarak varlığı, resmi olarak 2001 yılında dışa açılma politikası ile başlamış ve o tarihten itibaren hızla büyümüştür. İlk zamanlarda Çin devletine ait kamu iktisadi işletmeleri hem doğal kaynaklara erişim sağlamak hem de dışa açılmak için teşvik edilmiştir. Çin mal ve hizmetleri için yeni ihracat pazarları yaratan bu açılım, Çin'in net bir petrol ithalatçısı haline geldiği 1993 yılından itibaren elzem bir politika olarak görülmüştür.⁸¹⁶ Enerji kaynaklarını çeşitlendirmek için Afrika petrol rezervleri, enerji güvenliği sorunsalını aşmak için hayati bir önem kazanmıştır. Nitekim Soğuk Savaş Sonrası Dönem'de Afrika kıtası rekabetinde son sıralarda yer alsa da Çin, petrol ve mineral kaynaklarına erişim stratejisini, Batı tarzından farklı şekilde doğal kaynaklara erişim karşılığında Afrika hükümetlerine kredi vererek kaynak zengini Afrika

⁸¹⁴ Wade, loc. cit.

⁸¹⁵ Zhengyi, op. cit., s. 531.

⁸¹⁶ Erica Strecker Downs, China's Quest for Energy Security, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1244.html, s. 3. (12.09.2018).

devletlerindeki ekonomik güvenliğin sağlanmasına yardım etmek şeklinde iki yönlü tasarlamıştır.⁸¹⁷ Kaynak zengini ülkedeki acil ve gerekli olan altyapı projelerini finanse eden Çin, o devletin kalkınmasına doğrudan aracı olmuştur. Çin'in bu tarzda söz konusu devlete yönelik bir nevi ekonomik güvenlik inşa süreci, “*Angola Modeli*” olarak adlandırılmıştır. İlk dönemlerde Angola ile başlayan ve artarak devam eden bu ilişki yapısı, hiçbir politik baskı yaratmadan kıtaya gelen Çin varlığını, kıtaya kolayca yaymıştır.⁸¹⁸ Afrika devletleri için Batı'dan temin edemedikleri yahut şartlı alabildikleri yardımlara karşılık cazip bir alternatif olan Çin sermayesi hem ekonomipolitik hem kültürel açıdan daha kabul edilir görülmüştür.

Çin, karşı karşıya olduğu kalkınma sorunlarının bir sonucu olarak 2003 yılından itibaren net bir enerji ithalatçısı haline geldiği için bu stratejiye gereksinim duymuştur. Büyüyen Çin orta sınıfının lüks mal talebinde ve tüketiminde yaşanan artış, Çin ekonomisinde doğal kaynak arzı sorunlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Aynı zamanda uluslararası işbölümünde Çin'in küresel bir üretim üssü haline gelmesinin de önemli bir dışsal etken olduğu bu durum, ekonomik yükselişin devamlılığı için Çin'i çözüm arayışlarına itmiştir.⁸¹⁹ Bu kapsamda Afrika kıtası, ekonomik gücün ve güvenliğin sürdürülebilmesi için önemli bir başvuru noktası olarak dış ekonomi politikasının merkezine oturmuştur. Çin, diğer taraftan Batı'nın kurduğu ve dayattığı mevcut uluslararası düzen ve kurallarının etkisini azaltmaya dönük yumuşak gücünü kullanarak Afrika'da kültürel, ekonomik ve siyasal açıdan etkili olma fırsatı yakalamıştır. Tabii ki Çin yardımlarının zamanlaması manidar olmuştur. Batılı kurumların ve kredi derecelendirme kuruluşlarının Afrika devletlerine yardım etmekten imtina ettiği ya da dış krediler için uygun olmayacak şekilde değerlendirdiği bir dönemde Çin, kendi ekonomik güvenliği lehine kıtaya proje bazlı krediler, dış yardımlar ve ihracat kanalıyla piyasalara mal ve hizmet desteği sağlamıştır.⁸²⁰ Bu kapsamda Pekin'in yaptığı yatırımlar, Afrikalı devletlerin ulusal bütçelerini kalkınma projelerine yönlendirmesine yardımcı olacak altyapı kredisi şeklinde sağlanırken, karşılığında gelecekteki kaynak arzı güvenliğini

⁸¹⁷ Ian Taylor, “China's Foreign Policy towards Africa in the 1990s”, *Journal of Modern African Studies*, Vol. 6, No.3, 1998, <https://www.jstor.org/stable/161792>, s. 445.

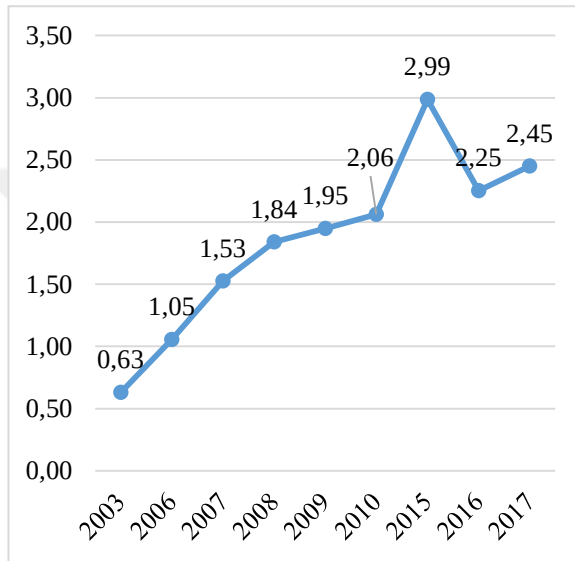
⁸¹⁸ Lucy Corkin, “China and Angola Strategic Partnership or Marriage of Convenience?”, *Angola Brief*, Vol.1, No.1, January 2011, <https://www.cmi.no/publications/3938>, ss. 1-5. (12.09.2018).

⁸¹⁹ Yun Son, “Africa in China's Foreign Policy”, *Brookings John L. Thornton China Center and Africa Growth Initiative*, 2014, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Africa-in-China-web_CMG7.pdf, s. 15. (15.05.2017).

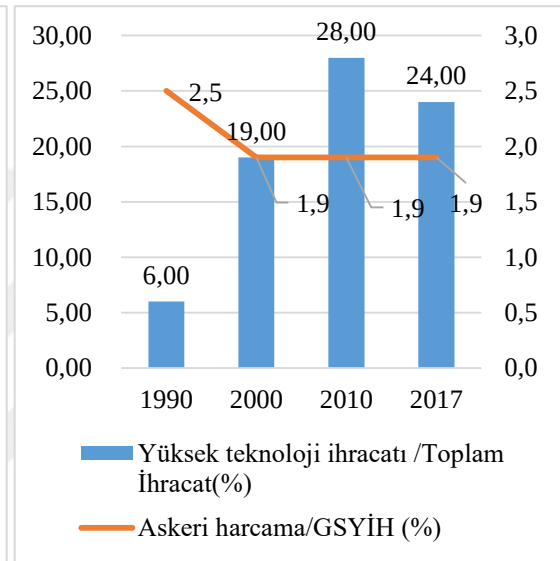
⁸²⁰ Ibid, s. 8.

garanti altına alacak taahhütler alınmıştır. Çin hükümetinin Afrika devletlerine altyapı kredileri sunması karşılığında petrol arz güvenliğini garanti altına alma çabası, bu devletlerin kredi taahhütlerini geri ödemelerinden ve küresel petrol piyasaları politikalarından kaçınmalarına yardımcı olmuştur. Çin'in Afrika politikası kapsamında Sahra altı Afrika'ya odaklanmasının altında ideolojiden ziyade ekonomik rasyonalite daha büyük bir rol oynamıştır.⁸²¹

Grafik 3.37 Çin'in Afrika'ya Yaptığı Resmi Kalkınma Yardımları (Milyar ABD Doları)

Grafik 3.38 Çin Ekonomisi'nde Askeri Harcamalar ve Yüksek Teknoloji İhracatı

Kaynak: World Development Indicators, <https://datacatalog.worldbank.org>, (24.03.2019).

Çin, bu minvalde değişen küresel ekonomide yükselen piyasa ekonomilerinin önde gelen devleti olarak uluslararası politikada etkinlik kazanmak, bölgesel ve küresel güç statüsünü ekonomik güvenliğini kullanarak yurtdışına transfer etmek için resmi kalkınma yardımlarını bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Özellikle Afrika kıtasında uygulama alanı bulduğu bu dış ekonomik politika ile Çin, başta doğal kaynak arzı güvenliğini garantiye almaya çalışmıştır. Bu bakımdan Çin devleti, 2000'li yılların başlarından itibaren artan miktarda Afrika kıtası devletlerine kültürel ve siyasi prensiplerine saygı ve iç işlerine karışmamazlık ilkeleri çerçevesinde dış yardım yapmaya başlamıştır.⁸²² Grafik 3.37'deki verilere göre 2015 yılında 3 milyar ABD dolarına yaklaşan resmi kalkınma yardımlarının arka planında büyüyen Çin ekonomisinin artan

⁸²¹ Vivien Foster, William Butterfiel, Chuan Chen, Nataliya Pushak, "Building Bridges : China's Growing Role as Infrastructure Financier for Sub-Saharan Africa", *World Bank/PPIAF Trend and Policy Options*, No. 5, 2008, <http://documents.worldbank.org/curated/en/936991468023953753>, ss. 4-9. (12.09.2018).

⁸²² Corkin, op. cit., s. 4.

enerji ihtiyacını garantileme çabası yatmaktadır. Ancak Çin, bu nedeni açıkça kabul etmeyerek, Afrika devletlerine Batı'dan farklı bir tarzda bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğü konusunda dayatmacı davranmadan yardım etmeye çalışmıştır.⁸²³ Afrika'ya yapılan yatırımlar daha çok altyapı projelerini desteklemek şeklinde ilerleyen Çin, bu dış politika hamlesini ekonomik güvenlik stratejisinin bir parçası yapmıştır.

Altyapı ve enerji alanında büyük projelere hibeler, sıfır faizli krediler, borç erteleme ve imtiyazlı kredilerden oluşan kalkınma yardımları veren Çin, bu sayede Afrika devletlerinin enerji ihracatlarının doğal pazarı haline gelmiştir. Böylelikle Çin-Afrika Kalkınma Fonu aracılığıyla Afrika'ya yatırım yapacak Çinli firmalara sermaye fonu sağlanmıştır.⁸²⁴ Ayrıca Çin'in yardım stratejisinin dış politikada yönlendirici ve ödüllendirici olduğu görülmüştür. 'Tek Çin' politikası kapsamında Tayvan'ı tanımayan devletlerin bir nevi Çin'in müttefiki olmaya başladığı görülmüştür. Bu sayede ekonomik gücün transferi ile sağlamlaşan ilişkiler, Çin için Batı'ya karşı ideolojik düzlemde bir denge kurabileceği bir alan açmıştır. Örneğin BM platformunda insan hakları açısından Çin'in kendine yönelik yaptırımları engelleme girişimlerine Afrika devletleri destek verirken, Çin de karşılık olarak Afrikalı devletlerin uluslararası kuruluşlarda seslerini duyurmak ve etkinliğini artırmak konularında destek vermiştir.⁸²⁵ Görüldüğü üzere kalkınma yardımları sayesinde diğer devletler gibi Çin de ekonomik güvenliğinin kaynak arzı boyutunu sağlamlaştırırken, dış politikada da karşılıklı çıkarlar doğrultusunda müttefikler kazanmaya çalışmıştır.

5.3.2. Çin'in Yumuşak Gücünün Pragmatikliği

Çok kutuplu dünyada uluslararası kuruluşlarda veya BRICS gibi güç birleşmelerinde aktif yer alan Çin, küresel siyaset düzleminde pragmatik davrandığı gibi ekonomik gücünün içerisinde kaynak parselasyonunda etkin ve verimli adımlar atmıştır. Grafik 3.38'deki verilere göre ekonomisi içinde askeri harcamaların payını 21'nci yüzyıl boyunca sabit tutan Çin, uluslararası ilişkilerde sıkça söz edildiği gibi tehdit oluşturmaktan uzak bir görünüm arz etmiştir. Tabii ki bu durum bir geri durma gibi

⁸²³ Madison Condon, "China in Africa : What the Policy of Nonintervention Adds to the Western Development Dilemma", *Praxis : The Fletcher Journal of Human Security*, Vol. 27, 2012, <https://www.academia.edu/23385112>, ss. 6-7, (15.09.2018).

⁸²⁴ Yun Sun, "Africa in China's New Foreign Aid White Paper", 16.07.2014, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/>, (19.09.2018).

⁸²⁵ Lei, Xue, "China as a Permanent Member of the United Nations Security Council", *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung, 2014, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/10740.pdf>, (18.07.2018).

algılansa da Çin'in küresel ekonomideki dengeleri kademeli ve pragmatik şekilde değiştirmek suretiyle uluslararası ilişkileri yumuşak gücü üzerinden dönüştürmeyi hedeflediği söylenebilir. Çin'in gerek BRICS içindeki politikaları ve hedefleri gerekse Afrika kıtasına olan özel ilgisi, uluslararası ilişkilerdeki dengeleri değiştirme potansiyeli taşıyan dış politika adımları olarak görülmelidir. Zira Çin bu yüzden ekonomik bir küresel hâkimiyeti, siyasi ve askeri hegemonyanın önünde tutuyor gibi gözükmektedir.

Bu bağlamda Çin'in ekonomik düzlemde yükselişinin doğal sonucu olarak Afrika kıtası ile arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi ön plana çıkmıştır. Devletin ekonomik kalkınmadaki rolünü önceleyen sosyalist piyasa ekonomisi ile kayda değer büyüme rakamlarını yakalayan Çin, baskın neoliberal paradigmaya alternatif stratejilerini Afrika kıtasında uygulama fırsatı bulmuştur.⁸²⁶ Emek yoğun emtia başta olmak üzere bilgi ve iletişim teknoloji ihracatında ve altyapı projelerinde ilk tercih edilen devletlerin başında gelen Çin'in bu çok yönlü ekonomik güvenlik stratejisi, Afrika kıtasında da Doğu'nun cazibesini artıran önemli bir etken olmuştur. Öte yandan bu ilişki Afrika kıtası devletlerinin “*Doğu'ya Bakış*” politikası ile daha da güçlenmiştir.⁸²⁷ Afrika kıtası üzerindeki hegemonya stratejisi ve rolleri açısından ibreyi Batı'dan Asya kıtası lehine döndüren koşullar bu sayede ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda Güney-Güney arasında karşılıklı bağımlılık ilişkilerinde gözle görülür bir artışa karşılık çağdaş liberal dünya düzeninin ekonomik, politik ve ideolojik alanlarında Batı'nın etkisinde düşüş eş anlı meydana gelmiştir.⁸²⁸ Kıtada bir nevi DB ve IMF gibi uluslararası iktisadi düzenin kurumlarının varsayımlarına ve politikalarına alternatif arayışlar içinde olan ve Batılı yatırımcıları dışarıya doğru itme politika perspektifini hayata geçirmeye çalışan Asya tarzı bir gelişme dalgası yaşanmıştır.

Çin'in denizaşırı kapitalizm transferi olarak algılanan bu süreç, Afrikalı karar vericiler tarafından Batı'nın kötü tarihsel deneyimlerine benzemediği gerekçesiyle kabul görmüştür. Bu doğrultuda Washington Uzlaşısı'nda yaşanan belirgin etki düşüşünün açıkça hissedildiği Afrika'nın kalkınma süreci, Çin'in ekonomik güvenliğinin ve “*Pekin*

⁸²⁶ Foster, vd. op. cit., s. 11

⁸²⁷ Eric Schubert Ansah, “China's Globalization to Africa: Consequences for the West's Ideological and Economic Hegemony?”, 12 March 2008, Associate Research Fellow Institute of Occidental Studies, <https://www.researchgate.net/publication/322538541>, s. 2. (19.02.2019).

⁸²⁸ Moyo Sam, “Perspectives on South-South Relations: China's Presence in Africa”, *Inter-Asia Cultural Studies*, Vol. 17, No.1, 2016, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14649373.2016.1138615>, s. 59. (13.09.2018).

Uzlaşısı”nın yükselişi için bir nevi deney alanı olmuştur.⁸²⁹ Çin’in Afrika’ya yönelik küreselleşme adımları, Afrika’nın doğal kaynaklarına olan ilgisi ile başlasa da daha sonraki süreçte Afrika’nın siyasi ve ekonomik açıdan çıkarlarının Çin yatırımı ve ticareti paralelinde ilerlemesi ile kalıcı hale evrilmiştir. ABD veya Batı’dan nispeten daha uzlaşmacı ilişkiler kurarak yoğunlaştırılmış ekonomik diplomasi aracılığıyla ilerleyen Çin ekonomisi, Afrika kıtasını bir nevi “*jeoekonomik arka bahçesi*” olarak görmüştür. Dolayısıyla Çin’in Afrika pazarlarına girişi ve Afrika tarafından Pekin’in hızlıca kabul görmesi, siyasi tarih bakımından hegemonik dönüşüm metaforlarını gündeme taşısa da ilk bakışta Afrika’daki Çin varlığının artan bağımlılıkları derinleştirdiği görülmüştür. Bu açıdan Çin’in büyük güç statü arayışını ve küreselleşmeye bakış açısını yansıtan Afrika ile ilişkiler, Batı dünyasında Çin’in artan ekonomik gücünün ve hegemonya mücadelesinin yansıması olarak algılanmıştır. Böylece Çin, küreselleşmenin ekonomik boyutundan yararlanarak, öncelikle ihracat mallarının ucuzluğu ile dünyanın birçok yerinde etkinliğini arttırırken, Afrika kıtasında ekonomik güvenliğini sürdürülebilir kılmak için asimetrik bir karşılıklı bağımlılık yapısı ortaya çıkarmıştır.

Bu minvalde Çin’in etki alanı petrol sektörüne odaklanırken Afrika kıtasının neredeyse tümü, Çin’in ekonomik çıkarları için stratejik ve kritik önemde görülmüştür. Bu doğrultuda Çin’in Afrika Politikası, kazan-kazan ilkesi çerçevesinde karşılıklı ekonomik fayda sağlamak üzerine kurulmuştur.⁸³⁰

5.3.3. Çin’in ABD İlişkilerinde Afrika Odaklı Ekonomik Güvenlik Analizi

Kıtada ABD’nin varlığı da Çin’in ekonomik güvenliğinde etkili olmuştur. Yirmi senelik periyodun sonunda, Grafik 3.39’da gösterildiği üzere çoğunluğu enerji kaynaklarının arzı şeklinde gerçekleşen 200 milyar ABD dolarlık bir hacme ulaşan Çin’e kıyasla ABD’nin Afrika’dan ithalatı, 2014 yılı sonunda 110 milyar ABD dolarda kalmış ve 2015 yılında keskin bir düşüş yaşamıştır.⁸³¹ Yine aynı grafikten izlendiği şekilde ABD, Çin’in kıta ile ilişkilerinde geri kazandığı atılımı gösterememiştir. 1995 yılında neredeyse aynı seviyelerde olan ihracat ve ithalat hacmi, 21. yüzyılın ilk on yılında Çin

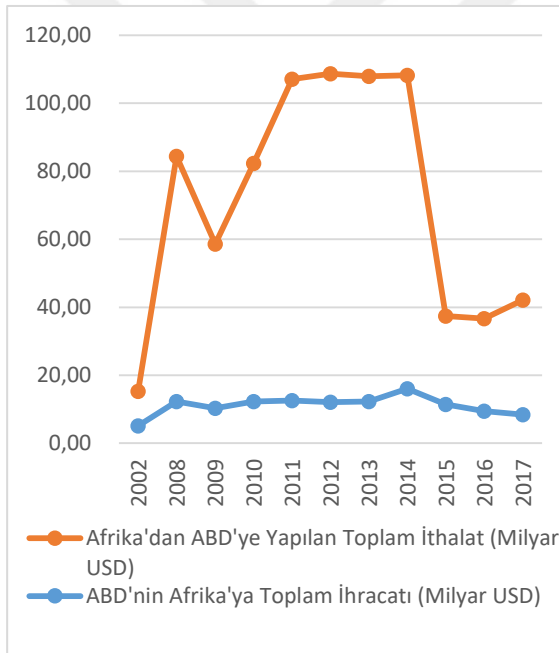
⁸²⁹ Peter Brookes, Ji Hye Shin, “China’s Influence in Africa: Implications for the United States”, Backgrounder, No. 1916, 22 February 2006, <https://www.heritage.org/asia/report/chinas-influence-africa-implications-the-united-states>, (20.09.2018).

⁸³⁰ Sam, op. cit., s. 62.

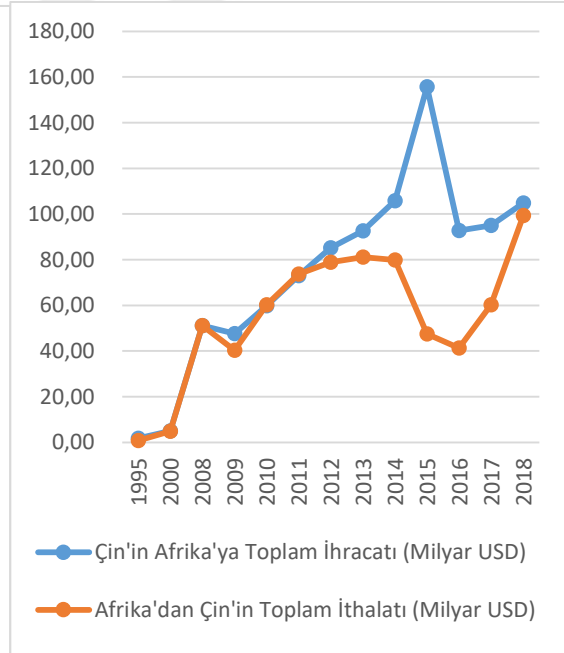
⁸³¹ “Data: China-Africa Trade”, China-Africa Research Initiative, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, (11.09.2018).

ekonomisindeki hızlı büyüme evresi sonucu ayrılarak ABD'nin Afrika'dan yaptığı ithalat, kıtaya yaptığı ihracattan daha keskin bir artış göstermiştir. Grafik 3.40'ta görüldüğü gibi 2008 Küresel Finans Krizinin çok az bir etki bıraktığı Çin ekonomisinde benzer gelişmeler, Afrika ile ticarete de yaşanmıştır. 2015 yılındaki ekonomik daralma sonrasında da paralel şekilde aşağı doğru seyreden ticaret hacmi, toparlanma ile birlikte 2016 yılından itibaren Afrika aleyhine dış ticaret açığı verecek şekilde gelişim göstermiştir. 2018 yılında Çin'in Afrika ile toplam ithalat ve ihracat hacmi, yıllık %19,7 artışla 204,19 milyar ABD doları olmuş ve aynı zamanda dış ticaretin %7,1 puanlık genel büyüme oranını aşmıştır. Bunlar arasında Çin'in Afrika'ya ihracatı, %10,8 artışla 104,91 milyar ABD dolar, Çin'in Afrika'dan yaptığı ithalat %30,8 artışla 99.28 milyar ABD dolar olmuştur.

Grafik 3.39 ABD-Afrika Ticaretinin Gelişimi

Grafik 3.40 Afrika Ticaretinde Çin'in Varlığı

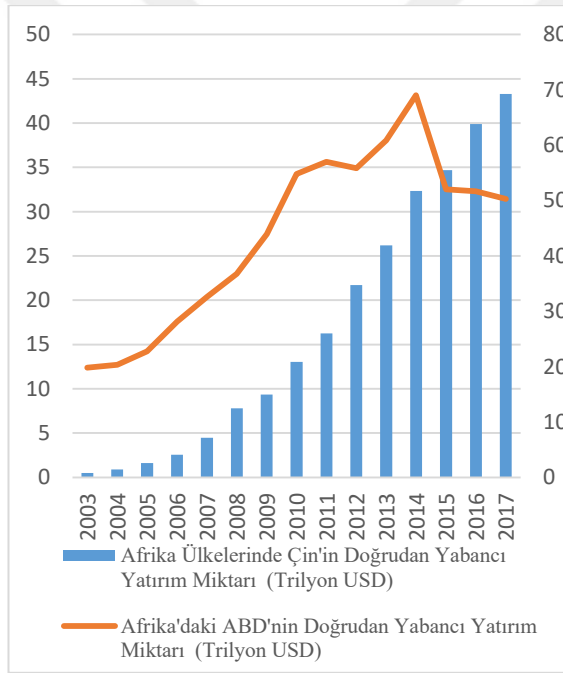
Kaynak: UN Comtrade data, 1992-2017, <http://comtrade.un.org/data/>; 2018 data, Chinese Customs, (24.04.2019).

Aynı zamanda Afrika kıtasında Çin'in doğrudan yabancı yatırım stoğu da artış göstermiştir. Grafik 3.41'den görüldüğü üzere 2003 yılında yarım trilyon ABD dolarlık yatırım miktarı, 2017 yılına gelindiğinde 65 milyar ABD dolarına kadar yükselmiş ve istikrarlı bir seyir izlemiştir. ABD'nin doğrudan yatırımlarına bakıldığında ise 2003 yılında 10 trilyon ABD doların üzerindeki yatırım hacmi düzenli bir ilerleme gösterse de bu periyotta Çin'in yatırım hızı, kıtadaki ABD etkisini kırmış gözükmemektedir. Çin'in Afrika'daki yatırımları, Çin'in yatırımlarını ve ticari varlığını artırmayı amaçlayan

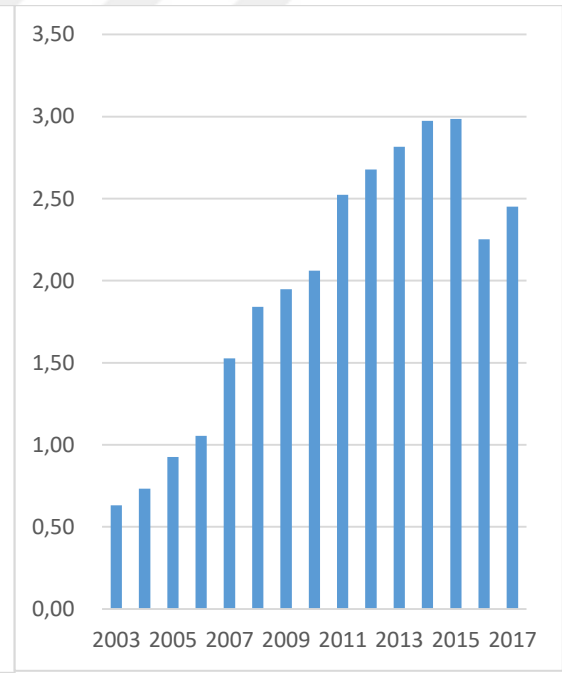
küreselleşme stratejisi kapsamında gerçekleşmektedir.⁸³² Çin resmi kayıtlarına göre Çin'in doğrudan yabancı yatırımları geçtiğimiz on yıl boyunca dalgalanmıştır.⁸³³ 2008 yılında 5,5 milyar ABD doları ile zirveye ulaşan DYY akışı, aynı grafikte belirtildiği gibi sonraki on yıl içinde Afrika'ya düzenli olarak gelişim göstermiştir.

Benzer şekilde 2003-2017 yılları arasında Çin'in küresel dış yardım harcamaları da istikrarlı bir seyir izlemiştir.⁸³⁴ Karşılığı olmayan ve çoğunu Afrika'ya yönelik ayrılan Çin dış yardımları, Grafik 3.42'de görüldüğü üzere 2003-2015 yılları arasında istikrarlı bir şekilde artarak 2003'te 631 milyon ABD dolarından 2015'te yaklaşık 3 milyar ABD dolarına yükselmiş ve 2017 yılında 2,45 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

Grafik 3.41 Afrika Kıtasında ABD ve Çin DYY Karşılaştırması

Grafik 3.42 Çin Küresel Dış Yardım Harcamaları (Milyar ABD doları)

Kaynak: UNCTAD Bilateral FDI Statistics.

Kaynak: World Bank, World Development Indicators.

Verilerin de işaret ettiği üzere 2005-2012 yılları arasında Afrika'daki Çin'in doğrudan yatırım seviyesi 7 kattan fazla artarak 392 milyon ABD dolardan 2,9 milyar

⁸³² Thomasz Michalowski, "China's Economic Activities in Africa : Trade, Foreign Direct Investment and Aid", *International Journal of Emerging and Transition Economies*, Vol.3, No.1, 2012, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-22771fcc-3b6b-4875-a211-01dd8e86b98e>, ss. 61-63. (12.09.2018).

⁸³³ Deborah Brautigam, Xinshen Diao, Margaret McMillan, Jed Silver, "Chinese Investment in Africa: How Much do we Know?", *PEDL Synthesis Series*, No. 2, October 2017, https://pedl.cepr.org/sites/default/files/PEDL_Synthesis_Papers_Piece_No._2.pdf, s. 6. (19.09.2018).

⁸³⁴ Michalowski, op. cit., ss. 61-63.

ABD dolarına yükselmiştir. Çin'in Afrika'daki DYY stokları ise 2005 yılında 1,5 milyar ABD dolarından 2015 yılında 21 kat artarak 34,69 milyar ABD dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Çin, günümüzde Afrika'nın küresel ticari ilişkilerinde bu konumunu korumaktadır. Doğrudan üstlenilen büyük ölçekli altyapı projelerinin 2000-2017 yılları arasında 143 milyar ABD dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Proje kredilerinin artan hacmine nazaran DYY'lerin düşük kalan seviyesi Çin'in, kıtada önemli bir yatırımcı yerine kritik bir hizmet sağlayıcı ve borç veren bir devlete dönüştüğünü göstermektedir. Zira Çinli inşaat firmalarının cirolarının toplamı, Çin'in Afrika'daki doğrudan yabancı yatırım stoğunu önemli ölçüde aşmıştır. Genellikle büyük ölçekli altyapı projeleri, sözleşmelerin ağırlıklı olarak kamu ihalesi olmadan Çinli firmalara tahsis edilmesi şeklinde ilerlemiştir. 2018 itibarıyla Çin, Afrika'daki altyapı projelerinin %18,9'unu finanse ederken, %33,2'sini inşa eder bir duruma gelmiştir.⁸³⁵

Bu noktada 21'nci yüzyıl ilk on yılında Afrika kıtasının GSYİH'sında meydana gelen %5,8'lik büyüme oranı, büyük ölçüde Çin'in kıta ile hızla büyüyen ticaret hacmi ve Afrika'nın altyapısına yaptığı yatırımlardan kaynaklandığı söylenebilir.⁸³⁶ Böylece Çin'in Afrika'nın küreselleşmesinde aktif rol almasıyla küresel güç ilişkilerinde değişim ve Afrika'nın makûs talihinden sıyrılarak yeniden yapılanma ihtimali güçlenmiştir. Kıtadaki birçok ekonominin irtifa kaybederek yapısal uyum programları ile Batı'nın ekonomik politikalarına mecbur bırakıldığı bir dönemde Afrika ekonomilerini yeniden canlandıran Çin, ulusal ekonomik güvenliği açısından hem tasarruf fazlalarına hem de enerjiye ihtiyacı olmuştur. Zira IMF ve DB uygulamaları, Afrika devletlerine ait işletmelerin özelleştirme süreçlerinde Batı sermayesini kıtaya çekme noktasında çok yardımcı olamamıştır. Yapılan tahminler ise liberalleşme politikalarının ABD ve Avrupa'dan gelecek yatırımcıları telekom, bankacılık, altyapı, tarım, ulaşım, enerji ve diğer sektörlerde Çin ile rekabet için yönelteceği şeklinde yapılmıştır.⁸³⁷ Ancak kıta ekonomilerinde söz konusu politikaların ve neoliberal doktrinlerin başarısızlığı, dünya çapında Afrika'nın ekonomik kalkınması için gerekli olan alternatif kaynaklara, yaklaşımlara ve şartlara yönelik adeta bir belirsizlik ortaya çıkarmıştır. Bu noktada kıtada

⁸³⁵ Ceicdata, op. cit., 2019.

⁸³⁶ Paul Tiyaambe Zeleza, "The Africa-China Relationship: Challenges and Opportunities", *Canadian Journal of African Studies*, Vol. 48, No.1, 2014, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00083968.2014.944444>, ss. 148-149. (19.09.2018).

⁸³⁷ Ansah, op.cit., s.7.

hedeflenen “Doğu’ya Bakış” politikası ile birlikte Çin’in ekonomik güvenlik öncelikleri doğru zamanda kesişmiştir.

Bu doğrultuda Çin’in Afrika’daki stratejisi, karşılıklı ve çok boyutlu bir bakış açısı ile ilerlemiştir. Çin’in stratejisi, kritik doğal kaynaklara, özellikle petrol ve gaz kaynaklarına erişimin sağlanması; güçlü döviz rezervlerini kârlı yurtdışı yatırımlarına dönüştürme; Çinli çokuluslu şirketlerin gelişimini ve güçlenmesini sağlama; Çin endüstrisinin ürünleri için yurt dışında pazar bulunması ve Çin’in bireysel mikro ekonomik ihtiyaçları gidermek için Afrika tarımını geliştirme ve kullanma gibi çok boyutlu ve taraflı bir çerçevede ilerlemiştir.⁸³⁸ Zira Çin’in Afrika’daki ekonomik güvenlik stratejisi, Afrikalı devletlerin neoliberal uluslararası sistemin işleyişini değiştirmeye dönük Çin tarzı modeli benimsediği algısı yaratsa da Afrika’nın 1990’larda hedeflediği “Doğu’ya Yönelme” politikası ile eş zamanlı ilerlemiştir.⁸³⁹

Pekin’in doğal kaynaklar ve enerji güvenliği için stratejik ulusal çıkarlarına hizmet eden ticari işlemlere, büyük projelere, yardımlara ve dolaylı yatırımlara odaklanma yaklaşımı, Batı liberalizminin Çin tarzı ile dönüşümü sonucunu ortaya çıkarmıştır. Zira Çin’in Afrika stratejisinin ayrıntılarına odaklanıldığında ABD ve Avrupa uygulamalarından farklı olsa da büyük ölçüde piyasa liberalizminin kurallarına uyulduğu görülmektedir. Ancak Çinli siyasi seçkinler, kendine özgü, ahenkli ve barış içinde yaşama ilkesi zemininde söz konusu neoliberal sistemi Batıya nazaran Afrikalı paydaşlarıyla açık ve şeffaf bir iletişim ve eşgüdüm içinde kullanmıştır. Ticari ürünlere karşılık enerji kaynaklarının değiş tokuşu gibi gözüken ikili ilişkiler, sonuçta Afrika kıtasına gerekli olan yatırım sermayesini getirmiştir.⁸⁴⁰

Afrika’da ekonomik ve politik açıdan varlık gösteren Çin, aynı zamanda güvenlik aktörü olarak da etkili olmuştur. Çin, ekonomik güvenlik ve siyasi çıkarlarını savunmak ve Afrika’daki etkisini genişletmek için kıtanın bütüncül güvenlik meselelerinde iki yönlü bir yaklaşım izlemiştir. Çin, bir yandan “barış ve güvenliği arttırmak için mevcut çok taraflı yapılara ve araçlara katkıda bulunurken diğer taraftan Afrika devletlerini ikili tatbikatlar, askeri eğitim ve askeri altyapı inşası yoluyla ve yeni oluşturulan Çin-Afrika güvenlik meseleleri aracılığıyla çok taraflı olarak birleştirerek” askeri varlığını

⁸³⁸ Ibid, s. 8.

⁸³⁹ Ansah, op. cit., 5.

⁸⁴⁰ Zeleza, op. cit., s. 150.

genişletmiştir.⁸⁴¹ BM'nin Afrika'ya verdiği barışı koruma misyonlarına ve Afrika Boynuzu dışındaki BM çatısı altında yuruteden korsanlıkla mucedele eylemlerine katılan Çin, bu sayede deniz kuvvetlerini guclendirerek Hint Okyanusu ve otesinde ilk denizaşırı askeri uessunu Cibuti'de kurma firsatı bulmuştur.⁸⁴² Çin'in Afrika'da bir guvenlik aktoru olarak rolunun artması, her şeyden once dış ekonomik politikaları sonucu Afrika'da gun gectikce artan Çin vatandaşlarının ve yatırımlarının varlığı ile ilgili olduğu unutulmamalıdır. Zira Çinli vatandaşların Afrika'da karşı karşıya olduğu cok çeşitli guvenlik tehditleri, Çin hukümetini Afrika devletlerinin guvenliği ile doğrudan ilgili hale getirmektedir. Bu kapsamda Çin ulusal ekonomik gucuunun devamı iwin istikrarlı bir Afrika kıtasının varlığını onemsemiştir. Uluslararası toplumda Çin, kamu mallarının ve yatırımlarının guvenliğini sağlarken Afrika kıtası orneğinde “*sorumlu buyuk bir gucu*” imajı cizmiştir.

5.3.4. Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi ile Ekonomik Guvenlik Arayışı

Ulusal ekonomik guvenliğin onemli bir itici gucu ve acılımi olarak 2013 yılında başlatılan ve ilk başta sadece Doğu Afrika'yı kapsayan ve daha sonra kuresel bir boyut kazanan Çin'in Kuşak ve Yol Giriřimi⁸⁴³ on plana cıkmaktadır. Gunumuzde tum Afrika'yı kapsayan ve “*Dışarı Aılma*” politikasının geliştirilmiş bir versiyonu olan bu vizyon sayesinde Çin ekonomik guvenlik stratejisinin onceliği, doğrudan yatırım yerine altyapı ve kredi olanakları ile Kuşak ve Yol boyunca kendine ozgu bir emperyal bir gelişim cizgisi yaratmaktır. Bu politika kapsamında Çin, ekonomik guvenliğini geleceğe taşıyabilmek ve diğer devletlere empoze edebilmek iwin cok boyutlu bir dış politika stratejisi izlediği gorulmektedir. Afrika kıtasını da kapsayan bu acılım ile Çin, bu yol

⁸⁴¹ Wang Li, Paul Dottin, “Behind China's Peacekeeping Missions in Africa: Interpreting Beijing's Strategic Considerations”, *Security Strategies*, Yıl 7, Sayı 14, s. 4.

⁸⁴² Mordechai Chaziza, “China's Military Base in Djibouti”, *The Begin-Sadat Center For Strategic Studies Bar-Ilan University Mideast Security and Policy Studies*, No. 153, August 2018, <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2018/08/153-Chaziza-Chinas-Military-Base-in-Djibouti-web.pdf>, s. 7, (19.02.2019).

⁸⁴³ Kapsadığı alan olarak “*Çin'in Xi'an şehrinden başlayacak Modern İpek Yolu'nun kara bağlantısının Moğolistan ve Kazakistan'dan geçerek Rusya ve İran kollarına ayrılarak Avrupa'ya ulaşması beklenmektedir. Girişimin deniz bağlantıları Güney Çin Denizi'nden Endonezya'ya ve Hint Okyanusuna, oradan Kenya'ya; Kızıldeniz'i geçerek Akdeniz'e ve dolayısıyla Avrupa'ya*” ulaşmaktadır. Bu doğrultuda Çin'in ekonomik guvenlik-kalkınma ilişkisine yönelik politikası, “*kıtada otoriter veya demokratik sistem ayrımı yapmadan*” uygulanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın barışı sağlamak iwin sağlam bir demokratik sistemle birleştirilmesi gereğini vurgulayan Batı kalkınma modeline bir alternatif olarak Çin cözümü kalkınma modeli uygulanmaya calışılmaktadır. Amat Adarov “China's Belt and Road Initiative: Opportunity or Threat?”, *The Vienna Institute for International Economic Studies*, 05.09.2018, <https://wiiw.ac.at/china-s-belt-and-road-initiative-opportunity-or-threat--n-338.html>, (19.02.2019).

üzerindeki Asya, Afrika ve Avrupa devletlerindeki ihracatını düşük gümrük bedelleri ve ulaşım maliyetleri ile daha da artırarak ekonomik güç ve güvenliğini sürdürülebilir kılmaya çalışmaktadır. Çin bu sayede Afrika'da yıllarca deneyimlediği yumuşak gücü temelinde, alt yapı projeleri ve üretim kapasitesi sayesinde söz konusu rota üzerindeki 68 ülkeye birbiriyle bağlantılı kara ve deniz yolları aracılığıyla ulaşarak küresel politik etkiler yaratabilmeyi hedeflemektedir.⁸⁴⁴

ABD ile amansız rekabetinde Çin, ekonomik gücü bu girişim ile ön plana çıkarırken günümüzde bu stratejisinin ana unsurunu Kuşak Yol Projesi üzerinden şekillendirmeye başlamıştır. Zira R. Kutay Karaca'nın da belirttiği gibi “*Çin'in Kuşak Yol Projesi, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneme damga vuran ABD'nin Marshall Planı'na benzer maliyetleri ile küresel vizyona sahip bir açılmıdır. Çin Kalkınma Bankası'nın, 60 ayrı devlette 890 milyar ABD doların üzerinde değere sahip 900'den fazla projeye finans sağlaması, Çin Merkez Bankası'nın 2016 - 2018 yılları arasında 100 milyar ABD doları civarında borç vermesi, Çin Sanayi ve Ticaret Bankası'nın (ICBC) ise 159 milyar ABD doları değerinde yaklaşık 130 projeyi incelemeye alması gibi gelişmeler, projenin küresel ekonomik güvenlik ve istikrarı için bile kritik bir yatırım vizyonuna sahip olduğunu*” kanıtlamaktadır. Diğer taraftan Karaca, Kuşak Yol Projesi'ni “*salt ekonomik projeden veya Çin'in tabiri ile yalnızca bir kalkınma projesi olduğundan ziyade fazlasıyla kültürel ve dış politik unsurlar içeren bir proje olarak*” tanımlayarak sürecin Çin ve küresel düzen açısından çok boyutlu analiz edilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.⁸⁴⁵

Söz konusu devletler üzerinde başarabildiği ölçüde Çin, çok boyutlu odağı ile asimetrik bir karşılıklı bağımlılık yaratarak hegemonya mücadelesinde ekonomik gücü bir dış politika ve üstünlük aracı olarak kullanmayı planlamaktadır. Çin'in dış politika vizyonunun en önemli sacayaklarından olan bu girişim, 2001 yılında başlatılan dünyaya açılma politikasının günümüzdeki yansıması olarak görülmektedir.⁸⁴⁶ Bu bağlamda hedeflenen kesintisiz ticaret ağının kurulması ile ticaret hacminin her iki tarafın ekonomik güvenliği “*kazan-kazan*” ilkesi çerçevesinde şekillendirebilecek ve Çin'in yükselişi, hat

⁸⁴⁴ Peter Chai, “Understanding China's Belt and Road Initiative”, *Lowy Institute for International Policy*, March 2017, <https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative>, s. 6, (19.02.2019).

⁸⁴⁵ R. Kutay Karaca, “Çin, Kuşak Yol ve Türkiye”, *Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) Raporları I*, 17 Temmuz 2019, s. 6.

⁸⁴⁶ Adarov, loc. cit.

boyunca yumuşak gücü sayesinde devam edebilecektir. Bu bağlamda Afrikalı devletlerin ekonomik güvenlik çizgilerinde genel olarak Çin'in Afrika'ya ekonomik müdahaleleri sanayileşme için bir şans olarak görülmüştür.

Çin ve Afrikalı devletler, her iki tarafın ekonomik güç ve güvenliğini sürdürecektir. Ortak bazı adımlar da attıklarına değinmek gerekir. Çin'in güvenlik konusundaki Afrika ile siyasi ilişkisi bu açıdan çok boyutlu bir yapıda ilerlemiştir. Bu doğrultuda 2000 yılında Çin, bir dizi politika alanında yapılandırılmış bir diyalog için Çin ile Afrika devletlerini bir araya getiren Çin-Afrika İşbirliği Forumunun (FOCAC) başlatılmasına öncü olmuştur.⁸⁴⁷ Bu kapsamda oluşturulan siyasi, ekonomik ve kültürel platform şeklindeki FOCAC, Afrika kıtası ve Çin'in kalkınma hedefleri ile ulusal ve bölgesel pazar mekanizmaları arasında tamamlayıcılığı koordine etmek için çok taraflı stratejik bir kurum işlevi görmüştür.⁸⁴⁸ Görünüşte çok taraflı bölgesel diplomasi platformu olan bu girişim, Çin'in çok taraflı anlaşmalar yapmak yanında ilk başta daha çok dış ekonomik politikalarında ikili ilişkileri daha verimli hale getirmek için bir araç olarak tasarlanmıştır. Diğer taraftan Çin'in küresel yönetim için alternatif düzen ve kurallar sağlama açısından görünürlüğünü önemli ölçüde artırmış ve Afrika üzerindeki etkisini güçlendirmiştir.

5.3.5. Çin'in Afrika Kıtasında Askeri Etkinlik Artışı

Afrika kıtasında Çin'in ekonomik gücü arttıkça kıtadaki askeri odaklı dış politika ve güvenlik taahhüdü de paralel olarak çeşitlenmiştir. Bu kapsamda Çin, Afrika'da barış ve güvenlik kapsamında BM liderliğindeki Barışı Koruma Operasyonları'na katılım, arabuluculuk, ikili anlaşmalar ve askeri üs kurma gibi çok çeşitli biçimlerde kıtanın askeri ve siyasi istikrarına katkıda bulunmaya çalışmıştır. Zira Çin'in BM barışı koruma operasyonlarına karşı tutumu, yaşanan olayları açıkça kınama düzeyinden, ülkenin yumuşak gücünün önemli bir parçası haline gelen barışı koruma faaliyetlerine etkin bir katılıma doğru güçlü bir evrilme yaşamıştır. 2000'li yıllardan itibaren Çin'in özellikle ekonomik diplomatik bağları, kaynak zengini Afrika devletleriyle geliştikçe kıtadaki barışı koruma misyonlarında da Çin varlığı hızla ilerlemiştir. BM Barışı Koruma Operasyonları'na ilişkin BM bütçesine finansal desteği de gün geçtikçe artan Çin, dünya

⁸⁴⁷ "The China Africa Project", <https://chinaafricaproject.com/focac-2015-making-sense-of-the-numbers/>, (22.04.2018).

⁸⁴⁸ "The Forum on China-Africa Cooperation Johannesburg Action Plan (2016-2018)", https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t1327961.htm, (24.02.2019).

çapında on dört ayrı BM barış operasyonundan Grafik 3.43'te belirtildiği üzere 2019 yılı itibarıyla Afrika kıtasında devam eden yedi adet BM barışı koruma operasyonunun beş tanesine toplamda iki bini aşkın askeri personel ile katkı vermektedir.⁸⁴⁹

Bu noktada Afrika'daki BM Barışı Koruma Operasyonları'nın gösterildiği Grafik 3.43'te Güney Sudan'daki *Güney Sudan BM Misyonu (United Nations in South Sudan / UNMISS)* misyonuna Çin katkısının en yüksek düzeyde olması dikkat çekicidir. 2018 yılında sona eren Güney Sudan iç savaşının, ülkenin petrol üretim alanları üzerindeki etkisi ve Güney Sudan'ın başkenti Juba'nın geliştirilmesi için Çin'den sağlanacak altyapı ve finans destek birlikte değerlendirildiğinde bu bölgedeki Çin ulusal ekonomik çıkarları ön plana çıkmıştır. Diğer taraftan Güney Sudan'ın kara ve demir yollarıyla Kenya ve Etiyopya gibi Hristiyan Doğu Afrikalı komşu devletlerle bağlanması için Çin'den kredi ve teknik destek planı, bu bölgenin askeri güvenliğini kritik ve öncelikli hale getirmektedir.⁸⁵⁰ Diğer açıdan Çin, verdiği proje kredileri karşılığında ülkedeki yönetimden petrol satışını artırması yönünde politika yürütmesini beklemektedir. Ancak Güney Sudan'da yaşanan iç istikrarsızlıklar doğrudan Çin ekonomik güvenliğini etkilemiştir. Bu noktada Sudan özelinde Kuzey ve Güney arasında güneyde Çin'in ağırlığının artması ile kuzeyde Amerika'nın etkisini artırmasının Sudan jeopolitiğinde her ik devletin ekonomik çıkarları karşı karşıya gelmesi beklense de karşılıklı bağımlılık üzerinden Washington-Pekin dengesinin sağlanacağı düşünülmektedir.⁸⁵¹

Sudan'daki deneyimine dayanarak Çin, büyük ekonomik çıkarlarının olduğu Afrika devletlerinde siyasi istikrara yönelik çatışma çözme süreçlerinde aktif rol oynamaya devam etmiştir.⁸⁵² Güney Sudan'daki petrol endüstrisindeki Çin'in büyük payı göz önüne alındığında, ülkenin iç çatışmalarına daha az müdahaleci ancak yatıştırıcı Çin çözümleri, Sudan'ı bir 'pilot' bölge haline getirmiştir. Çin diplomasisi için, hazırlıklı olması gereken bir tablonun yaşandığı Sudan örneğinde sonuçları zorlamamaya dönük

⁸⁴⁹ Niall Duggan, "The Expanding Role of Chinese Peacekeeping in Africa", 23 January 2018, <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/the-expanding-role-of-chinese-peacekeeping-in-africa>, (19.02.2019).

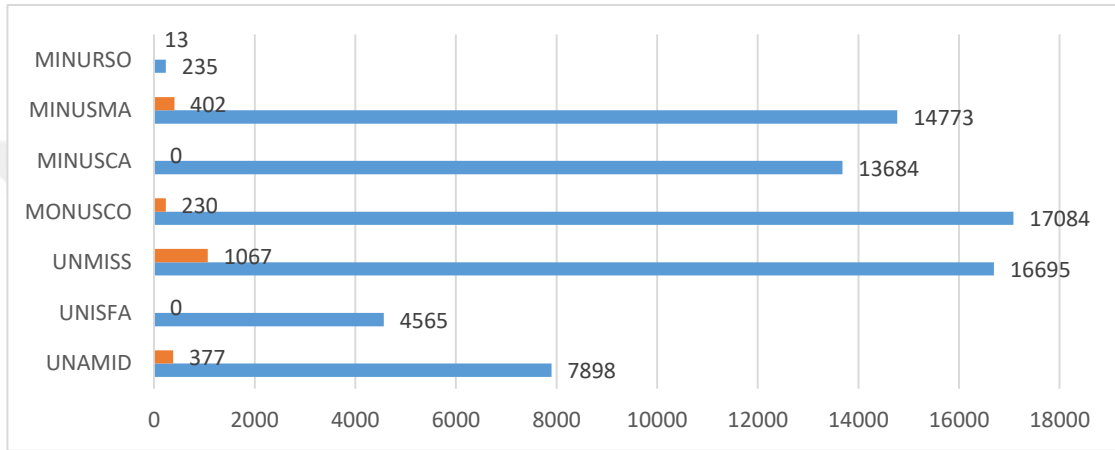
⁸⁵⁰ Moawia Ali, Musa Ali, "China and The Conflict in South Sudan: Security and Engagement", Journal of Economic, Administrative and Legal Sciences, Vol.2, No 2, February 2018, <https://www.researchgate.net/publication/324168464>, (19.03.2019).

⁸⁵¹ Daniel Large, "China's Sudan Engagement: Changing Northern and Southern Political Trajectories in Peace and War", *The China Quarterly*, Vol. 199, September 2009, <https://www.researchgate.net/publication/231743666>, ss. 615-616, (17.09.2018).

⁸⁵² Cafer Talha Şeker, "Sudan'da Küresel Hesaplar ve Darbeler", 17.04.2019, https://insamer.com/tr/sudanda-kuresel-hesaplar-ve-darbeler_2130.html, (19.07.2019).

Çin Dışışleri Bakanı Wang Yi tarafından yürütölen doğrudan arabuluculuk çabaları, aktif Çin dış politikasının tezahürüdür. Bu strateji göz önüne alındığında, yurtdışındaki risklerin bir sonucu olarak Çin'in göreceli ekonomik gücü ve çıkarlarını sürdürme ve küresel yönetim üzerindeki etkisini artırma hedefleri diplomasiye bağıllık çerçevesinde ilerlemektedir. Özellikle siyasi rejimlerin istikrarsız doğası gereği Afrika devletleriyle kurulan ulusal ekonomik çıkarların devamlılık sağlması için tutarlı, öngörülebilir ve yumuşak güç temelinde bir Çin dış politikasının yürütöldüğü görölmektedir.⁸⁵³

3.43 Afrika'daki BM Barış Koruma Misyonları ve Çin'in Askeri Personel Katkısı

Kaynak: UN Peacekeeping in Africa, <https://peacekeeping.un.org/en/china>, (12.02.2020).

Bu stratejini yanında Çin'in kıtadaki ekonomik güvenliğini geleceğe taşıyabilmek için daha fazla askeri üs kurarak stratejik güç merkezlerini genişleteceği öngöröleri artmıştır. Bu noktada Çin'in Afrika'daki güvenlik meselelerine çok yönlü bir yaklaşım izlemeye devam edeceği anlaşılmaktadır. Ekonomik güç ve güvenliğinin yönlendirdiği Afrika kıtası, siyasi etkiler yanında kademeli olarak askeri gücün de ağırlığının arttığı bir aşamaya evrilmeye başlamıştır.

Nitekim Çin, günümüzde Afrika'nın küresel ticari ilişkilerinde bu ağırlığını korumaktadır. Doğrudan üstlenilen büyük ölçekli altyapı projelerinin 2000-2017 yılları arasında 143 milyar ABD dolara ulaştığı tahmin edilmektedir. Proje kredilerinin artan hacmine nazaran DYY'lerin düşük kalan seviyesi, Çin'in kıtada önemli bir yatırımcı yerine kritik bir hizmet sağlayıcı ve borç veren bir devlete dönüştüğünü göstermektedir. Zira Çinli inşaat firmalarının cirolarının toplamı, Çin'in Afrika'daki doğrudan yabancı

⁸⁵³ David Blair, "Oil-Hungry China Takes Sudan Under Its Wing", The Telegraph, 23.04.2005, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/sudan/1488520/>, (21.10.2018).

yatırım stoğunu önemli ölçüde aşmıştır. Genellikle büyük ölçekli altyapı projeleri, sözleşmelerin ağırlıklı olarak kamu ihalesi olmadan Çinli firmalara tahsis edilmesi şeklinde ilerlemiştir. Sonuç olarak 2018 itibarıyla Çin, Afrika'daki altyapı projelerinin %18,9'unu finanse ederken, %33,2'sini inşa eder bir duruma gelmiştir.⁸⁵⁴ Böylece Çin tarafından inşa edilen ve ya da finanse edilen altyapı projeleri, Çinli işçilerin Afrika'daki varlığını artırırken, kıtadaki güvenlik tehditleri Çin'in savunma stratejilerine doğal olarak eklemlenmiştir.

Karaca ve Yüce'nin de vurguladığı üzere *“Çin'in destek verdiği BM Barışı Koruma Operasyonları'nın çoğunlukla Afrika kıtasındaki kriz bölgelerinde bulunması, Çin dış politikasındaki bölgesel stratejilerin ve dış politika vizyonunda meydana gelen değişimin BM Barışı Koruma Operasyonları aracılığıyla analiz edilebileceğini”* göstermektedir. Bu noktada bir dış politika ikilemi karşımıza çıkmaktadır. Pekin, *“Afrika'daki operasyonlara destek verirken Suriye Krizi'nde olası bir BM Barışı Koruma Operasyonu'na karşı çıkmakta, değişen bu tutumu bölgeye ve şartlara özgü olabileceğini”* kanıtlamaktadır. Diğer taraftan Çin'in *“Afrika'daki stratejik olan ekonomik ve siyasal çıkarları, bu kıtadaki olayları şekillendirme”* yönünde gelişmiştir. Bu bağlamda Çin'in *“en fazla enerji ithal ettiği bölge olan Ortadoğu yerine Afrika'da aktif bir dış politika izlemesi”* kıtaya yönelik ilgisinin *“yalnız ‘enerji’ faktörüyle açıklanmasının yetersizliğini”* ortaya koymaktadır.⁸⁵⁵ Zira Çin, *“Sudan hükümeti ile Güney Sudan'ın bağımsızlığını isteyen ayrılıkçı güçler arasındaki çatışmalarda petrol kaynaklarının yoğun olduğu Güney Sudan'da hükümeti tanıyan ilk ülkelerden birisi”* olarak krizde arabulucu rolünü üstelenmeyi ve çok taraflı platformlarda birlikte hareket etmiştir. Bu paralelde on yıllık periyotta yaşanan iki krizde Çin hükümeti, *“BM Barışı Koruma Operasyonları'na askerî personel ile destek vererek temel dış politika ilkesi olan iç işlerine müdahale etmeme politikasından belirli ölçülerde taviz verebileceğini”* göstererek Çin'in *“bölgesel ve küresel güçler nezdinde güvenilirliğini”* artırmaya çalışmıştır.⁸⁵⁶

⁸⁵⁴ “China Foreign Direct Investment (1998-2019)”, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/foreign-direct-investment>, (19.02.2019).

⁸⁵⁵ R. Kutay Karaca, Müge Yuce, “Çin'in Afrika Kriz Bölgelerindeki Dış Politikasının Analizi: Darfur ve Güney Sudan Örnekleri”, *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 2020, Vol 29, No. 1, s. 5.

⁸⁵⁶ Ibid., s.8.

Tüm bu ince düşünülmüş stratejik ekonomik ve siyasal hamleler sayesinde küresel ekonomi ve siyaset açısından dünya dengelerini değiştirecek yapısı itibarıyla Çin, Afrika kıtası başta olmak üzere gelecek planlamalarında değerlendirilmesi gereken bir devlet konumuna gelmiştir. Diğer devletler tarafından rol model uygulaması zor olan Çin'in hayata geçirdiği sistem, ne eski Sovyet sosyalist ekonomisi ne de batı kapitalizmi olarak adlandırılmıştır. Çin, kendi özgün koşullarına uyumlaştırdığı sosyalist piyasa ekonomisi sistemini benimseyerek adeta bir mucize gerçekleştirmiştir. Neo-liberal ekonominin öğretilerinin şekillendirdiği ekonomik bir küreselleşme zemininde süre giden küresel ekonomi ve bileşenleri yanında Çin'in devlet güdümlü makroekonomik politikaları, sosyalist piyasa mekanizmasına bağlı üretim faktör dağıtım mekanizması ve yine merkez yönelimli mikro ekonomik politikalar özgün bir başarı öyküsü yaratmıştır. Böylece Çin, merkezi planlama ekonomisinin adem-i merkeziyetçi hale getirilmesi, global ekonomiye sirayet etmiştir. 1980'ler hızlanan reform süreci sonrasında Çin, 21'nci yüzyıl itibarıyla ekonomik güvenliği merkeze alarak yaptığı dış politik açılımlarla küresel boyutta adeta ekonomik bir kutup haline gelmiş gözükmektedir.

6. Güney Afrika'nın Ekonomik Güvenliği ve BRICS Açılımı

Soğuk Savaş boyunca Apartheid siyasi rejimi yüzünden ırkçılık ve ayrımcılık ile tanımlanan Güney Afrika, uzun yıllar süren mücadele sonrası elde ettiği insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerleri, yumuşak güç unsurları olarak ulusal kimliğinin ve politikalarının önemli bir parçası haline getirmiştir. Bu doğrultuda iki kutuplu sistemin sona ermesinden sonra geleneksel olmayan güç unsurlarının artan önemine paralel olarak Güney Afrika'da 1994 yılında Apartheid Dönemi'nin sona ermesiyle “*yumuşak güç*”, kıtada ve uluslararası platformlarda siyasi ve iktisadi statüsünü biçimlendirirken en etkili unsur olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁵⁷ Aynı zamanda Güney Afrika, Afrika kıtasında ve Küresel Güneyde etkili bir güç olma sürecinde yükselen bir piyasa ekonomisi olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda Güney Afrika, ekonomik güç ve güvenliği ile yumuşak gücünü birlikte kullanarak kıta ve ötesinde önemli bir etki alanı yaratmıştır. ‘*Yükselen güç*’ etiketini G-20, IBSA ve BRICS gibi küresel düzenin yönetişimine dair güç platformlarında gösterme fırsatı bulmuştur. Qobo

⁸⁵⁷ Olusola Ogunnubi, Olumuyiwa Babatunde Amao, “South Africa’s Emerging “Soft Power” Influence in Africa and Its Impending Limitations: Will the Giant Be Able to Weather the Storm?”, *African Security*, 2016, Vol. 9, No. 4, s. 302, <https://www.researchgate.net/publication/309734223>, (17.11.2018).

ve Dube'ye göre Güney Afrika, BM veya G-20 gibi küresel platformlarda gelişmekte olan dünya adına kendini çoğu zaman Afrika kıtasını makûs kaderinden kurtarabilecek kapasiteye sahip bir devlet olarak hareket etmiştir.⁸⁵⁸

Afrika kıtasının uluslararası gelişme ve kalkınma gündeminde ön sıralara yükselmesinde belirleyici olan Güney Afrika'nın etkinlik çabaları, diğer taraftan kıta içinde bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Cyril Obi'ye göre Güney Afrika'nın kıtada zaman zaman müdahaleci tavırlarıyla hegemonvari şekilde davranması ve kıtadaki devletlerarasında genel bir kabul görme zemini oluşmadan Afrika'nın sesini ve çıkarlarını küresel zeminde yansıtmayı yumuşak gücü ile tutarsız bir durum oluşturmuştur.⁸⁵⁹

Bu noktada özellikle Apartheid Rejimi'nden sonra Güney Afrika'nın küresel statüsünü derinleştirirken aynı zamanda Afrika kıtasını jeopolitik ve jeoekonomik açıdan çıkarları doğrultusunda değiştirmeye çalıştığı görülmüştür. Zira Güney Afrika, “çok boyutlu Afromerkezli bir dış politika” geliştirerek bu hedefe ulaşmaya çalışmıştır.⁸⁶⁰ Özellikle yumuşak güç etkisi ile Güney Afrika'nın bölgesel ve küresel itibarının özellikle ırk ayrımcılığı sona ermesinden itibaren kıtada ayrıştığı bilinmektedir. Güney Afrika'nın kıtadaki hegemonya ve temsil açısından simbiyotik bir özellik olarak yumuşak güç politikası, ekonomik gücünün de verdiği güven sayesinde giderek artan bir oranda küresel etkinliğinin belirleyenleri olmuştur.⁸⁶¹ Bu doğrultuda gelişmekte olan devletler arasında ekonomik güç ve güvenliği sayesinde yükselen bir piyasa ekonomisi olarak lanse edilen Güney Afrika'nın küresel ekonomik yönetim platformlarda ve gruplarda etkili olduğu görülmüştür. Ancak Güney Afrika'nın sürdürülebilir bir ekonomik güvenlik seviyesini yakalayıp yakalayamadığı sorunsalı, bölge politikalarının, kıtadaki hegemonik dış politika açıklamalarının, küresel yönetimdeki etkinliğinin, özellikle BRICS devletlerine kabulünün ve grup içerisindeki konumunun her daim sorgulanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan Güney Afrika'nın Apartheid Rejimi sonrası ekonomik güç ve güvenliğinin gelişim

⁸⁵⁸ Ibid, s. 305.

⁸⁵⁹ Cyril Obi, “Repositioning South Africa in Global Economic Governance: A Perspective from Nigeria”, *South African Journal of International Affairs*, 2015, Vol.22, No.2, <https://www.researchgate.net/publication/281558233>, s. 167. (20.10.2018).

⁸⁶⁰ Olusola Ogunnubi, “Recalibrating Africa's Geo-Political Calculus: A Critique of South Africa's Hegemonic Status”, *Politikon South African Journal of Political Studies*, Vol. 42, No. 3, 2015, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589346.2015.1099373>, s. 3. (18.11.2018).

⁸⁶¹ Chris Alden and Maxi Schoeman, “South Africa's Symbolic Hegemony in Africa”, *International Politics*, Vol. 52, No. 2, 2015, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/ip.2014.47.pdf>, s. 241. (18.11.2018).

çizgisini anlamak, özellikle BRICS'e dâhil edilmesinin arka planındaki faktörler ile arasındaki illiyet bağımlı ortaya çıkarmamıza yardımcı olacaktır

6.1. Apartheid Rejimi Sonrası Güney Afrika'nın Ekonomik Gelişimi

1948-1994 yılları arasında ırkçı politikaların hüküm sürdüğü Apartheid Rejimi'nin sona ermesiyle birlikte Güney Afrika, kendisine dünyada birçok devlet ve uluslararası örgüt tarafından uygulanan ekonomik yaptırımların kalkmasıyla adeta uluslararası topluma tekrar kabul edilmiş ve hareket alanı genişleyerek siyasi, kültürel ve ekonomik açılımlar yapmaya başlamıştır.⁸⁶² Söz konusu dönemde ayrımcılığa ve ırkçılığa karşı mücadelenin idolü olan ve sonucunda Devlet Başkanı seçilen Nelson Mandela ile özdeşleşen Güney Afrika, böylece dünya siyasetinde ve ekonomisinde hem bölgesel hem de kıtasal boyutta öne çıkmaya başlamıştır. Siyasi projeksiyonunun zeminine insan hakları ve demokrasiyi yerleştiren Mandela, verdiği mücadele sonucu en büyük kazanımı olarak yumuşak gücü kullanarak özellikle Afrika'yı dünya siyasetinde öne çıkaran bir dış politika stratejisi oluşturmaya çalışmıştır.⁸⁶³

Küreselleşmenin yoğun hissedildiği söz konusu dönemde öncelikle insan hakları vurgusu ile kıtada proaktif davranan Güney Afrika, içeride de geçmiş döneme nazaran ulusal ekonomik gücü ve güvenliğini sağlamlaştırmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda ekonomik gelişimi ile kıtadaki diğer devletlerden ayrılan Güney Afrika, demokratik geçişten sonra muazzam bir dönüşüm geçirmiştir. 21. yüzyılın ilk on yılına kadar olan dönemde ekonomik istikrarın da eşlik ettiği dönüşüm süreci, Güney Afrika'nın G-20 ve BRICS gibi oluşumlarda küresel ekonomik güvenliğin sağlanmasında kıtanın temsilcisi haline gelmesini sağlamıştır.

Bu bağlamda ekonomik bir güç olarak yükselişinde mikro ve makro dinamikler, hem kıta politikalarında hem de Güney Afrika'nın etkinliğinde kritik bir konumda olmuştur. 1994 yılından sonra yaşanan bu dönüşüm, Afrika Ulusal Kongresi (ANC) liderliğinde sivil ve siyasi özgürlüklerin korunduğu istikrarlı, barışçıl ve ırksal olarak dengeli bir siyasi rejim yaratmayı amaçlarken iktisat politikasını da benzer temeller

⁸⁶² Haroon Bhorat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur and Mthuli Ncube, "Economic Policy in South Africa Past, Present, and Future", *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, December 7, 2013, <https://www.researchgate.net/publication/299925246>, s. 5. (20.10.2018).

⁸⁶³ Chris Alden, Mills Soko, "South Africa's economic relations with Africa: hegemony and its discontents", *The Journal of Modern African Studies*, September 2005, Vol. 43, No. 3, <https://www.researchgate.net/publication/231890490>, s. 372. (18.11.2018).

üzerine oturmuştur.⁸⁶⁴ Güney Afrika, ilk dönemde uzun süredir devam eden toplumsal eşitsizlikleri çözmek için öncelikle sosyal transfer programları başlatmıştır. Ancak makro düzeyde enflasyon oranlarını ve kamu borcunu düşük seviyede tutmayı hedeflediği ihtiyatlı maliye ve para politikaları açısından kısıtlı bir başarı sağlanabilmiştir. Bu dönemde öncelikle ekonomide kamulaştırma ya da büyük ölçekli kaynakların yeniden dağıtımını yerine, ekonominin uluslararası ticarete ve sermaye akımlarına açıklık oranı artırılmaya çalışılmıştır.⁸⁶⁵

Güney Afrika ekonomisinin tarihsel olarak belli sektörlere bağlı olması özelliği, 1990'lı yıllar boyunca büyüme ivmesinin sınırlı kalmasına sebep olmuştur. Zira 19. yüzyılın sonlarından itibaren Johannesburg'da yüksek miktarda altın bulunmasından sonra Güney Afrika tarihi, yeni bir döneme girmiş ve bu süreç 20. yüzyılda da artarak devam etmiştir. Yer altı zenginliklerinin çıkarılması, işlenmesi ve ticareti Güney Afrika ekonomisinin başlıca kaynağını oluşturmuş ve uluslararası açıdan jeoekonomik yerinin belirlenmesinde etkili bir rol oynamıştır.⁸⁶⁶ Altın ihracatının ekonominin lokomotifi olmaya devam ettiği Apartheid Dönemi'nden miras kalıtsal sorunlar, istihdam yaratamayan ve istikrarsız bir ekonomi görünümüne neden olmuştur. Tam istihdamda faaliyet gösteren bir ekonomi ortaya çıkarılamazken, 1994 yılından itibaren sonraki on yılda yıllık ortalama kişi başına düşen GSYİH miktarı sadece %1,2 oranında artmıştır. Bu dönemde ayrıca ekonomideki toplam yatırım seviyesi kamu yatırımlarındaki azalmaya bağlı olarak GSYİH'nın yaklaşık %17'sine karşılık gelerek oldukça düşük bir oranda gerçekleşmiştir.⁸⁶⁷

Bu açıdan Apartheid'in sona ermesi, Güney Afrika için siyasi özgürlük kadar ekonomik bağımsızlığın sağlanması için de bir başlangıç noktası olmuştur. Bu kapsamda iktidara gelen ANC'nin söylemine devletin ekonomiye müdahalesinin ve ağırlığının artırıldığı kalkınmacı devlet anlayışı ve buna bağlı bir dış politika vizyonu yerleştirilmeye başlanmıştır. Güney Afrika hükümetleri bu noktada “*kalkınma devleti*” tabirini,

⁸⁶⁴ Bhorat, vd., op. cit., s. 7.

⁸⁶⁵ Temidayo Akinbobola, Christopher Isike, “Globalization, Poverty, and Economic Growth: The Case of South Africa”, *Journal of Sustainable Development in Africa*, Vol. 11, No.3, 2009, <https://www.researchgate.net/publication/267574548>, s. 170. (21.12.2018).

⁸⁶⁶ Mehmet Özkan, “Güney Afrika'nın Uluslararası Politikadaki Yeri ve Güney Afrika Dış Politikası”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 14, 2009, <https://www.researchgate.net/publication/40440021>, s. 20. (20.11.2018).

⁸⁶⁷ Akinbobola, Isike, op. cit., s. 172.

ekonomide daha fazla devlet mülkiyetini sağlarken piyasa ekonomisinden vazgeçmeyen ve oligopolistik yapılara izin vermeyen bir yapıda ilerlenmesi şeklinde analiz etmiştir. İlk başta Mandela hükümeti kısa vadede ekonomi politikası uygulamaları ile güvenilirliği geri kazanmaya çalışmıştır. Ancak ilk dönemde ekonomide gözlenen bütçe açıkları, başta elektrik olmak üzere enerji sorunları ya da madencilik ve telekomünikasyon gibi sektörlerdeki yetersiz yatırım düzeyleri bu çabayı sonuçsuz bırakmıştır.⁸⁶⁸

Diğer taraftan başta para ve maliye politikası olmak üzere makroekonomik önlemler daha sıkı uygulanmaya çalışılmıştır. Örneğin Mandela sonrası dönemde uygulanmaya başlanan enflasyon hedeflemesi rejiminin devamlılığı sayesinde ekonomiye daha fazla esneklik sağlanmıştır.⁸⁶⁹ Bu bağlamda Küresel Kriz sonrasında makro ihtiyati tedbirlerle birlikte finansal istikrar yanında Güney Afrika para birimi Rand'ın fiyatındaki oynaklıklar kontrol edilebilmiş ve krizin ekonomi üzerindeki baskısı azaltılabilmektedir.

Demokratik geçişten sonra yüksek işsizlik oranları, rejimin dönüşüm yapmasının meşruiyetinin önemli bir göstergesi olmuştur. Bu noktada Güney Afrika ekonomik güvenliğinin mikro ve makro düzeylerde istikrarsız ilerlemesine sebep olan kalıtsal sorunlar barındırdığı ifade edilebilir. Zira iktisadi performansın sağlam bir zemine oturmasını engelleyen işsizlik oranları, 2000'li yılların başına gelindiğinde %30'lara kadar yükselmiştir.⁸⁷⁰ Küresel Kriz sonrası en düşük seviyelerini görse de işsizlik oranları %20'lerin altına inememiştir. Günümüzde de %30'ları zorlayan işsizlik oranlarının Güney Afrika ekonomisindeki kalıtsal bir neden olarak, üretim sorunu ve yatırım çekememesinin doğal bir sonucu olarak gösterilebilir. Aynı zamanda Apartheid Dönemi'nden sonra büyüme sorunu yaşanan ekonomide 2000 yılında %4'lere yaklaşan yıllık büyüme oranı yakalansa da 1990'lı yıllar boyunca yaşanan yüksek işsizlik oranları, yer altı kaynakları dışında ticarete konu olan sektörlerin daralmasının sonucu olarak artarak ilerlemiştir.⁸⁷¹

⁸⁶⁸ Bhorat, vd., op. cit., s. 8.

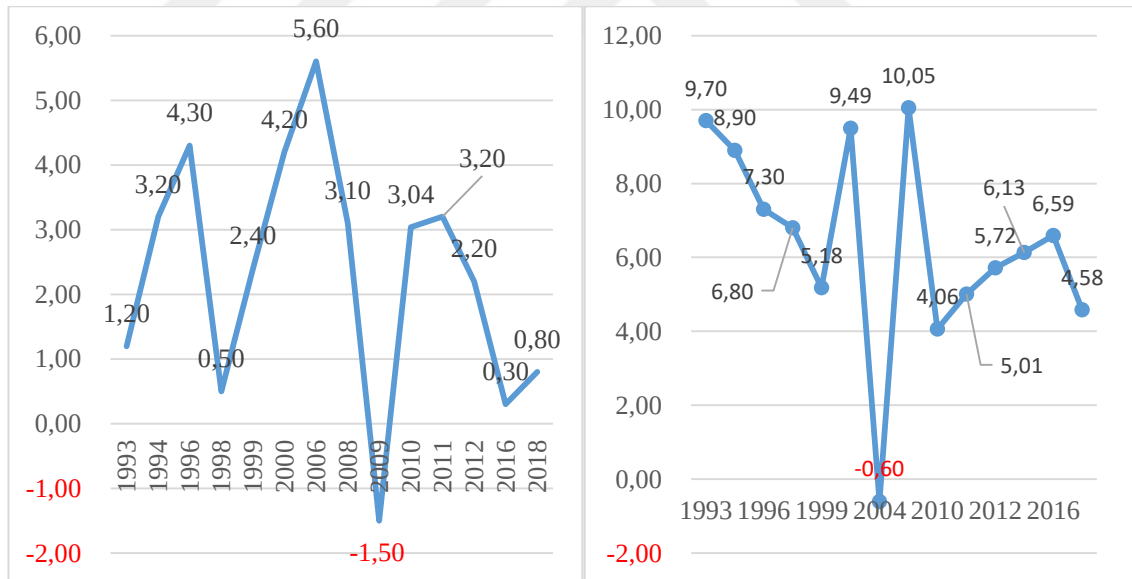
⁸⁶⁹ Carlene Van Der Weathuizen, Haroon Bhorat, "Poverty, Inequality and The Nature of Economic Growth in South Africa", *DPRU Working Paper*, No. 12/151, <http://www.dpru.uct.ac.za>, s. 2. (12.12.2018).

⁸⁷⁰ Ibid, ss. 4-5.

⁸⁷¹ Alden, Soko, op. cit., s. 374.

1990'lı yıllarda ekonomideki düşük performansın diğer bir nedeni olarak özellikle imalat sektörünün hızla genişleyememesi gösterilmiştir.⁸⁷² Özellikle ihracata yönelik üretimdeki zayıflık, Güney Afrika'yı diğer devletlerin yararlandığı küresel büyüme fırsatlarından mahrum etmiştir. Bu tespitler, ekonomik gelişmenin sağlanması ve sürdürülmesi için ekonomide özellikle yer altı kaynaklar hariç üretim ve ticaretin genişlemesinin hem büyüme hem de istihdam için gerekli olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bu doğrultuda Apartheid sonrası ekonomide birincil öncelik olarak Güney Afrika'nın geliştirmekte olan pazarlardan birine dönüştürmek verilmiştir. Bu minvalde ulusal ekonomik güvenliğin gelişimi analiz edildiğinde en başta ekonomideki yıllık büyüme oranları ön plana çıkmaktadır. Grafik 3.44'de görüldüğü üzere Apartheid Rejimi'nin bitişiyle siyaseten ve iktisadi olarak artan güven duygusu, ekonomide karşılığını bulmuştur. Ancak bu olumlu hava kısa sürmüş ve özellikle 1997-1998 Asya Krizi ile birlikte ekonomideki yapısal sorunların ayyuka çıkmasıyla büyüme oranları sıfır düzeyine yaklaşmıştır.

Grafik 3.44 G. Afrika GSYİH Yıllık Büyümesi (%) Grafik 3.45 G. Afrika Enflasyon Oranları (%)

Kaynak: World Development Indicators, <https://data.worldbank.org/indicator>, (23.03.2019).

Thabo Mbeki'nin 1999 yılında iktidara gelmesi ile birlikte ekonomik ve sosyal sorunlara köklü çözüm arayışı içine girilmesi ekonomide büyüme rakamlarına da

⁸⁷² Haroon Borat, Ravi Kanbur, Stanwix, B., "Estimating the Impact of Minimum Wages on Employment, Wages and Non-Wage Benefits: The Case of Agriculture in South Africa", *DPRU Working Paper*, No.12/149, 2013, http://www.dpru.uct.ac.za/sites/default/files/image_tool/images/36/DPRU%20WP12-149.pdf, ss. 1-2. (12.12.2018).

yansımış ve 2004 yılına gelindiğinde ANC iktidarındaki en yüksek büyüme oranı yakalanmıştır. Bu kapsamda ekonomik güvenliği belli bir seviyeye getiren ve koruyan büyüme rakamların arka planında 1994 sonrası dönemde ekonomide uygulanmaya başlanan temel yapısal değişikliklerin yattığına inanılmaktadır.⁸⁷³ Bu yapısal değişimler sonucunda Güney Afrika için tarihsel olarak çok önemli olan madencilik sektörünün GSYİH içindeki payı, 1994 yılında %11 olan seviyesinden 2012 yıl sonunda %5 seviyelerine kadar düşürülmüştür. İmalat sektörünün durgunluğu kalıtsal şekilde aynı periyotta yıllar içinde GSYİH'nin %17 seviyelerinde kalmıştır.⁸⁷⁴ Ekonomideki büyüme motorlarından gösterilen hizmetler sektörünün GSYİH içindeki payı ise %17'lerden %24 seviyesine değişim göstermiştir. Diğer taraftan Güney Afrika için yükselen bir alan olan telekomünikasyon sektörünün GSMH içindeki ağırlığı da ekonomik büyümenin ivmelenmesini olumlu etkilemiş ve yapısal dönüşümün önemli parçasını oluşturmuştur.⁸⁷⁵

Bu doğrultuda Güney Afrika ekonomisi, tarihsel olarak büyüme ve üretime ya da istihdama önemli bir katkıda bulunamayan sektörlere bağımlılığından kurtulmaya çalışmıştır. Ancak yavaş bir ilerleme gerçekleşen bu tabloda küresel olarak rekabetçi bir düzeye gelmek için gelişmiş finansal ve ticari hizmetler sektörünü kapsayan tamamlayıcı bir ekonomi seviyesine geçmeye dönük adımlar atılmıştır. Özellikle Asya krizinden sonraki dönemde gösterilen ekonomik performans sonucu ilk kazanım olarak G-20 grubu içinde yer almayı başaran Güney Afrika, diğer taraftan sürekli olarak ekonomide yapısal dönüşümler yapmaya çalışmıştır. Ancak ekonominin ithalata bağımlı olması ve madencilik sektörüne bağlı yapısını kıramaması, enerji kaynakları açısından yetersizliği, işsizlik oranlarının yüksekliği, ücretlerdeki düşüklük ve toplumsal eşitsizliklerin azaltılamaması gibi mikro ve makro birçok neden, ekonomideki kırılganlık seviyesinin yıllar geçtikçe artmasına engel olamamıştır.

Güney Afrika'nın modern tarihindeki muhtemelen en uzun kesintisiz pozitif ekonomik büyüme dönemini temsil eden Asya Krizi sonrasındaki on yıldan sonra gelen küresel finansal krizin etkisiyle ekonomik büyüme negatife dönerken ekonomi, kısa süreli

⁸⁷³ Alan Hirsch, "Season of Hope: Economic reform in South Africa under Mandela and Mbeki", *University of KwaZulu Natal Press and IDRC*, 2005, <https://www.idrc.ca/sites/default/files/openbooks/215-5/index.html>, s. 67. (17.11.2018).

⁸⁷⁴ Ibid., s. 69.

⁸⁷⁵ Bhorat, vd., op. cit., ss. 11-12.

bir durgunluk içine girmiştir. Böylece söz konusu engeller, 2008 Küresel Finansal Krizin etkileri ile birleşince ekonomideki büyüme oranı 2009 yılında eksi hanelere inmiştir. Aynı yıl Jacob Zuma'nın iktidarı devralmasının ardından Güney Afrika ekonomisinde toparlanma ile kıtada ve uluslararası düzeyde etkinlik artmaya başlamıştır.⁸⁷⁶ Zuma Dönemi ile yükselişe geçen ekonomik güç ve güvenlik seviyesi, ekonomik diplomasinin etkin kullanılması ile birleşince dış politikada BRICS'e katılım gibi proaktif açılımlar görülmüştür.

Ancak 21. yüzyılın ikinci on yılında küresel krizin etkileri devam ederken, Güney Afrika ulusal ekonomik güvenliğine işaret eden bir dizi olumsuz bulgu IMF raporlarında yer almaya devam etmiştir. Özellikle 2010 yılından itibaren söz konusu raporlarda kişi başına düşen GSYİH büyümesindeki ve istihdam oranlarındaki düşüklüğün yoksulluk ve eşitsizliğin daha da artması sonucunu doğurduğu, ayrıca zayıf ekonomik büyümenin sebebi olan özel sektör yatırımlarındaki yetersizlik, doğrudan yabancı yatırım seviyesinde azalma, ihracattaki durgunluk ve hızla kötüleşen borç durumu gibi nedenlerin ekonomik istikrarsızlık ve güvensizlik yarattığı tespit edilmiştir.⁸⁷⁷

Söz konusu raporlarda belirtildiği gibi Güney Afrika ekonomik gelişiminin baskılanmasında genel olarak yıllardır kalıtsal hale gelen enflasyonist ortamın etkisi dikkate değerdir. Bu doğrultuda 1994 yılından bu yana ulusal ekonomik güvenliğin sağlanmasına yönelik Güney Afrika Rezerv Bankası'nın (*South Africa Reserve Bank /SARB*), fiyat istikrarını sağlayıcı adımları yanında üretim ve istihdam seviyelerini destekleyici politikalar yürüttüğü görülmüştür.⁸⁷⁸ Zira 2000 yılında SARB, enflasyon hedeflemesine dayalı rejime dair yeni bir çerçeve kabul ederek, para politikasında operasyonel bağımsızlığa sahip şekilde hareket ederek ulusal ekonomik güvenliğin en önemli aktörü olarak ön plana çıkmıştır.⁸⁷⁹ Grafik 3.45 verileri temel alındığında Güney

⁸⁷⁶ Anis Mahomed Karodia, Paresh Soni, "President Jacob Zuma and South Africa's Financial Crisis: A Machivellian Debacle", *International Business Research*, Vol. 9, No. 7 2016, <https://www.researchgate.net/publication/301934379>, s. 27. (15.12.2018).

⁸⁷⁷ Ken Miyajima, James Yetman, "Inflation Expectations Anchoring Across Different Types of Agents: the Case of South Africa", *IMF Working Paper*, No. 18/177, August 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/08/02>, ss. 9-12. (20.12.2018).

⁸⁷⁸ Mithuli Ncube, "Financial System and Monetary Policy in South Africa", *Financial Systems and Monetary Policy in Africa*, *African economic Research Consortium*, Nairobi, 2009, http://www.econrsa.org/system/files/publications/working_papers/wp20.pdf, s. 211. (15.10.2018).

⁸⁷⁹ Nir Klein, Estimating the Implicit Inflation Target of the South African Reserve Bank, *IMF Working Paper*, No. 12/177, July 2012, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31>, s. 6. (15.12.2018).

Afrika ekonomisinde bu politikalar çerçevesinde fiyat istikrarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Apartheid Rejimi sonrası siyasal ve yapısal dönüşümlere olan güven sonucu düşüşe geçen enflasyon oranları, Asya krizinin ekonomiyi hazırlıksız yakalaması sonucu anlık bir yükseliş yaşamıştır. Benzer şekilde küresel finans krize giden süreçte de hem arz yönlü gelişmelere hem ekonominin kendi içindeki istikrarsız dengeleri nedeniyle enflasyon oranları tekrar yükselişe geçmiş ve 2008 yılında %10,05 seviyesinde kaydedilmiştir. Ancak küresel krizin etkilerinin kaybolması ile sıkı para ve maliye politikaları sonucu ilerleyen yıllarda dalgalı da olsa tek haneli enflasyon oranları yakalanabilmiştir. Ayrıca grafiklerde de gösterildiği üzere Güney Afrika’da enflasyon hedeflemesi Apartheid Rejimi’nin uygulandığı dönemlerde fiyat istikrarı düşük seviyelerde sağlanırken ekonomik büyümenin ivmelendiği ve her iki değişken arasında negatif bir korelasyonun varlığı görülmektedir.

Bu noktada Güney Afrika’nın diğer bir ekonomik güvenlik sorunsalı olarak döviz kurundaki oynaklığın yüksekliğine değinmek gerekir. Bu minvalde enflasyon hedeflemesi rejimi ile aynı zamanda döviz kuru politikasında volatilitiyi azaltıcı önlemler de beraber yürütülmüştür. 1990’lı yıllarda uluslararası rezerv pozisyonunun zayıf olması nedeniyle iç ve dış şoklara karşı dirençsiz kalan ekonomide Güney Afrika para birimi Rand’ın değer kaybetmesi sonucu maliyetler ve yurt içi fiyatlar genel seviyesi yüksek seyretnmiştir.⁸⁸⁰ Bu doğrultuda özellikle dış şoklara karşı koyabilmek için gelişmiş uluslararası rezerv pozisyonu yüksek tutularak, döviz oynaklıkları düşük tutulmaya çalışılmıştır. Bu sayede daha düşük bir reel kurun, maliyetleri düşürmesi, yatırımları daha cazip hale getirmesi ve ekonomide sıcak para şeklindeki finansal piyasalara giren portföy yatırımlar yerine doğrudan yabancı yatırımlarda düzenli artış yaşanması hedeflenmiştir.⁸⁸¹

Bu kapsamda döviz kurunun piyasa tarafından belirlendiği serbest piyasa ekonomisi ilkesinden ödün vermeyen Güney Afrika’da küresel ticaret ve sermaye akışı ile birlikte politik ve ekonomik iç şoklar, Rand’ın gerçeğe uygun değerini belirlemiştir.⁸⁸² Rand’ın yıllar itibarıyla ABD Doları karşısındaki değerini içeren Grafik 3.46’daki

⁸⁸⁰ Hirsch, op.cit.,72.

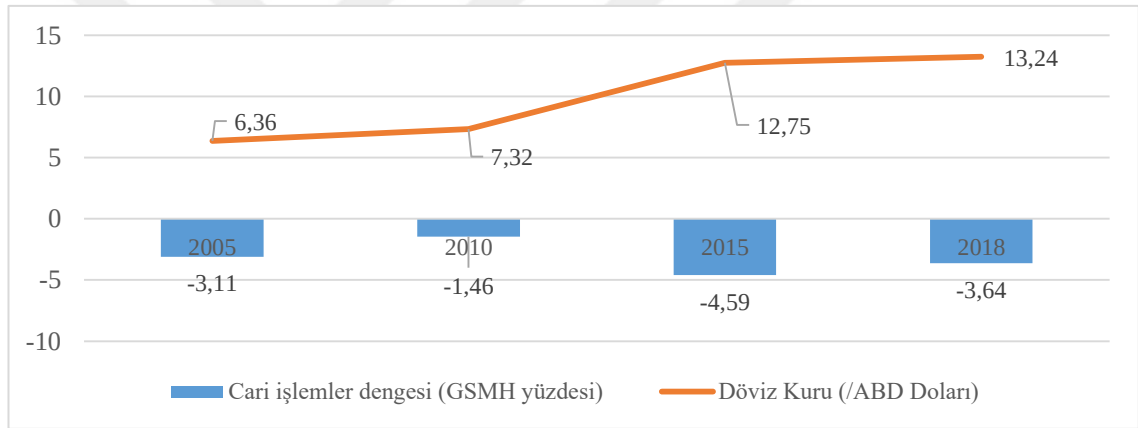
⁸⁸¹ Ncube, op. cit., ss. 213-214.

⁸⁸² Alain Kubundi, Montfort Mlachila, “Monetary Policy Credibility and Exchange Rate Pass-Through in South Africa”, *IMF Working Paper*, No.18/173, July 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/07/30>, s. 22. (15.12.2018).

eğriden izlendiği üzere özellikle küresel finansal kriz sonrası Rand'ın değer kaybettiği görülmektedir. Söz konusu değer kaybının enflasyonist sonuçları olurken, düşük büyüme, ülke kredi notunun düşürülmesi, iç siyasi meseleler ve yüksek işsizlik seviyeleri gibi risklerin tümü, döviz volatilitésinin sebebinin oluştururken kriz sonrasında ekonomik güvenliğin baskılandığı bir dönem yaşanmıştır.

Ayrıca aynı grafikte yer verilen diğer bir makroekonomik kırılganlık göstergesi olan cari açık seviyesinin GSMH'ye oranı yirmi yıllık periyotta yıllık ortalama %3,25 seviyelerde gerçekleşirken 2005 yılında 8 milyar ABD Doları, 2013 yılında ise 21,2 milyar ABD Doları, 2018 yılında 13 milyar ABD Dolar cari açık verilmiştir. Güney Afrika'da söz konusu cari açığın nedenleri olarak başta ithal girdi bağımlılığı ve enerji açığı gösterilmiştir.⁸⁸³

Grafik 3.46 Güney Afrika Cari İşlemler Dengesi ve Rand Döviz Kuru Volatilités

Kaynak: South Africa Stats, <https://tradingeconomics.com> verilerinden hazırlanmıştır.

Diğer taraftan cari açığın finansmanı, özellikle kriz öncesi ve sonrası süreçlerde ekonomik güvenliğini azaltıcı şekilde kısa vadeli sermaye girişleri ile sağlanmış bir görünüm vermiştir. Bu görünümün kaynağı olarak yabancıların yurt içi devlet tahvillerine yaptığı yatırımların, örneğin 2008 yılında %13 seviyelerinden 2013 yılında %36'ya yükselmesi, ciddi düzeyde bir dış bağımlılık yapısı ortaya çıkarmıştır. Özellikle bu süreçte ekonomide Küresel Kriz sonrası dönem öncesi ve sonrasında daha da çok artan şekilde kısa vadeli portföy akımlarının sıklığı, cari işlemler açığının kalıcı olmasında başlıca neden olarak gösterilmiştir.⁸⁸⁴ Zira ekonominin küresel şok ve risklere karşı dayanıksızlığı hem Asya hem de Küresel Kriz ile test edilmiş ve sonuç olarak Güney

⁸⁸³ Ibid., s. 23.

⁸⁸⁴ Bhorat, vd., op. cit., s. 13.

Afrika'nın ekonomipolitik gücü ve etkinliği şüpheli görülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda özellikle Zuma yönetimi ile birlikte ekonomik güvenlik için çok ciddi bir risk kaynağı olan ve negatif şoklara sebep olabilecek cari açığın sürdürülebilir seviyelere indirilmesi ve tasarruf oranlarının artırılması birincil hedef olmuştur.⁸⁸⁵

Bu doğrultuda Zuma Yönetimi ile birlikte aktif bir şekilde ülkede para arzını kontrol eden SARB, küresel belirsizlikler karşısında kredi hacminde kontrolsüz artışları ve yüksek düzeydeki hane halkı borçluluğunu takip etmiş ve finansal istikrarı sağlamaya çalışmıştır. Diğer taraftan döviz kuru politikasını ise döviz rezervlerini güçlendirmek için kullanan SARB, örneğin küresel finansal kriz Dönemi'nde ulusal ekonomik güvenliği döviz alım ve satımları aracılığıyla proaktif olarak sağlamaya çalışmıştır.⁸⁸⁶ Bu sayede Rand'ın seviyesi dolaylı da olsa kontrol altında tutularak ekonomik büyüme için olumlu sonuçlar edinilmiştir.

Zira bu şekilde istikrarlı ve rekabetçi bir döviz kuru ile üretime dönük yatırımlar yapılmasına yardımcı olunurken Güney Afrika'nın karşılaştırmalı üstünlük sağlayabileceği yeni alanlarda özel sektör yatırımı ve girişimciliği teşvik edilmiştir.⁸⁸⁷ Diğer taraftan maliye politikası ile orta ve uzun vadede ekonomik güvenliği sürdürülebilir kılmak için orta vadeli programlar eliyle öncelikle bütçe açıklarını azaltıcı ve borçlanmayı sermaye ve yatırım harcamalarına yönlendiren politikaları destekleyici adımlar atılmıştır.⁸⁸⁸ Bu bakımdan Güney Afrika'nın borç profili, etkili bir borç yönetimi stratejisini gerekli kılmıştır. Ancak dış borç stoğunun seyrine bakıldığında düzenli ve yoğun bir artışın önüne geçilemediği görülmektedir.

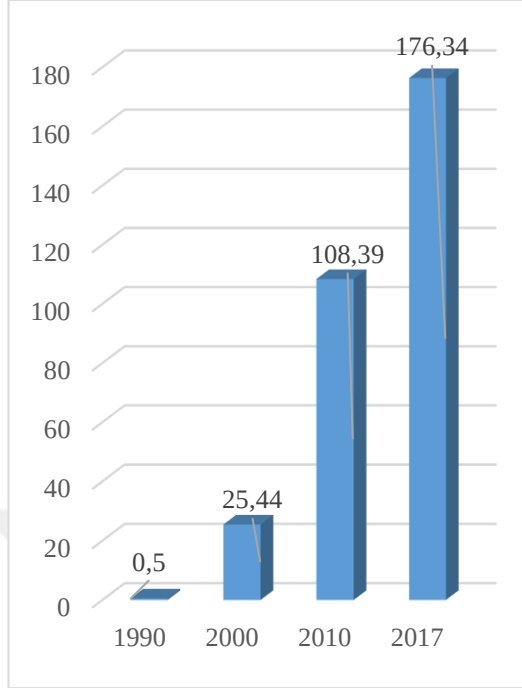
⁸⁸⁵ Miyajima, Yetman, op. cit., s. 11.

⁸⁸⁶ Vishnu Padayachee, "Central Banking after the global financial crisis: the South African case", ed. Haroon Bhorat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford: OUP Oxford; 2014. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>, ss. 157-158. (12.12.2018).

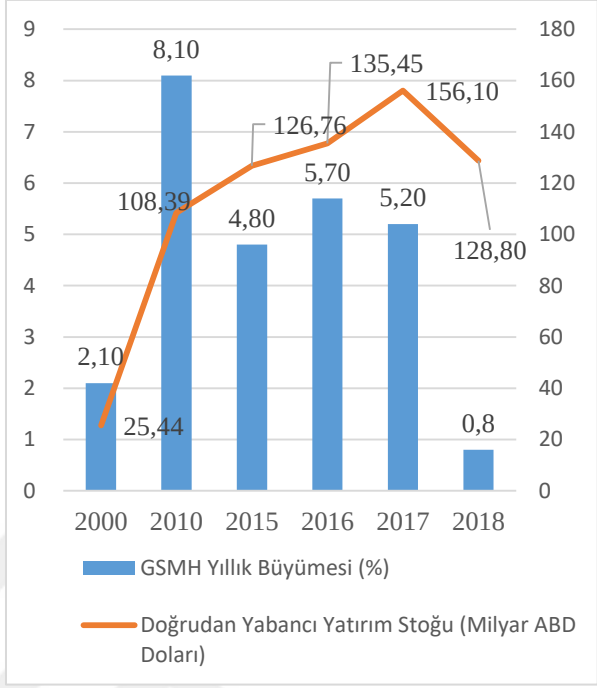
⁸⁸⁷ Ibid, s. 161.

⁸⁸⁸ Lekgantsi Console Tleane, South Africa's "Radical Economic Transformation." *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, 2018, Vol. 70, No.4 <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=asn&AN=131652100&lang=tr&site=ehost-live>, s. 7. (25.12.2018).

Grafik 3.47 Güney Afrika Ekonomisi Dış Borç Stoğu (Milyar ABD Doları)

Grafik 3.48 Güney Afrika Ekonomisi DYY Stoğu ile Ekonomik Büyüme İlişkisi

Kaynak: World Development Indicators, <https://datacatalog.worldbank.org> verilerinden hazırlanmıştır.

Grafik 3.47’de görüldüğü üzere 2000’li yıllardan itibaren dış borç gereksinimine paralel olarak borç seviyesi artmıştır. Artan dış borcun nedenleri her dönem benzer saikler taşısa da ekonomiye duyulan güveni göstermesi açısından borç kaynakları bulmakta zorluk yaşanmamıştır. Ancak artan dış borç stok miktarı ve dolayısıyla artan dış borç geri ödemeleri Güney Afrika için ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Ekonomik güvenliğin diğer bir kritik hususunu oluşturan dış borç sürdürülebilirliği ve söz konusu borçları azaltma politikasının başarısızlığı gibi unsurlar, Güney Afrika’da kalıtsal sorunlar olarak görülmüştür. Bu noktada ekonomide gelişim için gerekli yatırımların iç tasarruflarla karşılanamadığı ve kaynak yetersizliği sorunun neredeyse her dönem görüldüğü söylenebilir. Güney Afrika ekonomisinde bu bağlamda gerek kamu giderleri, gerekse bütçe açığının GSYİH’ye oranı açısından da benzer olumsuz gidişat, ekonomik büyümenin ve istihdamın desteklenmesinde engel teşkil etmiştir. Bütçenin en önemli gelir kaynağı olan vergilerin, örneğin 2008 Küresel Finansal Krizi esnasında ekonominin durgunluğa girmesi Dönemi’nde görüldüğü gibi tüketici talebinin düşmesi ve dolaylı vergi tahsilatlarının sekteye uğraması, Güney Afrika’nın ulusal ekonomik güvenliğini ciddi derecede sekteye uğratmıştır.⁸⁸⁹

⁸⁸⁹ Ibid.

Aynı zamanda kamu harcamalarının altyapı yatırımlarından çekilmesi sonucu sermaye stokuna yapılan yatırımlarda meydana gelen düşüşün de benzer etkiler yaratarak dış borçlanmaya sebep olduğu ifade edilmiştir.⁸⁹⁰ Aslında Güney Afrika’da söz konusu dış borçlanma ihtiyacı dahil neredeyse her dönem boyunca uygulanan tüm mikro ve makro politikalar, Güney Afrika’nın yer altı kaynağı zengini bir devlet olmaktan öte üretime ağırlık veren, dış ticareti çeşitlendiren ve işsizliği azaltarak ekonomik büyümeyi ivmelendiren yapısal bir dönüşümü hedeflemiştir. Nitekim demokratik dönüşümden de önce var olan ve 21. yüzyılın ilk çeyreğinde de devam eden makroekonomik istikrar kapsamında ekonomik büyüme ve sosyal eşitlik hedefleri, Güney Afrika’da her dönem benzer temel yapısal değişimler deneyimlenmesine sebep olmuştur. Bu dönüşüm çerçevesinde farklı zamanlarda ortaya atılan her ekonomik stratejinin arka planında, güçlü bir doğal kaynak tabanına sahip bir devletin kalıtsal sosyo-ekonomik eşitsizliklerini sona erdirmeye ile Afrika kıtasında etkin olma çabası yatmıştır.

Bu bağlamda Güney Afrika ekonomisinin yapısal dönüşüm gereksiniminin en açık belirtisi olarak Apartheid Rejimi’nden sonra da GSMH içindeki payı gerilemeye devam eden imalat sektörünün yetersizliği ön plana çıkmıştır. Bu noktada Johannes Fedderke, oligopol yapıların Güney Afrika’da özellikle 1994’ten beri arttığına ve daha küçük işletmeler için yaşam şansını daralttığına dikkat çekmektedir. Sanayi sektörünün rekabet gücünün eksikliği, Güney Afrika ekonomisinin yüksek derecede oligopolistik yapıda olmasına bağlanmıştır.⁸⁹¹ Demokratik rejimin Güney Afrika ekonomisini rekabete açmak için kullandığı başlıca stratejilerden biri, uluslararası ticaretteki tarifeleri azaltarak güçlü bir teşvik rejimi uygulamak olmuştur. Bu sayede ihracat dönük üretimin rekabetten uzak yapısının, ekonomik güç ve güvenliğin sürdürülmesini baskılaması önlenmeye çalışılmıştır.⁸⁹²

Benzer şekilde daha yüksek yatırım seviyeleri gerektiren ve sermaye girişleri gereksinimi, Güney Afrika ekonomisinin büyüklüğünü, gücü ve güvenliğini sınırlamıştır.

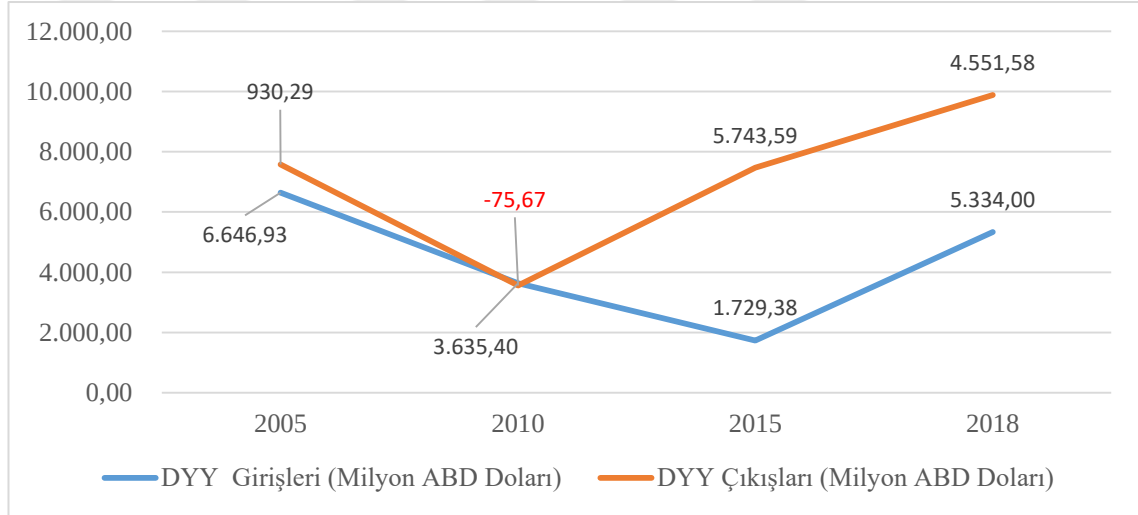
⁸⁹⁰ Dani Rodrik, “Understanding South Africa’s economic puzzles”, *Economics of Transition* Vol. 16, No. 4, 2008, <https://scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/understanding-south-africa.pdf>, ss.770-771. (12.12.2018)

⁸⁹¹ Johannes Fedderke, “South Africa’s Growth Performance”, ed. Haroon Borat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, and Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford, 2014, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>, s. 41. (12.12.2018).

⁸⁹² Lawrence Edwards, “Has South Africa Liberalised its Trade?”, *South African Journal of Economics*, Vol. 73, No. 4, 2005, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111>, s. 756. (15.12.2018).

Yatırımların çoğu tahvil ve hisse senetlerine yapılan sıcak para portföy yatırımları olarak giriş yaptığı gözlenmiştir. Rankin ise tüm bu bağımlılık seviyelerinin verimlilikte düşüklük, yetersiz rekabet ve inovasyon seviyelerine sahip bir ekonomi ortaya çıkardığını iddia etmiştir.⁸⁹³ Bu noktada istisnai ekonomik büyüme dönemleri yaşanan ve istihdam yaratma kapasitesi sınırlı olan Güney Afrika ekonomisinin, Acemoğlu ve Robinson’a göre kapsayıcı siyasi kurumlara karşılık dışlayıcı ekonomik kurumlara sahip olması, ekonomik büyüme için sınırlayıcı olmaktadır. Zira beraberinde büyümeyi getiren kapsayıcı kurumlar, verimliliğin artmasına ve yeni teknolojilerin kullanılmasına ön ayak olmasına rağmen, Güney Afrika örneğinde dışlayıcı ekonomik kurumlar ve sistemlerin yarattığı büyüme ivmesi, teknoloji aracılığıyla değil doğal kaynaklara dayanan verimliliği düşük ve sürdürülebilir olmayan nitelikte geliştirmiştir.⁸⁹⁴

Grafik 3.49 Güney Afrika Ekonomisi DYY Giriş ve Çıkış Trendi

Kaynak: Department Statistics of Republic of SA, <http://www.statssa.gov.za> verilerinden hazırlanmıştır.

Bu bakımdan Güney Afrika'nın ekonomik güç ve güvenliği için doğrudan yabancı yatırımlar, Acemoğlu ve Robinson'un belirttiği dışlayıcılık özelliğini bir nebze de olsa dönüştürebilmesi için tarihsel olarak hayati bir başvuru noktası olmuştur. Zira ülkeye gelen yabancı sermaye 19. yüzyılın başlarında İngiliz İmparatorluğu tarafından ülkede kolonilerin kurulmasından bu yana ekonomik gelişimde yönlendirici bir rol oynamıştır.

⁸⁹³ Neil Rankin, "Investment Climate", ed. Haroon Bhorat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, and Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford: OUP Oxford; 2014, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>, s. 200. (12.12.2018).

⁸⁹⁴ Daron Acemoğlu, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, (çev.) Faruk Rasim Velioğlu, Doğan Kitap, İstanbul, 2013, s. 356.

Nitekim 19. yüzyılın sonlarında elmas ve altının keşfinden sonra Güney Afrika'nın madencilik endüstrisinin gelişimi, bu sektöre yabancı sermaye girişi ile günümüz ekonomik güç ve güvenliğinin zeminini oluşturmuştur. Bilindiği üzere ülke tarihinde ciddi bir ekonomik güvenlik sorununun yaşandığı dönem olan 1980'lerin sonunda ve 1990'ların başında, Güney Afrika'da dış ticareti ve yatırımı olumsuz etkileyen uluslararası yaptırımlar ve boykotlar görülmüştür.⁸⁹⁵ 1994 yılında demokratik seçimler yapılmasıyla birlikte söz konusu ekonomik yaptırımlar kalkmış ve Güney Afrika ekonomisine portföy ve doğrudan yabancı yatırım akışı hızlanmıştır. Güney Afrika için sermaye stoğunda artış, istihdam üretimi, dış pazarlara açılan kapı ve yerli sanayilere teknolojik ve verimlilik getiren bu ivmelenme, ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel itici gücü haline gelmiştir.

Bu bakımdan doğrudan yabancı yatırımları teşvik etmek ve çekmek, Güney Afrika için kalkınma stratejisinin hayati bir unsuru haline gelmiştir. Güney Afrika'da doğrudan yabancı yatırımın yönünü büyük ölçüde doğal kaynaklar ve pazar büyüklüğü belirlemiştir. Kaynak bakımından zengin devletlerden biri olan Güney Afrika'da doğal kaynak endüstrilerine yapılan yatırımlar, teknolojik transfer ve istihdam yaratma gibi olumlu etkiler yaratmıştır.⁸⁹⁶ DYY'nin bir sermaye kaynağı olarak rolü yanında tasarruf-yatırım açığını kapatmaya yardımcı olması Güney Afrika ekonomik güvenliği için giderek daha önemli hale gelmiştir.⁸⁹⁷ Güney Afrika ekonomisinde DYY ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinde Grafik 3.49'dan izlenebildiği üzere özellikle 2000'li yıllardan itibaren birlikte ilerleyen bir trend karşımıza çıkmaktadır. 2008 Küresel Finansal Krizi sırasında sermaye kaçışları ile ortaya çıkan güven kaybının kriz sonrasında

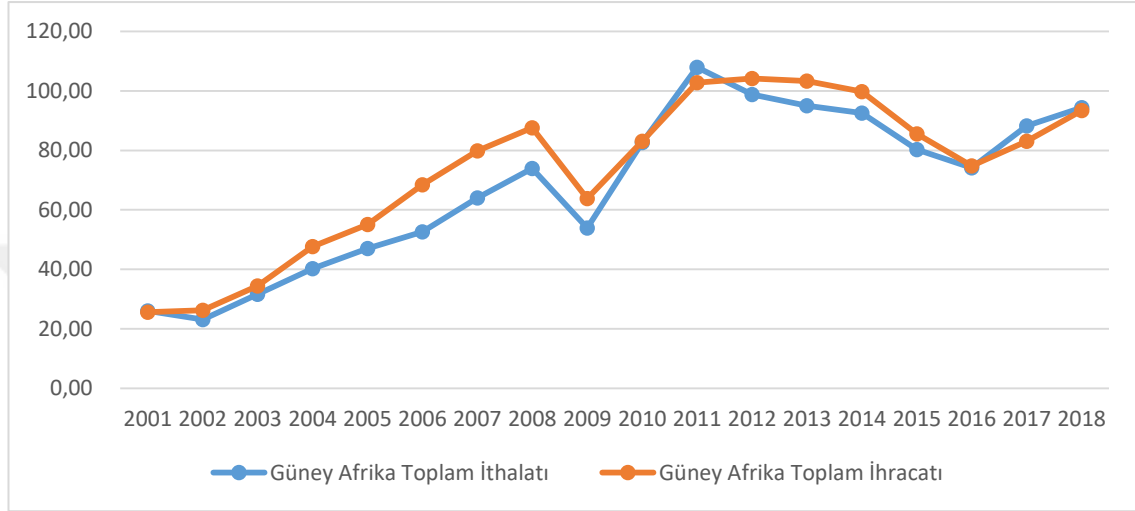
⁸⁹⁵ Bu dönemde uygulanan uluslararası ekonomik yaptırımlar, Güney Afrika'nın ekonomik güvenliğine yönelik tarihindeki en kötü dönemi yaşatmıştır. BM tarafından 1963 yılında başlatılan silah ambargosu, 1977 yılında sonra ABD İhracat-İthalat Bankası kredilerinin yasaklanması, 1983 yılında IMF kredilerinin yasaklanması, ABD tarafından 1986'da ticareti kısıtlayan ve ABD'li yatırımcıları caydıran Kapsamlı Antiapartheid Yasası ve son olarak 1986 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun ülkeye ticaret ve yatırımı yasaklaması örnek gösterilebilir. Afrika Birliği Örgütü (OAU)'nın de Güney Afrika ile ticareti kısıtladığı ve zımni olarak çok az seviyelerde tutulması yönünde hareket ettiği görülmüştür. Jesmond Blumenfeld, "The economics of South African sanctions", *Intereconomics*, Vol. 22, No. 4, 1987, ss. 196-197, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/140088/1/v22-i04-a06-BF02932252.pdf>, (17.11.2018).

⁸⁹⁶ Osei-Fosu Anthony Kofi, Osei-Fosu Augustine Kwabena, "Empirical Examination of the Nexus between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Sub-Saharan Africa", *Adrrı Journal of Arts And Social Sciences*, 2014, Vol. 3, No. 3, <https://www.academia.edu/7501955/>, ss. 73-75. (12.11.2018).

⁸⁹⁷ Anthony Black, "The evolution and impact of foreign direct investment into South Africa since 1994". *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford: OUP Oxford; 2014, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>, s. 95. (12.12.2018).

geri kazanılması ve BRICS üyeliği ile birlikte DYY stoğunda da iyileşme gözlenmiştir. Ekonomik büyümenin itici gücü olarak DYY hacmi, büyüme oranlarının 2010 yılının yarısı kadar olduğu 2015-2017 yılları arasında artış gösterse de özellikle 2018 yılında ekonomik daralmaya bağlı olarak DYY stoğunda da %20'ye varan orandan azalma kaydedilmiştir.

Grafik 3.50 Güney Afrika Ekonomisi'nde Dış Ticaret Gelişimi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: Department Statistics of Republic of SA, <http://www.statssa.gov.za> verilerinden hazırlanmıştır.

Güney Afrika'da yıllar itibarıyla DYY'lerin giriş ve çıkış trendine bakıldığında ise Grafik 3.50'de gösterildiği şekilde 2008 Küresel Finansal Krizinden sonraki dönemde eğrilerin ayrışması, sıcak paranın adeta ülkeden kaçtığı, doğrudan yatırımların ülkeyi tercih etmediği ve mevcut olan yatırımların da yatırım ortamı nedeniyle iptal edildiğini kanıtlamaktadır. Bu bakımdan pazar büyüklüğü, ticaret açıklığı, makroekonomik istikrar, döviz kuru ve altyapı gibi unsurların DYY girişlerinin en önemli belirleyicileri olduğu Güney Afrika örneğinde DYY ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda Güney Afrika yönetimleri Apartheid Rejimi sonrasında DYY'leri çekebilmek için daha düşük bir mali açık ve enflasyon düzeyi, gümrük vergilerinin azaltılması ya da sermaye hesabının ve finansal sistemin serbestleştirilmesini içeren dışa dönük ve liberal bir duruşu ekonomik politikanın temeline yerleştirmeye çalışmıştır.⁸⁹⁸

Diğer bir unsur olarak Güney Afrika'nın ekonomik gücünün ve güvenliğinin sağlanması sürecinde dış ticaret, ana itici güçlerin başında gelmiştir. Apartheid Rejimi

⁸⁹⁸ Black, op. cit., s. 97.

sonrasında Güney Afrika'nın küresel ekonomiye adeta yeniden girişi, hızlı bir serbestleştirme süreci sayesinde ihracat ve ithalat hacimlerinde ciddi artışlar ile sonuçlanmıştır.⁸⁹⁹ Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Güney Afrika ticaret dengesi trendinde, küresel krize kadarki döneme kadar toplam ihracat, toplam ithalatın üstünde seyretmiştir. 21. yüzyıl boyunca genel olarak ticaret fazlası veren Güney Afrika ekonomisinin yukarıda gösterilen veriler ışığında ihracatın ithalatı karşılama oranının açısından yüksek seviyelere sahip olduğu görülmektedir. 2011 yılından itibaren toplam ticaret hacmindeki düşüş görülse de yıllar itibarıyla sağlanan ticaret dengesi korunmuştur.

Diğer açıdan ihracat kalemlerinde değerli taş ve maden ile türevlerinin genel olarak %30 oran ile ön plana çıktığı Güney Afrika ihracat portföyü sektörler arası çeşitlendirilememiştir. Ekonomik güvenliğin zayıf yanını oluşturan ithal girdiler ise büyüme döngüsünü finanse etmesi açısından ihracat ile başa baş ilerlemiştir. Bu doğrultuda ithalat artışına katkıda bulunan ve enerji güvenliğinin başlıca unsuru olan ham petrol ve türevleri olagelmıştır. Zira sahip olduğu en büyük enerji kaynağı olan kömür yanında Güney Afrika, enerji açığını gidermek için ham petrol ithalatı ile bağımlı bir ekonomi görünümü sergilemiştir. Bu açıdan ithalat talebi ile yatırımlardaki ve GSYİH oranındaki büyüme döngüsel olarak birbirini besler görünümde ilerlemiştir.

Bu tablonun Güney Afrika'da kısa vadeli sermaye akımları ile finanse edilen düzenli cari işlemler açığı üzerine kurulu bir büyüme döngüsü ortaya çıkardığı iddia edilmiştir.⁹⁰⁰ Worgotter, buna ek olarak, Güney Afrika'nın yenilenemeyen kaynakların yeryüzüne çıkarılması ve satışından daha az gelir elde ettiğini ve bu durumun da ekonomideki “*Hollanda Hastalığı*”nın belirtilerini kuvvetlendirdiğine işaret etmektedir.⁹⁰¹ Samuels'e göre Sahra altı Afrika devletlerinin çoğunda görülen ve Güney Afrika ekonomisinde de bir tür Hollanda Hastalığı etkileri gösteren bu senaryo, aynı zamanda volatilitesi yüksek bir ulusal para birimi ile birlikte ekonominin büyüme yörüngesini dış kaynaklara bağımlı hale getirmiştir.⁹⁰² Zira tüm bu makroekonomik göstergeler ve analizler ışığında ekonomik büyüme trendi sorunlu olan ve bu durumun ekonomik güvenlik seviyesine de yansıyan Güney Afrika'da dinamik, istihdam yaratan

⁸⁹⁹ Rodrik, op. cit., s. 775.

⁹⁰⁰ Fedderke, op. cit., s. 45.

⁹⁰¹ Bhorat, vd. op. cit., s. 12.

⁹⁰² Samuel D. Barrows, “Do Sub-Saharan Countries in Africa Have the Dutch Disease?”, *Asian Social Science*, Vol. 14, No. 5, 2018, <https://www.researchgate.net/publication/324624435>, s. 27. (13.12.2018).

ve rekabetçi bir imalat sektörünün olmaması hem istihdama hem de GSYİH'ye yeterli katkı sağlamadığı görülmektedir.

Yine de Afrika kıtasında yumuşak gücü ile ön plana çıkan Güney Afrika, yıllar geçtikçe ekonomik güç ve güvenliği ile iktisadi olarak da diğer Afrika devletlerinin önünde yer almayı başarmıştır. 21. yüzyıla girerken G-20 üyeliği ile ispatlanan bu durum, on yıl sonrasında BRIC grubuna dâhil olması ile adeta perçinlenmiştir. Güney Afrika, yükselen piyasa ekonomileri içinde yer alarak iki kutuplu sistem boyunca apartheid rejimi nedeniyle maruz kaldığı dışlanma sonucu yaşadığı mağduriyeti, küreselleşmenin kazanımları ile haklı bir şekilde yumuşak gücünün potansiyeline çevirebilmeyi başarmıştır. Aynı dönemde kıtada ekonomik olarak sivrilen devletlerin başında gelen Güney Afrika, iktisadi açılımlarının yanında kurduğu ikili ilişkiler ve çok taraflı zeminlerdeki politikaları ile kıtanın tarihsel jeostratejik önemine jeoekonomik bir boyut eklenmesinde öncü olmuştur.

Tüm bu tespitlerin de ortaya koyduğu üzere BRICS devletleriyle kıyaslandığında istikrarsız bir ekonomik güvenlik seviyesi göze çarpan Güney Afrika'nın gerek bölgesel gerek küresel rekabet açısından bu gruba katılması sıklıkla eleştirilmiştir. Güney Afrika, kıta içinde sivrilmeye başlamasıyla birlikte diğer BRICS üyeleri karşısında nüfus büyüklüğü, ekonomik boyut ve küresel etki açısından zayıf olarak nitelenmiştir.⁹⁰³ Güney Afrika, kurumsallaşmış ve gelişmiş finansal piyasalara sahip Afrika'nın en büyük ekonomisi olarak BRIC devletlerine Afrika kıtasının geri kalanına erişim açısından bir köprü görevi göreceği düşüncesi gündeme gelmiştir. Böylece Güney Afrika'yı gruba dâhil ederek genişlemenin ana itici gücü olarak jeostratejik konumu ve jeoekonomik kazanımlar gösterilmiştir. Bu açıdan Güney Afrika'nın istikrarlı bir seyir izlemekten uzak ekonomik güç ve güvenliğinin mi, tarihsel mirası olarak diplomatik ilişkilerine sıklıkla arka planda yararı dokunan yumuşak gücü mü yoksa Afrika kıtasındaki jeostratejik konumu ve ilişkilerinin mi BRICS'e üye olmasında etkili olduğu analiz edilmeyi beklemektedir. Bu noktada özellikle ekonomik güvenliğin Güney Afrika dış politikasına etki ve izlerinin araştırılması için BRICS katılım sürecinin ve üye devletlerle ilişkilerinin analizi sayesinde çalışmanın temel savlarına ulaşılması hedeflenmektedir.

⁹⁰³ Durokifa Anuoluwapo, Moshood B. Abdul-Wasi, Ijeoma Edwin, "South Africa's Inclusion in BRICS: Challenges and Prospects for Development in Africa", *International Journal of African Renaissance Studies*, Vol. 13, No. 15, 2018, <https://www.researchgate.net/publication/328747341>, s. 14. (13.01.2019).

6.2. Güney Afrika'nın Dış Politika Açılımlarında BRICS ve Ekonomik Güvenlik Etkileri

Güney Afrika dış politika çizgisi, ekonomik güç ve güvenliğin gelişimi paralelinde üç aşamaya ayrılarak incelenebilir. İlk aşama olan 1994-1999 yılları arasındaki Nelson Mandela yönetiminde yeni bir demokratik başlangıç yapılarak Apartheid Dönemi'nin kalıntılarından kurtulmaya çalışılmıştır. 1999-2008 yılları arasında iktidarda olan ekonomist Thabo Mbeki Dönemi'nde “*Afrika'nın Gelişimi için Yeni Ortaklık*” (NEPAD) gibi inisiyatifleri üstlenilmiş ve hem Güney Afrika hem de kıta için dış politika vizyonu tasarlanmıştır. Jacob Zuma iktidara gelmesi sonrasında üçüncü aşamada, Güney Afrika'da 2008 Küresel Finansal Krizi'nin etkileri ile mücadele edilirken ekonomik güç ve güvenliğin önemi ön plana çıkmış ve BRICS'in içinde yer alınarak en önemli dış politika başarısı elde edilmiştir.

Mandela Dönemi'nde Güney Afrika'nın dış politika stratejisinde öncelikle uluslararası topluma yeniden katılım ve uyum sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ırkçı yönetimi ardından Güney Afrikalıları birleştirmeye, ırksal, cinsiyetçi ve ayrımcı olmayan bir toplum inşa etmeye odaklı iki yönlü bir strateji izlenmiştir.⁹⁰⁴ Bu kapsamda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan devletlerle mevcut ittifaklara yeniden girilmesi ya da güçlendirilmesi yoluna gidilmiştir. Mandela yönetimi, geçmiş dönemin yarattığı mağduriyet sonucu uluslararası toplum tarafından da kabul gören yumuşak gücünü ön plana çıkararak dış politik açılımlar yapmaya çalışmıştır.⁹⁰⁵ Güney Afrika, böylece uluslararası ilişkilerinin vizyonunun odağına insan haklarını, dünya çapında demokrasinin yayılmasını, uluslararası hukuka saygı ilkesini, çatışmaların barışçıl çözümü ile birlikte Afrika'nın geleceğini yerleştirerek sorumlu bir küresel aktör olmaya dönük içsel ve dışsal tutumlar takınmıştır.

Mandela'nın halefi olarak seçilen Thabo Mbeki'nin Dönemi'nde ise ulusal ekonomik kalkınma ve güvenlik endişeleri ön plana çıkarılmıştır. Bu durum dış politika stratejilerinde tutarsız bir geçiş gibi algılansa da Mandela Dönemi'nde Güney Afrika, daha çok yumuşak gücünün tesisine odaklanırken, Mbeki Dönemi'nden itibaren daha rasyonel ve realist adımlar atmaya başlamıştır. Bu bağlamda Mbeki, azgelişmişlik krizlerinin ve küresel sahnede Afrika'nın marjinalleşmesinin önüne geçmek için Mandela

⁹⁰⁴ Olusola Ogunnubi, Olumuyiwa Babatunde Amao, op. cit., s. 305.

⁹⁰⁵ Hirsch, op. cit., s. 31.

ile benzer şekilde ikili bir dış politika stratejisi uygulamaya çalışmıştır. ANC liderliğindeki Güney Afrika, kıtada demokratikleşme, hukukun üstünlüğü, kalkınma yanlısı politikalar yanında eşzamanlı olarak Afrika Birliği Örgütü eliyle kıtayı dönüştürmeye ve uluslararası alanda sesini artıracak politikalar üretmeye çalışmıştır.⁹⁰⁶

Bu doğrultuda Mbeki Hükümeti “*Afrika sorunlarına Afrikalı çözüm*” felsefesine ciddi şekilde yatırım yapmıştır. 2005 yılında G-8 Maliye Bakanları’nın neredeyse tamamı Afrika kıtasında bulunan on sekiz Yüksek Borçlu Yoksul kategorisindeki devletin DB, IMF ve Afrika Kalkınma Fonu’na olan 40 milyar ABD dolarlık borcunun tamamını silmeyi kabul etmesi Mbeki Güney Afrikasının katkıları sonucu gerçekleşmiştir. Öte yandan aynı dönemde düzenlenen G-8 Afrika Zirvesi’nde Mbeki tarafından “*Afrika Rönesans*” konsepti ortaya atılmış ve kıtanın sorunları gelişmiş devletlerin gündemine doğrudan eklenmiştir.⁹⁰⁷ Bu konsept ile temel olarak Güney Afrika, kıta adına Batı ile anlaşma yapma sorumluluğunu üstlenmiştir. Kıtadaki devletlerin ekonomik gelişimine Bretton Woods kurumlarının önemli ölçüde zarar verdiği düşünülen yapısal düzenleme programlarından ziyade Afrika’yı sahiplenecek ve kendi kendine ekonomik gelişimini düzenleyecek NEPAD ve Afrika Akran Gözden Geçirme Mekanizması (APRM) gibi mekanizmaları öne sürmüştür.⁹⁰⁸ Böylece kıtanın ekonomik güvenliği için kritik olan bu konsept ile kıtaya yapılacak yardım ve verilecek borçlar için yeni bir ortaklık yaklaşımı ve tüm dünyada Afrika ile ilişkilerde önemli bir değişiklik yaratılmaya çalışılmıştır.

Bu kapsamda Güney Afrika stratejisini, küresel düzenin gelişmekte olan dünyaya karşı ne kadar çarpık ilişkiler içerdiği hem kendi hem de kıtaya dönük bilinci gözler önüne sermek üzerine kurmuştur. Bu bilinç, Güney Afrika’nın küresel sisteme ne kadar entegre olduğuna ilişkin farkındalığının artmasına sebep olurken, ulusal ekonomik güvenliğini sağlamlaştırmaya ve dış politikasını çeşitlendirmeye itmiştir. Güney Afrika, Afrika Rönesansı ve sorumlu aktör olarak Pan-Afrika söylemi kapsamında uyguladığı “*Büyüme, İstihdam ve Yeniden Dağıtım*” stratejisi ile kıtaya müdahale etme hakkının olduğu algısını

⁹⁰⁶ Harry Verhoeven, C.S.R. Murthy, Ricardo Soares de Oliveira, “Our identity is our currency: South Africa, the responsibility to protect and the logic of African intervention”, *Conflict, Security & Development*, 2014, <https://www.researchgate.net/publication/271625157>, s. 511. (25.12.2018).

⁹⁰⁷ Chris Alden, Mills Soko, op. cit., s. 373.

⁹⁰⁸ Ibid, s. 374.

kıtada yoğun bir şekilde yerleştirmeye çalışmıştır.⁹⁰⁹ Bu doğrultuda Pretoria'nın 2007-2008 yılları arasında BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olarak kıtayı temsil etmesi, Güney Afrika dış politikasının özellikle insan hakları, kalkınma ve uluslararası güvenlik konularında kıtaya sirayet etmesine önemli bir payanda olmuştur.⁹¹⁰ Ancak Güney Afrika'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki iki yıl boyunca oylamalarındaki davranışının revizyonist veya Batı karşıtı olmadığı gerçeği, kıtadaki birçok güvenlik sorunuyla ilgili kararda ortaya çıkmıştır. Örneğin Thabo Mbeki yönetimi, Sudan Hükümeti'ni derinden eleştiren BM kararlarına karşı sessiz bir diplomasi yürütmüştür.

Bu felsefe doğrultusunda devletin yükselen uluslararası imajı, Mbeki'nin dış politikasında Güney-Güney ilişkilerini ve Afrika odaklı gündemleri takip etmesine zemin hazırlamıştır. Söz konusu dönemde Güney Afrika, küresel güç dağılımında egemen olan Batılı devletlerin tarihsel bağlantıları nedeniyle Afrika'da hala önemli bir rol oynamaya devam etmesi ve etkili olması nedenleriyle zorunlu olarak yönünü Batıya dönmüştür.

Diğer perspektiften ise Güney Afrika dış ilişkilerinde Brezilya, Mısır, Hindistan, Cezayir ve Nijerya gibi devletleri “stratejik partner” olarak tanımlamış olup, “Güney-Güney diyalogunun geliştirilmesi” çerçevesinde bu devletlerle ilişkilerini geliştirmiştir. Örneğin DTÖ Doha görüşmelerinde Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan ile birlikte hareket etmiştir. Afrika ile ilgili konularda ise Cezayir ve Nijerya doğal partnerleri olmuştur. DTÖ'nün 2003 yılında Cancun-Meksika'da yapılan görüşmelerinde G20+ denilen gayri resmi gruplaşma da bu yakın temasların sonucu gelişmiştir. BRIC'in henüz literatürde anılageldiği ve zirve diplomasisine başlamadığı 2003 yılında BM'nin 58. Genel Kurul oturumları sırasında bu yakınlaşmalar sonucu yeni bir tip örgütlenmenin temelleri atılmıştır.⁹¹¹ Daha sonraki dönemlerde BRICS'e giden yolda önemli bir hazırlık zemini olarak görülen IBSA Diyalog Forumu, “üç farklı kıtadan uluslararası politikada benzer güce sahip üç devletin uluslararası arenada bazı konularda ortak hareket etmeye yönelik” biraraya gelmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda küresel

⁹⁰⁹ Chris Saunders, “South Africa and Africa”, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 652, No. 1, 2014, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000271621351298>, ss. 225-226. (25.12.2018).

⁹¹⁰ James Hamill, John Hoffman, “Quiet diplomacy or appeasement? South African policy towards Zimbabwe”, *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Vol. 98, No. 402, 2009, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358530902895584>, ss. 383-384. (12.12.2018).

⁹¹¹ James Barber, “The New South Africa's Foreign Policy: Principles and Practice”, *International Affairs*, Vol. 81, No. 5, October 2005, <https://www.researchgate.net/publication/227694726>, s. 1085. (13.12.2018).

bölgeselleşmenin bir örneği olarak IBSA'nın 2003 tarihli Brasilia Bildirgesi'nde temel amaç, ekonomik ilişkilerin söz konusu devletler arasında geliştirilmesi ve karşılıklı işbirliği olarak belirlemiştir. Bu bağlamda IBSA'nın asıl amacı ekonomik ilişkileri geliştirmek olsa da gündemlerinde uluslararası güvenlik, terörizm, BM Güvenlik Konseyi'nde reform, siyasi sorunlar gibi birçok uluslararası konu yer almıştır.⁹¹² Son tahlilde IBSA, uluslararası alandaki gücü temel olarak hiç şüphesiz Güney Afrika, Brezilya ve Hindistan arasındaki koordinasyonun sağlıklı işlemesine bağlı olarak uzun vadede dünya siyasetini etkileyebilme kapasitesi açısından tartışmalı bir diyalog zemini olarak yorumlanmıştır.

Mbeki Dönemi'nden farklı olarak Güney Afrika'nın bölgesel hegemonik rolü, Zuma yönetimi altında doğal bir Afrika liderlik rolüne dönüşmüştür. Bu kapsamda belirli hedefleri takip etmek için kurumsal ve yasal temellere oturtulurken, bölgesel ve küresel açıdan her türlü alanda kıtanın hâkimiyetine odaklı oluşumlarda yer almak ve gerektiğinde müdahale etmek anlayışı üzerine kurulu Güney Afrika dış politikasına “Zuma Doktrini” hakim olmuştur.⁹¹³ Aynı zamanda Güney Afrika'nın daha adil bir uluslararası sistem oluşturmaya ilişkin 2011 tarihli “Beyaz Kitap” olarak adlandırılan temel dış politika belgesinde de belirtildiği üzere, temel uluslararası ilişkiler projeksiyonunda Pan-Afrikacılık ve Güney-Güney dayanışmasını temel ilke edindiği görülmüştür.⁹¹⁴

Böylece Güney Afrika dış politika konsepti, Zuma yönetimi ile birlikte ulusal çıkarların pragmatik olarak korunması temelinde Afrika'nın idealist dönüşümünü de hesaba katarak, küresel ekonomik güçler karşısında dengeleme arayışına doğru bir dönüşüm geçirmiştir. Güney Afrika'nın, bu bağlamda orta büyüklükte bir güç olması ile kıtanın artan önemine paralel olarak uluslararası sistemdeki örgütlerin kesişim kümesinde yer almaya başlayan rolü ve etkisi ön plana çıkmaya başlamıştır. Ancak diplomatik

⁹¹² Mehmet Özkan, “Integration in the Global South: What Role for IBSA Dialogue Forum?”, *Journal of Global Analysis*, Vol. 2, No.1, 2011, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsdoj&AN=edsdoj.223d0e34c5a14461ba4e1beaae1aa33&lang=tr&site=eds-live>, s. 7. (27.12.2018).

⁹¹³ Chris Landsberg, “The Concentric Circles of South Africa's Foreign Policy under Jacob Zuma”, *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, Vol. 70 No. 2, 2014, <http://iqq.sagepub.com/content/70/2/153>, s. 171. (13.12.2018).

⁹¹⁴ William G. Martin, “Sub-imperialist, or Victim? South Africa and the 'New Scramble for Africa': Imperialist”, *Agrarian South: Journal of Political Economy*, Vol. 2, No 161, 2013, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2277976013493574>, s. 167. (25.12.2018).

müdahalelerinin niteliği ve miktarı, maddi kaynakları ve yumuşak gücü açısından Güney Afrika, kıtada eleştiri ve meydan okumalar ile karşı karşıya kalmıştır. Öte yandan orta güçte bölgesel bir hegemon olan ve küresel etkilere sahip olmayı arzulayan Güney Afrika gerçekten de kendi arka bahçesini ve küresel tartışmaları şekillendirme yeteneğinin tek başına sınırlı olduğunun farkında açılımlar geliştirmeye çalışmıştır.

Bu kapsamda 2008 Küresel Finansal Krizi'nin ardından Güney Afrika, önceliğini ekonomik büyüme için yeni kaynakları bulmaya verirken yüzünü bir önceki dönemin yönünü çevirdiği Batı dünyasından ziyade doğuya Çin ve Hindistan gibi yükselen piyasa ekonomilerine çevirmiştir. Böylece bu dönemde Güney Afrika, emtia ihracatçısı ve küresel döngülere bağımlı olan bir ülke kimliği devam etmesine rağmen ekonomik büyüme için fırsat gördüğü BRIC devletlerinin pazarını hedeflemiştir. Zuma yönetimine kendi rotasını çizme fırsatı sağlayan bu yöneliş, BRIC grubuna üyelik getirirken yeni nesil küresel güçlerle ilişkisini güçlendirme ve her bir ülke ile ikili ilişkiler potansiyelinin çok ötesine geçme fırsatı vermiştir.

6.2.1. Güney Afrika için BRICS ve Dış Politika Stratejisindeki Yeri

Zuma yönetimindeki Güney Afrika'nın kalkınma dış politikası arayışında BRICS içinde bir aktör olma şeklinde paradigma değişikliği ve Kuzey'den Güney'e doğru bir kayma göze çarpmaktadır. Zira bir önceki dönemde IBSA diyalogu ile başlayan süreç Çin ve Rusya dışındaki BRIC devletleri ile ilişkileri sağlamlaştırırken, Zuma ile birlikte Çin ile ilişkilerde yaşanan sıkılaşma, sonrasında ise Çin'in Güney Afrika'yı BRIC'e daveti ve ilişkilerde ilerlenen stratejik ortaklık seviyesi BRICS'e giden yolu açmıştır. Nitekim BRIC'e Güney Afrika'nın kabulü, Apartheid Dönemi'nden sonra en önemli dış politika başarısı olarak görülmüştür.⁹¹⁵ Özellikle BRIC birlikteliğinin, işlevsel açıdan Güney Afrika'nın ekonomik durumunu iyileştirmesi ve ekonomik güvenliğini sürdürülebilir kılması için fırsatlar sunacağı düşünülmüştür.

Bununla birlikte bazı araştırmacıların analizlerinde kıtaya BRICS üyesi devletlerin angajmanı ile birlikte Güney Afrika ve kıtada Batının emperyalist hâkimiyetinden kurtaracak yeni bir küresel ekonomik düzene yaklaşılabileceği beklentisi

⁹¹⁵ Ufo Okeke Uzodike, "South Africa and BRICS: Path to a new African hegemony?", *Who is in Charge? Mandates, Accountability and Contestations in South Africa*, HSRC Press, Ed. Daniel Plaatjies, Charles Hongoro, Margaret Chitiga-Mabugu, Thenjiwe Meyiwa, Muxe Nkondo, Francis B. Nyamnjoh, Mart 2016, s. 441.

artmıştır. Benzer bir inanca sahip olan Pretoria yönetimi de Afrika'nın küresel ekonomik sisteme entegrasyonunu kolaylaştırma ve kıtanın Küresel Güney düzenlemelerinde bölgesel temsilini sağlama hedeflerinden hareketle Güney Afrika'nın BRICS'e katılımı için yoğun bir diplomasi yürütmüştür.⁹¹⁶

Bu kapsamda Güney Afrika Devlet Başkanı Jacob Zuma, 2010 yılında BRIC Zirvesinde düzenlenen IBSA diyalog forumunda BRIC devletleri ile görüşürken Zirve sonrasında neredeyse BRIC devletlerini ülkelerinde tek tek ziyaret etmiştir. Hindistan'ı yüzden fazla Güney Afrikalı iş adamı bulunan heyet ile ziyaret eden Zuma, yine aynı yılda dört yüze varan işadamı ve kabinesindeki birçok bakanın eşlik ettiği heyet ile BRIC fikrine destek ve ülkesine yatırım çekebilmek için Çin'i ziyaret etmiştir. Pekin'deki konuşması sırasında Zuma, Güney Afrika'nın BRIC'e katılımının *“bir milyardan fazla nüfusa sahip tüm bir kıtanın temsil edildiği anlamına geleceğini belirterek Çin'in Afrika'ya olan ilgisi hakkındaki yeni sömürgecilik”* şeklindeki eleştiriyi, tarihi gerçeklerden ve güncel gereksinimlerden uzak olarak nitelemiştir.⁹¹⁷ Zira söz konusu ziyarette Çin ve Güney Afrika ilişkileri ‘kapsamlı bir stratejik ortaklığa’ yükseltilmiştir. Bu gelişme, Güney Afrika'nın BRIC grubunun kalıcı bir üyesi olmasına yardımcı olan geniş kapsamlı bir diplomatik kampanyanın bir parçası olmasına, gelişmekte olan bir güç ve bölgesel lider olarak projelendirilmesine ve Çin ile ikili ilişkileri güçlendirmeye aracı olmuştur.⁹¹⁸

Her ne kadar BRICS genişlemesi sonrasında Güney Afrika'nın diğer BRIC devletlerinin ekonomik güç kapasitelerine kıyasla geride kaldığı ve bu açıdan Çin'in kendi ekonomik güvenliğini sağlamlaştırma sonucu attığı bir dış politik davranışı olduğu iddiaları analizlerde yerini çokça alsa da BRIC'ten BRICS'e dönüşümün arka planındaki dinamikler, çok boyutlu bir özellik göstermektedir. Güney Afrika'nın ekonomik güç ve güvenlik hedefleri ile bağlantılı dış politika açılımı, Afrika kıtasının BRIC devletlerinin

⁹¹⁶ Chris Landsberg, “The Jacob Zuma Government's Foreign Policy: Association or Dissociation?”, Brazilian Journal of Strategy & International Relations, Vol. 1, No. 1, 2012, <https://seer.ufrgs.br/austral/article/view/27993/18015>, ss. 81-82. (17.12.2018).

⁹¹⁷ Qin Jize and Cheng Guangjin, “South Africa's appeal boosted”, China Daily, 25.08.2010. Ayrıca Ragıp Kutay Karaca'ya göre ‘yeni sömürgecilik’ iddiası, *“çoğunlukla Çin hükümetinin Afrika'daki enerji bağlantılarına ve karşılıklı ticaretin yapısına vurgu yapmakta, zira Çin dış politikası, Afrika kıtasında doğrudan yabancı yatırım, dış ticaret hadleri ve Afrikalı nüfusun teknik konularda eğitilmesini içeren beşeri ilişkiler olmak üzere üç kanal”* üzerinden yürütülmektedir. Karaca, loc.cit.

⁹¹⁸ Herman Wasserman, “South Africa and China as BRICS Partners: Media Perspectives on Geopolitical Shifts”, Journal of Asian and African Studies, Vol. 30, 2013, <http://jas.sagepub.com/content/early/2013/12/15/0021909613514191>, ss 4-5. (25.12.2018).

ekonomik güvenliği ve dış politikası için önemi, yükselen Afrika kıtasının BRIC'in küresellik vurgusunu tamamlamak için bir fırsat olması, BRIC devletlerinin Batı hegemonyasına karşı küresel ekonomik hâkimiyet mücadelesinde Afrika pazarının kritik olarak konumlanması gibi sayıları çoğaltılabilecek birçok neden bu genişlemeyi hızlandırmıştır.

Bu noktada Güney Afrika'nın BRICS'e katılımında, tüm bu olası nedenlerin varlığı ekonomik güvenlik ve dış politika etkileşiminde çift yönlü ilişki sürecini açıklamak için yerinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda önceki bölümlerde zaman zaman değinildiği gibi BRIC devletleri önce tekil sonra hep birlikte Afrika kıtasını kendi ekonomik güvenlikleri için bir yayılım alanı görmüş ve devamında Güney Afrika'yı gruba dâhil etmişlerdir.⁹¹⁹ Diğer tarafta ise Güney Afrika, Apartheid Rejimi sonrası dönemde kendi ekonomik güç ve güvenliğini maksimize etme hedefini, her dönem devam ettirmiştir. Özellikle Jacob Zuma'nın 2009 yılında yönetime gelmesiyle doğu merkezli bir dönüşüm ile dış politikasında yoğun bir ekonomik diplomasi yürütmüş ve önemli bir dış politika başarısı olarak 2011 yılından itibaren Güney Afrika, BRICS'e dâhil olmuştur.

Bu bağlamda BRICS terimi, Güney Afrika'nın da uluslararası statüsünü kabul ettirmek ve arttırmak için uygun bir zemin oluşturmuştur. Bu oluşumun bir parçası olmak, her ülke gibi Güney Afrika'nın da tekil anlamda pazarlık gücünü artırırken geliştirmekte olan dünyanın fiili temsilcilerinden birine dönüşmesine yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Afrika'nın önde gelen ekonomisi olarak Güney Afrika'nın BRICS üyeliği, kendisine yeni bir açılım ve uluslararası tanınmasını artıracak bir zemin yaratmıştır. Bu noktada Güney Afrika Uluslararası İlişkiler ve İşbirliği Bakanı Maite Nkoana-Mashabane, BRICS'e üyelik sürecinde ön plana çıkan ekonomik güç ve güvenliğin sonrasında da sürdürülmesinin kritik olduğunu, aynı zamanda kıtanın özellikle altyapı eksiklerinin giderilmesi için küresel yönetişimde daha aktif olmanın gerekliliğini vurgulamıştır.⁹²⁰

Bu vurgudan da anlaşıldığı üzere Güney Afrika'nın BRICS içinde olması, üç nedenden ötürü dikkat çekici olarak yorumlanmıştır.⁹²¹ Her şeyden önce uluslararası

⁹¹⁹ Frangton Chiyemura, "South Africa in BRICS: Prospects and Constraints. University of the Witwatersrand, *Master Thesis*, Johannesburg, 2014, <https://core.ac.uk/reader/39675660>, s. 72. (18.12.2018).

⁹²⁰ Wasserman, op. cit., s. 7.

⁹²¹ Uzodike, op. cit., s. 443.

siyasette medeniyetler çatışması fikrini zayıflatan bir gelişme olmuştur. Zira BRICS modern uluslararası ilişkilerdeki ittifaklardan farklı din, dil ve etnisiteyi kıtalararası düzeyde barındıran en radikal oluşum olarak tanımlanabilir. Bir Afrika devletinin, Batı liderliğindeki küresel düzeni tehdit edebilecek ekonomik güce ve dinamizme sahip bir gruba dâhil olması, Afrika'nın geleneksel, edilgen ve çatışma üzerine kurulu makus tarihi imajını terse çevirme şansını ortaya çıkarmıştır. Bu sayede Güney Afrika'nın BRICS'e dâhil olması, günümüzün yükselen güçleri içinde Afrika'nın haklı yerini alması ve küresel sistemde yeniden konumlandırılmasına dair temel inanca yanıt olmuştur.

BRIC'in Güney Afrika'yı bünyesine katması ile birlikte Afrika'ya sunmaya çalıştığı ilişki, Batı'nın Afrika ile ilişkisini temsil eden hiyerarşi ve koşulsuz eşitsiz nitelikten ziyade karşılıklı fayda üreten eşitlik ve ortaklık üzerine evrilmiştir.⁹²² Böylece Güney Afrika'nın dâhil edilmesi, uluslararası sistemde Afrika'nın küresel ilişkilerdeki rolünü yeniden tanımlamaya itmiştir. Zira Güney Afrika için BRICS grubuna dâhil olması, Afrika kıtasının bölgesel lideri ve temsilcisi olma yolunda tarihi bir adım olarak görülmüştür.

Bu doğrultuda Güney Afrika'nın BRICS'e katılımının iki yönlü ilişki sürecini incelediğimizde bir tarafta BRICS, her üye ülkenin dış politika açılımı ve kalkınma arayışında önemli bir potansiyel sağlarken, diğer tarafta ise Güney Afrika'nın ekonomik güç ve güvenliğinin sürdürülebilir olması için fırsatlar yaratması yer almıştır. Güney Afrika'nın diğer BRICS devletlerinden daha fazla ihtiyacı olduğu düşünülen bu süreç, ulusal ve kıtasal ekonomik güvenliği doğrudan etkilemiştir. Afrika'daki diğer devletler üzerinde hâkimiyet çabasını gizlemeden etkin olmaya çalışan Güney Afrika için BRICS ile ilişkiler, dış politik ve iktisadi ilişkilerde ciddi bir güç zemini oluşturmuştur. Diğer açıdan Güney Afrika'nın BRICS devletlerine katkısı açısından bakıldığında uluslararası ilişkilerde hegemonya değişimine varabilecek ilişki ağlarının altyapısını barındırması göze çarpmaktadır.⁹²³ Zira Çin'in bir dış politika hamlesi ile kıtanın temsilcisi olarak Güney Afrika'yı oyuna dâhil etmesi, her bir BRICS devletinin ekonomik güvenliği açısından ciddi bir kazanım getirecek bir ilişki zemini yaratmıştır.⁹²⁴ Bu genişlemenin

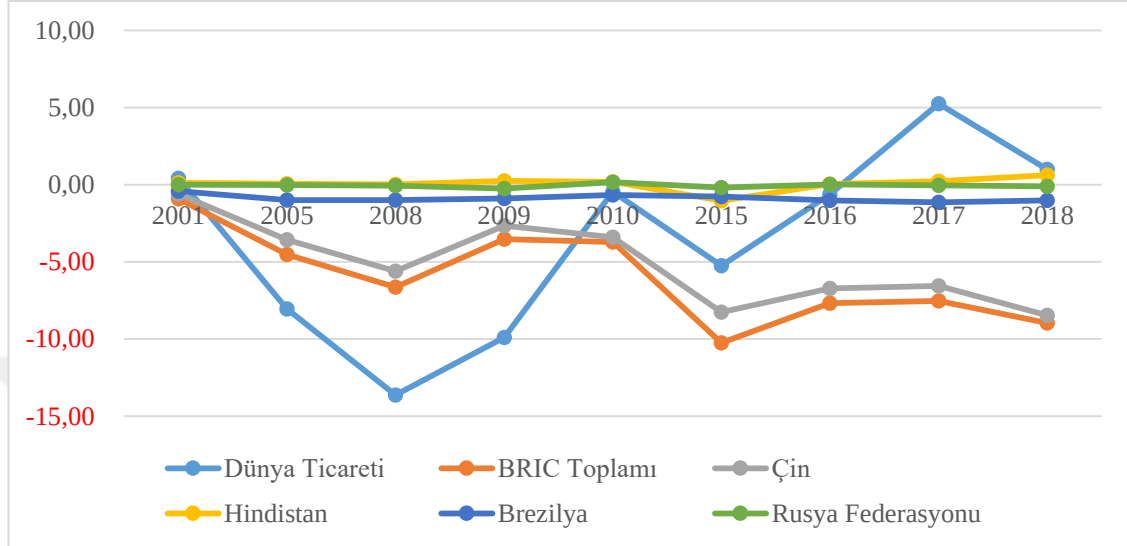
⁹²² Ayrıntılı bilgi için bkz., Obi, op. cit., ss. 172-174.

⁹²³ Chiyemura, op. cit., 75.

⁹²⁴ Tim Legend Asuelime, "The pros of South Africa's membership of BRICS: A re-appraisal", *Journal of African Studies*, April 2018, <https://www.researchgate.net/publication/327299652>, s. 141. (12.01.2019).

arkasında BRIC devletlerinin farklı ekonomipolitik çıkarları olsa da özellikle 21. yüzyılın ilk on yılında gösterdiği ekonomik güç ve güvenlik ivmesi, Güney Afrika'yı gerek kıtada gerekse küresel düzeyde ön plana çıkarmıştır.

Grafik 3.51 Güney Afrika'nın BRIC ile Dünya Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları)

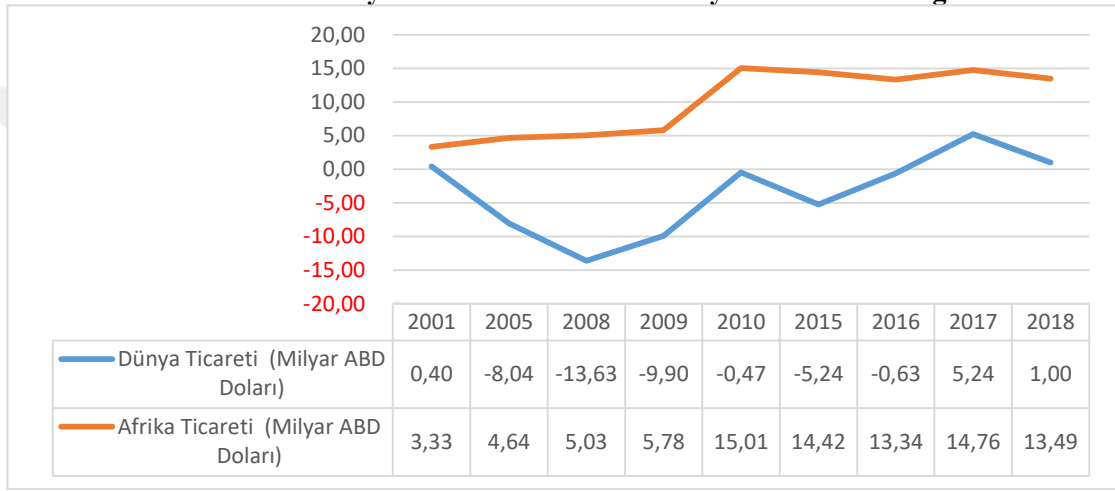
Kaynak: International Trade Centre, <https://www.trademap.org/Index.aspx> verilerinden hazırlanmıştır.

Diğer bir açıdan karşılıklı fayda üzerine kurulmuş olan bu çift taraflı ekonomik güvenlik tesisi ve dış politika ilişkisinin ayrıntılarına odaklanıldığında, Güney Afrika için bir dış politika başarısı olarak lanse edilse de genelde Güney Afrika aleyhine iktisadi olarak asimetrik bir ilişki ortaya çıkardığı söylenebilir. Güney Afrika'nın BRIC devletleriyle yaptığı dış ticaret verileri bu durumu kanıtlamaktadır. BRICS üyesi devletler ticaret toplamı ve dünya ticaret toplamı ile arasında gerçekleşen dış ticaret verileri gösterilen Grafik 3.51'deki verilere göre Güney Afrika ekonomisinde, 2000'li yıllar boyunca BRIC devletlerine karşı sürekli bir dış ticaret açığı verilmiş ve üyelik sonrasında söz konusu açık gittikçe derinleşmiştir. Yine aynı grafikteki verilere göre Çin ile yapılan dış ticaret eğrisi, 21. yüzyıl boyunca BRIC devletler toplamı ile paralel bir gelişim göstermiştir. BRICS üyeliğinden sonra artarak devam eden bu eğilim, Çin'in Güney Afrika ekonomik güvenliği açısından önemini ortaya koymaktadır.

Brezilya, Hindistan ve RF ile ticari ilişkileri belli bir doğrusal zeminde devam eden Güney Afrika'nın BRICS içi ticaretin aksine BRICS üyeliğinden imaj ve itibar açısından faydalandığının kanıtı olarak 2010 yılından itibaren dünyanın geri kalanı ile dış

ticaret fazlası verdiği görülmektedir.⁹²⁵ Güney Afrika'nın Afrika kıtası ticareti içindeki konumuna bakıldığında ise Grafik 3.52'daki verilere göre BRICS üyeliği ile birlikte benzer şekilde Güney Afrika'nın kıta devletleriyle olan dış ticaretinin olumlu etkilendiği görülmektedir. İndirgemeci yaklaşmamakla birlikte söz konusu verilerin okunmasından BRICS üyeliğinin Güney Afrika'nın kıta içindeki ve dünyanın diğer bölgelerindeki ticaretine oldukça pozitif bir etki yaptığı görülmektedir. Ancak BRICS içinde asimetrik ilişki ağının özellikle Çin ile derinleşerek arttığı da diğer bir gerçek ve handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Grafik 3.52 Güney Afrika'nın Afrika ve Dünya ile Ticaret Dengesi

Kaynak: International Trade Centre, <https://www.trademap.org/Index.aspx> verilerinden hazırlanmıştır.

Bu bağlamda Güney Afrika'nın BRICS'e katılımı ile ortaya çıkan asimetrik ilişki ağı gerek ülke içinde gerekse kıtada görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Küresel bir aktör olarak görülen diğer BRICS devletlerine nazaran bölgesel bir güç olmasının bile şüpheli olduğu düşünülen Güney Afrika'nın yerine Afrika'nın yükselen diğer bir piyasa ekonomisi olan Nijerya'nın geçmesi gerektiği sıklıkla dile getirilmiştir.⁹²⁶ Zira Güney Afrika'nın kıtadaki hâkimiyetine ilişkin algı ile gerçeklerin örtüşmediği hakkında yaygın bir tartışma yaşanmıştır. Nijerya gibi daha büyük ve çok daha hızlı büyüyen bir ekonominin ya da Kenya ve Gana gibi küçük ekonomilerin de Afrika'ya giriş kapısı olarak değerlendirebileceği birçok çalışmada yer verilmiştir. General Electric, Nestlé, Coca-Cola ve Heineken gibi çok uluslu şirketlerin Afrika'daki lojistik merkezleri için

⁹²⁵BRICS Joint Statistical Publication, Statistics South Africa, <https://www.statssa.gov.za/wp-content/uploads/2018/11/BRICS-JSP-2018.pdf>, (25.02.2019).

⁹²⁶ Obi, op. cit., s. 175.

Kenya'yı tercih etmeleri ile Nijerya'nın ekonomik performansı bu iddiaları destekleyen argümanlar olarak sunulmuştur.⁹²⁷

Tablo 3.4. 2010 Yılı İtibarıyla Güney Afrika ve Nijerya Ekonomileri Karşılaştırması

Makroekonomik Göstergeler	Nijerya	Güney Afrika
GSMH Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	228,64	363,24
Büyüme Hızı (%)	8,00	3,10
Satın Alma Gücüne Kişi Başı GSMH (ABD Doları)	2.334,26	10.551,84
Kamu Borcu'nun GSMH'ye Oranı (%)	13,40	33,20
Toplam İhracat (Milyar ABD Doları)	73,70	85,70
Bütçe Açığının GSMH'ye Oranı (%)	-3,40	-4,10
Doğrudan Yabancı Yatırım Stoğu (Milyar ABD Doları)	69,40	119,00
Enflasyon Oranı (%)	13,70	4,10

Kaynak: Tarafımızdan "Economy Stats: compare key data on Nigeria & South Africa", <https://www.nationmaster.com> verilerinden hazırlanmıştır.

Birçok analizde Nijerya'nın Güney Afrika'nın BRICS üyeliği sonrasındaki dönemde gösterdiği ekonomik gelişme ivmesine bakılarak BRIC tarafından tercih edilmesi gerektiği belirtilse de iddiaların yoğunlaştığı Nijerya ve Güney Afrika ekonomilerinin BRICS öncesi dönemine ait başlıca makroekonomik göstergeler kıyaslandığında farklı açılardan her iki ülkenin avantaj ve dezavantajları olduğu görülmektedir. Tablo 3.4'teki veriler okunduğunda Güney Afrika'nın BRICS'e üyelik öncesinde 2010 yıl sonu itibarıyla Nijerya'ya kıyasla iktisadi olarak daha güven verdiği ve DYY stoğu açısından neredeyse iki kat fazla bir yatırım çekebildiği, satın alma gücü bakımından da 5 kata yakın bir alım gücü olduğu, fiyat istikrarını sağladığı ve ekonomik büyüklük olarak daha önde olduğu görülmektedir. Nijerya'nın ise ekonomideki imalata dönük sektörleri sayesinde büyüme hızı ile Güney Afrika'nın çok önünde olduğu ve gerek kamu borcunu gerek gerekse bütçe açığını yönetmek açısından mali disiplini sağlamada daha başarılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabloya göre BRICS üyelik sürecinde 21. yüzyılın ilk on yıllık periyodun sonundaki ekonomik görünümü, Güney Afrika'yı destekler gibi görülse de üyeliğin arkasında yatan ekonomipolitik nedenler göz ardı edilmemelidir. Zira Güney Afrika'nın tercih edilmesinin sadece ekonomik gücü ve

⁹²⁷ András Tetenyi, "South Africa vs. Nigeria: competing countries for leadership position in Sub-Saharan Africa", *ISA/FLACSO Conference Paper*, Buenos Aires, 24 July 2014, <http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA-BuenosAires-2014>, (18.01.2019).

güvenliği nedeniyle olmadığı açıktır. Çin ve diğer BRICS üyesi devletlerin ulusal çıkarları ve ekonomik güvenlik stratejileri bu denklemin kritik parçalarıdır.

Güney Afrika’da ülke içinde diğer bir eleştiri noktası da Çin’in ekonomik çıkarlarının ve doğrudan diğer Afrika devletleriyle ticari faaliyetlerde bulunmasının aslında çoğu zaman Güney Afrika’ya zarar verdiği, kıta ve Güney Afrika arasında bir nevi sömürge ilişkisi ortaya çıkardığı üzerinde gelişmiştir. Zira Çin’in özellikle 21. yüzyılın başlarından itibaren Afrika’da hızla büyüyen etkisi ve nüfuz çabaları, uluslararası ilişkilerde endişe ve beklenti yaratmıştır.⁹²⁸ Yeni bir emperyalizm dalgasının Batı ile farklı sömürü biçimlerine sahip ekonomik bir dev olan Çin’den geleceği korkusu kıtaya yayılmıştır.⁹²⁹ Ancak pratikler ve zaman, Çin’in kıtanın sosyo-ekonomik gelişimi için kritik bir aktör ve şans olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde Çin, BRICS üyeliğiyle birlikte Güney Afrika ekonomisinde ortaklıklar ve yatırımlar yoluyla ağırlık kazanmaya başlamıştır. Örneğin Çin’in toplam varlık ve piyasa değerine göre en büyük bankası olan ICBC, Güney Afrika’yı yatırım için kazançlı bir pazar olarak görmüş ve Güney Afrika Standard Bank ile global düzeyde birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bu kapsamda 2008 yılından itibaren Çinli şirketlerin üstlendiği Afrika’daki 35 farklı projeye söz konusu iki banka ortak olarak 8,5 milyar ABD dolarlık yatırım yapmıştır.

Ayrıca BRICS’e katılım ile hızlanan söz konusu iki banka arasındaki ilişkiler, ICBC’nin Güney Afrika Standart Bank’ın %60’lık hissesini devralmasıyla ortaklığa dönüşmüş ve ICBC toplam varlıkları ile dünyanın en büyük bankası haline dönüşmüştür.⁹³⁰ Böylece Çin’in Güney Afrika’nın en büyük bankasının sahibi olması, ulusal ekonomik güvenliğin Çin’in eline bırakıldığı yönünde eleştirileri artırsa da Çin kalkınma modeline duyulan hayranlık, Güney Afrika dış politika karar vericilerinin zihinlerini sürekli olarak işgal etmeye devam etmiştir. Aynı şekilde Stuenkel’e göre neoliberal öğretilere alternatif kalkınma modelleri ile Çin, Güney Afrika hükümeti için örnek teşkil etmiştir.

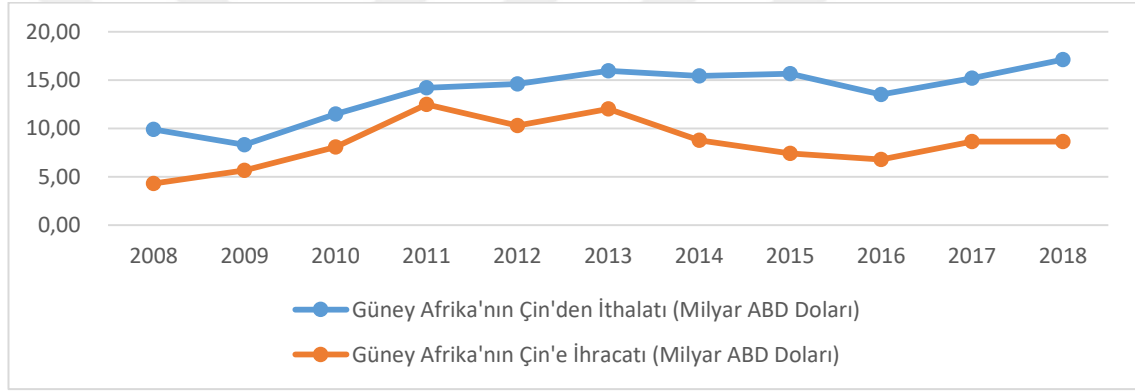
⁹²⁸ Natasha Menell, “China and Africa: The New Neocolonialism”, *The Journal of The Helen Foundation, Focus, South Africa and the Changing World*, Issue 58, September 2010, s. 56.

⁹²⁹ Martin, op. cit., s. 171.

⁹³⁰ “ICBC and Standard Bank Limited partnership”, 01.02.2014, <https://www.economist.com/finance-and-economics>, (05.01.2019).

Bu gelişmeler ile paralel olarak Güney Afrikalı dış politika yapıcıları, BRICS'i küresel yönetimde reform arayışında stratejik bir ittifak olarak konumlandırmıştır.⁹³¹ Bu doğrultuda BRICS'e yönelik dış politika tutumu, ulusal çıkar, küresel yönetimde güç dengesi ve adil dağılım sağlama arayışına dayandırılmıştır. Bu bağlamda Güney Afrika, BRICS üyeliğinin ülke için ticaret ve yatırım fırsatlarını kolaylaştıracağını düşünmüştür.⁹³² Özellikle Çin ve Güney Afrika arasındaki ticaret ve yatırım anlaşmalarında 2011 yılından itibaren katlanarak artmıştır. Ayrıca Çin Güney Afrika'nın bilgi ve teknoloji pazarına önemli ölçüde katkıda bulunurken, diğer BRICS üyesi devletlerin teknoloji pazar ve yeteneklerinden potansiyel olarak faydalanma imkanı doğmuştur.⁹³³

Grafik 3.53 Güney Afrika-Çin Arasındaki Ticaret Trendi (Milyar ABD Doları)

Kaynak: International Trade Centre, <https://www.trademap.org/Index.aspx> verilerinden hazırlanmıştır.

Ancak ticaret ilişkilerine bakıldığında özellikle Güney Afrika'nın Çin ile ilişkilerinde asimetrik bir karşılıklı bağımlılık yapısının kalıtsallaştığı görülmektedir. Grafik 3.53'te gösterilen BRICS'e dahil olana kadarki süreçte paralel olarak ilerleyen, ancak dış ticaret açıkları ile sonuçlanan Güney Afrika ile Çin arasındaki ihracat ve ithalat eğrileri, BRICS üyeliği ile birlikte yurt dışı talebin artması sonucu Güney Afrika aleyhine ayrılmıştır. Aşağıda gösterilen Grafik 3.54'teki verilere göre Güney Afrika'nın dünya ticaret hacminde Çin'in ağırlığı, BRICS üyelik sonrasında bir müddet artışa geçtiği

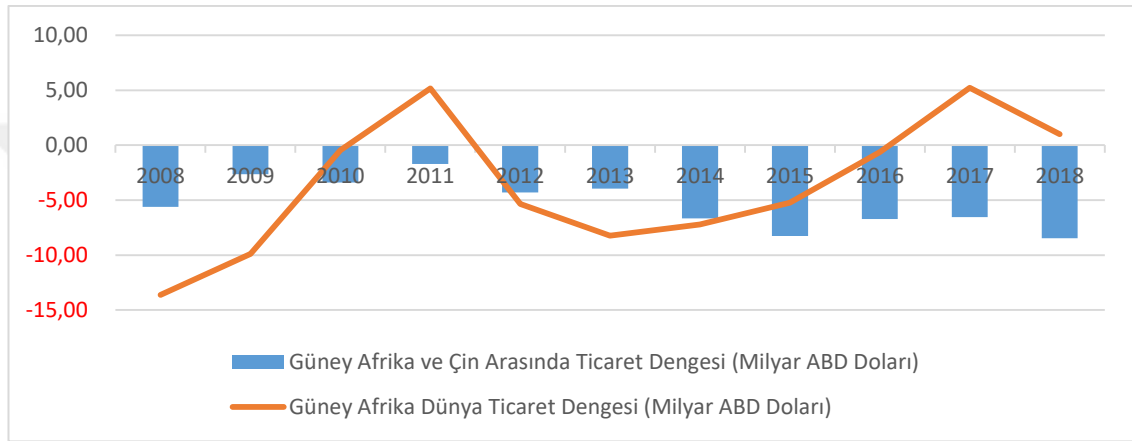
⁹³¹ Stuenkel Oliver, "South Africa's BRICS membership: A win-win situation?", *African Journal of Political Science and International Relations*, Vol. 7, No. 7, October 2013, <https://pdfs.semanticscholar.org/8f7e/87f13d2d4c7d2f15b0214bd7d47579bc12c1.pdf>, s. 317. (05.01.2019).

⁹³² Chris Alden, Mills Soko, op. cit., s. 375.

⁹³³ Lehlohonolo Monareng, "China-South Africa Comprehensive Strategic partnership", 11.03.2016, <https://www.researchgate.net/publication/301732224>, (25.07.2018).

görülmektedir. Ancak Batı'nın Afrika kıtası ile olan tarihsel bağları sonucu Güney Afrika pazarında oluşturduğu ilişki ağı başta AB devletleri olmak üzere BRICS ortaklarına karşı ciddi bir rekabet ortaya çıkarmış gözükmemektedir. Aynı grafikteki verilerin de işaret ettiği üzere Güney Afrika'nın BRICS üyeliği ile en büyük ticaret ortağı konumundaki Çin, *“sahip olduğu ucuz iş gücü sayesinde dünyadaki üretim ve tüketim dengesini değiştirerek “dışa açılım politikasını” Afrika kıtası boyunca etkin bir şekilde yayma fırsatı”* bulmuştur.⁹³⁴

Grafik 3.54 Güney Afrika-Dünya Ticaret Dengesi ve Çin'in Yeri (Milyar ABD Doları)

Kaynak: International Trade Centre, <https://www.trademap.org/Index.aspx> verilerinden hazırlanmıştır.

Böylece Çin, Güney Afrika'yı kıtada siyasal olarak yanında tutarak ekonomik açıdan güçlendirmeye çalışmıştır. Zira *“petrol gibi enerji ve hammadde ihtiyacını karşılamanın yanı sıra kara kıtanın pazarlarında ürünlerini satma ve Afrika'nın BM Güvenlik Konseyi'ndeki gücünden yararlanma hedefini alt hedefler”* olarak takip etmiştir. Bu sayede olası petrol fiyatlarındaki düşüşten de en çok yararlanan Çin, kıtanın enerji güvenliğinin de başat oyuncusu konumuna gelmiştir.⁹³⁵ Ancak Çin, iki devlet arasında ticaretin hızlı bir şekilde artmasına rağmen, Güney Afrika'nın düşük büyüme oranları ile karşı karşıya kalmasını engelleyememiştir.

Güney Afrika, bu açıdan Çin ile olan ticari ilişkilerindeki dengesizliği tersine çevirmek için BRICS Yeni Kalkınma Bankası'nın sunduğu fırsatlar temelinde bu birlikteliği kazan-kazan felsefesinde yürütmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Güney Afrika

⁹³⁴ Chris Alden, Yu-Shan-Wu, “South Africa and China: The Making of a Partnership”, *South African Institute of International Affairs*, No. 199, August 2014, <https://css.ethz.ch/en/services/digital-library/publications/publication.html/183355>, s. 204. (25.05.2018).

⁹³⁵ Monareng, loc. cit.

hem kendi hem de kıta ekonomik güvenliği için her ne kaynaktan olursa olsun küresel ekonomideki devasa tasarruf fazlasını çekmenin yolları aramıştır.⁹³⁶ Zira BRICS Yeni Kalkınma Bankası'nın da bu anlamda kıtanın tahmini yıllık 100 milyar ABD dolara yakın yatırım açığına yardımcı olacağı düşünülmüştür.⁹³⁷ Hatta bankanın henüz yalnızca kendi üyelerine kaynak aktarabilmesi, Güney Afrika'da kıtanın istikrarının kendileri üzerinden sağlanabileceği düşüncesini pekiştirmiştir. Güney Afrika'nın 2018 yılı itibarıyla temiz enerji, ulaşım ve çevre koruma sektörlerine yönelik 1 milyar ABD dolar ile 10 milyar Güney Afrika Rand yatırım miktarına ulaşan onaylanmış projede destek aldığı düşünüldüğünde bu sayede ekonomik güç ve güvenliğine BRICS üyeliğinin faydalı olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹³⁸

Böylece Güney Afrika, ekonomisinde ayırmak zorunda kaldığı bütçeyi, önce kendi sosyo-ekonomik gelişimi, sonra ise kıtadaki diğer devletlere gerek resmi kalkınma yardımları gerek hibe yoluyla transfer etme imkânı bulabilmiştir. Zira kıta ile ilişkilerde Güney Afrika'nın istikrarlı bir ticaret fazlasına sahip olması bu önermeyi desteklemektedir. Güney Afrika'nın altyapı ve ulaşım ağı, gelişmiş finansal sistemleri ve reel sektörü göz önüne alındığında, kıtadaki diğer devletlerin karşısında ekonomik etki ve potansiyeli de paralel olarak arttığı görülmektedir.

Aktardığımız bilgilerden de anlaşıldığı üzere Güney Afrika'nın en büyük sorunsalı gerek BRICS ile kurumsal gerekse üye devletlerle kurduğu tekil ilişkilerdeki karşılıklı bağımlılığın yönü ve niteliği olmuştur. Çin ve Hindistan başta olmak üzere BRICS üyesi devletlerin kendi ekonomik güvenlikleri ve dış politika çıkarları için BRICS'i araç olarak kullanması, Afrika özelinde Güney Afrika dış politikasını önemli bir açmazda bırakmaktadır. Diğer taraftan Güney Afrika da BRICS kurumsallaşmasını, ikili ticari, ekonomik ve siyasi ilişkileri araçsallaştırmaktadır. Bu sayede ekonomik güvenliğini sağlayarak güçleneceğini düşünen Güney Afrika, nihai olarak hem kendi dış politik açılımlarının hem de kıtanın geleceğini "*Afrika Rönesansı*" vizyonu kapsamında Afrikalılara bırakmayı hedeflemektedir. Ancak bu süreçte artan endişeler, Güney Afrika'nın BRICS'deki ortaklarıyla etkin bir şekilde rekabet etme kapasitesi ile kıtada

⁹³⁶ Oliver, op. cit., s. 316.

⁹³⁷ Griffith-Jones, loc.cit.

⁹³⁸ New Development Bank, Budget Summary 2018, <https://www.ndb.int/wp-content/uploads/2017/09/Budget-summary-for-CY2018.pdf>, (20.02.2018).

varsayılan hegemonyasını sorgulamaya açmıştır.⁹³⁹ Zayıf Afrika ekonomileri için yeni bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkararak BRICS'in Afrika'da yeni bir emperyalizm biçimini temsil eden bir algıyı yaymasına neden olmuştur.

Diğer taraftan Güney Afrika'nın bölgesel başat güç olduğu ve BRICS üyeliğinin kıta adına olduğu iddialarının Afrika devletleri arasında genel olarak kabul görmediğini belirtmek gerekir. Kıta devletleri arasında BRICS üyeliğinin Güney Afrika'nın ulusal çıkarları için olduğu yaygın bir kanı iken, Afrika kimliğini ve birliğini teşvik etme noktasında ise başarısız olunduğu şeklinde eleştiriler zaman zaman yoğunlaşmıştır.⁹⁴⁰ Güney Afrika'nın küresel forumlarda kıtanın lideri olarak etkisiz olduğu ile kıtanın sömürgecilik geçmişinden kurtulurken diğer devletlerin rollerinin çok çabuk unutulduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Bu algı da Güney Afrika'nın Afrika'daki diplomasi faaliyetlerini ve potansiyel hâkimiyet çabalarını olumsuz etkilerken, kıtada zaman zaman 'büyük kardeş' yerine 'alt-emperyal' bir devlet olarak anılmasına yol açmıştır. Tam da bu algıdan kaynaklanan diğer bir eleştiri de tarihsel olarak kıtanın makûs talihi olan sömürgeciliğin Güney Afrika'ya BRICS yoluyla geleceği ve kıta devletlerinin ekonomik açıdan bağımlı ve savunmasız bırakılacağı üzerinden yapılmıştır.⁹⁴¹ Zira Güney Afrika bile ciddi dış ticaret açıkları ile iktisadi bağımlılıktan kaçamamıştır. Bu olumsuz durum, gruba katılmasıyla Güney Afrika ekonomisinin BRICS'in pazarı haline geldiği eleştirilerinin artmasına sebep olmuştur.

Bu bağlamda iktisadi gerçekleştirmeler üzerinden derlenen 2018 yılı Küreselleşme Raporu ve Afrika Ekonomik Görünümü'nde BRICS'in Afrika kıtası devletlerinin büyüme ve kalkınma seviyeleri açısından dünyanın diğer devletlerinin gerisinde kalmalarını önlemeye sınırlı katkı sağlayabildiği iddia edilmiştir.⁹⁴² Bu nedenle, Güney Afrika'nın bloğa dâhil edilmesine yönelik beklentiler, öncelikle ülkenin ekonomik kalkınmasına odaklanmayı gerektirmiştir. Bu bağlamda BRICS açılımı Güney Afrika'ya ekonomide güven algısını yerleştirmeye yardımcı olmuş ve ekonomik güç ile güvenliğini

⁹³⁹ Uzodike, op. cit., s. 452.

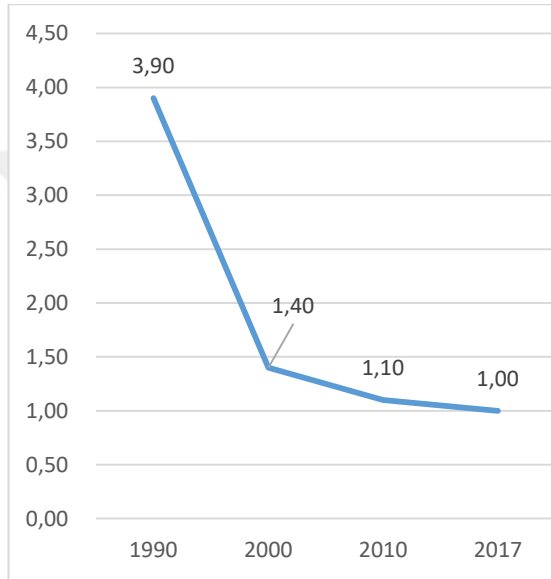
⁹⁴⁰ Hany Besada, Evren Tok, "South Africa, BRICS and the South African Development Partnership Agency: redefining Canada's development assistance to Africa through triangular cooperation", *Canadian Foreign Policy Journal*, Vol. 21, No. 3, <https://www.researchgate.net/publication/287805481>, s. 283. (16.12.2018).

⁹⁴¹ Martin, op. cit., s. 170.

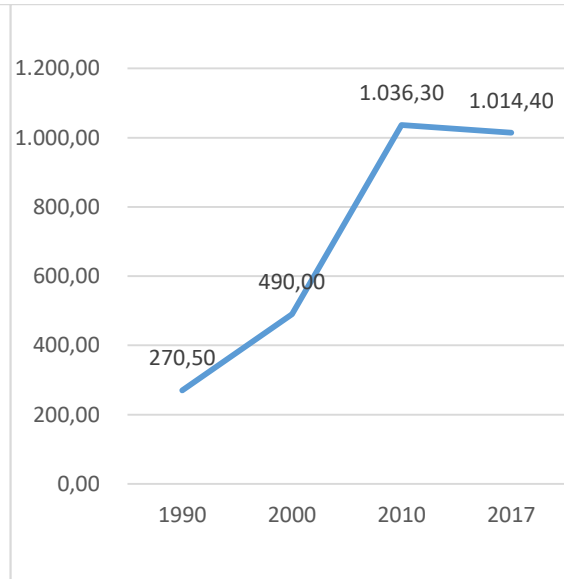
⁹⁴² Thies Petersen, Cora Jungpluth, "Globalization Report 2018: What about the BRICS countries?", 12.06.2018, <https://ged-project.de/ged-blog/improving-public-understanding-of-economic-globalisation/globalization-report-2018>, (22.01.2019).

artırmaya zemin hazırlamıştır. Bu sayede Afrika kıtasının küresel temsilcisi olduğunu hem küresel hem de kıta düzeyinde kabul ettirmeyi dış politika stratejisinin merkezine yerleştirebilmiştir. Bu doğrultuda Güney Afrika'ya BRICS çatısı altında küresel bir oyuncu olarak altyapı ve kalkınma yardımları aracılığıyla kıtada etkin olma yanında uluslararası örgütlerde Afrika kıtasının Küresel Güney açısından sesi olması için yeni fırsat alanları açılmıştır.⁹⁴³

Grafik 3.55 Güney Afrika'da Askeri Harcamaların GSYİH'ye Oranı (%)

Grafik 3.56 Güney Afrika Resmi Kalkınma Yardımları (Milyon ABD Doları)

Kaynak: World Development Indicators, <https://data.worldbank.org/indicator/>, (17.05.2019).

Yumuşak gücünü yıllar geçtikçe artıran Güney Afrika, diğer taraftan askeri gücüne yönelik harcamalarının GSYİH'ye oranını, Apartheid Dönemi'ndeki %2'leri aşan seviyelerden 2018 yılına gelindiğinde %1'in altına kadar indirmiştir.⁹⁴⁴ Siyasi gücünü artırmak için küresel oluşumlarda yer almaktan geri kalmayan, ekonomik gücü için pragmatik adımlar atan ve yumuşak gücünü proaktif kullanan Güney Afrika, askeri gücünü barışçıl ulusal kimliği doğrultusunda azaltmış görünmektedir. Böylece Güney Afrika bu bağlamda dış politika duyarlılığını kıtada barışı koruma ve krizlere anında müdahale etmeye dönük açılımlara yönlendirmiştir.⁹⁴⁵ 1998 yılında Lesoto'daki "Güney

⁹⁴³ Elizabeth Sidiropoulos, Cyril Prinsoo, Luanda Mpungose & Neuma Grobbelaar, "BRICS, Africa and Global Economic Governance: Achievements and the future", Global Economic Governance Discussion Paper 2018, <https://www.researchgate.net/publication/327109079>, (17.10.2019).

⁹⁴⁴ "South Africa - Military Expenditure (% of GDP)", <https://tradingeconomics.com/south-africa/military-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html>, (21.11.2019).

⁹⁴⁵ Toyin Cotties Adetiba, "South Africa's Military and Peacekeeping Efforts: A new paradigm shift in its foreign policy since 1994", *Journal of Economics and Behavioral Studies*, Vol. 9, No. 5, October 2017, <https://www.researchgate.net/publication/320552588>, s. 158. (23.10.2019).

Afrika Kalkınma Topluluğu” (SADC) himayesinde bir müdahale gücü konuşlandırılmasıyla başlayan Güney Afrika inisiyatifindeki barışı koruma çabaları, 2013 yılında BM Kongo Demokratik Cumhuriyeti Örgütü Misyonu (MONUSCO)’nun bir parçası olarak devam etmiştir. Bu noktada kıtada barış misyonu kadar ulusal ekonomik güvenlik çıkarlarını da düşünen Güney Afrika, Demokratik Kongo Cumhuriyeti yanında Burundi ve Sudan’da kamu sahipliğindeki şirketlerinin yoğun bir yatırımı olması nedeniyle söz konusu devletlerdeki çatışmalarda duyarsız kalmamıştır. Aynı zamanda barış operasyonlarına katkı, dış politika çevreleri ve Güney Afrika Ulusal Savunma Gücü tarafından Güney Afrika’nın kıtaya barış ve istikrar yayma ile uluslararası imajını güçlendirme hedefleri ile uyum içinde ilerlemiştir.⁹⁴⁶

Bu şekilde Barış Koruma Operasyonları’nı dış politika paradigması haline getiren Güney Afrika, ayrıca 21. yüzyılın başından itibaren önemli bir resmi kalkınma yardımı sağlayıcısı olarak kıtanın ekonomik istikrarına katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda kendi ulusal ekonomik güvenliğini sekteye uğratacak yatırımlarını kurtarmak için Güney Afrika, son yirmi yıllık periyotta sadece Kongo’ya toplamda 1 milyar ABD dolarının üzerinde kalkınma yardımı katkıda bulunmuştur.⁹⁴⁷ Ancak kıta içinde Güney-Güney dayanışmasını pratiğe dönüştürmenin zorluğu, eş güdüm eksikliği ve ortak karar alamama gibi sorunlar Güney Afrika’nın kıtadaki duruşunda zaman zaman başarısızlığa neden olduğu belirtilmelidir. Bu kapsamda Güney Afrika’nın Apartheid Rejimi sona ermesinden itibaren kıtada dayanışma ve işbirliği ruhunu artırmak için yumuşak gücünün önemli bir işareti olan resmi kalkınma yardımları düzenli olarak artmıştır. Grafik 3.56’daki verilere göre 1990 yılında 270 milyon ABD doları olan bu kritik unsur, 2010 yılına gelindiğinde 1 milyar ABD dolar seviyesini aşmıştır. BRICS’e dâhil olduktan sonra da korunan 1 milyar ABD dolarlık hacim, özellikle kıtadaki Etiyopya, Somali, Cibuti gibi en az gelişmiş devletlere yönelmiştir.

Diğer bir önemli husus da ekonomik gücü ve güvenliği artırmak ile kıtada etkili olmak için Güney Afrika’nın gerek üyelik öncesi gerekse sonrasında kıta ile ilgili küresel konulardaki dış politika kararlarında BRIC devletlerinin desteğini aramış olmasıdır. Bu bağlamda 21. yüzyılın başından itibaren IBSA çerçevesinde Güney Afrika ile birlikte

⁹⁴⁶ Ibid.,ss.161-166.

⁹⁴⁷ Mzukisi Qobo and Memory Dube, “South Africa’s Foreign Economic Strategies in a Changing Global System”, *South African Journal of International Affairs*, Vol. 22, No. 2, 2015, s. 147.

çalışma deneyimi, Brezilya ve Hintli diplomatlara önceden devletler arasında güven oluşturma konusunda yardımcı olurken, Güney Afrika'nın BRICS'e katılımını nispeten güvenli bir seçim haline getirmiştir. IBSA üyelerinin grubun başlamasından sonraki ilk beş yıl boyunca BM Genel Kurulunda oy kullanma biçimlerini analiz eden Suzanne Graham'a göre Güney Afrika'nın BM nezdinde IBSA diyalogundan sonra Brezilya ve Hindistan ile hemfikir olduğu veya tam tersi kararlar verdiği sonucuna varmıştır.⁹⁴⁸ Bu nedenle Brezilya, Güney Afrika, Hindistan ve Güney Afrika'nın oluşturduğu grup (*Brasil, South Africa, India and China / BASIC*) ve IBSA, Güney Afrika'nın BRICS grubuna dâhil edilmesinin önemli bir etkeni olarak görülebilir. Daha genel bir ifadeyle, Güney Afrika'nın IBSA'dan BM'ye aynı zamanda AU gibi bölgesel organlara kadar uzanan çok sayıda forumda diplomatik açıdan proaktif duruşu, Güney Afrika'nın daha hızlı büyüyen Nijerya'ya nazaran öne çıkmasına yardımcı olmuştur.⁹⁴⁹

Ancak BRIC üyeleri ile küresel konularda her daim bir oydaşma içinde bulunduğu, BRICS üyeliğinin hemen öncesinde Güney Afrika'nın BM Güvenlik Konseyi'nde geçici üye olduğu 17 Mart 2011 tarihinde alınan 1973 sayılı Libya'da acil ateşkes edilmesi ve uçuşa yasak bölge oluşturulması yönündeki kararda kendini göstermiştir.⁹⁵⁰ Bu bakımdan Libya lideri Muammar Kaddafi'nin devrilmesinde önemli bir rol oynayan NATO müdahalesiyle nasıl başa çıkılacağı tartışması kadar hiçbir kriz Güney Afrika'nın dış politika ikilemlerini daha iyi ortaya dökmemiştir. Söz konusu kararda Güney Afrika'nın olumlu oy kullanması, çeşitli ulusal çıkarlar nedeniyle çekimser kalan Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Almanya ile olan uyumu hakkında çelişki doğurmuştur. Diğer açıdan Libya davasının, insan hakları ve otoriter rejimlerin ihlallerine karşı durması gereken bir devlet olarak Güney Afrika'nın ulusal kimliğine ters düştüğü hususu oldukça eleştirilmiştir.⁹⁵¹ Zira Mandela'dan beri Güney Afrika, uluslararası insan hakları girişimcisi ve AU kapsamında kıtada barış ve güvenliğin mimarı olarak lanse edilmiştir. Zira 1994 sonrası uluslararası sistemde birleştirici ulus kimliğiyle yüksek bir

⁹⁴⁸ Suzanne Graham, "South Africa's UN General Assembly Voting Record from 2003 to 2008: Comparing India, Brazil and South Africa", *South African Journal of Political Studies*, Vol. 38, No 3, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589346.2011.623842>, ss. 429-430. (25.05.2019).

⁹⁴⁹ Ibid, s. 432.

⁹⁵⁰ Landsberg, "The Concentric Circles..", op. cit., s. 158.

⁹⁵¹ Frangton Chiyemura, "South Africa in BRICS: Prospects and Constraints. University of the Witwatersrand, Master Thesis, Johannesburg, South Africa, 2014, <https://core.ac.uk/reader/39675660> (18.11.2018).

profil çizen Güney Afrika, kıtadaki diğer devletlerden ayrılmıştır. Bu sayede oluşturduğu yumuşak gücünü uluslararası müzakerelerde kaldıraç olarak aktif şekilde kullanan Pretoria yönetiminin, Libya’da ise beklendiği gibi sorumlu bir aktör olarak davranmadığı düşünülmüştür.

Bu kapsamda Güney Afrika açısından realist düzlemde Mbeki Dönemi’nden itibaren AU vizyonunda başlıca rakibi olagelen Kaddafi’nin ortadan kalkması sayesinde kıtada çatışma sonrası barışın inşasında ve büyük yatırımlar yaptığı Sudan ve Kongo dâhil birçok devlet ile ilişkilerinde elinin rahatlamasını sağlayacağı düşünülmüştür.⁹⁵² Ulusal ekonomik güvenlik çıkarları açısından hareket eden Güney Afrika’nın Libya’da mevcut iktidarın devrilmesiyle kıtadaki konumunu minimum maliyetle güçlendirmesinin önü açılmıştır. Ancak eşzamanlı olarak bu realist davranış, stratejik tutarsızlıklar içermiştir. Güney Afrika’nın BRIC ortaklarının tersine ABD, İngiltere ve Fransa ile birlikte aynı yönde oy kullanması kendisini gruptan uzaklaştırdığı, adeta yumuşak bir dengeleme çabasında olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Okoro ise bu konuya farklı bir açıdan yaklaşarak Güney Afrika’nın Libya’daki duruşunu koruması gerektiğini, denge siyaseti yürütmesinin yumuşak gücünü koruması için yararlı olacağını belirtmiştir. Ayrıca Okoro, Güney Afrika’nın BRICS’e katılımı ile BRICS içi dengelerin değişmeyeceğini, bloğun bazı devletler için yararlı olacağını ve küreselleşmenin kazananlar ile kaybedenler olarak ayrımının bu gruplaşmada da devam edeceğini ileri sürmüştür.⁹⁵³

Diğer açıdan Libya Krizi dışında BRIC devletleriyle genel olarak bir dış politika ayrışması yaşanmayan Güney Afrika’nın üyelik sonrası kazanımlarına odaklanıldığında ülkenin daha adil bir çizgide geliştiği, kapsayıcı bir büyüme sağlanmasına yönelik yeni politikalar ve yaklaşımlar geliştirildiği görülmektedir.⁹⁵⁴ Bu bağlamda Güney Afrika’nın BRICS ittifakına dahil edilmesinin öncelikle iktisaden orta ve uzun vadeli beklenen faydaları, özellikle mikro ve meso açıdan yoksulluğun ve eşitsizliğin azaltılması, özel sektörün yabancı yatırım ile rekabet edebilecek seviyelere gelmesi, dış ticaretin ivmelenmesi ve istikrarlı bir ekonomik ortamının hakim olması sıralanmıştır.⁹⁵⁵ Böylece

⁹⁵² Chris Landsberg, “The Concentric Circles...”, op.cit., s.160.

⁹⁵³ Anuoluwapo, vd., op. cit., s. 16.

⁹⁵⁴ “Life Beyond BRICS?, South Africa’s future foreign policy interest”, *Institute For Security Studies*, South African Report 9, June 2017, <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/sar9.pdf>, (18.11.2018).

⁹⁵⁵ Uzodike, op. cit., s. 454.

BRICS üyesi devletler ile ilişkiler sonucunda ülkeye adeta ekonomik güvenlik transferi sayesinde sürdürülebilir bir ekonomik gelişme çizgisi yakalanmaya çalışılmıştır.

Makroekonomik gerçeklemlere bakıldığında ise bu hedeflerin tam anlamıyla yakalandığını söylemek zordur. İlk bölümdeki grafiklerde gösterilen verilere bakıldığında Güney Afrika ekonomisi büyüme oranları açısından üyelik öncesi dönemi yakalamakta zorluk çekerken yurt içi fiyatlar genel seviyesindeki istikrar, mali disiplin açısından artan bütçe açıkları ve dış borç stoğuna rağmen yakalayabilmiştir. Ulusal para biriminde volatilité ve aşırı değérlenme sorunu devam ederken, ekonomide dışa bağımlılık artarak devam etmiştir. BRICS dışı devletler ve Afrika kıtası ile dış ticaretinde önemli artışlar olan Güney Afrika, özellikle Çin olmak üzere BRICS üyesi devletler toplam ticaretinde negatif görünümünden kurtulamamıştır. BRICS'in Güney Afrika ekonomisine güven aşıladığı, ancak ekonomik güvenlik sağlamaya yetmediği doğrudan yabancı yatırım stoğundan anlaşılmaktadır. DYY stoğunun ekonomik büyüme ile doğrusal olarak gelişim gösterdiği Güney Afrika'da önceki dönemlerde G-20 ile kazanılan ekonomik güven, BRICS üyeliği ile ulusal kimliğe eklenirken ekonomik güvenliği sağlamaya yeterli olmamış gözükmektedir. Ekonomik güç ve güvenliğin mikro ve meso boyutlarının da birlikte ilerlemesi gerekliliği, Güney Afrika açısından dikkate alınması gereken bir konu olarak karşımızda durmaktadır. Yine de işsizlik oranlarının yüksekliği ile yoksulluk ve eşitsizliklerin kalıtsallaştığı Güney Afrika için BRICS üyeliği, BRICS Yeni Kalkınma Bankası proje ve olanaklarını kullanabilecek yegâne aktör olması açısından çok büyük fırsatlar sunmaktadır.

Zuma'nın ikinci iktidar dönemi ile birlikte, Güney Afrika'nın BRICS görüşü daha fazla ideolojik ve siyasi kazanım elde etme yönünde evrilmiştir. Güney Afrika, bu bağlamda BRICS'in içinde olmanın verdiği güven paralelinde Bretton Woods sonrası uluslararası sistemin koşullarına karşı kendini koruma fırsatı bulmuştur. Küresel sahnede nispeten daha küçük bir oyuncu olan ancak Afrika'da bölgesel bir lider olan Güney Afrika, BRICS'e yönelik eğiliminde geniş kapsamlı bir sosyal ve kültürel girişim başlatmıştır. Bu bağlamda Güney Afrika'nın BRICS'e dahil edilmesi, küresel Güney devletlerinin talep ettiği adil bir uluslararası sistemin temsili için büyük bir fırsat yarattığı söylenebilir.⁹⁵⁶

⁹⁵⁶ Wang Yong, "SA is a worthy member of BRICS", 25.07.2018, <https://www.sanews.gov.za/features-south-africa/sa-worthy-member-brics>, (25.10.2019).

6.2.2. BRIC Devletlerinin Güney Afrika'yı Tercih Etmesinin Nedenleri

Süreç içinde alternatif bir küresel ekonomik güç odağı haline gelen BRIC oluşumu, Güney Afrika'nın katılımıyla etkinlik alanına Afrika kıtasını da dâhil ederek bölgesel liderlerin birlikteliği haline gelerek, Avrupa hariç kıtalararası bir güç olma yolunda önemli bir ivme kazanmıştır. Güney Afrika'nın BRICS'e davet edilmesinin arkasında kıtadaki diğer potansiyel devletlere kıyasla güçlü yönleri sahip olması yatmaktadır. İlk olarak ANC önderliğindeki Güney Afrika hükümeti apartheid Dönemi'nden sonra eşit, demokratik ve ilerici bir devlet inşa etme yeteneğini kıtanın siyasal geleceğini değiştirecek şekilde lanse edilmiştir.

Tabii ki Güney Afrika, dünyadaki en yüksek gelir eşitsizliğine sahip olan devletlerden biri olsa da kıtadaki istikrarsız siyasal rejimler ile etnik ve dini çatışmalarla anılagelen Mısır, Kenya ve Nijerya gibi iktisadi potansiyeli olan birçok devletten özellikle yumuşak gücü ve demokratik rejimi ile ayrılmıştır.⁹⁵⁷ İkinci olarak Güney Afrika, diğer Afrika devletlerine kıyasla ekonomik güç ve kapasite ile kıtanın en istikrarlı ekonomisine sahip olması ile öne çıkmıştır. Üçüncüsü, Güney Afrika'nın kıtada barış ve kalkınmaya katkıda bulunmadaki aktif rolü, bu tercihe belirgin katkı sağlamıştır. Bu proaktif rol, AU ve NEPAD girişimi ile kıtadaki çatışmalarda arabulucu ve çözüm aktörü olma gibi çeşitli dış politika açılımları içermiştir.⁹⁵⁸ Dördüncüsü, Güney Afrika, diğer BRIC devletleri için sadece kıtadaki gelişmekte olan devletlerin değil aynı zamanda küresel Güney'in çıkarlarına hizmet edecek yeni bir uluslararası düzenin savunucusu olarak görülmüştür.

Güney Afrika, ilk bakışta bu nedenler açısından doğal bir seçim olarak görülmüş ve devletlerin kendi arasında ortak tutumlar geliştirme fırsatını ve kapasitesini arttırmıştır. Ancak BRIC devletlerinin neden Endonezya, Nijerya, Türkiye, Güney Kore veya Meksika'yı değil de Güney Afrika'yı davet etmeyi seçtikleri sorusu ise en çok tartışılan konu olmuştur. Daha büyük ekonomiler olmaları ya da daha yüksek büyüme oranlarına sahip olmaları sonucu aday olması düşünülen devletlerin karşısında Güney Afrika'nın tercihi tüm uluslararası camiayı iktisadi açıdan şaşırtmıştır. Ekonomik olarak her zaman açık arayla en küçük BRICS üyesi olarak kalacağı aşikâr olan Güney Afrika, Afrika'nın en büyük GSYİH hacmine sahip olmasına rağmen, dünyanın en büyük yirmi ekonomisi

⁹⁵⁷ Maxi Schoeman, "South Africa as an emerging power: from label to 'status consistency'?", *South African Journal of International Affairs*, Vol 22, No 17, 2015, <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51393>, s.10. (22.11.2018).

⁹⁵⁸ Besada, Tok, op. cit., s. 285.

arasında yer almazken, elde ettiği G-20 üyeliği ile BRICS adına kıtalararası etkinlik düzeyini artırmak için yararlı olacağı değerlendirilmiştir. Tabii ki bu seçimde, Güney Afrika'nın kıtadaki itibarı ve ırk ayrımcılığından demokrasiye barışçıl geçişinin olumlu mirası doğrudan belirleyici olmuştur.

Diğer taraftan BRICS fikrinin arka planına uymadığı ve sürekli olarak zayıf halka olacağı düşünülen Güney Afrika'nın, BRICS'in etkinliğini azaltacağı öne sürülmüştür. Diğer açıdan ise BRIC devletlerinin daha sürdürülebilir olan ekonomik güç ve güvenlik kapasiteleri sayesinde Güney Afrika'ya ve Afrika kıtasına istikrar transferi sağlayacağı ve bu sayede etkinlik kaybı yaşanmayacağı düşünülmüştür.⁹⁵⁹ Bu bağlamda Afrika'nın jeoekonomik olarak yükselişi, BRICS açısından önemli stratejik ve jeopolitik önem taşıyan neden olmuştur. Brezilya, Hindistan, Rusya ve Çin, özellikle 21. yüzyılın başından itibaren Afrika'daki varlıklarını hızla artırırken kıtadaki güç dinamikleri temelden değişmeye başlamıştır. Bu doğrultuda BRIC devletlerinin Afrika kıtasındaki çıkarları göz önüne alındığında Güney Afrika'nın diğer yükselen piyasa ekonomilerinin önüne geçerek gruba dahil olması normal bir süreç olarak görülmelidir. Apartheid sonrası dönemden itibaren kıtadaki lider konumu perçinlenen Güney Afrika'nın dahil edilmesi Rusya için Afrika'ya giriş, diğer BRIC devletleri için etki ve çıkarlarını kalıcı hale getirmeye dönük gerekli bir adım olarak görülmüştür.⁹⁶⁰

Afrika'daki BRIC devletlerinin yükselişinin, Güney Afrika'nın bölgedeki ekonomik çıkarları ile çakışmaması için hassas bir denge gerektirdiği düşünülmüştür. Davies'e göre BRIC'in Afrika'ya taşınması, özellikle Güney Afrika'nın genişlemekte geri kaldığı Afrika pazarlarında, örneğin Brezilya ve Çin'in adeta kendi kurduğu Angola ekonomisinde Güney Afrika'nın stratejik ekonomik çıkarlarına meydan okuyan sonuçlar ortaya çıkarmıştır.⁹⁶¹ Diğer bir örnek olarak Brezilya'nın Mozambik'teki ekonomik varlığı, doğrudan Güney Afrika'nın çıkarlarıyla rekabet eder hale gelmiştir.⁹⁶² Aynı şekilde BRIC devletleri, Güney Afrika şirketlerinin pazarlarına girmeye çalışacağı için Güney Afrika'nın en sert rakipleri arasında yer almaya başlamıştır. Aslında Afrika kıtasının özellikle küreselleşmenin yoğunlaşması ile birlikte ekonomik bir güç merkezi

⁹⁵⁹ Anuoluwapo, vd., loc. cit.

⁹⁶⁰ Oliver, op. cit., s. 317.

⁹⁶¹ Alden, Yu-Shan Wu, op. cit., 206.

⁹⁶² Carolina Milhorange de Castro, "Brazil's South-South Foreign Policy Post-Lula Where Does Africa Fit In?", *Afrique Contemporaine*, Vol 4, No 248, 2013, https://www.cairn-int.info/article-E_AFECO_248_0045--brazil-s-south-south-foreign-policy-post.htm, ss. 51-52. (17.02.2016).

haline gelmeye başlaması, BRIC devletleri için kıta bir çekim kuvveti oluşturmuştur. Aslında bu neden bile Güney Afrika'nın BRICS'e dahil edilmesi için yeterli görülürken, BRIC üyeleri Afrika kıtasını tasarruf fazlalarını aktarılacakları ve ekonomik güçlerini sürdürülebilir kılacakları bir manevra alanı olarak görmüşlerdir. Örneğin Mahindra, Huawei, Gionee, Tecno ve ZTE gibi Çinli ve Hintli mega şirketler böylece pazarlarını Afrika boyunca yayma şansı yakalamıştır.⁹⁶³

Aynı şekilde, BRICS'in Afrika'ya yaptığı toplam ticaret ve finansal yardım zaman içinde gelişmiştir.⁹⁶⁴ Özellikle Çin'in Afrika devletleri içinde özellikle Gine ayrışarak, kurulan işbirliği ile ülke ekonomisinde büyük bir dinamizm sağlanmıştır. İstatistikler, 2016 yılında Çin-Gine arasındaki dış ticaretin ülkenin en yüksek seviyesi olan 1.78 milyar ABD dolarına ulaştığını ortaya koyarken Afrikalı analistler, ülkenin pazarının adeta Çin'e devredildiği yönünde şüphe ve korkuları sıklıkla dile getirmeye başlamıştır.⁹⁶⁵ Söz konusu gerçekleştirmeler akla Mandela sonrası iktidara gelen ve 1999-2004 yılları arasında Güney Afrika Devlet Başkanlığı yapan Thabo Mbeki'nin, Afrika'nın geleceği ile ilgili yaptığı ve Çin ile ilişkilerin geçmişin sömürge ilişkilerini getireceği açıklamalarını akla getirmiştir.

Bu paralelde daha çok Çin'in lehine gelişen ikili ve kıta boyunca ilişkilerin, Batı sömürgeciliğinin küreselleşmenin farklı bir tarzı ile şekillendiği de iddia edilmiştir. Diğer taraftan Çin'in yahut BRICS'in Afrika'ya ihtiyacı olduğu kadar, Güney Afrika'nın ve Afrika kıtasının siyasi ve ekonomik gelişimi için BRICS'in katkılarına daha fazla gereksinim duyduğu da unutulmamalıdır.

Bu noktada Güney Afrika'nın kurduğu ilişki ağının kıtanın kaderini ekonomik sömürüye götürdüğü eleştirileri yadsınacak gibi değildir. Gigaba'ya göre Hindistan ve Çin gibi BRICS devletlerin Afrika'ya girmesine izin verilmesi, sadece yer altı kaynak ticaretinin değil, aynı zamanda altyapı ve stratejik sektörlerin de yabancı hâkimiyetine geçme tehlikesini barındırdığını hatırlatmaktadır.⁹⁶⁶ Stratejik sektörlerin ulusal

⁹⁶³ V.N.Balasubramanyam, "China and India's economic relations with African Countries – neo-colonialism eastern style?", *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol 13, No 1, 2015, <https://www.researchgate.net/publication/272412869>, ss. 11-12. (15.03.2017).

⁹⁶⁴ Terry McKinley, "BRICS to Play a Leading Role in Driving Future Global Economic Growth", 20.04.2018, <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/>, (24.05.2019).

⁹⁶⁵ Ibid.

⁹⁶⁶ Alden, Yu-Shan Wu, op. cit., s. 229.

ekonomik güvenlik için hayati olduğu günümüzde özellikle Güney Afrika için proje bazlı yardımlar ve kamu iktisadi teşebbüslerinin yabancılar tarafından satın alınması bu noktada önem taşımaktadır. Bu minvalde Güney Afrika'nın BRICS'e üyeliği ile birlikte gerek kendi ülkesinde gerekse Afrika'da Çin ve Hindistan'ın emperyalist politikaları için doğal yayılım alanı oluştuğu gözlenmiştir. Böylece BRICS sonrasında Güney Afrika'nın önüne çıkan fırsatlar ve kazanımları yanında BRIC devletlerinin adeta pazarı haline geldiği yönünde endişeler bir nevi haklı çıkmıştır. Ancak Güney Afrika'nın ve diğer BRICS üyesi devletlerin ekonomik gelişimleri göz önüne alındığında bu endişeler, BRICS'in kendi içinde eşit ve karşılıklı yarar vadeden bir entegrasyon olmaması ve henüz ulusüstü bir özellik gösterememesi gibi nedenlerle uluslararası ilişkilerin doğal bir sonucu olarak görülmelidir. Zira Güney Afrika bakımından BRICS üyeliği, öncesi döneme göre kıta ve küresel politikalarındaki hâkimiyet için uygun bir platform olmuş ve ekonomik güç ve güvenliğinin sürdürülmesi için pragmatik açılımlara fırsat sağlamıştır.

BRICS tarafından da Güney Afrika'nın kıtadaki yumuşak gücü ile jeoekonomik ve jeopolitik önemini pragmatik olarak kullanmaya yönelik adımlar atılmıştır. Bu doğrultuda 27 Mart 2013'de Güney Afrika'nın Durban şehrinde yapılan beşinci BRICS Zirvesi, Afrika kıtasının gelişimi ve kalkınması gündemi ile toplanmıştır. Güney Afrika ile genişleyen BRICS, geleceği adına önemli kararlar aldığı bu Zirve'de etkinliğini kıtalararası alana yaymanın verdiği cesaret ile kurumsallaşma yönünde adımlar atmıştır.

Bu noktada yeni kurulan Koşullu Rezerv Düzenlemesi'nin kaynaklarına Çin'in 41 milyar ABD dolarına karşı Güney Afrika'nın 5 milyar ABD dolar katkı payı taahhüt etmesinin düzenlenmesine rağmen⁹⁶⁷ BRICS üyesi devletlerin karar alma açısından oy birliğine dayanan bir ilkeyi benimsemiş olması, ilk bakışta BRICS içerisinde maddi güçten ziyade oy ağırlığının ekonomik güçten bağımsız üye devletlerarasında eşit olarak dağıldığını kanıtlamaktadır. Bu durum Güney Afrika dış politikası için bir kazanım ve başarı olarak lanse edilmiştir ve haklılığı vardır. Bununla beraber Yeni Kalkınma Bankası, Güney Afrika'nın fayda sağlayabileceği bir diğer önemli alandır. BRICS üyesi devletler arasında Güney Afrika, altyapı finansmanına en fazla ihtiyaç duyan devlet olarak, Çin ile uyumlu ilişkiler kurulduğu sürece söz konusu bankanın en fazla Afrika'ya

⁹⁶⁷ Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement, July 15, 2014, Fortaleza, Brazil, BRICS Information Centre, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-treaty.html>, (17.02.2016).

fayda sağlayacağını ya da Afrika'nın topyekûn kalkınması için önemli bir araç olarak kullanılacağını düşünmüştür.⁹⁶⁸

Diğer taraftan Güney Afrika, hem küresel Güney'in hem de Afrika'nın temsilcisi olma yolunda gelişmekte olan devletlerin BRICS bünyesinde daha geniş temsili için BRICS Plus fikrini destekleyici adımlar atmıştır.⁹⁶⁹ Bu bağlamda Güney Afrika'nın BRICS içindeki etkinliği, 2018 yılında Güney Afrika dönem başkanlığında toplanan 10. BRICS Zirvesi ile artarak devam etmiştir. “*Afrika’da BRICS: 4. Sanayi Devriminde Paylaşılan Refah için Ortaklık ve Kapsayıcı Büyüme*” temasıyla toplanan Zirvede Güney Afrika'nın öncülüğünde BRICS Barış gücü, Aşı Araştırma Merkezi ve BRICS Cinsiyet ve Kadın Forumu kurma gibi doğrudan Afrika kıtasının sosyo-ekonomik gelişimini ilgilendiren konular gündeme getirilmiştir. “*BRICS Ekonomik Ortaklığını Kapsayıcı Büyüme*”, “*4. Sanayi Devrimini İlerletme*” ve “*BRICS Turizm Ortaklığı Kurma*” gibi yeni alanlarda ortaklığı güçlendirmeye dönük açılımlar yapılmıştır.⁹⁷⁰ Bu inisiyatiflere “*BRICS Plus: Küresel Güney’in Refahı için Sürdürülebilir ve Kapsayıcı Büyümeyi Sağlamak*” temasıyla toplanan zirveye BRICS Plus sürecinin “konuk” anlayışı daha bölgesel ve örgütsel bir boyuta taşınmasıyla Endenozya, ASEAN’ı temsilen, Mısır G77+Çin grubunun başkanı olarak; Arjantin, G-20 Dönem Başkanı ve MERCOSUR’u temsilen; Jamaika, Karayip Topluluğu’nun bir sonraki dönem başkanı olarak; Türkiye ise İslam İşbirliği Teşkilatı’nın dönem başkanı olarak ve BM Genel Sektereri Antonio Guterres konuk olarak davet edilmiştir. Bu sayede BRICS Plus girişimi ile BRICS’in Güney-Güney işbirliği için en etkili platforma dönüştürmeye ve çok yönlü bir şekilde temsil ve etkisini artırmaya çalışılmıştır.⁹⁷¹ Bu bakımdan BRICS’in varlığı, Güney Afrika başta olmak üzere BRICS üyesi devletler ve Güney arasında artan çok boyutlu ilişkiler ışığında kalkınma ve ekonomik güvenlik tesis edici özelliği ile ön plana çıkmaya başlamıştır.

⁹⁶⁸ Asuelime, op. cit., s. 148.

⁹⁶⁹ Abhishek G Bhaya, “BRICS 2018: South Africa offers a continental reach for the bloc”, 20.07.2018, https://news.cgtn.com/news/3d3d674e3567444f78457a6333566d54/share_p.html, (12.12.2019).

⁹⁷⁰ “10th BRICS Summit Johannesburg Declaration, BRICS in Africa: Collaboration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution”, Johannesburg, South Africa, 25-27 July 2018, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/180726>, (25.05.2019).

⁹⁷¹ Emel Parlar Dal, “10. Güney Afrika BRICS Zirvesi, BRICS Plus ve Türkiye”, 26.07.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/10-guney-afrika-brics-zirvesi-brics-plus-ve-turkiye/1214365>, (25.05.2019).

Bu gelişmeler doğrultusunda Afrika kıtası, Güney Afrika'nın BRICS'e dâhil edilmesinden sonucu ortaya çıkan pazardan oldukça kazanç sağlamıştır. Çünkü çoğu Afrika ülkesi, ekonomik olarak gelişmiş devletlerdeki ticaretin şart ve koşullarını karşılayacak bir noktaya gelmemiş bir görüntüye sahiptir. Bu ortamda demokrasisi ve ekonomisindeki ilerleme seviyesi göz önüne alındığında, Güney Afrika diğer kıta devletlerinin arasından sıyrılmış ve oldukça başarılı bir grafik çizmiştir. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Güney Afrika'nın yeni bir uluslararası düzenin oluşumuna dönük uluslararası kurumlarda pay sahibi olması hem kendi ekonomik çıktısını arttırması hem de kıtanın haklarında söz sahibi olmasını kolaylaştırması beklenmektedir. Zira Güney Afrika'nın Afrika'daki günümüzde Nijerya'dan sonra ikinci en büyük ekonomi olarak hassas duruşu ve Afrika devletleri arasında en gelişmiş demokrasi olması göz önüne alındığında, en önemli husus Güney Afrika'nın ekonomik güvenliğini ve yumuşak gücünü dengeli şekilde devam ettirmesidir. Bu açıdan ülkenin özellikle BRICS üyeleri gibi bir ekonomik güç ve etki alanı yaratma arzusu varsa hem dış politikasına hem de ekonomik ilişkilerine mevcutları koruyarak ve geliştirerek yeni bir yön vermesi gerektiği düşünülmektedir.⁹⁷² Güney Afrika'nın kıtadaki güç angajmanı stratejilerinde G-20 gibi küresel platformlar yanında BRICS'de proaktif davranması yerinde olacaktır. Tabii ki ekonomik güç ve güvenliğin verdiği cesaret ile Güney Afrika dış politikası yeni bir yol ve ivme kazanabilir.

⁹⁷² Natasha Domiro, "South African Foreign Policy under the Ramaphosa Government", *Strategic Analysis Paper*, 28.05.2019, <http://www.futuredirections.org.au/wp-content/uploads/2019/05/>, (12.12.2019).

SONUÇ

Küreselleşme sürecinin yoğun şekilde hissedilmeye başlamasıyla birlikte değişen uluslararası ilişkiler paradigmaları ile paralel olarak güvenliğin çok boyutlu kimliği, hem ihtiyaç hem de zorunluluk haline gelmiştir. Her iki açıdan güvenliğin ekonomik boyutu, ulus devletlerin bir canlı organizma olarak adeta hayatta kalma çabalarında ve gelecek projeksiyonlarında hayati bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmanın odağına aldığı ekonomik güvenlik, devletlerin istikrarlı, öngörülebilir ve küresel düzeyde rekabet edebilen bir ekonomiye sahip olması ve sürdürebilme imkânına haiz olması şeklinde tanımlanan kritik bir alan olarak çağımızda ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Ulus devletin geleneksel tarzdan uzaklaşarak sınırları dışında hâkimiyet kurma çabası ve sürdürmesi gibi hedefleri, toprak kazanımının ya da askeri üs kurmanın ötesine doğru evrilme başlamıştır. Çok uluslu şirketlerin bilanço büyüklüklerinin bile ulus devletlerin bütçelerini aştığı günümüzde ekonomik güvenlik, başta enerji olmak üzere ticaret, finans, reel sektör ve tüketici gibi ekonominin türev bileşenlerinin güvenliği ile ulusal ekonomik çıkarların sağlanması ve korunması noktasında stratejik bir konuma yükselmiştir.

Özellikle 11 Eylül 2001 Terör Saldırıları sonrası dönemde önem kazanan önleyici güvenlik algısı, 2008 Küresel Finans Krizi'nin etkileri sonucu ulusal ve küresel ekonominin güvenliğin sağlanması için de ön şart olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü ekonomik küreselleşme ile birlikte ulus devletlerin hâkimiyet alanları, dağınık ve sistemik olan ekonomik tehdit ve saldırılara açık hale gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda terörün finansmanının önlenmesi ve sonlandırılması gibi ulusal güvenlik için kritik sorunlar, ekonomik güvenliği de öncelik haline getirmektedir. Aynı zamanda siber saldırılar ile ulusal ekonominin bileşenlerinin işlemez hale getirilmesi yoluyla ulusal çıkarların hedef alınması, ulus devletleri güvenlik ajandalarında öngörülebilir ve önlenebilir şekilde ekonomik güvenlik stratejileri oluşturmaya ya da ekonomik güvenliğe terminolojide de olsa yer vermeye itmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızın temel araştırma konusu olan ulusal ekonomik güvenliğin sağlanması ve sürdürülmesi, iki kutuplu sistem boyunca askeri konular karşısında geri planda kalsa da uluslararası sistemin doğası değiştikçe neoliberal paradigma ile birlikte hak ettiği önemi kazanmıştır.

Öte yandan bu atfedilen önem, uluslararası ilişkiler disiplinde jeopolitik paradigmaya dayalı yapılan analizlerin ve hâkimiyet teorilerinin jeoekonomi temelinde

yeniden kurgulanmasına sebep olmuştur. Ekonomik coğrafyalar üzerinden uluslararası ilişkilere bakış açısı, güç ilişkilerinde ve hayatta kalma mücadelelerinde ulus devletleri hem dış politik açılımlarda hem de iç siyasette reformlara yönlendirmiştir. Aynı zamanda sermaye hareketlerinin yayılması ile birlikte dünyanın bir finans piyasasına dönüştüğü çağımızda, küreselleşmenin ulusal ekonomiler üzerindeki etkileri, kontrol ve nihai karar verme konularında yahut yaşanan krizlerle gün aşırı test edilmektedir. Zira döngüsel olarak dünya ekonomisi, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülkeler açısından fark etmeksizin genelgeçer anti kriz araçlarına ihtiyaç duyarken küresel boyutta yaşanan bu güvensizlik hali, ulusal ekonomik güç ve kapasitenin sürdürülebilirliğinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır.

Bu tespitler doğrultusunda çalışmanın birinci bölümünde ekonomik güvenliğin geçmişten günümüze çok değişkenli dinamik bir kavram olarak geliştiği, analiz düzeyi olarak mikro, meso ve makro boyutlarda sınıflandırıldığı, ancak farklı coğrafyalarda hem kendi kültürel hem de ideolojik olarak ayrışan referans düzeyi ve bakış açıları üzerinden kavramsallaştırıldığı tespit edilmiştir. Kanımızca tümdengelimsel bir bakış açısıyla mikro ve meso boyutu yadsınmadan makro düzeyde sağlanmaya çalışılan ve belli başlı makroekonomik göstergeler ile ölçülmeye çalışılan, modellendirilen ve bu doğrultuda unsurları, sınırları, kapsamı ve araçları belirlenen bir ekonomik güvenlik kavramının, çatı oluşturmak suretiyle ulus devletlerin strateji belgelerine pragmatik bir boyut kazandıracaktır. Tabii ki her devletin ekonomisinin kendine özgü tarihsel ve sosyolojik koşullar ile küresel dinamiklerin, ekonomik güvenliğin sağlanması kadar sonuçlarının pragmatik ya da öngörülemeyen şekilde gelişmesine sebep olabileceği akılda tutulmalıdır.

Bu paralelde ekonomik güvenliğin ekonomi-politik etkileşimin etkileri altında, doğası gereği artan bir şekilde devlet-piyasa işbirliğini içeren ulusal, bölgesel ve küresel ekonomik kompleks yapıların etkileşimi sayesinde sağlanabileceği ifade edilebilir. Aynı zamanda Soğuk Savaş döneminde ekonomi-politik ve güvenlik çalışmaları arasında kesin bir ayrım söz konusuysa da çağımızda uluslararası ilişkileri anlamak için uluslararası “ekonomi-politik” ve “güvenlik” çalışmalarının birleştirilmesi gerekir. Bu kapsamda iktisadi düşüncelerin, ekonomipolitik yaklaşımların ve Soğuk Savaş sonrası güvenlik yaklaşımlarının özellikle Kopenhag Okulu öğretilerinin analizi bize, ekonomik güvenliğin disiplinlerarası bir bakış açısı olarak ulusal ekonomik çıkarların korunması ve

sürdürülmesi için tarihsel, iktisadi ve siyasal bir kuramsal birikim içerdiğini göstermiştir.

Bu doğrultuda ekonomik olanın güvenlikleştirildiği ve tehdit katına yükseltildiği çağımızda ulusal ve küresel ekonomideki güvensizlikleri aşabilmenin anahtarı, teorik olarak ekonomik güvenliğin anlık değil sistematik olarak çözümlenmesinde yatmaktadır. Belirsizlikler içinde hareket eden her piyasa oyuncusu gibi devletler de krizlerin yokluğu ve tahmin edilebilirlik olarak da ifade edilebilen bir istikrar derecesi içeren ekonomik güvenlik düzeyi talep etmektedir. Zira hangi tarzda ekonomik güvenlik politikası benimsenirse benimsensin ülke ekonomileri için iktisadi ya da mali krizler ortaya çıkmadan ekonomik sistemin optimum ve gerçek durumu ile iktisadi göstergelerini kontrol etmek, yakından izlemek, tahmin etmek ve önleyici müdahaleler yapmak gereklidir. Ulusal ekonomik sistemin güvenlik açıklarını tanımlamak ve izlemek için ulusal ekonomiye karşı başlıca politik, askeri ve ekonomik tehdit, risk ve gerilimleri tespit etmek ve bunları en aza indirmek için ulusal bir strateji belirlemek gerekir. Dinamik ve pragmatik özelliğe sahip bir ekonomik güvenlik konseptini ulusal düzeyde oluştururken ekonominin yapısal problemleri üzerinden güvenlik açıkları belirlenmelidir. Böylece devletlerin ekonomik güvenliğinin ekonomik küreselleşme karşısında devletin gücünü ve refahını korumak ve kabul edilebilir bir seviyede tutabilmek için gerekli kaynaklara, finansmana ve pazarlara etkin bir şekilde ulaşabilme imkânına sahip olması sağlanabilir.

Bu bulgular üzerine çalışmanın ikinci bölümünde de iddia edildiği üzere küreselleşmenin özellikle ekonomik boyutunun ulusal ekonomik güvenlik stratejilerini belirleme ve yön verme noktalarında kritik bir rol üstlendiği tespit edilmiştir. Zira 21. yüzyılın en büyük mücadelesi, küreselleşmenin etkilerini tersine çevirmek ve küresel krizlerden kaçınmaktır. Bu açıdan gelecekte ulus devlet ekonomik güvenliğine yönelik en önemli stratejinin, küreselleşmenin her düzeyindeki aktörlerle iletişim kurmaktan ve yerel, bölgesel ve küresel yönetim platformlarında katılım sağlamaktan geçtiği unutulmamalıdır. Diğer taraftan çalışmada küresel ekonomik güvenliğin şekillenmesi açısından Bretton Woods sonrası uluslararası sistemin dinamikleri günümüz ihtiyaçlarını karşılayamadığı ortaya koyulmuştur. Başta ulus devletler olmak üzere ulusaldan küresel boyuta doğru FED, ülke Merkez Bankaları, çok uluslu şirketler, batamayacak kadar büyük şirketler, devlet mülkiyetli şirketler ile ulusal varlık fonları, kredi derecelendirme kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, uluslararası örgütler, küresel yönetim zirveleri, yükselen piyasa ekonomileri ve bölgesel kompleksler gibi bazı temel küresel ekonomik

güvenlik aktörlerin küresel ekonomik istikrarı ve büyüme trendini belirlemede güçleri oranında ya da güçlerini aşarak etkili olduğu tespit edilmiştir.

Yükselen piyasa ekonomilerinin oluşturduğu ve teorik açıdan bölgesel bir güvenlik kompleksini anımsatan ancak etkileri küresel olan BRICS'in küresel ekonomik güvenlikteki rolünün incelenmesi sonucu birtakım önemli bulgulara ulaşılmıştır. BRICS'in olumsuz yönlerine odaklanma eğilimi literatürde genel kanı haline gelse de çalışma boyunca gerek her bir devletin kendi ekonomik güç ve güvenliklerini sağlamada gerekse küresel hakimiyet kurma çabalarında BRICS birlikteliğinin sağladığı ivmeyi kullanmaktan geri kalmadığı görülmüştür.

Bu bakımdan ortak bir dış politika yürüttüğü iddia edilemese de ortak bildiriler ile ilerleyen ve zirve diplomasisinin iyi örneklerinden biri olan BRICS, küresel ekonomik güvenlik temelinde bölgesel güvenlik kompleksi tanımına uygun jeoekonomik coğrafyalarda ortak çıkar ve güvenlik doğrultusunda adımlar atmaya çalışmaktadır. Küresel Güney'in refahı ve sürdürülebilir büyümesi için adeta referans bir aktör olarak ilerleyen BRICS, ekonomik bir kutup davranışı sergilerken uluslararası arenada yerini kanıtlar kurumsallaşma adımları atmıştır. BRICS devletleri, 2008 Küresel Finans Krizinden kaynaklanan küreselleşme ve Batı kaynaklı güvensizlik dalgasına ek bir önleyici ekonomik güvenlik hattı oluşturmak için NDB ve CRA'yı oluştururken, grup içi para takası, ticaret ve yatırım anlaşmaları ile ulusal ekonomik güvenliklerini sağlama çabalarına girişmiştir. Bu sayede gelişmiş ülkelere duyulan ekonomik bağımlılıkların azalması ve ABD dolarının rezerv para ve ticaret aracı olmasının önüne geçilmesi hedeflenmektedir. Bu bakımdan çeşitli finansal işbirliği yöntemleri ile çok yönlü ve çok düzeyli bir finansal mimari oluşturmak için BRICS para birimlerinin uluslararasılaşmasını sağlamak, uluslararası ticarete yerel para birimi kullanımını swap uygulamaları ile yaygınlaştırmak ve ABD doları veya Avro'ya olan bağımlılığı azaltmak gibi pragmatik adımlar atmışlardır. Sadece bu açılımları geliştirseler bile BRICS devletleri, küresel ekonomik yönetimdeki rollerini ve statülerini dönüştürebilirler. Zira içlerindeki rekabet ve gerilimi onardıkları sürece BRICS devletlerinin gerek ulusal pratikleri gerek vizyonu açısından sınırlı yeni bir dünya düzenini aşmaya muktedir olduğu iddia edilebilir.

BRICS'in henüz ekonomik bir kutup olma statüsü tam da bu noktada kısa vade için gerçekçi görülmemektedir. Çünkü BRICS içindeki para takası antlaşmalarının

yaygınlaşması, ABD dolarının kullanımının azalması ve BRICS uluslararası derecelendirme ajansı kurulması gibi gelişmeler, oluşumun uluslararası finansal sistemdeki tamamlayıcılık işlevini ya da rekabetin gerçekliğini test edecektir. NDB kredi şartlarının, etkililiğinin ve kalitesinin küresel kalkınma finansmanı için anlamlı olabilmesi, ABD doları aleyhine yapılacak orta ve uzun vadede yasal mevzuatın değişmesini gerektirmektedir. Ayrıca BRICS devletleri, kalkınma sürecinde farklı gelişim yapıları ile kendilerine özgü sorunlarla yüzleşmektedir. Bu açıdan küresel ekonomik güvenliğe alternatif bir kutup olmanın yolu, karşılaştırmalı üstünlüğü ve ekonomik yapıların eş güdümünü sağlamak ile çeşitli finansal araçlarla her yönden işbirliğini geliştirmekten geçmektedir.

Tez çalışmasının başlıca hipotezini doğrular şekilde ulaştığımız önemli bir diğer sonuç karşılaşılan ulusal, bölgesel ve küresel ekonomik güvensizlikleri aşabilmek için aktif ya da pasif kalma arasında salınan ekonomik güvenlik sağlama çabasının, devletlerin dış politik davranışlarına açıkça yansdığıdır. Bu bağlamda örneklem olarak ele alınan her bir BRICS devleti ekonomik güç ve güvenliği arttıkça proaktif dış politika davranış ve açılımlara yönelmektedir.

Bu kapsamda devletlerin genel olarak ekonomik güç ve kapasitelerine göre dış politika davranışlarını başlıca iki nokta arasında gidip geldiği ve bu durumun BRICS devletlerinde gözle görülür şekilde ilerlediği tespit edilmiştir. İlk olarak günümüz uluslararası sisteminin öngörülemez yapısı karşısında Güney Afrika gibi bazı devletlerin “*peşine takılma*” seçeneğini tercih ederek güçlü olanın yanında yer alırken, Hindistan gibi büyük bir ekonomik güç olma yolunda ilerleme hedefi bulunan devletlerin ise her iki politika arasında dengeli bir siyaset izlemeye çalışmaktadır. Tabii ki değişen güç dengeleri, daha evvel peşinden gidilen aktör ile her daim karşı karşıya kalınabilmesi riskini barındırmaktadır. Diğer açıdan ise ekonomik güvenlik mimarisini gittikçe güçlendiren, böylece küresel rekabet avantajı elde eden ve “*kendi kendine yeten*” seviyesine ulaşan Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu gibi devletlerin ulusal güçlerini de hesaba katarak kendilerine yönelecek tehdit ve yaptırımlara karşı “*dengeleme*” siyaseti takip etmektedir. Brezilya da bu noktada siyasi tercihleri ve yeterli bir ekonomik güvenlik düzeyi elverdiği müddetçe belli dönemlerde bölgesel ve küresel açıdan dengeleme siyasetine daha yakın bir duruş sergilemektedir. BRIC’in ilk zamandaki oluşum ruhunda da yatan bu benzeşen stratejilerde küresel ticari ve finansal

ilişkiler karşısında devletlerin birbirine olan bağımlılığı kritik bir unsur olarak ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda stratejik coğrafyalara doğru yönelme, odağa alınan bir devletin stratejisini takip etme, hegemon olmaya aday politikalar üretme ya da hegemonu tehdit edici şekilde ilişkiler içinde bulunma gibi genişletilebilecek birçok dış politika açılımlarının BRICS devletlerinde izlendiği görülmüştür.

Tez kapsamında bu açıdan genel olarak BRICS devletlerinin makroekonomik göstergelerinin gerçekleştirmelerindeki pozitif görünüm ile ulusal ekonomik güvenlik stratejilerinin güçlü ve zayıf yönde seyir göstermesi arasında belirgin bir nedensellik saptanmıştır. Bu sonuca varılmasına dayanak olan BRICS devletlerinin kümülatif ve tekil anlamda ekonomik güvenlik ve dış politika etkileşimi, örnek dış politika açılımları ve olayları üzerinden incelendiğinde her birinin jeopolitik konumları, tarihsel bağları, ekonomik güvenlik stratejileri ve gelecek projeksiyonları açısından farklı olsa da benzer dış politika açılım ve stratejileri deneyimledikleri görülmüştür.

Bu tespitler ışığında ilk olarak 21. yüzyıl ile birlikte yükselen piyasa ekonomileri arasında yerini alan ve sahip olduğu imkânları ekonomik kalkınma ile birleştirme yolunda büyük çaba gösteren Brezilya'nın, ABD'nin Güney Amerika bölgesindeki nispeten düşük profilini lehine çevirerek, bölgesel liderlik rolü üstlendiği ve aynı zamanda kıtasal bir aktör olarak anılmaya başlandığı tespit edilmiştir. Lula döneminde Brezilya, ürettiği ve ihraç ettiği pek çok üründe küresel ölçekte lider ve rekabet edecek kapasiteye sahip bir ekonomi sayesinde sürdürülebilir ekonomik istikrar seviyesi yakalarken, kendi kendine yeterlilik düzeyinin verdiği güç ve güven ile kurduğu ikili ilişkiler ve entegrasyonlar üzerinden proaktif bir dış politika yürütmüştür. Böylece pragmatik kalkınmacı ve sosyal demokrat vurguya dayanan ekonomik güç ve güvenlik stratejisi, bölgesel ilişkilerde “*karışmamazlık ilkesi*”nden “*kayıtsız kalmama*” ilkesine geçişe zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda ekonomik güç ve güvenlik arayışı, Brezilya'nın uluslararası sistemdeki güç ilişkilerini değiştirme ve küresel güç olma çabasında bir araca dönüşmüştür.

Brezilya, bu bağlamda 11 Eylül Terör Saldırıları sonrası ABD'nin hakimiyetini yaymaya çalıştığı önleyici güvenlik temelinde dış politika anlayışına Brezilya dış politikası, çatışmadan uzak ekonomik kalkınmaya öncelik veren bir çizgi ile karşılık verirken, kendi çizgisi ile uyumlu benzer prensipleri olan devletler ile birlikte hareket etmeye başlamıştır. Küresel alanda etkinliğini artırma çabasını bölgesel ilişkileri ile

birleştirek bölgede finansör ülke ve kıtanın küresel temsilcisi rolü sayesinde dış politik etkinliğini artırmayı hedeflemiştir. Önce IBSA, sonrasında BRICS oluşumunda hayat bulan bu stratejide Brezilya, ekonomi temelli ve giderek dünya ekonomisinde daha fazla söz sahibi olan ülkelerin de verdiği güç ile birlikte özellikle arka bahçesi olarak gördüğü Güney Amerika coğrafyasında liderlik ve yönlendirici rolünü üstlenmiştir. Bu bağlamda Brezilya, dış politikasında bölgesinde sıklıkla kullandığı “*geleceğin ülkesi*” mottosu üzerinden yumuşak gücü ile birlikte ülkenin zengin kaynaklarına, geniş tarım arazilerine, vatandaşların alım gücüne, eğitim düzeyine ve artan nüfusa vurgu yapacak şekilde ekonomik güvenlik mefhumunu, hem yurt içi siyasette hem de bölgesel ve küresel etkinlik arayışlarında pragmatik şekilde sıklıkla kullanmıştır.

Ekonomik güvenliğe ulusal resmi belgelerinde yer veren ve stratejik bir unsur olarak değer veren diğer örnek devlet RF açısından ispatlanmaya çalışılan ekonomik güvenlik-dış politika etkileşiminin izlerinin, SSCB dönemine kadar uzandığı görülmüştür. Soğuk Savaş boyunca ve sonlarına doğru gittikçe ağırlaşan silahlanma yarışı gibi ekonomik gücün önemini kanıtlayan tarihsel olay ve gelişmeler, Sovyetlerin dağılmasında önemli bir unsur olurken, sonrasında da RF’de ekonomik güvenliğe duyulan kalıcı izler bırakmıştır. İncelenen dönemdeki iç ve dış politika gelişmelerine bakıldığında ise modern Rusya’nın kurulduğu tarihten itibaren ulusal güvenliğin vazgeçilmez bir parçası olarak ekonomik güç ve güvenliğe dış politika açılımlarında öncelik verdiği görülmektedir. Birçoğu 2000’li yıllara da miras kalan ekonomik güvenlik zaafiyetleri, günümüzde artarak gerek dış politikanın gerekse siyasetin en önemli gündem maddelerinden biri olagelmıştır. Ancak RF’nin iki kutuplu sistem sonrası etkin ve istikrarlı olarak ilerleyebilmesi ve ekonomik güvenlik sorunlarına çözüm bulabilmesi için güçlü devlet ve güçlü ekonominin ayrılmaz bir ikili olduğunu kabulü gerek yaşanan 1998 Rusya Krizi gerekse yakın çevresi olan eski Sovyet coğrafyasında etkinlik ve güç kaybı yaşadığı gelişmeler ile adeta kanıtlanmıştır.

Bu doğrultuda kurulduğu andan itibaren modern Rusya, SSCB’den kalıtsal olarak geleceğe taşınan iç ve dış problemlerden kurtulmaya çalışarak yurt içi ve dışında ekonomik güvenliği sağlamak için çeşitli yapısal değişikliklere gitmeye çalışmıştır. Batı dünyası tarafından özellikle ABD nezdinde hala karşı bir kutup gibi algılanması ve tarihsel olarak süper güç olma iddiasının halen devam etmesi, bu önceliğin ve stratejinin altında yatan ilk nedenler olarak sıralanabilir. Tabii ki bu durum Rusya’nın siyasal,

tarihsel ve ekonomik olarak sui generis özellikler gösteren bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Rusya adeta kendine geldikçe güçlü ekonomi ve etkin dış politika hamleleri eş anlı görülmeye başlanmıştır. Ekonomik güvenliğin lokomotifi olan petrol ve doğal gaz fiyatlarının artışı, Rus ekonomisindeki “*güçlü ekonomi-güçlü devlet*” mottosunun yerleşmesinde ve tek boyutlu da olsa ekonomik güvenliğin sağlanmasında başat unsur olmuştur. Özellikle Putin yönetiminde proaktif bir strateji eşliğinde ekonomik güce ya da zaman zaman güçsüzlüğe bağlı eylemler ve politikalar izlendiği tespit edilmiştir. Örneğin RF’nin Ağustos 2008’de Gürcistan ile yaşadığı “*Beş Gün Savaşı*”, ekonominin küresel kriz esnasında zayıfladığı bir ortamda Batılı uzmanlar nezdinde dış politikanın tepkisel olarak genişlemeci ve saldırgan bir konsepte evrilmesi şeklinde tezahür etmiştir. Ancak 2008 Küresel Finans Krizi sonrası tersine dönen makroekonomik dinamiklerin RF’ye sağladığı ekonomik güven ve güç, eski Sovyet coğrafyasında etkin olmanın yansımalarını temellendirmiştir. Zira 2014 yılında da Kırım’ın ilhakı ve Moskova’nın Rus yanlısı isyancılara verdiği destek, bu algının yerleşmesinin tezahürüdür. Bu bakımdan ekonomik güvenliği sekteye uğradıkça ya da ekonomik gücü arttıkça RF, Sovyet sonrası alandaki ulusal çıkarlarını korumak için askeri zorlayıcı araçlara vurgu yapma ve Batı ile ilişkilerinde iddialı olma eğilimine girmektedir. Batı dünyası Rusya’yı ekonomik olarak kısaç altına almaya çalıştıkça ekonomik güvenliği sekteye uğramasına paralel olarak RF’nin gerek eski Sovyet coğrafyasında gerekse Ortadoğu’da aktif ve iddialı bir dış politika izlediği görülmektedir.

Öte yandan belirtmek gerekir ki Rusya açısından Kırım’ın ilhakıyla sonuçlanan kriz, dış politik bir olayın RF’nin ekonomik güvenliğini test eden kritik bir örnek olay olarak tarihe geçmiştir. Bu durum Batı dünyasında Rus varlıklarının dondurulmasına, en büyük ihracatçı olduğu enerji sektöründen nispeten dışlanmasına ve devlet ile özel bankalarının batı pazarından finansmanı bulmasının sınırlandırılmasına sebep olmuştur. Ancak RF’nin geldiği nokta ekonomik yeterlilik açısından kayda değerdir. Zira RF ekonomik güvenliğinin enerji gelirlerine bağımlılığı sürse de dış politik olaylar karşısında ekonomik bağımsızlıktan taviz vermeyecek bir kapasiteye sahip olduğu, ithalatçı olunan gıda ürünlerine dahi karşı ambargo uygulayarak yaptırımlara karşı çıkması ile kanıtlanmıştır. Nitekim RF küresel ekonomide kendi kendine yeten nadir ülkelerden biri olması ve stratejik olarak belirlenen ve sağlanan ekonomik güvenlik seviyesi sayesinde,

ekonomipolitik etkileri olan bu dış politika krizinde ABD ve AB karşısında proaktif politikalar geliştirebilmiştir.

Ulusal resmi belgelerinde açıkça bir ekonomik güvenlik stratejisi deklare edilmese de Hindistan'ın gelişiminde ve dış politika çizgisinde de ekonomik güvenlik mefhumu, stratejik bir unsur olarak yer bulmuştur. Dış politika perspektifinden bakıldığında ekonomik güvenlik, Hindistan'ı “*Büyük Güç*” statüsüne ulaştırmanın anahtarı olarak bir zorunluluk ya da itici güç unsuru şeklinde kurgulanmıştır. Nitekim Soğuk Savaş sonrası değişen dengelerin şekillendirdiği Hindistan'ın dış politika tercihlerine, ekonomik güvenlik ihtiyaçları ve ekonomik güç unsurları hâkim olmuştur. Dış politika stratejilerini yönlendiren ekonomik güvenlik gündeminin kritik maddelerinin başında küresel ekonomiler arasında yer almanın kilit unsuru olan enerji ve doğal kaynak güvenliği belirlenmiştir. Zira bir ekonomik güvenlik açığı ve dış politik gelişmeleri etkileyen kritik boyut, enerji ithalat bağımlılığının azaltılmasıdır. BRICS şemsiyesi altında ikili ilişkilerle bu bağımlılığı aşmaya çalışsa da Hindistan, petrol gereksinimine yönelik uzun vadeli bağımlılığını azaltmak için açık deniz petrol araştırmaları ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılması doğrultusunda pragmatik adımlar ile ulusal enerji bağımsızlığına doğru ilerlemeyi hedeflemektedir. Enerji arzının sürdürülebilirliğini sağlayamayan Hindistan, bu hedefler doğrultusunda adeta kendine özgü bir ekonomik güvenlik ve gelişim hikayesi çizerek, yabancı yatırımcılar yerine öz kaynakları sayesinde bilgi teknolojileri ve hizmet transferi açısından öncü bir ekonomi konumuna gelmiştir.

Böylece küresel ekonominin gelecek projeksiyonlarında ilk sıralarda anılan devletlerden biri olarak Hindistan, ekonomik güvenlik zaafiyetlerinin bilincinde, ekonomik gücünü korumak ve küresel rekabet edebilirlik seviyesini artırmak için dış politik açılımlarını şekillendirmiştir. Bu kapsamda Hindistan ekonomik gerekçelerle başlattığı “*Afrika Açılımı*” politikasını siyasi ve askeri alanlarda da ilerleterek “*Güney-Güney Diyalogu*” çağrısıyla adeta subliminal bir mesaj verircesine uluslararası düzende hegemonya karşısı bir düzlemde yürütmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Hindistan başta ABD olmak üzere diğer Batı ülkelerinden farklı olarak Afrikalı ülkelerin iç işlerine karışmadan egemenlik anlayışına uygun hareket etmeye çalışmaktadır. Dış politikada bu kapsamda “*stratejik özerklik*” vurgusu temel alınarak yeni dünya düzeni ve dengeleri karşısında “*köprü bir devlet olma rolü*” sayesinde uluslararası politik ve ekonomik

oluşumlardan dışlanmayacak şekilde sürdürülebilir, etkin bir ekonomik güç ve güvenlik yapısı oluşturulmaya çalıştığı tespit edilmiştir.

BRICS birlikteliğinin lokomotifi olan Çin'i analiz ettiğimizde ise mucizevi şekilde büyüyen ekonomisini sürdürebilir kılma, ekonomik güvenliğini sağlama ve koruma zorunluluğu gibi ön kabullerinin, uluslararası ilişkiler projeksiyonlarında hegemonya adayı olarak lanse edilmesinde ve küresel bir aktör olarak karşımıza çıkmasında belirleyici olduğu görülmektedir. Ulusal çıkarları temelinde içeride devlet kapitalizmi dışarıda piyasa kapitalizmi uyguladığı güçlü bir küresel ekonomi sayesinde Çin, kapsayıcı büyüme ve sürdürülebilir gelişme ile çıkarları doğrultusunda istikrarlı bir uluslararası finans sistemi peşinde koşarken yumuşak gücünün ağır bastığı akıllı bir güç olarak hareket etmeye başlamıştır. Ancak Çin geliştikçe gerek kendi ekonomisinde gerekse küresel ekonomide doğal kaynak arzı sorunları gün yüzüne çıkmıştır. Uluslararası iş bölümünde küresel bir üretim üssü haline gelmesi ile birlikte ekonomik yükselişin devamlılığı için Çin, çözüm arayışlarına girmiştir. Bu kapsamda hem BRICS ile beraber hem de tekil olarak jeoekonomik bir açılım alanı olan Afrika kıtası, ekonomik gücün ve güvenliğin sürdürülebilmesi için önemli bir manivela alanı olarak dış ekonomi politikasının merkezine oturmuştur.

Dünyanın endüstriyel üretiminde önemli merkezlerinden biri olan Çin, kıtanın kalıtsallaşmış az gelişmişlik sorunlarına Afrika'nın enerji ve kaynakları karşılığında altyapı ve çeşitli projeleri ile destek olurken, kıtayı enerji güvenliği başta olmak üzere ekonomik gücünü göstermek için en uygun alan olarak görmüştür. Çin, bu kapsamda değişen küresel ekonomide yükselen piyasa ekonomilerinin önde gelen devleti olarak uluslararası politikada etkinlik kazanmak, bölgesel ve küresel güç statüsünü ekonomik güvenliğini kullanarak yurtdışına transfer etmek için resmi kalkınma yardımlarını bir dış politika aracı olarak kullanmıştır. Özellikle Afrika kıtasında uygulama alanı bulduğu bu dış ekonomik politika ile Çin, başta doğal kaynak arzı güvenliğini garantiye almaya çalışmıştır.

Ayrıca günümüzde Çin için “dışarı açılma” politikasının geliştirilmiş bir versiyonu olan “*Kuşak ve Yol Girişimi*” vizyonu ise Afrika'yı da kapsayan Çin ekonomik güvenlik stratejisinin önceliği haline gelmiştir. Kıtada doğrudan yatırım yerine altyapı ve kredi olanakları ile Kuşak ve Yol boyunca kendine özgü bir emperyal gelişim çizgisi

yaratmaya çalışan Çin, bu politika kapsamında kendi ekonomik güvenliğini geleceğe taşıyabilmek ve diğer devletlere empoze edebilmek için çok boyutlu bir ekonomik diplomasi stratejisi izlemektedir. Bu sayede Çin, Afrika kıtası laboratuvarında deneyimlediği ilişkilerin benzeri bir süreci ve ekonomik güvenlik ilişkisini kuşak ve yol boyunca uygulamaya geçirmeyi amaçlamaktadır.

Tez kapsamında daha önce vurgulandığı üzere Çin yüzyıllar boyunca kendini dünyanın geri kalanından farklı konumlandırmıştır. Zira uluslararası sisteminin yumuşaması ile birlikte dünyaya entegre olmaya çabalarken hem siyasi hem de ekonomik açıdan güvenilir bir ortak olduğu imajını yaymaya çalışmıştır. Çin, kendi ekonomik güvenliğini sağlarken başta ABD olmak üzere diğer devletlerin ve küresel ekonominin istikrarını etkileyebilecek bir güç haline gelmiştir. Analiz ettiğimiz grafik ve verilerden de görüldüğü üzere Çin, süper güç olma kapasitesinden ziyade zayıflıklarına atıf yaparak ekonomik gücünün verdiği enerjiyi saklamak, rekabette öne çıkmamak, muhalefette aşırı olmamak, çok kutupluluğu esas almak ve uluslararası olaylarda baş aktör olmamak gibi pasif dış politika tutumları takip etmiştir. Adeta Sun-Tzu'nun savaş sanatı felsefesini sessiz ve sabırlı bir şekilde uygulayan Çin, ABD'yi geride bırakmak için onun gücünü azaltırken kendi kapasitesini korumaya ve yenilenebilir bir duruma getirmeye çalışmıştır. Bu açıdan birçok araştırma verilerinin gösterdiği üzere Çin'in, aynı büyüme hızını koruması halinde “*yeni ekonomik süper güç*” olarak ABD'den hegemonyanın ekonomik boyutunu devralacağı görüşlerinin, genel kanı haline gelmesi yerindedir. Son yıllarda bu durumun, ekonomik rasyonalite açısından iki devletin iç politikalarında prim yapan “*ekonomik savaş*” ve “*tehdit*” söylemlerini iyice beslediği görülmüştür. Hatta ABD-Çin ilişkilerinde yaşanan yapısal gerilimin “*Thucydides Tuzağı*” atfı ile sıcak savaş ile sonuçlanacağı analizleri de yer almaktadır. Ancak kanımızca her iki tarafın mevcut ekonomik yapıları ve gelişimi devam ettiği sürece Çin'in yakın gelecekte ABD'yi geçerek dünyanın en büyük ekonomisi olacağı gibi kritik bir gelişme, sıcak savaştan ziyade “*Ticaret Savaşları*” konjonktürüne uygun yeni Merkantilist açılımlar ile ulusal ekonomik güvenliklerin sağlanmasına ve daha büyük bir küresel ekonomik güvensizliklerin tetiklenmesine sebep olacaktır.

Son olarak BRICS'in Afrika kıtasındaki temsilcisi Güney Afrika'ya odaklandığımızda ise 1994 yılında Apartheid Dönemi'nin sona ermesiyle elde ettiği insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi evrensel değerleri içeren yumuşak güç

unsurları, ulusal kimliğinin ve politikalarının önemli bir parçası olarak kıtada ve uluslararası platformlarda siyasi ve iktisadi statü arayışında her daim ön planda tutulmuştur. Özellikle Mandela sonrası Güney Afrika'nın kıtadaki hegemonya ve temsil açısından simbiyotik bir özellik olarak kullandığı yumuşak güç politikası, ekonomik gücün ve güvenliğin sağlanmasında çıkış noktası olarak kullanılırken ekonomideki ivmelenme ve yükselen bir piyasa ekonomisi olarak lanse edilme ile Afrika kıtasında ve Küresel Güneyde etkili bir güç olma sürecinde pragmatik olarak kullanılmıştır.

Bu bağlamda Güney Afrika, ekonomik güç ve güvenliği ile yumuşak gücünü birlikte kullanarak kıta ve ötesinde önemli bir etki alanı yaratmış gözükmektedir. “Yükselen güç” etiketini de G-20, IBSA ve BRICS gibi küresel düzenin yönetişimine dair güç platformlarında gösterme fırsatı bulmuştur. Bu noktada özellikle Apartheid Rejimi'nden sonra Güney Afrika, küresel statüsünü derinleştirirken aynı zamanda Afrika kıtasını jeopolitik ve jeoekonomik açıdan önemli ölçüde değiştirmeye odaklanmıştır. Çok boyutlu Afromerkezli bir dış politika geliştirerek bu hedefe ulaşmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda kıtadaki temsilci olarak ekonomik güç ve güvenliği sayesinde yükselen bir piyasa ekonomisi olarak lanse edilen Güney Afrika küresel ekonomik yönetim platformlarda ve oluşumlarda kıta adına etkin ve söz sahibi olmaya çalışmıştır. 21. yüzyıla girerken G-20 üyeliği ile ispatlanan bu durum, on yıl sonrasında BRICS'e dâhil olması ile adeta perçinlenmiştir.

Diğer taraftan Güney Afrika'nın sürdürülebilir bir ekonomik güvenlik seviyesini yakalayıp yakalayamadığı sorunsalı, bölge politikalarının, kıtadaki hegemonik dış politika açılımlarının, küresel yönetimdeki etkinliğinin ve özellikle BRICS devletlerine kabulünün ve grup içerisindeki konumunun her daim sorgulanmasına sebep olmuştur. Daha net bir biçimde belirtirsek Güney Afrika, sahip olduğu en büyük enerji kaynağı olan kömürün yanı sıra enerji açığını gidermek için ham petrol ithalatı ile de bağımlı bir ekonomi görünümü sergilemektedir. Bu noktada Sahra altı Afrika devletlerinin çoğunda görülen ve Güney Afrika ekonomisinde de bir tür “*Hollanda Hastalığı*” etkileri gösteren bu gidişat, aynı zamanda volatilitesi yüksek bir ulusal para birimi ile birlikte ekonominin büyüme yörüngesini dış kaynaklara bağımlı hale getirmiş gözükmektedir. BRICS devletleriyle kıyaslandığında istikrarsız bir ekonomik güvenlik seviyesi göze çarpan Güney Afrika'nın gerek bölgesel gerek küresel rekabet açısından bu gruba katılmasının şüpheli olduğu yargısının yanlışlanması, ekonomi-dış politika ekseninde tutarlı,

öngörülebilir ve akılcı adımlar atmasına bağlıdır. Bu açıdan Güney Afrika'nın istikrarlı bir seyir izlemekten uzak ekonomik güç ve güvenliğinin mi? tarihsel mirası olarak diplomatik ilişkilerine sıklıkla arka planda yararı dokunan yumuşak gücünün mü? ekonomi-dış politika eksenindeki dengeyi belirleyeceği günümüz itibarıyla net değildir. Zira Güney Afrika'nın bu dengeyi sağlamasında küresel ekonominin seyri kadar BRICS'in dünya siyasetindeki aktif duruşunun emareleri de belirleyici olacaktır. Bu bağlamda söz konusu bulgulara ulaşmamızı sağlayan yükselen ekonomiler olarak lanse edilen devletlerin başarı hikayeleri ve uluslararası ilişkilerdeki dış politika tutumları, ekonomik güvenlik ve dış politika etkileşimini yansıtan örnekler olarak karşımıza çıkmıştır.

Bunun realist düzlemdeki yolu ise günümüzde BRICS ülkelerinin korumacılık karşısı ortak tavır almalarının ötesinde ortak ticari yaptırım ve muafiyetlere gidebilmeleri, aralarındaki ticaret iş birliğini genişletmeleri ve ABD dolarının hâkimiyetini azaltma gibi alanlarda ilerleme kaydetmeleri ile mümkün olacaktır. Bu açılımların seyri ise yeni bir dünya düzeninin arifesinde dünya ekonomik sisteminin Batı'dan Doğu'ya kaydığını hissettirecektir. Bu süreçte aralarındaki işbirliği alanlarını daha fazla sıkılaştıran BRICS, ABD'nin açtığı uluslararası konjonktür boşluğundan güçlenerek çıkacaktır. Ancak BRICS devletlerinin kendi arasındaki asimetrik güç dağılımı ve Çin'in ayrıcalıklı ama dengeli konumu önemli bir sorun olmaya devam edecek gibi gözükmektedir.

Aktardığımız tespitler doğrultusunda tezimizde, ekonomik güvenliğin uluslararası ilişkilerde stratejik bir unsur olarak tanımlanmasına, ekonomik güvenliğin devletlerin dış politika açılımlarında özellikle 21. yüzyılla birlikte etken bir unsur haline geldiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda devletlerin ekonomik güvenliği dikkate aldığı müddetçe daha pragmatik ve çerçevesi çizilmiş bir dış politika izleyebileceği ve etkili olabileceği anlaşılmıştır. Tez kapsamında ortaya konulan veriler sonucunda yükselen piyasa ekonomilerine sahip olan BRICS devletlerinin analizi bize, ekonomik güvenlik seviyeleri yeterli hale geldikçe devletlerin proaktif dış politikalar izlemekten geri kalmadıklarını göstermiştir. Hiç şüphesiz ekonomik güçsüzlük yaşanan dönemlerde de saldırgan ya da takip eden bir dış politika çizgisi de izlenebilmektedir. Bu noktada ekonomik güvenliğin BRICS devletlerinin tutumlarından da anlaşıldığı üzere yurt içi siyaset ile dış politika uyumu arasında ince bir çizgide ilerlediği akıldan çıkarılmamalıdır.

KAYNAKLAR

- ABALKIN Leonid, "Economic Security of Russia: Threats and Their Reflections", *Issues of Economics*, Vol 12, No.1, 1994, ss. 4-13.
- ABDENUR Adriana Erthal, "China and the BRICS Development Bank: Legitimacy and Multilateralism in South-South Cooperation", *IDS Bulletin*, Vol. 45, No: 4, 2014, <https://core.ac.uk/download/pdf/43538384.pdf>, (15.05.2018), ss. 85-101.
- ABDENUR Adriana Erthal; Maiara Folly, "The New Development Bank and the Institutionalization of the BRICS", *Revolutions Global Trends & Regional Issues*, Vol 3, No 1, 2015, <https://www.researchgate.net/publication/325049100.pdf>, (14.05.2018), ss. 66-92.
- ACAR Serdar, *Ekonomik Yaptırımlar*, İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2015.
- ACEMOĞLU Daron, James A. Robinson, *Ulusların Düşüşü: Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*, Çev. Faruk Rasim Velioğlu, İstanbul: Doğan Kitap, 2013.
- ADAROV Amat, "China's Belt and Road Initiative: Opportunity or Threat?", *The Vienna Institute for International Economic Studies*, 05.09.2018, <https://wiiw.ac.at/china-s-belt-and-road-initiative-opportunity-or-threat--n-338.html>, (19.02.2019).
- ADETİBA Toyin Cotties, "South Africa's Military and Peacekeeping Efforts: A new paradigm shift in its foreign policy since 1994", *Journal of Economics and Behavioral Studies*, Vol. 9, No. 5, October 2017, <https://www.researchgate.net/publication/320552588>, (18.10.2019), ss. 157-168.
- ADISU Kinfu, Thomas W. Sharkey, Sam C. Okoroafo, "Analyzing Indian Policies and Firm Strategies in Africa", *Journal of Management Research*, Vol. 5, No. 3, 2013, ss. 17-27.
- AĞIR Bülent Sarper, "Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek", *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 11, Sayı 22, 2015, ss. 97-131.
- AHLUWALIA Montek S., "Economic Reforms in India Since 1991 : Has Gradualism Worked?", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 16, No. 3, 2002, https://www.jstor.org/stable/3216951?seq=1#metadata_info_tab_contents, (05.07.2018), ss. 67-88.
- AKINBOBOLA Temidayo, Christopher Isike, "Globalization, Poverty, and Economic Growth: The Case of South Africa", *Journal of Sustainable Development in Africa*, Vol. 11, No.3, 2009, <https://www.researchgate.net/publication/267574548>, (21.12.2018).
- AKİPEK Serap, "Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin de Sonu Anlamına Geliyor?", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 50, Sayı 1, 2001, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/291/2648.pdf>, (25.05.2015), ss. 1-10.
- AKSU Muharrem, Faruk Turhan, "Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik", *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2012, ss. 69-80.
- AKTOPRAK Elçin, "Immanuel Wallerstein: Sosyal Bilimlere Yeniden Bakmak", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 4, 2004, ss. 23-58.

- AL Arzu, "Politika-Ekonomi Kesişmesi: Yeni Bir Bilim Dalı Olarak Uluslararası Politik Ekonomi", *İGÜSBD*, Cilt 2, Sayı 1, Nisan 2015, ss. 143-159.
- ALBAYRAK Süha Oğuz, Güçlü ve Merkezi Devletin Yönetim Bilgisi: Kameralizm, *YBAD Lisansüstü Seminer Çalışmaları*, No: 9, Mayıs 2010, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/albayrak.pdf>, (17.05.2015), ss.1-21.
- ALDEN Chris, Mills Soko, "South Africa's economic relations with Africa : hegemony and its discontents", *The Journal of Modern African Studies*, September 2005, Vol. 43, No. 3, <https://www.researchgate.net/publication/231890490>, (18.11.2018), ss. 367-392.
- ALDEN Chris, Yu-Shan-WU, "South Africa and China: The Making of a Partnership", *South African Institute of International Affairs*, No. 199, August 2014, <https://css.ethz.ch/en/services/digitallibrary/publications/publication.html/183355>, (25.05.2018).
- ALDEN Chris, Maxi Schoeman, "South Africa's Symbolic Hegemony in Africa", *International Politics*, Vol. 52, No. 2, 2015, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1057/ip.2014.47.pdf>, (18.11.2018), ss. 239-254.
- ALP Salih, "Refah Devleti Düşüncesinin Gelişimi ve Bir Alternatif Olarak Üçüncü Sektör", *Maliye Dergisi*, Sayı 156, Ocak-Haziran 2009, ss. 265-279.
- ANDERSON Pery, *Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, çev. Tarık Günsel, İstanbul: Salyangoz Yayınları, 2007.
- ANSAH Eric Schubert, "China's Globalization to Africa: Consequences for the West's Ideological and Economic Hegemony?", *Associate Research Fellow Institute of Occidental Studies*, 12 March 2008, <https://www.researchgate.net/publication/322538541>, (19.02.2019).
- ANUOLUWAPO Durokifa, Moshood B. Abdul-Wasi, Ijeoma Edwin, "South Africa's Inclusion in BRICS: Challenges and Prospects for Development in Africa", *International Journal of African Renaissance Studies*, Vol. 13, No. 15, 2018, <https://www.researchgate.net/publication/328747341>, (13.01.2019), ss. 27-41.
- ARAZ Sevgi, "Küresel Güney ve BRICS Ülkeleri", *Akademik Perspektif*, 2015, <http://akademikperspektif.com/2015/02/25/kureselguneyvebricsulkeleri/>, (10.02.2016).
- ARI Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 2.B., Bursa: Alfa Yayınları, 2002.
- ARI Tayyar (der.) "Uluslararası İlişkilerde Güvenliği Yeniden Düşünmek", *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, Bursa: Dora Yayınları, 2014.
- ARIBOĞAN Deniz Ülke, *Globalleşme Senaryosunun Aktörleri*, İstanbul: Der Yayınevi, 1997.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: Cilt 1-2 1914-1995*, 14. B., Ankara: Alkım Yayınevi, 2004.

- ARORA Vivek, Athanasios Vamvakidis, “China’s Economic Growth: International Spillovers”, *IMF Working Paper*, July 2010, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2010/wp10165.pdf>, (17.10.2018).
- ARRIGHI Giovanni, *Adam Smith Pekin’de 21. Yüzyılın Soykütüğü*, çev. İbrahim Yıldız, İstanbul: Yordam Kitap, 2009.
- ARSLAN Mehmet Lütfi, “Devletin İktisadi Büyümedeki Rolü”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 2011, ss. 385-406.
- ASLUND Anders, “An Assesment of Putin’s Economic Policy”, *CESifo Forum 2*, 2008, <https://www.ifo.de/pdf>, (15.02.2018), ss. 16-22.
- ASUELIME Tim Legend, “The pros of South Africa’s membership of BRICS: A re-appraisal”, *Journal of African Studies*, April 2018, <https://www.researchgate.net/publication/327299652>, (12.01.2019), ss. 129-150.
- ATAAY Ceren Kalfa, “Hayek ve Friedman’ın Devlet Anlayışı”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Mart 2016, <http://marmara-universitesi.dergipark.gov.tr/download/article-file/159426>, (09.08.2016), ss.129-151.
- ATATÜRK Mustafa Kemal, “Türkiye İktisat Kongresini Açılış Söylevi, İzmir”, 17.02.1923, www.atam.gov.tr/dergi/sayi-46/izmir-iktisat-kongresi-gorusler, (07.05.2014).
- ATEŞ Davut, “Ekonomik Kriz Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşmenin Geleceği”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, Yıl 12, Sayı 1, 2011, ss. 1-16.
- ATEŞ Davut, Gülizar Samur Gökmen, “Bir Akademik Disiplin Olarak Uluslararası Politik Ekonominin Sınırları”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt XV, Sayı 1, 2013, ss. 45-71.
- ATEŞ Toktamış, *Siyasal Tarih*, 2.B., İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- ATLI Altay, “Değişen Çin ve Kriz Sonrası Dünya Düzendeki Rolü”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018, ss. 283-311.
- AYAYDIN Hasan, “Doğrudan Yabancı Yatırımlar İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği”, *D.Ü. S.B.E. Dergisi*, Sayı 26, 2010, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/55602>, (12.05.2018).
- AY Ahmet, Burcu Güvenek, Sinem Yapar Saçık, “IMF ve Merkez Bankalarının Borç Veren Son Mercisi Olarak Ekonomik Krizler Üzerindeki Etkinliği”, *KMÜ İİBF Dergisi*, Yıl 11, Sayı 17, Aralık 2009, <http://dergi.kmu.edu.tr/pdf>, (12.04.2016), ss. 1-11.
- AYAZ Süheyb, “Küresel Ekonomik Yönetişimde G-20 ve Türkiye”, *Bölge Strateji*, Cilt 6, Sayı 11, Güz 2014, ss. 7-13.
- AYDEMİR Cahit, Hüseyin Haşimi Güneş, “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, Kış 2006, www.e-sosder.com, (23.06.2015), ss. 137-138.

- AYDEMİR Cahit, Mehmet Kaya, “Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 20, Bahar 2007, <http://dergipark.gov.tr/esosder/issue/6134/82270>, (21.06.2015), ss. 260-282.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, 1996, ss. 71-108.
- AYDIN Mustafa, “Uluslararası İlişkilerin “Gerçekçi” Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar 2004, ss. 33-60.
- “Agreement on the New Development Bank- Fortaleza July 15”, Brazilian Ministry of External Relations, <http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/219-agreement-on-the-new-development-bank-fortaleza-july-15>, (22.05.2018).
- BAHARÇİÇEK Abdulkadir, Osman Ağır, “Kırım’ın Rusya Federasyonu’na Bağlanması’nın Rusya’ya Komşu Ülkelere Olası Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 52, Kasım – Aralık 2015, ss. 29-47.
- BALASUBRAMANYAM V.N., “China and India’s economic relations with African Countries – neo-colonialism eastern style?”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Vol 13, No 1, 2015, <https://www.researchgate.net/publication/272412869>, (15.03.2017), ss.17-31.
- BALDWIN David A., “Security Studies and The End of The Cold War”, *World Politics*, Vol 48, October 1995, <http://www.princeton.edu/~dbaldwin/selected%20articles>, (02.05.2016), ss. 117-141.
- BALDWIN David A., “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol. 23, 1997, ss.5-26.
- BANERJEE Chandrajit, “India’s Economic Security: Global Context”, *India’s National Security*, Ed. Satish Kumar, Annual Review, 2013, ss. 335-348.
- BARBER James, “The New South Africa’s Foreign Policy: Principles and Practice”, *International Affairs*, Vol. 81, No. 5, October 2005, <https://www.researchgate.net/publication/227694726>, (13.12.2018), ss. 1079-1096.
- BARROWS Samuel D., “Do Sub-Saharan Countries in Africa Have the Dutch Disease?”, *Asian Social Science*, Vol. 14, No. 5, 2018, <https://www.researchgate.net/publication/324624435>, (13.12.2018), ss. 14-28.
- BAŞKOL Murat Ozan, “IMF Son Uluslararası Borç Verme Mercii Olabilir Mi?”, *Uluslararası Kurumların Değişen Roller: Yeniden Yapılanmaya Yönelik Kritikler*, ed. Metin Toprak, Yüksel Bayraktar, Cemil Erarslan, İstanbul: Der Kitabevi, 2014, ss. 85-107.
- BAVA Ummu Salma, “New Powers for Global Change? India’s Role in the Emerging World Order”, *FES Briefing Paper*, No 4, March 2007, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/global/04372.pdf>, (15.08.2018), ss. 1-7.
- BAYLIS John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler*, Ankara, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, ss. 69-85.
- BAYRAKTUTAN Yusuf, “Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri”, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, 2003, <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/195.pdf>, (23.04.2014), ss.175-186.

- BAYSAL Başar, Çağla Lüleci, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme Teorisi, *Güvenlik Stratejileri*, Yıl 11, Sayı 22, ss. 61-96.
- BEDİR HANOĞLU Gamze Nazan, Uluslararası Ekonomik Amerikan Hegemonyasındaki Roller, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- BENGOA Marta, Blanca Sanchez Robles, “Foreign direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America”, *European Journal of Political Economy*, Vol.19, 2003, <http://ciberoamericana.com/documentos/BengoaySanchezobles%5B2003%5D.pdf>, (13.04.2019), ss. 529-545.
- BERI Ruchita, “India’s Africa Policy in the Post-Cold War Era: An Assessment”, *The Institute for Defence Studies Strategic Analysis*, Vol. 27, No. 2, 2013, https://idsa.in/system/files/strategicanalysis_rberi_0603.pdf, (25.08.2018), ss. 61-78.
- BERI Ruchita , “Third India Africa Forum Summit: Key Outcomes”, *Institutes for Defence Studies and Analysis*, 2018, https://idsa.in/africatrends/third-india-africa-forum-summit_rberi_1215, (05.07.2018).
- BESADA Hany, Evren Tok, “South Africa, BRICS and the South African Development Partnership Agency: redefining Canada’s development assistance to Africa through triangular cooperation”, *Canadian Foreign Policy Journal*, Vol. 21, No. 3, <https://www.researchgate.net/publication/287805481>, (16.12.2018), ss. 272-285.
- BHATTACHARYA Pinaki, “In Search of a Role: India in Global Affairs”, *World Focus*, November.-December 2009.
- BHATNAGAR Stuti, “Review of Power and Diplomacy: India’s Foreign Policies During the Cold War by Zorawar Daulet Singh”, *Australian Institute of International Affairs*, 06.08.2019, <http://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/>, (10.10.2019).
- BHAYA Abhishek G, “BRICS 2018: South Africa offers a continental reach for the bloc”, 20.07.2018, https://news.cgtn.com/news/3d3di674e3567444f78457a6333566d54/share_p.html, (12.12.2019).
- BHORAT Haroon, Ravi Kanbur, B., Stnawix, “Estimating the Impact of Minimum Wages on Employment, Wages and Non-Wage Benefits: The Case of Agriculture in South Africa”, *DPRU Working Paper*, No.12/149, 2013, http://www.dpru.uct.ac.za/sites/default/files/image_tool/images/36/DPRU%20WP12-149.pdf, (12.12.2018).
- BHORAT Haroon, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, Mthuli Ncube, “Economic Policy in South Africa Past, Present, and Future”, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, 7.12.2013, <https://www.researchgate.net/publication/299925246>, (20.10.2018).
- BI Zhaohui, “Does China-US Trade Have an Impact on Employment of the United States?”, *Technology and Investment*, Vol. 8, No.3, August 2017, https://www.scirp.org/pdf/TI_2017080815513787.pdf, (15.02.2018), ss. 158-166.

- BISWAS Dhritiman, “The Policy Hack: Time for Indian Sovereign Funds to Wake Up”, 06.10.2018, <https://economictimes.indiatimes.com/small-biz/startups/723.cms>, (25.12.2018).
- BİLGİN Pınar, “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”, *Stratejik Araştırmalar*, Cilt 8, Sayı 4, Ocak 2010, ss. 69-96.
- BLACK Anthony, “The evolution and impact of foreign direct investment into South Africa since 1994”. *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford: OUP Oxford; 2014, <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>. (12.12.2018).
- BLAIR David, “Oil-Hungry China Takes Sudan Under Its Wing”, *The Telegraph*, 23.04.2005, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/sudan/1488520/>, (21.10.2018).
- BLANK Stephen, “Russia’s Geo-economic Future; The Security Implications of Russia’s Political and Economic Structure”, *The Journal of Slavic Military Studies*, Vol 24, No.3, 2011, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13518046.2011.598723>, (20.07.2017), ss. 351-395.
- BLUM William, *Haydut Devlet: Dünyanın Tek Süper Gücü İçin Bir Rehber*, çev. Erdal Yüzak, İstanbul: 4 Nokta Grafik Matbaacılık, 2006.
- BLUMENFELD Jesmond, “The economics of South African sanctions”, *Intereconomics*, Vol. 22, No. 4, 1987, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/140088/1/v22-i04-a06-BF02932252.pdf>, (17.11.2018), ss. 190-198.
- BOSTANOĞLU Burcu, Mehmet Akif Okur, *Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Kuram*, Ankara: İmge Kitabevi, 2009.
- BRAUTIGAM Deborah, Xinshen Diao, Margaret Mcmillan, Jed Silver, “Chinese Investment in Africa: How Much do we Know?”, *PEDL Synthesis Series*, No.2, October 2017, https://pedl.cepr.org/sites/default/files/PEDL_Synthesis_Papers_Piece_No._2.pdf, (19.09.2018).
- BROADMAN Harry G., “China and India Go to Africa New Deals in the Developing World”, *Foreign Policy*, Vol. 87, No. 2, March/April 2008, ss. 95-109.
- BROOKES Peter, Ji Hye Shin, “China’s Influence in Africa: Implications for the United States”, *Background*, No. 1916, 22 February 2006, <https://www.heritage.org/asia/report/chinas-influence-africa-implications-the-united-states>, (20.09.2018).
- BRICS Official Website, Sanya Declaration BRICS Leader Meeting, Sanya, Hainan, China, 14.04.2011, https://www.brics2017.org/English/AboutBRICS/DOPS/201701/t20170114_1116.html, (12.05.2018).
- BRICS Official Website, Fourth BRICS Summit Delhi Declaration, 29.03.2012 https://www.brics2017.org/English/AboutBRICS/DOPS/201701/t20170114_1117.html, (12.05.2018).
- BRICS Official Website, Fifth BRICS Summit Declaration and Action Plan, 27.03.2013, <http://www.brics5.co.za/fifth-brics-summit-declaration-andactionplan>, (12.05.2018).

- BRICS Official Website, VI BRICS Summit Fortaleza Declaration, 15.07.2014, <https://www.brics2018.org.za/sites/default/files/documents/Fortaleza%20Declaration.pdf>, (13.05.2018).
- BRICS Official Website, Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement, 15.07.2014, Fortaleza, Brazil, BRICS Information Centre, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/140715-treaty.html>, (17.02.2016).
- BRICS Official Website, VII BRICS Summit Ufa Declaration, 9.07.2015, https://www.brics2017.org/English/Documents/Summit/201701/t20170125_1409.html, (12.05.2018).
- BRICS Official Website, Goa Declaration, Goa, India, 16.10.2016, <https://www.brics2018.org.za/sites/default/files/documents/Goa%20Declaration.pdf>, (12.05.2018).
- BRICS Joint Statistical Publication, Statistics South Africa, 2018, <https://www.statssa.gov.za/wp-content/uploads/2018/11/BRICS-JSP-2018.pdf>, (25.02.2019).
- BRICS Summit: Terrorism, Economic Cooperation to Dominate Agenda, New Indian Express, 15.10.2016, <http://www.newindianexpress.com/nation/2016/oct/15/8th-brics-summit-terrorism-economic-cooperation-to-dominate-agenda-1528184.html>, (20.06.2018).
- BRICS Leaders Xiamen Declaration,. Ministry of External Affairs Government of India, 4.09.2017, <https://mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/28912>, (12.05.2018).
- BRICS Official Website, “10th BRICS Summit Johannesburg Declaration, BRICS in Africa: Collaboration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution” Johannesburg, South Africa 25-27 July 2018, <http://www.brics.utoronto.ca/docs/180726>, (25.05.2019).
- BRICS Official Website, BRICS in Africa: Collaboration for Inclusive Growth and Shared Prosperity in the 4th Industrial Revolution, 10th BRICS Summit Johannesburg, Declaration, 27.07.2018 <http://www.brics2018.org.za/sites/default/files/Documents/pdf>, (23.08.2018).
- BURGESS Sean W., “The New Actors of Brazilian Foreign Policy”, *Brazilian Political Science Review*, Vol.7/2, 2013, <https://www.researchgate.net/publication/262471894>, (21.04.2019), ss. 171-174.
- BUZAN Barry, “Economic Structure and International Security: the Limits of the Liberal Case”, *International Organization*, Vol.38, No 4, 1984, <http://journals.cambridge.org/S0020818300026866>, (07.07.2015), ss. 597-624.
- BUZAN Barry, “New Pattern of Global Security in the Twenty-First Century”, *International Affairs*, Vol 67, No. 3, 1991, ss. 431- 451.
- BUZAN Barry, Ole Weaver, Jaap de Wille, *Security A New Framework for Analysis*, London, Lynne Rienner Publishing, 1998.
- BUZAN Barry, Ole Waever, *Regions and Powers The Structure of International Security*, New York, Cambridge Press, 2003, <https://www.fpvmmv.umb.sk/cms/saveDataFilePublic.php?uid=lhusenicova&path>, (06.06.2014).

- BUZAN Barry, Lane Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, UK, Cambridge, 2009.
- BUZAN Barry, *İnsanlar, Devlet ve Korku-Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası Güvenlik Çalışmaları için Bir Gündem*, çev. ed. Emre Çıtak, İstanbul: Röle Akademi Yayınları, 2015.
- CALIENDO Lorenzo, Fernando Parro, “Estimates of the Trade and Welfare Effects of NAFTA”, *NBER Working Paper Series*, No: 18508, 2012, <https://www.nber.org/papers/w18508>, (15.02.2018).
- CAO Xuebing, “BRICS Summit in Johannesburg: Here’s What the Five Countries Are Looking For”, 24.07.2018, <http://theconversation.com/brics-summit-in-johannesburg>, (29.08.2018).
- CARDOSO Eliana, Vladimir Kuhl Teles, “A Brief of History Brazil’s Growth”, *Escola de Economia de Sao Paulo*, No. 241, 2010.
- CARLSON Valdemar, “Economic Security in the United States, The Development of the Social Security”, *The American Economic Review*, Vol. 52, No. 5, December 1962, <http://www.jstor.org/stable/1812240>, (24.10.2014), ss. 1213-1215.
- CASTRO de Carolina Milhorange, “Brazil’s South-South Foreign Policy Post-Lula Where Does Africa Fit In?”, *Afrique Contemporaine*, Vol 4, No 248, 2013, https://www.cairn-int.info/article-E_AFCO_248_0045--brazil-s-south-south-foreign-policy-post.htm, (17.02.2016), ss. 45-59.
- CATALÎN Cioacă, “The Economical Security Concept in the Context of the Global Economic Crisis”, *Review of the Air Force Academy, Crisis Management and Socio-Humanities*, Vol. 16 (1), 2010, http://www.afahc.ro/ro/revista/NR_1_2010/Nr_1_2010.pdf, (13.04.2016), ss. 74-79.
- CEBECİ Kemal, “Küreselleşme Bağlamında Ulus-Devletin Egemenlik Gücünün Dönüşümü”, *Sayıştay Dergisi*, Sayı 71, Ekim 2008, ss. 23-39.
- CEIC Data, “China Foreign Exchange Reserves (1989-2020)”, <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/foreign-exchange-reserves>, (28.02.2019).
- ČESNEKAS Giedrius, “Energy Resources as the Tools of Foreign Policy: the Case of Russia”, *Lithuanian Foreign Policy Review*, Vol. 35, 2016, http://lfpr.lt/wp-content/uploads/2017/04/LFPR-2016_35_cesnakas.pdf, (25.04.2019), ss. 9-40.
- CEYLAN Şule Şahin, “Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 5, Sayı 10, Güz 2006, ss. 233-252.
- CHAI Peter, “Understanding China’s Belt and Road Initiative”, *Lowy Institute for International Policy*, March 2017, <https://www.lowyinstitute.org/publications/understanding-belt-and-road-initiative>, (19.02.2019).
- CHAKRABARTY Malancha, “Indian Investments in Africa: Scale, Trends, and Policy Recommendations”, *ORF Working Paper*, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/323005085>, (18.03.2018), ss.1-62.

- CHANDRASEKHAR C.P., "India's Foreign Exchange Hoard", 23.06.2015, <https://www.thehindu.com/opinion/columns/Chandrasekhar>, (17.08.2018).
- CHAZIZA Mordechai, "China's Military Base in Djibouti", *The Begin-Sadat Center For Strategic Studies Bar-Ilan University Mideast Security and Policy Studies*, No. 153, August 2018, <https://besacenter.org/wp-content/uploads/2018/08/153-Chaziza-Chinas-Military-Base-in-Djibouti-web.pdf>, (19.02.2019).
- CHERU Fantu, Cyril Obi, *The Rise of China and India in Africa Challenges, Opportunities and Critical Interventions*, London: Zed Books, 2010, <https://www.diva-ortal.org/smash/get/diva2:285922/FULLTEXT01.pdf>, (15.07.2017).
- China Foreign Direct Investment (1998-2019), <https://www.ceicdata.com/en/indicator/china/foreign-direct-investment>, (19.02.2019).
- China Economic Outlook, FocusEconomics, 2017, <http://www.focus-economics.com/countries/china>, (23.07.2018).
- China is now the world's largest net importer of petroleum and other liquid fuels, *U.S. Energy Information Administration (EIA)*, 24 March 2014, <https://www.eia.gov/todayinenergy/detail.php?id=15531>, (15.02.2019).
- CHIN Gregory T., "The BRICS-led Development Bank: Purpose and Politics beyond the G20", *Global Policy*, 5(3), 2014, ss. 366-373.
- CHOEDON Yeshe, "India's UN Peacekeeping Operations Involvement in Africa: Change in Nature of Participation and Driving Factors", *International Studies*, Vol. 51 No. 1-4, 2017, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0020881717719184>, (05.09.2019). ss. 16-17.
- CHONG Terence Tai-leung, Xiaoyang Li, "Understanding China-US Trade War: Causes, Economic Impact, and the Worst-Case Scenario", *Working Paper*, No. 71, February 2019, https://www.igef.cuhk.edu.hk/igef_media/working-paper, (01.04.2019), ss.1-18.
- CHOW Gregorgory C., "China's Economic Transformation" (ed.) Hoboken. Czerewacz-Filipowicz K., Konopelko, A., *Regional Integration Processes in the Commonwealth of Independent States: Economic and Political Factors*, London: Springer Cham, 2016, <http://press-files.anu.edu.au/downloads/press/n4267/>, (15.07.2018), ss. 93-115.
- CHIYEMURA Frangton, "South Africa in BRICS: Prospects and Constraints. University of the Witwatersrand, (Master Thesis), Johannesburg, 2014, <https://core.ac.uk/reader/39675660>, (18.12.2018).
- CHIMNI B. S., "Mapping Indian Foreign Economic Policy", *International Studies*, Vol.47, No.2-4, 2010, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/>, (20.08.2018), ss. 163-185.
- CLAUDIA Zilla, "Brazil's Foreign Policy under Lula", *SWP Research Paper*, Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, No. 2, Berlin, 2017, ss. 1-32.

- CLIFFORD G. Gaddy, Barry W. Ickes, “Russia after the Global Financial Crisis”, *Eurasian Geography and Economics*, Vol. 51, No. 3, 2010, https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2016/06/05_russia_financial_crisis_gaddy.pdf, (12.03.2017), ss. 281-311.
- CONDON Madison, “China in Africa: What the Policy of Nonintervention Adds to the Western Development Dilemma”, *Praxis :The Fletcher Journal of Human Security*, Vol. 27, 2012, <https://www.academia.edu/23385112>, (15.09.2018), ss. 5-25.
- CORKIN Lucy, “China and Angola Strategic Partnership or Marriage of Convenience?”, *Angola Brief*, Vol.1, No.1, January 2011, <https://www.cmi.no/publications/3938>, (12.09.2018), ss. 1-5.
- Country Profile Brasil, <https://databank.worldbank.org/views/reports/reportwidget.aspx>, (15.04.2019).
- COŞKUN Bezen Balamir, “Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme: Değişen Güvenlik Ortamı, Zorluklar, Fırsatlar ve Meydan Okumalar”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri 2- Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, der. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları, 2014, ss. 179-203.
- CROZET Mattiheu, Julian Hinz, “Collateral Damage: The Impact of Russia Sanctions on Sanctioning Countries’ Exports”, *CEPII Working Paper*, No. 16-6, June 2016, http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2016/wp2016-16.pdf, (20.05.2019).
- CUI Huanying, “China’s Economic Growth and energy Consumption”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol. 6, No. 2, 2016, ss.349-355.
- ÇİNGİ Aydın, “BRICS Xiamen’de Küresel Önemi Kanıtladı”, (05.09.2017), <http://www.criturk.com/haber/ozel-haber/brics-xiamende-kuresel-onemini-kanitladi-37675>, (17.05.2018).
- ÇİVİ Emin, Tamer Çavuşgil, “Yeni Dünya Düzeninde Güç Kazanan Ülkeler: Yükselen Ekonomiler”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 7, Sayı 1, 2001, ss. 113-128.
- Çinli şirkete Alman vetosu, <https://businessht.bloomberght.com/ekonomi/haber/2085028>, (12.02.2019).
- DABROWSKI Marek, Antoine Mathieu Collin, “Russia’s Growth Problem”, *Policy Contribution*, Vol.4, Februray 2019, https://www.bruegel.org/wp-content/uploads/2019/02/PC-04_2019.pdf, (18.10.2019), ss.1-20.
- DAL Emel Parlar, “10. Güney Afrika BRICS Zirvesi, BRICS Plus ve Türkiye”, 26.07.2018, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/10-guney-afrika-brics-zirvesi-brics-plus-ve-turkiye/1214365>, (25.05.2019).
- DANACI Münife,”G-8 Grubu ve “Heiligendamm Süreci”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 28, 2008, <http://www.mfa.gov.tr/g-8-grubu-ve-heiligendamm-sureci.tr.mfa>, (15.07.2017).
- Data: China-Africa Trade, *China-Africa Research Initiative*, <http://www.sais-cari.org/data-china-africa-trade>, (11.09.2018).

- DAVIES Ken, "China Investment Policy: An Update", *OECD Working Papers on International Investment*, OECD Publishing, 2013, <http://dx.doi.org/10.1787/5k46911hmvbt-en>, (15.10.2018).
- Decree of the President of the Russian Federation No. 208, On the Strategy of Economic Security of the Russian Federation for the Period up to 2030, 2017, <http://en.kremlin.ru/acts/news/copy/54497>, (15.04.2018).
- DEDEKOCA Ersin, "İşlevi Azalan G20'ye Eleştirel Yaklaşım", *Ekonomik Araştırmaları Merkezi*, [www. 21yyte..org.tr/tr/](http://www.21yyte..org.tr/tr/), (10.06.2017).
- DEDEKOCA Ersin, "Ekonomi Politüğın Uluslararası İlişkilerdeki Yeri, Uygulaması ve Çağdaş Gelişmeler", <https://www.academia.edu/10161721>, (24.05.2015), ss.1-60.
- Definitions: What we mean when we say "economic security, *ILO Socio-Economic Security Programme*, www.ilo.org/public/english/protection/ses.pdf, (24.02.2016).
- DEDEOĞLU Beril, "Yeniden Güvenlik Topluluğı: Benzerliklerin Karşılıklı Bağımlılığından Farklılıkların Birlikteliğıne", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, Kış 2004, ss. 1-21.
- DEMİR Fırat, "Büyük İstikrar Döneminden Büyük Durgunluk Dönemine: Krizdeki Kapitalizm veya Kriz Kapitalizmi", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: İletişim Yay, 2013, ss.119-142.
- DEMİR Oğuzhan, "Tukidides Tuzağı ya da İki Süper Gücün Karşılaşması", 26.10.2017. <https://t24.com.tr/k24/1421>, (16.02.2020).
- DENG Yong, "The Chinese Conception of National Interests in International Relations", *The China Quarterly*, Vol. 154, 1998, <https://www.cambridge.org/core/journals/>, (15.05.2015), ss. 308-329.
- DENT Christopher M., "Economic Security", *Contemporary Security Studies*, Alan Collins ed., Oxford University Press, 2007, <https://ufabcsi.files.wordpress.com/2013/05/contemporaryss-239-255.pdf> (21.04.2014), ss. 204-221.
- DEVRES Murat, "Tukidides Tuzağı ve Üçüncü Dünya Savaşı", 12.05.2017, <https://birikimdergisi.com/8322>, (16.02.2020).
- DİKKAYA Mehmet, Fatih DENİZ, "Ekonomik Küreselleşmenin Yol Açtığı Problemler: Teorik Bir Bakış", *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 2006, ss. 163-181.
- DİLEK Şerif, Deniz İstikbal, Merve Yanartaş, "Küresel Ekonomide Yeni Bir Güç Odağı: BRICS", *SETA Analiz*, Sayı 256, Eylül 2018, <https://setav.org/assets/uploads/2018/09/256-Brics-Analiz.pdf>, (14.04.2019). ss. 1-24.
- DİNÇDAĞ Ayşegül, "Küreselleşme ile Değışen Kavramlar: Apple ABD Ekonomisine Zarar mı Veriyor?", *Türkiye Ekonomi Araştırmaları Vakfı (TEPAV) Değerlendirme Notu*, Ankara, Mart 2011, ss.1-4.
- DOĞAN Kadir Caner, Nihat Yılmaz, "Küresel Sermayeye Dayalı Yeni Ekonomik Düzendeki Ulus-Devletin Egemenlik Krizi", *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, Yıl 2, Sayı 3, 2013, ss. 12-19.

- DOMANSKA Maria, "Crisis in Russia The Degradation of the Model Ekonomik Governance", *OSW Studies*, No. 61, Warsaw, February 2017, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/prace_61_ang_crisis-in-russia_net.pdf, (17.10.2019), ss. 1-39.
- DOMANSKA Maria, Szymon Kardas, "The consequences of the Western financial sanctions on the Russian economy", *OSW Commentary*, 24.03.2016, <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/osw-commentary/2016-03-24/consequences-western-financial-sanctions-russian-economy>, (15.04.2019).
- DOMIRO Natasha, "South African Foreign Policy under the Ramaphosa Government", *Strategic Analysis Paper*, 28.05.2019, <http://www.futuredirections.org.au/wp-content/uploads/2019/05>, (12.12.2019). ss.1-6.
- DONNELLY Jack, Realizm, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 5. Baskı, çev. Muhammed M. Ağcan ve Ali Aslan, İstanbul: Küre Yayınları, 2012.
- DOPFER Kurt, John Foster, Jason Potts, "Micro- meso- macro", *Journal of Evolutionary Economics*, 2004, Vol. 14, No.3, <http://link.springer.com/article/10.1007/s00191-004-0193-0>, (24.08.2016), ss. 263-279.
- DOWNS Erica Strecker, *China's Quest for Energy Security*, Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2000, https://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1244.html, (12.09.2018).
- DREGER, Chris, vd., "Between the Hammer and the Anvil: The Impact of Economic Sanctions and Oil Prices on Russia's Ruble", *Journal of Comparative Economics*, Vol. 44, No.2, 2016, <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0147596715001298>, (17.06.2019), ss. 295-308.
- DREMOV Danii, Aleksandr Penkin, "Possibilities of Increasing the Economic Security Level of the Russian Banking System in Conditions of Geopolitical Instability", *Gerencia Gesta Management*, Vol.39, No. 36, 2018, <https://www.revistaespacios.com/a18v39n36/a18v39n36p20.pdf>, (12.09.2019), ss. 20-28.
- DUDIN Mihail Nikolaevich, Irina Jur'evna Federova, Lyubov Alexandrovna Ploticina, Timur Maratovich Tokmorzin, Mariya Vladimirovna Belyaeva, Andrey Borisovich Ilyin, "International Practices to Improve Economic Security", *European Research Studies Journal*, Vol.21, Issue 1, 2018, https://www.ersj.eu/dmdocuments/2018_XXI_1_38.pdf, (02.05.2019), ss.459-467.
- DUGGAN Niall, "The Expanding Role of Chinese Peacekeeping in Africa", 23.01.2018, <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/the-expanding-role-of-chinese-peacekeeping-in-africa>, (19.02.2019).
- DUMAN Mehmet, "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (4), 2002, ss. 1-16.
- DUMAN Mehmet Zeki, "Neo-liberal Küreselleşmenin Zaferi", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, 2011, ss. 666-700.

- DURMUŞ Mustafa, *Kapitalizmin Krizi 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Ankara: Tan Kitabevi Yay., 2010.
- DUYGULU Aylin Abuk, K. Eser Afşar, Mehmet Özyiğit, “Merkez Bankalarının Yeni İşlevi Piyasa Yapıcılığı: Etkileri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 49, Sayı 4, Aralık 2016, ss. 85-115.
- “Dünya Sosyal Forumunun Ekonomisi ve Politikası: Küreselleşme Karşısı Mücadeleler için Dersler”, çev., Pınar Erol, *Politik Ekonomi için Araştırma Birimi*, Mumbai, 2003, <http://www.antimai.org/bn/dsfelestri.htm>, (07.03.2016).
- EDWARDS Lawrence, “Has South Africa Liberalised its Trade?”, *South African Journal of Economics*, Vol. 73, No. 4, 2005, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111>, (15.12.2018), ss. 754-775.
- EĞİLMEZ Mahfi, “Kendime Yazılar”, 24.03.2012, <http://www.mahfiegilmez.com/2012/03/kapitalizm-ve-uc-buyuk-kriz.html>, (04.04.2014).
- EHLLEN Mark A., Economics Definitions, Methods, Models, and Analysis Procedures for Homeland Security Applications, *Computational Economics Group*, January 29, 2010, <http://prod.sandia.gov/techlib/access-control.cgi/2010/104315.pdf>, (24.08.2016).
- ELİTAŞ Bilge Leyli, F. Rabia Aktaş Şenkardeşler, “Ekonomik Büyüme ile Borsa Performansı Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, Vol. 10/4, 2018, https://www.isarder.org/2018/vol.10_issue.4_article41_abstract.pdf, (12.03.2019), ss. 807-819.
- ELNUR İsmayilov, “Rusya Güvenlik Stratejisi- 2020 Belgesi”, *Bilgesam Analiz Rusya*, Sayı 1231, 2015, ss. 1-9.
- EPSTEIN Daniel, “New Development? The BRICS Bank and the International System”, *Harvard International Review*, 36 (2), 2015, <https://www.jstor.org/stable/i40146133>, (22.05.2018), ss. 12-13.
- ERDEM Mete, “BRICS Koşullu İhtiyat Fonu Düzenlemesi: Hukuksal ve Kurumsal İnceleme”, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(1), 2016, ss. 295-350.
- ERGİN Emre, Hasret Çomak, “Finansal Krizler ve Güvenlik: Küresel Bir Bakış”, <http://malikonsept.com/wp-content/uploads/>, (10.07.2017), ss. 1-10.
- ERGÜL Nihal, “Yeni Güvenlik Anlayışı Kapsamında Birleşmiş Milletler’in Rolü ve Uygulamaları”, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, İstanbul: Bilgesam Yayınları, 2012, ss. 165-211.
- ERICSON R.E., “The Russian Economy in 2008: Testing the Market Economy”, *Post-Soviet Affairs*, Vol 25, 2009, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2747/1060-586X.25.3.209>, (11.07.2017), ss. 209-231.
- Fact Sheet: Proposed CFIUS Regulations to Implement FIRRMA, *U.S. Department of the Treasury Office of Public Affairs*, 17.09.2019, <https://home.treasury.gov/system/files/206/Proposed-FIRRMA-Regulations-Fact-Sheet.pdf>, (25.12.2019).

- FEDDERKE Johannes, "South Africa's Growth Performance", ed. Haroon Borat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, and Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford, 2014. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>. (12.12.2018), ss. 39-51.
- FERNANDEZ Alex E., Barbara Hogenboom, "China's Growing Economic and Political Power: Effects on the Global South", *The Asia-Pacific Journal Japan Focus*, Vol. 5, No.12, Dec 2007, ss. 1-20.
- FENG Liu, Liu Ruonan, "China, the United States, and Order Transition in East Asia: An Economy-Security Nexus Approach", *The Griffith-Tsinghua Project "How China Sees the World" Working Paper Series*, No. 9, 2018, https://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0028/453727/, (19.05.2019), ss. 972-995.
- FIRAT Melek, "Hindistan'ın Afrika Politikası", *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, Cilt 2, Sayı 1, Bahar 2012, ss. 41-58.
- FISCHER Stanley, "Globalization and Its Challenges", *American Economic Review*, 93(2), 2013, ss. 1-39, <https://piie.com/fischer/pdf/fischer011903.pdf> (Erişim Tarihi 07.04.2016).
- Financial Action Task Force on Money Laundering (FATF), "Guidance for Financial Institutions in Detecting Terrorist Financing", <http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents.pdf>. (14.04.2016).
- FOSTER John Belamy, "Birikimin Finanslaşması", *Kapitalizmin Finansal Tarihi; Büyük Finansal Krizin Nedenleri ve Sonuçları*, (çev.) Abdullah Ersoy, Ankara: İmaj Yayınları, 2011.
- FOSTER Vivien, William Butterfiel, Chuan Chen, Nataliya Pushak, "Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for Sub-Saharan Africa", *World Bank/PPIAF Trend and Policy Options*, No. 5, 2008, <http://documents.worldbank.org/curated/en/936991468023953753>, (12.09.2018). ss. 4-9.
- FRANC Valeriu Ioan, Marius Andrei Diamescu, "Some Opinions on the Relation between. Security Economy and Economic Security", *Romanian Journal of Economics*, Vol 31, No. 40, 2010, <http://revecon.ro/articles/2010-2/2010-2-7.pdf>, (05.07.2015), ss.129-159.
- FUKUYAMA Francis, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, (çev.) Z. Dicleli, İstanbul: Gün Yayınları, 1999.
- FUNG Edmund S.K., *The Intellectual Foundations of Chinese Modernity Cultural and Political Thought in the Republican Era*, New York: Cambridge University Press, 2010, <https://books.google.com.tr/books?id=7muduLXtSGMC&pg=PA231>, (17.07.2018).
- Gaidar Institute For Economic Policy (GIEP), *Russian Economy in 2017 Trends and Outlooks*, Gaidar Institute for Economic Policy, Moscow, 2018, <https://www.iep.ru/files/text/trends/2017-eng/Book.pdf>, (17.04.2019).

- GAKHAR Shruti, Subir Gokarn, “India-Africa Trade and Investment Patterns: A Backdrop”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/pdf>, (25.08.2017).
- GALTUNG Johan, “Emperyalizmin Yapısal Teorisi- Kısım 1”, çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, 2004, ss. 25-46.
- GALTUNG Johan “Emperyalizmin Yapısal Teorisi- Kısım 2”, çev. Birgül Demirtaş Coşkun, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, 2004, ss. 37-66.
- GARCIA PİRES Armando J., Jeso Pedro PONTES, “Economic Development According to Freidrich List”, *Working Papers*, 20.05.2015, <http://pascal.iseg.utl.pt/~depeco/wp/wp032015.pdf>, (24.05.2015), ss. 1-27.
- GENÇ Mehmet, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, I. Cilt, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1999.
- GENÇ Duygu, “Jeo-Ekonomi, Enerji ve Uluslararası Güvenlik”, 20.05.2013, <http://www.enerjienergy.com>, (14.06.2016), ss.1-3.
- General Profile: Russian Federation, <https://unctadstat.unctad.org/CountryProfile/GeneralProfile/>, (20.07.2019).
- GILPIN Robert, *Global Political Economy: Understanding The International Economic Order*, New Jersey: Princeton University Press, 2001.
- GODBOLE Shruti, “A Case for Strengthening India-Africa Partnership”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/india-africa-briefing-book-brookings-india.pdf>, (25.08.2018).
- GOTTWALD Jörn-Carsten, Niall Duggan, “Expectations and Adaptation: China’s Foreign Policies in a Changing Global Environment”, *International Journal in a Changing Global Environment*, Vol. 2, No. 1, April 2011, ss.1-26.
- GOULD-DAVIES Nigel, “Russia’s Economic Security Strategy Has Become an Internal Critique”, 20.06.2017, <https://www.chathamhouse.org/expert>, (25.09.2017).
- GÖKSEL Nilüfer Karacasulu, “Globalisation and The Stable”, *Perceptions Journal of International Politics*, Vol.9 No.1, 2004, ss. 1-13.
- GÖNGEN Mehmet Ali, “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu Küreselleşmeyi Yöneten Üç Ana Kurum: IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, Ağustos 2013, ss. 117-134.
- GRAFOVA I.L., R.A. Emelyanov, “Economic Security of a Commercial Bank as an Element of the Banking System of the Country”, *Economic Journal*, Vol. 42, 2016, ss. 73-78.
- GRAHAM Suzanne, “South Africa’s UN General Assembly Voting Record from 2003 to 2008: Comparing India, Brazil and South Africa”, *South African Journal of Political Studies*, Vol. 38, No 3, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589346.2011.623842>, (25.05.2019), ss. 409-432.

- GRIFFITH-JONES Stephany, "A BRICS Development Bank: A Dream Coming True?", *UNCTAD Discussion Papers*, No: 215, March 2014, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/osgdp20141_en.pdf, (21.02.2018) ss.1-28.
- GRIGOREVA Ekaterina, Elena Fesina, "Economic Security as a Condition of Institutional Support of Economy Modernization", *World Applied Sciences Journal*, 31(5), 2014, [https://idosi.org/wasj/wasj31\(5\)14/39.pdf](https://idosi.org/wasj/wasj31(5)14/39.pdf), (15.03.2014), ss. 940-948.
- GROMOV A., N. Kurichev, *The Energy Strategy of Russia for the period up to 2030: Risks and Opportunities*, London: Routledge, 2014, <http://www.energystrategy.ru.pdf>, (15.06.2017).
- GRYZ Jaroslaw, Aneta Nowakowska-Krystman, "Creation of the Economic Security of State", *Review of International Comperative Management*, Vol.15, No.5, December 2014, <http://www.rmci.ase.ro/no15vol5/03.pdf>, (20.05.2014), ss.556-565.
- GUERRIERI Paolo, Pier Carlo Padoan, "Neomercantilism and International Economic Stability", *International Organization*, Vol. 40, No.1, Winter 1986, ss. 29-42.
- GURIEV Sergei, Andrei Rachinsky, "The Role of Oligarchs in Russian Capitalism," *Journal of Economic Perspectives*, Vol.19, No.1, Winter 2005, <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/0895330053147994>, (17.07.2017), ss. 131-150.
- GÜLBAY Pınar Erkem, Gizem Bilgin Aytaç, "Marksizm ve Uluslararası Politik Teoride Dönüşümler", *Bilim üzerine Marksist Tartışmalar, Marksizm Bilime Yabancı mı?*, ed., Alper Dizdar, İstanbul: Yazılama, 2014, ss. 160-180.
- GÜLLÜPİNAR Fuat, "Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalova, Sayı 4, Nisan 2012-Eylül 2012, ss. 53-85.
- GÜVEN Ali Burak, "İMF, Dünya Bankası ve Küresel Kriz: Yeni Dengeler, Eski Yönelimler", *Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, ed. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: İletişim Yay, 2011, ss. 41-64.
- GÜVEN Ali Burak, "World Bank watch out, the BRICS Bank is a game-changer", 21.07.2014, <http://theconversation.com/world-bank-watch-out-the-brics-bank-is-a-game-changer-29437>, (25.08.2018).
- G20 Leaders Summit, <http://www.g20.utoronto.ca/2009/2009communique0925.html>, (12.06.2016).
- HAKIM Peter, "The Future of US-Brazil Relations: Confrontation, Cooperation or Detachment?", *International Affairs*, Vol.90/5, 2014, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/1468-2346.12162>, (12.04.2019), ss. 1161-1180.
- HAMILL James, John Hoffman, "Quiet diplomacy or appeasement? South African policy towards Zimbabwe", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, Vol. 98, No. 402, 2009, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00358530902895584>, (12.12.2018), ss. 373-384.

- HAMMOUDEH M. Shawkat, Ramazan Sarı, Mehmet Uzunkaya ve Tengdong Liu, “The Dynamics of BRICS’s Country Risk Ratings and Domestic Stock Markets, U.S. Stock Market and Oil Price”, *Mathematics and Computers in Simulation*, No. 94, 2013, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0378475412000122>, (27.12.2018), ss. 277-294.
- Hangi bankaların batması yeni bir kriz tetikler?, <http://www.businessht.com.tr/piyasalar/haber/1158817-> (15.11.2015).
- HANİLÇE Murat, “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak”, *Tarih Okulu*, Sayı 7, Mayıs- Ağustos 2010, ss. 55-58.
- HANSEN James, *Küresel Isınmanın Kırılma Noktası*, çev. A.Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yay., 2009.
- HARRIS Stuart, *Çin Dış Politikası*, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul: Matbuat Yay., 2014.
- HASBİ Derya Tütüncü, Kredi Derecelendirme Kuruluşları Tarafından Yapılan Not Değerlendirmelerinin Ülke Ekonomileri Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2012.
- HAU Mattias vom; James Scott; David Hulme, “Beyond the BRICs: Alternative Strategies of Influence in the Global Politics of Development”, *European Journal of Development Research*, 24(2), 2012, ss. 187-204.
- HAVLIK Peter, “Economic Consequences of the Ukraine Conflict”, *The Vienna Institute for International Economic Studies Policy Notes and Reports*, Vol 14, November 2014, <https://wiiw.ac.at/economic-consequences-of-the-ukraine-conflict-dlp-3427.pdf>, (15.02.2019), ss.1-32.
- HAYEK Frederich August Von, *Kölelik Yolu*, çev. Atilla Aysan-Yıldırım Aysan, 4. B., Ankara: Siyasal Kitapevi, 1995.
- HAYES Mark G., *The Economics of Keynes: A New Guide to The General Theory*, ed. Edward Edgar, Northampton, 2008, <https://www.postkeynesian.net/downloads/MGH2006.pdf>, (25.05.2015).
- HEDLUND Stefan, “Economic Reform Under Putin 2.0: Will Petrodollars Suffice to Keep the Ship Afloat?”, Stephen J. Blank (ed.), *Politics And Economics, In Putin’s Russia, Strategic Studies Institute and U.S. Army War College Press*, December 2013, <https://www.files.ethz.ch/isn/175521/pub1180.pdf>, (15.05.2018), ss. 67-125.
- HENDERSON James, *Russia and OPEC: Uneasy Partners*, The Oxford Institute For Energy Studies, February 2016, <https://www.oxfordenergy.org/publications/russia-and-opec-uneasy-partners/>, (07.06.2018), ss. 1-8.
- HENDRISCHKE Hans, “China’s Economic Security”, *The China Journal*, ed. Werner Draguhn, Robert Ash, , No. 46, July 2001, <https://www.jstor.org/stable/i359408>, (25.06.2017), ss. 165-167.
- HERNANDEZ Jose G. Vargas, “The Question of Changing The Concept, Role and Functions of State”, *Journal of Institutional Studies*, Volume 1, No.1, 2015, <https://estudosinstitucionais.com/REI/article/download/>, (30.05.2016), ss. 268-296.

- HERRERA, S. “Policy Mix, Public Debt Management and Fiscal Rules: Lessons from the 2002 Brazilian Crisis”, *World Bank Working Paper*, <http://www.worldbank.org>, (12.02.2019).
- HETTNE Bjorn “Teori ve Pratikte Güvenliği Bölgeselleşmesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, ss. 91-95.
- HIRSCH Alan, “Season of Hope: Economic reform in South Africa under Mandela and Mbeki”, *University of KwaZulu Natal Press and IDRC*, 2005, <https://www.idrc.ca/sites/default/files/openebooks/215-5/index.html>, (17.11.2018).
- HIRST Paul, Grahame Thompson, “Küreselleşme ve Millî Devletin Geleceği”, *Türkiye ve Siyaset*, çev. A. Selçuk Can. Sayı 5, Kasım-Aralık 2001.
- HIRST Paul, Grahame Thompson, *Küreselleşme – Gerekli Bir Mit mi?*, *Küreselleşme Okumaları*, çev., Nasuh Uslu, Ankara: Kadim Yayınları, 2000.
- HOLTER Bill, Collapsing Global Economy, Imploding Financial System: China Has Only One Option, *Global Research*, 27 May 2015, <http://www.globalresearch.ca/collapsing-global-economy-imploding-financial-system-china-has-only-one-option/5451955/>, (13.07.2018).
- HOODA Deependra Singh, “India’s National Security Strategy”, March 2019, https://manifesto.inc.in/pdf/national_security_strategy.pdf, (15.05.2019).
- How Influential is China in the World Trade Organization?, *Centre for Strategic and International Studies*, May 2019, <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>, (15.06.2019).
- HUNTINGTON Samuel, *Biz Kimiz: Amerika’nın Ulusal Kimlik Arayışı*, çev. Aytül Özer, İstanbul: CSA Yayınları, 2004.
- ICBC and Standard Bank Limited partnership, 01.02.2014, <https://www.economist.com/finance-and-economics>, (05.01.2019).
- IFSWF, “Santiago Principles: 15 Case Studies, How IFSWF Members Implement the Santiago Principles”, *International Forum of Sovereign Wealth Funds*, Published at the IFSWF’s 6th Annual Meeting, Doha, 2014, www.ifswf.org/sites/default/files/Publications/SantiagoP15CaseStudies1.pdf, (15.05.2017).
- IMF, Sovereign Wealth Funds: Aspects of Governance Structures and Investment Management, 2013, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13231.pdf>, (22.05.2016).
- IMF Survey: Turkey: Growth is Robust but More Structural Reforms are Needed, 25.04.2016, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/socar042516>, (12.06.2016).
- IMF, “Russia: Five Reforms to Increase Productivity, Diversify Growth”, *IMF News*, 10.06.2017, <https://www.imf.org/en/News/Articles/2017/07/05/na070717-russia-five-reforms-to-increase-productivity-diversify-growth>, (15.07.2018).

- IMF, “IMF Members Quotas and Voting Power, and IMF Board of Governors”, 14.09.2018, <https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx>, (28.09.2018).
- IMF, “IMF At a Glance”, 15.09.2018, <https://www.imf.org/en/About/Factsheets>, (17.09.2018).
- India-Africa Economic Relation: Nature, Drivers and Challenges. *IOSR Journal Of Humanities And Social Science*, Vol. 23, No. 6, 2018, <http://www.iosrjournals.org/iosr-jhss/papers/Vol.%2023%20Issue6/Version-5/B2306050818.pdf>, (20.08.2018), ss. 8-18.
- India’s-sovereign wealth fund has half a million dollars, https://www.business-standard.com/article/117022700159_1.html, (25.08.2018).
- Inflation Targeting in Brasil, <https://www.bcb.gov.br/pec/metast>, (21.05.2019).
- IVANKO Igor, “Russia’s National Welfare Fund Doubled in July to \$124 Billion”, <https://www.themoscowtimes.com/2019/08/05/>, (16.06.2019).
- IWG, “Sovereign Wealth Funds Generally Accepted Principles and Practices’ Santiago Principles”, *International Working Group of Sovereign Wealth Funds*, 2008, www.iwg-swf.org/pubs/eng/santiagoprinciples.pdf, (15.05.2017).
- İNAT Kemal, “Alman Dış Politikasının Temel Belirleyicileri: Tarih, Ekonomi ve Güvenlik”, *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt. 48, Sayı 556, 2011, ss. 45-56.
- İNAN Şükrü, “Dünyada ve Türkiye’de Jeoekonomi Çalışmaları ve Jeoekonomi Öğretimi”, *Bölge Strateji*, Cilt 2, Sayı 4, Bahar 2011, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423872733.pdf>, (16.06.2016), ss.83-122.
- İŞCAN İsmail Hakkı, Yıldız Zeliha Hatipoğlu, “Rusya’da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve 2008 Küresel Krizi”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, Cilt 6, Sayı 1, 2011, ss. 177-237.
- İŞYAR Ömer Göksel, “Günümüzde Uluslararası Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama”, *Akademik Bakış*, Cilt 2, Sayı 3, Kış 2008, ss. 1-41.
- İZGİ Berna Balcı; Aslı Özpolat, “Küreselleşen Devletin Değişen Rolü ve Sanayileşme Üzerine Tartışmalar”, *Gaziantep Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 2008, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/223494>, (22.05.2014), ss. 229-240.
- JAGTIANO Sharinee, “RSIS Policy Brief India’s Africa Policy: Towards a More Coherent Engagement”, *S.Rajaratnam School of International Studies*, September 2012, https://www.jstor.org/stable/resrep05814?seq=1#metadata_info_tab_content (15.05.2017), ss. 1-10.
- JAYAN P.A., “BRICS: Advancing Cooperation and Strengthening Regionalism”, *India Quarterly*, 68(4), 2012, ss. 363-384.
- JIEMIN Tong, “Seize Opportunities to Develop Economic and Trade Relations with the European Union”, *Guoji Maoyi (International Trade)*, February 1995, <http://www.cciee.org.cn/Detail.aspx?newsId=16152&TId=231>, (15.02.2015).
- JIZE Qin, Cheng Guangjin, “South Africa’s appeal boosted”, *China Daily*, 25.08.2010.

- KAHLER Miles, "Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision", *The Pasific Review*, Vol. 17, Issue 4, 2004, <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326032> (26.07.2015), ss. 23-39.
- KAMALOV, İlyas, *Putin Dönemi Rus Dış Politikası: Moskova'nın Rövanşı*, İstanbul: Yeditepe Yay., 2008.
- KARACA Ahmet Ali, Bahri ŞAHİN, "Kalkınma Modellerine Teorik Yaklaşımlar", <http://kutuphane.aydin.edu.tr/library/docx>, (25.08.2015), ss. 1-11.
- KARACA R. Kutay, "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990–2010)", *Uluslararası İlişkiler*, Vol.9 No.33, 2012, ss. 93-118.
- KARACA R. Kutay, "Çin, Kuşak Yol ve Türkiye", *Diplomasi Araştırmaları Derneği (DARD) Raporları I*, 17 Temmuz 2019.
- KARACA R. Kutay, Müge Yuce, "Çin'in Afrika Kriz Bölgelerindeki Dış Politikasının Analizi: Darfur ve Güney Sudan Örnekleri", *SİYASAL: Journal of Political Sciences*, 2020, Vol 29, No. 1, ss.1-32.
- KARADELİ Cem, "Küreselleşme ve Dünya Düzenleri", Cem Karadeli (der.), *Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme*, Ankara: Phoenix Yay., 2005.
- KARAGÖL Erdal Tanas, Ülkü İstiklal Mihçioğur, *Kredi Derecelendirme Kuruluşları: Alternatif Arayışlar*, SETA Rapor 7, 2012, <http://file.setav.org/Files/Pdf/20121126124257>, (10.01.2016), ss. 1-36.
- KARAGÜL Soner, "Küresel Bir Aktör Olarak Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları: Uluslararası Politikadaki Rol ve Etkinlikleri", *III. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi, STK-Özel Sektör-Devlet Etkileşimi*, 2006, ss. 485-491.
- KARODIA Anis Mahomed, Paresh Soni, "President Jacob Zuma and South Africa's Financial Crisis: A Machivellian Debacle", *International Business Research*, Vol. 9, No. 7 2016, <https://www.researchgate.net/publication/301934379>, (15.12.2018), ss. 24-54.
- KAUSHIK Surendra K., "India's Evolving Model: A Perspective on Economic and Financial Reforms", *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 56, No. 1, 1997, <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1536-7150.1997.tb03452.x>, (05.07.2018), ss. 70-84.
- KAYIRAN Meltem, "Türkiye Varlık Fonu'nun Kuruluş Amaçları ve Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme", *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, Cilt 14, Sayı 56, Güz 2016, ss. 55-90.
- KAYMAK Muammer, "Ulusların Tarımsal Zenginliği: Adam Smith ve Fizyokrazi", *Ekonomik Yaklaşım*, 2005, http://ekonomikyaklasim.org/pdfs2/EYD_V16_N54_A01.pdf, (14.04.2014), ss.1-25.
- KAYNAK Muammer, "1873-1896 Krizi: Mit Mi Gerçeklik Mi?", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 2, Nisan- Haziran 2010, ss. 165-194.
- KAZGAN Gülten, *İktisadi Düşünce ya da Politik İktisadın Evrimi*, 8. B., İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.

- KEIJİ Kamei, "Globalization and Security: An Evolution of Economic Security", 2012, http://www.poole.ac.jp/library/kiyo/Tosyo_Kiyo2011_5204.pdf, (24.08.2014), ss. 39-50.
- KENKEL Kai Michael, "Peacekeeping Contributor Profile: Brazil", 2018, <http://www.providingforpeacekeeping.org/2014/04/03>, (27.04.2019).
- KENNEDY Paul, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri: 16. Yüzyıldan Günümüze Ekonomik Değişim ve Askeri Çatışmalar*, çev. Birtane Karanakçı, İstanbul: Kültür Yayınları, 2002.
- KEOHANE Robert, "Power and Interdependence Revisited", *International Organization*, Vol. 41, No.4, Kasım 1987, ss. 725-753.
- KHARA Kumar Khara, "Determinants of Foreign Policy: A Global Perspective", *International Journal of Research and Analytical Reviews*, Vol. 5/3, September 2018, <http://ijrar.org/papers/IJRAR1903915.pdf>, (25.05.2019), ss. 105-115.
- KHARLAMOVA, A.A. "Globalization and the Process of Ensuring Economic Security of the State", *International Economic Journal*, Vol. 4, No.6-11, 2016, ss. 485-502.
- KILIÇ Fatih, "Küresel İlişkiler Bağlamında Çin'in Afrika'daki Ekonomi Politikası: Nijerya, Angola, Sudan ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti Örnekleri", *International Journal of Politics and Security*, Vol.1, No.1, 2019, ss. 71-96.
- KILIÇASLAN Harun, Mücahit Sefer Giter, "Kredi Derecelendirme ve Ortaya Çıkan Sorunlar", *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 2016, Yıl:2, Cilt 2, Sayı:1, ss. 61-81.
- KIRSNER Jonathan, "Political economy in security studies after the cold war", *Review of International Political Economy*, Spring 1998, ss. 229-254.
- KIRCHNER Emil, James Sperling, "Economic Security and the Problem of Cooperation in Post-Cold War Europe", *Review of International Studies*, Vol. 24. 1998, ss. 221-237.
- KISSENGER Henry, *Dünya Düzeni*, (çev.) Sinem Sultan Gül, İstanbul: Boyner Yayınları, 2016.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, "2006-2011 Küresel Ekonomik Krizin Bileşenleri ve Karmaşıklığı", *Munich Personal Repec Archive*, Ankara, 2011, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/de/33515/>, (24.07.2017), s. 30-34.
- KLEIN Nir, Estimating the Implicit Inflation Target of the South African Reserve Bank, *IMF Working Paper*, No. 12/177, July 2012, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31>, (15.12.2018).
- KNIGHT Malcolm D., "Reforming The Global Architecture of Financial Regulation The G20, The IMF and The FSB", *CIGI Papers*, No 42, September 2014, <http://eprints.lse.ac.uk/61213/1/SP-6%20CIGI.pdf>, (10.05.2017), ss. 1-28.
- KOFİ, Osei-Fosu Anthony, Osei-Fosu Augustine Kwabena, "Empirical Examination of the Nexus between Foreign Direct Investment and Economic Growth in Sub-Saharan Africa", *Adrrı Journal of Arts And Social Sciences*, 2014, Vol. 3, No. 3, <https://www.academia.edu/7501955/>, (12.11.2018), ss. 73-86.
- KOHLI Atul, "Politics of Economic Growth in India, 1980-2005, Part II: The 1990s and Beyond", *Economic and Political Weekly*, Vol. 41, No.14, 2006,

- http://www.princeton.edu/~kohli/docs/PEGI_PartII.pdf, (12.07.2018), ss. 1361-1370.
- KOLODZIEJ Edward A., “Renaissance in Security Studies? Caveat Lector”, *International Studies Quarterly*, Vol 36 No.4, December 1992, ss. 421-438.
- KONAK Nahide, “Ekonomik Küreselleşme ve Ulus Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar”, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, Haziran 2011, <http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/index.php/File/647/469>, (15.09.2017), ss. 149-164.
- KONUKMAN Aziz, Orhan Şimşek, “Ulusal Varlık Fonları ve Türkiye Uygulaması”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 4, 2017, <http://www.academia.edu/35143431/>, (03.04.2018), ss. 1913-1944.
- KORSUNSKAYA Darya, Andrey Ostroukh, “Russian Finance Ministry: Use Rising Reserves to Support Exports”, <https://www.reuters.com/article/>, (9.06.2019).
- KORTEWE Rem, “Energy as a Tool of Foreign policy of Authoritarian States, in Particular Russia”, *Study AFET Committee European Parliament*, April 2018, <http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/pdf/>, (15.04.2019).
- KÖK Recep, Ramazan Ekinci, Elif Ay Yalçınkaya, “Ülke Riski Bileşenlerinin Reel Sektör Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan- Kazakistan-Rusya ve Türkiye Örneği”, *Bilig Dergisi*, S.83, Güz 2017, ss. 281-302.
- KÖKSOY Fulya, “The Rising Eco-Power in Global World: An Analysis Over the Economic Growth Model of PRC”, *Development & Growth: Economic Impacts of Globalization*, ed. Farhang Morady, Hakan Kapucu, Ömer Yalçınkaya, *International Journal of Politics & Economics*, April 2017, <https://www.researchgate.net/publication/328281539>, s. 139, (23.10.2018).
- KÖNİ Hasan, “Uluslararası Ekonomik Düzenin Temelleri ve Günümüz ile Benzerlikleri”, *21. Yüzyılda Sosyal Bilimler*, Sayı 1, Eylül-Ekim-Kasım 2012, ss. 7-17.
- KÖNİ Hasan, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasetteki Yeri*, Jeopolitik Stratejik-Terör Dizisi: 4, Ankara, ASAM Yayınları, 2001.
- KRAGELUND Peter, *India’s African Engagement (ARI)*, Real Instituto Elcano, 19.01.2010, <http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/460919004118f56>, (31.10.2018).
- KRAUSE Keith ve Michael C. Williams, “Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods”, *Mershon International Studies Review*, 40, Supplement 2, 1996, ss. 229-254.
- KSIEZOPOLSKI Krzysztof M., “The Geo-Economics of Climate Change Region”, *Polish Perspective, Studia*, Vol.29, 2012, http://www.wneiz.univ.szczecin.pl/neuka_wneiz/siplsüp29-202/SIP-29.pdf, (01.07.2016), ss. 105-119.
- KUBUNDI Alain, Montfort Mlachila, Monetary Policy Credibility and Exchange Rate Pass-Through in South Africa, *IMF Working Paper*, No. 18/173, July 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/07/30>, (15.12.2018).

- KUMAR Rajiv, Vashisht Pankaj, "The Global Economic Crisis: Impact on India and Policy Responses", *Asian Development Bank Institute Working Paper*, No. 164, 2009, Tokyo, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/53605/1/613710215.pdf>, (15.07.2018), ss.1-33.
- KUMAR Rhea, "Building BRICS: An Assessment of the New Development Bank", *The Politic*, 17.01.2015, <http://thepolitic.org/building-brics-an-assessment-of-the-new-development-bank>, (11.05.2016).
- KUMAR Rajan, "India's Foreign Policy under Modi Government", *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Eylül 2014, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1178>, (15.06.2017), ss. 101-117.
- KURECİC Peter, Goran Bandov, "The Contemporary Role and Perspectives of BRIC States in the Order", *Elektronik Siyasal Bilim Araştırmaları Dergisi*, Vol 2, No.2, June 2011, ss. 13-32.
- KUZNETSOVA N., E., Ekaterina Vasilievna Kuznetsova, "a Energy Strategy of the Russian Federation". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6, No.5, 2015, <http://dx.doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5p160>, (20.05.2019), ss. 160-168.
- Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi Raporu 2017-2018 Baskısı, <http://www.adaso.org.tr/WebDosyalar/pdf>, (13.09.2019).
- KYNGE James; Jonathan Wheatley, "Emerging Markets: The Great Unravelling", *Financial Times*, 01.04.2015, <http://www.ft.com/cms/s/2/ddd8caf0-d86a-11e4-ba53-00144feab7de.html#axzz3irM7d-LUİ>, (28.04.2017).
- LANDSBERG Chris, "The Jacob Zuma Government's Foreign Policy: Association or Dissociation?", *Brazilian Journal of Strategy & International Relations*, Vol. 1, No. 1, 2012, <https://seer.ufrgs.br/austral/article/view/27993/18015>, (17.12.2018) ss. 75-102.
- LANDSBERG Chris, "The Concentric Circles of South Africa's Foreign Policy under Jacob Zuma", *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, Vol. 70, No.2, 2014, <http://iqq.sagepub.com/content/70/2/153>, (18.11.2018), ss. 153-172.
- LARGE Daniel, "China's Sudan Engagement: Changing Northern and Southern Political Trajectories in Peace and War", *The China Quarterly*, Vol. 199, September 2009, <https://www.researchgate.net/publication/231743666>, (17.09.2018), ss. 610-626.
- LAIDI Zaki, "The BRICS Against the West", *Ceri Strategy Papers Hors Serie*, No.11, 2011, ss. 1-14.
- LAWRENCE J. Lau, The Chinese Economy in the New Era, *Working Paper*, No. 69, July 2018, <https://www.researchgate.net/publication/326647055>, (12.05.2019).
- LEE Manhee, "Japan's Rethinking of Global Economic Security in its Relations with the U.S.", *The Journal of East Asian Affairs*, Vol. 28, No. 2, Winter 2014, <http://www.inss.re.kr/inss/attach/getFile.do?fileId=6462>, (20.05.2014), ss. 25-59.
- LEGRAIN Philippe, "Why China Will Win the Trade War", 13 April 2018, <http://foreignpolicy.com/2018/04/13/why-china-will-win-the-trade-war/>, (14.05.2019).

- LENİN Vladimir İ., *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, çev. Cemal Süreya, S1 Yayınları, Ankara 1989.
- LENİN Vladimir İ., *Sosyalizm ve Savaş*, çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, 2014.
- LI Chunding, Chuantian He, Chuangwei Lin, “Economic Impacts of the Possible China–US Trade War”, *Emerging Markets Finance and Trade*, Vol.54, No.7, 2018, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1540496X.2018.1446131>, (12.02.2019), ss.1557-1577.
- “Life Beyond BRICS?, South Africa’s future foreign policy interest”, *Institute For Security Studies*, South African Report No.9, June 2017, <https://issafrica.s3.amazonaws.com/site/uploads/sar9.pdf>, (18.11.2018).
- LI Wang Paul Dottin, “Behind China’s Peacekeeping Missions in Africa: Interpreting Beijing’s Strategic Considerations”, *Security Strategies*, Yıl 7, Sayı 14, ss. 1-16.
- LOSMAN Donald, “Economic Security: A Natural Security Folly”, *Policy Analysis*, No: 409, August 2001, <https://object.cato.org/pubs/pas/pa409.pdf> , (10.04.2016), ss.1-12.
- LUCIANI Giacomo, “The Economic Content of Security”, *Journal of Public Policy*, Vol 8, Issue 2, April 1988, <http://journals.cambridge.org/PUP/S0143814X0006966>, (05.07.2015), ss. 151-173.
- LUTTWAK Edward, “The Theory And Practice of Geo-Economics”, Armand Clesse, Richard Newell (ed.), *The International Systems After the Collapse of the East-West Order*, Martinis Dilhoff, Doldrecht, Netherlands, 1994, <https://books.google.com.tr/books?id=NcggVS7JycgC&pg=PA220&lp>, (14.04.2015), ss. 220-237.
- MAINI Tridivesh Singh, “Can Soft Power Facilitate India’s Foreign Policy Goals?”, *The Hindu centre for Politics and Public Policy*, 4.08.2016, <https://www.thehinducentre.com/multimedia/archive/02960/113pdf>, (17.08.2018).
- MAKKA Anoosha, “Trump’s Controversial Trade Policy: Is Trump Causing A Trade War With China?”, *Global Business and Technology Association (GBATA) Conference Paper*, 2018, South Africa, <https://www.researchgate.net/publication/326697761>, (15.05.2019).
- MALLICK Maj Gen P.K., “US-China Trade War: Analyses of Deeper Nuances and Wider Implications”, *Vivekananda Internati VIF Paper*, Eylül 2018, <https://www.coursehero.com/file/48244479/US-CHINA-Trade-Warpdf/>, (12.02.2019).
- MANISH Sai, “India’s Sovereign Wealth Fund Has Half a Million Dollars”, 01.03.2017.
- MANNING John, “Can the BRICS New Development Bank Compete with the World Bank or IMF?”, 2014, <https://internationalbanker.com/banking/can-brics-new-development-bank-compete-world-bank-imf>, (15.04.2018).
- MARTIN G. William, “Sub-imperialist, or Victim? South Africa and the ‘New Scramble for Africa’: Imperialist”, *Agrarian South: Journal of Political Economy*, Vol. 2, No.

- 161, 2013, <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2277976013493574>, (25.12.2018), ss. 161-188.
- MATKOVSKY Roman, "A meso-level representation of economic systems: a theoretical approach", *School of Economics*, North-West University, South Africa, Drohobych State Pedagogical University, January 2013, <http://mpira.ub.uni-muenchen.de/44093>, (24.08.2016), s.1-8.
- MCKINLEY Terry, "BRICS to Play a Leading Role in Driving Future Global Economic Growth", 20.04.2018, <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/>, (24.05.2019).
- MELISSA Bert, "The Arctic Is Now: Economic and National Security in the Last Frontier", *The Journal of the National Committee on American Foreign Policy*, Vol 34, Issue 1, 2012, <https://doi.org/10.1080/10803920.2012.653940>, (08.06.2015), ss. 5-19.
- MENELL Natasha, "China and Africa: The New Neocolonialism", *The Journal of The Helen Foundation, Focus, South Africa and the Changing World*, Issue 58, September 2010, <https://hsf.org.za/publications/focus/focus-58-september-2010-south-africa-and-the-changing-world/NMenell.pdf>, (15.05.2018), ss. 55-60.
- MENG Chen, "Sovereign wealth fund investments and policy implications: a survey", *Journal of Financial Regulation and Compliance*, Cilt 23, Sayı 3, 2015, <http://dx.doi.org/10.1108/JFRC-10-2014-0041>, (16.05.2017), ss. 210-229.
- MESJASZ Czesław, "Economic and Finansal Globalisation: Its Consequences for Security in the Early 21st Century", *Security and Enviroment in the Mediterranean*, (ed.) Hans Günter Bauch, P.L. Liotta, Antonio Marquina, Paul F. Rpgers, Mohammed El-Sayed Selim, New York, 2003, ss.289- 300.
- MESJASZ Czesław, "Ekonomik Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 18, Ankara, Yaz 2008, ss. 125-150.
- METELEV Sergey Efimovich, "Economic Security as a Scientific Category: Therotical and Methodological Aspect of Research", *Mariae Curie Sklodowska Universitatis Annales*, Lublin, Vol 39, No 2, 2014, http://annales.umcs.lublin.pl/tt_p.php?rok=2014&tom=39, (25.08.2016), ss. 81-91.
- METELEV Sergei, Mirosław M. Murat & Vladimir Lizunov, *Economic Security Policy of the Russian Federation*, Libertas, Rangendingen, 2016, <http://books.omgpu.ru/open/159/pdf>, (15.07.2017).
- MICHALOWSKI Thomasz, "China's Economic Activities in Africa : Trade, Foreign Direct Investment and Aid", *International Journal of Emerging and Transition Economies*, Vol.3, No.1, 2012, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-22771fcc-3b6b-4875-a211-01dd8e86b98e>, (12.09.2018), ss. 59-78.
- MIJALKOVIC Sasa, Goran Milosevic, "Correlation Between Economic Corporate and National Security", *Megatrend Review*, Vol. 8, No.2, 2011, <http://search.ebscohost.com>, (01.10.2014), ss.479-496.

- MITHA Gulam Asgar, "The New Global Economy: Rise of China and Decline of USA", *Oriental Review*, 25 January 2015, <https://orientalreview.org/2015/01/25/>, (15.02.2018).
- MITTAL Sugandh, "Foreign Direct Investment An Analysis of Indian Economy", *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, Vol. 2, No. 6, September-October 2018, <http://www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd18905.pdf>, (17.10.2018), ss. 1603-1608.
- MIYAJIMA Ken, James Yetman, "Inflation Expectations Anchoring Across Different Types of Agents: the Case of South Africa", *IMF Working Paper*, No. 18/177, August 2018, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2018/08/02/>, (20.12.2018).
- MİŞ Nebi, "Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2001, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000049793>, (10.05.2017), ss. 345-381.
- MOAWIA Ali, Musa Ali, "China and The Conflict in South Sudan: Security and Engagement", *Journal of Economic, Administrative and Legal Sciences*, Vol.2, No 2, February 2018, <https://www.researchgate.net/publication/324168464>, (19.03.2019), ss.111-128.
- MONARENG Lehlohonolo, "China-South Africa Comprehensive Strategic partnership", 11.03.2016, <https://www.researchgate.net/publication/301732224>, (25.07.2018).
- MORAZAN Pedro Irene Knoke, Doris Knoblach, Thobias Schafer, *The Role of BRICS In the Developing World, Policy Department Study*, European Parliament, April 2012, <https://www.ab.gov.tr/files/ardb/evt/1pdf>, (13.06.2016), ss. 1-46.
- MORRISON Wayne, "China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States", *CRS Report*, 9 October 2014, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33534.pdf>, (25.07.2018).
- MUKHERJEE Rohan, David M. Malone, "Indian Foreign Policy And Contemporary Security Challenges", *International Affairs*, Vol. 87, No.1, 2011, https://www.chathamhouse.org/publications/ia/archive/view/164189/87_1mukherjee_malone.pdf, (15.03.2016), ss. 88-104.
- MULLEN Rani D, Kashyap Arora, "India's Reinvigorated Relationship With Africa", *Centre for Policy Research*, <https://www.cprindia.org/system/tdf/policy-briefs/India>, (05.07.2017), ss. 1-18.
- MYERS Steven Lee, "Why China is Confident it Can Beat Trump in a Trade War", 5 April 2018, <https://www.nytimes.com/2018/04/05/world/asia/chinatrade-war-trump-tariffs.html>, (14.05.2019).
- NAIK Ameya, "Reforming ONGC Videsh for India's Energy Security", *Policy Brief*, 2014, <https://www.academia.edu/9720466>, (25.03.2019).
- NARGIS Zehra, "The Realist State and Deglobalization", *Policy Perspectives*, Vol. 8, No. 2, July - December 2011, <http://www.jstor.org/stable/42909286>, (22.12.2015), ss. 33-52.

- NARİN Müslime, Dilek Kutluay, “Değişen Küresel Ekonomik Düzen: BRIC, 3G ve N-11 Ülkeleri”, *Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, Ocak-Şubat 2013, ss. 31-50.
- NARLIKAR Amrita, “Can the G20 save Globalisation?”, *GIGA Focus Global*, No:1, March 2017, <https://www.giga-hamburg.de/en/publication/can-the-g20-save-globalisation>, (12.09.2017), ss. 1-12.
- NARLIKAR Amrita, *The Foreign Economic Policy of a Rising India, The Oxford Handbook of the International Relations of Asia*, Ed. Saadia Pekkanen, John Ravenhill, Rosemary Foot, Oxford University Press, October 2014, (21.08.2018).
- National Wealth Fund, <https://www.minfin.ru/en/key/nationalwealthfund/accumulation/>, (20.06.2019).
- National Bureau of Statistics of China, 2011, <http://www.stats.gov.cn/English/Statisticaldata/AnnualData/>, (24.07.2018).
- National Security Strategy of the United States of America, December 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (12.08.2018).
- NCUBE Mithuli, “Financial System and Monetary Policy in South Africa”, *Financial Systems and Monetary Policy in Africa*, African economic Research Consortium, Nairobi, 2009, http://www.econrsa.org/system/files/publications/working_papers/wp20.pdf, (15.10.2018).
- NESEDURAI Helen E.S., “Introduction: Economic Security, Globalization and Governance”, *The Pacific Review*, Vol.17, No.4, 2004, ss.259-484, <http://dx.doi.org/10.1080/0951274042000326023>, (05.07.2015), ss. 259-484.
- NEU Carl R., Charles Wolf, *The Economic Dimensions of National Security*, RAND National Defense Research Institute, Santa Monica, 1994.
- New Development Bank, Budget Summary 2018, <https://www.ndb.int/wp-content/uploads/2017/09/Budget-summary-for-CY2018.pdf>, (20.02.2018).
- NICHOLS Thomas M., “Putin’s First Two Years: Democracy or Authoritarianism?”, *Current History*, Vol.101, No.657, October 2002, ss. 307-312.
- NYE Joseph, *Amerikan Gücünün Paradoksu*, çev. Gürol Koca, İstanbul: Literatür Yayınları, 2003.
- NYE Joseph S., *Yumuşak Güç- Dünya Siyasetinde Başarının Araçları*, Çev., Rayhan İnan Aydın, 2. Baskı, Ankara: BB101 Yayınları, Aralık 2017.
- OBI Cyril, “Repositioning South Africa in Global Economic Governance: A Perspective from Nigeria”, *South African Journal of International Affairs*, Vol.22, No.2, 2015, <https://www.researchgate.net/publication/281558233>, (20.10.2018), ss. 165-184.
- ONGC Videsh Limited – Working globally for the Energy Security of India, <https://www.ongcvidesh.com/company/about-ovl/>, (25.04.2019).
- OGDEN Chris, *Hindistan Dış Politikası*, Çev. Aslan Yavuz Şir, İstanbul, İyi Düşün Yayınları: Temmuz 2016.
- OGUNNUBI Olusola, “Recalibrating Africa’s Geo-Political Calculus: A Critique of South Africa’s Hegemonic Status”, *Politikon South African Journal of Political*

- Studies*, Vol. 42, No. 3, 2015, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02589346.2015.1099373>, (18.11.2018), ss. 387-406.
- OGUNNUBI Olusola, Olumuyiwa Babatunde Amao, “South Africa’s Emerging “Soft Power”, Influence in Africa and Its Impending Limitations: Will the Giant Be Able to Weather the Storm?”, *African Security*, Vol. 9, No. 4, 2016, <https://www.researchgate.net/publication/309734223>, (17.11.2018), ss. 299-319.
- OLLAPALLY Deepa, “India: The Ambivalent Power in Asia”, *International Studies*, Vol. 48, No. 3-4, 2011, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0020881713485009>, (15.05.2018), ss. 201-222.
- O’NEILL Jim, *Building Better Global Economics BRICs*, Goldman Sachs Global Economics Paper, No:66, 2011.
- O’NEILL Jim, Tushar Poddar, “Ten Things for India to Achieve its 2050 Potential”, *Global Economics Paper*, No.169, 16 June 2008, <https://www.goldmansachs.com/insights.pdf>, (14.08.2018).
- OLIVER Stuenkel, “South Africa’s BRICS membership: A win-win situation?”, *African Journal of Political Science and International Relations*, Vol. 7, No. 7, October 2013, <https://pdfs.semanticscholar.org/8f7e/87f13d2d4c7d2f15b0214bd7d47579bc12c1.pdf>, (05.01.2019) ss. 310-319.
- O’NEILL Jim, “The Fed’s actions will have very little impact on the BRICS”, 28.04.2013, <https://www.telegraph.co.uk/finance/economics/10149395/html>, (16.09.2018).
- OOMES Nienke, Katerina Kalcheva, “Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have the Symptoms?”, *IMF Working Paper*, No. 7/102, April 2017, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2007/wp07102.pdf>, (18.02.2019), ss. 1-34.
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt 1: 1919-1980*, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- ORAN Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt II:1980-2001*, ed. Baskın Oran, 12. B., İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2001.
- ÖĞÜN Süleyman Seyfi, *Mukayeseli Sosyal Teori ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2000.
- ÖNİŞ Ziya, ““Pekin Uzlaşısı” ve Yükselen Ekonomilerde Demokrasinin Geleceği”, *Fener Dosya*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yay, 12, 2018, ss. 16-17.
- ÖZ Sumru, *BRIC Ülkelerinde Ekonomik Gelişmeler: Neden Ayrı Bir Grup?*, TÜSİAD Ekonomik Araştırma Forumu, Politika Notu, 10-15 Eylül 2010, 1-6.
- ÖZBAY Fatih, “Rusya-Çin İlişkiler Nereye Gidiyor”, *Stratejik Yorum*, 226, (07.04.2016), <http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/378/> (Erişim Tarihi 15.07.2017).

- ÖZDAĞ Ümit, “Jeopolitikten Jeoekonomiye”, *Jeoekonomi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, Bahar 1999, ss. 1-15.
- ÖZDAL Barış, “1929 Büyük Bunalımının Uluslararası Etkileri ve Türkiye”, *Kriz Yönetimi – Uygulamalar İçin Temel Adımlar*, (ed.) Melek Vergiliel Tüz, Bursa, Şah-Mat Yayınları, 2008, ss. 153-180.
- ÖZDAL Barış, “Büyük Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları’nın Diplomasinin Gelişimine Etkileri”, Barış Özdal ve R. Kutay Karaca (Ed.), *Diplomasi Tarihi-1*, 1. Baskı, Bursa: Dora Yayınları, 2015, ss. 253-280.
- ÖZEN Çınar, “Neogramşyan Hegemonya Yaklaşımı Çerçevesinde Güç ve Global Finans: PaxBritannica’daki Büyük Dönüşüm”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 2, Sayı 8, Kış 2005-2006, ss. 3-31.
- ÖZEL Hüseyin, “İktisadi ve Sosyal Teoride “Görünmez El” Eğretilmesi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 42, Sayı 2, Haziran 2009, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/ac70fe3da103437_ek.pdf, (17.04.2015), s. 45-65.
- ÖZER Ahmet, “11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma”, *Toplum ve Demokrasi*, 3(5), Ocak-Nisan 2009, ss. 191-210.
- ÖZKAN Mehmet, “Güney Afrika’nın Uluslararası Politikadaki Yeri ve Güney Afrika Dış Politikası”, *Stratejik Öngörü Dergisi*, Yıl 5, Sayı 14, 2009, <https://www.researchgate.net/publication/40440021>, (20.11.2018).
- ÖZKAN Mehmet, “Integration in the Global South: What Role for IBSA Dialogue Forum?”, *Journal of Global Analysis*, Vol. 2, No.1, 2011, <https://www.researchgate.net/publication/220048137>, (27.12.2018), ss. 85-95.
- ÖZSAĞIR Arif, “Ekonomik Güven Faktörü”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Bahar 2007, www.e-sosder.com, (12.05.2015), ss. 46-62.
- ÖZSOYLU Ahmet Fazıl; Neşe ALGAN, *Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri BRIC*, Adana: Karahan Kitabevi, 2011.
- ÖZTÜRK Emin, *Uluslararası İktisat Teori-Politika İktisadi Birleşmeler-Parasal İlişkiler*, 2.b. Bursa: Alfa Yayınları. 1996.
- ÖZTÜRK Özgür, “Emperyalizm Kuramları ve Sermayenin Uluslararasılaşması”, *Praksis*, Sayı 15, 2006, ss. 271-309.
- ÖZTÜRK Serdar, “Küresel Ekonomik Krizin Çin Ekonomisine Etkileri: Çin’in Büyüme Stratejisinin Sürdürülebilirliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 14, No.2, 2011, ss.123-139.
- ÖZTÜRK Zerrin Ayşe, “Uluslararası İlişkilerde Güvenliği Yeniden Düşünmek”, *Postmodern Uluslararası İlişkiler Teorileri-2: Uluslararası İlişkilerde Eleştirel Yaklaşımlar*, der. Tayyar Arı, Bursa: Dora Yayınları, 2014, ss. 149-179.
- PADAYACHEE Vishnu, “Central Banking after the global financial crisis: the South African case”, ed. Haroon Bhorat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford, 2014. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=edsebk&AN=877321&lang=tr&site=eds-live>, (12.12.2018), ss. 156-162.

- PALLIN Carolina Vendil, Fredrik Westerlund, “Russia’s War in Georgia: Lessons and Consequences”, *Small Wars & Insurgencies*, Vol.20, No.2, 2009, <https://www.researchgate.net/publication/233265586>, (09.02.2016), ss. 400-424.
- PANDEY Rahul, “How Can India Achieve Energy Security?”, *Economic and Political Weekly*, Vol. 41, No. 4, 2006, <https://www.jstor.org/stable/4417723>, (31.03.2017), ss. 303-306.
- PURTAŞ Fırat, “Rusya’ya ve Rus Dış Politikasına Panaromik Bir Bakış”, *Stratejik Analiz*, Nisan 2007, Cilt 84, ss. 22-19.
- PURTAŞ Fırat, “Rusya ve Arap Orta Doğusu”, *Akademik Ortadoğu*, 2008, Cilt 2, Sayı 2, ss. 45-75.
- PURTAŞ Fırat, *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan’ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri*, (ed.) Murat Yılmaz, Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayınları, No:6, 2011.
- PARTINGTON Richard, “IMF warns Trump trade war could cost global economy \$430bn”, 19.07.2018, <https://www.theguardian.com/business/2018/jul/16/>, (12.05.2019).
- PAVLOVA Elena Vladimirovna, “Dependence of the Russian Economy on Oil Prices in the Context of Volatility of the Global oil Market: Articulation of Issue”, *International Journal of Energy Economics and Policy*, Vol.7, No.3, 2017, <https://www.econjournals.com/index.php/ijeep/article/view/4996/3014>, (20.10.2019), ss. 225-230.
- PERO, J.E., *The Politics of International Economic Relations*, New York, St. Martin’s Press, London: Hyman, 2004.
- PETERSEN Thies, Cora Jungpluth, “Globalization Report 2018: What about the BRICS countries?”, 12.06.2018, <https://ged-project.de/ged-blog/improving-public-understanding-of-economic-globalisation/globalization-report-2018>, (22.01.2019).
- PETRAS James, *China: Rise, Fall and Re-Emergence as a Global Power, The Lessons of History*, Global Research, 20 May 2015, <http://www.globalresearch.ca/china-rise-fall-and-re-emergence-as-a-global-power/29644/>, (12.07.2018).
- PING Xu, Wang Li, “The China Model vs. American Soft Power: Going Global and Peace”, *İGÜSBD*, Cilt. 2 Sayı 2, Ekim 2015, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/89294>, (16.02.2018), ss. 153-170.
- PIROG Robert, “Russian Oil and Gas Challenges”, *CRS Report for Congress*, Haziran 2007, <https://fas.org/sgp/crs/row/RL33212.pdf>, (15.06.2017), ss. 1-17.
- PIRPILIU Stefan Daniel, “Points of View Regarding the Vulnerabilities, Risk Factors and Threats to the National Economic Security in the Era of Globalization”, *Managerial Challenges of the Contemporary Society*, Proceedings4, ClujNapoca: Babes Bolyai University. 2012, <http://search.proquest.com/openview/15c8937d478bf330c62f6c4060a0c756>, (05.07.2015), ss.88-91.

- POIRSON Helene, "Economic Security, Private Investment and Growth in Developing Countries", *IMF Working Paper*, No. 98/4, 1998, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/wp9804.pdf>, (05.07.2015), ss. 1-31.
- POLADIAN Simona Moagar, Iulia Monica Oehler-Sincai, "Emerging of New Poles of Economic Power in the World", *Procedia Economics and Finance*, Vol.8, 2014, <http://sciencedirect.com/10.1016/S221256711400116-6>, (10.09.2015), ss. 459-484.
- POLLARD Robert A., *Economic Security and the Origins of the Cold War, 1945-1950*, New York, Columbia University Press, 1985, <http://www.jstor.org/stable/3115674>, (01.10.2014).
- POPKOVA Elena G., Vera I. Menshchikova, Aleksey V. Sayapin, "Economic Security of Modern Russia: Current State and Trends", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol.6, No.4, July 2015, <https://www.mcser.org/journal/index.php/mjss/article/view/6900/6604>, (06.06.2019), ss. 48-53.
- POPOVA Liudmila, Farkhondeh Jabalameli, Ehsan Rasoulinezhad, "Oil Price Shocks and Russia's Economic Growth: The Impacts and Policies for Overcoming Them", *Journal of World Sociopolitical Studies*, Vol. 1, No. 1, July 2017, <https://pdfs.semanticscholar.org/5c99/624b65c2c34b95a9ec49b6767969fd97cbdf.pdf>, (20.04.2019), ss. 1-31.
- PRICE Gareth "India's Aid Dynamics: From Recipient to Donor?" *Asia Program Working Paper*, London, September 2004, <http://www.chathamhouse.org/sites/defaultfiles/public/Research/Asia/wp200904.pdf>, (15.08.2018).
- PROHNITCHI Valeriu, "Integration Of The Republic Of Moldova Into The European Union: Geoeconomic Action and Implications", <http://www.ipp.md/biblioteca1.php?l=en&id=45>, (17.06.2016).
- Projects New Development Bank, <https://www.ndb.int/projects/list-of-all-projects/>(30.08.2018).
- Putin Calls for De-Dollarization in Oil Trade, <https://financialtribune.com/articles/world-economy/86102/>, (09.05.2018).
- PWC Reports, "The world in 2050: Will the shift in global economic power continue?", 21.02.2015, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/the-economy/assets/world-in-2050-pdf>, (15.06.2018).
- QOBO Mzukisi, Memory Dube, "South Africa's Foreign Economic Strategies in a Changing Global System", *South African Journal of International Affairs*, Vol. 22, No.2,2015,<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10220461.2015.1054304>, (25.06.2019), ss. 145-164.
- RANKIN Neil, "Investment Climate", ed. Haroon Bhorat, Alan Hirsch, Ravi Kanbur, and Mthuli Ncube, *The Oxford Companion to the Economics of South Africa*, First edition, Oxford: OUP Oxford; 2014, <https://oxford.universitypressscholarship.com/view/10.1093/acprof:oso/9780199689248.001.0001/acprof-9780199689248>, (12.12.2018), ss. 197-202.

- RAY Nivedita, Dinoj K. Upadhyay, Athar Zafar, India-Africa in the 21st Century- A Comprehensive Partnership, *ICWA-Jindal School of International Affairs Symposium*, New Delhi, 5 December 2014, <https://icwa.in/pdfs/ssreports/2014/Ronjindalsymposium05122014.pdf>, s.8, (21.09.2018).
- RINALDI Augusto, "The New Development Bank: Challenges and Interests", 09.05.2018, <https://www.researchgate.net/publication/325049100/> (22.06.2018).
- RODRİK Dani, "Understanding South Africa's economic puzzles", *Economics of Transition*, Vol. 16, No. 4, 2008, <https://scholar.harvard.edu/files/dani-rodrik/files/understanding-south-africa.pdf>, (13.12.2018), ss. 769-797.
- ROGOFF Kenneth, "Will China's Infrastructure Bank Work?", 06.04.2015, <http://www.project-syndicate.org/commentary/china-aiib-recommendations-by-kenneth-rogoft-2015-04/> (25.04.2018).
- ROOT Hilton L., "A Liberal India: The Triumph of Hope over Experience", *Asian Survey*, Vol. 38, No.5, 1998, <https://www.jstor.org/stable/2645506>, (23.12.2018), ss. 510-534.
- ROY Jayanta, "India's Economic Security", 26 November 2007, <https://www.financialexpress.com/archive/indias-economic-security/243291>, (24.08.2018).
- Russian National Security Strategy, December 2015, <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional.pdf>, (25.05.2017).
- Russia Economic Reports, <https://data.worldbank.org/country/russian-federation>, (22.05.2019).
- Rusya, 2020'de dolara veda ediyor, <https://www.bik.gov.tr/rusya-2020de-dolara-veda-ediyor/>, (13.09.2019).
- RUSTAMOV Rafig, Azerbaycan Dış Politikası'nda Kimlik, Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yaklaşımları, (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- SAAD-FILHO Alfred, Lecio Morais, "Brazil beyond Lula: Forging Ahead or Pausing for Breath?" *Latin America Perspectives*, Vol. 38, 2011, <https://www.researchgate.net/publication/258164599>, (22.04.2019), ss. 31-44.
- SAAD-FILHO Alfred, Lecio Morais, "Lula and the Continuity of Neoliberalism in Brazil: Strategic Choice, Economic Imperative or Political Schizophrenia", *Historical Materialism*, Vol.13, No 1, 2005, <https://www.academia.edu/15979764/> (16.04.2019), ss. 3-32.
- SAM Moyo, "Perspectives on South-South Relations: China's Presence in Africa", *Inter-Asia Cultural Studies*, Vol. 17, No.1, 2016, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14649373.2016.1138615>, (13.09.2018), ss. 58-67.
- SAMUR, Cengiz, "MAI - Çok Taraflı Yatırım Anlaşması", *İktisat Mecmuası*, Cilt 63, Sayı 2, 2013, ss. 53-138.

- SANDALCILAR Ali Rıza, “BRIC Ülkelerinde Ekonomik Büyüme ve İhracat Arasındaki İlişki: Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 17 (1), 2012, ss.161-179.
- SALIKHULY Ainabek Kuandyk, “Methodology of Determining Economic Security Criteria In Globalization Environment”, *Cambridge Business and Economics Conference*, Cambridge, 2012, http://www.gcbe.us/2012_CBEC/data/Ainabek_Kuandyk_Salikhuly.doc, (05.07.2015), ss. 1-11.
- SANDIKLI Atilla, Bilgehan Emeklier, “Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm”, *Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara, 2012, ss. 3-70.
- SANDIKLI Atilla, *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Ankara: Bilgesam Yayınları, 2012.
- SANİN Levent, “Küreselleşme Tartışmaları Üzerine Bazı Notlar”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 5, Sayı 14, 1994, ss. 97-117.
- SARAIVA Jose Flavio Sombra, “The New Africa and Brazil in the Lula Era: the Rebirth of Brazilian Atlantic Policy”, *Brasil Political International Review*, No.53 (special edition), 2010, https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292010000300010, (25.04.2019).
- SARFATİ Metin, “Görünmeyen El Metaforu”, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 19, Sayı 66, 2008, <https://www.ejmanager.com/mnstemps/94/94-1395825217.pdf>, (13.04.2016), ss. 29-71.
- SAUNDERS Chris, South Africa and Africa, *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, Vol 652, No. 1, 2014, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/000271621351298>, (25.12.2018), ss. 222-237.
- SCHLEIFER Andrei, Daniel Treisman, “A Normal Country: Russia After Communism”, *Journal of Economic Perspectives*, Vol.19, No.1, Winter 2005, <https://www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/treisman/Papers/normjepoct06.pdf>, (20.07.2017), ss. 151-174.
- SCHRÖDER, Heike, “Application possibilities of the micro-meso-macro framework in economic geography”, *Papers in Evolutionary Economic Geography*, <http://econ.geo.uu.nl/peeg/peeg.html>, (24.08.2016), ss. 1-29.
- SCHOEMAN Maxi, “South Africa as an emerging power: from label to ‘status consistency’?”, *South African Journal of International Affairs*, Vol 22, No 17, 2015, <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/51393> (22.11.2018), ss. 429-445.
- SCHWAB Klaus, “The Global Competitiveness Report 2015”, Insight Report, <https://www.weforum.org/reports/global-competitiveness-report-2015>, (21.10.2018).
- SCHWAB Klaus, The Global Competitiveness Report 2016–2017, World Economic Forum, http://www3.weforum.org/docs/GCR20162017/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2016-2017_FINAL.pdf, (21.02.2019).

- SEDDON Jessica, "India's Catastrophic Landscape: Fixing a Flawed Foundation", *Harvard International Review*, Vol.32, No.4, 2011, ss. 60-65.
- SENGHAGOV Vyacheslav, "Economic Security as a Basis of Russia's National Security," *Voprosy Ekonomiki*, Vol 8, 2001, <https://ideas.repec.org/a/nos/voprec/2001-08-0777.html>, ss. 1-12.
- SENKUS Aneta Wysokinska, Konrad Rachzkowski, "Economic Security in the Context of Sustainability", *Rural Development*, Warsaw: Kaunas Aleksandras Stulginskis University, Vol.6, 2013, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2931>, (28.12.2015), ss. 454-462.
- SENKUS Piotr, "Business Process Management As A Way To Achieve National Economic Security", *The Economic Security of Business Transactions: Management in Business*, ed. Konrad Raczkowski- Friedrich Schneider, Oxford, 2013, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2904> (14.04.2016), ss. 291-312.
- SHAUKAT Ali, Wei Guo, "Determinants of FDI's In China", *Journal of Global Business and Technology*, Vol.1, No.2, 2005, <https://www.researchgate.net/publication/252703493>, s.29, (15.07.2018).
- SHENG Andrew, Xiao Geng, "Micro, Macro, Meso and Meta Economics", *Asia Global Institute*, October 9, 2012, <http://www.asiaglobalinstitute.hku.hk/en/micro-macro-meso-meta-economics>, (24.08.2016).
- SHEPARD Wade, "China's Growth in Energy Demand Drops to 17 Year Low", *Forbes*, 9 July 2016, <https://www.forbes.com/sites/wadeshepard/2016/07/09/amid-massive-transition-demand-for-energy-in-china-drops-to-17-year-low/#1c7fa0455dbf>, (22.10.2018).
- SIDIROPOULOS Elizabeth, "India-Africa Relations Under Modi: More Geo-Economic?", *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/pdf>, (25.08.2018).
- SIDIROPOULOS Elizabeth, Cyril Prinsoo, Luanda Mpungose & Neuma Grobbelaar, "BRICS, Africa and Global Economic Governance: Achievements and the future", *Global Economic Governance Discussion Paper*, 2018, <https://www.researchgate.net/publication/327109079>, (26.05.2019).
- SINHA Preeti, "India's Emerging Role in Africa's Sustainable Development", *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/10/india-africa-briefing-book-brookings-india.pdf>, (25.08.2018).
- SMITH Adam, *Ulusların Zenginliği*, (çev.) Ayşe Yunus -Mehmet Bakırcı, İstanbul: Alan Yayıncılık, 2006.
- SMITH Jack A., "BRIC Becomes BRICS: Changes on the Geo-political Chessboard", *Foreign Policy Journal*, 2011, <http://www.foreignpolicyjournal.com/2011/01/21/bric-becomes-brics-changes-on-the-geopolitical-chessboard/2/>, (22.05.2016).

- SOLODOVNİC Olesia O., "Financial and Economic Security of the Public-Private Partnership: Theoretical and Methodological Framework", *Economika*, Sayı 1, 2015, <http://oaji.net/pdf.html?n=2015/728-1437467343.pdf>, (10.07.2015), ss. 133-138.
- SON Yun, "Africa in China's Foreign Policy", *Brookings John L. Thornton China Center and Africa Growth Initiative*, 2014, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Africa-in-China-web_CMG7.pdf, (15.05.2017).
- SONG Xinning, "International Relations Theory Building in China", *Political Science*, Vol 49, No 1, Summer 1997, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1177/003231879704900104>, (21.05.2016), ss. 40-61.
- SONNESYN Jonas Solstad, BRICS and a New World Order: Why Brazil, Russia, India, China and South Africa do not (yet) constitute a new power bloc in international relations, (Master's Thesis), Trondheim: Norwegian University of Science and Technology, 2014.
- South Africa - Military Expenditure (%of GDP), <https://tradingeconomics.com/south-africamilitary-expenditure-percent-of-gdp-wb-data.html>, (17.10.2019).
- SPARKE Matthew, Victoria Lawson, "Geo-economics: Entrepreneurial Geographies of the Global-Local Nexus", <http://faculty.washington.edu/spake/EG.pdf> (16.06.2016).
- Statista, "China: Inflation Rate from 2007 to 2024", 2018, <https://www.statista.com/statistics/270338/inflation-rate-in-china/>, (25.10.2018).
- Statista "Official International Reserves By Country", 2018, <https://www.statista.com/statistics/247231/currency-reserves-of-selected-countries> (19.09.2018).
- STIGLITZ Joseph E., *Making Globalization Work*, New York: Norton, 2006, http://garevna.ucoz.com/metod-mat/books/Joseph_Stiglitz.pdf, (01.02.2015).
- STOCKING Andrew, Terry Dinan, "China's Growing Energy Demand: Implications for the United States", *Working Paper Series*, Washington DC, June 2015, <https://www.cbo.gov/sites/default/files>, s. 4, (17.07.2018).
- Strategic Industries and Economic Security, <https://www.bis.doc.gov/index.php/other-areas/>, (15.05.2019).
- STUENKEL Oliver, "The financial crisis, contested legitimacy, and the genesis of intra-BRICS cooperation". *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, 1 (19), 2013, ss. 611-630.
- STUENKEL Oliver, "Emerging Powers and Status: The Case of the First Brics Summit", *Asian Perspective*, 38 (1), 2014, ss. 1-13.
- STUENKEL Oliver, "The BRICS Leaders Xiamen Declaration: An analysis", 07.09.2017, <https://www.postwesternworld.com/leaders-declaration-analysis/> (22.06.2018).
- SUBRAMANIAN Sathish, "BRICS agrees on \$100 bn currency reserve fund, India to give \$18", *The Indian Express*, 05.09.2013,

- <http://archive.indianexpress.com/news/brics-agrees-on--100-bn-currency-reservefund-india-to-give--18-bn/1165163/> (17.06.2018).
- SUN Yun, “Africa in China’s New Foreign Aid White Paper”, 16.07.2014, <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/>, (19.09.2018).
- SÜMER, Gültekin, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, Güz 2008, ss. 119-144.
- SY Amadou, Andrew Westbury, “The 3rd India-Africa Forum Summit: Priorities for Enhancing the Indo-African Commercial Relationship”, *India and Africa, Forging A Strategic Partnership*, October 2015, Brookings India, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2015/pdf>, (25.08.2018).
- SWEEZY Paul, *Kapitalist Gelişme Teorisi*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2007.
- ŞAHİN Levent, Mustafa Öztürk, “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Cilt: 54, İstanbul: İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay, 2008, ss. 3-29.
- ŞEKER Cafer Talha, “Sudan’da Küresel Hesaplar ve Darbeler”, 17.04.2019, https://insamer.com/tr/sudanda-kuresel-hesaplar-ve-darbeler_2130.html, (19.07.2019).
- ŞEN Ali, “Uluslararası Güvenlikte Ekonomik Faktörler: Türkiye’nin Bölgesel Ekonomik Entegrasyonlardaki Etkinliği ve Bölge Barışına Katkısı”, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, ss. 109-129.
- ŞENEL Alaattin, *Eski Yunan’da Siyasal Düşünüş*, Ankara, SBF Yayınları, 1970.
- ŞENER, Abdülatif, “Finansal Piyasalarda Kurumsal Regülasyon”, *Sosyo Ekonomi*, Sayı 2, Temmuz-Aralık, 2012, ss. 174-194.
- ŞENER Sami; Ekaterina Kuznetsova, “Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne Katılımı”, *KPGM Gündem*, Nisan-Haziran 2012, ss. 13-15.
- ŞENERDEM Enis, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya>, (10.08.2018).
- ŞENTÜRK Mehmet, Selim Kayhan, Tayfun Bayat, “Küresel Finans Krizi Sonrasında Merkez Bankacılığı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası”, *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Sayı 3, Temmuz 2016, ss. 147-160.
- ŞİMŞEK Ayça, “Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Maliye Politikaları: Latin Amerika Deneyimi”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol.14, No.1, 2007, ss. 67-93.
- ŞİMŞEK Orhan, “Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi: Küresel Ekonomi-Politik Bir İnceleme”, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 5 Sayı 2, 2015, ss. 106-144.
- ŞİMŞEK Orhan, “Çin Yatırım Şirketi (CIC) Özelinde Finansal Küreselleşmede Devlet Sermayesi: Ulusal Varlık Fonları”, *Fiscoeconomia*, Vol 1, No 1, 2017, s. 67.
- ŞİMŞEK Orhan, *Küreselleşme ve Yeni Devlet Kapitalizminin Yükselişi*, Türk Metal Sendikası Araştırma ve Eğitim Merkezi Yayınları-7, Ankara, 2017.
- ŞİMŞEK Mevlüdiye, “Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’ne Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin’in Geleceğine İlişkin Senaryolar”, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt 15, Sayı 2, 2005, ss. 77-90.

- ŞİR Aslan Yavuz, “Bölgesel Güvenlik Kompleksi Teorisi, Enerji Güvenliği ve Rusya”, *II. Sosyal Bilimciler Kongresi Kongre Kitabı (22-14 Ekim 2008 Bişkek)*, Kocaeli, 2009, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-291-2014063043.pdf>, (18.10.2014), ss. 336-355.
- TASCA Tiago Gabriel, *The Brazilian Ethanol Policy from 2003 to 2016: an Exploratory Study about the Interrelations Between Domestic and International Politics*, Institute of International Relations, University of Brasilia, 2017, <https://www.researchgate.net/publication/325114555>, (12.02.2018).
- TAŞ Seyhan, Ferhat İspiroğlu, “Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Bir Değerlendirme”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, 2017, ss. 225-242.
- TAYLOR Ian, “China’s Foreign Policy towards Africa in the 1990s”, *Journal of Modern African Studies*, Vol. 6, No.3, 1998, <https://www.jstor.org/stable/161792>, (15.02.2015), ss. 443-460.
- TEKİN Segâh, *Brezilya Dış Politikası-Gelenek ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınları, 2017.
- TEKİN Segah, “Tahran Deklarasyonu ve Sonrası: Türkiye-Brezilya Küresel Ortaklığının Yükselişi ve Gerileyişi”, *Akademik Bakış*, Cilt 11, Sayı 23, Kış 2018, ss. 47-71.
- TELLAL Erel, “Zümrüdüanka: Rusya Federasyonu’nun Dış Politikası”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 65, Sayı 3, 2010, ss. 198-199.
- TENNENBAUM Jonathan, “China Opts for National Economic Security”, *News Analysis*, Volume 25, No. 32, 1 Ağustos 1998, <http://www.larouchepub.com/eiw/public/1998/pdf>, (14.03.2014), ss. 78-80.
- TETENYİ András, “South Africa vs. Nigeria: competing countries for leadership position in Sub-Saharan Africa”, *ISA/FLACSO Conference Paper*, Buenos Aires, 24 July 2014, [http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA BuenosAires 2014](http://web.isanet.org/Web/Conferences/FLACSO-ISA_BuenosAires_2014), (18.01.2019).
- TETT Gillian, “The Story of the BRICs”, *Financial Times*, London, January 15, 2010.
- The China Africa Project, <https://chinaafricaproject.com/focac-2015-making-sense-of-the-numbers/>, (22.04.2018).
- The African Export-Import Bank (Afreximbank) and the Export-Import Bank of India (Exim India), “Deepening South-South Collaboration: An Analysis of Africa and India’s Trade and Investment”, Cairo 2018, <https://www.eximbankindia.in/Assets/Dynamic/PDF/>, (27.08.2018).
- The Committee on Foreign Investment in the United States (CFIUS), <https://home.treasury.gov/policy-issues/international/the-committee-on-foreign-investment-in-the-united-states-cfius>, (25.12.2019).
- The Forum on China-Africa Cooperation Johannesburg Action Plan (2016-2018), https://www.focac.org/eng/zywx_1/zywj/t1327961.htm, (24.02.2019).
- The Global Competitiveness Report 2018, <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2018>, (01.02.2019).

- The World in 2050 Will the shift in global economic power continue?, *GDP Projections*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/economy/the-world-in-2050.html>, (22.08.2018).
- TLEANE Lekgantsi Console, "South Africa's "Radical Economic Transformation." *Monthly Review: An Independent Socialist Magazine*, 2018, Vol. 70, No.4 <https://monthlyreview.org/2018/09/01/south-africas-radical-economic-transformation/>, (25.12.2018).
- TOK Evren, "Küresel Yönetişim ve G-20'nin Siyasal Ekonomisi: 1999-2012", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, Der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: İletişim Yay, 2013, ss. 17-40.
- TOMPSON William, "The Political Implications of Russia's Resource-Based Economy", *Post-Soviet Affairs*, C.21, S.4, Ekim/Aralık 2005, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1060586X.2005.12049785>, (12.02.2018), ss. 353-359.
- TONELSON Alan, "All of the Reasons Why Trump Can Win a Trade War with China", 27 March 2018, <http://nationalinterest.org/feature/all-the-reasons-whytrump-can-win-trade-war-china-25094>, (14.05.2019).
- TONG Siew Mun, "Rethinking Economic Security in a Globalised World", *Contemporary Politics*, Vol:21, No:1,2015, <http://dx.doi.org/10.1080/13569775.2014.993910>, (12.02.2015), ss. 40-52.
- TORAMAN Cengiz, Muhammed Fatih YÜRÜK, "Kredi Derecelendirme Kuruluşları ve Finansal Krize Etkileri", *BEU Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, 2014, ss. 127-154.
- TOSUNOĞLU Şebnem, "Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları Politikası: Eğilimler Ve Hedefler", *Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, Sayı 10, 2015, https://www.undp.org/content/dam/turkey/docs/Publications/hdr/faq_hdi-TR_ece%20FU.pdf, (17.07.2017), ss. 9-29.
- Treaty for the Establishment of a BRICS Contingent Reserve Arrangement, Fortaleza Brazil, July 15, 2014, <http://brics6.itamaraty.gov.br/media2/press-releases/220-treaty-for-the-establishment-of-a-brics-contingent-reservearrangement-fortaleza-july-15>, (22.05.2018).
- TSETKOV Valery, "Economic Security and Economic Growth in Modern Russia: Five Key Problems", *Review of Business and Economics Studies*, Vol 4, N. 2, 2016, <https://cyberleninka.ru/article/>, (20.07.2017).
- TRUMP Donald, "Ulusal Acil Durum Emri Yayımladı", <https://www.timeturk.com/trump-ulusal-acil-durum-emri-yayimladi/haber-1086977>, (16.05.2019).
- TUDE Joa Martins, Carlos R.S. Milani,"The Brazilian Foreign Policy Concerning the International Monetary Fund during the Lula Administration", *Revista Brasileira de Política Internacional*, Vol.56, 2013, https://carlosmilani.files.wordpress.com/2015/09/milani_tude_imf_brazil_2015.pdf, (13.03.2019), ss. 85-103.

- TURGUTOĞLU Kenan, “Küresel Ekonomik Güvenlik Bağlamında Ekonomik Bir Kutup Olarak BRICS’in Analizi”, *Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi -Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü- 8-10 Ekim 2018*, Bursa: Dora Yayınları, 2018, ss.920-958.
- UDRESCU, Mircea Alecsandru, Cristian Marian Barbu, Marcela Ganea, “Influence of Globalization Upon Economic Security”, *Annals of Eftimie Murgu University Resita*, Fascicle II, 2012, <http://connection.ebscohost.com/c/articles/92535201>, (21.12.2015), ss.156-168.
- ULUTÜRK Süleyman, Kutlu Dane, “Sosyal Güvenlik: Teori, Dönüşüm ve Türkiye Uygulaması”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Yaz 2009 Cilt 8 Sayı 29, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosde>, (05.07.2015), ss. 114-142.
- UZGEL İlhan, *Ulusal Çıkar ve Dış Politika*, Ankara, İmge Kitabevi, 2004.
- UZODİKE Ufo Okeke, “South Africa and BRICS: Path to a new African hegemony?”, *Who is in Charge? Mandates, Accountability and Contestations in South Africa*, HSRC Press, ed. Daniel Plaatjies, Charles Hongoro, Margaret Chitiga-Mabugu, Thenjiwe Meyiwa, Muxe Nkondo, Francis B. Nyamnjoh, Mart 2016, ss. 437-456.
- ÜNAL Mustafa Cem, *Rus Dış Politikası’nda Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- VARGAS-HERNANDEZ, Jose G., “The Question of Changing The Concept, Role and Functions of State”, *Socio-Economic Problems and the State*, Volume 1, No. 12, 2015, <http://elartu.tntu.edu.ua/bitstreampdf>, (30.05.2015), ss. 169-181.
- VERHOEVEN Harry, C.S.R. Murthy, Ricardo Soares de Oliveira, “Our identity is our currency: South Africa, the responsibility to protect and the logic of African intervention”, *Conflict, Security & Development*, 2014, <https://www.researchgate.net/publication/271625157>, (25.12.2018).
- VIEIRA Pedro Antonio, “Brazil and the BRICS: the Trap of Short Time”, *Journal of World-Systems Research*, Vol. 22/2, 2016, <http://jwsr.pitt.edu/ojs/jwsr/article/view/628/830>, (07.04.2019), ss. 404-429.
- VIGEVANI Tullo, Gabriel Cepaluni “Lula’s Foreign Policy and the Quest for Autonomy through Diversification”, *Third World Quarterly*, Vol. 28, No.7, 2007, <http://www.jstor.org/stable/20455000>, (12.04.2019), ss. 1309-1326.
- VINES Alex, Bereni Oruitemeka, “India’s Engagement with the African Indian Ocean Rim States”, *Africa Programme Paper*, Vol. 1, No.8, 04.04.2008, <https://www.chathamhouse.org>, (23.08.2018).
- VIQUARUDDIN M., “Changing Dimensions of India’s Foreign Policy”, *Journal of Political Sciences and Public Affairs*, Vol. 6, No. 3, 2018, <https://www.longdom.org>, (15.03.2019), ss. 1-4.
- VISENTINI Paolo G. Fagundes, Andre Luiz Reis Da Silva, “Brazil and the Economic, Political, and Environmental Multilateralism: the Lula years (2003-2010)”, *Review Brasil Politic International*, Vol. 53, 2010, https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0034-73292010000300004, (25.04.2019).

- VOSKOBOYNIKOV I.B., “Sources of Long Run Economic Growth in Russia Before and After the Global Financial Crisis”, *Russian Journal of Economics*, Vol.3, No.4, 2017, <https://www.sciencedirect.com/science/main.pdf>, (14.04.2019), ss. 348-365.
- VURAL Umut, “Geleneksel Olmayan Para Politikalarının Yükselişi”, *TCMB Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, Ankara, 2013.
- WAEVER Ole, “Securitisation and Desecuritisation”, *On Security*, der. Lipshutz R.D., New York: Columbia University Press, ss. 46-86.
- WALLERSTEIN Immanuel, *Modern Dünya Sistemi-2*, çev. Latif Boyacı, İstanbul: Yarın Yayıncılık, 2010.
- WALLERSTEIN Immanuel, *Liberalizmden Sonra*, çev. Erol Öz, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.
- WALT Stephan, “International Relations: One World, Many Theories”, *Foreign Policy Special Edition: Frontiers of Knowledge*, No. 110, Spring 1998, ss. 29-32.
- WALTZ Kenneth, “Structural Realism after the Cold War”, *International Security*, Vol. 25 No.1, Summer 2000, ss. 5-41.
- WALTZ Kenneth, *Man, the State and War: A Theoretical Analysis*, New York, Columbia University Press, 2001, <http://www3.nd.edu/~cpence/eeWT/Waltz2001.pdf>, (13.05.2014).
- WALTZ Kenneth, *Uluslararası Politika Teorisi*, çev. Osman. S. Binatlı, ed. Çınar Özen, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2015.
- WANG Zhengyi, “Intra-Brics Financial Cooperation: Opportunities and Challenges”, *İktisadiyat Dergisi*, 1 (1), 2017, ss. 39-50.
- WANG F. W., “Conceptualising Economic Security and Governance: China Confronts Globalization”, *The Pacific Review*, Vol 17/4, <http://dx.doi.org/10.1080/0951274042000326050>, (07.07.2015), ss. 523-545.
- WASSERMAN Herman, “South Africa and China as BRICS Partners: Media Perspectives on Geopolitical Shifts”, *Journal of Asian and African Studies*, Vol. 30, 2013, <http://jas.sagepub.com/content/early/2013/12/15/0021909613514191>, (25.12.2018), ss. 109-123.
- WEATHUIZEN Carlene Van Der, Haroon Borat, “Poverty, Inequality and The Nature of Economic Growth in South Africa”, *DPRU Working Paper*, No. 12/151, <http://www.dpru.uct.ac.za>, (12.12.2018).
- What is a Sovereign Wealth Fund?, <http://www.swfinstitute.org/sovereign-wealth-fund/>, (24.06. 2016).
- Who is Emerging?, <https://briworldwide.com/emergingeconomies>, (11.06.2017).
- WILTSE Evren Çelik, “Küresel Ekonomik Kriz Sonrasında Yeni Dünya Düzeni: 2008 Krizi, Brezilya ve Yeni Sosyal Demokrat Kalkınmacı Model Tartışmaları”, *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018.

- WOSKIN de Kenneth, "The WTO and the Telecommunication Sector in China", *The China Quarterly*, No. 167, September 2001, <https://www.jstor.org/stable/3451064?seq=1>, (17.07.2018), ss. 630-654.
- XUE Lei, "China as a Permanent Member of the United Nations Security Council", *International Policy Analysis*, Friedrich Ebert Stiftung, 2014, <https://library.fes.de/pdf-files/iez/10740.pdf>, (18.07.2018).
- YADAV Ram Pratap, "India's Foreign Policy towards African Continent in Post Cold War Era", *Journal of Education & Social Policy*, *Journal of Education & Social Policy*, Vol. 1, No.1, June 2014, http://jespnet.com/journals/Vol_1_No_1_June_2014/7.pdf, (15.03.2018), ss. 41-48.
- YAMAK Tahsin, Emre Saygın, "Türkiye'nin Ekonomik Güç Potansiyeli: Bir 'Ekonomi Diplomasisi' Enstrümanı Olarak Türkiye Varlık Fonu Uygulaması", *Fiscaoeconomia*, Vol.3, No. 1, 2019, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/633620>, (15.05.2019), ss. 88-114.
- YANIK Lerna K., "Krizden Krize Rusya'da İktisadi Değişim ve Dönüşüm", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, der. Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018.
- YAVUZ Cavit, Deniz Sivrikaya, "Küreselleşmenin Aktörlerinden Çokuluslu Şirketler ve Yönetişim", <http://idc.sdu.edu.tr/tammetinler/pdf> (24.03.2015), ss. 1217-1235.
- YAZICI Mehmet, "Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Önemi ve Denetimi", *Maliye ve Finans Yazıları*, Sayı: 82, 2009, ss. 1-17.
- YELDAN Erinç, "Kapitalizmin Yeniden Finansallaşması ve 2007/2008 Krizi: Türkiye Krizin Neresinde?", *Çalışma ve Toplum*, 2009/1, <http://www.calismatoplum.org/sayi20/yeldan.pdf>, (14.05.2012), ss.13-17.
- YELDAN Erinç, "'Yükselen Piyasa Ekonomisi' olarak Türkiye", *Cumhuriyet Gazetesi*, 2 Mart 2015.
- YILDIZ Neşe, "G-20, Küresel Sorunları Çözecek Bir Aktör Müdür?", *Emek ve Toplum*, Cilt 4, Sayı 9, 2015, ss. 64-91.
- YILMAZ Bahri, "'Muhteşem Hindistan': Abartılmış Bir Başarının Öyküsü mü?", *Ülke Deneyimleri Işığında Küresel Kriz ve Yeni Ekonomik Düzen*, (der.) Fikret Şenses, Ziya Öniş, Caner Bakır, İstanbul: Der Kitabevi, 2018.
- YILMAZ Güneş, Yalçın Alganer, "Amerikan Merkez Bankası (FED)'nin Oluşumu, Tarihsel Seyri, İşleyişi ve Küresel Etkinliği", *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, Cilt 51, Sayı 595, 2014, ss.58-73.
- YİĞENOĞLU Kaan, "Çin'in 'Tek Kuşak Tek Yol' ve Asya Altyapı Yatırım Bankası". *Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(1), 2018, ss.10-28.
- YONG Jiang, "Economic Security: Redressing Imbalance", *China Security*, Vol 3/2, 2008, ss. 66-85.

- YONGDING Yu, *China's Reaction to the Global Economic Crisis*, Research Institute of Economy, Trade and Industry, 2009, https://www.rieti.go.jp/en/rieti_report/112.html, (18.10.2018).
- YONG Wang "SA is a worthy member of BRICS", 25.07.2018, <https://www.sanews.gov.za/features-south-africa/sa-worthy-member-brics>, (25.10.2019).
- ZAMFİR Ionel, "Africa's Economic Growth Taking off or Slowing Down?", *European Parliamentary Research Service*, January 2016, <https://www.europarl.europa.eu/pdf>, (20.08.2018).
- ZELEZA, Paul Tiyaambe, "The Africa-China Relationship: Challenges and Opportunities", *Canadian Journal of African Studies*, Vol. 48, No.1, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00083968>, (19.07.2018). ss.145-169.
- ZHANG Chunyan,"O'Neill Says BRIC Nations No Longer Emerging Markets", *China Daily*, 13.04.2011.
- ZHA Daojiong, "Comment: Can China Rise?", *Review of International Studies*, Vol. 31, 2005, ss. 775–785.
- ZHA Daojiong "Chinese Considerations of "economic security"", *Journal of Chinese Political Science*, Vol 5. No.1, March 1999, ss.69-87.
- ZHENGYI Wang, "Conceptualizing Economic Security and Governance: China Confronts Globalization", *The Pacific Review*, Vol. 17, No. 4 2004, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0951274042000326050>, (21.05.2016), ss. 523-545.
- ZHU TIAN Yi-min Lin, "Ownership Restructuring in Chinese State Industry: An Analysis of Evidence on Initial Organizational Changes", *China Quartely*, Vol. 166, 2001, ss. 305-341.
- ZI Sun (Sun Tzu), *Savaş Sanatı*, (çev.) Pulat Otkan, Güray Fidan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yay., 2014, ss.48-49.
- ZOELLİCK Robert B., "Whither China: From Membership to Responsibility?" , New York, 21 September 2005, <https://2001-2009.state.gov/s/d/former/zoellick/rem/53682.htm>, (15.02.2018).

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Kenan		TURGUTOĞLU
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		YDS - 83,75
Eğitim Durumu	Başlama-Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	1992	1999	Bilecik Anadolu Lisesi
Lisans	1999	2003	Uludağ Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans	2003	2004	Uludağ Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
	2004	2006	Ankara Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
Doktora	2009	...	Uludağ Üniversitesi/Uluslararası İlişkiler
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama-Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2005	2006	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
2.	2006	...	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası A.Ş.
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar:	11-12 Aralık 2013 V. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi “Barış ve Güvenliğin Yeniden İnşası” Konferansı “Kara Para Aklama ve Terörün Finansmanı ile Mücadelede Siber Güvenliğin Önemi” 8-10 Ekim 2018 Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi “Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü” Konferansı “Küresel Ekonomik Güvenlik Bağlamında Ekonomik Bir Kutup Olarak BRICS’in Analizi”		
Yayınlar:	Güvenlik Perspektifinden Ekonomiye Bakış: Ekonomik Güvenliğin Ulus Devlete Etkilerinin Analizi”, <i>B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi</i>, Cilt 36, Sayı 1, 2017, ss. 111-156. “Küresel Ekonomik Güvenlik Bağlamında Ekonomik Bir Kutup Olarak BRICS’in Analizi”, <i>Uluslararası X. Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi -Diplomasi ve Savaşın Değişen Rolü- 8-10 Ekim 2018</i>, Bursa: Dora Yayınları, 2018, ss.920-958. “Ekonomik Diplomasinin Ekonomik Güvenliğe Etkisi: Çin-Afrika İlişkileri Analizi”, <i>Diplomasi Araştırmaları Dergisi (JDR)</i>, Vol 2, No 1, July 2020, ss. 75-97.		
Diğer:			
İletişim (e-posta):			
Tarih		04/03/2021	
İmza			
Adı-Soyadı:		Kenan TURGUTOĞLU	